МВС України
Харківський національний університет внутрішніх справ
Ташкентський державний юридичний університет

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ

Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції

(м. Харків, 29 жовтня 2021 р.)

Харків 2021

УДК [343.1+343.98](06)
А43

Друкується згідно з рішенням оргкомітету
за дорученням Харківського національного університету
внутрішніх справ від 30.08.2021 № 103

А43 Актуальні проблеми кримінального процесу та криміналістики : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 жовт. 2021 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. ; Ташкент. держ. юрид. ун-т. – Харків : ХНУВС, 2021. – 452 с.

Збірник містить результати досліджень провідних учених у галузі кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи, а також практичних працівників вітчизняних і закордонних правоохоронних органів та експертних установ, що стосуються теоретичних питань кримінального процесу на сучасному етапі розвитку правової системи, актуальних проблем досудового розслідування, проблем криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, а також сучасних тенденцій розвитку судової експертизи.

УДК [343.1+343.98](06)

Матеріали друкуються за рішенням оргкомітету конференції, викладені в авторській редакції з незначними коректорськими правками. Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори. Електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті Харківського національного університету внутрішніх справ (http://www.univd.edu.ua) у розділі «Наука», сторінка «Конференції, семінари та круглі столи»), а також у репозитарії ХНУВС (http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/)

© Харківський національний університет
внутрішніх справ, 2021
© Ташкентський державний юридичний університет, 2021

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО
Валерія Васильовича Сокуренка 16
ПРИВЕТСТВЕННОЕ СЛОВО
Исламбека Рустамбековича Рустамбекова 18
Сокуренко В. В.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ
ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ 19
Перлін С. І.
СТРУКТУРА КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ
ЯК ЧАСТИНИ НАУКИ КРИМІНАЛІСТИКИ 21
Швець Д. В.
КОГНІТИВНІ СТИЛІ У КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПОЛІЦЕЙСЬКИХ 22
Бандурка О. М.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ, КРИМІНАЛІСТИКИ
ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТОЛОГІЇ В СУЧАСНОМУ СТАНІ 24
Бортник С. М.
ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ
У ГАЛУЗІ ПСИХОЛОГІЇ ПІД ЧАС ДОПИТУ 26
Гусаров С. М.
ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ 29
Чиж С. А.
СУЧАСНІ АСПЕКТИ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ОПЕРАТИВНОГО
ОБСЛУГОВУВАННЯ ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ 31
Абламський С. Є.
ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ ЗАХИСНИКА У СПЕЦІАЛЬНОМУ
ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ 34
Александренко О. В.,
Женунтій В. І.
ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ МИНУЛИХ РОКІВ
У СУЧАСНИХ УМОВАХ 37
Антонюк П. Є.
ЩОДО ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ
ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УКРАЇНІ 39
Ахмедова Г. У.,
Малик угли Р. Б.
О ВОПРОСАХ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ
СУДЕБНО-КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИХ ЭКСПЕРТИЗ 41
Базарова Д. Б.
УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНАЯ ФОРМА В ОБЕСПЕЧЕНИИ ПРАВ ЛИЧНОСТИ
В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ 43
Базюк В. С.,
Крижна В. В.
ДОТРИМАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ВИМОГ
ПРИ ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ 50
Крушеницький А. В.,
Сердечний А. Б.
ДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ ВІДНОСНО СВІДКА, ЯКИЙ ЗГОДОМ ОТРИМАВ СТАТУС
ПІДОЗРЮВАНОГО 52

Балац Р. М.,
Балац А. О.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАПОБІЖНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ 55
Бандурка І. О.
ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ЗА УЧАСТЮ НЕПОВНОЛІТНЬОГО 56
Бандурка С. С.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ АДВОКАТСЬКОЇ МОНОПОЛІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ 60
Безсонна Т. Ф.
КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ ЯК СПОСІБ ОТРИМАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 64
Білик Т. В.
ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ, ЯКИЙ ВЧИНИВ УМИСНЕ ВБИВСТВО ЗАРУЧНИКА АБО ВИКРАДЕНОЇ ЛЮДИНИ 66
Блищик О. В.
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕВТРУЧАННЯ У ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ 69
Бондаренко О. О.
КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ 71
Бурбело Б. А.
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ОСОБИ ПІДОЗРЮВАНОГО 74
Валова Т. М.
ПЕРФОРАЦІЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗАХИСТУ ДОКУМЕНТІВ І СПОСОБИ ЇЇ ПІДРОБКИ 76
Вдовиченко О. Л.
ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СУДОВОЇ ВИБУХОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ 78
Вінцук В. В.,
Єрмоленко Д. А.
СУТНІСТЬ І ЗАВДАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ 80
Вінцук В. В.,
Сидоренко Д. А.
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИДІВ ДОКАЗІВ 82
Вінцук В. В.,
Шевченко А. О.
КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ФУНКЦІЇ 84
Вінцук В. В.
ВЗАЄМОДІЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ТА ЇЇ ЕТИМОЛОГІЯ 86
Волкова О. В.,
Кузубова Т. О.
КЛОПОТАННЯ СЛІДЧОГО, ДІЗНАВАЧА, ПРОКУРОРА НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ 89
Вуйма А. Г.,
Степанюк Р. Л.
ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ МЕДИЧНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ 91
Гайдар О. В.,
Гусєва В. О.
ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ТАЄМНОГО ВИКРАДЕННЯ ЧУЖОГО МАЙНА 94
Зафаровна Г. З.
ГЛОБАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ СУДЕБНО-ЭКСПЕРТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ 96

Ганжа Т. В.,
Нестеренко М. С.
ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ У ВИРІШЕННІ КОНФЛІКТУ НА ДОПИТІ 98
Гаращук Д. П.,
Пиріг І. В.
ТАКТИКА ОБШУКУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ЗАЙНЯТТЯ РИБНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ 100
Гарус А. Р.,
Хань О. О.
ТИПОВІ ПОМИЛКИ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПІД ЧАС ПРОВАДЖЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВТРУЧАННЯМ У ПРИВАТНЕ СПІЛКУВАННЯ ОСОБИ 102
Глобенко Г. І.
ІНСТИТУТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ОСІБ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПИТАННЯ ГЕНЕЗИСУ ТА ПОДАЛЬШОГО РЕФОРМУВАННЯ 104
Гловюк І. В.
ЗАХИСТ ТВАРИН ВІД ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ: ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА 106
Голіков В. А.,
Щербаковський М. Г.
ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ЯК ВИНЯТКОВИЙ ЗАПОБІЖНИЙ ЗАХІД 108
Горбач-Кудря І. А.
ВИКОРИСТАННЯ ФОТОГРАФІЧНОГО ЗОБРАЖЕННЯ ОСОБИ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ 110
Горбунова К. В.
ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПОЛЮВАННЯ 112
Грималяк М. М.,
Салманов О. В.
ПРОБЛЕМАТИКА ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ 114
Гусєва В. О.
ВИКОРИСТАННЯ ВІДОМОСТЕЙ З ІНФОРМАЦІЙНОГО ПОРТАЛУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ У РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, УЧИНЕНИХ ЩОДО ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ 116
Гуща А. А.,
Хондак І. І.
ПЕРСПЕКТИВА ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УМОВАХ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ 118
Даниленко А. В.,
Кочура О. О.
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДОСВІДУ США ТА УКРАЇНИ 121
Данильченко Ю. Б.
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ Й ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗРОБЛЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ 123
Дементьєв М. В.
ПРАВОМОЧНИЙ СУБ'ЄКТ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЯК ГАРАНТІЯ ДОПУСТИМОСТІ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА 125
Демченко А. О.,
Орлова Т. А.
ТАКТИКА ДОПИТУ 128

Дідовець Я. О.,
Воробей О. В.
ГОЛОГРАФІЧНИЙ ЗАХИСТ ВІД ПІДРОБКИ
СУЧАСНИХ БАНКНОТ ЄВРО 130
Дорош А. О.,
Горбунова К. В.
НЕОБХІДНІСТЬ ДОТРИМАННЯ СТОРОНОЮ ОБВИНУВАЧЕННЯ СТРОКІВ
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ 132
Дуда Є. В.,
Єфімов В. В.
НЕДОЛІКИ СЛІДЧО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ
НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ ЗБРОЇ 135
Єлісєєва О. С.,
Романюк В. В.
ЗАКОНОДАВЧЕ УНОРМУВАННЯ У СФЕРІ ДОКУМЕНТУВАННЯ
ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧИХ 136
Єфімов В. В.
ДЕЩО ПРО ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ ВІД КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ 137
Жунусова М.
МОДЕЛИ (ФОРМЫ) ДОСУДЕБНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ ПО УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОМУ
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ ГОСУДАРСТВ ОЭСР
И ИНЫХ ИНОСТРАННЫХ ГОСУДАРСТВ 139
Жупанова О. О.
ПРОНИКНЕННЯ ДО ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ:
ПРАКТИКА СУДОВОГО КОНТРОЛЮ 143
Заворіна О. П.
ВИКОРИСТАННЯ СТРУКТУРОВАНОЇ МОДЕЛІ ПРОТОКОЛУ (NICHD) ДОПИТУ
НЕПОВНОЛІТНЬОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 145
Заворіна О. П.,
Шепітько М. О.
ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ МАЛОЛІТНЬОЇ ОСОБИ ІЗ ЗАЛУЧЕННЯМ
ПОЗИТИВНОГО ДОСВІДУ ДИТЯЧИХ ПСИХОЛОГІВ 147
Заврічко Д. Г.,
Зозуля Є. В.
ДО ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ ПРИЧИН ВИНИКНЕННЯ
ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД 149
Загуменний О. О.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТА ІНШИХ
ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИКОНАННІ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ
ДОРУЧЕНЬ СЛІДЧОГО ТА ДІЗНАВАЧА 151
Зайцев Д. О.,
Заїка С. О.
ПРИНЦИП ПРОПОРЦІЙНОСТІ ЯК ГАРАНТІЯ НЕДОТОРКАННОСТІ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО
ВОЛОДІННЯ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 154
Заяць К. Д.,
Заяць Д. Д.
ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ СПОСОБУ ШАХРАЙСТВА НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ 155
Зозуля Є. В.
ДО ПИТАННЯ ЗМІСТУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИ ПОТЕРПІЛОГО
ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ПРИМУШУВАННЯ ДО ВИКОНАННЯ
ЧИ НЕВИКОНАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ,
УЧИНЕНОГО ГРУПОЮ ОСІБ 158

Іваницький С. О.
ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ТА ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 159
Іванчук П. В.,
Салманов О. В.
ЩОДО ВИЗНАННЯ ДОКАЗІВ НЕДОПУСТИМИМИ ВНАСЛІДОК ПОРУШЕННЯ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ 161
Карпенко В. М.,
Удалова Л. Д.
ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС АДВОКА ТА СВІДКА
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 163
Кікінчук В. В.
НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ:
СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ 165
Клюквіна С. С.,
Лозова С. М.
УШКОДЖЕННЯ ВІД ДІЇ ЕЛЕКТРОСТРУМУ 166
Книженко С. О.
СПОСОБИ ВТРУЧАННЯ В ДІЯЛЬНІСТЬ СУДОВИХ ОРГАНІВ 169
Книшенко Я. С.,
Вінцук В. В.
СТОРОНА ЗАХИСТУ 171
Кожан Ю. А.,
Іваницький С. О.
ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ПОДАТКОВИХ ПЕРЕВІРОК ПРИ ДОКАЗУВАННІ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЕКОНОМІЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ 174
Кожевніков В. В.,
Герішенко В. В.
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДОШВИ ВЗУТТЯ ПІШОХОДА ПІСЛЯ НАЇЗДУ ВНАСЛІДОК ДТП 175
Коломієць Д. А.,
Глобенко Г. І.
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ
ЯК СЛІДЧОЇ (РОЗШУКОВОЇ) ДІЇ 177
Коляда Д. В.,
Бублик Н. С.
ПРОБЛЕМА КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ (НА ПРИКЛАДІ ПОЛЬЩІ ТА НІДЕРЛАНДІВ) 179
Комаринська Ю. Б.
СТАН НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ,
ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ 181
Комісарчук Ю. А.,
Паляник І. С.
ПОВНОВАЖЕННЯ СЛІДЧОГО ПРИ ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ 183
Корнєв О. В.
ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАННОСТІ ЖИТЛА 185
Корнієнко В. В.
КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЖЕРЕЛ ЗВУКУ ТА ЇХ НОСІЇВ 187
Корж В. П.
ВИКОРИСТАННЯ СЛІДЧИМ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВБИВСТВ «НА ЗАМОВЛЕННЯ» ПРИ ОГЛЯДІ МІСЦЯ ПОДІЇ 189

Косміна Н. М.
ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЬ ДЛЯ ВИГОТОВЛЕННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ І ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН....192
Костроміна О. Г.
ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ....194
Котлубаєва К. С.,
Книженко С. О.
ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ВВЕДЕННЯ В ОМАНУ СУДУ АБО ІНШОГО УПОВНОВАЖЕНОГО ОРГАНУ....196
Кофанов А. В.
МІСЦЕ ТА РОЛЬ ЕКСПЕРТИЗИ АБО ОЦІНКИ В КОРПОРАТИВНІЙ БЕЗПЕЦІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПРИВАТНОЇ ПРАКТИКИ)....198
Кравецький Е. В.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ МЕЖ СТРОКУ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З МАТЕРІАЛАМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ....200
Крижна А. Є.,
Бурак М. В.
ПІДСТАВИ І ПОРЯДОК АРЕШТУ МАЙНА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ....202
Кубарєв І. В.,
Барган С. С.
ДОПУСТИМІСТЬ ОБМАНУ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ДОПИТУ: ЗАКОРДОННИЙ ПІДХІД....204
Кубарєва О. В.
ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСАДИ «МОВА, ЯКОЮ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ» ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ....207
Кузубова Т. О.
ТРЕТЯ ОСОБА, ЩОДО МАЙНА ЯКОЇ ВИРІШУЄТЬСЯ ПИТАННЯ ПРО АРЕШТ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ....209
Кулик Я. О.
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ В УКРАЇНІ....212
Куліш П. В.
ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНА СИСТЕМА ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ПОЧАТОК ВПРОВАДЖЕННЯ....214
Курята-Миколаєнко К. Л.,
Саковський А. А.
ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ХУЛІГАНСТВА, ВЧИНЕНОГО ГРУПОЮ ОСІБ....217
Кучерук Г. Л.,
Письменний Д. П.
ГАРАНТІЇ ДОТРИМАННЯ ПРИВАТНИХ ІНТЕРЕСІВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, ЩО МІСТЯТЬ БАНКІВСЬКУ ТАЄМНИЦЮ....219
Лапкін А. В.
ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ....222
Личко О.П.,
Сурмій М. С.
СУЧАСНІ ЗАСОБИ ЗАХИСТУ ПАПЕРОВИХ БАНКНОТ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ....224
Літвінова І. Ф.,
Сторожик К. В.
ПОНЯТТЯ МЕДІАЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ....227

Лозова С. М.,
Чернологова С. М.
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ ОБ'ЄКТІВ НА ЕКСПЕРТИЗУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ І ПРЕКУРСОРІВ 229
Мавланов К. Т.,
Хожахметова Г.
МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА 231
Майстренко М. М.,
Сало Т. І.
КОМЕРЦІЙНА ТАЄМНИЦЯ ЯК ПРЕДМЕТ ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ 233
Малярова В. О.
ПІЗНАВАЛЬНИЙ АСПЕКТ ПОШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО ПРИ ВСТАНОВЛЕННІ ОСОБИ НЕВІДОМОГО ПРАВОПОРУШНИКА 235
Мамедов Е. Ф.,
Хань О. О.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ 237
Мартим'янова М. Ю.,
Кисорець Є. А.,
Іваницький С. О.
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 239
Мартовицька О. В.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ПІД ЧАС ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 240
Мартовицький А. Д.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВІДКРИТТЯ МАТЕРІАЛІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ІНШІЙ СТОРОНІ 243
Масоха В. О.,
Бублик Н. С.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ 246
Матюшкова Т. П.
ЕЛЕКТРОННА (ЦИФРОВА) ІНФОРМАЦІЯ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ 248
Мудрецька Г. В.
ОСОБЛИВОСТІ АПЕЛЯЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ УХВАЛИ СУДУ ПРО ПРОДОВЖЕННЯ СТРОКУ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ 250
Найда В. О.,
Строк І. А.
НОВІТНІ ФОРМИ НЕПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧИХ (ДІЗНАВАЧІВ) ЗІ ЗДОБУВАЧАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗВО МВС УКРАЇНИ 252
Неділько Я. В.,
Ахтирська Н. М.
ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНТАКТУ СЛІДЧОГО З ПІДОЗРЮВАНИМ ПІД ЧАС ДОПИТУ ЩОДО КІБЕРЗЛОЧИНІВ 254
Нечаєва І. О.
ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ЗАХИСНИКА В ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ 256
Ніколайчик О. О.,
Бут І. В.
ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПРИ ПРОВЕДЕННІ БУДІВЕЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ 259

Новіченко А. В.
МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВИХ ЗАСАД ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ПОЛІЦІЇ І ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В ОХОРОНІ ПРАВОПОРЯДКУ 261
Оржинська Е. І.
ДИСКУРС ПОНЯТТЯ «КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ» 264
Орлова Т. А.,
Тапдигова Н. Д.
ПРО ОСНОВУ РОЗБУДОВИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ 266
Орлова Т. А.
ПРО ТИПОВІ ПОМИЛКИ, ЩО ДОПУСКАЮТЬСЯ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПЕРШОЧЕРГОВИХ СЛІДЧИХ ДІЙ ЗА ФАКТАМИ ВБИВСТВ, УЧИНЕНИХ В УМОВАХ НЕОЧЕВИДНОСТІ 267
Микола В. О.,
Осауленко О. А.
НЕОБХІДНІСТЬ УПРОВАДЖЕННЯ РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО СУДДІ ЯК СУБ'ЄКТА РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ 270
Павлова Н. В.,
Кусайко І. Ю.
КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ: ЕКСПЕРТНІ ПОМИЛКИ 272
Павлова Н. В.
СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ» ТА «ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ДОКАЗУВАННЮ» У ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ШАХРАЙСТВА 273
Панченя Д. Н.
ПРОБЛЕМЫ ОТБОРА ОБРАЗЦОВ ТЕКСТИЛЬНЫХ МАТЕРИАЛОВ В ЦЕЛЯХ ПРОВЕДЕНИЯ СРАВНИТЕЛЬНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ 275
Паренюк А. И.,
Беда В. М.
ОСОБЕННОСТИ РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ЭКСТРЕМИСТСКОЙ И ТЕРРОРИСТИЧЕСКОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ 277
Пензєва К. М.
ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗАПОДІЯННЯ НЕОБЕРЕЖНОГО ТЯЖКОГО АБО СЕРЕДНЬОЇ ТЯЖКОСТІ ТІЛЕСНОГО УШКОДЖЕННЯ 280
Перекопський С. Ю.,
Романюк В. В.
ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ДІЗНАВАЧЕМ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ 282
Піддубна А. В.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИМИ СУДАМИ ПРАКТИКИ ЄСПЛ 284
Прібиткова Н. О.
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАЛУЧЕННЯ ЗАХИСНИКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 286
Проскуріна М. С.,
Глобенко Г. І.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ 289
Проценко А. М.
ПРЕДМЕТ ДОПИТУ ЕКСПЕРТА В СУДІ 290

Пташкін Р. Л.,
Калініченко Р. А.
ДОСЛІДЖЕННЯ ОПЕРАТИВНОЇ ПАМ'ЯТІ
В КОМП'ЮТЕРНО-ТЕХНІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ....292
Пулатова Н. С.
ЗАКОННОСТЬ, ОБОСНОВАННОСТЬ И СПРАВЕДЛИВОСТЬ СУДЕБНЫХ РЕШЕНИЙ
КАК ГАРАНТ ЗАЩИТЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА....294
Пчеліна О. В.
КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА....297
Пчолкін В. Д.
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ ВИЯВЛЕННЯ ТА
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ....299
Рахимова У. Х.,
Гайратова З. З.
ГЛОБАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ СУДЕБНО-ЭКСПЕРТНОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ....301
Рахимова У. Х.,
Малик ўгли Р. Б.
МЕРЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ИНСТИТУТА ПОНЯТЫХ
В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ....303
Рахимова У. Х.,
Шухрат ўгли Г. У.
ИНСТИТУТ ДОКАЗЫВАНИЯ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ....305
Рахимова У. Х.
ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ....307
Рахмонова С. М.
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ ПРИНЦИПОВ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА С УЧЕТОМ
СОВРЕМЕННЫХ ПОДХОДОВ И АЛЬТЕРНАТИВНЫХ ФОРМ
УГОЛОВНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА....308
Романів Р. Р.,
Орлова Т. А.
ОЦІНКА ПСИХІЧНОГО СТАНУ ОСОБИ ПОЛІЦЕЙСЬКИМ
І ВИДИ ПСИХІЧНИХ РОЗЛАДІВ....312
Романюк В. В.,
Романюк Н. В.
ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОТЕРПІЛОГО У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ,
ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАХИСТОМ АВТОРСЬКОГО ПРАВА....314
Романюк В. В.
ІНСТИТУТ ПОНЯТИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ
ТА РЕСПУБЛІКИ УЗБЕКИСТАН....315
Савліва Н. О.,
Літвінова І. Ф.
СУТЬ ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ....318
Савчук Т. І.,
Некрасова О. В.
ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ДИТИНИ,
ПОСТРАЖДАЛОЇ ВІД БУЛІНГУ....319
Салманов О. В.
ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРОВЕДЕННЯ
НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ....322
Сезонов В. С.
КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ:
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД....324

Селіхова А. В.,
Вінцук В. В.
СТОРОНА ОБВИНУВАЧЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ 326
Семенененко Д. В.,
Слінько Д. С.
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ....329
Семенов В. В.
ДЖЕРЕЛА КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ....331
Семенюк О. А.,
Юсупов В. В.
ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА ДО ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ....333
Сичов С. О.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ОСОБІ ПРО ПІДОЗРУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 336
Сілко В. В.,
Степанюк Р. Л.
ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ З'ЯСУВАННЮ В МЕТОДИЦІ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ БУРШТИНУ 337
Слінько Д. С.
КОНЦЕПЦІЯ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВИРІШЕННЯ ПРАВОВИХ СПОРІВ В ЄС 340
Сокиран Ф. М.,
Добровольна В. А.
ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНІ ПИТАННЯ ТАКТИКИ ОСОБИСТОГО ОБШУКУ 342
Сокиран Ф. М.,
Маркевич А. В.
СУТНІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ....343
Соловйова О. Є.
ЩОДО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПОТЕРПІЛОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 345
Солонецька О. Ю.,
Романюк В. В.
КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУДОВОГО ОСКАРЖЕННЯ НЕВНЕСЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ПРО КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ДО ЄДИНОГО РЕЄСТРУ ДОСУДОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ В УКРАЇНІ 348
Степанюк Р. Л.
СУДОВЕ ҐРУНТОЗНАВСТВО В СИСТЕМІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ 350
Строк І. А.
ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІДОЗРЮВАНОГО У ЗЛОЧИНАХ ПРОТИ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ОСОБИ....352
Сурмій М. С.,
Луговська О. В.
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ....355
Суюнова Д. Ж.
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ, ВОЗНИКАЮЩИЕ ПРИ ПЕРЕСМОТРЕ УГОЛОВНЫХ ДЕЛ СУДАМИ ВЫШЕСТОЯЩИХ ИНСТАНЦИЙ 357

Тарасова І. В.
ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСТАВ ПОВЕРНЕННЯ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТА, КЛОПОТАННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО АБО ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ ПРОКУРОРУ СУДОМ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ 360
Тетерятник Г. К.
ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СУДІВ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ 362
Туренко Д. В.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ СУДОМ ПРО МОЖЛИВЕ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ 365
Урбан В. А.,
Романюк В. В.
ОСОБЛИВОСТІ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ БІОЛОГІЧНОГО ПОХОДЖЕННЯ 369
Федорищев І. П.,
Гусєва В. О.
ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПОГРОЗИ АБО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ 371
Фоміна Т. Г.
МЕДІАЦІЯ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ? 373
Хабло О. Ю.
ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРОБЛЕМИ ДЕФІНІЦІЇ 375
Фаррух кизи Х. К.
ЦЕЛИ НАКАЗАНИЯ И ИХ ЗАКРЕПЛЕНИЕ В УГОЛОВНОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ 377
Улмас угли Х. Т.,
Утемуратова С. Ш.
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА 380
Федосова О. В.
КОНЦЕПЦІЯ КОМПЛЕКСНОГО ПІДХОДУ У ФОРМУВАННІ МЕТОДИКИ ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ 382
Хань О. О.
ТЯЖКІСТЬ ЗЛОЧИНУ ЯК УМОВА ПРОДОВЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В РАЗІ ЗАКІНЧЕННЯ СТРОКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ 385
Хара С. Д.,
Піддубна А. В.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ 387
Хара С. Д.,
Зозуля Є. В.
ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ДАВНОСТІ НАСТАННЯ СМЕРТІ ЛЮДИНИ ШЛЯХОМ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ОЦІНКИ ОСОБЛИВОСТЕЙ БІОЛОГІЧНИХ ТКАНИН 389
Хижняк Є. С.
СУЧАСНИЙ СТАН І СПЕЦИФІКА ВІКТИМОЛОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ УМИСНИХ УБИВСТВ ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ 390

Хох А. Н.,
Занько Ю. С.
ВОЗМОЖНОСТИ ИДЕНТИФИКАЦИИ ПЫЛЬЦЕВЫХ ЗЕРЕН
МЕТОДОМ ИК-ФУРЬЕ МИКРОСПЕКТРОСКОПИИ 394
Худайбергенов Б. К.
РАЗВИТИЕ ИНСТИТУТА ВОЗБУЖДЕНИЯ И ОТКАЗА
В ВОЗБУЖДЕНИИ УГОЛОВНОГО ДЕЛА В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ
НЕКОТОРЫХ СТРАН РОМАНО-ГЕРМАНСКОЙ СИСТЕМЫ ПРАВА 396
Черновал С. О.,
Горбунова К. В.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ
(НСРД) В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ 400
Чиж А. П.,
Гусєва В. О.
ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНОГО ЗНИЩЕННЯ
АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА ПРАЦІВНИКА
ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ 402
Чича Р. П.
ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ОСОБИ
ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ДІЗНАННЯ 404
Шаповал К. А.,
Гусєва В. О.
ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ, УЧИНЕНИХ
У ПРИСУТНОСТІ ДІТЕЙ НА ҐРУНТІ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА 406
Шарнін А. В.
ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ
ПРИ ВІДСУТНОСТІ ТРУПА ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ 408
Шведова О. В.,
Ільїнова А. С.
ВИКОРИСТАННЯ СЛІДІВ ЗАПАХУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ 411
Шеленіна К. Г.
ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРЕМЕНТУ
ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВБИВСТВ, УЧИНЕНИХ ЗАСУДЖЕНИМИ
В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ 413
Щербаковский М. Г.
ПОНЯТИЕ ДОСТОВЕРНОСТИ ВЫВОДОВ ЭКСПЕРТА 415
Юнацький О. В.
ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ ЯК ОСНОВА ПОШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО 417
Юр'єв Д. С.,
Орлова Т. А.
ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ
КІБЕРЗЛОЧИНЦІВ 419
Юсупов В. В.
СУДОВІ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ
БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ АБО ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ 421
Юхно М. О.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ОКРЕМОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 423
Юхно О. О.
ТЕНДЕНЦІЇ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ І
ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У КРИМІНАЛІСТИЦІ, ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
ТА ДОСУДОВОМУ СЛІДСТВІ 426

Košč I.
THE ROLE OF INTRUDER AND HOLD UP SYSTEMS IN CRIMINALISTICS....429
Larii I.
THE INFLUENCE OF ECONOMIC AND SOCIO-CULTURAL FACTORS ON CRIMINALITY....432
Mamanorov E. B.,
Tadjibaeva A. Y.
THE IMPORTANCE OF MOBILIZING YOUNG PEOPLE IN THE FIGHTING AGAINST CORRUPTION....437
Raimjonov B. Mo`minjon O`g`li
TERGOVGA QADAR TEKSHIRUVDA QIYNOQLARNI OLDINI OLISHNING YANGICHA MEHANIZMLARI....438
Tadjibaeva A. Y.
THEORETICAL AND LEGAL ANALYSIS OF THE PROSECUTION FUNCTION IN CRIMINAL PROCEEDINGS....441
Uralov S. S.,
Marcelli A.
THE PREJUDICIAL SIGNIFICANCE OF PROOF IN CRIMINAL PROCEDURAL LAW....443
Vaško A.
USING CRIMINAL INTELLIGENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS....448

Вітальне слово

Валерія Васильовича Сокуренка,

ректора Харківського національного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента Національної академії правових наук України, заслуженого юриста України

Шановні присутні!

Вітаю вас із початком роботи Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми кримінального процесу та криміналістики».

Тема нашої конференції викликала велику зацікавленість у наукових колах та серед практиків. Для обговорення та публікації збірника на конференцію направили матеріали понад сто дев'яносто науковців і практичних працівників. Серед них представники Ташкентського державного юридичного університету, Вищої школи суддів при Вищій Суддівській Раді Республіки Узбекистан, Університету Матея Беля в Словаччині, Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, Університету державної фіскальної служби України, Національної академії внутрішніх справ, Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, підрозділів Національної поліції України, експертно-криміналістичних центрів МВС України, органів прокуратури та суду тощо.

На жаль, не всі бажаючі знайшли можливість взяти безпосередню участь у конференції. Але доповіді тих, хто не зміг сьогодні долучитися до нашого засідання, включені до збірника наукових праць, який вже опублікований.

Актуальні питання кримінального процесу та криміналістики були, є і надалі залишатимуться предметом наукових дискусій. Разом із тим, виходячи з реалій сучасності, потребують продовження дослідження проблеми застосування кримінального процесуального законодавства та формулювання актуальних напрямів розвитку криміналістичної науки.

Неабияке значення на шляху до раціонального та обдуманого вирішення проблем кримінального процесу і криміналістики є спільний їх аналіз і дослідження практичними працівниками та науковцями на різних заходах наукового характеру, одним з яких є наша конференція. Крім того, залучення до обговорення представників різних правоохоронних і судових органів, а також науковців з різних країн дасть можливість знайти оптимальні шляхи вирішення теоретичних питань, практично реалізувати їх під час досудового розслідування.

У першу чергу, вважаємо за необхідне окреслити окремі актуальні проблеми процесуального забезпечення кримінального провадження.

Так, потребує усунення проблема перевантаження органів досудового розслідування надмірною кількістю матеріалів кримінальних проваджень, що пов'язано з унесенням до Єдиного реєстру досудових розслідувань фактично будь-яких заяв і повідомлень, навіть тих, які не містять ознак кримінального правопорушення. Результатом цього є наявність в одного слідчого сотень проваджень, розслідувати які своєчасно та якісно він явно не в змозі. Зараз слідчі дещо розвантажені завдяки запровадженню інституту дізнання. Однак проблема потребує подальшого вирішення, зокрема шляхом запровадження механізмів дослідчої перевірки заяв і повідомлень.

Однією з актуальних проблем криміналістики на сьогодні є виявлення слідів біологічного походження, проведення їх молекулярно-генетичних досліджень і використання в доказуванні у кримінальному провадженні. Зокрема, ДНК-аналіз має важливе значення для ідентифікації людей за слідами біологічного походження, встановлення особи невпізнаних трупів, родинних зв'язків і біологічного батьківства. Можливості судової молекулярно-генетичної експертизи використовуються для вирішення завдань

кримінального судочинства у провадженнях про тяжкі злочини, зокрема вбивства, зґвалтування, розбої, терористичні акти тощо. Тому постійний розвиток і вдосконалення криміналістичного ДНК-аналізу є запорукою підвищення ефективності протидії злочинності.

Застосування сучасних методів дослідження надає органам правопорядку значних можливостей для пошуку злочинців, збирання та використання доказів під час досудового розслідування і судового розгляду. Проте багато питань потребують належного законодавчого регулювання, оскільки збирання біологічних зразків, використання відомостей з відповідних баз даних має відбуватися з неухильним дотриманням прав і свобод людини. Обговорення цих проблем і відповідне вдосконалення нормативно-правової бази також є вкрай важливим і своєчасним.

Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити, що наука та практика повинні тісно взаємодіяти з метою найбільш раціонального вирішення проблем, які виникають під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень. Така взаємодія може забезпечуватися як спільним обговоренням проблем науки і практики кримінального процесу та криміналістики під час наукових заходів, так і активним залученням до наукових розробок практичних працівників як експертів або рецензентів. Окрім того, напрацьовані під час наукових обговорень шляхи вирішення актуальних проблем кримінального процесу та криміналістики мають використовуватися під час підготовки курсантів і студентів закладів вищої освіти юридичного профілю, а також первинної професійної підготовки та підвищення кваліфікації поліцейських.

Безумовно, порушені питання не вичерпують усієї широти тем, що будуть обговорені сьогодні.

Упевнений, що конференція буде ефективною, конструктивною та результативною формою подальшого науково-практичного розроблення шляхів удосконалення кримінального процесу та криміналістики.

Дякую за увагу!

Приветственное слово
Исламбека Рустамбековича Рустамбекова,
и.о. ректора Ташкентского государственного юридического университета

Уважаемые участники конференции!

Позвольте поприветствовать вас и выразить искреннюю признательность за участие в данном мероприятии, посвящённом обсуждению актуальных проблем уголовного процесса, криминалистики и тенденций развития судебно-экспертной деятельности.

Хочу также выразить благодарность от лица Ташкентского государственного юридического университета нашим зарубежным коллегам, в частности Харьковскому национальному университету внутренних дел, за организацию столь значимого мероприятия и за вклад в развитие межвузовского сотрудничества.

Безусловно, организованное мероприятие является прекрасной диалоговой площадкой для всех заинтересованных сторон, способствует полноценному и свободному обмену мнениями. И это прежде всего возможность для широкого научного и практического осмысления состояния и перспектив дальнейшего совершенствования уголовного судопроизводства, а также обмена мнениями по развитию криминалистической и судебно-экспертной деятельности. Хочу отметить, что в период бурных реформ, проводимых в судебно-правовой системе Республики Узбекистан, значительное внимание уделяется совершенствованию уголовного судопроизводства, вместе с тем и вопросам улучшения предварительного расследования с помощью внедрения новых видов экспертиз.

Уверен, что сегодняшние заключительные рекомендации приглашенных экспертов и итоги обмена мнениями представителей профессиональных сообществ предоставят возможность найти оптимальные пути выработки и реализации кардинально новых приоритетов совершенствования уголовно-процессуального законодательства с учётом тенденций интенсивного развития мирового сообщества, а также развития криминалистической и судебно-экспертной деятельности на основе передового опыта зарубежных стран.

Надеюсь, что наше сотрудничество и в последующем будет развиваться плодотворно и динамично.

Благодарю за внимание!

Валерій Васильович Сокуренко,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
заслужений юрист України,
ректор Харківського національного університету
внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Останнім часом людська цивілізація живе у виняткових умовах боротьби з поширенням коронавірусної інфекції. У всьому світі карантинні обмеження торкнулися всіх сфер людської діяльності, в тому числі освіти. Будучи одним з найважливіших аспектів розвитку сучасного суспільства, освіта зазнає значних змін системного характеру. Ці зміни у сфері освіти уявляються безповоротними. У нашій країні, як і в усіх країнах цивілізованого співтовариства, сфера освіти має пріоритетне значення. У нових умовах існування всього суспільства в системі вищої освіти значного поширення набувають дистанційні методи навчання. Обставини змушують вчених і викладачів удосконалювати не лише технічну сторону забезпечення навчання, але й розробляти дидактичні положення подання і закріплення інформації, а також інструменти контролю отриманих знань.

Сьогодні, шляхом проб і помилок, напрацьовується педагогічний досвід роботи в особливих умовах. Накопичення такого досвіду є дуже важливим для вдосконалення методики викладання, особливо наук практичної спрямованості, таких як криміналістика та кримінальний процес.

Із часу введення карантину на Україні на відеохостингу YouTube почав функціонувати канал, на якому науково-педагогічний склад профільних кафедр має можливість розміщувати відеоматеріали, основна частина яких – це відеолекції. Було прийнято рішення про використання віртуальної навчальної системи Moodle, можливостей різних соціальних мереж, у тому числі Viber, і програм для відеоконференцій, таких як Zoom і Skype. Дуже корисною була ініціатива щодо проведення в онлайн-форматі конференцій та вебінарів для підвищення кваліфікації викладачів. Ціла низка з таких вебінарів була організована EUAM (Консультативною місією Європейського Союзу). Така форма спілкування надала можливість апробувати нові методи в режимі реального часу, дозволивши викладачам, які брали участь у вебінарах, побувати в ролі дистанційних слухачів, курсантів і студентів.

Треба зазначити, що найбільші труднощі в науково-педагогічного працівника виникли під час трансформації освітнього процесу дисциплін практичної спрямованості, таких як криміналістика, судова медицина та психіатрія, домедична підготовка, а також ряду дисциплін кримінально-процесуального блоку. І це зрозуміло, адже у процесі вивчення цих наук необхідно не тільки передавати нові знання, але, що дуже важливо, й отримувати практичні навички.

Лекційні та практичні заняття з криміналістики зажадали від викладачів оперативних рішень щодо переведення на рейки дистанційного навчання. Тому лекційні заняття здійснюються у формі відеозапису лекції з презентацією і аудіовізуальним супроводом. Тобто, демонструючи презентацію та відеофрагменти, лектор супроводжує все це записом свого голосу за кадром. Відеозапис лекції розміщується в Moodle і може бути багаторазово затребуваний. При цьому курсант або слухач має можливість зупинити відеозапис і записати необхідну інформацію у свій конспект.

Однак така форма навчання має серйозний недолік – відсутність зворотного зв'язку з викладачем. Курсант не має можливості щось уточнити або поставити запитання. Крім того, серйозним недоліком такої форми навчання є те, що такий спосіб

© Сокуренко В. В., 2021

подачі матеріалу розслабляє деяких учнів. На жаль, цей негативний момент неможливо ліквідувати ні списком питань для самостійної перевірки знань, ні тестами.

Особливо яскраво виявляється недолік зворотного зв'язку з викладачем під час проведення практичних занять з криміналістики. Дійсно, для контролю відвідування (за розкладом) курсанти повинні зареєструватися на початку заняття. Але в більшості випадків суть виконання курсантами завдання полягає у відповіді на тести або компіляції текстів з мережі Інтернет. Треба визнати, що така технологія навчання має низьку ефективність.

Більш корисним для досягнення цілей практичного заняття з криміналістики, з нашої точки зору, було б його проведення у форматі відеоконференції, наприклад у Zoom або Scype. Такий формат надає можливість викладачеві здійснювати експрес-опитування і надавати пояснення під час заняття. Курсанти можуть писати текстові повідомлення в паралельно працюючий чат, пересилати файли і брати участь в обговоренні того чи іншого питання. Крім того, така організація практичного заняття допоможе уникнути необхідності завантажувати в Інтернет-ресурси (наприклад у Moodle) великі обсяги текстової інформації і тестів. Як показує практика, навчання з використанням тестування і текстової інформації у великих обсягах є вкрай неефективним. Такий вид подачі інформації не дає можливості курсантам вичленувати та засвоїти необхідні ключові знання.

Треба сказати, що, незважаючи на критику тестування як основного елементу контролю знань з практично орієнтованих навчальних дисциплін, відмовитися від цієї форми в сучасних умовах неможливо і нерозумно. Виходом зі сформованої ситуації є впровадження нових електронних інструментів перевірки знань, які можуть внести елементи творчості у відповіді курсантів і розширять варіативність таких відповідей.

До того ж дистанційні форми навчання криміналістичних та процесуальних навичок не можуть обійтися без насичених, але лаконічних за часом відеоматеріалів.

Як висновок можна констатувати, що в сучасних умовах, попри всю критику дистанційних методів навчання, треба визнати, що застосування таких методів є виправданим. Безумовно, дистанційні методи викладання криміналістики, кримінального процесу чи домедичної підготовки вимагають особливого творчого підходу і впровадження нових електронних методів подачі матеріалу. Треба розуміти, що навіть після закінчення пандемії повна відмова від дистанційного навчання буде вже неможливою.

Список використаної літератури: 1. Про затвердження Положення про дистанційне навчання : Наказ МОН України від 25.04.2013 № 466 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13. **2.** Биков В. Ю. Дистанційне навчання в країнах Європи та США і перспективи для України // Інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу: інноваційні засоби технології : монографія / В. Ю. Биков, О. О. Гриценчук, Ю. О. Жук та ін. ; Акад. пед. наук України, Ін-т засобів навчання. Київ : Атіка, 2005. С. 79–102. **3.** Ковальська К. Р. Дистанційне навчання як перспективна форма розвитку предметно-орієнтовних професійних компетентностей учителів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2009. Вип. 2 (10). URL: http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/53/39.

Станіслав Ігорович Перлін,
кандидат юридичних наук,
начальник Головного управління Національної поліції
в Харківській області

СТРУКТУРА КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ ЯК ЧАСТИНИ НАУКИ КРИМІНАЛІСТИКИ

Використання досягнень природничих і технічних наук у вирішенні завдань кримінального судочинства успішно застосовується в діяльності з протидії злочинності в усьому світі. В Україні, як і в інших країнах з німецькою моделлю криміналістичної науки, зазначена сфера знань належать до її системи як окремий розділ – криміналістична техніка. В інших державах ця сфера знань іменується іншими термінами: «судова наука», «наукова поліція» тощо, але зміст відповідних знань є універсальним.

Варто зазначити, що розвиток теоретичних засад і практичної реалізації природничо-технічного напряму у вітчизняній криміналістиці відбувається досить повільно. Наприклад, ДНК-аналіз (ДНК-профілювання) в нашій країні досі взагалі не відносять до галузей криміналістичної техніки. Рівень розвитку її деяких сфер, у тому числі новітніх (наприклад, дослідження комп'ютерної техніки й електронних носіїв інформації), є недостатнім. Не можна визнати задовільним і стан впровадження сучасних розробок у розділах, які є традиційними (дактилоскопія, судова балістика, техніко-криміналістичне дослідження документів тощо). Спостерігається стійка тенденція до вичленення з криміналістики такої галузі знань, як судова експертиза. Все це фактично створило реальні передумови до перетворення вітчизняної криміналістики виключно в науку про тактичні і методичні аспекти розслідування кримінальних правопорушень, що, по-перше, не відповідає світовим уявленням про її зміст, а по-друге, в подальшому може призвести до її зникнення шляхом злиття з кримінальним процесом.

На нашу думку, вітчизняна традиція використання терміна «криміналістика» для позначення науки, що вивчає засоби і методи розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, зумовлює потребу вироблення єдиного підходу до розуміння обсягу знань, які охоплюються нею, та її співвідношення із судовою наукою (Forensic Science). Ця проблематика потребує окремих досліджень. Але слід визнати, що сьогодні в Україні як окремі наукові галузі існують лише декілька судових наук, зокрема судова медицина, судова психіатрія, юридична (судова) психологія. Водночас більшість судових наук самостійного розвитку не мають, а отже, на нашу думку, повинні бути віднесені до окремих галузей криміналістичної техніки як розділу науки криміналістики. Разом із розвитком її «традиційних» розділів актуальними є питання формування сфер, пов'язаних із використанням із метою вирішення криміналістичних завдань досягнень молекулярної генетики (насамперед дослідження ДНК), аналітичної хімії та інформаційно-комунікаційних технологій. Загалом же структура криміналістичної техніки має визначатися з урахуванням сучасного стану розвитку окремих галузей та дисциплін із будь-яких природничих і технічних наук, пристосування досягнень яких має значення для дослідження матеріальних слідів кримінальних правопорушень.

У підсумку зазначимо, що традиції та стан розвитку криміналістики в Україні зумовлюють необхідність уточнення підходів до розуміння криміналістичної техніки як складової частини (розділу) науки та вдосконалення її структури шляхом формування новітніх розділів, що відображають сучасні можливості використання досягнень різних природничих і технічних наук для вирішення завдань судочинства.

Криміналістична техніка – це природничо-технічний розділ науки криміналістики, який вміщує сукупність наукових положень і практичних рекомендацій щодо

© Перлін С. І., 2021

використання в криміналістичній діяльності технічних засобів і методів дослідження матеріальних слідів кримінальних правопорушень.

До структури цього розділу криміналістики, на нашу думку, варто віднести такі основні розділи:

1) загальні положення (правові й організаційні основи використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, класифікація техніко-криміналістичних засобів і методів);

2) криміналістична фотографія, звуко- та відеозапис;

3) криміналістичне дослідження ДНК (криміналістичний ДНК-аналіз);

4) криміналістична трасологія;

5) криміналістичне дослідження документів і поліграфічної техніки;

6) криміналістичне дослідження письма;

7) криміналістичне дослідження зброї, боєприпасів, вибухових пристроїв і речовин;

8) криміналістичне дослідження зовнішності людини (габітологія);

9) криміналістичне дослідження матеріалів, речовин і виробів;

10) криміналістичне дослідження транспортних засобів і транспортних подій;

11) криміналістичне дослідження у сфері інформаційно-комунікаційних технологій.

Цей перелік не є і не може бути вичерпним. Розвиваються та знаходять певне практичне застосування й інші галузі. Наприклад, потребують наукового аналізу перспективи таких поширених напрямів, як криміналістичне дослідження місця події, судова одорологія, криміналістична поліграфологія тощо.

Дмитро Володимирович Швець,
доктор юридичних наук, доцент,
заслужений працівник освіти України,
перший проректор Харківського національного
університету внутрішніх справ

КОГНІТИВНІ СТИЛІ У КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Сучасна психологія пропонує актуальні і захоплюючі напрямки наукової думки, серед яких – можливості розвитку пізнавальної сфери людини. Натепер виділено чотири типи інтелектуальних здібностей: конвергентні здібності (правильність і швидкість знаходження відповіді); дивергентні здібності (або креативність); здібність до навчання (здібність до засвоєння нових знань і досвіду); пізнавальні стилі (процесуальна характеристика інтелектуальної діяльності) [1, с. 138].

Стиль – стійка характеристика людини, стабільно притаманна їй на різних етапах онтогенезу, в різних умовах соціалізації і в різних видах діяльності. Пізнавальні стилі, що стали в останні десятиліття об'єктом пильної уваги фахівців у галузі когнітивної психології, відносять до стильових властивостей інтелекту. Серед таких якостей фундаментальне значення мають стилі кодування інформації та когнітивні стилі.

Потужні зміни в соціально-економічній та політико-правовій сферах, в умовах функціонування правоохоронної системи визначають потреби постмодерністських підходів до підготовки поліцейських, перегляду стереотипів у їх системі відбору та навчання [2, с. 127]. Психологічна й емоційна стабільність фахівців, їх мотивація до ефективної професійної діяльності, вміння приймати рішення в нових складних умовах, стають

© Швець Д. В., 2021

питаннями, значення яких зростає [3, с. 211]. Стильові особливості життєдіяльності поліцейських багато в чому специфікуються особливостями їх когнітивного стилю, зокрема ступенем поленезалежності/полезалежності, що визначає рівень самостійності або залежності від умов та змісту професійних практик.

У когнітивній психології виявлено конкретні зв'язки способів кодування інформації з когнітивними стилями, кількість яких значно різниться. Когнітивні стилі – це індивідуально-своєрідні способи переробки інформації про актуальну ситуацію (способи її сприйняття, аналізу, категоризації, оцінювання тощо). Іншими словами, вибір людиною конкретного способу кодування інформації обумовлює перевагу певних способів її обробки.

У зарубіжній і вітчизняній літературі можна зустріти опис різних когнітивних стилів [4].

Представники полезалежного стилю більше довіряють наочним зоровим враженням під час оцінки того, що відбувається, і важко долають видиме поле за необхідності деталізації і структурування ситуації. «Поленезалежні», навпаки, покладаються на внутрішній досвід і легко відокремлюються від впливу поля, швидко і точно виділяючи деталь із цілісної просторової ситуації.

Люди з імпульсивним стилем швидко висувають гіпотези в ситуації альтернативного вибору, при цьому допускаючи багато помилкових рішень в ідентифікації об'єктів, що сприймаються. У людей з рефлексивним стилем, навпаки, темп прийняття рішення в подібній ситуації більш уповільнений. Відповідно вони допускають мало помилок в ідентифікації об'єктів, що сприймаються на підставі їх ретельного попереднього аналізу.

Представники полюса вузького діапазону еквівалентності (аналітичного стилю) схильні орієнтуватися на відмінності об'єктів, звертаючи основну увагу на їх деталі та відмінні ознаки.

Представники полюса широкого діапазону еквівалентності (синтетичного стилю), навпаки, схильні орієнтуватися на схожість об'єктів, класифікуючи їх з урахуванням деяких узагальнених категоріальних підстав.

Нетолерантність/толерантність до нереалістичного досвіду – здатність сприймати зовнішній вплив таким, яким він є насправді. Цей стиль виявляє себе в невизначених ситуаціях і характеризує міру прийняття вражень, які не відповідають або навіть суперечать наявним у людини уявленням, які вона оцінює як правильні й очевидні. Толерантні суб'єкти оцінюють досвід за його фактичними характеристиками, тоді як нетолерантні суб'єкти пручаються пізнавальному досвіду, в якому вихідні дані суперечать їх наявним знанням.

Прийнято вважати, що до стильових феноменів не застосовні оціночні судження, оскільки будь-який полюс того або іншого стилю є рівноцінним для успішної інтелектуальної адаптації і може забезпечити однаково високу успішність вирішення певного завдання.

Однак саме у словесно-мовному та візуальному стилях на цей момент виявлено найбільшу кількість варіантів іншої стильової поведінки.

Поліцейська діяльність має складну когнітивну специфіку, яка виявляється у нестандартності і складності інтелектуальних завдань, які дуже часто вирішуються у стресогенних умовах [5].

Когнітивними психологами виявлено також обумовленість особистісних властивостей домінуючими когнітивними стилями. Так, наприклад, у домінуючому когнітивному стилі «полезалежність» в особистості виражені залежність від групи, схильність до ризику в ситуаціях невизначеності, реактивна агресивність, схильність до ексцентричності, недостатня здатність самостійно оцінити ситуацію, схильність до маніпулювання, знижена соціальна ефективність. Відповідно з розвитком полезалежності перераховані властивості оптимізуються.

У вузькому діапазоні еквівалентності особистість характеризується підвищеною тривожністю, недовірливістю, егоцентричністю, підвищеним самоконтролем, зниженою самодостатністю.

За умови ригідного пізнавального контролю в особистості виражені збудливість, чутливість, лабільність, низька резистентність, нетерпимість до перешкод. У домінуючому когнітивному стилі «нетолерантність до нереалістичного досвіду» людина не готова приймати інформацію, яка суперечить очікуванням, знанням і установкам. Розвиток позначених пізнавальних стилів зумовить корекцію психологічного профілю особистості.

У зв'язку з цим когнітивні стилі набувають особливої інструментальної значущості, а їх вдосконалення слід розглядати як одне з найбільш актуальних завдань професійного навчання і підготовки поліцейських.

Це також необхідно враховувати як підставу для розробки спеціалізованих програм психологічного супроводу професійної підготовки правоохоронців.

Список використаної літератури: 1. Холодная М. А. Психология интеллекта. СПб. : Питер, 2002. 272 с. **2.** Psychological Profile of Successful Criminal Police Officer / O. Yevdokimova, V. Ostapovich, V. Barko et al. *International Journal of Applied Exercise Physiology*. 2020. Vol. 9, No. 3. Pp. 120–133. **3.** The New Police Training System: Psychological Aspects / D. Shvets, O. Yevdokimova, I. Okhrimenko et al. *Postmodern Openings*. 2020. Vol. 11, Iss. 1, Supl. 1. Pp. 200–217. DOI: https://doi.org/10.18662/po/11.1sup1/130. **4.** Солсо Р. Когнітивна психологія. Київ, 2019. 589 с. **5.** Клименко І. В. Психологічні засади професійної підготовки поліцейських : монографія. Харків : Фоліо, 2018. 424 с.

Олександр Маркович Бандурка,
доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії правових наук України,
заслужений юрист України,
професор кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ, КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТОЛОГІЇ В СУЧАСНОМУ СТАНІ

Незважаючи на наближення дев'ятої річниці з дня прийняття нині чинного КПК України (20.11.2021), проблемних питань у кримінальному процесі не зменшується, а навпаки, тільки збільшується, оскільки цього вимагає насамперед правозастосовна діяльність практичних правоохоронних органів, прокуратури і судових інстанцій, а також науковий процес удосконалення доктринальних теоретичних положень кримінального процесу, криміналістики та судової експертології. Про вказані проблемні питання свідчить законодавча діяльність, згідно з якою за час існування КПК України з 2012 р. по цей час до нього внесено понад 600 системних змін і доповнень, а в опрацюванні багатьох із них брали активну участь також і науковці-процесуалісти, криміналісти та інші фахівці Харківського національного університету внутрішніх справ. На сьогоднішній Міжнародній науково-практичній конференції в нас із вами є нагода окреслити, розглянути та обговорити наявні проблемні питання з кримінального процесу, криміналістики, експертології та визначити шляхи їх вирішення на теоретичному, законодавчому і правозастосовному рівнях.

© Бандурка О. М., 2021

Наприклад, відповідно до положень п. 10 Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції, затвердженої наказом Національної поліції України від 19.06.2020 № 468, на таких працівників поліції покладено права і процесуальний обов'язок «здійснення досудового розслідування кримінальних проступків у формі дізнання». У той же час вказана категорія працівників поліції як представників дізнання в чинному КПК України не зазначена, що може призвести до фактів порушення чинних кримінальних процесуальних норм із певними негативними наслідками. Тому слід прийняти доповнення до кримінального процесуального законодавства, зокрема до ст. 40-1 КПК України, з порушеного питання. Указане проблемне питання та відповідні зміни до КПК України доцільно внести й відносно «офіцерів громади» (перший випуск яких наш університет здійснив у лютому 2021 р.), які також відповідно до відомчої нормативно-правової бази будуть виконувати такі ж обов'язки дізнавачів, як і дільничні офіцери поліції, на території своїх громад.

Крім цього, в КПК України не встановлено *строків* розслідування кримінальних проступків, що повинні наступати у термін 30 днів, але після висунення підозри особам щодо їх вчинення. Указане доповнення щодо встановлення й уточнення строків розслідування кримінальних проступків потребує законодавчого закріплення у чинному КПК України. Крім цього, після врегулювання вище вказаного, потребує також вирішення і питання щодо *продовження строків* розслідування кримінальних проступків. Тобто вирішення одного процесуального питання спонукає до вирішення й іншого на законодавчому рівні.

Новелою КПК України є введення двох видів угод: угоди про примирення між потерпілим та обвинуваченим чи підозрюваним та угоди про визнання винуватості між прокурором та обвинуваченим чи підозрюваним. Такі компромісні процедури ведуть до скорочення строків розгляду кримінальних проваджень, значно зменшують навантаження на суди всіх інстанцій, економлять фінансові і процесуальні ресурси держави та сприяють ефективності правосуддя. У той же час указані угоди не рятують від ризику судової помилки, зокрема коли обвинувачений чи підозрюваний може визнавати себе винним у менш тяжкому злочині, ніж той, що він фактично вчинив. Тому, з метою запобігання можливим зловживанням, усі процесуальні процедури мають бути чітко прописаними і зрозумілими для всіх учасників процесу, чого бракує на сьогодні в чинному КПК України. У зв'язку з указаним прокурорська практика свідчить про те, що прокурори не завжди підтримують пропозиції досудового розслідування щодо розгляду кримінальних проваджень про укладання вищезазначених угод, що не сприяє забезпеченню та реалізації прав, свобод та законних інтересів обвинуваченого чи підозрюваного у кримінальному процесі. Тому було б доцільним Офісу Генерального прокурора вивчити практику регіональних прокуратур з порушеного питання з ретельним аналізом норм чинного законодавства та його застосування на території України.

У сучасних умовах найбільш актуальними напрямами подальшого *розвитку криміналістики та судової експертизи* є впровадження новітніх технічних засобів і методів виявлення, фіксації та використання доказів у кримінальному провадженні; вдосконалення тактики проведення слідчих (розшукових) дій та методики розслідування нових видів кримінальних правопорушень.

Зокрема, у галузі криміналістичної техніки найперспективнішими видаються такі напрями, як криміналістичний ДНК-аналіз, ІТ-криміналістика, криміналістичне дослідження нових видів наркотичних засобів, судова балістика та судова вибухотехніка, криміналістичне дослідження зовнішності особи (ідентифікація осіб за їх фото та відеозображенням), фоноскопія, поліграфологія та ін.

У сфері криміналістичної тактики потребують вдосконалення і ґрунтовного дослідження питання щодо співвідношення тактики негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, змісту і сутності тактичних операцій та оперативних

комбінацій. Також важливим напрямом є розвиток тактико-криміналістичних рекомендацій з урахуванням сучасних правових стандартів дотримання прав, свобод та законних інтересів особи, зокрема в контексті практики Європейського суду з прав людини.

Щодо криміналістичної методики найбільш актуальним видається розроблення рекомендацій з розслідування корупційних кримінальних правопорушень, злочинів, які вчиняються в умовах збройної агресії проти України, а також злочинів у сфері економіки та кримінальних правопорушень, що вчиняються в кіберпросторі. Потребують свого вдосконалення також і процесуальні положення, що визначають процедуру і механізм отримання зразків для порівняльного дослідження. Так, незважаючи на те що КПК України закріпив положення, що сторона захисту може здійснювати збирання доказів, існує низка експертиз, які можуть проводитися лише з використанням зразків-оригіналів, але їх не може витребувати й отримати захисник-адвокат. Таке проблемне питання можна було б вирішити, перебачивши закріплення в кримінальному процесуальному законодавстві України процедури «спільної експертизи», яку міг би проводити комісійно експерт, залучений стороною захисту, й експерт, залучений стороною обвинувачення.

Підсумовуючи викладене зазначу, що наука кримінального процесу, криміналістики та експертології повинна своєчасно відгукуватись на потреби слідчої, експертної, прокурорської і судової практики, постійно й ефективно вдосконалювати засоби, методи і методики розслідування з метою забезпечення повного, швидкого та неупередженого розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень відповідно до положень ст. 1 закону про кримінальну відповідальність України та ст. 2 КПК України (завдання кримінального процесу). Крім того, сьогоденна професійна підготовка та підвищення кваліфікації працівників органів правопорядку, зокрема слідчих, дізнавачів, детективів, оперативних працівників, прокурорів та суддів, не можливі без урахування сучасних досягнень кримінального процесу, криміналістики та експертології. Обговорення на сьогоднішній науково-практичній конференції порушених проблемних питань сприятиме напрацюванню нових наукових концепцій, а також слугуватиме теоретичним підґрунтям для подальшого розвитку кримінального процесу, криміналістики та експертології.

Сергій Миколайович Бортник,
доктор юридичних наук, доцент,
проректор Харківського національного університету
внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У ГАЛУЗІ ПСИХОЛОГІЇ ПІД ЧАС ДОПИТУ

Процес розслідування будь-якого кримінального правопорушення пов’язаний із необхідністю дослідження обставин різних сфер суспільних проблем та життєдіяльності. У таких ситуаціях, як указують А. І. Плосконос і А. А. Саковський, професійних знань слідчого, його досвіду чи обізнаності щодо окремих питань, які потребуватимуть перевірки під час розслідування, може виявитися недостатньо для забезпечення повноцінного та всебічного аналізу подій, що, своєю чергою, може негативно вплинути на кримінальне провадження [1]. Тому з метою вирішення тактичних завдань розслідування на окремих етапах досудового розслідування та під час проведення окремих процесуальних дій перед особою, яка здійснює кримінальне провадження, часто виникає необхідність використовувати спеціальні знання з різних галузей. У цьому контексті вбачається актуальним питання про порядок і особливості використання спеціальних знань

© Бортник С. М., 2021

у галузі психології під час допиту як шляхом отримання допомоги від обізнаних осіб, так і користуючись власним освідомленням. Це пояснюється тим, що за допомогою використання спеціальних психологічних знань можна одержати дані, які дозволяють зрозуміти і правильно оцінити особливості психічної діяльності й поведінки людей, що має значення для висновків правового характеру [2, с. 165].

У криміналістиці загальноприйнято під спеціальними знаннями розуміти знання, вміння та навики, отримані в результаті навчання і досвіду роботи, які використовуються в кримінальному провадженні для збирання й дослідження криміналістично значущої інформації, розробки засобів і прийомів роботи з доказами тощо [3, с. 184; 4, с. 219]. Відповідно спеціальними знаннями у галузі психології є знання про особливості психологічної діяльності людини, якими володіє обізнана особа в результаті професійної психологічної підготовки та їх практичного застосування, що використовуються під час досудового розслідування кримінальних правопорушень і судового провадження з метою встановлення, пошуку та доказування вини особи злочинця, прогнозування поведінки учасників кримінального провадження та встановлення завданої протиправним діянням шкоди [5, с. 367].

Під час досудового розслідування кримінальних правопорушень повсюди й завжди використовуються знання у галузі психології, оскільки така діяльність безпосередньо пов’язана зі співпрацею з великою кількістю осіб, а також частими особистими контактами зі свідками, потерпілими та підозрюваними. Зокрема, слідчий використовує психологічні знання для оцінки обстановки в колективі та можливої поведінки працівників оперативних підрозділів, спеціалістів, експертів, у плануванні та організації виконання спільних дій в рамках взаємодії; враховує психологічні ознаки особи для прогнозування її поведінки як під час здійснення кримінального провадження в цілому, так і під час проведення окремих процесуальних дій з метою обрання найбільш оптимальних тактичних рішень і тактичних прийомів чи їх комплексів задля вирішення проміжних і стратегічних тактичних завдань розслідування. Окремо варто відмітити, що особа, котра здійснює досудове розслідування, може використовувати як особисті знання в галузі психології, в тому числі правової, отримані під час здобуття фахової освіти і практичної діяльності з виявлення, розкриття й розслідування кримінальних правопорушень, так і залучати обізнаних у галузі психології осіб для отримання необхідної допомоги.

Особливого значення використання спеціальних знань у галузі психології набуває під час проведення вербальних слідчих (розшукових) дій, оскільки доказова інформація в такому разі отримується від особи в результаті спілкування з носієм таких відомостей. Так, основною вербальною слідчою (розшуковою) дією, яка проводиться в кожному кримінальному провадженні під час розслідування всіх різновидів кримінальних правопорушень, безперечно, є допит. Указана дія полягає в проведенні в установленому кримінальним процесуальним законодавством порядку бесіди уповноваженої особи з носієм доказової й орієнтовної інформації задля отримання від останньої повних і правдивих показань. Для цього з найперших моментів допиту важливо встановити психологічний контакт із допитуваною особою, який «полягає у вмінні слідчого привернути до себе допитуваного, ввійти до нього в довіру неформальною бесідою з метою уточнення його демографічних даних, фрагментів біографії та життєвого шляху. Головна частина допиту визначає етап закріплення контакту та його підтримання, тобто контакт переростає у робочий період. Під час заключної частини підтримується належний рівень психологічного контакту та перевіряється його ефективність» [6].

Використовуючи спеціальні знання у галузі психології, під час підготовки до проведення допиту потрібно ознайомитися з наявними матеріалами кримінального провадження, проаналізувати поведінку особи, яку планується допитати, встановити її психологічний тип і визначити можливі варіанти її поведінки під час допиту. До того ж

обов'язково слід ураховувати й процесуальний статус допитуваної особи. Для кожної прогнозованої слідчої ситуації допиту обирають тактичні прийоми, спрямовані на: усунення конфліктності та створення сприятливих умов допиту; визначення неправдивості показань та переконання допитуваної особи давати правдиві свідчення; актуалізацію забутого; уточнення отриманих показань; усунення розбіжностей у свідченнях декількох допитуваних осіб, тощо.

Робочий етап допиту полягає у встановленні психологічного контакту з допитуваним і отриманням повних і правдивих показань. Для цього варто чітко визначитися з психологією динаміки допиту, а саме: чітко сформулювати цілі допиту, план, обрати послідовність допитів у групі, місце та час його проведення; забезпечити ефект першого враження від паралінгвістичних закономірностей обстановки, зовнішнього вигляду слідчого; обрати форму бесіди, її ритм, темп, рівень напруженості; вибрати докази, враховуючи вік допитуваного, спеціальність, інтелект, життєвий досвід, спеціальний тип вищої нервової діяльності; організувати зняття комплексу протиріч, розрядку, усунення внутрішньої напруги; співставити отримані показання з наявною інформацією, усунути протиріччя та нечіткості; привести отриману інформації у процесуальну форму [7, с. 489–491].

У складних ситуаціях особі, яка проводить допит, не вистачає її професійних знань у галузі психології для вирішення основних тактичних завдань і досягнення мети вказаної слідчої (розшукової) дії. У такому разі рекомендується використовувати спеціальні знання шляхом отримання відповідної допомоги від обізнаних осіб у формі консультування з останніми, їх залучення до кримінального провадження як спеціалістів чи експертів. Дійсно, консультації з фахівцями у галузі психології дозволяють скласти уявлення про характерологічні риси допитуваного та з їх урахуванням спланувати проведення допиту. Особливо важливою вказана інформація буде під час проведення допиту малолітніх чи неповнолітніх осіб, постраждалих від насильницьких кримінальних правопорушень, а саме домашнього насильства, зґвалтування, сексуального насильства, примушування до вступу в статевий зв'язок тощо; учасників організованих злочинних груп, злочинних організацій чи злочинних спільнот; підозрюваних у вчиненні насильницьких і корисливо-насильницьких, особливо серійних, кримінальних правопорушень; очевидців насильницьких протиправних діянь. Не дарма законодавець передбачив випадки обов'язкового залучення до проведення допиту психолога.

Проте доводиться констатувати, що «працівники органів досудового розслідування нехтують криміналістичними рекомендаціями з приводу доцільності та порядку використання спеціальних знань у галузі психології під час розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень. Більше того, у випадку наявності обов'язкової процесуальної вимоги залучити психолога до проведення окремих процесуальних дій слідчі підходять до її виконання формально. Вони залучають осіб, у яких є відповідна фахова освіта, при цьому не звертаючи уваги на їх спеціалізацію в галузі юридичної психології та наявність досвіду роботи з окремими категоріями осіб, наприклад неповнолітніми, засудженими, постраждалими від насильства тощо» [5, с. 368].

Отже, використання спеціальних знань у галузі психології під час допиту дозволяє забезпечити встановлення психологічного контакту з допитуваним і отримати правдиві показання в повній мірі обізнаності особи. Тому важливо, по-перше, підвищувати рівень фахової підготовки працівників органів досудового розслідування, зокрема в частині засвоєння знань у галузі юридичної (правової) психології, та, по-друге, забезпечувати своєчасну й ефективну співпрацю органу досудового розслідування з обізнаними особами на всіх етапах проведення допиту.

Список використаної літератури: 1. Плосконос А., Саковський А. Використання спеціальних знань під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій. *Підприємництво, господарство і право.* 2021. № 5. С. 268–372. DOI: https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.5.44. **2.** Марчак В. Я., Шувальська Л. Р. Використання

спеціальних психологічних знань суб'єктами судочинства. *Юридична психологія та педагогіка*. 2012. Вип. 1. С. 164–173. **3.** Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2008. 588 с. **4.** Удовенко Ж. В. Криміналістика : конспект лекцій / за заг. ред. В. І. Галагана. Київ : Центр учб. літ., 2016. 320 с. **5.** Пчеліна О. В. Використання спеціальних знань в галузі психології у кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право.* 2020. № 7. С. 365–370. DOI: https://doi.org/-10.32849/2663-5313/2020.7.62. **6.** Баранчук В. В. Етапи формування психологічного контакту при допиті. *Теорія і практика правознавства.* 2013. Вип. 2. URL: http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/63622/59097. **7.** Васильев В. Л. Юридическая психология : учебник. СПб. : Питер, 2003. 656 с.

Сергій Миколайович Гусаров,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
професор кафедри адміністративного права та процесу факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

У цьому році минає дев'ять років з того моменту, як 19 листопада 2012 року набув чинності Кримінальний процесуальний кодекс України. Окремі його положення неоднозначно сприймаються і науковцями, і практиками, оскільки деякі з них є спірними та потребують подальшого дослідження і удосконалення. Додаткової уваги заслуговують окремі загальні положення досудового розслідування. Тож звернемо увагу на найбільш проблемні з них.

Відповідно до вимог ч. 5 ст. 40 КПК України слідчий, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог Кодексу, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, котрі не мають на те законних повноважень, забороняється. Разом з тим аналіз відповідних положень кримінального процесуального законодавства України дозволяє констатувати, що слідчий позбавлений можливості в більшості випадків самостійно приймати важливі процесуальні рішення, наприклад про повідомлення особі про підозру, про зупинення досудового розслідування. Згідно з положеннями КПК України на це потрібна згода прокурора. Отже, процесуальна самостійність слідчого потребує посилення, належної законодавчої регламентації та закріплення.

Дещо обмеженими є також процесуальні повноваження слідчого у питаннях, пов'язаних із прийняттям рішення щодо закриття кримінального провадження. Так, відповідно до ч. 4 ст. 284 КПК України «слідчий, дізнавач приймає постанову про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4, 9, 9-1 частини першої цієї статті, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялося про підозру». У зазначених положеннях йдеться про встановлену відсутність події кримінального правопорушення; відсутність в діянні складу кримінального правопорушення; набрання чинності законом, яким скасовується кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою, а також досягнення податкового компромісу відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України стосовно податкових зобов'язань особи, яка вчинила дії, передбачені ст. 212 КК України, а також у тих випадках, коли існує нескасована постанова слідчого, дізнавача, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених

© Гусаров С. М., 2021

пунктами 1, 2, 4, 9 ч. 1 ст. 284 КПК України, у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідувалося з дотриманням вимог щодо підслідності. Пропонується розширити перелік підстав для закриття кримінального провадження слідчим і дізнавачем такими, як невстановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді, при цьому вичерпані можливості їх отримання; смерть підозрюваного, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого; відмова потерпілого, його представника від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

Чинні положення ст. 284 КПК України дають підстави вбачати певні неузгодження з правозастосовною діяльністю прокурора. Так, згідно із ч. 4 ст. 284 КПК України прокурор приймає постанову про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного з підстав, передбачених ч. 1 ст. 284 КПК України, крім випадку звернення прокурора з клопотанням до суду у випадку невстановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у разі закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, крім випадків учинення особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або злочину, за який згідно із законом може бути призначено покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Нелогічним є позбавлення прокурора як процесуального керівника досудового розслідування можливості приймати рішення про закриття кримінального провадження також й у випадках, коли особі не повідомлено про підозру.

Положення статті 284 КПК України доповнено новою підставою для закриття кримінального провадження: після повідомлення особі про підозру закінчується строк досудового розслідування, визначений у ст. 219 КПК України, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи. Крім цього, положення вказаної статті передбачають, що «слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язані закрити кримінальне провадження й у разі, коли строк досудового розслідування, визначений у ст. 219 КПК України, закінчився та жодній особі не було повідомлено про підозру». На наш погляд, реалізація вищевказаних пропозицій унеможливить розслідування окремих категорій злочинів, наприклад складних корупційних схем, нерозкритих злочинів «минулих років» та іншої категорії. Неприйнятною є відсутність законодавчої регламентації та закріплення обов'язку слідчого встановлювати та здійснювати заходи щодо усунення причин і умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення. Здійснення профілактичної діяльності є необхідною передумовою протидії злочинності.

Уважаємо, що ґрунтовне вивчення та належне вирішення вищевказаних питань є запорукою реалізації дієвого механізму здійснення досудового розслідування та виконання завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України). Утім, порушені питання не є остаточними та потребують подальшого дослідження і належного вирішення.

Список використаної літератури: 1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр. **2.** Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL**:** https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

Сергій Анатолійович Чиж,
кандидат юридичних наук, заступник начальника головного управління – начальник слідчого управління Головного управління Національної поліції в Харківській області

СУЧАСНІ АСПЕКТИ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ОПЕРАТИВНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Проведення будь-якого дослідження вимагає застосування всього арсеналу інструментів, які розроблені методологією відповідної науки, та дає змогу досліднику отримати достатній рівень знань про досліджувану проблематику, запропонувати власні висновки та пропозиції і досягти поставленої мети дослідження.

Дослідження оперативно-розшукових явищ ґрунтується на емпіричному рівні пізнання, однак передумовами емпіричних досліджень насамперед є виникнення проблем [1]. Дослідження ніколи не розпочинається зі спостереження, а завжди з проблем – практичних або теоретичних [2].

На початку наукового дослідження перед дослідником стоїть одне з головних завдань – визначення системи методів проведення такого дослідження. Вирішення вказаного завдання дозволить у подальшому досягти мети наукового дослідження.

Аналіз наукових досліджень на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук (понад 60 досліджень), в яких вивчалися проблеми оперативно-розшукової протидії злочинам, показав, що окремі проблеми оперативного обслуговування галузей економіки, ліній роботи, закріплених об'єктів і територій досліджувалися лише в 7 дослідженнях, зокрема в дослідженнях К. В. Антонова, В. В. Дарагана, О. Ф. Долженкова, В. І. Василинчука, В. Л. Ортинського, В. Д. Пчолкіна та В. В. Шендрика.

Так, К. В. Антонов у рамках дослідження на тему «Державно-правове забезпечення економічної безпеки України від злочинних посягань: теоретичні і організаційно-тактичні засади діяльності підрозділів ДСБЕЗ ОВС» досліджував окремі правові та організаційно-тактичні проблеми оперативного обслуговування об'єктів злочинного посягання. У процесі дослідження стан економічної злочинності, різні засади діяльності підрозділів ДСБЕЗ та інших суб'єктів державно-правового забезпечення економічної безпеки вивчалися автором за допомогою діалектичного методу пізнання суспільних явищ і процесів, системного підходу до з'ясування сутності їх різновидів і форм, дослідження теоретичних розробок вітчизняних і зарубіжних учених (юристів, економістів) із проблем формування і розвитку економічної безпеки. Дослідження цієї складної та багатобічної проблеми зумовило автора звернутися передусім до таких окремих наукових методів, як історичний, спеціально-юридичний (формально-догматичний), конкретно-соціологічний, порівняльно-правовий, системний, статистичний, метод прогнозування. Емпіричні матеріали досліджувалися із застосуванням анкетно-опитувального методу й методу експертних оцінок. Для вивчення документів автором застосовувався контент-аналіз [3].

В. В. Дараган у рамках дослідження на тему «Теоретико-прикладні засади оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері державних закупівель кримінальною поліцією» вивчав окремі проблеми організації оперативного обслуговування сфери державних закупівель кримінальною поліцією. У процесі дослідження використання діалектичного методу надало змогу автору вивчити суспільні та правові явища, що охоплюються досліджуваною проблематикою, в динамічному розвитку, з'ясувати їх сутність, установити взаємозв'язки з іншими феноменами. Системно-структурний метод використовувався для аналізу системи оперативного обслуговування сфери державних

© Чиж С. А., 2021

закупівель. Соціологічні методи (анкетування, інтерв'ювання) були застосовані під час вивчення думки фахівців щодо проблемних питань, які виникають у процесі оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері державних закупівель, та з'ясування соціальної результативності відповідних правових норм та організаційних заходів. Статистичний метод автором було використано для узагальнення результатів проведених соціологічних досліджень та репрезентації даних, отриманих у результаті дослідження, а також під час вивчення емпіричного матеріалу. Використання формально-логічних методів (аналізу та синтезу, моделювання, структурно-логічний метод) забезпечило можливість автору систематизовано проаналізувати зміст наукової літератури і спеціальних нормативно-правових актів з метою з'ясування змісту та обсягу окремих юридичних термінів, тлумачення певних положень стосовно предмета дослідження. Зокрема, метод аналізу використовувався для зіставлення у спеціальній та науковій літературі дискусійних поглядів щодо оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері державних закупівель, а також у процесі вивчення архівних джерел. Застосування структурно-логічного методу дозволило визначити основні напрями вдосконалення та оптимізації концептуальних засад оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері державних закупівель кримінальною поліцією [4].

У рамках дослідження на тему «Теоретичні проблеми становлення політики протидії створенню інфраструктури злочинного світу засобами оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ» О. Ф. Долженков вивчав окремі проблеми оперативного обслуговування об'єктів та галузей економіки. Методологічну основу дослідження становлять положення матеріалістичної діалектики, які входять складовими елементами у використані автором загальнонаукові (системно-структурний, порівняльний, історичний, соціологічний, логіко-правовий), а також предметно-галузеві (описання, статистичного спостереження й аналізу та ін.) методи дослідження суспільних явищ [5].

В. І. Василинчуком у процесі дослідження на тему «Оперативно-розшукова профілактика злочинів у бюджетній сфері» вивчалися окремі проблеми оперативного обслуговування об'єктів бюджетної сфери, суб'єктів бюджетного процесу та напрямів руху бюджетних коштів. Загальну методологічну основу дослідження складають система методів і прийомів наукового пізнання. У процесі теоретичних і практичних досліджень автором було застосовано сучасні загальнонаукові та спеціальні методи: статистичний – для узагальнення результатів і репрезентації даних, отриманих під час вивчення емпіричного матеріалу; соціологічний (анкетування, інтерв'ювання, опитування) – для вивчення думки оперативних працівників з відповідних проблемних питань, що розглядаються, та з'ясування соціальної результативності відповідних правових норм й організаційних заходів; догматичний – у тлумаченні юридичних категорій, для поглиблення й уточнення понятійно-категоріального апарату; структурно-логічний метод – для визначення основних напрямів удосконалення та оптимізації концептуальних засад оперативно-розшукового запобігання злочинам [6].

В. Л. Ортинський у процесі дослідження на тему «Теоретичні основи, правові та організаційні проблеми протидії нелегальній економіці засобами оперативно-розшукової діяльності» вивчав окремі проблеми оперативного обслуговування об'єктів економіки. Важливе місце в дисертації автора посідає структурно-системний аналіз, який дає змогу висвітлити внутрішню структуру нелегальної економіки, визначити це явище у зв'язку з іншими соціально негативними явищами. Цей же метод використовується й у визначенні структури та інфраструктури організованої економічної злочинності. Метод функціонального аналізу, з одного боку, сприяв формуванню уявлення про оперативно-розшукову діяльність як засіб протидії нелегальній економіці та уявлення про нелегальну економіку в її галузевих проявах як об'єкт оперативно-розшукового впливу – з іншого. Догматичний аналіз чинного оперативно-розшукового, кримінального, адміністративного та економічного законодавства держави, проєктів нормативно-правових актів

сприяв виявленню їх недоліків, прогалин та формулюванню пропозицій щодо вдосконалення правових норм під кутом зору їх відповідності потребі оптимізації оперативно-розшукової діяльності у сфері протидії нелегальній економіці. Ці та інші методи наукового дослідження використовувались автором у їх взаємозв'язку [7].

В. Д. Пчолкіним в рамках дослідження на тему «Теоретичні, правові та організаційно-тактичні основи розкриття злочинів у харчовій промисловості» було досліджено окремі проблеми організації оперативного обслуговування підприємств харчової промисловості. У процесі дослідження автором використовувались загальнофілософські, загальнонаукові, логічні та спеціальні методи пізнання. У роботі над дисертацією було використано загальні методи теоретичного та емпіричного дослідження, основними з яких є діалектичний, аналітичний, логічний, спостереження, моделювання, системний, експериментальний та ін. У дослідженні широке застосування одержали соціологічні та кримінологічні методи: опитування, анкетування, інтерв'ювання, статистичної вибірки, вимірювання, порівняння й узагальнення, а також спеціальні методи: особистісний, економіко-правовий і метод аналітичної розвідки. Логіко-семантичний метод сприяв узагальненню, систематизації та поглибленню понятійного апарату. Системно-структурний метод використовувався для аналізу системи оперативного обслуговування галузей харчової промисловості [8].

У рамках дослідження на тему «Попередження злочинів оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України» В. В. Шендрик вивчав окремі проблеми тактики попереджувальної роботи оперативних підрозділів органів внутрішніх справ України під час оперативного обслуговування. Методологічною основою дослідження став діалектичний метод наукового пізнання. На цьому методологічному фундаменті у дисертації було застосовано окремі наукові методи пізнання. За допомогою логіко-семантичного методу поглиблено понятійний апарат. Системно-функціональний метод застосовано для вивчення організаційно-тактичних проблем попередження злочинів оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України. Соціологічні методи дослідження (анкетування, опитування) було використано для вивчення думок респондентів стосовно розглянутих проблемних питань. Структурно-логічний метод застосовано для визначення основних напрямків удосконалення і оптимізації попередження злочинів оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України [9].

Підсумовуючи наведене можна констатувати, що в процесі досліджень перелічені та інші науковці здебільшого використовують такі методи наукових досліджень: системний (К. В. Антонов, О. Ф. Долженков, В. Д. Пчолкін); історичний (К. В. Антонов, О. Ф. Долженков); порівняльно-правовий (К. В. Антонов, О. Ф. Долженков); догматичний (В. І. Василинчук, В. Л. Ортинський); соціологічний (К. В. Антонов, В. В. Дараган, О. Ф. Долженков, В. І. Василинчук, В. Д. Пчолкін, В. В. Шендрик); статистичний (К. В. Антонов, В. В. Дараган, О. Ф. Долженков, В. І. Василинчук, В. Д. Пчолкін); діалектичний (К. В. Антонов, В. В. Дараган, В. Д. Пчолкін, В. В. Шендрик); формально-логічний (К. В. Антонов, В. В. Дараган, О. Ф. Долженков, В. І. Василинчук, В. Л. Ортинський, В. Д. Пчолкін, В. В. Шендрик).

Список використаної літератури: 1. Халімон С. І. Теорія та практика конфіденційного співробітництва в органах і установах виконання покарань : монографія. Київ : Центр. навч.-наук. та наук.-практ. вид. НА СБ України, 2014. 360 с. **2.** Рузавин Г. И. Методология научного познания : учеб. пособие. М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. 287 с. **3.** Антонов К. В. Державно-правове забезпечення економічної безпеки України від злочинних посягань: теоретичні і організаційно-тактичні засади діяльності підрозділів ДСБЕЗ ОВС : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 21.07.04. Харків, 2005. 40 с. **4.** Дараган В. В. Теоретико-прикладні засади оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері державних закупівель кримінальною поліцією : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 533 с. **5.** Долженков О. Ф. Теоретичні проблеми становлення політики протидії створенню

інфраструктури злочинного світу засобами оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 21.07.04. Київ, 2002. 31 с. **6.** Василинчук В. І. Оперативно-розшукова профілактика злочинів у бюджетній сфері : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2012. 36 с. **7.** Ортинський В. Л. Теоретичні основи, правові та організаційні проблеми протидії нелегальній економіці засобами оперативно-розшукової діяльності : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 21.07.04. Харків, 2004. 36 с. **8.** Пчолкін В. Д. Теоретичні, правові та організаційно-тактичні основи розкриття злочинів у харчовій промисловості : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2010. 36 с. **9.** Шендрик В. В. Попередження злочинів оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2012. 40 с.

Сергій Євгенович Абламський,
кандидат юридичних наук, доцент, начальник відділу організації наукової діяльності та захисту інтелектуальної власності Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ ЗАХИСНИКА У СПЕЦІАЛЬНОМУ ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Спеціальне досудове розслідування та спеціальне судове провадження введені в кримінальний процес України у 2014 р. За прикладом багатьох зарубіжних країн, основною метою запровадження законодавцем зазначених інститутів стало забезпечення невідворотності відповідальності особи за вчинення кримінального правопорушення. У квітні 2021 р. Законом України № 1422-IX процедуру спеціального досудового розслідування було дещо трансформовано, зокрема: 1) розширено підстави проведення спеціального досудового розслідування та підстави для оголошення підозрюваного у міжнародний розшук; 2) змінено порядок здійснення виклику до органів досудового розслідування осіб, які виїхали та/або перебувають на тимчасово окупованій території України, або перебувають на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором.

Незважаючи на відносно невелику кількість кримінальних проваджень, в яких здійснюється спеціальне досудове розслідування (у 2020 р. – у 21 кримінальному провадженні, з них у 19 обвинувальні акти направлені до суду [1], за 5 місяців 2021 р. – у 15 кримінальних провадженнях, з них направлено до суду 12 обвинувальних актів [2]), всі вони мають великий суспільний резонанс та пов'язані із заподіянням шкоди у великих та особливо великих розмірах. Тим часом правозастосовна дія положень КПК України засвідчила про існування низки проблемних питань щодо здійснення спеціального досудового розслідування, в тому числі стосовно участі захисника в зазначеній категорії кримінальних проваджень. До того ж, на думку міжнародної спільноти, спеціальне кримінальне провадження (in absentia) не забезпечує в повній мірі достатніх гарантій для захисту права на справедливий судовий розгляд та належну правову процедуру [3].

Із системного аналізу КПК України вбачається, що характерною особливістю спеціального досудового розслідування є обов'язкова участь в ньому захисника. Означена умова є цілком виправданою, адже забезпечення права на захист є однією з основоположних засад кримінального провадження та виступає важливою державною гарантією захисту прав і свобод людини та громадянина, закріплених у ст. 59, ч. 2 ст. 63, п. 5 ч. 2 ст. 129 Конституції України, а також у низці міжнародних документів, згода на

© Абламський С. Є., 2021

обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ст. 11 Загальної декларації прав людини; ч. 3 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права; ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод).

Згідно з чч. 1, 3 ст. 20 КПК України, одним із елементів змісту забезпечення підозрюваному, обвинуваченому, виправданому, засудженому права на захист є можливість користуватися правовою допомогою захисника. Саме в цьому ключі хотілося б акцентуватиувагу на важливості участі захисника у зазначеній категорії проваджень, оскільки від належного виконання ним своїх обов'язків залежить реалізація вказаними суб'єктами права на захист та досягнення завдань кримінального провадження в цілому. В цьому контексті особливе значення мають положення ч. 4 ст. 46 КПК України, відповідно до яких захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим. Тобто у спеціальному досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень майже весь комплекс прав підозрюваного, обвинуваченого реалізується виключно його захисником.

Логіко-структурне дослідження положень КПК України, що регламентують порядок спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження, дозволяє виокремити такі особливості участі захисника:

1. Обов'язкова участь захисника з моменту прийняття відповідного процесуального рішення (п. 8 ч. 2 ст. 52 КПК України).

2. Обов'язкова участь захисника під час розгляду слідчим суддею клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування. Слідчий суддя повинен вжити необхідних заходів для залучення захисника, якщо підозрюваний самостійно його не залучив (ч. 1 ст. 297^3 КПК України). У цьому випадку слідчий суддя, після отримання клопотання слідчого, погодженого з прокурором, або прокурора про спеціальне досудове розслідування, виносить ухвалу про залучення захисника, яка направляється до Регіонального центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги з дорученням призначити адвоката для здійснення захисту за призначенням та забезпечити його прибуття у зазначені в ухвалі час і місце (ч. 2 ст. 49 КПК України). Ухвала про доручення призначити адвоката негайно направляється відповідному органу (установі), уповноваженому законом на надання безоплатної правової допомоги, і є обов'язковою для негайного виконання. Невиконання, неналежне або несвоєчасне виконання ухвали про доручення призначити адвоката тягнуть за собою відповідальність, установлену законом (ч. 3 ст. 49 КПК України).

Здійснивши аналіз ст. 297^3 КПК України, слід звернути увагу на те, що в КПК України законодавцем не встановлено строк винесення та направлення слідчим суддею ухвали про залучення захисника у разі прийняття рішення про розгляд клопотання про спеціальне досудове розслідування, а лише визначено строк розгляду такого клопотання – не пізніше 10 днів із дня його надходження до суду.

Вивчення ухвал слідчих суддів про залучення захисника для розгляду вказаного клопотання свідчить про те, що в непоодиноких випадках ухвала виноситься напередодні судового розгляду клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування. Таким чином захисник фактично позбавлений права підготуватися до судового розгляду та вивчити матеріали кримінального провадження, що призводить до формального виконання ним своїх обов'язків. Так, наприклад, ухвалою Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області, яка винесена 31.10.2017, визначено необхідність залучення захисника для розгляду клопотання про спеціальне досудове розслідування та призначено його розгляд наступного дня, 01.11.2017 [4]. В ухвалі слідчого судді про проведення спеціального досудового розслідування не наведено доводів сторони захисту з предмета клопотання, а зазначено лише, що «адвокат в судовому засіданні заперечив проти доводів клопотання та просив в задоволенні

клопотання відмовити». Тобто поряд із ґрунтовними доводами сторони обвинувачення аргументи захисника в ухвалі не наведені [5].

3. Право захисника під час розгляду клопотати про здійснення спеціального досудового розслідування ініціювати заслуховування будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про здійснення спеціального досудового розслідування. Зазначене право, на нашу думку, є вкрай важливим, враховуючи те, що повторне звернення із таким клопотанням до слідчого судді в одному кримінальному провадженні не допускається, крім випадків наявності нових обставин, які підтверджують, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук (ч. 3 ст. 297^3, абз. третій ч. 3 ст. 297^4 КПК України).

4. Право на отримання копій процесуальних документів, що підлягають врученню підозрюваному, та копій ухвал слідчого судді, суду.

Таким чином, питання участі захисника у спеціальному досудовому розслідуванні є вкрай актуальним, оскільки завчасне його залучення сприяє додержанню засад забезпечення права на захист, презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини, доступу до правосуддя та обов'язковості судових рішень, змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів та у доведеності перед судом їх переконливості. Разом із цим, враховуючи певні складнощі участі захисника в зазначеній категорії кримінальних проваджень, порушена тема потребує подальших наукових досліджень.

Список використаної літератури: 1. Звіт про кримінальні правопорушення за 2020 р. // Офіс Генерального прокурора : офіц. сайт. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=114138&libid=100820#. **2.** Звіт про кримінальні правопорушення 2021 р. // Офіс Генерального прокурора : офіц. сайт. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=114368&libid=100820. **3.** Report on the human rights situation in Ukraine. 16 May to 15 August 2018 // United Nations of Human Rights : сайт. URL: https://ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportUkraineMay-August2018_EN.pdf. **4.** Ухвала Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської обл. від 31.10.2017 : справа № 344/14220/17, провадження № 1-кс/344/4183/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/69930601. **5.** Ухвала Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської обл. від 01.11.2017 : справа № 344/14220/17, провадження № 1-кс/344/4183/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/69957438.

Олена Віталіївна Александренко,
кандидат юридичних наук, доцент,
науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем криміналістичного забезпечення
та судової експертології
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);

Володимир Іванович Женунтій,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності
та захисту прав інтелектуальної власності
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ МИНУЛИХ РОКІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Незважаючи на актуальність проблеми розкриття і розслідування злочинів минулих років (далі - ЗМР), їй бракувало уваги дослідників. На сьогодні з даної проблематики в Україні захищено лише дві дисертації, написані ще за часів дії Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року [1-2]. Відсутність належного інтересу до вказаної, достатньо давньої проблеми можна пояснити нерозумінням керівництвом правоохоронних органів (насамперед, органів досудового розслідування і оперативних підрозділів) суспільної небезпеки існування масиву таких злочинів.

Нерозкриття навіть одного злочину, невиявлення бодай одного злочинця свідчить про певні суттєві недоліки в діяльності органів досудового слідства та оперативних підрозділів, їхню нездатність встановити винних і притягти їх до відповідальності. Це породжує у злочинців відчуття впевненості у своїй невловимості, безкарності, надає їм ваги у злочинній ієрархії, допомагає втягувати до вчинення злочинів нових людей. Останнє сприяє продовженню злочинної діяльності вже на більш високому професійному рівні, набуттю злочинного досвіду, що призводить до вчинення неодноразових злочинів і появи серійних злочинців. Саме злочини минулих років найчастіше потрапляють до категорії так званих «резонансних» злочинів (серійні вбивства, грабежі, розбійні напади, шахрайства та ін.). При роботі по розслідуванню ЗМР виявляється і розкривається чимало інших злочинів, які також входили до категорії «злочинів минулих років». (Під час розслідування кримінальної справи Чікатила було розкрито 1062 злочини; справи Міхасевіча - розкрито 221 злочин, встановлено 479 злочинців, знайдено 186 осіб, які зникли безвісти). Вказане свідчить про значну суспільну небезпеку наявності масиву ЗМР та необхідність активізації роботи по їх розслідуванню.

Робота по розслідуванню ЗМР є гарною школою як для навчання і становлення молодого слідчого, так і для підвищення майстерності більш досвідчених слідчих, оскільки вимагає наявності певних знань і підходів до вивчення аналізу матеріалів справи/проваджень, їх оцінки, організації та планування розслідування, тактики слідства, характеру та спрямованості оперативно-розшукових заходів, інших важливих складових діяльності з такого роду категорії кримінальних справ/проваджень. Зокрема, їх матеріали можуть містити інформацію для розкриття пізніше вчинених злочинів, до яких могли бути причетними ті самі особи, яких розшукують по ЗМР, або їх співучасники за раніше скоєними злочинами: дані про спосіб скоєння і приховування злочину, сліди злочинців і злочину, які раніше не було досліджено через відсутність технічних можливостей і експертних методик, речові докази, дані про зв'язки, рідних і знайомих злочинців, показання свідків, результати слідчих/розшукових дій та ін. Усе назване за належного вміння і правильного використання може не тільки сприяти розкриттю

© Александренко О. В., Женунтій В. І., 2021

згаданих злочинів, а й виявити раніше невідомі злочини (за способом їх вчинення, характерними слідами та ін.).

Слід мати на увазі, що фактор часу для розслідування злочинів минулих років може відігравати також позитивну роль. Завдяки науково-технічному прогресу і можливостям, що він надає, зараз людину (потерпілих, свідків) можна знайти через численні соціальні мережі; опитати/допитати дистанційно за допомогою відеоконференції; за її листуванням, фото- та цифровими знімками - отримати інформацію про її теперішній вигляд; можна знайти викрадене (автівки, речі, зброю тощо) і провести їх впізнання, призначити дослідження за світлинами із соцмереж тощо. Так само можна встановити коло спілкування особи, її теперішні зв'язки, відшукати викрадене або з'ясувати його подальшу долю. Майже щодня шириться цифровізація (діджиталізація) світового простору, надаючи нові, не знані раніше, можливості для застосування у розслідуванні, розгляд яких заслуговує на окрему публікацію. Передбачені у чинному Кримінальному процесуальному кодексі України негласні слідчі (розшукові) дії разом з оперативно-розшуковими заходами розширили можливості виявлення та збирання криміналістично значущої та доказової інформації.

Аналіз практики дослідження речових доказів по ЗМР свідчить, що позитивних результатів у цій роботі можна досягти в разі поєднання декількох чинників. Зокрема, призначення додаткових (повторних) досліджень об'єктів (зважаючи на появу нових (сучасних) можливостей судових експертиз); залучення фахівців-генетиків для оцінки повноти раніше проведених досліджень, об'єктивності їх результатів і визначення можливості проведення нових досліджень; використання інших можливостей судових експертиз [3].

Незважаючи на значення використання сучасних можливостей судових експертиз, під час роботи із ЗМР найважливішою залишається безпосередньо розумова діяльність слідчого, його слідче мислення, його підготовленість, досвід і здатність до аналізу матеріалів кримінальних справ/проваджень. Саме під час роботи за такими справами/провадженнями, слідчі навчаються методиці криміналістичного аналізу, результати якого часто є відправною точкою для успішного розкриття злочинів (зокрема, слідчим шляхом), для виявлення інших, раніше невідомих злочинних епізодів.

Наразі суттєво змінилися й умови боротьби зі злочинністю, як якісно змінилася сама злочинність. Працювати як раніше, покладаючись лише на власні досвід і майстерність, на позитивні приклади зі слідчої практики, вже недостатньо. Необхідно активно застосовувати наукові знання, надані наукою можливості, й не лише у вигляді результатів експертиз. Йдеться про належне опанування сучасних криміналістичних знань і відповідних практичних навичок. «Криміналістика вимагає, щоб криміналіст-практик, слідчий опанував усе різноманіття знань, потрібних для збирання та дослідження доказів… Оснащена різноманітними знаннями криміналістика, вивчаючи способи скоєння злочинів і узагальнюючи досвід слідчої роботи, має вказувати слідчому правильний шлях до розкриття злочинів і викриття злочинців» [4, с. 15].

Без належної уваги до професійної підготовки слідчих і оперативних працівників, набуття теоретичних знань щодо сучасних можливостей науково-технічного прогресу та їх застосування у розслідуванні злочинів, без належного матеріально-технічного забезпечення правоохоронних органів, набуття практичних навичок, яких вимагає розслідування в сучасних умовах, годі й сподіватися на ефективну роботи по ЗМР і у боротьбі зі злочинністю в цілому. Окрім цього, важливе значення має належне науково-методичне забезпечення розслідування - проведення ґрунтовних наукових досліджень з даної проблематики, вивчення і запровадження передового світового досвіду, за підготовкою конкретних практичних рекомендацій щодо розслідування злочинів минулих років.

Список використаної літератури: 1. Войтович Е. М. Теоретические и практические вопросы методики расследования убийств прошлых лет : дис. … канд. юрид. наук.

Запорожье, 20005. 249 с. **2.** Лускатов О. В. Розслідування нерозкритих злочинів минулих років : автореф. дис. … канд. юрид. наук. Харків, 2006. 20 с. **3.** Бастрыкин А. И. Раскрытие преступлений прошлых лет как одно из приоритетных направлений деятельности Следственного комитета Российской Федерации. *Раскрытие и расследование преступлений серийных и прошлых лет :* мат-лы Междунар. науч.-практ. конф. (Москва, 16.03.2017). Москва, 2017. С. 8—18. **4.** Колмаков В. П. Больше внимания криминалистике : сб. науч. тр. : к 100-лет. со дня рожд. учен.-криминалиста ; сост. : В. В. Тищенко, О. П. Ващук. Одесса, 2013. С. 11-15.

Поліна Євгенівна Антонюк,
кандидат юридичних наук, професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

ЩОДО ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування» від 01.06.2021 (далі – Закон) [1], положення якого вводяться в дію 15.12.2021, передбачає початок функціонування в Україні так званого «електронного кримінального провадження».

Свою мету - відмову від паперового провадження на стадії досудового розслідування - законодавець технічно реалізував шляхом доповнення Кримінального процесуального кодексу України статтею 106^1 **«**Інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування», в якій стисло виклав основні моменти, що стосуються нововведень, а також доповненням статей 221, 290 та розділу XI КПК України у вигляді по 1 абзацу тексту до кожної з перелічених норм.

Важливість та значущість запровадження «електронного кримінального провадження» є безсумнівними, але форма, в якій це зроблено, викликає занепокоєння та бажання проаналізувати перспективи роботи органів досудового розслідування в запропонованих умовах.

Відповідно до зазначеного Закону, інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування - це система, яка забезпечує створення, збирання, зберігання, пошук, оброблення і передачу матеріалів та інформації (відомостей) у кримінальному провадженні. Порядок функціонування інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування визначається положенням, яке затверджується спільно Офісом Генерального прокурора, органом, у складі якого функціонує орган досудового розслідування, а також органом, що затверджує положення про систему, яка функціонує в суді відповідно до статті 35 Кримінального процесуального Кодексу України.

Зрозуміло, що проаналізувати в цілому механізм функціонування інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування без відповідного Положення не представляється можливим, тому цілком логічним, на наш погляд, було б оприлюднення Положення, про яке йде мова в ст. 106^1, одночасно з ухваленим Законом.

Також передбачається, що інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування взаємодіє з Єдиним реєстром досудових розслідувань та системою, яка функціонує в суді відповідно до статті 35 КПК України, а також може взаємодіяти з

© Антонюк П. Є., 2021

іншими інформаційними, інформаційно-телекомунікаційними системами у випадках, передбачених законом. Крім того, законодавець зобов'язує слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого суддю, суд, а також захисника (за його згодою) використовувати інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування під час реалізації своїх повноважень, прав та інтересів, а іншим учасникам кримінального провадження надає таке право.

Тобто закладається повний перехід на «електронне кримінальне провадження» в майбутньому органів досудового розслідування.

Законодавець також передбачає, що: «У разі використання зазначеної у цій статті системи дослідження матеріалів досудового розслідування, наявних у такій системі, може здійснюватися з використанням доступу до них через цю систему». Нажаль, з цієї частини норми, не зовсім зрозумілим залишається, що саме законодавець мав на увазі. Виникає питання, про яке саме дослідження йде мова, про судову експертизу, чи дослідження як пізнавальну діяльність учасників кримінального провадження з метою встановлення чи перевірки фактичних даних? Невизначеним є зміст конструкції «матеріали досудового розслідування», яка вживається законодавцем. Крім того, за відсутністю необхідних орфографічних знаків, частини тексту є неузгодженими між собою, що залишає можливості для інтерпретації норми.

Передбачається, що «Матеріали досудового розслідування, що містяться в інформаційно-телекомунікаційній системі досудового розслідування, передаються, їх копії чи примірники надаються в електронній формі, а за рішенням слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді, суду, які їх передають чи надають, - у паперовій формі».

По-перше, не зрозумілим залишається, що охоплює конструкція «матеріали досудового розслідування»: лише електронне відображення паперових документів, чи матеріали технічної фіксації й електронне відображення речових доказів також. По-друге, не зовсім зрозумілим вбачається, що саме має законодавець на увазі під «електронною формою», адже це поняття не є тотожним поняттю «електронний документ», який має юридичну силу, на відміну від документу в електронній формі.

Далі, законодавець зазначає, що «Документи, підписані, погоджені в інформаційно-телекомунікаційній системі досудового розслідування з використанням кваліфікованого електронного підпису, їх примірники в електронній та паперовій формах визнаються оригіналами документів». Знову незрозумілим є: 1. ким саме такі «примірники» визнаються оригіналами документів - судом, прокурором чи іншими учасниками кримінального провадження, і що таке «примірники» (те ж саме, що копії, чи ні); 2. в якому сенсі вживається поняття «документ» в розумінні ст. 99 КПК України чи в розумінні ст. 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» [2].

Також внесеними змінами передбачено, що «Обіг електронних документів у кримінальному провадженні в частині, не врегульованій цим Кодексом, регулюється іншими законами щодо електронних документів та електронного документообігу». Тут необхідно зазначити, що обіг електронних документів у кримінальному провадженні взагалі не врегульований, окрім зазначення в ст. 99 на те, що оригіналом електронного документу є його відображення, якому надається таке ж значення, як документу. При цьому положення ст. 106^1 вступають в конфлікт зі ст. 99, якою передбачається, що лише *відображенню* електронного документу (тобто його матеріалізованій формі) надається таке ж значення як документу [3].

Змінами до ст. 290 КПК України передбачається, що «Відкриття матеріалів досудового розслідування, що містяться в інформаційно-телекомунікаційній системі досудового розслідування, здійснюється шляхом надання доступу до них або надання електронних копій таких матеріалів, засвідчених в установленому порядку». За умови відсутності можливості отримати засвідчені відповідним чином відображення електронних документів, що містяться в інформаційно-телекомунікаційній системі досудового розслідування, держава повинна взяти на себе зобов'язання щодо забезпечення

можливості ознайомлення всіх учасників кримінального провадження з такими документами, в тому числі тих, що перебувають у спеціальних установах. За сучасних умов забезпечення такої можливості з боку держави виглядає дещо сумнівним, отже закладаються умови для порушення прав учасників кримінального провадження.

Звичайно, що Положення про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування, яке законодавець доручив розробити та затвердити у шестимісячний термін відповідним органам, може і повинно передбачити та врегулювати зазначені аспекти, але за його відсутності як на момент ухвалення Закону, так і до сьогоднішнього дня, залишається багато питань, які загрожують перетворитися у проблему з 15 грудня 2021 року – часу введення в дію положень зазначеного Закону.

Формат публікації дозволяє провести тільки стислий аналіз ухваленого Закону та його узгодженості з положеннями Кримінального процесуального кодексу України, але проблемних питань, які пов'язані в веденням Закону в дію, значно більше: щодо форм фіксування кримінального провадження, протоколів процесуальних дій та додатків до них, форми висновку експерта, розуміння документів (в тому числі електронних) як джерел доказів, щодо матеріалів, зібраних оперативними підрозділами тощо.

Разом з тим, проведений аналіз засвідчує, що, нажаль, в черговий раз стаємо свідками поспішної та грубої законотворчої діяльності, яка замість забезпечити нагальну необхідність вдосконалення та поліпшення роботи органів досудового розслідування, створює умови правової невизначеності, що вкрай негативно відображається як на роботі правоохоронної системи в цілому, так і на репутації кожного її представника зокрема.

Список використаної літератури: 1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування. Закон України від 01 черв. 2021 р. № 1498-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1498-20#n2. **2**. Про електронні документи та електронний документообіг. Закон України від 22 травня 2003 р. № 851-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text **3**. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/-laws/show/4651-17#Text

Гузальхон Уткуровна Ахмедова,
доктор юридических наук, доцент кафедры «Криминалистики и судебной экспертизы» Ташкентского государственного юридического университета (Узбекистан);

Рузиев Бехруз Малик угли,
студент 3 курса факультета уголовного правосудия Ташкентского государственного юридического университета (Узбекистан)

О ВОПРОСАХ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СУДЕБНО-КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИХ ЭКСПЕРТИЗ

Последние годы во всех сферах нашей жизни проводятся широкомасштабные реформы, которые направлены на осуществления правосудия, применение наказание виновному и др. Осуществляемая в республике судебно-правовая реформа предусматривает развитие системы упрощенных процедур в области уголовного судопроизводства.

Для правильного применения нормы уголовного права в отношении виновного, который совершил общественно – опасное деяние, стоит отметить, что важна роль

© Ахмедова Г. У., Малик Р. Б., 2021

криминалистики и судебной экспертизы, ибо именно они содействуют доказывать вину преступника.

Судебная экспертиза является наиболее квалифицированной формой использования специальных знаний в уголовном судопроизводстве. Она значительно расширяет познавательные возможности суда и органов предварительного расследования, позволяя использовать в ходе досудебного производства по делу и его судебного рассмотрения весь арсенал научных средств познания.

В нашем исследовании хотелось бы рассмотреть именно судебно – культурологическую экспертизу, что является наиболее актуальной в наши нынешние дни. Многообразие и сложность проблем современной культуры, продуцирующихся деятельностью человека, составляют предметное поле культурологии. Обращение к ним предопределяет междисциплинарный характер исследований, разнообразие научных «профилей» в культурологическом знании. Решение специалистами задач, связанных с сохранением и созданием культурных ценностей, передачей социокультурного опыта в условиях новой информационно-коммуникативной среды, – все это, как и многое другое, требует приложения творческих сил культурологов. Отсюда и повышенные требования к профессиональной подготовке культурологов, уровню их знаний и умений, навыков применения в разных областях социокультурной практики.

Судебно – культурологическая экспертиза помимо исследований исторических и культурных ценностей, изучает те материалы, которые содержат порнографию. Экспертиза порнографии – это один из видов культурологической или социокультурной экспертизы. Подобная классификация основана на том, что предмет анализа (порнография) относится к культурным объектам, а влияние порнографии на общество и отношение общества к данному явлению лежит в социологической сфере. Основная причина наложения запрета на изготовление и распространение порнографических материалов заключается в ограждении детей и подростков от нежелательного влияния порнографии на их психологическое здоровье, социальную адаптацию и процедуру воспитания [1].

Отношение к порнографии в разных странах различно. В ряде стран (Бразилия, Новая Зеландия, Испания) порнография разрешена, запрещается только продажа порнографических материалов лицам до 18 лет. В Бразилии даже строго оговаривается использование презервативов мужчинами-актерами. В Мексике порнография разрешена, но запрещены продажа и показ лицам до 18 лет. В некоторых странах (Израиль, Шри-Ланка) порнография запрещена. Самое суровое отношение к порнографии - в Китае, где предусмотрена смертная казнь (расстрел) за распространение порнографии. Наиболее мягко относятся к порнографии правительства Голландии, Германии и Австрии. В Великобритании запрещен показ порнографических и откровенных эротических сцен даже на платных кабельных каналах. Однако британцы имеют доступ к спутниковому телевидению, а также могут выписывать журналы из других европейских стран [1].

Если говорить роль судебно – культурологической экспертизы в нашей стране, то данный вид экспертизы для нас является новым видом экспертизы и, соответственно, требует реформирования подходов к данному деянию и глубокого изучения, однако применение данной экспертизы в наше уголовное судопроизводство остро необходимо.

Обоснуем все это следующими признаками:

Большинство молодежь почти со всего мира пользуется таким новым платформой как «Tik - Tok». Неосознанно, они вставляют различного рода видео, где они танцуют, поют, рассказывают какие – то интересные новости и т.д. Однако некоторые люди называют проституткой девушек и женщин, которые пользуется этой платформой, и загружают свои видео, но на каком основании? Есть еще другой пример, в социальной сети как «Telegram» имеются различные группы «знакомств», где молодые люди ищут себе пару. После того как они найдут себе пару, просят обмениваться личными фотографиями, а дальше через несколько дней девушка или парень требует деньги,

угрожая распространением фотографии во всех социальных сетях. Пострадавший в таком случае, дает заявление правоохранительным органам, однако применить нормы уголовного кодекса в отношении виновного очень сложно, потому что, как мы знаем, прежде чем возбуждать уголовное дело, нам нужны доказательства.

С помощью судебно – культурологической экспертизы на определенном уровне, можно провести расследование и разработать тактику следственных действий.

Подобных примеров в сегодняшнем виртуальном пространстве очень много, согласно статистическим данным, в 2020 году значительно выросло число преступлений по вымогательству, по сравнению с 2019 годом.

В заключении, и в результатах исследований существует острая необходимость в совершенствовании судебно – культурологической экспертизы, так как она является частью института доказывания в стадиях расследования в условиях высоких технологий.

Список использованной литературы: 1. https://sudexpa.ru/expertises/ekspertiza-pornografii/ **2.** Некоторые методические рекомендации по работе с осужденными по организации воспитательной работы с осужденными к исправительным работам и лишению определенного права. Guzalkhon Akhmedova. 2020/12. Правосудие. 11. 74-78. Верховный суд Республики Узбекистан. **3**. Возможности широкого использования электронных технологий в уголовном судопроизводстве. Рустам Кахраманович Абдуллаев. 2020. Журнал правовых исследований.

Дилдора Бахадировна Базарова,
кандидат юридических наук, профессор,
заведующая кафедрой уголовно-процессуального права
Ташкентского государственного юридического университета (Узбекистан)

УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНАЯ ФОРМА В ОБЕСПЕЧЕНИИ ПРАВ ЛИЧНОСТИ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

Обеспечение прав личности в уголовном процессе непосредственно связано с уголовно-процессуальной формой, так как она «выступает в качестве одной из гарантий правильного разрешения дела, именно в ней закреплены выработанные в теории и апробированные на практике способы установления обстоятельств, подлежащих доказыванию при производстве по уголовному делу, и иных обстоятельств, имеющих значение для уголовного дела. Любое отступление от процессуальной формы, как правило, означает нарушение основополагающего принципа уголовного судопроизводства – принципа законности»[1].

Взаимосвязанность элементов рассматриваемых гарантий служит обеспечению реализации этих гарантий, приводит к тому, что они представляют собой не разобщенный набор элементов, а взаимозакрепляющую систему уголовно-процессуальных гарантий прав и законных интересов подозреваемого. Сама процессуальная форма уголовного судопроизводства служит важным правовым фактором обеспечения прав и законных интересов граждан.

Достижение назначения уголовного судопроизводства во многом связано с проблемами уголовно-процессуальной формы, так как она выступает в качестве одной из гарантий правильного разрешения дела, именно в ней закреплены выработанные в теории и апробированные на практике способы установления обстоятельств, подлежащих

[1] Мищенко Е.В. Уголовно-процессуальные гарантии обеспечения правового статуса личности // Вестник ОГУ. – 2010. – №3(109). – С.121.

© Базарова Д. Б., 2021

доказыванию, при производстве по уголовному делу и иных обстоятельств, имеющих значение для его разрешения и рассмотрения[2]. Любое отступление от процессуальной формы, как правило, означает нарушение основополагающего принципа уголовного судопроизводства – принципа законности[3].

Как утверждает А.А.Славгородских «сущностью современного уголовного судопроизводства является разновидность правовой формы в виде поэтапной процессуальной деятельности в досудебном и судебном производстве по уголовному делу, выражая тем самым новый современный тип уголовного судопроизводства – охранительный. В основе его заложено функциональное направление по обеспечению судебной властью защиты конституционных прав и свобод личности в досудебном производстве, что позволит оптимизировать институт судебной защиты в досудебном производстве, внедрив в него состязательные начала, механизм негативных функциональных противоречий между сторонами, соответственно, будет устранен»[4].

Процессуальная форма является одной из основных категорий науки уголовного процесса. Она обуславливается и самой сущностью уголовного судопроизводства, и его принципами. Своевременное и правильное применение уголовного закона к лицам, совершившим преступление, обеспечивается надлежащим порядком производства по уголовным делам, определяемым уголовно-процессуальным законодательством и облекаемым в процессуальные формы, которые призваны содействовать установлению истины и обеспечивать соблюдение прав и законных интересов всех участников процесса.

С.Б.Россинский считает, что «под уголовно-процессуальной формой следует понимать предусмотренный законом всеобщий, единый и обязательный порядок, установленный для производства по уголовным делам в целом, а также для осуществления самостоятельных стадий уголовно-процессуальной деятельности и реализации отдельных уголовно-процессуальных отношений в частности»[5].

А.Б.Соловьев и М.Е.Токарева также считают, что «важнейшей предпосылкой и вместе с тем гарантией законности в уголовном процессе является детальная и, как правило, четкая регламентация всех его институтов и порядка их реализации на каждой стадии, каждом этапе уголовно-процессуальной деятельности, начиная с момента поступления сообщения о преступлении и возбуждения уголовного дела до завершения производства по нему»[6].

Мнения ученых-процессуалистов разделились в вопросе о сути уголовно-процессуальной формы. Так Х.У.Рустамов определят уголовно-процессуальную форму как систему правоотношений, возникающих в ходе деятельности субъектов процесса[7]. М.П. Полякова обращая внимание на внешнюю сторону процессуальной формы, определяет его как «совокупность условий выполнения уголовно-процессуальных действий»[8].

---

[2] См. подробнее: Мухитдинов Ф.М. Жиноят-процессуал шакл: назарий ва методологик муаммолар. Монография. – Тошкент, 2005. – 398 б.; Мухитдинов Ф. М., Бахронов Х. Н. Жиноят процесси структураси ва уни ислоҳ этиш масалалари / Масъул муҳаррир: проф. Р.Рўзиев. – Тошкент: Фалсафа ва ҳуқуқ институти, 2011. – Б. 12–13.; Мухитдинов Ф. М. Жиноят процесси: моҳият, мазмун, шакл. Монография / проф. Ғ.А.Абдумажидов таҳрири остида. — Тошкент: Адолат, 2002. — Б. 158.

[3] Мищенко Е.В. О сущности и свойствах уголовно-процессуальной формы // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2013. – №3(152). – С.140.

[4] Славгородских А.А. Уголовно-процессуальная форма и ее значение в обеспечении судебной защиты в российском досудебном производстве: Дисс. ... канд. юрид. наук. – Оренбург, 2008. – С. 8.

[5] Россинский С.Б. Уголовно-процессуальная форма: понятие и тенденции развития // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2006. – №3. – С. 140.

[6] Соловьев А.Б., Токарева М.Е. Проблемы совершенствования общих положений уголовно-процессуального законодательства России. – М.: Юрлитинформ, 2010. – 304 с.

[7] Рустамов Х.У. Уголовный процесс. Формы. – М.: Юрлитинформ, 1998. – С.13.

[8] Поляков М.П. О ценности обрядовой стороны уголовного судопроизводства // Государство и право. – 1999. – №9. – С.87.

По мнению Е.Э.Цибарта «процессуальная форма – это структура, которая способствует проверке на каждой последующей стадии процесса законности и обоснованности действий и решений, принятых на предыдущих стадиях. Под уголовно-процессуальной формой следует понимать регламентированные уголовно-процессуальным правом систему и структуру уголовно-процессуальных институтов и правил, процедуру и последовательность стадий уголовного процесса, условий, способов и сроков совершения действий, непосредственно или косвенно связанных с собиранием и исследованием доказательств на предварительном следствии и в судебном разбирательстве, их закреплением в правовых актах, а также порядок принятия и оформления решений по отдельным вопросам и по делу в целом»[9].

Как отмечает П.А.Лупинская «уголовно-процессуальная форма основана на системе принципов процесса, разделении процессуальных функций и обеспечивает их реализацию в надлежащей правовой процедуре»[10].

По мнению А.П.Гуськовой «уголовно-процессуальная форма, обладает таким свойством, как публичность, ибо она выражает государственно-властный характер»[11].

Ряд авторов, давая определение процессуальной форме, отождествляют его с порядком производства по делу и характеризуют как регламентированные правом порядок, принципы и систему уголовно-процессуальной деятельности, установленные в целях достижения задач уголовного судопроизводства и обеспечения прав и законных интересов его участников[12]. Другие авторы подчеркивают ее содержательную сторону и определяют, как систему правоотношений, возникающих в ходе деятельности субъектов процесса, третьи – акцентируют внимание на внешней стороне процессуальной формы как на совокупности условий выполнения уголовно-процессуальных действий, на их обрядности[13].

Итак, на основании всего вышеизложенного можно сделать вывод, что уголовно-процессуальной формой следует считать предусмотренный законом всеобщий, единый и обязательный порядок, установленный для: а) производства по уголовным делам в целом; б) осуществления самостоятельных стадий уголовно-процессуальной деятельности; в) производства отдельных процессуальных действий и принятия процессуальных решений органами дознания, следователем, прокурором и судом; г) осуществления своих прав и исполнения обязанностей подозреваемым, обвиняемым, защитником, потерпевшим и другими участниками уголовного судопроизводства. Последние два элемента уголовно-процессуальной деятельности, по сути, являются формами реализации отдельных уголовно-процессуальных отношений.

Процессуальная форма (порядок) совершения отдельных процессуальных действий регламентирована законом (например, порядок производства очной ставки – ст. 122 УПК, порядок осмотра – ст. 135 УПК, порядок освидетельствования – ст. 142 УПК). Регламентация процессуальной формы включает указание на цель действия, его участников, их права и обязанности, последовательность действий, закрепление произведенною действия в соответствующем документе и его реквизиты.

Сложность и детальность уголовно-процессуальной формы, выделяющая ее из всех иных юрисдикционных процессов (например, наложения штрафа за административное

---

[9] Цибарт Е.Э. Понятие механизма обеспечения прав и свобод личности подозреваемого // Вестник ОГУ. –2012. – №3 (139). – С. 224-225.

[10] Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: Учебник. / Отв. ред. П.А. Лупинская. – М.: Юристъ, 2001. – 696 с.

[11] Гуськова А.П. К вопросу о процессуальной форме уголовного судопроизводства в России // Вестник ОГУ. – 2008. – №83. – С.11.

[12] Мищенко Е.В. О сущности и свойствах уголовно-процессуальной формы // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2013. – №3(152). – С. 141.

[13] Манова Н.С. Теоретические проблемы уголовно-процессуальных производств и дифференциации их форм: Дисс…. канд. юрид. наук. – М., 2005. – С.22.

правонарушение), обусловлена спецификой задач уголовного процесса, в том числе сложностью деятельности по установлению фактических обстоятельств уголовного дела, необходимостью создания максимальных гарантий прав личности в уголовном процессе, законности и обоснованности всех уголовно-процессуальных действий и решений.

Поэтому процессуальная форма уголовного процесса включает прохождение дела по стадиям, каждая из которых имеет свою форму судопроизводства, что отвечает задаче конкретной стадии и создает возможность проверить правомерность действий и решений, принятых на предыдущей стадии. Процессуальная форма обеспечивает допустимость доказательств. Поэтому нарушение процессуального порядка получения доказательств лишает доказательство юридической силы (ст. 95^1 УПК).

Процессуальная форма имеет свои особенности применительно к отдельным категориям уголовных дел (например, производство по делам несовершеннолетних, производство по применению принудительных мер медицинского характера и др.), а также применительно к разным составам суда, рассматривающим дело по первой инстанции.

Процессуальная форма является специфической разновидностью правовой формы государственной деятельности, а ее ценность в том, что она создает детально урегулированный, устойчивый, юридически определенный, строго обязательный, стабильный правовой режим производства по уголовному делу, отвечающий задачам судопроизводства и его принципам. Поэтому недопустимы отклонения от требований процессуального закона, а неукоснительное соблюдение процессуального порядка является непременным условием законности действий и решений по делу.

Процессуальная форма включает и некоторые правила, имеющие чисто процедурный, ритуальный характер. Однако и эти правила имеют существенное значение. Так, правило о том, что присутствующие в зале судебного заседания, не исключая состава суда, выслушивают приговор, стоя, продиктовано уважением к суду и его решению, выносимому от имени государства.

Социальная значимость и ценность уголовно-процессуального права, по выражению И.Г.Смирновой, определяется тем, что она обеспечивает:

1) применение уголовно-правовых мер, ограждает личность, общество, государство от преступных посягательств путем установления определенного порядка деятельности органов дознания, следствия, прокуратуры и суда по возбуждению, расследованию, рассмотрению и разрешению уголовных дел;

2) установление оснований и видов применения мер принуждения;

3) содержание гарантий прав личности по обеспечению обвиняемому конституционного права на защиту, неприкосновенность личности, жилища, тайну переписки, телеграфных и телефонных переговоров, право на доступ к правосудию и его справедливое разрешение, определяет такой порядок судебной защиты граждан, который позволяет обеспечить судебную защиту граждан от посягательства на их жизнь и здоровье, имущество и личную свободу, на честь и достоинство личности;

4) защиту прав тех лиц, которым причинен моральный, физический или имущественный вред;

5) создание условий посредством установления такого порядка процессуальной деятельности, который позволяет оградить от привлечения к ответственности невиновного лица, а в случае незаконного привлечения его к ответственности - отмену состоявшегося решения и реабилитацию лица, которое необоснованно привлечено к уголовной ответственности;

6) правовосстановительные и иные санкции, обеспечивающие соблюдение правовых предписаний[14].

[14] Смирнова И.Г. Социальная ценность уголовно-процессуального права: в развитие идей П.А.Лупинской // Доказывание и принятие решений в современном уголовном судопроизводстве. Материалы международной научно-практической конференции, посвященной памяти доктора юридических

Обозначенные положения нами взяты для того, чтобы подчеркнуть социальную значимость и ценность уголовного процессуального права. Значение соблюдения процессуальной формы подчеркивалось во французской Декларации прав человека и гражданина 1793 г. В ст. 10 этого акта сказано «Никто не может быть обвинен, арестован и лишен свободы, иначе как в случаях, установленных законом, и по форме, им предписанной». В ст. 11 сказано «Всякий акт, направленный против кого либо, в случаях, не указанных законом и без установленных им форм, является актом произвола и тирании».

«Социальную ценность уголовно-процессуальной формы производства по уголовным делам, Д.Р.Гимазетдинов, видит в ее служении успешному выполнению назначения уголовного судопроизводства. Что касается значения такого феномена, то оно заключено в том, что уголовно-процессуальная форма производства по уголовным делам является необходимой и единственной формой реализации норм материального (уголовного) права. Для определения уровня социальной ценности уголовно-процессуальной формы производства по уголовным делам, наряду с учетом состояния ее нормативно-правового регулирования, необходимо оценивать результаты конкретной правоприменительной деятельности, включающие в себя и оценку уголовно-процессуальной формы со стороны правоприменителя, представителей общественности, социума в целом, то, что выполняет роль фактического индикатора социальной ценности практически любого социально-правового образования»[15].

«Ценность процессуальной формы в том, что она создает детально урегулированный, юридически определенный и строго обязательный, стабильный правовой порядок производства по уголовному делу, отвечающий назначению и принципам судопроизводства. Процессуальная форма создает условия для реализации прав, свобод, законных интересов личности, участвующих в судопроизводстве, служит гарантией обеспечения конституционных прав и свобод человека и гражданина и в этом находит проявление также функция судебной защиты. В процессуальной форме находит свое выражение содержание уголовного процесса. Именно она организует отношения участников процесса, ведущих судопроизводство, а также участников процесса, которые защищают свой личный и представляемый интерес. Неслучайно поэтому с проблемой процессуальной формы связано большинство предложений ученых, практиков по совершенствованию действующего законодательства, по претворению демократических начал в судопроизводстве, его гуманизации, усилению юридических гарантий прав и свобод граждан»[16].

Исходя из вышеуказанных можно заключить, что уголовно-процессуальная форма устанавливает определенные требования, основания, порядок и условия для осуществления уголовно-процессуальной деятельности, в том числе производство отдельных следственных и иных процессуальных действий. Эти базовые требования послужат процессуальной гарантией прав личности в уголовном процессе. Так в ст.90-91 УПК Республики Узбекистан определены требования для содержания и формы протокола. Важность данного процессуального акта состоит в том, что процессуальная форма выступает не только как форма совершения действий и принятия решений, предусмотренных законом, но и как форма процессуального закрепления таких действий и решений.

Поэтому представление о процессуальных актах как о простом «оформительстве» является заблуждением глубоко ошибочным. Процессуальная форма служит наиболее полному раскрытию «сущности» дела, его содержания. Без предусмотренных законом

наук, профессора П.А.Лупинской: сборник научных трудов. – М.: Элит, 2011. – С. 88-94.; Смирнова И.Г. Социальная ценность российского уголовного судопроизводства: Автореф. дисс. … докт. юрид. наук. – Томск, 2012.

[15] Гимазетдинов Д.Р. Уголовно-процессуальная форма: общетеоретический, нормативно-правовой и правоприменительный анализ: Дисс. … канд. юрид. наук. – Ижевск, 2013. – С. 6.

[16] Мачихин С.Г. Процессуальная форма в уголовном судопроизводстве России: Дисс. … канд. юрид. наук. – М., 2006. – С.3.

процессуальных документов нет уголовного процесса, нет уголовного дела, а следовательно, и нет реализации задач уголовного судопроизводства[17].

Исходя из вышеуказанного можно отметить, что уголовно-процессуальная форма определяет конструктивную целостность всей уголовно-процессуальной системы и служит гарантом реализации других процессуальных гарантий прав личности в уголовном судопроизводстве.

Процессуальные формы осуществления контроля (надзора) в производстве по уголовному делу можно признать средством обеспечения прав личности[18].

Основу, фундамент уголовно-процессуальной формы составляют совокупность правовых норм, регулирующих порядок осуществления процессуальной деятельности по конкретному уголовному делу с учетом общих положений и принципов уголовного процесса[19].

Наличие тех или иных черт и атрибутов процедуры уголовно-процессуальной деятельности обусловлено категорией уголовного дела и его конкретными особенностями. Но при всем этом процессуальная форма как общее понятие конструируется не путем механического сложения всех этих частных норм, а посредством их синтезирования и взаимосвязи с другими нормами уголовно-процессуального права[20].

Как правильно отмечает С.Ю.Францифорова «определяющим свойством уголовно-процессуальной формы, отражающим ее внутреннюю сущность, является гарантия исполнения ее социального предназначения, отвечающая интересам не только конкретного лица, но и потребностям всего общества и государства»[21].

Система процессуальных решений актуализирует взаимосвязь принципа охраны прав человека с принципом разумного срока и законности при производстве по уголовным делам и в связи с этим предполагает единый подход к механизму реализации принципа охраны прав и свобод человека и гражданина в уголовном судопроизводстве[22].

Процессуальная форма должна обеспечивать социально-волевые действия субъектов процесса. По нашему мнению, исследование доказательств, а не преследование должно стать определяющим фактором в досудебном производстве. Исходя из этого предлагается внедрение института судебного следователя в досудебное производство. Так как его принадлежность к судебной власти позволит реально обеспечить реализацию судебной защиты в досудебном производстве.

Совершенствование уголовного судопроизводства в современных условиях осуществляется по различным направлениям, но цель их одна –разработка оптимальной процессуальной формы, позволяющей эффективно решать задачи, поставленные законодателем для этой отрасли права. Одним из способов рационального использования уголовно-процессуальных средств в борьбе с преступностью является разработка альтернативных форм производства по уголовным делам, иначе говоря, дифференциация уголовно-процессуальной формы[23].

---

[17] Цибарт Е.Э. Понятие механизма обеспечения прав и свобод личности подозреваемого // Вестник ОГУ. –2012. – №3 (139). – С. 224-225.

[18] Буланова Н.В., Абраменко А.А. Особенности участия прокурора в противодействии коррупции и проблемы оптимизации его уголовно-процессуальной деятельности: опыт постсоветских государств // Astra Salvensis. – 2018. – №12. – С. 131-132.

[19] Емельянов С.Л. Уголовно-процессуальная форма и уголовно-процессуальные производства // Конституционные права и свободы: проблемы интерпретации и реализации в национальных правовых системах: материалы конференции (28-29 октября 2016 г.). – Новополоцк, 2016. – С.45-51.

[20] Доля Е. Уголовно-процессуальная форма и содержание уголовно-процессуальной деятельности // Законность. – № 10. – 2009. – С. 3-8.

[21] Францифорова С.Ю. Уголовно-процессуальная форма - гарантия обеспечения прав и законных интересов участников уголовного судопроизводства // Уголовное судопроизводство. – 2008. – №3.

[22] Нафикова Г.А. Механизм реализации принципа охраны прав и свобод человека и гражданина в уголовном судопроизводстве: Автореф. дисс. … канд. юрид. наук. – Екатеринбург, 2010. – С. 13.

[23] Шипицина В.В. Критерии дифференциации процессуальной формы: правовое и социальное значение // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. – 2018. – № 4. – С. 36.; Кесаева

Таким образом, значение процессуальной формы, ее социальная ценность состоят в том, что она обеспечивает режим законности в процессе, создает условия для достоверных выводов по делу, содержит гарантии защиты прав и законных интересов участвующих в деле лиц, способствует воспитательному воздействию процесса.

Список использованной литературы: 1. Мищенко Е.В. «Уголовно-процессуальные гарантии обеспечения правового статуса личности». *Вестник ОГУ, 2010. №3(109). С.121.* **2.** Мухитдинов Ф.М. Жиноят-процессуал шакл: назарий ва методологик муаммолар: монография. Тошкент, 2005. Б.398. **3**. Мухитдинов Ф. М., Бахронов Х.Н. Жиноят процесси структураси ва уни ислоҳ этиш масалалари. масъул муҳаррир: проф. Р.Рўзиев. Тошкент: Фалсафа ва ҳуқуқ институти, 2011. Б.12–13. **4.** Мухитдинов Ф. М. Жиноят процесси: моҳият, мазмун, шакл. монография. проф. Ғ.А.Абдумажидов таҳрири остида. Тошкент. Адолат, 2002. Б.158. **5.** Мищенко Е.В. «О сущности и свойствах уголовно-процессуальной формы». *Вестник Оренбургского государственного университета. 2013. №3(152). С.140-141.* **6.** Славгородских А.А. Уголовно-процессуальная форма и ее значение в обеспечении судебной защиты в российском досудебном производстве: дисс.канд. юрид. наук. Оренбург, 2008. С.8. **7.** Россинский С.Б. «Уголовно-процессуальная форма: понятие и тенденции развития». *Вестник Оренбургского государственного университета. 2006. №3. С.140.* **8.** Соловьев А.Б., Токарева М.Е. Проблемы совершенствования общих положений уголовно-процессуального законодательства России. М.:Юрлитинформ, 2010. С.304. **9.** Рустамов Х.У. Уголовный процесс: формы. М.: Юрлитинформ, 1998. С.13. **10.** Поляков М.П. О ценности обрядовой стороны уголовного судопроизводства: Государство и право. 1999. №9. С.87**. 11.** Цибарт Е.Э. «Понятие механизма обеспечения прав и свобод личности подозреваемого». *Вестник ОГУ. 2012. №3(139). С. 224-225.* **12.** Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: учебник. отв. ред. П.А. Лупинская. М.: Юристъ, 2001. С.696. **13.** Гуськова А.П. К «Вопросу о процессуальной форме уголовного судопроизводства в России» *Вестник ОГУ. 2008. №83. С.11.* **14***.* Манова Н.С. Теоретические проблемы уголовно-процессуальных производств и дифференциации их форм: дисс.канд. юрид. наук. М., 2005. С.22. **15.** Смирнова И.Г. Социальная ценность уголовно-процессуального права: в развитие идей П.А.Лупинской Доказывание и принятие решений в современном уголовном судопроизводстве. Материалы международной научно-практической конференции, посвященной памяти доктора юридических наук, профессора П.А.Лупинской: сборник научных трудов. М.: Элит, 2011. С. 88-94. **16.** Смирнова И.Г. Социальная ценность российского уголовного судопроизводства: автореферат. дисс.докт.юрид.наук. Томск, 2012. **17.** Гимазетдинов Д.Р. Уголовно-процессуальная форма: общетеоретический, нормативно-правовой и правоприменительный анализ: дисс.канд.юрид.наук. Ижевск, 2013. С.6. **18.** Мачихин С.Г. Процессуальная форма в уголовном судопроизводстве России: дисс.канд.юрид.наук. М., 2006. С.3. **19.** Буланова Н.В., Абраменко А.А. Особенности участия прокурора в противодействии коррупции и проблемы оптимизации его уголовно-процессуальной деятельности: опыт постсоветских государств. Astra Salvensis. 2018. №12. С.131-132. **20.** Емельянов С.Л. Уголовно-процессуальная форма и уголовно-процессуальные производства. Конституционные права и свободы: проблемы интерпретации и реализации в национальных правовых системах: материалы конференции (28-29 октября 2016 г.). Новополоцк, 2016. С.45-51. **21.** Доля Е. Уголовно-процессуальная форма и содержание уголовно-процессуальной деятельности: Законность. № 10. 2009. С.3-8. **22.** Францифорова С.Ю. Уголовно-процессуальная форма - гарантия обеспечения прав и законных интересов участников уголовного судопроизводства: Уголовное судопроизводство. 2008. №3. **23.** Нафикова Г.А.

М.С. Проблемы гармонизации уголовно-процессуальных гарантий прав личности и дифференциации форм досудебного производства по уголовным делам: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. – Н.Новгород, 2017. – 25 с.; Саюшкина Е.В. Проблемы реализации прав и законных интересов участников при особом порядке судебного разбирательства (глава 40 УПК РФ). – Оренбург, 2018. – 204

Механизм реализации принципа охраны прав и свобод человека и гражданина в уголовном судопроизводстве: автореферат дисс.канд.юрид.наук. Екатеринбург, 2010. С.13. **24.** Шипицина В.В. Критерии дифференциации процессуальной формы: правовое и социальное значение: Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. 2018. №4. С.36. **25**. Кесаева М.С. Проблемы гармонизации уголовно-процессуальных гарантий прав личности и дифференциации форм досудебного производства по уголовным делам: Автореферат дисс.канд.юрид.наук. Н.Новгород, 2017. С.25. **26.** Саюшкина Е.В. Проблемы реализации прав и законных интересов участников при особом порядке судебного разбирательства (глава 40 УПК РФ). Оренбург, 2018. С.204.

Віталій Сергійович Базюк,
курсант 4 курсу навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);

Валентина Володимирівна Крижна,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем
протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

ДОТРИМАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ВИМОГ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

У багатьох випадках об'єктивні перевірка і оцінка отриманих доказів можливі тільки при проведенні слідчого експерименту, що дозволяє слідчому дослідним шляхом перевірити достовірність отриманих в ході слідства відомостей, правильність своїх гіпотез і висновків, а також відтворити картину події в повному обсязі з урахуванням взаємних зв'язків, різних деталей і особливостей.

Відповідно до КПК України (ч. 1 ст. 240) з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань [1].

При проведенні слідчого експерименту слідчий повинен враховувати норми міжнародного права, діюче законодавство України, інші нормативно-правові акти, що стосуються питань, які виникають в процесі проведення відповідної слідчої дії. Разом з тим, в межах кримінального провадження в першу чергу слідчий повинен орієнтуватися на дотримання норм кримінально-процесуального законодавства [2].

Важливою умовою проведення слідчого експерименту є його проведення в умовах, максимально наближених до тих, у яких в минулому відбувалася досліджувана дія чи подія. Тому, перш ніж проводити дослідницькі дії, необхідно відтворити (реконструювати) обстановку, у якій вони проводитимуться. Ступінь реконструкції залежить від характеру експерименту, обстановки, у якій він здійснюватиметься, від можливостей реконструювання. Недотримання цієї умови розцінюється як порушення вимог кримінального процесуального закону, що спричиняє втрату доказового значення одержаних даних.

Слідчий експеримент проводиться, якщо у слідчого чи прокурора вже є певні відомості, які необхідно уточнити та перевірити. Саме тому він не може належати до невідкладних чи первинних слідчих (розшукових) дій.

Експериментальні дії, що можуть проводитися в рамках слідчого експерименту, можна поділити на дві групи:

© Базюк В. С., Крижна В. В., 2021

- ті, що пов'язані із відтворенням дій;

- ті, що пов'язані із реконструкцією обстановки та обставин події.

Також, слідчий експеримент може проводитися для перевірки слідчої версії про механізм вчинення злочину, про причини та умови будь-якої події, про походження (появу) фактів, що перевіряються, тощо [3].

Теоретично спірним є питання про те, чи має прийняте слідчим рішення про провадження слідчого експерименту процесуальну форму, тобто чи виноситься про це спеціальна постанова, аналогічна постанові про проведення обшуку, про обрання запобіжного заходу і т.п.

Кримінальний процесуальний кодекс України такої вимоги не містить (ст.ст. 223, 240). Разом з тим, у ч. 6 ст. 240 КПК України передбачається, що про проведення слідчого експерименту слідчий, прокурор складає протокол згідно з вимогами КПК України. Крім того, у протоколі докладно викладаються умови і результати слідчого експерименту.

Втім, Р. С. Бєлкін та А. Р. Бєлкін вважають, що немає жодних підстав для виділення слідчого експерименту серед таких слідчих дій, як огляд, допит, пред'явлення для впізнання, провадження яких не потребує попереднього винесення постанови слідчим. Слідчий експеримент не є виключенням, а тому не потребує й виключного порядку проведення.

При цьому КПК України (ч. 4 ст. 240) закріплює, що проведення слідчого експерименту допускається за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижуючи їхні честь і гідність, не завдається шкода.

Під правом слідчого на проведення експерименту в широкому сенсі мається на увазі наступне: 1) законодавець надає слідчому процесуальної самостійності в прийнятті рішення про необхідність і доцільність проведення слідчого експерименту; 2) слідчий не зобов'язаний проводити слідчий експеримент, якщо вважає за непотрібне його проведення; 3) слідчий самостійно обирає види слідчих експериментів, місце та час їх проведення, а також перелік дослідних дій, котрі, на його думку, необхідно провести; 4) слідчий самостійно визначає склад учасників експерименту та може залучати до його проведення необхідні йому сили та засоби.

Крім обов'язків слідчого, що стосуються безпосередньо проведення слідчого експерименту, потрібно враховувати вимоги, закріплені в загальних статтях КПК України. До них можна віднести: принцип неухильного дотримання законності; недопустимість приниження честі та гідності учасників слідчого експерименту та оточуючих осіб, створення небезпеки для їх життя; дотримання встановленого порядку підслідності; дотримання прав учасників експерименту.

Так, до участі в слідчому експерименті можуть бути залучені підозрюваний, потерпілий, свідок, захисник, представник. Разом з тим, слід враховувати, що Конституція України (ст. 63) і КПК України надають підозрюваному право не свідчити проти самого себе і своїх близьких родичів. Таким чином, згода на участь у слідчому експерименті, а також надання показань під час нього є правом підозрюваного, а не обов'язком.

Для проведення слідчого експерименту необхідно залучити не менше двох понятих.

На місці проведення слідчої дії слідчий чи прокурор має дати роз'яснення її учасникам щодо мети і порядку виконання експериментальних дій, роз'яснити права і обов'язки кожної з присутніх осіб; запитати особу, чиї показання будуть перевірятися, чи підозрюваного, чи згодні вони взяти участь у слідчій дії; роз'яснити їх конституційне право не свідчити проти самого себе і своїх близьких родичів (ст. 63 Конституції України, ст.18 КПК України). Свідок та потерпілий, які досягли віку кримінальної відповідальності, попереджаються про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань, а свідок – також за відмову від дачі показань [4].

Закон містить вимогу про те, що перед проведенням слідчої дії особам, які беруть в ній участь, роз'яснюються їх права та обов'язки, передбачені КПК України (ч. 3 ст. 223) [5].

З формальної точки зору при проведенні слідчого експерименту слідчий зобов'язаний оформити лише один процесуальний документ – протокол, у якому докладно викладаються умови і результати слідчого експерименту (ч. 6 ст. 240 КПК України). Разом з тим в межах кримінального провадження слідчий оформляє низку інших процесуальних документів, наприклад, підписки свідків, потерпілих, підозрюваних про нерозголошення даних досудового слідства.

У випадку, коли виникає необхідність залучення спеціаліста (ч. 2 ст. 240 КПК України) або експерта, які залучаються до проведення експерименту вперше, також необхідно оформити відповідні процесуальні документи. До зазначених вище дій також можна віднести й інші процесуальні дії (запити та доручення слідчого (наприклад, про доставку підозрюваного), постанову про призначення перекладача тощо).

Таким чином, підсумовуючи, можна зробити висновок, що КПК України надає слідчому повну самостійність у виборі форм і способів провадження слідчого експерименту, накладаючи, разом з тим, на нього процесуально-правові обмеження щодо проведення розглядуваної слідчої (розшукової) дії.

Список використаної літератури: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий Верховною Радою України 13.04.2012 реєстраційний номер 4651-VI. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4651-17. **2**. Актуальні питання розслідування злочинів / уклад. Л. М. Кирій / МВС України. – К., 2013. – 253 с. **3**. Лобойко Л. М. Кримінальний процес: підручник / Л. М. Лобойко. К.: Істина, 2014. 432 с. **4**. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254 к/96 - ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. **5**. Аленин Ю. П. Процессуальные особенности производства следственных действий: монография / Ю. П. Аленин. Одесса: ЦУИ, 2002. 264 с.

Андрій Васильович Крушеницький,
викладач кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Маріуполь);

Артем Борисович Сердечний,
курсант 406 навчального взводу факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Маріуполь)

ДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ ВІДНОСНО СВІДКА, ЯКИЙ ЗГОДОМ ОТРИМАВ СТАТУС ПІДОЗРЮВАНОГО

Актуальною на сьогоднішній день проблемою є правове регулювання обов`язків та можливостей процесуально задіяних осіб з урахуванням всіх особливостей та прогалин, які існують у Кримінальному процесуальному кодексі. Тому чітке дотримання норм законодавства, вдалі тактичні дії та здібність до прогнозування в окремих випадках розвитку кримінального провадження можуть слугувати запобіжником від помилок, правопорушень та колізій, які завдають проблем органам досудового розслідування, процесуальному керівництву та особам, які в певний момент, наділяються спеціально визначеними повноваженнями та обов'язками.

Досить часто, проводячи досудове розслідування, слідчий стикається із ситуацією, коли особа, перебуваючи в статусі свідка цілком може мати безпосереднє відношення

© Крушеницький А. В., Сердечний А. Б., 2021

до скоєного злочину та імовірно отримає повідомлення про підозру. Проблема полягає в тому, що стаття 67 КПК містить положення, де чітко зазначено, що за завідомо неправдиві показання слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду або за відмову від давання показань слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду, крім випадків, передбачених цим Кодексом, свідок несе кримінальну відповідальність [1]. Тобто, законодавець окреслив вимоги до інформації, яка надається свідком та теоретичні наслідки нехтування цими вимогами. Більш того, спираючись на покази свідка, слідчий має право на проведення експертиз та інших слідчих дій, покладених на збирання доказової бази. З перебігом часу, встановлюється, що особа-свідок насправді є активним учасником кримінального правопорушення та повідомляється про підозру. В ході проведення допиту, вже підозрюваний, керуючись статтею 42 КПК, може давати пояснення, показання з приводу підозри, обвинувачення чи в будь-який момент відмовитися їх давати. Загалом не є виключенням коли, підозрюваний, намагаючись уникнути покарання, може надавати органам досудового розслідування неправдиву інформацію, але проблема проявляє себе саме в тому аспекті, що ця особа, перебувавши в статусі свідка, була попереджена про кримінальну відповідальність за неправдиві показання.

Відповідно до ч. 3 ст. 87 КПК, недопустимими є докази, що були отримані: з показань свідка, який надалі був визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні [1].

Тобто, досліджуючи вищенаведену тезу, можемо зробити висновок, що усі слідчі (розшукові) дії, проведені на підставі показань свідка та докази, виявлені в ході слідчих (розшукових) дій є марними, бо зміна процесуального статусу особи відразу визнає зібраний матеріал недопустимим. Ця норма, по суті, містить у собі положення, яке в науковій літературі дістало назву «правило про плоди отруєного дерева». У вітчизняному законодавстві доктрина «плодів отруйного дерева» відображена у ч. 2 ст. 86 та ст. 87, ч. 1 ст. 88, ст. 89 КПК України.

Згідно з цим правилом, якщо на підставі незаконно отриманих доказів були одержані інші докази, то вони є недопустимими, оскільки є похідними від незаконно отриманих (плоди отруєного дерева теж отруйні).

Так, Циганюк В.В. в науковій роботі «Доктрина плодів отруйного дерева у кримінальному процесуальному законодавстві України» зазначає, що ч. 3 ст. 87 КПК України не оперує поняттям «істотні порушення прав людини і основоположних свобод», однак визначає, що ці докази також є недопустимими [3, с. 57].

В даній ситуації, хотіли б зосередити увагу, щодо думки науковця Вапнярчука В.В, який в науковій роботі «Істотність порушень кримінальної процесуальної форми як умова визнання доказів недопустимими», що допустимим чи недопустимим може визнаватися тільки якийсь окремий доказ (відомості про певні факти) – а не факт, який він встановлює. Факт не може бути допустимим чи недопустимим. Він може оцінюватися як належний або ні, достовірний або сумнівний, спірний і т.п., але не з позиції допустимості. Звідси слідує, що при визнанні будь-якого доказу недопустимим факт, що в ньому міститься, цілком може бути встановлений сукупністю інших зібраних у справі доказів. Інакше дійдемо до абсурду – неправильно проведений допит одного свідка потягне недопустимість показань десяти інших, які розповіли про той же факт [4, с.11].

Особливої уваги заслуговують концепції «чаю і чорнил» та «розбитого дзеркала», які представлені в науковій роботі М. Гузели «Проблеми визнання доказів недопустимими в кримінальному провадженні». Вони сформувалися під час розвитку концепцій, відповідно, «асиметрії правил допустимості» та «плодів отруйного дерева» як своєрідні відгалуження. Концепції «чаю та чорнил» та «розбитого дзеркала» є взаємовиключними. Ложка чорнила псує стакан чаю, («чай і чорнило» – аналог плодів отруйного дерева). Якщо дзеркало розбилося, можна подивитися, що видно в кожній його частинці («розбите дзеркало»). Відповідно до першої теорії будь-яке порушення вимог

допустимості доказів тягне неможливість їхнього використання у кримінальному процесі. Друга теорія оцінює докази з погляду не єдиного масиву інформації, що міститься у передбаченому законом джерелі, а за її самостійними блоками, кожен з яких пов'язаний єдиним змістом та підтверджує або спростовує одну чи декілька обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Тобто використання правил диференціації доказів є правомірним лише у випадках, коли порушення вимог допустимості стосується не всього доказу, а лише окремого блоку. Прихильники другого підходу наводять переконливі аргументи на користь концепції диференціації доказів. Науковці зазначають, що громадяни звільнені від обов'язку давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом (ч. 1 ст. 63 Конституції України), але не від обов'язку давати такі показання та пояснення щодо інших осіб [2]. Отже, в показаннях свідка, не попередженого про відповідну конституційну норму, можуть поєднуватися, по-перше, дані стосовно близьких родичів, які можуть стати відомими внаслідок необізнаності особи про свої права, а по-друге, інші відомості, які вона зобов'язана представити правоохоронним органам у будь-якому разі. Послідовники першого підходу повинні визнати допустимим доказом показання в цілому, а другого – тільки ті відомості і в тій частині, які стосуються себе, членів сім'ї чи близьких родичів [5, с. 429].

Роблячи висновок, хочемо приділити увагу неврегульованості таких випадків нормами чинного КПК, що створює підстави для зайвих дій слідчого, які з практичної точки зору є ефективними, а з законодавчої можуть бути результативно нікчемними. Більш того, враховуючи те, що подібний розвиток подій не є виключним та рідким за своєю суттю, хочемо наголосити на тому, що вищенаведена ситуація потребує відповідних чітко-прописаних та пояснених змін.

Список використаної літератури: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Офіційний сайт Верховної ради України* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 28.09.2021). **2**. Конституція України. Офіційний сайт Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. с. 141. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 28.09.2021). **3.** Циганюк Ю.В. Доктрина «плодів отруйного дерева» у кримінальному процесуальному законодавстві України . *Вісник кримінального судочинства, 2019 С.54-65.* URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/2_2019_tsyganuk.pdf (дата звернення: 28.09.2021). **4**. Вапнярчук В.В. Істотність порушень кримінальної процесуальної форми як умова визнання доказів недопустимими. *Вісник кримінального судочинства, 2019 С.8-14.* URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/4_2019_VAPNYARCHUK.pdf (дата звернення: 28.09.2021). **5.** Гузела М.В. Проблема визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні. *Вісник Львівського університету, 2015 С. 423-434. URL:*http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21-DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Vlnu_yu_2015 (дата звернення: 28.09.2021)

Раїса Михайлівна Балац,
ад'юнкт відділу організації освітньо-наукової підготовки
Харківського національного університету внутрішніх справ;

Анатолій Олександрович Балац,
викладач кафедри вогневої підготовки факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАПОБІЖНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Профілактична діяльність є одним із важливих елементів в діяльності підрозділів Національної поліції України, в тому числі й органів досудового розслідування.

Відзначимо, що окремий нормативно-правовий акт, який би містив визначення профілактичної діяльності та регулював таку діяльність Національної поліції України на сьогоднішній час, відсутній. Однак, існує розрізнена система нормативно-правових актів, які унормовують таку діяльність.

Так, підрозділи Національної поліції відповідно ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію України» повинні:

1) здійснювати превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень;

2) виявляє причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, вживає у межах своєї компетенції заходів для їх усунення. Згідно Положення про органи досудового розслідування Національної поліції України, затверджене Наказом МВС України №570 від 06.07.2017 року «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України», одним із їх завдань є виявлення причин і умов, що сприяють учиненню кримінальних правопорушень, і вжиття через відповідні органи заходів щодо їх усунення. Крім того, Наказом МВС України № 405 від 20.05.2020 р. «Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України» також затверджене положення про те, що на підрозділи дізнання покладається одне із завдань - виявлення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних проступків, і вжиття необхідних заходів щодо їх усунення. Таким чином, аналізуючи вищевказані відомчі нормативно- правові акти, встановлено розбіжність між КПК України, який не містить положень про обов'язок слідчого, дізнавача щодо питання виявлення причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення та вжиття заходів щодо їх усунення та між відомчими нормативно-правовими актами, в яких таке положення закріплено.

Досліджуючи питання запобіжної діяльності кримінальним правопорушенням під час досудового розслідування, в процесуальному аспекті, зокрема, зарубіжних країн, слід зазначити, що в окремих країнах відповідне положення закріплено у КПК. Так, положення щодо обов'язку запобігання злочинам діє у Кримінально-процесуальному кодексі Республіки Білорусь, зокрема у розділі 3 «Докази та доказування». Відповідно до його ст. 90 «Виявлення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину» зазначено, що «При производстве по материалам проверки и уголовному делу органы уголовного преследования обязаны выявлять причины и условия, способствовавшие совершению преступления».

Крім цього, відповідно до ч. 1 ст. 113 Кримінально-процесуального кодексу Республіки Казахстан, обставини, що підлягають доказуванню по кримінальній справі, зокрема обставини, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення не є предметом доказування, однак ч. 4 передбачено, що у кримінальній справі підлягають виявленню також обставини, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення.

© Балац Р. М., Балац А. О., 2021

В свою чергу в ч. 2 ст. 96 КПК Республіки Молдова, зазначено, що поряд з обставинами, що підлягають доказуванню, підлягають виявленню причини та умови, що сприяли вчиненню злочину.

Отже, аналізуючи законодавство окремих зарубіжних держав щодо виявлення обставин, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, слід констатувати, що положення КПК, у яких закріплено особливості виявлення причин та умов, що сприяли вчиненню правопорушення або створили умови щодо його вчинення. В кримінально-процесуальному законодавстві вказаних держав, обставини, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення підлягають виявленню в процесі досудового розслідування.

Запобіжна діяльність органами досудового розслідування України, на сьогоднішній час, нажаль не виконується, а іноді дуже рідко оформлюється у вигляді листа-повідомлення на адресу керівника відповідного державного органу, який не має юридичної сили. Крім того, з урахуванням економічної та соціальної політики у державі, відповідне повідомлення, здебільшого, майже не виконується або виконується формально.

Таким чином, на наш погляд, слід вдосконалити функції слідчого, дізнавача щодо запобіжної діяльності та внести до КПК України такий процесуальний засіб впливу як подання про усунення причин і умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення. Зазначене подання слід надсилати для виконання у відповідний державний орган, громадську організацію або посадовій особі про вжиття заходів щодо усунення виявлених причин та умов вчинення кримінального правопорушення. Слід закріпити цей процесуально-запобіжний засіб у ст. 40-1 КПК України, наступного змісту: «Слідчий, прокурор, орган дізнання, дізнавач встановивши причини і умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, мають право внести у відповідний державний орган або посадовій особі подання про вжиття заходів для усунення цих причин і умов. З метою належного виконання зазначеного процесуально-запобіжного засобу слід встановити певний термін для виконаня, вжити необхідних заходів і про результати повідомити особу, яка надіслала це подання не пізніше як у 15-денний строк».

Втім, підняті питання не є остаточними і підлягають окремому дослідженню або науковому вивченню.

Ірина Олександрівна Бандурка,
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ЗА УЧАСТЮ НЕПОВНОЛІТНЬОГО

Неповнолітні правопорушники в силу свого фізичного, розумового і психологічного розвитку не можуть самостійно повною мірою захищати свої інтереси і користуватися всіма правами, наданими їм законом. В більшості випадків ступінь впливу на неповнолітнього правопорушника, у зв'язку з тим, що особистість цієї категорії громадян не повністю сформована, може бути більш гуманна, тобто не найсуворіша, або носити виховний характер. Для забезпечення всебічного і гідного розвитку неповнолітнього до нього мають бути застосовані підвищені гарантії. Дані гарантії проявляються як в цілому в кримінальному процесі, так, зокрема, при проведенні слідчих (розшукових) дій. Актуальність піднятого питання визначається тим, що на сьогодні в Україні реєструється загальний високий рівень злочинності. Значне місце посідають й кримінальні

© Бандурка І. О., 2021

правопорушення вчинені неповнолітніми, про що свідчить динаміка їх вчинення. Так, згідно зі статистикою Офісу Генерального прокурора про стан злочинності, у 2018 році було зареєстровано кримінальних правопорушень вчинених неповнолітніми – 3489, у 2019 році відповідно – 2395, у 2020 році -5560 [1]. Високий рівень злочинності позначається на процесі подальшого розвитку в Україні правової держави, одним із основних її завдань є забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян, що гарантовано Конституцією України. Такі показники кримінальних правопорушень з боку неповнолітніх осіб пояснюються наступними факторами: економічною нестабільністю, необізнаністю молоді в сфері права, низьким рівнем соціального життя, неналежним контролем і вихованням з боку батьків, а також з стрімким розвитком інформаційних технологій. Одним з чинників зростання злочинності з боку неповнолітніх виступає мережа «Інтернет», в якій розміщена різного роду інформація, що впливає на нестійку психіку неповнолітніх і сприяє на деяких прикладах здійсненню протиправних дій.

Проведення слідчих дій за участю неповнолітньої особи носить специфічний характер, адже суб'єктом даної діяльності є діти і неповноітні, що обумовлює проведенням слідчих (розшукових) дій з урахуванням ступеню фізичних та психологічних якостей. У зв'язку з введенням процесуальних новел у чинне законодавство України, виникає необхідність аналізу та удосконаленню чинних нормативно-правових норм, направлених на проведення слідчих (розшукових) дій з участю неповнолітніх осіб. У відповідності зі ст. 1 Конвенції про права дитини, дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше. Відповідно й національне законодавство, а саме Закон України «Про громадянство України» встановлює, що дитина - особа віком до 18 років [2]. Цивільне, сімейне та кримінальне процесуальне законодавство України розмежовує узагальнене поняття дитини за віковим аспектом на «малолітню» та «неповнолітню». Таким чином, малолітня дитина – це особа, яка не досягла 14 років, а неповнолітня особа – це дитина у віці від 14 до 18 років. Загальна кримінальна відповідальність за чинним законодавством України наступає з досягненням особи 16 років, а за тяжкі та особливо тяжкі кримінальні правопорушення до кримінальної відповідальності притягуються особи віком від 14 років. Коло слідчих (розшукових) дій, що проводяться по відношенню до неповнолітнього, КПК України не обмежений і визначається слідчим, дізнавачем, прокурором. Варто звернути увагу на те, що особливий порядок при проведенні слідчої (розшукової) дії з участю неповнолітніх закріплений тільки при проведенні допиту, одночасного допиту, впізнання і слідчого експерименту. В іншому, за винятком участі законного представника на підставі глави 38 КПК України, процедура збігається. Мова зовсім не йде про обмеження прав неповнолітнього: законодавець передбачає набір гарантій, що надається повнолітнім, які можна реалізувати через представника без обмеження прав неповнолітнього. Особливістю проведення слідчих дій за участі неповнолітніх є розширене коло учасників кримінального процесу. Поряд із захисником підозрюваного, обвинуваченого, представником потерпілого, в слідчих діях має право брати участь законний представник неповнолітньої особи, а також педагог і психолог, участь яких в ряді випадків є обов'язковою. Коло учасників слідчої дії залежить від процесуального статусу неповнолітньої особи. Як відомо, основними елементами процесуального статусу особи є її суб'єктивні права та процесуальні обов'язки. Так, проведення допиту, одночасного допиту раніше допитаних осіб, впізнання і слідчого експерименту за участі неповнолітнього регламентується гл. 20 КПК України, в якій закріплено загальні положення проведення вказаних слідчих дій (місце і час допиту, загальні правила проведення тощо). Особливості проведення допиту, одночасного допиту, впізнання та слідчого експерименту за участі неповнолітнього потерпілого, свідка закріплені в ст.ст. 240, 354, 355 КПК України, а проведення допиту неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого регулюється ст. 226 КПК України [3].

При провадженні слідчих дій з участю неповнолітнього потерпілого, свідка, у разі якщо особи з зазначеним правовим статусом не досягли віку шістнадцяти років або досягли цього віку, але страждають психічним розладом або відстають у психічному розвитку, обов'язковим є участь у допиті педагога або психолога. Якщо неповнолітній досяг віку шістнадцяти років, то педагог або психолог запрошуються на розсуд слідчого, дізнавача. При проведенні таких слідчих дій також має право бути присутнім законний представник неповнолітнього потерпілого або свідка. На тривалість допиту неповнолітнього потерпілого, свідка впливає вік особи-допит неповнолітнього потерпілого, свідка у віці старше чотирнадцяти років не може тривати безперервно більше години, а в цілому більше двох годин на день [3]. Оскільки дані правові новели ускладнили умови проведення зазначених слідчих дій (зокрема, при розслідуванні тяжких та особливо тяжких злочинів), то на їх якісну підготовку, планування і проведення посадовим особам потрібно звернути особливу увагу. На практиці, як правило, складно здійснити виконання масштабної слідчої дії в запропонованих законодавцем процесуальних межах, тому з метою продуктивного і своєчасного розслідування кримінального провадження слід викласти дану статтю в редакції, що допускає збільшення тривалості провадження слідчих дій в розумних межах за згодою неповнолітньої особи, його захисника, законного представника та інших можливих учасників слідчої (розшукової) дії. Потерпілі та свідки у віці до шістнадцяти років не попереджаються про відповідальність за відмову від дачі показань і за дачу завідомо неправдивих свідчень, при цьому їм роз'яснюються їхні процесуальні права і вказується на необхідність говорити правду. Дане положення обґрунтовано, тому що попередження про кримінальну відповідальність може привести до психологічної замкнутості, пасивності і відсторонення неповнолітнього з метою уникнення уявної небезпеки, що може спотворити інтереси свідка, потерпілого і досудового слідства.

КПК України передбачає, що потерпілі, які є неповнолітніми або за своїм фізичним або психічним станом позбавлені можливості самостійно захищати свої права і законні інтереси, до обов'язкової участі в кримінальному провадженні залучаються їх законні представники. Стосовно такого учасника кримінального судочинства, як неповнолітній свідок, подібного обов'язку законодавцем не передбачено, а у ч. 1 ст. 354 КПК України зазначається про те, що допит малолітнього свідка і, за розсудом суду, неповнолітнього свідка проводиться в присутності законного представника, педагога чи психолога, а за необхідності – лікаря [3]. Таким чином, прослідковується порушення в системі захисту прав дитини. Крім цього, дане порушення може спричинити за собою небажані юридичні наслідки в разі зміни процесуального статусу свідка на потерпілого. У зв'язку з цим, виникає необхідність доповнити ч. 1 ст. 354 КПК України положенням про обов'язкову участь у кримінальному провадженні законного представника неповнолітнього свідка. Слід зауважити, що КПК України встановлює особливості проведення слідчих дії за участю неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого тільки в частині допиту. За межами законодавчої регламентації залишилася певна кількість слідчих (розшукових) дій, які проводяться відносно неповнолітніх осіб. На практиці ці прогалини вимушені заповнюватись застосуванням закону за аналогією. Розслідування кримінального провадження за участю неповнолітніх осіб не може обійтися без проведення такої слідчої дії, як допит. Ефективне проведення допиту неповнолітнього вимагає наявність знань і застосування не тільки норм кримінального процесуального закону, а й фундаментальних положень інших наук: криміналістики, психології, педагогіки. Показання неповнолітніх підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого і свідка, протоколи їхніх допитів в ряді випадків виступають в ролі основних доказів. Однак свідчення допитуваних будуть доказами тільки в тому випадку, якщо допит проведено відповідно до вимог КПК України, а отримані результати належним чином оформлені.

Ч. 2 ст. 226 КПК України передбачає, що допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом - понад дві

години на день [3]. Дане скорочення тривалості допиту направлено на захист інтересів неповнолітнього. Час допиту повинен визначатись з урахуванням рівня і стану розвитку та здібностей неповнолітнього. Крім того, за вказаний час не завжди можливо отримати обсяг необхідної інформації, що в свою чергу буде негативно відбиватися на проведенні діяльності слідчого, дізнавача. Ст. 490 КПК України регламентує обов'язкову участь при проведенні допиту захисника [3], що є гарантією захисту прав неповнолітніх осіб. Частина 1 ст. 491 КПК України закріплює положення про наступне: якщо неповнолітній не досяг шістнадцятирічного віку або якщо неповнолітнього визнано розумово відсталим, на його допиті за рішенням слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді, суду або за клопотанням захисника забезпечується участь законного представника, педагога чи психолога, а у разі необхідності – лікаря [3]. У наукових колах існує дискусія, що стосується процесуального статусу залучених педагогів, психологів і необхідності участі деяких з них при проведенні допиту, а також з приводу розмежування віку обов'язкового і факультативного залучення спеціальних суб'єктів. Для кваліфікованого проведення допиту неповнолітніх осіб необхідно залучати, в обов'язковому порядку, осіб зі спеціальними знаннями, зокрема це психолога або лікаря-психотерапевта. Участь в допиті неповнолітньої особи такого фахівця дозволить забезпечити повноту допиту завдяки правильно сформульованим питанням. Щодо неповнолітніх осіб, яких визнано розумово відсталими, обов'язково при проведенні будь-яких слідчих (розшукових) дій необхідна участь лікаря-психіатра або психолога. При слідчих діях стосовно неповнолітніх осіб, які мають вади слуху або є німими, обов'язково залучаються сурдопедагоги. В такому випадку ці спеціалісти повинні мати певний досвід у роботі саме з «проблемними» неповнолітніми особами, які вчинили кримінальне правопорушення, чи інші протиправні дії. Крім того, для проведення допиту неповнолітньої особи, які мають будь-який процесуальний статус, необхідно створити відповідні умови, тобто кабінет слідчого, дізнавача повинен бути певним чином облаштований. Кольори стін повинні не визивати агресії у підлітка чи пригнічувати його, обов'язково потрібні комфортні стільці, дивани, в залежності від віку такої особи в кабінеті повинні бути іграшки відповідного віку тощо. В деяких випадках взагалі потрібно проводити слідчі дії вдома у неповнолітньої особи – максимально комфортні умови, де підліток почуває себе комфортно, у безпеці та зберігається його постійний психоемоційний стан. Одночасний допит відноситься до найбільш поширених слідчих дій і має на меті усунути істотні суперечності в показаннях раніше допитаних осіб, з'ясувавши причини їх виникнення. Такий вид допиту є складною комплексною слідчою дією, проведення якого регламентується ст. ст. 224, 225 КПК України. Незважаючи на законодавчу можливість проведення даної слідчої дії, практика показує, що одночасний допит з участю неповнолітніх проводиться вкрай рідко. Перш за все, це обумовлено віковими та особистісними характеристиками неповнолітнього, а також етичними міркуваннями. Рішення про проведення одночасного допиту раніше допитаних осіб за участі неповнолітнього повинно прийматися слідчим, дізнавачем з урахуванням проблем морально-психологічного характеру неповнолітнього, особливостей його психіки і впливу цих особливостей на хід і результати такої слідчої дії. Якщо все-таки рішення про проведення одночасного допиту за участю неповнолітнього слідчим прийнято, то її проведення в обов'язковому порядку повинна передувати ретельна підготовча робота, інакше вона, як правило, приносить більше шкоди, ніж користі. Неповнолітнім, крім складнощів сприйняття, запам'ятовування і відтворення спірних обставин, притаманна відсутність життєвого досвіду, який є найважливішою умовою правильного розуміння подій. Це виражається в їх сприйнятті впливу старших за віком осіб, що значно ускладнює проведення одночасного допиту за їх участі, дитячих фантазіях, спотвореного уявлення тощо. Пред'явлення для впізнання є одним з найважливіших слідчих дій, спрямованих на викриття злочинця, а також засобом отримання інформації

також й при розслідуванні злочинів за участі неповнолітніх. Пред'явлення для впізнання несе в собі і величезний тактичний ризик. Саме в ході даної слідчої дії виникає найбільша небезпека впливу злочинця на неповнолітнього, що впізнає, а в умовах неприпустимості повторного пред'явлення для впізнання - зриву слідчої дії і підриву доказової бази слідства. Тільки в ході пред'явлення особи для впізнання і одночасного допиту виникає «пряме» спілкування підозрюваного з неповнолітнім потерпілим або свідком. Проаналізувавши слідчу практику, законні представники неповнолітніх осіб – потерпілих, свідків можуть відмовитись від участі в даній слідчій дії саме з метою унебезпечення страху за життя неповнолітнього, за своє життя, так і за життя і здоров'я своїх близьких. Крім того, набагато гірше неповнолітні запам'ятовують риси обличчя, а зріст в їх сприйнятті, як правило, збільшується тощо. Тому при проведенні даної слідчої дії часто трапляються помилки. В такому випадку, з метою забезпечення безпеки неповнолітнього учасника кримінального судочинства можливе проведення опосередкованого пред'явлення для впізнання по фотознімках, відеозаписам чи при позавізуальному впізнанні.

Як відомо, метою слідчого експерименту є отримання, уточнення, а також перевірка показань або дій учасників кримінального судочинства. Зазначена слідча дія проводиться з метою перевірки можливості правильного сприйняття будь-яких фактів, вчинення певних дій, настання якої-небудь події, а також виявляються послідовність події, що відбулася і механізм утворення слідів (ст. 240 КПК України). Відповідно, слідчий експеримент проводиться і в процесі розслідування кримінального провадження за участю неповнолітнього, де крім слідчих дій між слідчим і неповнолітньою особою відбувається вербальний контакт, що вимагає від підлітка певних психологічних і емоційних затрат. Кримінальна процесуальна охорона прав і законних інтересів неповнолітніх багато в чому залежить від дотримання посадовими особами, які здійснюють розслідування кримінального провадження, встановленої законом процедури проведення слідчих і процесуальних дій. Дії, що проводяться за участю неповнолітніх, повинні відповідати вимогам КПК України і не допускати їх порушень. Проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітнього повинно супроводжуватися ретельним збиранням, закріпленням і оцінкою доказів, з урахуванням віку, фізичного і психологічного стану неповнолітнього, уважністю і продуманістю при складанні процесуальних документів, а також контролем з боку керівників слідчих органів за спеціалізацією і якістю розслідування кримінальних проваджень такої категорії.

Список використаної літератури: 1. Статистична інформація про стан злочинності та про результати прокурорсько-слідчої діяльності Офісу Генерального прокурора URS:https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114141&libid=100820&c=edit&_c=fo (дата звернення 21.08.2021). **2.** Закон України «Про громадянство України». *Відомості Верховної Ради України (ВВР),* 2001, № 13, ст.65**. 3.** Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР*), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88.

Сергій Сергійович Бандурка,
доктор філософії, адвокат АТ «Креденс» (м. Київ)

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ АДВОКАТСЬКОЇ МОНОПОЛІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Відповідно до довготривалої дискусії щодо визначення питання хто ж має бути захисником-адвокатом в межах попереднього КПК України 1960 року і нині чинного КПК України від 2012 року слід зазначити, що певна частина дискусійних наукових

© Бандурка С. С., 2021

питань в цьому напрямі відпала, оскільки чинне законодавство значно звузило та уточнило коло осіб які мають право на надання професійної правничої допомоги. Але на сьогодні виникло інше дискусійне питання а чи не створено «адвокатську монополію» у кримінальному процесі, що потребує окремого дослідження. Визначаючи захисника-адвоката як суб'єкта надання правової допомоги, насамперед слід звернути увагу на норми Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року [1] щодо встановлення «адвокатської монополії». Як свого часу зазначали автори вищенаведного правового акта, наявність такої монополії слід розглядати як один із найважливіших аспектів забезпечення інституційної спроможності адвокатури, як такої. Зокрема, вони наголошували на тому, що з метою істотного підвищення якості представництва особи в суді, а також встановлення конституційного підґрунтя для створення єдиної правничої професії передбачено, що виключно адвокат здійснюватиме представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення. При цьому зміни, що вводилися в дію вказаним законодавчим актом, на думку його авторів, мали б розширити можливості особи на отримання саме професійної правничої допомоги та закладають основу для подальшого реформування інституту адвокатури шляхом створення в Україні єдиної самоврядного правничого принципу професії, що сприятиме реалізації верховенства права [2]. Таку позицію в ті часи підтримували й окремі вчені-правознавці, наголошуючи на перевагах адвокатської монополії. Наприклад, досліджуючи конституційно-правовий аспект інституту адвокатури в механізмі реалізації права людини на правову допомогу, С.С. Калинюк вказував на те, що запровадження монополії адвоката на представництво інтересів особи в суді значно підвищить стандарти надання правової допомоги. Ці правові стандарти повинні передбачати необхідність володіння певним рівнем юридичних знань, дотримання важливих етичних норм, обмеження гонорару, який має відшкодувати сторона, що програла справу та ін. Відповідно, як зазначає вчений, наявність такого правового стандарту вимагає й певного рівня відповідальності адвоката, як мінімум дисциплінарної відповідальності перед своїми колегами, яка полягає в загрозі втрати можливості займатися такою роботою. Водночас законодавцю необхідно встановити певну градацію справ (від малозначущих до важливих), в яких визначити можливість представництва інтересів не тільки адвокатами та відшкодування витрат на юридичні послуги [3, с. 8]. У правозастосовній діяльності питання, пов'язані із запровадженням адвокатської монополії не виглядають так однозначно і позитивно, про що наголошують як діючи адвокати та вчені-правознавці, так і свідчить аналіз судової практики. Зокрема, окремі вчені зазначають про те, що адвокатура в Україні ще не готова до «адвокатської монополії», оскільки в нашій державі вона є занадто передчасною. Адвокатській монополії, на думку В. Савчук, повинна передувати серйозна підготовка всередині самої адвокатури [4]. Досліджуючи доступність адміністративно-правових засобів захисту прав у публічно-правовій сфері Н.І. Мазурик наголошує на тому, що законодавчі нововведення були окреслені поняттям «монополія адвокатури», «адвокатська монополія», що, у свою чергу, вивело проблему доступності правого (судового) захисту інтересів особи на новий рівень «гострих» обговорень, критики та неоднозначних полемічних трактувань [5, с. 146]. Як неможлива побудова правової держави без висококваліфікованої і незалежної адвокатури, так і здійснення незалежного судочинства можливе лише за умови, коли функція правосуддя здійснюватиметься через реалізацію конституційного права кожної особи вільно обирати захисника своїх прав. Закріплення лише за адвокатами права на здійснення захисту підозрюваного, обвинуваченого і підсудного від обвинувачення та надання юридичної допомоги особам, які притягаються до адміністративної відповідальності, не сприяє конкуренції щодо надання кваліфікованої професійної правничої допомоги у цих сферах і підвищенню кваліфікації фахівців у галузі права [6, с. 9]. За ініціативи Президента України до Верховної Ради України було направлено проект

Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії)» від 29 серпня 2019 року № 1013. Даним законопроектом запропоновано внести зміни до ст. 131-2 Конституції України, зокрема в частині залишення адвокатської монополії лише в аспекті здійснення захисту особи від кримінального обвинувачення [7]. Але, як зазначають автори вказаного законопроекту, його метою є забезпечення права кожного на отримання професійної правничої допомоги через скасування адвокатської монополії на надання такої допомоги. Дана законодавча ініціатива, як і запропоновані законопроектом зміни, уповноваженими суб'єктами в цілому було сприйнято позитивно. Також слід відмітити й те, що Конституційний Суд України у в справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії) (реєстр. № 1013) вимогам статей 157 і 158 Конституції України, визнав зазначений законопроект таким, що відповідає вимогам Конституції України, тобто є конституційним [8].

З наведеного слід зробити висновок про те, що на сьогодні захисник-адвокат є єдиним суб'єктом, уповноваженим реалізовувати окремі з напрямів професійної правничої допомоги в кримінальному процесі України, а також в межах окремих різновидів судової процесуальної діяльності, що обумовило висунення концепції про ніби то існування у нашій державі «адвокатської монополії». Вважаємо, що сучасний стан справ, зокрема наявні проблеми в межах функціонування власне інституту адвокатури, вимагають скасування «адвокатської монополії» із одночасним розширенням кола суб'єктів, уповноважених надавати правову допомогу. При цьому слід підкреслити, що й чинне національне законодавство в окремих випадках не пов'язує надання правової допомоги з діяльністю виключно такого суб'єкта відповідних суспільних відносин як захисник-адвокат.

З точки зору Конституційного Суду України, в окремих випадках, з урахуванням особливостей функціонування відповідної сфери суспільних відносин, надання правової допомоги може бути здійснено не лише захисником-адвокатом, а й цілим рядом інших осіб. На такі аспекти надання правової допомоги акцентують і вчені-правознавці у своїх наукових працях. Наприклад, А.В. Джуська звертає увагу на конституційні приписи відносно надання правової допомоги в кримінальному, цивільному, адміністративному, господарчому процессі. Вона також зазначає, що в якості окремого критерію класифікації різновидів надання правової допомоги слід називати не одного, а декілька суб'єктів, які залучені в процесі надання професійної правничої допомоги, зокрема двосуб'єктну та багатосуб'єктну допомогу [9, с. 14-15]. В свою чергу Ю.Т. Шрамко вказує на те, що крім професійної правничої допомоги, яку надають адвокати, існує ще й такий вид як непрофесійна (ексклюзивна) правова допомога, що її надають не професійні суб'єкти, зобов'язані надавати правову допомогу іншим суб'єктам, але й інші особи, наприклад, параюристи [10, с. 4]. Аналіз позицій вищенаведених вчених дозволяє назвати ще декількох суб'єктів надання правової допомоги в Україні. Так, окрему групу досліджуваних суб'єктів утворюють й ті, що надають безоплатну правову допомогу. Зміст права на безоплатну правову допомогу, порядок реалізації цього права, підстави та порядок надання безоплатної правової допомоги, державні гарантії щодо надання безоплатної правової допомоги визначено в положеннях Закону України «Про безоплатну правову допомогу» від 2 червня 2011 року. Відповідно до ч. 1 ст. 6-1 вищенаведеного нормативно-правового акта до системи надання безоплатної правової допомоги належать: Координаційний центр з надання правової допомоги; суб'єкти надання безоплатної первинної правової допомоги; суб'єкти надання безоплатної вторинної правової допомоги. Якщо зазначити про першого з наведених вище суб'єктів надання правової допомоги, то слід наголосити, що в положеннях зазначеного закону України, окрім вказаної, майже відсутні згадки про Координаційний центр з надання правової допомоги - не визначено ані його сутті, ані хоча б загальних аспектів його правового статусу.

При цьому не містяться й відсилання на будь-які інші законодавчі акти, які б визначали такий правовий статус. На мою думку, таке положення справ в цьому напрямі не можна визнати задовільним, оскільки це є свідченням недосконалості законодавства, складності сприйняття його приписів відповідними суб'єктами, що потребує законодавчого доопрацювання. Правовий статус зазначеного суб'єкта надання правової допомоги визначено й в ряді підзаконних нормативно-правових актів.

На рівні Основного Закону України визначено ряд найважливіших засад, пов'язаних із забезпеченням реалізації права особи на правову допомогу. Свідченням цього є закріплення в ст. 59 Конституції України припису відносно того, що кожен має право на професійну правничу допомогу, яка у випадках, передбачених законом, надається безоплатно. При цьому кожен є вільним у виборі захисника-адвоката своїх прав. Однак, лише одного декларування, хоч і на найвищому законодавчому рівні регламентації суспільних відносин, не достатньо задля того щоб такі приписи було забезпечено, оскільки необхідним є визначення механізмів їх реалізації. Саме тому окремої уваги заслуговує питання щодо особливостей здійснення або ж реалізації права на правову допомогу. Проблематика реалізації певного права в межах відповідних суспільних відносин ставала предметом наукових пошуків багатьох учених-правознавців незалежно від спеціалізації їх досліджень [11, с. 113 - 121]. При цьому більшість з таких праць без сумніву торкається проблематики загальної теорії права, а також сфери конституційного права. І як свідчить аналіз таких праць, у першу чергу, досліджуючи той чи інший аспект реалізації відповідного права (прав), учені-правознавці зіштовхуються з проблемою визначення позитивного підходу до розуміння термінології, що має служити підґрунтям для наукових досліджень і правозастосування, зокрема й в розглянутому напрямі. Втім, підняті питання не є остаточними і підлягають окремому дослідженню або науковому дослідженню.

Список використаної літератури: 1. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): закон України від 02.06.2016 № 1401–VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2016. № 28. Стор. 7. Стаття 532. **2.** Пояснювальна записка до проекту закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)»: документ від 25.11.2015. *База даних «Законодавство України»*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=57209&pf35401=366464 (дата звернення: 01.09.2021). **3**. Калинюк С.С. Інститут адвокатури в механізмі реалізації права людини і громадянина на правову допомогу: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02. Ужгород, 2015. С. 8 - 10. **4.** Адвокатура Украины не готова к адвокатской монополии - мнение. *Interfax - Україна. Інформаційне агентство.* URL: https://interfax.com.ua/news/general/671933.html (дата звернення: 01.09.2021). Адвокатура Украины не готова к адвокатской монополии – мнение. *Interfax – Україна. Інформаційне агентство.* URL: https://interfax.com.ua/news/general/671933.html (дата звернення: 01.09.2021). **5.** Мазурик Н.І. Доступність адміністративно-правових засобів захисту прав у публічно-правовій сфері: дис. … канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Київ, 2020. С. 146. **6.** Калинюк С.С. Інститут адвокатури в механізмі реалізації права людини і громадянина на правову допомогу: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02. Ужгород, 2015. С. 9. **7.** Конституція України: закон України від 28.06.1996 № 254к/96–ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. №30. Ст. 141. **8.** У справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного Пояснювальна записка до проекту закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії)»: документ від 29.08.2019. *База даних «Законодавство України».* URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=66242&pf35401=49-

2774 (дата звернення: 16.09.2021). **9.** Джуська А.В. Конституційне право людини на професійну правничу допомогу в Україні : автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ. 2018. С. 14-15. **10.** Шрамко Ю.Т. Конституційне право на правову допомогу в Україні: актуальні питання законодавчого регулювання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02. Київ. 2016. С. 4. **11.** Мартовицька О.В. Теоретичні та прикладні проблеми інституту професійної правничої допомоги у кримінальному процесі України : монографія. Харків. Факт. 2020. 478 с.

Тетяна Федорівна Безсонна,
старший викладач кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ ЯК СПОСІБ ОТРИМАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Боротьба зі злочинністю одна з головних задач правоохоронних органів, для вирішення якої необхідна чітка , злагоджена та грамотна робота підрозділів. З метою повного і всебічного розкриття, розслідування злочинів та їх попередження необхідно використовувати всі законні можливості в тому числі сучасні науко-технічні засоби та методи криміналістики. Серед багатьох криміналістичних досліджень, вагоме значення для успішного розкриття та розслідування злочинів має дослідження документів, яке може проводитись як під час слідчих (розшукових) дій так і в процесі проведення судових експертиз.

Документи відносяться до найбільш розповсюджених об’єктів криміналістичного дослідження. Це пояснюється їх широким застосуванням в різних сферах життєдіяльності людини та доволі частим застосуванням для досягнення злочинної мети. Документи – речові докази, являються носіями матеріальних слідів злочину, інформації щодо особи злочинця і тому їх можна успішно використовувати як інструмент, який сприяє розкриттю та розслідуванню злочину, розшуку особи злочинця. Як бачимо, необхідність в призначенні та проведенні криміналістичного дослідження документів має велике значення під час розкриття та розслідування таких злочинів як вбивства, шахрайства, крадіжки, привласнення, незаконне заволодіння транспортним засобом, незаконне перетинання державного кордону України, та ін.

Слово «документ» з’явилось ще в Стародавньому Римі і в перекладі з латинської означає - «зразок, свідоцтво, доказ». У широкому сенсі «документ» - це матеріальний об’єкт, що містить інформацію в зафіксованому вигляді і спеціально призначений для її передачі в часі і просторі [1,с.6]. О.В. Воробей розглядає документ у технікокриміналістичному аспекті як матеріальний об’єкт дослідження, що являє собою предмет (папір, картон, тканину, кіно-та фотоплівку, магнітну стрічку і ін.), на якому мовними знаками зафіксована інформація (думки людини та відомості про факти), призначений для її передачі у часі та просторі [2,с.12].

Кримінальне процесуальне законодавство визначає документ як спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об’єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження [3].

© Безсонна Т. Ф., 2021

Всі документи різноманітні по формі та змісту та являються невід'ємними атрибутами в різних сферах життєдіяльності сучасної людини. Однією з обов'язкових вимог, які пред'являються до документів є закріплення їх змісту в письмовому вигляді, що в свою чергу може бути виконано друкованим, рукописним способом, а також за допомогою технічних засобів. Отже і видів таких документів є досить багато. Так, з процесуальної точки зору до документів можуть відноситись: письмові документи, матеріали фотозйомок, звукозапис, відеозапис, інші носії інформації (в т.ч. електронні); носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії; матеріали, отримані внаслідок здійснення під час кримінального провадження заходів, передбачених чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України; матеріали ревізій та акти перевірок [3].

Документ може бути як об'єктом слідчого огляду з метою встановлення його змісту, так і об'єктом дослідження технічної експертизи документів, з метою встановлення ознак та способів підробки документу.

Слід зазначити, що технічна експертиза документів поділяється на експертизу реквізитів документів, експертизу друкарських форм та експертизу матеріалів документів. Враховуючи це, об'єктами дослідження даних різновидів технічної експертизи є: реквізити документів (відбитки печаток та штампів, рукописні тексти, підписи, фотознімки і т.ін.), матеріали документів (основа документу: папір, картон, плівка, пластик; барвники, які використовуються для нанесення штрихів та відбитків; супутні речовини: клей, нитки, тощо), технічні засоби, що використовувались для виготовлення документів, а також зразки для порівняльного дослідження.

Основними завданнями технічної експертизи реквізитів документів є: установлення фактів і способів унесення змін до документів (підчистка, травлення, дописка, переклеювання фотокарток, літер тощо) та виявлення їх первинного змісту; виявлення залитих, замазаних, вицвілих та інших слабо видимих або невидимих текстів (зображень) на різних матеріалах, а також текстів (зображень) на обгорілих та згорілих документах за умови, що папір, на якому вони зображені, не перетворився на попіл; установлення виду та ідентифікація приладів письма за штрихами; визначення відносної давності виконання документа або його фрагментів, а також послідовності нанесення штрихів, що перетинаються; установлення цілого за частинами документа; установлення документа, виготовленого шляхом монтажу із застосуванням копіювально-розмножувальної та комп'ютерної техніки; ідентифікація особи, яка надрукувала машинописний текст, виготовила зображення відтиску печатки за особливостями навичок виконавця [4]. Документи, які були виготовлені за допомогою друкарських форм, а також підробка відбитків печаток та штампів досить часто стають об'єктами злочинного посягання, на встановлення даного факту покликана експертиза друкарських форм, основними завданнями якої є: установлення особливостей виготовлення друкарських засобів (форм) і відображення їх у відбитках; установлення належності літер певному комплекту шрифту; установлення типу, системи, марки, моделі та інших класифікаційних категорій друкарської техніки (друкарські машинки, касові, телеграфні, інші літерно-цифрові апарати), ідентифікація цих засобів за відбитками їх знаків; установлення зміни первинного тексту документа, виконаного на друкарській машинці; установлення типу та ідентифікація комп'ютерної і копіювально-розмножувальної техніки та виготовленими за їх допомогою матеріальними документами; установлення способу нанесення відтисків печаток, штампів, факсиміле; ідентифікація печаток, штампів, факсиміле тощо за їх відтисками; відповідність часу нанесення відтисків печаток, штампів даті виготовлення документа. Для дослідження документів щодо ідентифікації печаток, штампів (у тому числі факсиміле) та встановлення відповідності часу нанесення відтисків печаток, штампів даті виготовлення документа надаються оригінали документів[4]. Наступним видом технічної експертизи документів є експертиза матеріалів

документів, основними завданнями якої є: установлення роду, виду (іншої класифікаційної категорії) матеріалів, на яких і за допомогою яких виконувався (виготовлявся) документ (папір, барвники, клейкі речовини тощо), та їх спільної (різної) родової (групової) належності; визначення абсолютного часу виконання штрихів рукописних записів у документах [4].

Таким чином, ми бачимо, що техніко-криміналістичне дослідження документів відіграє значну роль у ефективній боротьбі правоохоронних органів зі злочинністю. Від висновків експерта досить часто залежить швидкість та повнота розслідування злочинів. В свою чергу, підвищення ефективності боротьби правоохоронних органів з приборканням злочинності, тісно пов'язане з підвищенням науково-технічного рівня як слідчих (розшукових) дій так і проведення експертиз.

Список використаної літератури: 1. Шведова Н.Н. Технико-криминалистическая экспертиза документов: учебник. Волгоград: издательство. 2005. 268 с. **2.** Воробей О.В.Словник термінів техніко-криміналістичного дослідження документів.Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 2005. 40с. **3.** Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.. **4.** Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та Науково- методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз: наказ МЮ України від 08.10.1998 №53/5 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98

Тетяна Віталіївна Білик,
ад'юнкт відділу організації освітньої-наукової підготовки
Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ, ЯКИЙ ВЧИНИВ УМИСНЕ ВБИВСТВО ЗАРУЧНИКА АБО ВИКРАДЕНОЇ ЛЮДИНИ

Відповідно до ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. Особа для суспільства відіграє велику роль. Поведінка особи схильної до злочинів суттєво відрізняється від поведінки законослухняних громадян. Це формується під впливом соціальних, економічних, психологічних, біологічних, релігійних, політичних факторів. Тому важливо розглянути причини, умови і механізм антисуспільних дій особи злочинця направлених проти життя та здоров'я особи, для попередження злочинів даної категорії. Дослідженням цієї теми займались науковці в галузі криміналістики, серед них: Ю. М. Атонян, С.Н. Абельцев, Р.С. Бєлкін, А.Ф. Зелінський, А.Ф. Лазурський, А.Б. Сахаров, В.Ю. Шепітько тощо. У сучасній криміналістиці не існує єдиної думки щодо визначення цього поняття та її типології.

А. Ф. Зелінський, вважає, що особистість злочинця це сукупність соціально-демографічних, психологічних та моральних характеристик, які притаманні людям, винним у злочинній діяльності певного типу[2]. На думку І.М. Даньшина, особа злочинця є сукупність істотних і стійких соціальних властивостей і ознак, соціально значущих біопсихологічних особливостей індивіда, які, об'єктивно реалізуючись у конкретному вчиненому злочині. Ю.М. Антонян визначає, що особа злочинця є продукт мозку і міжособистісного спілкування певного соціального і психологічного типу, який формується в соціальному середовищі[3]. Ми погоджуємось з думкою авторів и вважаємо, що

© Білик Т. В., 2021

особа злочинця при вбивстві заручника або викраденої людини є суб'єктом злочину який під впливом соціально-економічних, правових і біологічних факторів, скоїв дії з прямим умислом, спрямовані на захоплення заручника або викрадення людини, що призвели до смерті останніх.

У сучасній кримінології існує загальна структура ознак особи злочинця: 1) за біологічними характеристиками 2) за психологічними характеристиками 3) за соціальними[4]. На думку Керик Л.І., особа злочинця складається з наступних ознак: демографічних, професійних та службових, у сукупності зв'язків із жертвою, схильності до скоєння злочинів, фізичного розвитку, психічного стану тощо[5]. Розглянемо особу злочинця з урахуванням специфіки навмисного вбивства заручника або викраденої людини: за соціально-демографічними, соціально-рольовими, моральними, психологічними, емоційними, кримінально правовими ознаками.

Передусім зазначимо, до соціально-демографічні ознак відносяться відомості про стать, вік, освіту, сімейний стан, професію тощо. Відповідно до статистичних даних за ч. 3 ст. 115 КК України, умисні вбивства скоюють особи чоловічої статі у 85%, жіночої 15%. Середній вік осіб, які скоюють умисні вбивства, коливається від 18 до 28 років, це приблизно 70%, а особи 40-60 років, 14-17 30%. Аналіз судової практики злочинів проти життя та здоров'я особи, свідчить, що особи злочинці не мають вищої освіти, найчастіше середнє спеціальне, володіють професійними навичками. Крім того, цікавим фактом є те, що дана категорія осіб виросли в неповних сім'ях та на момент скоєння злочину не були одруженими чи розведені, не мали дітей, не мали постійного місця роботи. Щодо осіб, які скоюють вбивства на замовлення, до цієї категорії можемо віднести чоловіків у віці від 25 до 38 років, які мають вищу чи спеціальну освіту, мають професійну підготовку та володіють спеціальними навичками. Категорія цих злочинців користуються підробленими документами, не мають родини[6].

До соціально-рольового ознак відносяться взаємовідносини особи злочинця з суспільством, взаємодія з оточуючим середовищем, наявність психологічних чи психічних розладів, зловживання алкогольними напоями, наркотичними речовинами. Вбивства заручника або викраденої людини на побутовому рівні, як правило скоюють в алкогольному чи наркотичному сп'янінні у 60%. Особи, що страждають на психічні розлади здоров'я, частіше за все перебувають на обліку у лікаря та скоюють злочини спонтанно, не готуючись до них та не маючи остаточну кінцеву мету у 10% [6].

Моральні, психологічні та правові ознаки злочинця, характеризуються ігноруванням етичних норм соціуму та відсутністю світогляду, переважанням своїх корисливих інтересів над інтересами інших для отримання незаконного збагачення, негативним відношенням до людей та суспільства і відсутністю релігійних переконань, ігноруванням норм права, що проявляється при формуванні злочинних дій.

Наступний ознак особи злочинця при вбивстві заручника або викраденої людини є емоційні якості. Вважаємо, що необхідно звернутися за класифікацію емоційних якостей особи злочинці до психології, а саме А. Ф. Лазурським, була розроблена типологія злочинців за емоційними якостями. 1) поміркований чи слабовільний тип особи злочинця, серед яких він виділяє апатичний, байдужий до суспільства, яких легко переконати до виконання суспільно-небезпечних дій. 2) емоційний тип особи, якому притаманне бажання влади, черствий, ревнивий, і злопам'ятний, для них важливо особиста вигода і матеріальний інтерес. 3) імпульсивний тип особи, який не контролює свої емоції, легко кривдить людей, легковажний, можуть зловживати спиртними напоями, наркотичними засобами. 4) активний тип особи володіє якістю жорсткого, агресивного, озлобленого, схильного до насилля з дитинства[7].

Необхідно зазначити, що науковці наряду з ознаками, виділяють криміналістичну типологію особи злочинця. Для типології головною такою ознакою виступає мотив – внутрішнє бажання, потреби та поводження і кінцевий результат, заради чого направлені дії

особи злочинця. На думку А.Б. Сахарова, типологія злочинців поділяється: 1) за характером вчинених злочинів (насильницькі, корисливі, з необережності; 2) за глибиною та стійкості антисоціальної направленості (злісні, випадкові, ситуативні, нестійкі злочинці)[8]. Розглянуті вище класифікації є типовими моделями загальнокримінальних злочинів типології особи злочинця. На нашу думку необхідно виокремити типологію особи злочинця за навмисним вбивством заручника або викраденої особи. Як зазначалось вище, мотив є головною ознакою яка відображає причину внутрішнього спонукання до скоєння злочину. Особа, яка скоїла умисне вбивство або заручника, усвідомлює, що її умисні дії спрямовані на захоплення заручника або викраденої людини та в подальшому передбачають і бажають настання смерті цих осіб. До цієї категорії особи злочинців ми відносимо: 1) корисливі особи; 2) патологічно жорсткі особи; 3) ситуаційні особи. Розглянемо кожний тип окремо.

Корисливі особи злочинці. На нашу думку, це особа злочинець, який здійснює злочину діяльність з метою одержання матеріальної вигоди, майнового блага чи отримання іншого не майнового права шляхом вбивства особи потерпілого. При корисливих злочинах, особа злочинця задовольняє свої матеріальні потреби за рахунок життя особи потерпілого. Як свідчить судова-слідча практика, корисливі особи злочинця, мають високий соціальний рівень, багатий життєвий досвід, займають певні керівні посади, можуть бути наділеними владними повноваженнями і користуються зв'язками у суспільстві, серед яких є і кримінальні зв'язки. Як правило така категорія осіб самостійно злочини не скоюють, вони використовують найманих вбивць, а самі є замовниками злочину. Так само і наймані вбивці, які отримують «гонорар» за вбивство заручника або викраденої людини є виконавцями злочину. На думку Шепітько В.Ю. наймані вбивці: «це професіонали яких можливо поділити 1) на одиночок, які виконують замовлення від випадку до випадку 2) кілерів професіоналів, які перебувають на постійному утриманні того чи іншого злочинного угруповання. Такі особи проходять спеціальну підготовку, займаються спортом, стрільбою, постійно перебувають у відповідній формі. Вони здійснюють вбивство групою, що складається з двох-трьох осіб» [9].

Наступний типом особи злочинця при вбивстві заручника або викраденої людини, мі виділяємо патологічно жорстких осіб. Цей тип характеризується тим, що свої егоїстичні бажання психологічного, психічного, сексуального характеру спрямовані на заподіяння фізичної шкоди-життя, здоров'ю, честі і гідності, страждань особи потерпілого. Характерні риси цих осіб: агресія, егоїзм, цинізм, егоцентризм, прагнення вирішувати конфлікти фізичною силою, зловживання алкоголем, наркотичними речовинами, наявністю психічних захворювань тощо. Притаманно таким особам бути виконавцями злочину, скоювати їх одноосібно.

Останнім, на нашу думку, є ситуаційний тип особи. Характерними ознаками яких є схильність до кримінальних злочинів (у неповнолітньому віці скоювали дрібні правопорушення), які під впливом різних факторів були втягнуті до злочинної діяльності. Притаманні риси: постійне порушення норм соціальної поведінки, перебільшене почуття помсти, ревнощі, аморальна поведінка. Згідно статистичних даних, такі злочини відбуваються частіше на побутовому ґрунті. Намір на скоєння злочин виникає спонтанно і ситуативно, під впливом алкогольного чи наркотичного сп'яніння. Даний вид осіб злочинців скоюють вбивство одноосібно і виступають у ролі виконавців.

Підбиваючи підсумок, необхідно зазначити те, що особа злочинця є суб'єктом злочину який в притаманний їй манері поведінки, що була сформована під впливом соціально-політичних, морально-етичних, біологічних, економічних, психологічних і правових норм, в поєднанні з іншими обставинами, маючи прямий умисел, скоїв дії, спрямовані на захоплення заручника або викрадення людини, що в подальшому призвели до смерті потерпілих. Первинна інформація про особу злочинця заручника або викраденої людини, може бути виявлена при огляді місця події, що сприятиме швидкому

встановленню особи злочинця відповідно характерних йому соціальних, демографічних, моральних, психологічних, емоційних, кримінально правових ознак. А подальший збір інформації отримується в ході проведення слідчих дій. Розглядаючи ознаки особи злочинця вбивства заручника або викраденої людини ми вивчили характерні риси притаманні особам які вчиняють даний вид злочину і на підставі даних навели типологію: 1) корисливі особи; 2) патологічно жорсткі особи; 3) ситуаційні особи.

Список використаної літератури: 1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 21.09.2021). **2**. Антонян Ю.М., Личность преступника и исправление осуждённых. Серия Экономика. Управление.Право 2019№ 2. Москва, 2019.С.11. **3**. Зелінський А. Ф. Кримінологія: навч. посіб. – Київ: Рубікон, 2000. 57 с. **4**. Антонян Ю.М., Личность преступника и исправление осуждённых. Серия Экономика. Управление.Право 2019.№ 2.Москва, 2019.С.3 . **5**. Тіщенко В.В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів.дис.доктор юрид. наук:12.00.09 Харків, 2003.С 105. **6**. Керик Л.І. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики доведення до самогубства. Кримінальне право та кримінологія, кримінальний процес і криміналістика. Проблеми законност. Вип. 130, 2015.С.168. **7**. Левченко Ю.О. Кримінологічне вчення про особу злочинця. НАВС. Кафедра кримінології та кримінально-виконавчого права. Конспект лекції.Київ, 2015. С.78. **8.** Лазурский А.Ф. Классификация личностей. Петербург, 1921. С. 63–65. **9**. Сахаров А.Б. Личность преступника и типология преступников, Социалистическая законность. 1973№ 3.С.15. **10.** Шепітько В.І. Матеріали науково-практичної конференції. Харків: 1998.С.30

Олег Васильович Блищик,
ад'юнкт відділу організації освітньо-наукової підготовки
Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕВТРУЧАННЯ У ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У відповідності до ст. 12 Загальної декларації прав людини 1948 р. «ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя … Кожна людина має право на захист від такого втручання» [1]. Право на повагу до приватного і сімейного життя також гарантовано ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. Конвенційні вимоги цих міжнародних документів мають дуже важливе значення для розвитку демократії та укріплення законності в кожній країні, оскільки зазначені документи складають загальну угоду з прав людини, орієнтовану на громадянські та політичні права. Тим часом ми маємо розуміти, що гарантування права на невтручання в особисте і сімейне життя людини не є абсолютним, адже органи державної влади можуть здійснювати втручання згідно із законом, що є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб [2].

Звісно, що забезпечення невтручання у приватне життя особи у кримінальному процесі має вельми важливе значення, оскільки саме в цій сфері права і свободи людини можуть піддаватися значним обмеженням. Як передбачено приписами ч. 1 ст. 68 Конституції України, «кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції

© Блищик О. В., 2021

України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей». При цьому, згідно вимог ч. 2 ст. 19 Конституції України, «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [3]. Відтак, на законодавчому рівні має бути не лише задекларована гарантія права на невтручання у приватне та сімейне життя, а закріплені й відповідні чіткі механізми як забезпечення цього права, так і підстави і порядок можливого його законного обмеження. І на цьому питання вже неодноразово наголошував Європейський суд з прав людини, зокрема, на необхідності дотримання критерію «якість закону» (наприклад, рішення у справі «Щокін проти України», «Новік проти України» тощо).

У наш час право на приватне та сімейне життя є засадничою цінністю, необхідною для повного розквіту людини в демократичному суспільстві, та розглядається як право фізичної особи на автономне буття незалежно від держави, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб. Інформацією про особисте та сімейне життя особи є будь-які відомості та/або дані про відносини немайнового та майнового характеру, обставини, події, стосунки тощо, пов'язані з особою та членами її сім'ї, за винятком передбаченої законами інформації, що стосується здійснення особою, яка займає посаду, пов'язану з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, посадових або службових повноважень. Така інформація про особу є конфіденційною. Збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди державою, органами місцевого самоврядування, юридичними або фізичними особами є втручанням в її особисте та сімейне життя. Таке втручання допускається винятково у випадках, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [4].

Отже, зважаючи на публічний характер сфери кримінального процесу, попередньо можемо резюмувати, що обмеження права на приватне та сімейне життя у кримінальному провадженні цілком узгоджується з міжнародними правовими стандартам захисту прав і свобод людини. Відповідні ж підстави та порядок обмеження вказаного права закріплені у низці нормативно-правових актів зарубіжних країн, у тому числі європейських.

Чимало прогресивних новел у КПК України запозичено саме з німецького кримінального процесуального законодавства, зокрема, там також передбачено суворий контроль за втручанням у приватність особи, забезпечено контроль за використанням та знищенням одержаної конфіденційної інформації. У Сполучених Штатах Америки захист від свавільного втручання у таємницю приватного життя гарантований Конституцією, підпадаючи під дію Четвертої поправки, яка гарантує захист особистого життя, житла, паперів, а також захист від необґрунтованих обшуків та арештів. Зняття інформації з каналів зв'язку та накладення арешту на поштово-телеграфну кореспонденцію в США прирівнюється до обшуку та виїмки [5, с. 380, 381].

У Великобританії права людини охороняються Законом про права людини 1998 р, положення якого базуються на гарантіях дотримання прав і свобод людини, викладених у Європейській конвенції з прав людини. Згідно цього Закону приватне життя має широкий зміст, оскільки кожен має право жити своїм життям конфіденційно і без втручання держави. В свою чергу, сімейне життя включає право мати та підтримувати сімейні стосунки, зокрема, право не бути відокремленим від сім'ї та підтримувати контакт, якщо ваша сім'я розділена. Щоб вирішити, чи відносини охоплені сімейним життям, важливою є близькість стосунків, а не правовий статус. Задля гарантування зазначених прав у Великобританії діє декілька служб із захисту права на приватне та сімейне життя, зокрема, це Консультативна служба підтримки рівності (EASS), Комісія з питань рівності та прав людини (EHRC), Британський інститут прав людини (BIHR) [6].

Слід звернути увагу на те, що в деяких країнах договори з прав людини стають частиною внутрішнього правового порядку після їх ратифікації (наприклад, Республіка

Хорватія, Чехія, Румунія, Іспанія, Венесуела), а інші дотримуються дуалістичної системи і вимагають, щоб вони були включені за допомогою внутрішнього законодавства (наприклад, Фінляндія, Німеччина, США, Сполучене Королівство). Більшість країн мають конституції, що містять окремі розділи, які включають в себе основні права у кримінальному процесі, що гарантовані міжнародними конвенціями [7].

Резюмуючи викладене, можна зазначити, до забезпечення невтручання у приватне життя особи у кримінальному процесі на сьогодні гарантовано в більшості країн світу. При цьому, способи і межі забезпечення цього права різняться як в залежності від правової системи тієї чи іншої країни, так і розвитком демократії та законності. Однак, на наше переконання, незалежно від наявних на сьогодні відмінностях у законодавчому забезпеченні даного права, головним чинником реального його гарантування у кримінальному процесі є якість та чіткість закону. Адже втручання може бути виправданим, якщо воно «встановлено законом» та здійснено «згідно із законом», оскільки оскаржувані заходи повинні не тільки мати законодавче підґрунтя, а й передбачатися якісним законом, який має бути достатньо доступним та передбачуваним щодо наслідків його застосування, тобто бути сформульованим у спосіб, який дає змогу кожній особі, у разі потреби, за допомогою відповідної консультації регулювати свою поведінку (п. 115 рішення ЄСПЛ у справі «Свято-Михайлівська Парафія проти України»).

Список використаної літератури: 1. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text. **2.** Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text. **3.** Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР **4.** Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України (справа № 1-9/2012 від 20 січня 2012 р. № 2-рп/2012). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#Text. **5.** Савченко В. А. Невтручання у приватне життя як фундаментальна засада кримінального провадження. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2013. Випуск 1(3). С. 376-384. **6.** Citizens Advice. Your right to respect for private and family life. URL: https://www.citizensadvice.org.uk/law-and-courts/civil-rights/human-rights/what-rights-are-protected-under-the-human-rights-act/your-right-to-respect-for-private-and-family-life/. **7.** Brants Ch., Franken S. The protection of fundamental human rights in criminal process General report. *Utrecht Law Review*. 2009. Vol. 5, Iss. 2. Pp. 7-65.

Олексій Олексійович Бондаренко,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

Згідно з частинами 1 та 2 статті 12 Кримінального кодексу України кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини. Кримінальним проступком є передбачене Кримінальним кодексом України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше

© Бондаренко О. О., 2021

трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

Формою досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків, є дізнання (пункт 4 частини 1 статті 3 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України).

Суб'єктом здійснення дізнання є дізнавач. Дізнавач - службова особа підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, у випадках, установлених КПК України, уповноважена особа іншого підрозділу зазначених органів, які уповноважені в межах компетенції, передбаченої КПК України, здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків (пункт 4^{-1} частини 1 статті 3 КПК України). Процесуальні повноваження дізнавача регламентуються у статті 40^{-1} КПК України.

Особливості досудового розслідування кримінальних проступків передбачені у частині 3 статті 214, статті 219, главі 25 КПК України (статті 298-302). Вважається за доцільне виокремити основні із них. Так, у невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду). Для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути: 1) відібрано пояснення; 2) проведено медичне освідування; 3) отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; 4) вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей.

Процесуальними джерелами доказів у кримінальному провадженні про кримінальні проступки, крім визначених статтею 84 КПК України, також є пояснення осіб, результати медичного освідування, висновок спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису.

Окремо слід звернути увагу на умови затримання уповноваженою службовою особою особи, яка вчинила кримінальний проступок. Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні кримінального проступку, у випадках, передбачених пунктами 1 і 2 частини 1 статті 208 КПК України, та лише за умови, що ця особа:

1) відмовляється виконувати законну вимогу уповноваженої службової особи щодо припинення кримінального проступку або чинить опір;

2) намагається залишити місце вчинення кримінального проступку;

3) під час безпосереднього переслідування після вчинення кримінального проступку не виконує законних вимог уповноваженої службової особи;

4) перебуває у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння та може завдати шкоди собі або оточуючим.

Уповноважена службова особа, яка здійснила затримання, та дізнавач повинні негайно повідомити особі зрозумілою для неї мовою підстави затримання та у вчиненні якого кримінального правопорушення вона підозрюється, а також роз'яснити її право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти неї, негайно повідомити інших осіб про своє затримання і місце перебування, вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені КПК України.

Особу може бути затримано:

1) до сімдесяти двох годин - за перших трьох вищевказаних умов та з дотриманням вимог статті 211 КПК України;

2) до двадцяти чотирьох годин - за четвертої вищевказаної умови.

Копія протоколу затримання особи невідкладно надсилається прокурору.

Стосовно особливостей повідомлення особі про підозру, слід зазначити, що письмове повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку складається дізнавачем за погодженням із прокурором у випадках та порядку, передбачених КПК України. Одночасно із врученням повідомлення про підозру особа інформується про результати медичного освідування та висновку спеціаліста за їх наявності. У разі незгоди з результатами медичного освідування або висновком спеціаліста особа протягом сорока восьми годин має право звернутися до дізнавача або прокурора з клопотанням про проведення експертизи. У такому разі дізнавач або прокурор має право звернутися до експерта для проведення експертизи із дотриманням правил, передбачених КПК України.

Окремої уваги заслуговує питання щодо строку проведення дізнання. Так, з дня повідомлення особі про підозру дізнання повинно бути закінчено:

1) протягом сімдесяти двох годин - у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або затримання особи в порядку, передбаченому частиною 4 статті 298^2 КПК України;

2) протягом двадцяти діб - у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку у випадках, якщо підозрюваний не визнає вину або необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, або вчинення кримінального проступку неповнолітнім;

3) протягом одного місяця - у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку, якщо особою заявлено клопотання про проведення експертизи у випадку, передбаченому частиною 2 статті 298^{-4} КПК України.

Строк дізнання може бути продовжений прокурором у порядку, передбаченому параграфом 4 глави 24 КПК України. При цьому загальний строк досудового розслідування не може перевищувати одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку у перших двох вищевказаних випадках.

Слід зазначити, що КПК України не регламентує обчислення строку дізнання з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку.

Під час досудового розслідування кримінальних проступків як тимчасовий запобіжний захід застосовується затримання особи, а також такі запобіжні заходи, як особисте зобов'язання та особиста порука.

Для досудового розслідування кримінальних проступків дозволяється виконувати всі слідчі (розшукові) дії, передбачені КПК України, та такі негласні слідчі (розшукові) дії, як здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту та установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу.

Проаналізуємо особливості закінчення дізнання. Так, дізнавач зобов'язаний у найкоротший строк, але не пізніше сімдесяти двох годин з моменту затримання особи в порядку, передбаченому частиною 4 статті 298^{-2} КПК України, подати прокурору всі зібрані матеріали дізнання разом із повідомленням про підозру, про що невідкладно письмово повідомляє підозрюваного, його захисника, законного представника, потерпілого.

Прокурор зобов'язаний не пізніше трьох днів після отримання матеріалів дізнання разом з повідомленням про підозру, а в разі затримання особи в порядку, передбаченому частиною 4 статті 298^{-2} КПК України, протягом двадцяти чотирьох годин здійснити одну із зазначених дій:

1) прийняти рішення про закриття кримінального провадження, а в разі затримання особи в порядку, передбаченому частиною четвертою статті 298^{-2} КПК України, - про негайне звільнення затриманої особи;

2) повернути дізнавачу кримінальне провадження з письмовими вказівками про проведення процесуальних дій з одночасним продовженням строку дізнання до одного місяця та звільнити затриману особу (у разі затримання особи в порядку, передбаченому частиною четвертою статті 298-2 КПК України);

3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або про звільнення від кримінальної відповідальності;

4) у разі встановлення ознак злочину направити кримінальне провадження для проведення досудового слідства.

Встановивши під час досудового розслідування, що підозрюваний беззаперечно визнав свою винуватість, не оспорює встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, не заперечують проти такого розгляду, прокурор має право надіслати до суду обвинувальний акт, в якому зазначає клопотання про його розгляд у спрощеному порядку без проведення судового розгляду в судовому засіданні.

Порядок спрощеного провадження щодо кримінальних проступків у суді першої інстанції регламентується параграфом 1 Глави 30 КПК України.

Таким чином, дотримання дізнавачем, прокурором вищевказаних положень є гарантією прав і законних інтересів учасників кримінального провадження.

Богдан Анатолійович Бурбело,
начальник відділу криміналістичного забезпечення слідчого управління Головного управління Національної поліції в Харківській області

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ОСОБИ ПІДОЗРЮВАНОГО

Вивчення особи, яка вчинила злочин здійснюється як на теоретичному так і на практичному рівні та звісно має різну мету. Теоретичне вивчення особи має за мету удосконалення положень криміналістичної тактики та методики, розробки нових криміналістичних методик розслідування окремих видів злочинів, а практичне – встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні з метою вирішення завдань кримінального судочинства.

Завдання кримінального судочинства, враховуючи стадійність останнього, являють собою систему завдань різного рівня (загальні завдання, завдання стадії, завдання окремої процесуальної дії), які у своїй сукупності спрямовані на досягнення мети кримінального процесу. У процесі реалізації завдань кримінального судочинства діяльність дізнавача та слідчого повинна бути спрямована на забезпечення балансу публічних та приватних інтересів, що повинно здійснюватися на ґрунті всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин справи [2, с. 140].

Якщо звертатися до ст. 2 КПК України, то першим таким завданням є охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Оскільки законодавець відносить підозрюваного до сторони кримінального провадження з боку захисту, яка є учасником кримінального провадження, то, з метою охорони прав, свобод та законних інтересів вказаної особи, уповноваженими органами повинно здійснюватися її вивчення як на стадії досудового розслідування так і на судових стадіях.

Під такою охороною слід розуміти забезпечення необхідних умов для здійснення прав, свобод і задоволення законних інтересів, їх недоторканності та непорушності за

© Бурбело Б. А., 2021

допомогою чіткого врегулювання кримінальних процесуальних відносин та прийняття заходів правового характеру з метою недопущення порушення прав учасників кримінального провадження [3, с. 22].

З метою належного здійснення вказаних напрямів діяльності щодо особи підозрюваного уповноваженими особами повинно проводитися вивчення такої особи, визначення її ознак, які можуть обумовлювати наявність у таких осіб відповідних прав.

Встановлення вказаних даних про підозрюваного дозволить виконати не лише завдання щодо охорони прав, свобод та законних інтересів підозрюваного, але і на вирішення інших завдань кримінального процесуального провадження.

Наступним завданням кримінального судочинства, яке обумовлює вивчення особи підозрюваного є забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Вказане завдання носить комплексний характер, та вимагає вирішення ряду складових під завдань:

– швидкості розслідування;
– повноти розслідування;
– неупередженості розслідування;
– забезпечення належної правової процедури.

Вважаємо, що вивчення особи підозрюваного є різновидом кримінальної процесуальної діяльності особи, яка проводить досудове розслідування з метою вирішення завдань кримінального судочинства, шляхом встановлення сукупності обставин про підозрюваного, що мають значення для правильної кваліфікації діяння, встановлення інших обставин, що підлягають доказуванню, забезпечення точного дотримання процесуального порядку досудового розслідування та судового розгляду, а також обрання та застосування найбільш ефективних заходів щодо запобігання злочинам, яке відбувається в процесі гласних та негласних слідчих (розшукових) дій або використання різних форм та видів спеціальних знань.

Вивчення особи підозрюваного обумовлюється окремими завданнями кримінального судочинства, та спрямовано на забезпечення його прав і свобод, здійснення швидкого, повного, неупередженого розслідування та дотримання належної правової процедури.

Список використаної літератури: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17. **2**. Голубов А.Є. Структура завдань кримінального судочинства та її вплив на діяльність дізнавача та слідчого під час розслідування кримінальних справ // Право і Безпека. 2009. № 5. С. 137-141 3. Кримінальний процес: підручник / За заг. ред. В.В. Коваленко, Л.Д. Удалової, О. Г. Яновська та ін. К.: «Центр учбовоїлітератури», 2013. 544 с. 4. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text 5. Чича Р.П. Реалізація фактичних даних про обставини, що характеризують особу обвинуваченого, у процесуальних рішеннях слідчого : автореф. … канд. юрид. наук 12.00.09 / Чича Р.П. Запоріжжя, 2012. 23 с.

Тетяна Миколаївна Валова,
головний судовий експерт групи технічного дослідження документів та обліку відділу криміналістичних видів досліджень Черкаського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ПЕРФОРАЦІЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗАХИСТУ ДОКУМЕНТІВ І СПОСОБИ ЇЇ ПІДРОБКИ

Будь-яка держава світу не може повноцінно функціонувати без власної національної валюти, цінних паперів та важливих документів (паспорти, посвідчення, дипломи, проїзні квитки тощо), а тому вона зацікавлена, щоб дана категорія документів виготовлялась централізовано, під суворим контролем та зі спеціальними засобами захисту.

Сукупність таких засобів захисту постійно удосконалюється, оскільки злочинці дуже зацікавлені у підробці грошових знаків, документів і з кожним днем підвищують свою майстерність і винахідливість. Бурхливий розвиток кольорової, копіювально-множильної оргтехніки призводить до того, що до рук шахраїв потрапляють доступні та ефективні засоби відтворення елементів захисту документів, що в свою чергу підвищує їх кількість і якість підробок.

Одним з багатьох засобів захисту є перфорація.

Що таке перфорація (в широкому сенсі) та для чого вона потрібна в поліграфії?

Перфорація – це нанесення на матеріал отворів, що періодично повторюються.

В поліграфії існує безліч видів продукції, для якої перфорація необхідна для полегшення відриву по лінії (це відривні календарі, запрошення, купони, марки) або полегшення перегину паперової продукції. Але існує такий вид перфорації як мікроперфорація[1], що застосовується в якості елементу захисту паперових документів від підробки.

Перфорація (як елемент захисту від підробки) – наскрізні отвори в субстраті, розміщені в певній послідовності. В сукупності вони можуть утворювати малюнок (номінал банкноти, серійний номер бланку документу, зображення власника паспорту тощо), який спостерігається при наскрізному освітленні [1].

До прикладу паспорт громадянина України, де серія та номер у верхніх частині сторінок та зворотного боку обкладинки виконані саме шляхом перфорації.

За способами нанесення вирізняють лазерну та механічну (також зустрічається назва – голкова) перфорацію [2].

Отвори лазерної перфорації створюються променем лазеру. Форма отворів правильна, краї рівні візуально та на дотик. Діаметр отворів плавно зменшується від першого перфорованого аркушу до останнього. Краї отворів у паперовому субстраті злегка обвуглені від дії лазерного променю. Отвори можуть відрізнятися за формою: округлі, трикутні, чотирикутні, зіркоподібні та інші.

Отвори механічної перфорації здійснюється шляхом пробивання матеріалу (за допомогою трубчатих металевих стержнів), часто в процесі штампування, рідше - його свердлінням. Краї отворів мають задирки зі звороту субстрату, відчуваються тактильно.

Поява такого засобу захисту як перфорація «викликала необхідність» його відтворення при фальсифікації документів, грошових знаків.

Так, під час проведення судово-технічної експертизи документів, досліджуючи паспорт громадянина України, експертом було встановлено факт внесення змін до серійного номера документу шляхом імітації перфорації сторінок механічним способом.

[1] в криміналістичній літературі зустрічається назва як «мікроперфорація» так і «перфорація», що позначають один і той же захисний елемент. В той час як відсутні згадки про будь-які розмірні характеристики частин елементу (отворів).

© Валова Т. М., 2021

Детальним дослідженням елементів перфорації встановлено яскраві відмінності між отворами, утвореними виробничим обладнанням та новими отворами, зробленими обладнанням фальсифікаторів. В полі зору мікроскопу експерт спостерігав не лише лінійно впорядковані рівні та чіткі отвори заводської перфорації, а й ознаки, які вказують на саморобне нанесення перфорації, такі як: нерівна лінія рядка; нерівномірне розташування отворів, їх різні діаметри (у том числі на вході та на виході) та нерівні краї отворів, викривлення прямолінійних елементів літер та цифр, неспівпадання отворів однойменних елементів на різних сторінках тощо. Очевидно, що складність такої імітації полягала у підборі металевого трубчатого стрижня з загостреними краями, відповідного діаметру та дотриманні лінійної точності при утворенні отворів.

Цікаво, що наявність «непотрібних» отворів у змінених елементах цифр номера зловмисники намагались маскувати шляхом заклеювання «конфеті[2]», утвореними внаслідок перфорації нових отворів сторінок паспорту.

Результати таких ретельних досліджень вказують на висновок про те, що до первинного змісту перфорованого номера паспорта були внесені зміни шляхом аплікації та внесення нових отворів.

Лазерна ж перфорація є більш технологічною та в практиці досліджень її фальсифікації зустрічалося лише її «грубе» відтворення механічним шляхом, що має ознаки, які були описані вище, та відсутність характерного обвуглення країв перфорації, що притаманне для лазерної перфорації.

Ознаки фальсифікації перфорації можуть варіюватися в залежності від приладдя яким вони виконуються. Найпростішим приладдям може бути голка, шило, циркуль, спиця, тощо. До складнішого відносяться заготовки, що являють собою тверду основу та голки, що зафіксовані в основі (матриці) впорядковано, утворюючи необхідне для відтворення число чи зображення. Такі заготовки більш точно відтворюють розмірні та лінійні характеристики утворених отворів.

Підводячи підсумки, варто зауважити, що основною метою захисту матеріальних документів, у т.ч. грошових знаків є надання їм такої якості, яка б створювала умови для можливості розпізнавання підробок. Рівень захисту, що надається будь-якою захисною ознакою, безпосередньо повинен бути пов'язаний з її унікальністю й доступністю для розпізнання не тільки спеціалістами та банківськими службовцями, але й звичайними громадянами, а також її стійкістю до зміни, імітації чи репродукування. Варто зазначити, що якась одна захисна ознака не є гарантованим захистом. Тільки всі компоненти в комплексі – папір, фарба, вид та спосіб друку, сюжет і кількість ознак – сприяють захищеності від підробки.

Список використаної літератури: 1. Глоссарий по документам. [Online]. Available: https://regulaforensics.com/ru/ knowledge-hub/glossary-documents/ 2. Методика перевірки паспортних документів. 2016, 2017 Міжнародна організація з міграції (МОМ). 3. Вікіпедія [Online]. Available: https://uk.wikipedia.org/wiki 4. Петряев Сергей Юрьевич, к.ю.н. ОСТОРОЖНО ФАЛЬШИВКА! (пособие для кассиров обмена валюты и экспортов валютно-кассовых операций банков) – К.: «ООО Аналитические системы НПФ», 2005 – 96 с., ил. ISBN 966-96562-0-6. 5. Визначник справжності банкнот: методчастина, євро, долари США, рублі Росії, гривні України. Довідник. 2-е вид., випр. і доп. – Миколаїв: Видавництво «Яслав», 2018. 6. Банкноты стран мира: Денежное обращение, 2003 г. Каталог-справочник. Вып. 3. – М.: ЗАО ИПК «ИнтерКрим-пресс», 2003. - 672 с., 5500 цв. илл. – На англ. и русск. яз. – В обл. – Ежегод. Изд./ Сер. Межд. информ. прогр. «Валюты стран мира».

[2] Відходи перфорації (у просторіччі — «дірки») також застосовуються, наприклад, паперові та пластикові — як конфетті. [3] Конфеті – кольорові (або безбарвні) паперові чи полімерні включення (зазвичай круглої форми) вміщені у паперову масу при її виготовленні. У деяких видах валюти конфеті розташовують на поверхні банкноти (паперу). [4]

Олександр Леонідович Вдовиченко,
заступник начальника відділу вибухотехнічних та пожежотехнічних досліджень Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СУДОВОЇ ВИБУХОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Проведення судової вибухово-технічної експертизи (СВТЕ) супроводжується ризиками, які напряму пов'язані зі знанням матеріальної частини вибухонебезпечних об'єктів дослідження (вибухових матеріалів – ВМ), а також заходами безпеки при поводженні з ними.

Поводження з вибухонебезпечними об'єктами дослідження (вибуховими матеріалами) під час проведення СВТЕ – це комплекс заходів, пов'язаних з їх отриманням, зберіганням, дослідженням, транспортуванням (у випадку встановлення придатності до вибуху) та видаванням їх замовникам експертизи.

Під час проведення СВТЕ виникають окремі проблемні питання, а саме:

1. визначення норми перенесення вибухонебезпечних об'єктів дослідження під час призначення та виконання судових вибухово-технічних експертиз. Проблема полягає у тому, що під час призначення СВТЕ вибухонебезпечні об'єкти дослідження упаковуються у тару, яка не призначена для перенесення таких об'єктів, а також не завжди упакування здійснюється таким чином, щоб унеможливити переміщення самих об'єктів в середині упаковки. Інколи проблема усугубляється тим, що маса упаковки може сягати більше 30-ти кілограм, що призводить до порушень заходів безпеки при перенесенні вибухових матеріалів.

Згідно Інструкції «Про поводження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах Національної поліції України та підрозділах Експертної служби МВС України», затвердженої Наказом МВС № 691 від 19.08.2019 року не визначено максимальну масу упакувань з вибухонебезпечними об'єктами дослідження [1].

Згідно «Правил безпеки під час поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення» затверджених Наказом Міністерства енергетики та вугільної промисловості України № 355 від 12.06.2013, зареєстрованих в Міністерстві юстиції України 5 липня 2013 р. за № 1127/23659 [2] існують певні обмеження до осіб, які мають право доставляти вибухові матеріали та на масу вантажу, яку при цьому можна переносити, а саме:

– доставка вибухових матеріалів до місць робіт здійснюється лише особами, які мають на це право (допускаються особи, які мають повну загальну середню освіту і в установленому законодавством порядку здобули відповідну професійно-технічну освіту та пройшли стажування);

– під час сукупної доставки вибухових речовин (ВР) та засобів ініціювання (ЗІ) заборонено переносити більше 12 кг вантажу;

– при перенесенні вибухової речовини (ВР) без засобів ініціювання (ЗІ) в упаковках маса може бути збільшена до 24 кг;

– при перенесенні ЗІ у заводському упакуванні, маса упаковки може бути збільшена до 28 кг;

– при перенесенні ВР у заводському упакуванні, маса упаковки може бути збільшена до 32 кг.

Для прикладу наведені дані заводських упакувань боєприпасів (маса упаковки з виробами):

– капсуль-детонатор № 8 – 24 кг;

© Вдовиченко О. Л., 2021

– електродетонатор ЕДП – 14 кг;
– запалювальні трубки ЗТП – 20 кг;
– шашки тротилові – 32 кг;
– гранати РГД-5 – 14 кг;
– гранати Ф-1 – 20 кг;
– гранати РКГ-3 – 24 кг.

2. завантаження кімнати зберігання вибухонебезпечних об'єктів дослідження. Проблема полягає у тому, що під час призначення СВТЕ з великою кількістю об'єктів вибухонебезпечні об'єкти дослідження доставляються до експертної установи не враховуючи масу вибухової речовини в тротиловому еквіваленті, яку можуть містити самі об'єкти та не враховуючи масу вибухової речовини в тротиловому еквіваленті, в об'єктах, що вже вміщені до кімнати їх зберігання.

Згідно Інструкції «Про поводження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах Національної поліції України та підрозділах Експертної служби МВС України» вибухові речовини та об'єкти, що їх містять, засоби підриву, які надійшли на дослідження, зберігаються в сейфах відповідно до норми завантаження:

– вибухових речовин – із сумарною масою до 10 кг у тротиловому еквіваленті;
– детонаторів, підривачів – до 100 одиниць;
– детонуючого та вогнепровідного шнурів – до 300 м кожного.

Для врегулювання означених проблемних питань, пропонуємо розробити наступні зміни в Інструкцію «Про поводження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах Національної поліції України та підрозділах Експертної служби МВС України», а саме:

– визначити максимальну масу упакувань з вибухонебезпечними об'єктами дослідження: у випадку незаводського упакування – 24 кг, в заводському упакуванні 32 кг;

– внести зміни в Довідку про категорію вибухонебезпечності виявлених вибухових матеріалів, де окремою графою додати «Маса вибухової речовини в тротиловому еквіваленті, що можуть містити об'єкти в упаковці»;

– зазначити, що у разі призначення СВТЕ по об'єктах дослідження, маса вибухових речовин в яких може становити більше 10 кг у тротиловому еквіваленті, місце їх зберігання попередньо погоджувати з експертною установою.

Список використаної літератури: 1. Інструкція про поводження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах Національної поліції України та підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України: затв. наказом МВС № 691 від 19.08.2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1081-19#Text (дата звернення: 15.09.2021). **2.** Правила безпеки під час поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення: затв. Наказом Міністерства енергетики та вугільної промисловості України № 355 від 12.06.2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/-z1127-13#Text (дата звернення: 15.09.2021).

Вікторія Володимирівна Вінцук,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ;

Даниїл Андрійович Єрмоленко,
студент 3 курсу факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

СУТНІСТЬ І ЗАВДАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Не тільки на сьогоднішній день, але взагалі від початку розвитку галузей правових наук, предметом дослідження є кримінально-процесуальне право, практика його застосування, а метою – вироблення рекомендацій щодо удосконалення законодавства та практики діяльності суб'єктів кримінального процесу. Висвітлимо сутність та деякі завдання кримінального процесу.

Різноманітність визначень кримінального процесу дає можливість дійти висновку, що це поняття характеризується наступними трьома основними елементами: 1. Чітка система діяльності визначених у законі державних органів, посадових осіб та інших учасників процесу, які залучаються до сфери кримінальної процесуальної діяльності. 2. Правовідносини, які виникають. 3. Обов'язкова правова регламентація діяльності й відносин.

Кримінальний процес повинен забезпечити захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечити швидке, повне та неупереджене розслідування і судовий розгляд з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура (ст. 2 КПК України)[1].

Гарантом правильного застосування закону є декілька умов. Це досконале його знання, вміння правильного практичного застосування, ретельне виконання відповідними посадовими особами своїх службових обов'язків, відомчий й судовий контроль, а також ефективний прокурорський нагляд за виконанням законів учасниками кримінального судочинства, які уповноважені розслідувати кримінальні провадження, а також об'єктивне та своєчасне провадження по них в судах. Важливими умовами правильного застосування закону також є суворе додержання норм кримінального, кримінального процесуального та іншого законодавства під час провадження з кримінальних справ з метою встановлення об'єктивної істини, щоб жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу [2. с. 25-26].

Основні поняття, що використані в кримінальному процесуальному законі, викладені в ст. 3 КПК України. Вони забезпечують учасникам кримінального процесу і громадянам можливість правильного та своєчасного з'ясування законодавчої термінології. Однак у ст. 3 КПК України відсутні основні поняття кримінальної процесуальної науки, які широко застосовуються в рішеннях Пленуму Верховного Суду України, Конституційного Суду України, підзаконних актах міністерств та відомств, оскільки в ній викладені лише основні поняття, використовувані в законі (КПК). Серед основних наукових кримінальних процесуальних понять особливу увагу необхідно звернути на такі з них. Під кримінальним процесуальним правом прийнято розуміти сукупність (систему) норм, санкціонованих державою, які регулюють суспільні відносини, котрі виникають під час досудового розслідування і вирішення кримінальних справ. Воно є одним з

© Вінцук В. В., Єрмоленко Д. А., 2021

численних галузей, на які поділяється право в цілому. Кримінальне процесуальне право - це самостійна галузь права, яка регулює діяльність правоохоронних органів з розслідування злочинів, викриття і покарання винних, а також права і обов'язки осіб, які залучаються до сфери кримінального процесу. Кримінальне процесуальне право України кодифіковане у вигляді законів. Кримінальні процесуальні відносини – це врегульовані кримінальним процесуальним законом суспільні відносини (чи зв'язок) між учасниками кримінального процесу, які проявляються в їх взаємних правах та обов'язках. Об'єктом кримінальних процесуальних відносин в цілому є все те, з приводу чого або у зв'язку з чим відбуваються дії учасників кримінального процесу або приймаються ними рішення. Загальний об'єкт кримінально-процесуальних відносин - передбачуване кримінально-правове відношення між державою в особі її органів і злочинцем (або винним), що підлягає вирішенню в сфері кримінального судочинства.

Кримінальна процесуальна форма – це суворий порядок кримінального провадження - правила і процедури (умови, підстави, строки, послідовність, порядок і т.п.) вчинення процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Нею охоплена вся діяльність учасників кримінального процесу на всіх його стадіях. Всі процесуальні дії і рішення з них повинні бути оформлені у відповідності з нормами КПК, бо тільки за таких умов вони набувають юридичного значення. Так, законом передбачено відповідний порядок (форму) виклику на допит, сам допит, порядок і умови проведення обшуку і виїмки, визнання особи потерпілою, повідомлення про підозру, зупинення і закінчення досудового розслідування, апеляційне та касаційне провадження і таке інше. Ці дії оформляються протоколами, постановами, поданнями, ухвалами тощо[3. с.15-16]

Нормам кримінального процесуального права притаманні всі ознаки юридичних норм. Але оскільки ними регламентуються специфічні суспільні відносини, вони мають свої особливості. Загальними особливостями кримінальних процесуальних норм є такі: 1) вони є похідними від норм кримінального (матеріального) права (останнім в субординації норм належить провідне місце); 2) вони регламентують в основному процедуру здійснення кримінальної процесуальної діяльності, а тому відображають динамічні характеристики процесуальних відносин; 3) адресатами кримінальних процесуальних норм є переважно службові особи органів досудового розслідування, державні обвинувачі та судді; 4) процесуальні норми характеризуються специфічною структурою.

Особливості структури норм кримінального процесуального права: 1) у них не завжди чітко в межах однієї статті закону сформульовані гіпотеза, диспозиція і санкція. Часто ці елементи норм містяться у рамках кількох статей; 2) оскільки вони є формою реалізації норм кримінального права, то останні завжди немовби «присутні» у гіпотезі процесуальної норми; 3) гіпотеза кримінальної процесуальної норми, як правило, містить підстави провадження процесуальної дії або прийняття процесуального рішення; 4) у диспозиції – власне правилі поведінки – найчастіше відображаються процедурні (здійснювані у певній послідовності) елементи діяльності. Тому диспозиції не можуть відсилати до норм матеріальних галузей права; 5) санкції не завжди чітко формулюються у нормі кримінального процесуального права. Найчастіше вони містяться у нормах інших галузей права (кримінального, адміністративного, цивільного тощо). Санкції, що передбачають відповідальність за порушення приписів норм процесуального права, але містяться в нормах інших галузей права, називаються санкціями норм кримінального процесуального права; 6) санкціями норм кримінального процесуального права встановлюється відповідальність за порушення не тільки приписів, сформульованих у їх диспозиції, а й тих, що викладені у гіпотезі.

Гарантом правильного застосування закону є декілька умов. Це досконале його знання, вміння правильного практичного застосування, ретельне виконання відповідними посадовими особами своїх службових обов'язків, відомчий й судовий контроль, а також ефективний прокурорський нагляд за виконанням законів учасниками кримінального

судочинства, які уповноважені розслідувати кримінальні провадження, а також об'єктивне та своєчасне провадження по них в судах. Важливими умовами правильного застосування закону також є суворе додержання норм кримінального, кримінального процесуального та іншого законодавства під час провадження з кримінальних справ з метою встановлення об'єктивної істини, щоб жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу.

Кримінальне судочинство повинно реалізовувати Конституційні положення щодо захисту прав і свобод особи та гуманістичні принципи кримінального процесу, проголошені в Загальній декларації прав людини (1948 р.), Міжнародному пакті про громадські і політичні права (1966 р.), Кодексу поведінки службових осіб з підтримання правопорядку (1979 р.), Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання (1984 р.). [4. с. 18-20]

Підсумовуючи, хотілось би зазначити, що кримінальний процес це у переважному розумінні діяльність правоохоронних органів, що здійснюється у встановлених законом процесуальних формах і спрямована на досягнення завдань кримінального судочинства. Крім того, кримінальний процес, хоча і є окремою галуззю права, він дуже тісно взаємодіє з кримінальним правом та іншими правовими науками. Кримінальний процес досить чітко врегульован в Україні за допомогою правових норм, отже, він є повноцінною правовою наукою, а як дисципліна кримінального процесу - є інструментом реалізації правоохоронної діяльності держави. Виходячи з вищенаведеного та спираючись на законодавчі нормативні акти, зокрема, на Конституцію України, чинний КПК, можна зробити висновок про те, що основними завданнями кримінального процесу є охорона прав та свобод усіх громадян в незалежності від статі віку та матеріального становища, викриття винних, повне розкриття злочину та забезпечення правильного застосування закону на практиці.

Список використаної літератури: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України «Право» 2021; 428 с. **2.** Кримінальний процес. Авторський колектив за заг.ред. Кобзара О.Ф. Підручник. 2017 «Ліра ЛТД 337 с. **3.** Кримінальний процес. проф. Ю. М. Грошевий та авторський колектив. Підручник. «Право» 2013. 584 с **4.** Кримінальний процес України у питаннях і відповідях. Л.Д. Удалова, В.В. Рожнова, Д.О. Савицький, О.Ю. Хабло. Навчальний посібник. «Видавець» Київ. 2012. 275 с.

Вікторія Володимирівна Вінцук,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ;

Діана Андріївна Сидоренко,
студентка 3 курсу факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИДІВ ДОКАЗІВ

Докази відіграють важливу роль в досудовому розслідуванні, а також у кримінальному судочинстві (кримінально - процесуальному доказуванні).

Для початку треба визнати, що таке доказ і звідки походить. Багато думок вчених щодо самого терміну, адже термін доказ є однією з найбільш дискусійних тем, і на сьогодні між науковцями немає єдиної думки щодо правової природи доказів немає.

© Вінцук В. В., Сидоренко Д. А., 2021

Наукова дискусія бере свій початок із часів старого Риму із запровадження регулювання процесуальних дій з розслідування злочину і досить суворих правил оцінки доказів. Поняття доказ розглядали такі вчені як В.П. Бахін, Є.Г. Коваленко, Н.С. Карпов, Ю.М. Грошевий. Під доказом - «probation»- тоді розуміли власне доказ, засіб доказування і судове слідство. В Україні відображення доказу були відображені в «Руській правді», Литовських статутах, збірок магдебурзького права, законодавчих актах Російської імперії. Доказами на Русі були показання сторін і свідків, письмові документи, божий суд (клятва, іспит залізом і водою) [1, с.9.].

З роками змінилося ще дещо, в 1958 році до прийняття основ кримінального судочинства СРСР була думка: доказ - джерело фактів, якими встановлюються або спростовуються обставини, що мають значення для вирішення справи, самі факти якими встановлюються або спростовуються[2, с.71].

У 1960 році частиною другою статті 65 КПК закріпили поняття щодо доказу та вважали, що доказ – це показання свідка, обвинуваченого, підозрюваного, потерпілого, протоколи слідчого, висновки експерта[3].

За новим КПК України 2012 року, точніше ст. 84 **-** доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [4].

Отже, доказами є фактичні дані отримані в порядку та на підставі яких слідчий, прокурор, суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Розглядаючи види доказів, встановили, що у кримінальному процесі докази класифікують за такими критеріями як:

1. В залежності від предмета доказування поділяються на прямі та побічні або непрямі. Прямі - вони безпосередньо вказують на обставину або ж на відсутність, спростовують або встановлюють наявність тієї події винність підозрюваного та докази на підставі яких можна зробити висновок про відсутність або наявність обставин. Непрямі дозволяють встановити проміжні факти
2. Відносно обвинувачення, що становлять предмет кримінального провадження вони поділяються на обвинувальні та виправдовувальні. Обвинувальні - це ті, що обґрунтовують, підтверджують підозру, встановлюють наявність кримінального правопорушення і вчинення його,а також обставин що обтяжують покарання. Виправдовувальні - докази, що спростовують вчинення кримінального правопорушення особою.
3. За механізмом їх формування поділяються на особисті та речові.

До особистих відносять дані, що містяться в показання свідків, потерпілого, обвинуваченого, підозрюваного та в протоколах процесуальних дій.

Речові - це об’єкти матеріального світу, що стали об’єктами злочинних дій можуть бути предмети які зберегли сліди злочину, знаряддя злочину.

4. За видами джерел: документи, висновки експертів, речові докази, показання[4, с.57].

Відповідно до ч.1 ст. 101 КПК України висновки експерта - це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатом висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою яка залучала експерта, що доручив проведення експертизи [5].

За ч.1 ст. 99 КПК України документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об’єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин,що встановлюються під час кримінального провадження [5].

Речові докази це матеріальні об’єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли сліди або містять інші відомості що можуть бути використані

як доказ чи обставину, що встановлюються під час кримінального провадження, а також предмети, що були об'єктом кримінального протиправних дій можуть бути гроші, цінності та речі, що набуті кримінально протиправних шляхом.

Показання - це відомості, які гадають в усній або письмовій формі під час допиту обвинуваченим, підозрюваним, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження.

Показання свідка. Свідком у кримінальній справі може бути будь-яка особа, якій відомі будь-які обставини справи, якщо вона не є зацікавленим у результатах справи учасником процесу: потерпілим, підозрюваним, обвинуваченим або підсудним[5].

Показання потерпілого можуть мати суттєве доказове значення. Але вони можуть мати доказову силу лише за умови дотримання вимог закону щодо процесуальної форми допиту. Закон вимагає на початку допиту роз'яснити потерпілому його права, про що робиться відмітка в протоколі допиту.

Показання підозрюваного це інформація особи яку було затримано чи щодо нього висунуто підозру.

Підсумовуючи вищевказане з'ясовано, що доказами є фактичні дані отримані в порядку Кримінального процесуального кодексу на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин які мають значення для кримінального провадження, а класифікують докази в залежності від предмета, за механізмом їх формування, відносно обвинувачення та за джерелами.

Список використаної літератури: 1. Андрушко П.П.. Наука і практика «Поняття доказів у кримінальному судочинстві їх достовірність, належність та допустимість» Адвокат. 2011. № 5. с. 9-11. **2.** Назаренко П.Г. Поняття доказу у кримінальному процесі: загально теоретичний аналіз. Випуск 5. Том 4. 2015. 70-74 с. **3.** Кримінально-процесуальний кодекс України. Затверджений Законом від 28.12.60 (1000-05) ВВР, 1961, N 2 ст. 15. **4.** Кримінальний процес України у питаннях і відповідях. Л.Д. Удалова, В.В. Рожнова, Д.О. Савицький, О.Ю. Хабло. Навчальний посібник. Київ. 2016. 274 с. **5.** Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012. // Голос України. – 2012. 64 с.

Вікторія Володимирівна Вінцук,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ;

Анжеліка Олександрівна Шевченко,
студентка 3 курсу факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ФУНКЦІЇ

Сьогодення нашої держави та зміни не тільки в суспільному житті, а й в вимогах до ефективного функціонування системи кримінальної юстиції в державі щодо протидії злочинності спрямовує діяльність її законотворчих органів на вдосконалення процесуальних функцій, які будуть відповідати стандартам Євроінтеграції. І ці основні напрямки діяльності для здійснення завдань кримінального провадження уповноваженими на це органами держави, які наділені правами активної участі в кримінальному

© Вінцук В. В., Шевченко А. О., 2021

провадженні для захисту своїх прав та законних інтересів, забезпечують основні кримінально - процесуальні функції.

Основними функціями кримінального процесу є:

- ✓ Захист
- ✓ Обвинувачення
- ✓ Судовий розгляд (*правосуддя*)

Серед інших функцій у юридичній літературі виділяють: 1) функцію розслідування; 2) функцію нагляду за додержанням законності; 3) функцію кримінального переслідування; 4) функцію судового контролю; 5) профілактичну функцію [3, с. 18].

Так, відповідно до ч. 3 ст. 22 КПК під час кримінального провадження функції державного обвинувачення, захисту та судового розгляду не можуть покладатися на один і той самий орган або службову особу. Відповідно до цього положення здійснення двох функцій одним органом або особою є неможливим. Згодні з автором, що це є правильним, тому що кожний орган державної влади повинен виконувати покладені на нього функції, щоб уникнути привласнення повноти влади одним з уповноважених органів або службових осіб [2, ст. 23].

Функції кримінального процесу завжди виконують певні суб'єкти процесу. Функцію обвинувачення, зокрема, здійснює прокурор, слідчий, потерпілий та ін. Функцію захисту – підозрюваний, обвинувачений, захисник та ін. Виключним суб'єктом реалізації функції правосуддя є суд (суддя) [3; с. 18].

Функція обвинувачення полягає в діяльності державних органів і посадових осіб, а в окремих випадках і потерпілого, спрямована на викриття особи, яка притягнута до кримінальної відповідальності, і забезпечення застосування до неї справедливого покарання. Ця функція у кримінальному провадженні реалізується відповідно до ч. 5 ст. 22 КПК прокурором у таких діях:

- повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення;
- звернення з обвинувальним актом до суду;
- підтримання державного обвинувачення у суді [2, с. 18].

У випадках, передбачених КПК України, повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення може здійснюватися слідчим за погодженням із прокурором, а обвинувачення може підтримуватися потерпілим, його представником у провадженнях приватного обвинувачення. У разі відмови прокурора від підтримання обвинувачення у суді, ця функція може бути реалізована потерпілим [5, с. 24].

Функція захисту у кримінальному провадженні полягає у реалізації сукупності процесуальних дій, передбачених кримінальним процесуальним законом, спрямованих на спростування підозр або обвинувачення, на встановлення невинуватості підозрюваного або обвинуваченого або обставин, що пом'якшують його відповідальність або звільняють від кримінальної відповідальності.

Функція захисту здійснюється підозрюваним, обвинуваченим, виправданим, засудженим через реалізацію права на захист, яке полягає у наданні ними можливості:

- надати усні або письмові пояснення з приводу підозри або обвинувачення;
- право збирати і подавати докази;
- брати особисту участь у кримінальному провадженні;
- користуватися правовою допомогою захисника;
- реалізовувати інші процесуальні права, передбачені КПК [5, с. 24].

Функція правосуддя здійснюється на підставі сформульованого в обвинувальному акті обвинувачення. Здійснення її означає правильне, згідно із законом і обставинами справи, вирішення основного питання - про винуватість чи невинуватість обвинуваченого і про застосування до винного справедливого покарання.

Однак висновок про винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення не означає, що суд є суб'єктом обвинувачення. Суд - орган судової влади,

який здійснює правосуддя. Твердження про винуватість або невинуватість обвинуваченого є підсумком діяльності суду. Воно одержує свій вираз в обвинувальному або виправдувальному вироку суду - найважливішому акті правосуддя [4, с. 18].

Згідно зі ст. 55 Конституції України суд у визначених законом випадках виконує і функцію контролю за правомірністю рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора, які обмежують основоположні права та свободи людини, що беруть участь у кримінальному судочинстві (наприклад, оскарження до суду постанови про закриття кримінального провадження та інших рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора у випадках, передбачених ст. 303 КПК) [1, с. 15].

Наявність кримінальних процесуальних функцій у кримінальному провадженні, здійснення їх різними органами й особами насправді демократичних засадах забезпечує виконання завдань кримінального провадження та дійсний захист прав і законних інтересів особи [4, с. 19].

Таким чином, при дослідженні кримінально процесуальних функцій можна сказати, що тема є досить актуальною на сьогодні, оскільки протидія злочинності зараз вимагає ефективного функціонування системи кримінальної юстиції в державі. І саме кримінально - процесуальні функції забезпечують основні напрямки діяльності для здійснення завдань кримінального провадження уповноваженими на це органами держави , які наділені правами активної участі в кримінальному провадженні для захисту своїх прав та законних інтересів.

Кримінально-процесуальний закон уперше чітко розділяє й регламентує кримінально-процесуальні функції учасників кримінального судочинства. До цих функцій зараховано функцію обвинувачення, захисту та вирішення справи, оскільки ці функції є основними, бо їх виконання пов'язане з реалізацією призначення кримінального судочинства.

Список використаної літератури : 1. Конституція України від 28.06.96 р. (із змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України від 23.07.96 р. **2**. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012. // Голос України. – 2012. – 19 травня (№ 90-91). **3.** Кримінальний процес України у питаннях і відповідях. Л.Д. Удалова, В.В. Рожнова, Д.О. Савицький, О.Ю. Хабло. НАВС України. Навчальний посібник. рекоменд. Міністерством освіти і науки України, четверте видання, перероблене і доповнене. Київ. 2016., 24 с. **4.** Кримінальний процес: підручник Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туман та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. - Харків : Право; 2013.-824 с. ISBN 978-966-458-488-0 **5.** Кримінальний процес: підручник. Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова, В. В. Луцика. Львів : ЛьвДУВС, 2019. Ч. 1. 532 с. ISBN 978-617-511-287-8

Вікторія Володимирівна Вінцук,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики
та експертології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

ВЗАЄМОДІЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ТА ЇЇ ЕТИМОЛОГІЯ

Перед Міністерством внутрішніх справ України, як складовою частиною державного апарату влади, суспільством поставлені завдання: запобігання злочинам проти особи, власності, боротьби з організованою злочинністю і корупцією, тероризмом, торгівлею людьми; протистояння відмиванню грошей, здобутих злочинним шляхом,

© Вінцук В. В., 2021

правопорушенням у бюджетній сфері, незаконному обігу наркотичних засобів, зброї та ін. Оскільки тільки гласними кримінально-процесуальними, криміналістичними засобами розкрити й розслідувати злочин, особливо той, що вчинений в умовах неочевидності, і розшукати злочинця, який переховується, неможливо, то здійснюється розшукова діяльність котра як державно-правовий інститут притаманна будь-якій державі та в будь-який період її розвитку. Світова практика свідчить, що більше 80% злочинів розкривається саме завдяки розшуковій діяльності, тому однією із проблем в напрямку підвищення ефективності боротьби із злочинністю є удосконалення розшукової діяльності.

Реальні процеси скоєння злочинів такі, що розкрити їх за рахунок використання тільки лише кримінально-процесуальних засобів та методів, а також зусиллями одних слідчих у багатьох випадках є важко або зовсім неможливо. Тому для виявлення та припинення кримінальних проявів здавна використовуються різні негласні, конспіративні методи, які визначені сучасним, закріпленим у законодавстві терміном «оперативно-розшукова діяльність» [1, с. 96 -97].

Використання негласних методів у боротьбі зі злочинністю в Україні регулюється визначеними організаційними і правовими нормами. При розгляді всієї складної системи правоохоронних органів, органів внутрішніх справ і підрозділів, які функціонують у їх складі, відразу виявляється, що негласна діяльність по боротьбі зі злочинністю є самостійним інститутом, який має набір характерних ознак та здійснюється спеціально створеними для цього підрозділами, укомплектованими професійними кадрами.

Ефективність взаємодії між оперативними підрозділами ОВС з іншими підрозділами та службами забезпечує успіх попередження та розкриття злочинів, що неможливо без удосконалення цього процесу. Окремі аспекти взаємодії під час попередження та боротьби зі злочинністю були предметом досліджень С.Є. Абламського, О.М. Бандурки, Б.І. Бараненка, В.В. Баранова, В.В. Вінцук, В.Л. Васильєва, В.І. Гаєнка, О.Ф. Долженкова, Г.О. Душейко, В.П. Захарова, Є.П. Іщенка, О.М. Ларіна, О.М. Литвинова, Г.К. Синілова, В.М. Тертишника, Ю.В. Чуфаровського, К.К. Єрмакова, О.О. Юхна, Н.А. Якубовича та багатьох інших вчених. Однак і на теперішній час правова наука не виробила єдиного підходу до розуміння поняття «взаємодія». Це поняття не визначене і в правових актах, хоча досить часто в них зустрічається, наприклад, в законах України «Про оперативно-розшукову діяльність» та «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», які передбачають діяльність оперативних підрозділів, та застосовується в інших законах України, наказах та інструкціях МВС України. [2; 3].

У відповідності до ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [2] оперативні підрозділи зобов'язані здійснювати взаємодію між собою та іншими правоохоронними органами з метою швидкого і повного розкриття злочинів та викриття винних.

Для з'ясування суті поняття «взаємодія», слід розглянути його етимологію. Це поняття може розглядатися у двох аспектах: як взаємний зв'язок явищ так і як взаємна підтримка. В етимологічному розумінні термін «взаємодія» являє собою співдію, співдіяння, а також погоджену дію між ким-, чим-небудь [4, с. 188]. Взаємодія пов'язана із взаємодопомогою, тобто обопільною допомогою, допомогою, яка надається взаємно [4, с. 188]. За великим тлумачним словником сучасної української мови «взаємодія – це взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджена дія між ким-, чим-небудь, взаємний вплив тіл чи частинок, який зумовлює зміну стану їхнього руху» [5].

В юридичній літературі виділяються процесуальні й організаційні форми взаємодії [6, с. 47]. При цьому відзначається, що процесуальна взаємодія регламентована кримінально-процесуальним законом, а організаційна форма взаємодії - відомчими нормативними актами [7, с. 8; 8, с. 58].

У філософському розумінні взаємодія означає категорію, що відображає процеси впливу різноманітних об'єктів один на одного, їх взаємну обумовленість, зміну стану,

взаємоперехід, а також породження одним об'єктом іншого[9, с. 57]. Взаємодія як філософська категорія відображає процеси дії об'єктів один на одного, їх взаємну обумовленість[10, с. 216]. У філософії Канта це категорія відношення, яка породжує єдність речей і процесів чуттєвого світу [11]. Таким чином, для категорії «взаємодія» з філософської точки зору характерно: по-перше, наявність фактичних та стійких зв'язків; по-друге, таких зв'язків, що дозволяють об'єктам впливати один на одного; по-третє, наявність самого впливу, у результаті якого відбувається взаємна зміна взаємодіючих сторін.

О.М. Бандурка надає своє бачення в вирішенні цієї проблеми, яке визначає взаємодією як комплекс спільних, або узгоджених за часом і місцем дій кількох оперативних підрозділів по вирішенню певних завдань в боротьбі зі злочинністю спільними зусиллями [12, с. 139 -140]. Розвиваючи цю тематику у своїх працях, Г.О. Душейко під взаємодією оперативних підрозділів, наприклад зі слідчими, розумів засноване на законі та відомчих нормативних актах поєднання сил, засобів і методів слідчих апаратів та оперативних підрозділів для своєчасного і підставного порушення кримінальної справи, створення передумов швидкого і повного розкриття злочину, ефективного розслідування для викриття винних і забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожна особа, яка скоїла злочин, була справедливо покарана і ні одна невинна не була притягнута до кримінальної відповідальності і засуджена [13, с. 135]. Взаємодія в органах внутрішніх справ на думку К.К. Єрмакова - це заснована на законах та підзаконних актах, узгоджена за метою, місцем та часом діяльність різних ланок системи органів внутрішніх справ щодо охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю [14, с. 4]. О.О. Аксьонов визначає взаємодію в органах внутрішніх справ як спільну діяльність конкретних служб і підрозділів, спрямовану на вирішення загальних завдань, які займають рівноправне положення [15, с. 13]. О. О. Юхно та С.Є. Абламський пропонують розуміти під взаємодією організаційну форму діяльності двох і більше осіб, яка спільно узгоджена та регламентована законами й іншими відомчими нормативно-правовими актами, і спрямована на досягнення завдань конкретного кримінального провадження [16, с. 24]. Таким чином, спеціально-юридичний підхід до поняття взаємодії показує, що його сутність не зводиться тільки до спільної діяльності суб'єктів, а містить у собі більш широке коло зв'язків і контактів (обмін інформацією, узгодження самостійних дій, планування роботи тощо).

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що досліджування етимології взаємодії відіграє значну роль, а взаємодію підрозділів МВС з іншими правоохоронними органами та органів і підрозділів Національної поліції України можна трактувати так, що це діяльність яка регулюється законами та нормативно-правовими актами України, носить суспільнокорисний характер, має за мету вирішення загальних для всіх органів та підрозділів поліції завдань протидії кримінальним правопорушенням, їх виявленню, розслідуванню з використанням сил і засобів інших органів та підрозділів поліції, широкого застосування науково-технічних можливостей, криміналістичних методів та оперативно-розшукових і оперативно-технічних заходів і спрямована на досягнення позитивних результатів та притягнення до відповідальності осіб, які їх скоїли, відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди, відновлення порушених прав та інтересів фізичних і юридичних осіб.

Список використаної літератури: 1. Вінцук В.В. Особливості взаємодії оперативних підрозділів ОВС (карного розшуку) з іншими підрозділами МВС України. Вісник ЛДУВС імені Е.О. Дідоренка. 2008. Спеціальний випуск № 4, Частина 2. с. 96-109. **2**. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність». - Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 32. - Ст. 144. **3.** Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» **(**Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 35, ст.358) https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/#Text **4.** Новий тлумачний словник української мови. У 3-х т. - 2-е вид. Т. 1. К.: Аконіт, 2003. 926 с. **5.** Великий тлумачний словник

сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005**. 6.** Организация работы следственного управлення (отдела) УВД МВД / Под ред. С.В. Мурашова. М: Юрид. лит., 1977. 144 с. **7.** Чувилев А.А. Взаимодействие следователя органов внутренних дел с милицией. М: Юрид лит., 1981. 101 с. **8**. Гаєнко В.І., Литвинов О.М. Деякі міркування щодо організації взаємодії на досудовому слідстві. Право і безпека. 2003. № 3. с. 58-60. **9.** Философский энцикло-педический словарь. /Под ред. С.М. Ковалева, В.Г. Панова, П.Н. Федосеева. М.: Советская знциклопедия, 1983. 840 с. **10**. Советский знциклопедический словарь. Гл. ред. А.М. Прохоров. 2-е изд. М.: Советская знциклопедия, 1983. 8 с. **11**. Кант И. Сочинения: В 8-ми томах. М.: Бек, 1994. Т. 6. 437 с. **12**. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність: Підручник. Х.: НУВС, 2002. Ч. 1. 336 с. **13**. Душейко Г.О. Організаційно-тактичні основи реалізації оперативно-розшукової інформації в стадії порушення кримінальної справи: Дис. ..канд. юрид. наук: 21.07.04 - оперативно-розшукова діяльність. Х.: НЮА, 2000. - 250 с. 99. **14.** Єрмаков К.К. Взаимодействие и координация в органах внутренних дел: Лекция. М.: Академия МВД СССР. 1971. 24 с. **15.** Аксенов А.А. Организация взаимодействия в органах внутреннихдел как функция управлення: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.02. М.: Академия МВД СССР, 1974. - 24 с. **16.** Абламський С. Є., Юхно О.О., Лук'яненко Ю. В. Взаємодія слідчого з іншими органами і підрозділами при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень: навчальний посібник. За заг. ред. док. юрид. наук, професора О.О. Юхна. Харків. 2017. 152 с.

Олександра Василівна Волкова,
курсантка навчальної групи Ф1-18-402 факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;

Тетяна Олексіївна Кузубова,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри кримінального процесу та
організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

КЛОПОТАННЯ СЛІДЧОГО, ДІЗНАВАЧА, ПРОКУРОРА НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Клопотання слідчого, дізнавача, прокурора поряд з протоколом, постановою та повідомленням є одним із найпоширеніших процесуальних документів. Поряд з тим, у КПК України не закріплено термінологічне визначення цього процесуального документу. Тому, керуючись ч. 3 ст. 3 КПК України звернемось до інших законів України.

Так, відповідно до ч. 3 ст. 3 Закону України «Про звернення громадян» заява (клопотання) це звернення громадян із проханням про сприяння реалізації закріплених Конституцією та чинним законодавством їх прав та інтересів або повідомлення про порушення чинного законодавства чи недоліки в діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, народних депутатів України, депутатів місцевих рад, посадових осіб, а також висловлення думки щодо поліпшення їх діяльності. Клопотання це письмове звернення з проханням про визнання за особою відповідного статусу, прав чи свобод тощо [1].

До того ж, у низці підзаконних нормативно-правових актів також містить визначення терміну клопотання. При цьому, всі ці визначення дещо різняться за змістом,

© Волкова О. В., Кузубова Т. О., 2021

однак суть їх одна, та полягає вона в тому, що клопотання це прохання людини до посадових осіб [2].

Поряд з тим, правова думка щодо визначення клопотання як прохання (у прямому сенсі цього слова) є дискусійною. Так, прохання завжди передбачає альтернативні варіанти дій особи, якій воно адресоване, за відсутності будь-якої відповідальності за прийняте рішення, тобто особа на власний розсуд визначає – погодитися на задоволення прохання чи ні. Однак, у кримінальному процесі є низка клопотань, задоволення яких є обов'язком уповноваженого суб'єкта, подальше невиконання чого може призвести до негативних наслідків для такого суб'єкта (скасування рішення, вжиття заходів дисциплінарної відповідальності тощо). Тому розуміння клопотання як прохання дещо звужує його предмет. Звичайно, у деяких випадках те чи інше прохання може бути предметом клопотання, але в цілому термін «прохання» не є коректним і вдалим при визначенні змісту такої важливої категорії кримінального процесу, як клопотання. [3, с. 10]. З такою правовою позицією ми погоджуємося та додамо наступне. Клопотання слідчого, дізнавача, прокурора до слідчого судді про надання дозволу на застосування заходів забезпечення кримінального провадження або проведення слідчих (розшукових) дій має двоєдину правову природу. А саме, з одного боку це прохання, а з іншого боку це рішення слідчого, дізнавача, прокурора. Обґрунтовується це низкою аргументів. По-перше, саме слідчий, дізнавач несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій під час досудового розслідування (ч. 1 ст. 40, ч. 1 ст. 40-1 КПК України). По-друге, саме у слідчого, дізнавача зосереджені всі матеріали кримінального провадження, що вказують на доцільність та необхідність застосування певного заходу забезпечення кримінального провадження або проведення конкретної слідчої (розшукової) дія. Поряд з тим, слідчому судді навпаки навіть невідомо про існування кримінального провадження поки до нього з клопотанням про дозвіл на проведення певної процесуальної дії не звернеться слідчий, дізнавач або прокурор. Отже, саме слідчий, дізнавач або прокурор приймає рішення про необхідність, доцільність, своєчасність проведення процесуальної дії у кримінальному провадженні. В свою чергу, слідчий суддя перевіряє таке рішення на обґрунтованість і законність обмеження прав, свобод та інтересів осіб, яких стосується процесуальна дія. Адже, відповідно до п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України слідчий суддя це суддя до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому КПК України, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні [4].

Враховуючи викладене, вважаємо доцільним доповнити КПК України визначенням терміну клопотання слідчого, дізнавача, прокурора наступного змісту: «Клопотання слідчого, дізнавача, прокурора до слідчого судді є процесуальним рішенням, що підлягає судовому контролю у порядку, передбаченому цим Кодексом».

Продовжуючи, слід відмітити, що у положеннях ч. 3-6 ст. 104, ч. 5, 6 ст. 110 КПК України закріплено загальні вимоги до протоколу та постанови слідчого, дізнавача, прокурора. Поряд з тим, загальних вимог до клопотань слідчого, дізнавача, прокурора в окремій статті КПК України не закріплено.

Вимоги до клопотань регламентовані у тих положеннях КПК України, що закріплюють порядки проведення окремих видів процесуальних дій. Наприклад, у положеннях ст. 144 -147 КПК України, закріплено процесуальний порядок накладення грошового стягнення, та відповідно у ст. 145 КПК України закріплено вимоги до клопотання про накладення грошового стягнення. В положеннях ст. 234 -236 КПК України, закріплено процесуальний порядок такої слідчої (розшукової) дій, як обшук, та відповідно у ч. 3 ст. 234 КПК України закріплено вимоги до клопотання про проведення обшуку. Поряд з тим, аналіз положень КПК України, в яких закріплені вимоги до клопотань при застосуванні різних видів процесуальних дій, дають змогу виокремити загальні правила складання цього виду процесуальних документів. Так клопотання слідчого, дізнавача,

прокурора, складається з трьох частин. Перша частина є вступною. Другу частину клопотання слід назвати описово-мотивувальною. Третю частину клопотання доцільно назвати резолютивно-пропозиційною. Відповідно до проведеного послідовного аналізу вимог до клопотань, регламентованих у положеннях КПК України, слід закріпити наступні загальні правила до клопотання слідчого, дізнавача, прокурора: 1) вступна частина повинна містити: а) найменування особи, якій адресується клопотання; б) місце і дату складання клопотання; в) прізвище, ім'я, по батькові, посаду особи, яка склала клопотання; г) номер кримінального провадження в ЄРДР та дата його реєстрації; д) правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 2) описово-мотивувальна частина повинна містити: а) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання; б) обґрунтування необхідності здійснення процесуальної дії та посилання на положення КПК України; 3) резолютивно-пропозиційна частина повинна містити: а) чіткий зміст рішення, яке слідчий, дізнавач, прокурор прохає погодити (прийняти, ухвалити, постановити); б) підпис особи, що склала клопотання.

Враховуючи викладене вважаємо доцільним доповнити ст. 110 КПК України частинами 8, 9 в яких закріпити вище сформульовані: 1) визначення терміну клопотання слідчого, дізнавача, прокурора; 2) загальні вимоги до нього. Однак, зазначені висновки не є остаточними та потребують більш поглибленого вивчення та аналізу.

Список використаної літератури: 1. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР: редакція від 01.01.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 12.10.2021). **2.** Клопотання: *Термінологія законодавства: Законодавство України: Верховна Рада України:* офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/term?find=1&text=-%D0%BA%D0%BB%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%-D1%8F. **3.** Клопотання прокурора у кримінальному провадженні : наук.-практ. посіб. / А. В. Столітній, Ю. Г. Севрук, О. В. Сапін та ін.; за заг. ред. А. В. Столітнього. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2021. 294 с. **4.** Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI: редакція від 04.10.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 12.10.2021).

Анастасія Геннадіївна Вуйма,
ад'юнкт відділу організації освітньо-наукової підготовки
Харківського національного університету внутрішніх справ;

Руслан Леонтійович Степанюк,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики, судової експертології
та домедичної підготовки факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ МЕДИЧНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ

Розслідування будь-якого вбивства вимагає від слідчого використання спеціальних медичних знань, що реалізується як у процесуальних, так і непроцесуальних формах. Реалізація окремих процесуальних форм є обов'язковою. Зокрема це стосується

© Вуйма А. Г., Степанюк Р. Л., 2021

питань участі судово-медичних експертів в оглядах трупів, у тому числі, пов'язаних з ексгумацією, а також випадків обов'язкового призначення судово-медичних експертиз для встановлення причини смерті, ступеню тяжкості та характеру тілесних ушкоджень.

Питання участі судово-медичних експертів в оглядах детально визначенні у чинному кримінальному процесуальному законодавства та вже неодноразово висвітлювались у юридичній літературі. Проте, за результатами аналізу слідчої та судової практики нами установлено, що слідчі, всупереч положенням чинного законодавства, допускаються окремих помилок, які певною мірою унеможливлюють об'єктивне установлення обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування досліджуваної нами категорії злочинів.

До таких помилок ми відносимо: 1) не здійснення огляду трупа за наявності обставин про насильницьку смерть потерпілого; 2) не проведення огляду трупа на місці його виявлення.

Розглядаючи першу обставину, як приклад можна привести кримінальне провадження, що розглядалось Новозаводським районним судом м. Чернігова №12018270010005647 від 26.07.2018. Під час розслідування установлено, що до відділу поліції надійшло повідомлення про раптову смерть потерпілої, за нез'ясованих обставин, однак черговою частиною на місце події було скеровано лише оперуповноваженого. Останній на місці події, дізнався від фельдшера, що він складає фельдшерську довідку про смерть, яку, відповідно до спільного наказу МВС України, МОЗ України, Генеральної прокуратури України від 29.09.2017 № 807/1193/279, за вказаних обставин складати до приїзду поліції заборонено [1]. У подальшому оперуповноважений не з'ясовуючи обставин події, залишив місце вчинення злочину. Фактично розслідування розпочалось через дві доби після смерті потерпілої, у зв'язку із заявою її доньки, яка приїхавши до місця мешкання батьків, виявила на тілі матері тілесні ушкодження та повідомила про це до поліції. За результатами проведення судово-медичної експертизи трупа було установлено, що смерть потерпілої настала внаслідок проникаючого колото-різаного поранення грудної клітки з ушкодженням легені, що призвело до внутрішньої кровотечі та розвитку масивної крововтрати [2]. Така бездіяльність працівників екстреної медичної допомоги та відділу поліції могли призвести до уникнення винною особою кримінальної відповідальності, що неприпустимо.

Друга помилка, якої допускаються слідчі – не проведення огляду трупа на місці його виявлення. У слідчій практиці мають місце як випадки його проведення у приміщенні бюро судово-медичної експертизи, так і взагалі випадки, коли огляд трупа не здійснювався. Найчастіше не проведення огляду обумовлене неможливістю своєчасного залучення судово-медичного експерта. Ми вважаємо, що це неприпустимо, адже огляд трупа має здійснюватися обов'язково. Причому, окремі обставини, виявлені під час огляду, підлягають обов'язковій фіксації у протоколі огляду (наявність тілесних ушкоджень на трупі, пошкоджень на одязі, температуру трупа, погодні умови за яких проводився огляд, наявність трупних явищ тощо), адже вони ураховуватимуться експертом при розв'язанні питань, що викладені у постанові про призначення експертизи. Так, наприклад, наявність трупних явищ, їх опис, температура мертвого тіла, температура повітря, яка була на місці події на момент здійснення огляду, необхідні експерту для установлення давності настання смерті. Відомості про наявність тілесних ушкоджень та ушкоджень на одязі матимуть значення при відмежуванні тих тілесних ушкоджень, що були заподіяні за життя, від тих, що могли бути спричинені посмертно чи заподіяні під час транспортування тіла до бюро судово-медичної експертизи тощо.

Визначаючись з можливостями судово-медичних експертиз, слід зауважити, що судово-медична експертиза трупа є найпоширенішим експертним дослідженням, що проводиться у досліджуваній нами категорії злочинів. Успішність її проведення обумовлена ретельною підготовкою, яка передбачає: 1) ретельне ознайомлення з усіма

встановленими обставинами справи; 2) якісну підготовку матеріалів, які слід направити на дослідження; 3) коректне формулювання запитань, розв'язання яких буде доручено експерту.

З урахуванням теоретичних напрацювань вчених, аналізу матеріалів кримінальних проваджень, а також власного досвіду роботи у правоохоронних органах доходимо висновку, що до типових питань, які вирішуються під час проведення судово-медичних експертиз трупів належать: причина смерті та давність її настання; наявність тілесних ушкоджень на трупі, їх локалізація, характер, давність та механізм утворення, а також ступінь тяжкості; які тілесні ушкодження заподіяні за життя, а які посмертно; які тілесні ушкодження знаходяться у прямому причинному зв'язку зі смертю, а які ні; чи настала смерть відразу після отримання тілесних ушкоджень, яких саме, якщо ні, то через який проміжок часу; яким предметом могли бути спричинені виявлені тілесні ушкодження; чи вживав потерпілий перед смертю алкоголь, яка його концентрація та якому ступеню алкогольної інтоксикації відповідає; чи вживав потерпілий перед смертю наркотичні засоби або психотропні речовини; яка групова належність крові потерпілого тощо.

Визначаючись із конкретними строками призначення судово-медичної експертизи трупа, слід зазначити, що працівники бюро судово-медичної експертизи: проводять розтин трупа впродовж доби з моменту його надходження до бюро судово-медичної експертизи; надають протягом трьох діб слідчому або прокурору, який направив труп для проведення експертизи, копію лікарського свідоцтва про смерть; проводять за призначенням слідчого, прокурора судово-медичну експертизу трупа з усіма необхідними лабораторними дослідженнями та у строк не більше одного місяця складають висновок експерта; письмово інформують слідчого або прокурора, який направив труп на розтин, про перевищення строків проведення судово-медичної експертизи та надання висновку експерта тощо [1].

Аналіз наведених положень дозволяє дійти висновку, що протягом доби з моменту надходження трупу та винесення постанови про призначення судово-медичної експертизи, експерт має здійснити розтин трупа. У трьох добовий термін останній уже має скласти лікарське свідоцтво про смерть, обов'язковим реквізитом якого є причина смерті. Завершення складання висновку експерта має відбутися через 30 діб після початку судової експертизи, однак можливе й перевищення цього терміну. У разі якщо вирішення поставлених запитань перед експертом неможливе без отримання висновків інших досліджень, судово-медичний експерт може вказати про це у лікарському свідоцтві про смерть. Ми встановили, що у середньому тривалість судових експертиз становить від одного до двох місяців. Їх завершення до спливу 30-добового терміну відбувається досить рідко, що обумовлене необхідністю отримання додаткових лабораторних досліджень, зокрема гістологічних (з метою установлення часу настання смерті) та токсикологічних (вирішення запитань про перебування особи у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, його ступеню).

Невідкладність призначення судово-медичних експертиз трупів також обумовлена тим фактом, що підставою для поміщення трупів до бюро судово-медичної експертизи є постанова про призначення експертизи. Своєчасність направлення трупу до згаданого бюро дозволить здійснювати його збереження за відповідних умов. Водночас труп, який залишено на місці події, піддається впливу численної сукупності факторів серед яких: температура та вологість атмосферного повітря, сонячне світло тощо. Унаслідок дії останніх може або прискорюватися, або призупинятися розвиток трупних явищ. При цьому стрімкий розвиток трупних явищ впливає на можливість встановлення причини смерті, а також точного часу її настання. Тобто, умови за яких буде зберігатися труп, а також строки призначення судово-медичної експертизи певним чином впливають на можливість вирішення окремих питань, які входять до переліку обставин, що підлягають з'ясуванню.

Підбиваючи підсумки викладеного, слід наголосити, що процес розслідування вбивств неможливий без використання спеціальних медичних знань. Обов'язковість використання окремих форм передбачена чинним кримінальним процесуальним законодавством. Успішність установлення обставин, що підлягають з'ясуванню, шляхом використання спеціальних медичних знань обумовлені правильністю дій слідчого вже з моменту виявлення трупа. Ефективність проведення судово-медичних експертиз трупів обумовлена не тільки якісною підготовкою до її призначення, але й ретельним оглядом трупа, що має здійснюватися на місці його виявлення. Своєю чергою негайне призначення експертизи дозволить швидко установити причину смерті, оперативно висунути слідчі версії, а також скласти план слідчих та процесуальних дій, які слід провести у слідчій ситуації, що склалася.

Список використаної літератури: 1. Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини: спільний наказ МВС України, МОЗ України, Генеральної прокуратури України від 29.09.2017 № 807/1193/279. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1299-17#Text. **2.** Вирок Новозаводського районного суду м. Чернігова 18.04.2019, судова справа № 751/348/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/81254991.

Ольга Вячеславівна Гайдар,
ад'юнкт відділу організації освітньо-наукової підготовки Харківського національного університету внутрішніх справ;

Влада Олександрівна Гусєва,
доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ТАЄМНОГО ВИКРАДЕННЯ ЧУЖОГО МАЙНА

Під час розслідування таємного викрадення чужого майна для встановлення обставин, слідчий, дізнавач потребує використання спеціальних знань. Необхідність залучення спеціалістів, проведення експертиз виникає від початку та триває продовж всього досудового розслідування. Першочергово під час розслідування крадіжок проводиться огляд місця події чим займається слідчо – оперативна група. Відповідно до статті 6 «Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» завданням слідчо – оперативної групи є виявлення, фіксація, вилучення та пакування слідів кримінального правопорушення, речових доказів, установлення свідків та потерпілих, з'ясування обставин кримінального правопорушення, що мають значення для всебічного, повного і неупередженого їх дослідження та встановлення осіб, які його вчинили [1]. Під час проведення огляду місця події виявлення, фіксація, вилучення та пакування слідів кримінального правопорушення частіше покладається на інспектора – криміналіста, що володіє необхідними спеціальними знаннями для проведення таких завдань з додержанням вимог законодавства.

© Гайдар О. В., Гусєва В. О., 2021

Виявленні та вилученні сліди під час огляду місця події можуть стати доказами, для цього їх необхідно дослідити після чого оцінити з точки зору належності, допустимості для прийняття відповідного процесуального рішення (ст. 94 КПК України) [2]. Дослідити виявленні, вилученні сліди доручають експерту в галузі відповідних спеціальних знань, оскільки під час розслідування виникають питання, що виходять за рамки знань сторони обвинувачення. Так сторони покладаються на висновок експерта в якому містяться проведенні дослідження, обґрунтовані відповіді на запитання. (ст. 101 КПК України) [2].

Запорукою незалежного, кваліфікованого і об'єктивного висновку експертизи, орієнтованого на максимальне використання досягнень науки і техніки виступає Закон України «Про судову експертизу». [3]. Оскільки не кожний хто володіє спеціальними знаннями може проводити експертизи. Про це свідчить зокрема частина 3 статті 7 Закону України «Про судову експертизу», в якій зазначено, що виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз. [3].

Крім того згідно з частиною 3 статті 10 Закону України «Про судову експертизу» до проведення судових експертиз (обстежень і досліджень), крім тих, що проводяться виключно державними спеціалізованими установами, можуть залучатися також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, за умови, що вони мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності [3]. Зазначене свідчить, що судові експерти повинні мати необхідну кваліфікацію, бути компетентними у наданні оцінки предмету, явищу тощо.

В свою чергу законодавець встановив, що до державних спеціалізованих установ належать: науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України; науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України; експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України. [3]. Такі чіткі вимоги до установ, та осіб, що володіють спеціальними знаннями у проведенні судових експертиз - гарантія надання достовірного експертного висновку.

Варто зазначити, що під час розслідування крадіжок експерти, спеціалісти залучаються не тільки під час проведення огляду місця події, та дослідження зібраних слідів після нього. Так вилучені предмети під час обшуку у імовірного правопорушника завдяки експертному дослідженню можуть вказати на спосіб вчинення правопорушення, ідентифікувати особу правопорушника, підтвердити властивість виявленого майна тощо. Залучення експерта під час слідчого експерименту надає змогу підтвердити чи спростувати факти, що були встановлені під час досудового розслідування. Перелік слідчих дій під час проведення яких участь експертів, спеціалістів може допомогти у встановленні обставин правопорушення не є вичерпним.

Проте, необхідно враховувати, що крадіжка – корисливий злочин, та таке діяння одночасно спричиняє матеріальну шкоду потерпілому, тому відповідно до пункту 6 частини 2 статті 242 КПК України слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити проведення експертизи щодо визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір шкоди заподіяного кримінальним правопорушенням [2].

Отже, під час розслідування таємного викрадення чужого майна, дотримання організаційно – правових засад використання спеціальних знань впливає на допустимість зібраних доказів та в подальшому визнання винного у вчиненні правопорушення. Оскільки від якості виявлення, вилучення та пакування слідів, залежить чи зможе експерт

надалі провести дослідження, а від точності дослідження залежить хід досудового розслідування та встановлення всіх обставин правопорушення.

Список використаної літератури: 1. «Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» затвер. наказом внутрішніх справ 07.07.2017 р. № 575. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text (дата звернення 26.09.2021). **2.** Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 26.09.2021). **3.** Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р. № 4038-XII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text (дата звернення: 26.09.2021).

Захро Зафаровна Гайратова,
студентка 3 курса Ташкентского государственного юридического университета (Узбекистан)

ГЛОБАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ СУДЕБНО-ЭКСПЕРТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

На сегодняшний день судопроизводство невозможно представить себе без применения специальных исследований, проводимый лицом, обладающим знаниями в сфере науки, искусства, техники, ремесла. Так как, заключение эксперта является одним из самых важных доказательств по делу. Конфликты, связанные с экспертными ошибками, информация о которых иногда появляется в СМИ, частично возникают благодаря низкому уровню знаний в области естественных и других наук.

Так, исходя из практики разных стран к актуальным проблемам в области судебно-экспертной деятельности следует отнести следующие:

- отсутствие единой терминологии и унифицированных подходов к формам выводов;
- обучение судебных экспертов и лицензирование их деятельности;
- отсутствие стандартов и аккредитации лабораторий;
- неполнота изложения хода и результатов исследования в заключении эксперта;
- недостаточное финансирование и контроль и др.

Анализируя вышеизложенное можно сказать, что эти проблемы носят глобальный характер и не зависят ни от правовой системы и особенностей национального судопроизводства, ни от уровня экономического развития.

Еще одна из проблем в области судебно-экспертной деятельности – это проблема выбора между государственными и негосударственными экспертными учреждениями. В некоторых стан традиционно отдают достоинства государственным экспертным учреждениям, так как они лучше обеспечены, лучше контролируются, их сотрудники проходят периодические переаттестации. При этом привлечение как государственных, так и негосударственных экспертных учреждений вызывает сомнение в независимости и соблюдении принципа состязательности сторон.

Вышеперечисленные проблемы влияют на один важнейший аспект судебно-экспертной деятельности -качество предоставляемых услуг, которое определяется совокупностью трех критериев: время проведения экспертизы, ее стоимость и, главное, достоверность выводов.

© Гайратова З. З., 2021

- ***Обучения экспертов*** – качество их работы зависит от наличия у них специальных знаний как в области конкретной науки, лежащей в основе экспертного исследования, так и в области права, а также от сформированности не только профессиональных, но и общекультурных компетенций, которые обеспечивают определенный уровень морально-этических принципов и психологических установок и в конечном счете объективность и независимость выводов.
- ***Лицензирование судебно-экспертной деятельности, аккредитация лабораторий, реестр судебных экспертов*** и ***их периодическая переаттестация*** должны служить механизмами, которые позволяют не допустить или отделить экспертов, не отвечающих установленным требованиям, и обеспечить уровень материально технического и методического обеспечения, который необходим для качественного проведения экспертных исследований.

Необходимо добавить, что выбор государственного или негосударственного экспертного учреждения также связан с поиском качества. Сторона защиты стремится получить заключение из негосударственного экспертного учреждения, предполагая на независимость от стороны обвинения и также в тех случаях, когда в государственных экспертных учреждениях нет соответствующих специалистов. Правоохранительные органы выбирают негосударственные экспертные учреждения в том случае, если в государственных нет соответствующих специалистов либо если в государственных экспертных учреждениях большая очередь и это чревато нарушением процессуальных сроков. С другой стороны, именно стремление правоохранительных органов назначать как можно больше судебных экспертиз в свои ведомственные экспертные учреждения и порождает большие очереди и чрезмерную загруженность экспертов, которая помимо затягивания сроков влияет на эффективность их работы.

Таким образом, набор проблем в области судебно-экспертной деятельности действительно представляется универсальным, несмотря на все различия в истории судебно-экспертных учреждений и системы правосудия, правовых системах, политической и экономической обстановке. Примерно одинаковыми выглядят и подходы к решению этих проблем.

Список использованной литературы: 1. Аминев Ф.Б. О проблеме качества судебно-экспертных исследований и путях ее решения // Вопросы экспертной практики: Информ. бюлл. Спец. вып. – М., 2017. – С. 9–14. **2.** Уголовный процессуальный кодекс Украины: Статьи 101, 102. https://kodeksy.com.ua/ka/ugolovno_protsesualnij_kodeks_ukraini/statja-101.htm https://kodeksy.com.ua/ka/ugolovno_protsesualnij_kodeks_ukraini/statja-102.htm. **3.** Уголовный процессуальный кодекс РУз: статьи 172-187 https://lex.uz/docs/111463 **4**. Закон Республики Узбекистан «О судебной экспертизе» №ЗРУ-249 01.06.2010 https://lex.uz/docs/1633100. **5**. Закон Украины «О судебной экспертизе» от 25 февраля 1994 года №4038-XII http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=12090

Тетяна Вікторівна Ганжа,
кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ;

Микита Сергійович Нестеренко,
курсант 3 курсу факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ У ВИРІШЕННІ КОНФЛІКТУ НА ДОПИТІ

Узагальнення досвіду слідчої роботи, а також аналіз матеріалів кримінальних проваджень дають підстави стверджувати, що жодне доказування фактів кримінальних правопорушень не можна уявити без проведення допитів підозрюваних, свідків, потерпілих.

Відомо, що допит, як спосіб отримання вербальної інформації, є найдавнішим джерелом доказів. Згадки про допит, звід (очну ставку), розпит тощо як засоби збору інформації у різних процесах можна зустріти в самих старовинних історичних джерелах, починаючи від Біблії, Корану, Законів Ману, Законів XII таблиць.

У сучасному процесі доказування допит є обов'язковою слідчою дією під час розслідування будь-яких кримінальних правопорушень. Серед всіх слідчих (розшукових) дій він займає центральне місце. Кожен допит направлено на отримання слідчим, прокурором або слідчим суддею показань, які мають значення для встановлення істини у справі. Безпосередньою метою допиту є отримання повних і правдивих відомостей про розслідувану подію та її окремі обставини.

Найбільш складною на практиці ситуацією є допит, під час якого підозрюваний дає неправдиві показання. Подолання такої позиції допитуваного потребує від слідчого, прокурора, слідчого судді максимальної розумової концентрації, уваги та застосування тактичних прийомів направлених на розпізнавання й викриття неправди.

Слід виходити з того, що причиною неправдивих показань підозрюваних завжди є спроба уникнути відповідальності самому або відвести підозру від інших співучасників правопорушення.

Особі, яка проводить допит, рекомендується вирішити наступні тактичні завдання: 1) визначити, що показання є неправдивими (встановити ознаки брехні); 2) викрити неправдивість показань (наочно продемонструвати підозрюваному свою обізнаність у тому, що показання є брехнею); 3) під час бесіди з допитуваним встановити причини надання ним неправдивих показань; 4) переконати допитувану особу дати правдиві показання.

При вирішенні першого завдання слід мати на увазі, що в свідомості людини, яка має установку на дачу неправдивих показань, конкурують між собою два варіанти поведінки: давати неправдиві показання чи здатися моральному натиску слідчого (прокурора, слідчого судді) і дати правдиві показання. Постійне намагання обрати оптимальну позицію викликає у допитуваного психологічне напруження, яке тим чи іншим чином проявляється. Такий стан призводить до того, що поведінка, міміка, соматичні реакції організму людини, а також особливий зміст її показань видають неправду.

Особі, яка проводить допит, необхідно вміти вирізняти симптоми, які можуть видавати неправду. До них зокрема відносяться наступні:

1) протиріччя висловлень іншим зібраним у справі доказам;

2) невизначеність, неконкретність відомостей, що містяться в показаннях;

3) опис подій із надмірною точністю;

© Ганжа Т. В., Нестеренко М. С., 2021

4) різне пояснення тих самих подій на різних допитах;

5) наполегливе, кількаразове повторення допитуваним за власною ініціативою яких-небудь стверджень;

6) промовки в показаннях, тобто мимовільне висловлення достовірної інформації;

7) відхилення від відповіді на пряме запитання;

8) приховання фактів, які, за даними слідчого, добре відомі допитуваному;

9) зовнішній прояв змін психічної діяльності допитуваного як реакції на поставлені питання [1, с.128-130].

Прийоми викриття неправдивих показань розкрив відомий вчений криміналіст Р.С. Бєлкін, зокрема він виділив три основні їх групи: 1) прийоми емоційного впливу; 2) прийоми логічного впливу; 3) тактичні комбінації. До числа прийомів логічного впливу вчений відніс: а) пред'явлення доказів, які спростовують показання допитуваного (послідовно від менш вагомих до більш вагомого, пред'явлення відразу найбільш важливого доказу); б) пред'явлення доказів, що вимагають від допитуваного деталізації показань, що приведе до протиріч між ним і співучасниками; в) логічний аналіз протиріч між інтересами допитуваного і його співучасників; г) доведення безглуздості зайнятої позиції допитуваного [2, с. 116-117].

Встановлення причини позиції підозрюваного – намагатись ввести в оману слідство - є дуже важливим, але творчим завданням. Рекомендується вирішувати його шляхом збору і аналізу особистих даних допитуваного (психо-фізіологічні особливості, біографічні дані, умови побуту, інтереси, хобі тощо), а також відомостей щодо його стосунків в злочинній групі (встановити факти погроз, залякування тощо), та побудови на цій основі версій щодо причин позиції підозрюваного.

У разі необхідності допиту кількох підозрюваних, важливо правильно визначити послідовність таких слідчих дій. Черговість допиту співучасників залежить від багатьох факторів, зокрема від сформованості бази доказів причетності кожного з учасників, від обсягу відомостей, якими володіють кожен з підозрюваних, від характеру взаємовідносин в злочинній групі. Крім того, ретельно слід вивчити і врахувати особливості особистості кожного із співучасників. Слідчому, прокурору, слідчому судді слід враховувати те, що нерівноправний статус окремих членів групи, різни частки при розподілі злочинного прибутку в загальній схемі породжують протиріччя між членами, конфліктні стосунки. Це обов'язково слід використовувати при визначенні тактики спілкування.

Практичний досвід свідчить про те, що часто має наступна ситуація: з одного боку, допитуваний боїться дати правдиві показання через осуд або страх помсти співучасників, а з іншого боку - боїться, що, не надавши покази першим, може понести сам всю відповідальність за вчене групою. Цю закономірність також необхідно враховувати і використовувати для отримання правдивих і повних показань.

Аналіз оперативно-слідчої практики свідчить, що легше встановлюється контакт і атмосфера відвертого спілкування з тими підозрюваними, які були задіяні в злочинну діяльність групи останніми, не мають стійкої асоціальної орієнтації в житті, грали другорядну роль у злочинній групі та/або отримували найменшу частку кримінальних прибутків.

Підводячи підсумок, хотілось би зазначити, що існує безліч тактичних прийомів ведення ефективного допиту, і майстерність їх використання залежить від бажання постійно навчатися та підвищувати свою кваліфікацію.

Список використаної літератури: 1. Закатов, А.В. Ложь и борьба с нею. - Волгоград: Нижневолжское книжное издательство / А.В. Закатов. - 1984. - 197 с.; **2.** Белкин, Р.С. Тактика следственных действий / Р.С. Белкин, Е.М. Лившиц. - М.1997. – 176 с.

Діана Петрівна Гаращук,
ад'юнкт кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Ігор Володимирович Пиріг,
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ТАКТИКА ОБШУКУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ЗАЙНЯТТЯ РИБНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ

Безумовно, однією з важливих слідчих (розшукових) дій, спрямованою на виявлення та фіксацію предметів, знарядь та засобів вчинення кримінального правопорушення при розслідувані незаконного зайняття рибним добувним промислом є обшук. Дана слідча (розшукова) дія регламентується ст.ст. 13, 223, 233-236, 300 КПК України і може бути проведена прокурором, слідчим або дізнавачем.

Як наголошує В. Ю. Шепітько обшук - це самостійна слідча (розшукова) дія, яка становить процесуальне примусове обстеження приміщень, ділянок місцевості, окремих осіб із метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, що було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб [2, с. 341-342].

Заслуговує на увагу думка О. В. Одерія, який досліджуючи особливості проведення обшуку при розслідування злочинів проти довкілля стверджує, що його проведення вимагає від слідчого певної підготовки, що включає в себе такі аспекти:

1) визначення предмета обшуку (наприклад, заборонені знаряддя лову; засоби для риби та залишки цієї діяльності, та ін.);

2) вивчення особи обшукуваного та оточуючих його осіб, що дозволяє слідчому сформувати уяву про цих суб'єктів в аспекті оцінки їх професійних та інтелектуальних рис, які можуть бути використані для приховування об'єктів, що необхідно відшукати;

3) визначення часу проведення обшуку й можливостей застосування науково-технічних засобів, необхідних для пошуку й фіксації виявленого;

4) висунення пошукових версій щодо можливих місць приховування, які можуть бути обрані залежно від фаху, службового становища особи, яка має у своєму розпорядженні шукані документи, інші речові докази [4, с. 386].

Ми підтримуємо позицію К. О. Чаплинського, який наголошує, що проведення обшуку складається з трьох етапів:

1) підготовка до проведення обшуку - підготовчий;

2) безпосереднє проведення обшуку – робочий;

3) фіксація ходу та результатів обшуку – заключний [5, с. 78].

Пропонується розглянути більш детально етапи проведення досліджуваної слідчої (розшукової) дії.

Підготовчий етап проведення обшуку розпочинається з отриманням уповноваженою особою на проведення досудового розслідування орієнтуючої інформації про місцезнаходження предметів, знарядь або засобів вчинення кримінального правопорушення. Наприклад, особі, яка займається незаконним видобуванням водних живих ресурсів із природного середовища, вже повідомлено про підозру, за вчинення нею кримінального правопорушення передбаченого ст. 249 КК України, але від оперативних співробітників надійшла інформація у формі ініціативного рапорту, що за місцем мешкання особи, яка вчинила протиправне діяння, зберігаються знаряддя вчинення

© Гаращук Д. П., Пиріг І. В., 2021

кримінального правопорушення (жилкові рибальські сітки або електровудки). Після чого особа, яка здійснює досудове розслідування направляє на адресу оперативного підрозділу доручення на проведення слідчих (розшукових) дій з метою встановлення та допиту в якості свідка осіб, які можуть підтвердити вищевказаний факт протиправного діяння. Далі необхідно згідно п. 6 ч. 3 ст. 234 КПК України встановити особу, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться. Дані відомості можливо отримати в державному реєстрі речових прав на нерухоме майно, якщо в даному реєстрі відсутні відомості, то необхідно звернутися з відповідним запитом до бюро технічної інвентаризації за місцем розташування нерухомого майна. Після отримання необхідних відомостей для складання клопотання про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи, прокурор або слідчий чи дізнавач за погодженням з прокурором звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням.

Крім того особі, яка складає дане клопотання необхідно вказувати коло осіб, яким надається право на примусове проникнення до житла чи іншого володіння особи для проведення обшуку. Такими особами можуть бути оперативні співробітники та у разі необхідності спеціаліст. Для проведення обшуку при розслідувані досліджуваного протиправного діяння можливо залучити інспектора-криміналіста (техніка-криміналіста), а також спеціаліста контролюючих органів - посадову особу органу Державного агентства меліорації та рибного господарства України, для надання консультуючої інформації.

У разі задоволенні клопотання про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи прокурор або слідчий чи дізнавач, як керівник проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії визначається з часом її проведення.

Ми цілком погоджуємося з думкою К. О. Чаплинського, який стверджує, що у проведені обшуків вирішальне значення має їх раптовість. Раптовість проведення обшуку має й важливе психологічне значення, Раптовий початок обшуку є несподіваним для власників об'єктів обшуку і викликає нервово-психологічну напругу. Слідчий у цьому випадку повинен максимально ефективно використовувати розгубленість і нервово-психологічну напруженість вказаних осіб [5, с. 80-81].

Перед початком робочого етапу проведення обшуку керівнику його проведення необхідно забезпечити обов'язкову участь понятих. На підставі ч. 7 ст. 223 КПК України обшук житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії. Понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, заінтересовані в результатах кримінального провадження [3]. Крім того, необхідно переконатися в справності технічних засобів фіксації (фотоапарату, відеокамери), за допомогою якої буде фіксуватися хід проведення обшуку. Оскільки згідно п. 10 ст. 236 КПК України обшук житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді в обов'язковому порядку фіксується за допомогою аудіо- та відеозапису [3].

Прибувши на місце проведення обшуку уповноважена особа, яка проводить обшук (прокурор, слідчий чи дізнавач) пред'являє ухвалу слідчого судді на дозвіл про проведення обшуку власнику житла чи іншого володіння або іншій присутній особі та вручає її копію.

Закінчивши підготовчі дії до проведення обшуку (підготовчу стадію), керівник пошукової групи обходить усі приміщення і безпосередньо знайомиться з обстановкою (кількість та розташування кімнат, кількість меблів, наявність підсобних приміщень тощо). Він уточнює порядок та черговість проведення обшуку, вносить корективи у розподіл обов'язків між учасниками цієї слідчої дії, закріплює певні ділянки за кожним членом пошукової групи (при груповому пошуку), висуває версії про найбільш ймовірні місця знаходження розшукуваних об'єктів та ін. Слідчий може запропонувати обшукуваному видати ключі від кімнат або інших сховищ (сейфа), попередивши про можливість примусового проникнення до них. Після цього слідчий переходить до детальної стадії обшуку [1, с. 297-298].

Після проведення всіх активних дій спрямованих на виявлення предметів, знарядь та засобів вчинення кримінального правопорушення наступає заключний етап проведення обшуку - фіксація ходу та результатів, який здійснюється шляхом складання протоколу відповідної слідчої (розшукової) дії. В ньому необхідно детально описати матеріальні об'єкти, які були виявлені та місце їх знаходження на момент проведення обшуку. Після складання протоколу, зміст його зачитується вголос всім учасникам. Протокол обшуку складається у двох примірниках, один з яких вручається особі, яка обшукується або особи яка займає приміщення, що обшукується.

Підсумовуючи, слід зазначити, що проведення обшуку, поряд з оглядом місця події, при розслідувані незаконного зайняття рибним добувним промислом є однією з важливих слідчих (розшукових) дій, спрямованою на збір доказової інформації для доведення вини особи, яка вчинила протиправне діяння. Насамперед прокурорам, слідчим або дізнавачам необхідно відповідально ставитись до проведення обшуку, оскільки матеріальні об'єкти вилучені в ході його проведення в подальшому визнаються речовими доказами і є основою для обвинувального вироку суду.

Список використаної літератури: 1. Криміналістика: підруч. / К. О. Чаплинський та ін. Дніпро: Ліра ЛТД, 2017. 480 с. **2**. Криміналістика / за ред. В. Ю. Шепітько. Київ: Ін Юре, 2016. 640 с. **3.** Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text. **4.** Одерій О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля: монографія. Харків: Діса плюс, 2015. 528 с. **5**. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 308 с.

Ангеліна Романівна Гарус,
курсантка групи Ф1-19-303 факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;

Олександр Олександрович Хань,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

ТИПОВІ ПОМИЛКИ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПІД ЧАС ПРОВАДЖЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВТРУЧАННЯМ У ПРИВАТНЕ СПІЛКУВАННЯ ОСОБИ

Питання, пов'язані із проведенням негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД) є досить складними, що безумовно підвищує актуальність досліджень на цю тематику. Саме завдяки негласним слідчим (розшуковим) діям вдається за можливе розкриття тяжких та особливо тяжких злочинів, особливо в умовах проведення військових дій. Проте, на практиці частими бувають випадки порушень процесуального порядку оформлення дозволів на проведення та результатів проведення НСРД, що впливає на подальший хід кримінального провадження вже на стадії судового розгляду справи по суті.

Більш детальну увагу звернемо на деякі помилки слідчих та оперативних працівників під час проведення НСРД, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування. Відповідно до ч. 1 ст. 258 КПК України, ніхто не може зазнавати втручання у приватне

© Гарус А. Р., Хань О. О., 2021

спілкування без ухвали слідчого судді, проте і у такому разі ці дії носять винятковий та тимчасовий характер [1]. Часто помилки допускаються під час здійснення аудіо- відео контролю особи та зняття інформації з електронних інформаційних систем.

Відповідно до ст. 260 КПК України аудіо-, відео контроль особи є різновидом втручання у приватне спілкування, яке проводиться без її відома на підставі ухвали слідчого судді, якщо є достатні підстави вважати, що розмови цієї особи або інші звуки, рухи, дії, пов'язані з її діяльністю або місцем перебування тощо, можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування [1]. Вказана процесуальна дія повинна проводитися слідчим, оперативним працівником в пасивному режимі. Тобто, без активних дій, спрямованих на створення в обстановці умов для вчинення особою злочину. Таким чином, за особою просто спостерігають зі сторони та проводять аудіовідеозйомку, фіксуючи розмови з іншими людьми, дії та рухи, які свідчать про вчинення злочину, жодним чином не провокуючи її та не створюючи умов для вчинення правопорушення. Під час проведення не можуть використовуватися особи, які залучені слідчим чи оперативним співробітником до конфіденційного співробітництва, які своїми розмовами чи діями, створюють умови для вчинення злочину особою (пропонує отримати неправомірну вигоду; питає, які дії вчинить ця особа за отриману винагороду; пропонує продати наркотичні засоби чи психотропні речовини та ін.). В іншому випадку докази, отримані за результатами проведення такої дії не можуть бути допустимими.

Зняття інформації з електронних інформаційних систем (ЕІС). Відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», інформаційна система – це організаційно-технічна система, в якій реалізується технологія обробки інформації з використанням технічних і програмних засобів [2]. Таким чином, до інформаційних систем відноситься комп'ютерна техніка, мобільні телефони, планшети та інші пристрої. Відповідно до ч. 1 ст. 264 КПК України пошук, виявлення і фіксація відомостей, що містяться в ЕІС або їх частин, доступ до системи або її частини, а також отримання таких відомостей без відома її власника, володільця або утримувача може здійснюватися на підставі ухвали слідчого судді, якщо є відомості про наявність інформації, що має значення для певного досудового розслідування [1].

На практиці інколи виникає ситуація коли слідчий, вилучивши під час обшуку мобільний телефон чи комп'ютер особи, не звертаючись до слідчого судді за дозволом на зняття інформації з електронних інформаційних систем, проводить огляд даних пристроїв, складає протокол огляду і використовує отриману таким чином інформацію як доказ в кримінальному провадженні. Тим самим, слідчий прямо порушує ч. 1 ст. 258 та ч. 1 ст. 264 КПК України. Крім того, зняття інформації з електронних інформаційних систем відноситься до різновиду НСРД і має оформлюватися протоколом про хід та результати такої процесуальної дії. Відповідно, отримана таким чином інформація не може бути визнана допустимим доказом в кримінальному провадженні, оскільки даний доказ отриманий не в порядку, передбаченому КПК України.

Підсумовуючи наведене, слід зазначити, що несвоєчасне відкриття документів, на підставі яких надано дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також проведення таких дій без належного дозволу є недопустимим та незаконним.

Список використаної літератури: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text. **2.** Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 05.07.1994 № 80/94-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text **3**. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 № 2135-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text.

Геннадій Іванович Глобенко,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства
факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ІНСТИТУТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ОСІБ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПИТАННЯ ГЕНЕЗИСУ ТА ПОДАЛЬШОГО РЕФОРМУВАННЯ

Неодмінним негативним явищем суспільного життя України як і інших країн світової спільноти є злочинність, боротьба з якою потребує досить виваженого підходу. На жаль, в повсякденній діяльності органів досудового розслідування через певний тиск з боку обвинувачених, підозрюваних, їх родичів, друзів, трапляються випадки, пов'язані з відмовою учасників кримінального провадження, здебільшого свідків та потерпілих повідомляти про відомі їм обставини вчинених або таких, що готуються кримінальних правопорушень. З огляду на вказане постає актуальне питання, що безпосередньо стосується забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Незважаючи на розроблені Радою Європи стандарти та рекомендації, зокрема, Рекомендація № R (85) 11 щодо становища потерпілого у рамках кримінального права і процесу (1985 р.), Рекомендація № R (87) 21 про надання допомоги жертвам і запобігання віктимізації (1987 р.), в яких поміж іншого йдеться про заходи, які доцільно вживати задля заохочення жертви до співпраці з правоохоронними органами, а також розроблення керівних принципів щодо перегляду національного законодавства в цій частині, на теренах нашої держави окреслений аспект як залишався, так і залишається поза пильної уваги законодавця.

Забезпечення безпеки учасників кримінального процесу правовими засобами представляє собою досить складну систему, ефективність якої залежить від багатьох факторів. Як відомо, першими кроками у цьому напрямі стало прийняття Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 р. N 3782-XII та Закону України «Про державний захист суддів та працівників правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 р. N 3781-XII. Після їх прийняття, лише через сім років, на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 13 січня 2000 р. N 1381-XIV до КПК України 1960 р. були внесені зміни та доповнення в частині застосування заходів безпеки. Загальні питання досліджуваного інституту мали місце у окремих нормах, а саме ст. ст. 52-1, 52-2, 52-3, 52-4, 52-5 КПК України 1960 р., положення яких визначали: а) перелік осіб, стосовно яких застосовуються заходи безпеки; б) права і обов'язки таких осіб; в) питання про нерозголошення відомостей щодо таких осіб; г) порядок скасування заходів безпеки; ґ) питання щодо оскарження рішень про відмову в застосуванні заходів безпеки або про їх скасування. До того ж в окремих нормах КПК України 1960 р. передбачались деякі аспекти щодо застосування заходів безпеки, зокрема, за випадків пред'явлення для впізнання поза візуального контакту особи, яку впізнають з особою, що впізнає (ч. 4 ст. 174), ознайомлення з матеріали кримінальної справи, що стосувались осіб до яких застосовувались заходи безпеки (ч. 5 ст. 218), використання псевдоніму у додатках до обвинувального висновку (ч. 2 ст. 224), проведення закритого судового засідання (ч. 2 ст. 20) тощо. До того ж на забезпечення безпеки мали право окремі учасники кримінального провадження, наприклад, обвинувачений (ч. 2 ст. 43), підозрюваний (ч. 2 ст. 43-1), потерпілий (ч. 3 ст. 49), свідок (ч. 2 ст. 69-1) та ін. Отже приписи КПК України 1960 р. регламентували процесуальний порядок застосування лише деяких заходів безпеки, а основна інформація, що стосувалася їх переліку, порядку обрання викладалась у Законі України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві».

© Глобенко Г. І., 2021

До речі, в положеннях КПК України 2012 р. про забезпечення безпеки учасників кримінального провадження згадується ще менше ніж у попередньому КПК України, а також немає жодної статті, яка б спеціально була присвячена цьому питанню. Здебільшого досліджувані питання стосуються лише права відповідних учасників кримінального провадження на забезпечення безпеки. Наприклад, передбачається, що потерпілий за наявності відповідних підстав має право на забезпечення безпеки щодо себе, близьких родичів чи членів своєї сім'ї, майна та життя (п. 5 ст. 56 КПК України). Водночас п. 8 ст. 66 КПК України вирішує питання забезпечення безпеки свідка, який має право заявляти клопотання про це у випадках, передбачених законом. Подібна позиція законодавця закріплена щодо перекладача (п. 4 ст. 68 України), експерта (п. 7 ст. 69 України), спеціаліста (п. 6 ст. 71 КПК України), представника персоналу органу пробації (ч. 2 ст. 72-1 України). У контексті розгляду даного питання слід зазначити, що детальний аналіз КПК більшості країн пострадянського простору, наприклад, (ст. 123 КПК Азербайджанської Республіки, ч. 3 ст. 15 КПК Республіки Казахстан), вказує на те, що ініціаторами обрання заходів безпеки учасникам провадження є орган, що безпосередньо здійснює кримінальний процес, а не відповідний учасник кримінального провадження як це має місце у положеннях чинного КПК України.

Також в зазначеному нормативно-правовому акті передбачається процедура проведення окремих слідчих (розшукових) дій, в рамках яких відбувається застосування заходів безпеки, зокрема, допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні (ч. 1 ст. 225 КПК України), пред'явлення особи для впізнання (ч. 4 ст. 228 КПК України) тощо. Звісно, такого «обсягу» можливостей щодо забезпечення безпеки учасників кримінального процесу замало.

На сьогодні невирішеною залишається ціла низка актуальних питань, що безпосередньо стосуються приводів, підстав, правомірності, доцільності і співрозмірності застосування заходів безпеки. Окремої уваги потребує процедура розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора під час застосування заходів безпеки в порядку, передбаченому ч. 2 ст. 306 КПК України. Вважаємо, що розгляд таких скарг має відбуватися у прискореному порядку, тобто негайно, а не так як передбачив законодавець – не пізніше сімдесяти двох годин з моменту надходження відповідної скарги.

Перш за все, окреслені вище аспекти обумовлюються недосконалістю базового закону, який містить лише 28 статей і в положення якого, за майже тридцятирічне його існування не було внесено жодної «революційної» зміни або доповнення. Наразі на розгляді Верховної Ради України знаходиться проект Закону України «Про забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та інших осіб в інтересах правосуддя» від 12 липня 2021 р. № 5751, приписи якого також належним чином не вирішують досліджуване питання. Детальний аналіз його змісту вказує на те, що законодавець зосередив свою увагу не проблемним і раніше не вирішеним питанням пов'язаним з забезпечення безпеки, а запровадженню Національного агентства з питань забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Так, 39 з 75 статей вищевказаного законопроекту присвячені безпосередньо таким чинникам, що стосуються структури і чисельності, конкурсного відбору, оплати праці, медичного та житлового забезпечення співробітників вказаної структури.

На підставі викладеного можна констатувати, що питання забезпечення безпеки учасників кримінального провадження не втрачають актуальності, а отже потребують системного дослідження і подальшого запровадження у практичну площину правозастосовних органів.

Ірина Василівна Гловюк,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін Інституту права
Львівського державного університету внутрішніх справ

ЗАХИСТ ТВАРИН ВІД ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ: ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації положень деяких міжнародних угод та директив Європейського Союзу у сфері охорони тваринного та рослинного світу» від 15 липня 2021 року № 1684-IX ст.168 КПК України було доповнено частиною п'ятою такого змісту: «5. Якщо перебування тварини у власника становить загрозу для її життя або здоров'я, уповноважена службова особа зобов'язана тимчасово вилучити таку тварину та забезпечити її утримання в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України» (буде введено в дію 08 листопада 2021 року). Повністю підтримуючи ідею вказаної норми, яка спрямована на недопущення негуманного поводження із тваринами, зазначимо, що юридичне оформлення шляху до цієї мети викликає питання.

По-перше, формулювання «5. Якщо перебування тварини у власника» потенційно обмежує коло осіб, у яких може бути вилучена тварина, адже ризик для життя або здоров'я тварини може бути наявний не тільки у власника, а й у іншого володільця (наприклад, кому власник для тимчасового утримання передав тварину). Отже, таким, яке більш захищатиме тварину від подальшого жорстокого поводження, є формулювання «5. Якщо перебування тварини у володільця …».

По-друге, тимчасове вилучення майна як захід забезпечення кримінального провадження нормативно визначено як «фактичне позбавлення підозрюваного або осіб, у володінні яких перебуває зазначене у частині другій цієї статті майно, можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним майном до вирішення питання про арешт майна або його повернення, або його спеціальну конфіскацію в порядку, встановленому законом»; такий підхід підтримано у доктрині [1, с. 202; 2, с. 633-634]. Зважаючи на мету тимчасового вилучення тварини, яку можна вивести, виходячи із формулювань ч. 5 ст. 168 КПК України, як відвернення загрози для її життя або здоров'я, навряд застосовними є положення щодо вирішення питання про арешт майна або його повернення, або його спеціальну конфіскацію, при тому, що ст. 299 КК України вказує на конфіскацію тварини.

По-третє, тварина, яку можна вилучити, не відповідає більшості ознак тимчасово вилученого майна, вказаним у ч. 2 ст. 167 КПК України (крім ситуації, коли на тварині залишились сліди вчинення кримінального правопорушення).

По-четверте, є і питання стосовно того, чи може бути тимчасово вилучена тварина у разі, якщо йдеться про розслідування саме жорстокого поводження з тваринами, чи у ситуаціях, коли у будь-яких випадках в ході провадження процесуальних дій стає очевидним, що перебування тварини у власника становить загрозу для її життя або здоров'я. Звісно, що з позицій гуманного поводження із тваринами не має бути обмежень щодо вилучення тварини у разі загрози її життю і здоров'ю при проведенні процесуальних дій; але тоді, якщо розслідуване кримінальне провадження не стосується жорстокого поводження із тваринами, то тим більше тварина не матиме ознак тимчасово вилученого майна. Крім того, майно може бути тимчасово вилучене в ході затримання, огляду, обшуку, проте, ситуація, коли уповноваженою службовою особою буде виявлено ризик для тварини, може бути характерна і для інших дій, у тому числі негласних слідчих (розшукових) дій, а також проникнення до житла чи іншого володіння особи за ст. 233 КПК України та слідчого експерименту, допиту у житлі чи іншому володінні

© Гловюк І. В., 2021

особи. До речі, при проведенні, наприклад, обстеження житла, спостереження за особою, процедурна можливість вилучення тварини є проблемною, адже це є ризиком викриття проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Для порівняння зазначимо, що у Кодексі України про адміністративні правопорушення передбачено окрему статтю 265-5 «Особливості тимчасового вилучення тварин, хоча у ній же передбачено, що до тимчасового вилучення тварини застосовуються положення цього Кодексу щодо тимчасового вилучення речей та документів з урахуванням особливостей, встановлених цією статтею. При цьому тварина тимчасово вилучається особа, уповноважена на складання протоколу про адміністративні правопорушення за наявності підстав вважати, що власником тварини вчинено порушення, за яке відповідно до цього Кодексу може бути накладено адміністративне стягнення у вигляді конфіскації тварини, до набрання законної сили постановою у справі про адміністративне правопорушення. Про тимчасове вилучення тварини складається протокол або робиться запис у протоколі про адміністративне правопорушення.

По-п'яте, формулювання «тимчасово вилучити таку тварину та забезпечити її утримання в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України» поки що залишає відкритим питання, чи підзаконна регламентація стосуватиметься лише утримання тварини після вилучення, чи і вилучення також. Якщо ідея деталізувати також тимчасове вилучення тварини, то мають бути вирішені питання стосовно залучення спеціаліста (зокрема, ветеринара) для вилучення тварини та визначення потреб її належного утримання з урахуванням стану її здоров'я.

Таким чином, з урахуванням викладеного, слід зазначити, що ідея, закладена у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації положень деяких міжнародних угод та директив Європейського Союзу у сфері охорони тваринного та рослинного світу» від 15 липня 2021 року № 1684-IX щодо ст.168 КПК України, має бути реалізована дещо іншими юридико-технічними засобами. По-перше, слід вказати про перебування тварини не у власника, а у володільця. По-друге, слід передбачити окремий захід забезпечення кримінального провадження «вилучення тварини», оскільки той режим, який прописаний зараз – тимчасового вилучення майна, - не релевантний гуманним ідеям недопустимості жорстокого поводження із тваринами, і при застосуванні цього заходу передбачити обов'язкове залучення спеціаліста.

Список використаної літератури: 1. Горошко В. В. Тимчасове вилучення майна (кримінальний процесуальний аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. 245 с. **2**. Соловйов В.О. Проблемні питання визначення процесуального статусу тимчасово вилученого майна та його арешту за кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року. *Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування: колективна монографія / За заг. ред. Ю.П. Аленіна; відпов. за вип. І.В. Гловюк.* Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 1148 с.

Владислав Андрійович Голіков,
студент 1 курсу магістратури факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ;

Михайло Григорович Щербаковський,
доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ЯК ВИНЯТКОВИЙ ЗАПОБІЖНИЙ ЗАХІД

Тримання під вартою – це запобіжний захід, визначений кримінальним процесуальним законодавством. Перед тим, як детально розібрати дане питання, необхідно визначити що таке запобіжний захід як процесуальне поняття.

Аналізуючи положення кримінального процесуального законодавства, можна сказати, що запобіжний захід – це відповідний захід, передбачений у кримінальному процесуальному законодавстві, що полягає у тимчасовому обмежені прав та свобод людини на певний період часу, відповідно до діючого законодавства, що мають на меті припинити та запобігти новим кримінальним правопорушенням, забезпечити виконання покладених на особу обов'язків та її належну поведінку. Запобіжні заходи передбачені у кримінальному процесуальному законодавстві, і розташовані в залежності від суворості обмеження прав та свобод громадянина та тяжкості вчиненого правопорушення. Так, за вчинення особливо тяжкого кримінального правопорушення може застосовуватися найвищий запобіжний захід - тримання під вартою.

Ухвала щодо застосування тримання під вартою як виняткового запобіжного заходу застосовуються: під час досудового розслідування - слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора, а під час судового провадження - судом за клопотанням прокурора (ст. 172 КПК України). Ініціатором прийняття судом, слідчим суддею ухвали про застосування для підозрюваної, обвинуваченої особи такого заходу, як тримання під вартою, є слідчий та прокурор, адже саме вони уповноважені подати до суду, слідчого судді клопотання про тримання під вартою для підозрюваної, обвинуваченої особи. При цьому слідчий, прокурор зобов'язані довести, що жоден інший запобіжний захід, не може запобігти певним ризикам. Тому для того, щоб слідчий суддя, суд задовольнили клопотання слідчого чи прокурора щодо застосування для підозрюваної, обвинуваченої особи такого запобіжного заходу як тримання під вартою, слідчий чи прокурор мають довести суспільну небезпечність, ступінь тяжкості правопорушення, характер підозрюваної, обвинуваченої особи, обгрунтувати, чому не можна застосувати інший запобіжний захід, які можуть бути наслідки для застосування іншого заходу і т.д [1].

Тримання під вартою є найсуворішим запобіжним заходом, який полягає в низці обмежень. Суворість обмежень прав та свободи при застосуванні цього заходу обумовлюється тим, що тримання під вартою має обиратися тільки тоді, коли в повному обсязі будуть обґрунтовані та аргументовані усі законні для цього підстави [2, с. 139]. Можна стверджувати, що тримання під вартою є найсерйознішим запобіжним заходом і такий запобіжний захід застосовується у виключних випадках, а саме, якщо прокурор доведе, що прийняття інших запобіжних заходів не допоможе запобігти суспільним ризикам.

За загальним правилом тримання під вартою, застосовується [2, с.с. 139, 140]:

- до особи, яка підозрюється або обвинувачується у скоєнні кримінального правопорушення, за яке передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

© Голіков В. А., Щербаковський М. Г., 2021

- до раніше судимої особи, яка підозрюється або обвинувачується у скоєнні кримінального правопорушення, за яке кримінальним законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад три роки;

- до раніше не судимої особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'яти років;

- до особи, яку розшукують компетентні органи іноземної держави за кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким може бути вирішено питання про видачу особи (екстрадицію).

При обранні тримання під вартою враховуються такі особливості [3, с. 175]:

- обов'язкова присутність особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, за деякими виключеннями, встановленими законодавством;

- прокурор має право звернутися із клопотанням до суду, слідчого судді, для того, щоб суд, слідчий суддя надали дозвіл щодо затримання особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення з метою приводу такої особи для участі в розгляді клопотання щодо тримання під вартою;

- слідчий суддя, суд зобов'язаний зазначити в ухвалі кінцеву дату дії тримання під вартою та за наявності продовжити строк дії тримання під вартою;

- слідчий суддя, суд при винесенні ухвали про застосування заходу у вигляді тримання під вартою зобов'язаний за необхідності визначити розмір застави.

Розмір застави може не визначатися лише в таких випадках: щодо кримінального правопорушення, вчиненого із застосуванням насильства або погрозою насильства; щодо кримінального правопорушення, який спричинив смерть людини; щодо особи, стосовно якої в кримінальному провадженні вже застосовувалася застава.

Наприкінці роботи треба визначити, у яких ситуаціях особа, яка може підозрюватися або обвинувачуватися у скоєнні кримінального правопорушення, звільняється з-під варти.

Особа, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення може звільнятися з-під варти у таких ситуаціях: особа внесла заставу, якщо застава є умовою звільнення з-під варти; якщо за ухвалою слідчого судді, суду прийнято рішення про скасування тримання під вартою; якщо немає більше підстав для продовження тримання під вартою; якщо тримання під вартою замінили на будь-який інший запобіжний захід; якщо сплив відповідний строк тримання під вартою [4, с. 487].

Список використаної літератури: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012р. №4651-VI. 2. Капліна О. В., Карпенко М. О., Маринів В. І., та ін. Кримінальний процес: навч.посіб. для підгот. до іспиту. Харків: Право, 2018. 296 с. 3. Кримінальний процес України у питаннях і відповідях: навч. посіб / Удалова Л. Д., Макаров М. А., Азаров Ю. І. та ін. Київ, 2020. 497 с. 4. Благута Р. І., Гуцуляк Ю. В., Дуфенюк О. М., та ін.; за заг. ред. Хитри А. Я., Шехавцова Р. М., Луцика В. В. Кримінальний процес: підручник. Львів: ЛьвДУВС, 2019. Ч. 1. 532 с.

Іванна Анатоліївна Горбач-Кудря,
старший інспектор з особливих доручень відділу статистичної роботи та звітності управління інформаційно-аналітичної підтримки Головного управління Національної поліції у місті Києві

ВИКОРИСТАННЯ ФОТОГРАФІЧНОГО ЗОБРАЖЕННЯ ОСОБИ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Захист персональних даних доволі складна проблема, що й досі не має остаточного вирішення у судовій практиці та юридичній науці. У Єдиному реєстрі судових рішень наявні справи, що містять у резолютивній частині задоволення позовної заяви щодо видалення інформації про суб'єкта персональних даних, але підстави, що наводяться суддями у мотивувальній частині, позбавлені одноманітності. Для науковців дискусійними залишаються питання використання біометричних даних у правоохоронній діяльності та самої належності фотографічного зображення особи до зазначеної категорії. З огляду на актуальність обраної теми метою доповіді є дослідження правових підстав використання фотографічного зображення особи як персональних даних в інформаційно-аналітичній діяльності органів Національної поліції.

Поняття «фотографічне зображення особи» у наказі МВС від 18.10.2019 №875 [2] вживається разом із поняттям «відцифрований образ обличчя», що вказує на можливу розбіжну природу їх конотативних властивостей. Якщо у Розділі І («Загальні положення») «фотографічне зображення особи» пояснюється через сполучення «фотографування особи», «сканування фотокартки» [2], «відцифрований образ обличчя» – через «внесення», що «здійснюється засобами Реєстру» [2], то у ч.2 Розділу ІІІ («Вимоги до відцифрованого образу обличчя особи та фотографічного зображення особи на фотокартках, що подаються для оформлення або обміну документів») ці поняття ототожнюються.

Ч.1 Розділі І наказу МВС від 18.10.2019 №875 («Загальні положення») передбачено, що терміни в ньому вживаються в значеннях, наведених у Законі України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» [2]. Ст.3 Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» («Визначення термінів») тлумачення сполучення «фотографічне зображення особи» є незакріпленим, натомість п.2 ч.1 цієї статті відносить відцифрований образ обличчя особи до біометричних даних [1]. Ч.2 ст.26 Закону України «Про Національну поліцію» фотографічне зображення особи класифікується за належністю до мультимедійної інформації, а перелік біометричних даних охоплює дактилокарти, зразки ДНК [7]. Приклади, наведені у Додатку 2 до наказу МВС від 18.10.2019 №875, визначаються як «фотозображення» [2], що також вказує на неналежність їх до біометричних даних.

Отже, категоризація фотографічного зображення особи потребує ґрунтовного дослідження. Відсутність опису конотативних властивостей поняття спричинює ситуацію ототожнення його з поняттям «відцифрований образ обличчя», яке також не має термінологічного визначення, але, на відміну від фотографічного зображення особи, на законодавчому рівні віднесено до біометричних даних.

Ст.6 Закону України «Про захист персональних даних» («Загальні вимоги до обробки персональних даних») передбачає, що обробка персональних даних повинна мати мету, сформульовану в законах, інших нормативно-правових актах, положеннях, установчих чи інших документах, які регулюють діяльність володільця персональних даних, та відповідати законодавству про захист персональних даних [6]. Метою обробки персональних даних органами Національної поліції відповідно до ч.1 ст.25 Закону України «Про Національну поліцію» («Повноваження поліції у сфері інформаційно-

© Горбач-Кудря І. А., 2021

аналітичного забезпечення») є здійснення інформаційно-аналітичної діяльності виключно для реалізації своїх повноважень, визначених Законом [7]. Формування бази (банків) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України є однією із форм її реалізації, що забезпечується збиранням, накопиченням мультимедійної інформації та біометричних даних осіб, затриманих за підозрою у вчиненні правопорушень [7]. Залежно від характеру інформації, що утворена в процесі діяльності органів Національної поліції та використовується для наповнення і підтримки в актуальному стані баз (банків) даних, які входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України [5], до її обробки Законом України «Про захист персональних даних» висуваються загальні та особливі вимоги [6].

Типовим порядком обробки персональних даних, затвердженим Уповноваженим Верховної Ради з прав людини, передбачено, що обробка персональних даних здійснюється лише за згодою суб'єкта персональних даних, за винятком випадків, визначених Законом [3]. Ч.5, ч.6 ст.6 Закону України «Про захист персональних даних» («Загальні вимоги до обробки персональних даних») закріплено, що обробка персональних даних та конфеденційної інформації про фізичну особу може здійснюватися без згоди суб'єкта персональних даних у випадках, визначених законами України, у порядку, встановленому законодавством [6]. Обробка біометричних даних без згоди особи, згідно з ч.1 ст.7 Закону України «Про захист персональних даних» («Особливі вимоги до обробки персональних даних»), забороняється [6]. Обробка біометричних даних органами Національної поліції без згоди особи допускається у разі необхідності забезпечити ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів; стосовно вироків суду, виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, боротьби з тероризмом та щодо даних, які були явно оприлюднені суб'єктом персональних даних [6].

Функціонування єдиної інформаційної системи МВС здійснюється в інтересах національної безпеки, захисту прав та законних інтересів громадян, суспільства і держави [4], тому обробка фотографічного зображення законодавчо не врегульована та не передбачає для виконання правоохоронних функцій отримання згоди суб'єкта персональних даних. У разі збирання, накопичення відцифрованого образу обличчя, що є біометричними даними, надання суб'єктом такої згоди є обов'язковим.

Внаслідок термінологічної невизначеності в Єдиному реєстрі судових рішень наявні приклади, коли правопорушник оскаржує знаходження персональних даних в інформаційно-телекомунікаційній системі «Інформаційний портал Національної поліції України», ототожнюючи мультимедійну інформацію із біометричними даними, зокрема, в Ухвалі Соснівського районного суду м. Черкаси від 14.11.2016 за справою № 712/12535/16-к (Слідчий суддя Пироженко С.А.) йдеться: «*ОСОБА_2 звернувся до суду із скаргою, що 29 вересня 2016 року його було зупинено працівниками патрульної поліції для перевірки документів, оскільки його ознаки підпадали під ознаки особи, яка розшукувалась за вчинення пограбування. Після перевірки його особистих даних у системі «АРМОР» працівники поліції повідомили йому про те, що він перебуває у розшуку за ухилення від мобілізації. Посилаючись на те, що внесення щодо нього відомостей до ІІПСОВС «АРМОР» обмежує його право на вільне пересування по території України, просив зобов'язати працівників Черкаського відділу поліції ГУ НП в Черкаській області видалити дані про нього із цієї системи*» [8].

Отже, викладений вище матеріал дозволяє говорити про нагальність нормативного закріплення термінів «фотографічне зображення особи», «відцифрований образ обличчя», «мультимедійна інформація», внесення змін до Закону України «Про захист персональних даних» в частині, що стосується особливостей обробки мультимедійної інформації і біометричних даних, внесення змін до Закону України «Про Національну поліції» в частині, що стосується інформаційно-аналітичній діяльності поліції, з урахуванням змін чинного законодавства та практичного досвіду.

Список використаної літератури: 1. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус: Закон України від 20.11.2012 № 5492-VI // База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5492-17#Text **2.** Про затвердження Вимог до відцифрованого образу обличчя особи, фотокарток, що подаються для оформлення або обміну документів, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України чи спеціальний статус особи, та фотографічного зображення на них: наказ МВС від 18.10.2019 №875 // База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1146-19#Text **3.** Про затвердження документів у сфері захисту персональних даних: наказ Уповноваженого Верховної Ради з прав людини від 08.01.2014 №1/02-14 // База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1_02715-14#Text **4.** Про затвердження Положення про єдину інформаційну систему Міністерства внутрішніх справ та переліку її пріоритетних інформаційних ресурсів: постанова КМУ від 14.11.2018 №1024 // База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/-laws/show/1024-2018-п#Text **5.** Про затвердження Положення про інформаційно-телекомунікаційну систему «Інформаційний портал Національної поліції України»: наказ МВС від 03.08.2017 №676 // База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1059-17#Text **6.** Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 №2297-VI // База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text **7.** Про Національну поліцію України*:* Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text **8.** Ухвала Соснівського районного суду м. Черкаси від 14.11.2016 за справою № 712/12535/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: веб-сайт. URL: https://reyestr.court.gov.ua/-Review/62780601.

Катерина Вікторівна Горбунова,
викладач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ПОЛЮВАННЯ

В умовах стрімкого технічного прогресу та упровадження комп'ютерної техніки, розробки нових мисливських видів зброї, обладнання для здійснення полювання (у тому числі засобів автоматичного спостереження), а також впровадження серед мисливців новітніх методів культури полювання відповідно до європейських стандартів, створення мисливських угідь та приватних мисливських господарств, в Україні не втрачає актуальності питання протидії незаконному полюванню та браконьєрству. Відмічається зростання кількості браконьєрів та кримінальних проявів полювання, що у свою чергу отримало більш агресивний та відверто корисливий характер. Слід констатувати, що має місце недосконаліть та несвоєчасність досудового розслідування, а ефективність розкриття та направлення до суду проваджень даної категорії значно зменшується та призводить до збільшення масштабності правопорушень та істотного зростання злочинності. Такий стан, на нашу думку, потребує приділення першочергової уваги якості доказової бази у провадженнях незаконного полювання і, зокрема, призначенню відповідних експертиз.

© Горбунова К. В., 2021

Проблематика протидії злочинності у сфері використання тваринного світу була предметом дослідження таких вчених як В. І. Андрейцев, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш, С. А. Голуб, В. Г. Гончаренко, М. В. Господарець, В. К. Грищук, С. А. Данилюк, А. Я. Дубинський, О. Л. Дубовік, О. О. Дудоров, Є. М. Жевлаков, М. Й. Коржанський, О. М. Костенко, З. Г. Корчева, І. П. Лановенко, М. А. Лапіна, Б. М. Леонтьєв, Ф. А. Лопушанський В. К. Матвійчук, В. Д. Пакутін, П. Ф. Повеліцина, О. Я. Свєтлов, С. В. Трофімов, В. І. Шакун, Ю. С. Шемшученко, В. А. Широков та багатьох інших, однак вона і досі залишається ще не достатньо вирішеною та актуальною.

Ураховуючи специфіку розслідування незаконного полювання слід вказати, що велику роль у цьому процесі відіграє проведення експертиз. Відповідно до ч. 1 ст. 7-1 Закону України «Про судову експертизу», «підставою проведення судової експертизи є відповідне судове рішення чи рішення органу досудового розслідування, або договір з експертом чи експертною установою - якщо експертиза проводиться на замовлення інших осіб» [3]. Для об'єктивного та всебічного розслідування кримінального провадження за ознаками складу незаконного полювання (ст. 248 КК України) необхідно призначення та проведення судово-балістичної експертизи, яка є теоретичною і методологічною основою експертизи вогнепальної зброї і патронів, включає в себе технічні відомості, які відносяться до вогнепальної зброї, боєприпасів і слідів їх застосування; розробляє рекомендації щодо застосування методів і засобів виявлення цих об'єктів, їх вилучення і дослідження; з метою встановлення обставин, які мають суттєве значення для розслідування, розкриття і попередження злочинів [1].

Доцільним при розслідуванні незаконного полювання є призначення експертизи дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу, основними завданнями якої являється установлення за слідами на стріляних кулях, шроті, картечі, гільзах конкретного екземпляра вогнепальної зброї або конструктивно подібного до неї виробу; установлення можливості пострілу без натискання на спусковий гачок за певних умов (наприклад, при падінні зброї на ґрунт, підлогу тощо); установлення обставин, пов'язаних з використанням зброї або конструктивно подібних до неї виробів (факту стрільби після останнього чищення і змащування зброї, кількості пострілів, відстані, з якої стріляли, напрямку пострілу, взаємного положення зброї та перешкоди та інше) тощо [1].

При здійсненні досудового розслідування незаконного полювання непоодинокі випадки, коли зброя була незареєстрована, або не належала особі, яка вчинила незаконне полювання. З метою встановлення істини у кримінальному провадженні та притягнення винної особи до кримінальної відповідальності, необхідно призначати експертизу слідів рук (дактилоскопічна експертиза), основним завданням якої є: ідентифікація особи за слідами її рук, які залишені на місці події [5], у випадку незаконного полювання – відбитки пальців рук, залишені на зброї.

Наступною експертизою, яку доцільно проводити для повного та всебічного розслідування кримінального правопорушення є судово-ветеринарна експертиза, яка зможе визначити причину смерті тварини, ступінь тяжкості спричинених ушкоджень, їх механізм, якими є ушкодження тварини, труп якої було досліджено, прижиттєвими чи посмертними. Актуальними для експертизи є питання: «Який причинно-наслідковий зв'язок між ушкодженнями і причиною смерті тварини, труп якої було досліджено? Який час могла жити після отримання ушкоджень тварина, труп якої було досліджено? Чи була здатна при житті після отриманих травм самостійно переміщуватись тварина, труп якої було досліджено?» [4].

При вчиненні незаконного полювання із використанням транспортного засобу (ч. 2 ст. 248 КК України), необхідним буде призначення судово-трасологічної експертизи, що дозволяє ідентифікувати чи визначити родову (групову) приналежність індивідуально визначених об'єктів за матеріально фіксованими слідами-відображеннями їх слідоутворювальних поверхонь, а також установлення механізму слідоутворення (п. 5.1) [2].

Саме від професійних та своєчасних дій слідчого та експерта (якщо такий залучався) залежить подальший хід розслідування проваджень даної категорії, оскільки допущення втрати часу та дрібних помилок під час слідчих (розшукових) дій, несвоєчасний, некомпетентний огляд місця події та призначення експертиз, що мають доказову базу по кримінальному провадженню призводить до того, що особа, яка винна у вчиненні правопорушення не понесене кримінальної відповідальності за законодавством та її діяння залишаться безкарними, що в подальшому буде призводити до продукування аналогічних випадків.

Список використаної літератури: 1. Експертиза зброї // Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса». URL: https://www.hniise.gov.ua/13951-ekspertiza-zbro.html (дата звернення: 10.09.2021). **2.** Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 // Законодавство України : інформ.-пошук. система / Верхов. Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text (дата звернення: 10.09.2021). **3**. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII // Законодавство України : інформ.-пошук. система / Верхов. Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text (дата звернення: 10.09.2021). **4**. Судово-ветеринарна експертиза // Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса». URL: https://www.hniise.gov.-ua/14296-sudovo-veterinarna-ekspertiza.html. **5.** Трасологічна експертиза // Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса». URL: https://www.hniise.gov.ua/13949-trasologchna-ekspertiza.html (дата звернення: 10.09.2021).

Максим Михайлович Грималяк,
курсант факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ;

Олексій Валерійович Салманов,
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМАТИКА ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Щодня вчиняється велика кількість кримінальних правопорушень та проступків, досудове розслідування яких слідчий, дізнавач чи прокурор у силу своїх повноважень зобов'язані довести до кінця, розслідувати кримінальне провадження, відшукати підозрюваних, які у подальшому за скоєне понесуть кримінальну відповідальність. Для покарання саме тієї особи, яка вчинила конкретне кримінальне-протиправне діяння, необхідно зібрати відповідну базу доказів, яка у свою чергу допоможе безперешкодно встановити виннуватість підозрюваної особи у конкретному кримінальному провадженні, щоб процес доказування не порушував конституційні права і свободи особи затриманої особи. У зв'язку з чим виникає необхідність вдосконалення діючого кримінального процесуального законодавства а саме у Главі 4, § 2 КПК України.

Спробуємо розкрити дану тему, але для цього нам потрібно диференціювати, що ж таке доказування у кримінальному процесуальному праві, хто має право його проводити,

© Грималяк М. М., Салманов О. В., 2021

та на які етапи можна поділити вищевказаний процес. Багато вчених займалися саме вивченням такої дефініції як доказування, наприклад: М. М. Михеєнко, В. П. Шибіко, Ю. М.Грошевий, В. Т. Нор, В. О. Попелюшко, В. Г. Гончаренко, Є. С. М. Стахівський, Г. Коваленко, Л. Д. Удалова, О. О. Ейсман, М. Є. Шумило, П. П Андрушко, В. П. Гмирко, Н. В. Жогин, А.С. Кобликов та багатьох інших. Аналізуючи науні праці вищезазначених науковців можна сформувати поняття «Доказування» – це діяльність суб'єктів, які оцінюють докази, збирають їх та перевіряють для того, щоб з'ясувати обставини, що відіграють важливу роль у кримінальному провадженні [1, с.46-47].

Що стосується суб'єктів доказування, то за загальним правилом це слідчий, дізнавач та прокурор, але не потрібно забувати й про потерпілого, у якого є можливість для здійснення доказування у приватному обвинуваченні. Ці особи мають рівні права та обов'язки щодо вищевказаної дії і можуть збирати, перевіряти та оцінювати докази. Хоча кримінальне процесуальне законодавство України, в ч.1 статті 91 вказує на те, що суб'єкти кримінального процесу можуть збирати, перевіряти та оцінювати докази, але у подальшому у КПК тлумачиться лише 2 етапи: оцінка доказів (ст. 94 КПК) та збирання доказів (ст. 93 КПК), а про перевірку взагалі нічого не говориться, що у свою чергу є прогалиною у Кримінальному процесуальному законодавсттві України.

Відповідно до КПК України, перевіряти докази суб'єкт доказування може, але не зрозуміло яким чином це буде відбуватися, тому що правила та умови цієї процесуальної дії не закріплені у КПК.

Маємо думку щодо вирішення цієї прогалини, і пропонуємо закріпити у законодавстві наступні норми із нижче вказаним сенсом.

Взагалі, для того, щоб зібрати та оцінити докази, слідчому, дізнавачу або прокурору необхідно провести низку заходів, за допомогою яких ми зможемо отримати систему доказів для розслідування криінальнгого провадження. Доказування можна поділити на 3 етапи:

1) перший етап (висування версій);

2) другий етап (збір доказів), тобто проведення слідчих (розшукових) дій;

3) третій етап (дослідження й оцінка доказів), на якому можуть проводитись перевірка доказів та їх оцінка, тому що на первинному може бути зібрана доказова база, але вона не підтверджуватиметься;

4) четвертий єтап (прийняття рішення по суті).

Без перевірки докази будуть недійсними, так як у Конституції України зазначено, що особа є невинною, до тих пір, поки її вину не буде доведено закони шляхом. То ж, всебічність і повнота дослідження доказів означають перевірку й оцінку всіх можливих версій вчиненого кримінального правопорушення або проступку, ретельне дослідження обставин, що як підтверджують ці версії, так і спростовують їх або піддають сумніву. При цьому повинні бути з'ясовані усі обставини, встановлення яких має суттєве значення як для складання обвинувального акту так і при постановленні вироку [2].

Таким чином, прийняття рішення по суті підводить логічний підсумок діяльності органів досудового розслідування, прокурора і суду, і відповідає на головні питання, що виникають в процесі слідства: чи мав місце конкретний злочин, кримінальний проступок; чи вчинив його підозрюваний, обвинувачуваний; чи доведено його участь у злочині матеріалами кримінального провадження тощо. Рішення по суті кримінального провадження має бути прийняте і в тих випадках, коли вся доказова діяльність завершилася безрезультатно і особи, які вчинили кримінальне правопорушення (проступок), не встановлені, оскільки закон зобов'язує прийняти будь-яке рішення по закінченні досудового розслідування чи судового розгляду у чітко встановлені строки. Тому рішення розуміють як встановлене на певній стадії кримінального судочинства суб'єктом доказування або судом об'єктивне знання про предмет доказування, яке приймається у визначеній законом формі, впливає на права та обов'язки учасників

кримінальних процесуальних відносин і виражене у встановленому в законі процесуальному акті [2, с.17]. Не викликає сумнівів і та обставина, що прийняте у кримінальному провадженні рішення має бути вмотивоване і обґрунтоване, тобто висновки досудового розслідування або суду повинні бути належним чином аргументовані і підтверджені зібраними у кримінальному провадженні доказами.

Список використаної літератури: 1. А.О. Шульга. Морально-правовий аспект збирання доказів сторонами захисту та обвинувачення. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. URL: https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/252170.pdf **2.** Гловюк І. В., Степаненко А. С. Стандарт доказування "обґрунтована підозра" у кримінальному провадженні. Правова позиція. 2018. №1 (20). С. 19

Влада Олександрівна Гусєва,
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ ВІДОМОСТЕЙ З ІНФОРМАЦІЙНОГО ПОРТАЛУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ У РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, УЧИНЕНИХ ЩОДО ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Одним із завдань правоохоронних, правозастосовних, а також виконавчих і законодавчих органів нашої держави є визначення можливостей використання у процесі розслідування кримінальних правопорушень сучасних техніко-криміналістичних засобів та подальше їх запровадження. Зазначений процес має супроводжуватися закріпленням відповідних положень у чинному законодавстві, адже лише у такому випадку, здобуті докази будуть визнані судом допустимими.

Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень розглядають як наукову і прикладну категорії криміналістичної науки. Учені скеровують свої зусилля у напрямі дослідження обох складових. Серед останніх праць у цьому напрямі відрізняються роботи В. В. Арешонкова, О. В. Карнаухова, С. І. Перліна, Ж. Л. Рибалко, Ю. М. Чорноус та ін.

Вагому складову техніко-криміналістичного забезпечення становить інформаційно-довідкове забезпечення, що передбачає використання під час розслідування інформації, що міститься в різних інформаційних системах, незалежно від їх відомчої належності.

Розслідування кримінальних правопорушень, вчинених проти працівників правоохоронних органів, до яких ми відносимо: опір працівникові правоохоронного органу (ч.ч. 2, 3 ст. 342 КК України), втручання в його діяльність (ст. 343 КК України), погрози або насильство щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК України), умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ст. 347 КК України), посягання на його життя (ст. 348 КК України), захоплення працівника правоохоронного органу як заручника (ст. 349 КК України), самовільне присвоєння владних повноважень (ст. 353 КК України), неможливе без використання різного роду інформаційних систем.

Ми пропонуємо зупинитися на визначенні значення інформації, отриманої з інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» (далі – ІПНП) під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених проти працівників правоохоронних органів.

© Гусєва В. О., 2021

ІПНП складається з таких інформаційних підсистем: «CUSTODY RECORDS» (тестова експлуатація); «Єдиний облік»; «Інспектор»; «Адмінпрактика»; «Атріум»; «Гарпун»; «ДТП»; «Домашній арешт»; «Дорожній лист»; «Доручення слідчого»; «ЕЗК» «РЕЗ та ВП»; «Затримані та доставлені»; «Коронавірус»; «Облік GPS-пристроїв»; «Облік SIM-карток»; «Облік ППОК»; «Облік тимчасово відсутніх»; «Об'єкти дозвільної системи»; «Особа»; «Паспорт поліцейської дільниці»; «Патрулі»; «Пізнання»; «Розслідування»; «Склад»; «Слід»; «Службове завдання»; «Службовий транспорт»; «Терміновий припис»; «Геопортал».

Необхідність використання інформації з деяких визначених інформаційних підсистем виникає вже під час першочергової слідчої (розшукової) дії – огляду місця події. Можливість такого доступу забезпечується через планшетні засоби, які отримує слідчий, який входить до складу слідчо-оперативної групи. При цьому доступ можливий лише на ділянці місцевості, на якій забезпечується доступ до мобільного інтернету.

Під час огляду місця події, у разі наявності інформації про особу, яка може бути причетна до вчинення кримінального правопорушення, з метою отримання даних про місце її реєстрації або фактичного проживання можливо здійснити запит до інформаційної підсистеми «Особа». Тут же можна отримати інформацію про повні анкетні дані особи, усі звернення особи до поліції, вчинені нею адміністративні правопорушення або кримінальні провадження, у яких особі повідомлено про підозру чи факту перебування її у розшуку. У разі якщо особі було повідомлено про підозру, то дані про особу будуть доповнені ще й особистим фотознімком. Отримана інформація може бути використана для затримання злочинця по гарячих слідах.

Водночас слід наголосити, що наразі вагомого значення набуває аналіз відкритих джерел інформації (Open Source Intelligence), який здійснюється за допомогою відповідного програмного забезпечення. Уважаємо, що такі технології повинні бути впровадженні до ІПНП з метою пошуку особи за ознаками зовнішності у межах інформації, що зберігається в інформаційній підсистемі «Особа», маємо на увазі за фотознімками. Такий напрям діяльності дозволить швидше здійснювати установлення злочинців та їх розшук.

Велика кількість посягань на життя працівників правоохоронних органів вчиняється із застосуванням вогнепальної зброї. У випадку виявлення під час огляду місця події або обшуку вогнепальної зброї, за її номером, серією та назвою може бути здійснено пошук по інформаційній підсистемі «Об'єкти дозвільної системи». За результатами здійсненого запиту буде отримано інформацію або про її власника, або про перебування її у розшуку. Така інформація буде використана під час розслідування з метою побудови слідчих версій, а також визначенні алгоритму подальших слідчих і процесуальних дій.

Відносно недавно було запроваджено ведення підсистеми «Слід», яку наповнюють інспектори-криміналісти. Облік такої інформації ведеться за такими категоріями: фотозображення слідів рук; фотозображення слідів підошов взуття; фотозображення слідів знарядь зламу; фотозображення слідів структури матеріалу (рукавичок); фотозображення слідів протекторів шин транспортних засобів; мультимедійна інформація (фото-, відео-, звукозапис) щодо осіб, які причетні до вчинення кримінального правопорушення; мультимедійна інформація (фото-, відеозапис) обстановки події, що сталася; інформація про кулі, гільзи і патрони зі слідами зброї; інформація про об'єкти біологічного походження; інформація про інші вилучені матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення та зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. Використання цієї підсистеми дозволяє виявляти збіги між вилученими об'єктами у різних кримінальних провадженнях.

Опір працівникам правоохоронних органів досить часто здійснюється за допомогою транспортних засобів. За допомогою них правоохоронцям блокують службовий транспорт, чим унеможливлюють або проїзд до певного об'єкту, або перешкоджають здійсненню переслідування. У такому разі, а також у випадку підтвердження того

факту, що потенційним підозрюваним використовувався транспортний засіб під час вчинення інших досліджуваних нами кримінальних правопорушень, з метою установлення та затримання злочинця, може бути здійснений пошук транспортного засобу за його номерним знаком, маркою та моделлю. Таким чином можна отримати інформацію і про власника транспортного засобу.

З метою установлення місцезнаходження підозрюваного під час розслідування, а також спростування інформації про залишення ним території України, слідчий може здійснити запит для отримання інформації з інформаційної підсистеми «Гарпун», яка містить інформацію про дату та час перетину державного кордону України, пункту пропуску, у якому він здійснювався, відомостей про закордонний паспорт або інший документ, що був використаний як документ, який підтверджує особу.

Отже, інформаційно-довідкове забезпечення розслідування відіграє вагому роль у техніко-криміналістичному забезпеченні розслідування кримінальних правопорушень, що вчинені проти працівників правоохоронних органів. Досить вагому роль у цьому процесі становить інформація, отримана з інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України». Використання цієї інформації дозволяє вирішувати як окремі тактичні завдання, так і основні, зокрема, сприяє встановленню особи злочинця.

Досить важливо аби інформаційні підсистеми згаданого ІПНП постійно наповнювались актуальною та перевіреною інформацією. При цьому, способи отримання та використання інформації, збереженої у них, мають постійно удосконалюватися із запровадженням використання сучасного програмно-технічного забезпечення, з метою недопущення його функціонування як звичайного електронного архіву. Своєю чергою перспективним напрямом діяльності вчених слід вважати розроблення відповідних пропозицій щодо унесення змін до чинного законодавства з метою «легалізації» отриманої інформації. Адже отримана інформація повинна не просто використовуватися для вирішення завдань орієнтуючого характеру, але й набувати статус процесуальних джерел доказів у кримінальному провадженні.

Анастасія Андріївна Гуща,
студентка факультету інформаційних радіотехнологій та технічного захисту інформації Харківського національного університету радіоелектроніки;
Інна Іванівна Хондак,
старший викладач кафедри охорони праці Харківського національного університету радіоелектроніки

ПЕРСПЕКТИВА ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УМОВАХ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ

У деяких сферах людської діяльності окремі системи штучного інтелекту вже активно впроваджуються та використовуються, наприклад в банківській сфері, військових технологіях, рекламної, страхової діяльності тощо. Криміналістика завжди відрізнялася високою сприйнятливістю до технологій, потенційно корисною у виявленні та розкритті злочинів, так що розгляд перспектив використання штучного інтелекту має представляти для неї інтерес. Розвиток інформаційних технологій не тільки сприяє

© Гуща А. А., Хондак І. І., 2021

загальному технічному прогресу, а й неминуче призводить до експоненціального зростання трансформації окремих напрямків людської діяльності, безпосередньо з такими технологіями не пов'язаних. Кримінальне судочинство, в тому числі його технікокриміналістичне забезпечення, не залишається осторонь від високих технологій, активно застосовуючи системи швидкого переміщення, зберігання та аналізу великих обсягів інформації. Штучний інтелект – це один із атрибутів сучасної ефективної оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної діяльності.

Дана робота ставить перед собою мету проаналізувати факт впливу штучного інтелекту на сферу криміналістики як невід'ємного чинника роботи, конкретизувати специфіку використання штучних нейронних мереж з метою оптимізації криміналістичних досліджень, дослідити технологічні наслідки введення інновацій на виробниче середовище компетентних спеціалістів.

Сьогодні система інтелектуального забезпечення кримінального процесу є синтезом наступних взаємодоповнюючих елементів:

–професійна підготовка суб'єктів виявлення, розкриття та розслідування злочинів;

–законодавче забезпечення кримінального процесу;

–науково-дослідне забезпечення кримінально-процесуальної діяльності;

–інформаційно-технічне забезпечення кримінального судочинства;

–забезпечення кримінального процесу системами штучного інтелекту [1].

Під штучним інтелектом традиційно розуміють комп'ютерні програми, програмні комплекси, здатні не просто діяти за заздалегідь заданим алгоритмом, а й реалізовувати такі іманентні людині творчі функції, як прогнозування, оцінка ризиків, робота з неповними даними. Натомість, робота штучної нейронної мережі заснована на інтелектуальному евристичному аналізі даних, який набагато ефективніший, ніж методи математичної статистики, що використовуються в більшості криміналістичних програмних комплексах. В цьому відношенні штучні нейронні мережі набагато ближче до людського мозку, оскільки здатні виявляти приховані, неочевидні зв'язки і закономірності, подібно до того як талановитий слідчий може зв'язати в єдину картину розрізнені обставини скоєння злочину, відомі слідству [2].

У правових галузях штучні нейронні мережі можна розглядати як програмні або апаратні комплекси простих обробників даних, здатних обмінюватися один з одним сигналами і при досить розвиненій структурі і налаштованій логіці взаємодії вирішувати складні завдання. Специфіку штучних нейронних мереж обумовлюють простота кожного їх елемента (штучного нейрона), їх взаємозамінність і взаємозв'язок. Кожен кластер інформації, що завантажується в мережу, зіставляється з іншими кластерами, на основі чого генерується рішення задачі. Робоча штучна мережа може містити десятки і сотні шарів (рівнів оцінки і перевірки), що забезпечують комплексний розгляд будь-яких факторів, що дозволяє вирішувати вкрай складні завдання, в тому числі з розкриття і розслідування злочинів [3].

Відомо три етапи створення штучної нейронної мережі. На першому етапі відбуваються збір і узагальнення даних, які згодом будуть використані для навчання мережі. На другому етапі здійснюється вибір топології (внутрішньої архітектури) штучної нейронної мережі і підбір параметрів навчання; формується «прихований шар». На третьому, заключному, етапі підготовки штучної нейронної мережі відбувається безпосереднє тестування, за яким слідує перевірка його адекватності, тобто відповідності цілям створення мережі [4].

Основні напрямки в криміналістиці, де можуть бути використані штучні нейронні мережі:

1. Оцінка вихідної інформації у кримінальній справі з метою висунення простих і комплексних слідчих версій, визначення напрямків їх перевірки.

2. Моделювання події злочину та слідчої картини на основі неповних даних і попереднього «досвіду», що охоплює великий масив кримінальних справ.

3. Виявлення ознак серійності в умовах інформаційної недостатності та пропозиція варіантів дій слідчого щодо перевірки перспективних слідчих версій.

4. Збільшення ефективності почеркознавчих і габітоскопічних досліджень: до теперішнього часу найбільш перспективним напрямком розвитку штучних нейронних мереж вважається розпізнавання образів, що може дозволити, наприклад, автоматизацію виявлення ознак підроблення документів.

5. Пошук недоступних криміналістичному програмному забезпеченню комп'ютерних файлів, прихованих, наприклад, за допомогою стеганографії, встановлення первинного джерела інформації в мережі Інтернет.

Оптимізація робочих місць спеціалістів сфери криміналістики характеризуватиметься не тільки впровадженням програмного забезпечення, а й вдосконаленням взаємодії «Людина-машина-середовище». При використанні штучного інтелекту компетентний робітник матиме можливість вдосконалити власний робочий процес:

– структурувати великий обсяг даних;
– систематизувати оцифровані дані;
– зменшити часові витрати на опції обробки паперових документів;
– зменшити кількість вірогідних помилок людського фактору;
– підвищити загальну продуктивність праці.

Зменшити вплив таких психофізіологічних виробничих чинників як:

– монотонність праці під час диджиталізації інформації вручну;
– підвищеної розумової напруги;
– емоційного перенавантаження;
– підвищеного впливу на зорові аналізатори.

У найближчому майбутньому цілком можлива інтеграція технології застосування штучного інтелекту в криміналістичну практику, однак для цього потрібне подальше вивчення архітектури і можливостей штучних нейронних мереж, в тому числі вченими-криміналістами. Впровадження систем штучного інтелекту в цю сферу дозволить доволі легко та швидко опрацювати великий масив даних, а також спрогнозувати можливі рішення суперечливих питань.

Список використаної літератури: 1. Бабаев М.М., Пудовочкин Ю.Е. Проблемы обеспечения интеллектуальных потребностей уголовной политики // Актуальные проблемы уголовного права, криминологии, уголовного процесса и уголовно-исполнительного права: теория и практика: материалы Международной научно-практической конференции, 9-10 апреля 2013 года. – Тамбов: Издат. дом ТГУ им.Г.Р. Державина, 2013. **2.** Криминалистика будущего. Какая она? / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ceur.ru/news/specproekty/item311872/. **3.** Лабинский А. Ю., Подружкина Т. А. Особенности использования генетических алгоритмов и нейронных сетей // Природные и техногенные риски (физико-математические и прикладные аспекты) – 2015. – № 4. **4.** Использование методов искусственного интеллекта в изучении личности серийных убийц / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-metodov-iskusstvennogo-intellekta-v-izuchenii-lichnosti-seriynyh-ubiyts

Анастасія Володимирівна Даниленко,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ;

Олександра Олександрівна Кочура,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДОСВІДУ США ТА УКРАЇНИ

Діти та підлітки потребують особливої уваги та, відповідно, особливого захисту у всіх сферах життя. Це обумовлено цілим комплексом причин: фізичними можливостями, психологічними особливостями, знанням та розумінням навколишнього світу і т.д. У багатьох життєвих ситуаціях дитина залишається сам на сам із проблемою не маючи ані достатніх знань для її вирішення, ані фізичної можливості.

Тому у більшості країн світу захист дитини, яка так чи інакше приймає участь у кримінальному провадженні, є пріоритетним напрямком правового регулювання.

Не виключенням є і Україна, тому нашою країною ратифіковані, а значить є обов'язковими для виконання Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються здійснення правосуддя відносно неповнолітніх (Пекінські правила) [1]. Дані правила встановлюють, що держава повинна здійснювати позитивні заходи, спрямовані на надання максимального сприяння забезпеченню благополуччя неповнолітніх, з метою скорочення шкоди, яка може бути заподіяна таким втручанням. Заходи, які проводяться з метою попередження вчинення правопорушень неповнолітніми та їх ефективність, є головним змістом політики, спрямованої на усунення необхідності застосування Правил [1].

Разом з тим, лиш ратифікації міжнародних договорів недостатньо для захисту прав та свобод дитини від неправомірного чи надмірного втручання у її життя під час профілактики кримінальних правопорушень та здійснення кримінального провадження. Не дивлячись на те, що Україною імплементовано достатня кількість міжнародних норм, а у Конституції та інших законодавчих актах прямо та чітко закріплені права людини, створено ряд державних інститутів захисту прав дітей, зокрема інститут Уповноваженого Президента з прав дитини та ін., механізм реалізації прав та свобод дитини, особливо під час кримінального провадження, потребує подальшого вдосконалення.

Отже, досить велика кількість країн світу для здійснення правосуддя щодо неповнолітніх використовує спеціалізовані суди. Зокрема така практика існує у США, Великобританії, Іспанії, Франції, Німеччині та ін. Нажаль, в Україні не існує окремої системи судів для здійснення правосуддя у даній категорії кримінальних проваджень, хоча діяльність спеціалізованих судів оцінюється як більш ефективна.

У *Сполучених Штатах Америки* вперше суди у справах дітей з'явилися аж у 1899 році у штаті Іллінойс та стали суттєвим проривом у системі правосуддя щодо неповнолітніх. До цього кримінальні провадження щодо неповнолітніх розглядалися на загальних підставах і до неповнолітніх обвинувачених застосовувались такі ж самі покарання як до дорослих злочинців. Тобто протягом 19 сторіччя у США не було розділення процедури розгляду кримінального провадження щодо повнолітніх та неповнолітніх обвинувачених.

© Даниленко А. В., Кочура О. О., 2021

Ідея створення окремих кримінальних судів щодо неповнолітніх полягала у тому, що дитину можна перевиховати, якщо протягом провадження до неї ставитися відповідним чином, і тоді, в подальшому, ця дитина не буде більше скоювати кримінальних правопорушень та не стане злочинцем [2, 197].

Дана ідея була сприйнята позитивно і тому до 1930 року суди щодо неповнолітніх були створені майже у кожному штаті. Крім того, Верховний Суд США також прийняв низку дуже важливих рішень, які суттєво покращили правове положення неповнолітніх підозрюваних, обвинувачених. Наприклад, рішення у справах «Ропер проти Сіммонс», «Грекхем проти Флоріди», «Дж.Ді.Бі проти Північної Кароліни» та «Міллер проти Алабами», які вводили додаткові конституційні гарантії захисту прав неповнолітніх у випадку неналежного попередження про їх права (правила Міранди), заборону застосування смертної кари та можливості призначення довічного ув'язнення [2, 197].

Таким чином, уся ціль створення окремого провадження щодо неповнолітніх полягала у можливості реабілітації неповнолітніх, а не їх покарання, що суттєво відрізнялось від системи кримінального провадження щодо дорослих підозрюваних, обвинувачених. В подальшому створення цієї системи також вплинуло і на порядок провадження щодо повнолітніх у США та змістило акцент з каральної мети кримінального провадження на мету перевиховання та реабілітації особи.

Також в США, як і в Україні, є певні особливості у процедурі застосування запобіжних заходів щодо неповнолітніх.

Зокрема, у разі застосування арешту щодо неповнолітнього, особа повинна негайно бути повідомлена про свої права, а також обов'язковим є негайне повідомлення батьків чи опікунів про арешт даної особи [3]. Дані вимоги також існують і в українському законодавстві, а їх невиконання є суттєвим порушенням вимог кримінального процесуального закону.

У разі затримання неповнолітнього у Сполучених Штатах, дана особа повинна бути негайно доставлена до місцевого суду, який ще називають суд магістрату, для пред'явлення обвинувачення. У тих випадках, коли негайна доставка неповнолітнього до суду магістрату не є можливою через нічний час або вихідні дні, то пред'явлення обвинувачення повинно відбуватись у розумний строк з урахуванням обставин, які склались. З іншого боку, у тих випадках, коли суд магістрату працює пред'явлення обвинувачення неповнолітньому не повинно відкладатись через те, що офіційні особи діють з особливою пересторогою, або підготовка відповідних документів є складною [3].

Відповідно до вимог КПК України повідомлення про підозру є компетенцією слідчого та прокурора, а не суду. Крім того, повідомити про підозру у випадках затримання неповнолітнього особи згідно з процесуальним законом неможливо негайно, адже для цього треба провести хоча б мінімальну кількість слідчих (розшукових) дій для отримання та закріплення доказової інформації.

До компетенції суду магістрату в США також входить можливість призначати піклувальника неповнолітньому обвинуваченому. Крім того, даний суд розглядає питання щодо залишення неповнолітнього під арештом для забезпечення його подальшої явки до суду, а також безпеки як самого неповнолітнього, так і інших осіб.

Судовий розгляд провадження щодо неповнолітнього обвинуваченого, який знаходиться під вартою, повинен бути призначений протягом 30 днів з моменту арешту неповнолітнього або обвинувачення повинно бути знято, крім випадків, коли сам неповнолітній обвинувачений своїми діями сприяв відкладенню розгляду чи коли зняття такого обвинувачення суперечить інтересам правосуддя.

Таким чином, порядок обрання та застосування запобіжних заходів щодо неповнолітніх осіб в Україні та Сполучених Штатах Америки має деякі схожі риси, зокрема, обов'язкове ознайомлення неповнолітньої особи з її правами, негайне повідомлення батьків чи опікунів про затримання даної особи, а також призначення захисника.

Обрання запобіжного заходу, у вигляді тримання під вартою як в Україні, так і в США можливе лише судом. Разом з тим, слід відзначити, що обрання інших, менш суворих, запобіжних заходів щодо неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого в Україні можливе виключного слідчим суддею, що є додатковою гарантією забезпечення прав та свобод даної категорії осіб.

Список використаної літератури: 1. Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций, касающиеся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних ("Пекинские правила") [Электронный ресурс]. Режим доступа : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_211#Text; **2.** Troutman, B. 2018. A more just system of juvenile justice: Creating a new standard of accountability for juveniles in Illinois. *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 108(1), 197-221; **3.** Doyle Ch. Juvenile delinquents and Federal Criminal Law: The Federal Juvenile Delinquency Act and related matters. Congressional Research Service. 2018 https://fas.org/sgp/crs/misc/RL30822.pdf

Юрій Броніславович Данильченко,
доктор юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ Й ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗРОБЛЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ

Враховуючи той факт, що керівництво країни, в особі Уряду України, визнає безпеку дорожнього руху ключовим елементом розвитку суспільства, слід наголосити на тому, що велика кількість транспортних засобів є невід'ємною частиною економіки країн, але водночас транспортні засоби несуть небезпеку життю громадян.

При цьому, такий тренд не тільки сучасний український наратив, але і міжнародний рівень цієї проблематики. Так, велика кількість держав світу об'єднують свої зусилля для зменшення рівня постраждалих та травмованих внаслідок дорожньо-транспортних пригод (далі – ДТП). Міжнародне співтовариство приділяє значну увагу розробленню та здійсненню практичних заходів з безпеки дорожнього руху, спрямованих на запобігання дорожньо-транспортному травматизму.

Якщо проаналізувати основні статистичні данні ДТП в Україні (тут і далі використовується статистична інформація Департаменту патрульної поліції [1]) за останні п'ять років, то ми можемо спостерігати наступну картину:

- зареєстровано ДТП в 2017 році 158776 випадків, а в 2020 році – 168107;

- зареєстровано ДТП із загиблими та/або травмованими особами в 2016 році 26782 (загинуло 3410 особи і травмувалося 33613 осіб), а в 2020 році - 26140 (загинуло 3541 особи і травмувалося 31974 осіб);

- в 2016 році на дорогах України загинуло 181 дитина та було травмовано 3998 дітей віком до 18 років, а в 2020 році – загинуло 168 дитини та травмовано 3957 дітей.

Що ми бачимо з цього невеликого аналізу ситуації? Відповідь єдина і, при цьому, лаконічна – яких-небудь суттєвих змін в цьому питанні не спостерігається. Іншими словами стан безпеки дорожнього руху на дорогах України за останні декілька років залишається на одному і тому рівні. При цьому, ніяких позитивних тенденцій не виникає.

© Данильченко Ю. Б., 2021

В цій ситуації необхідно відмітити той факт, що держава руками свого уряду систематично проводить певну роботу в сфері безпеки дорожнього руху. При цьому, сучасна державна політика у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту визначається та закріплена в Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року, яка схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2020 р. № 1360-р [2].

Крім того, така політика у сфері безпеки дорожнього руху, яка оформлена у форму відповідної стратегії, має системний характер.

Так, наприклад, Кабінет Міністрів України своїми розпорядженнями, свого часу, схвалив: «Стратегію підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2015 року» (25 травня 2011 року № 480-р) [3], «Стратегію підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2020 року» (14 червня 2017 р. № 481-р) [4]. Крім того, спираючись на дані стратегії, держава напрацьовувала цілий пакет нормативно-правових актів (починаючи з урядових програм виконання положень таких стратегій до нормативно-правових документів місцевих органів самоврядування у сфері безпеки дорожнього руху), що мають на меті втілити в життя відповідний комплекс дій спрямованих на покращення ситуації в нашій країні у сфері безпеки дорожнього руху.

Але, одночасно з такою системною працею нормативно-правового забезпечення, підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні спостерігається той факт, як ми вже наголошували раніше, що стан безпеки руху за останні роки в країні не змінюється і залишається доволі на низькому рівні. Факт незадовільності рівня безпеки на шляхах України навіть вказується урядом у власній стратегії до 2024 року. Мова йде про те, що за питомими показниками аварійності та наслідками дорожньо-транспортних пригод Україна є одним з лідерів серед європейських держав. Так, у середньому в державах-членах ЄС на 100 тис. жителів припадає 5% загиблих у ДТП, тоді як в Україні такий показник становить (за даними 2019 року) 8,22% осіб [2].

Враховуючи все викладене вище, ми проаналізували окремі нормативно-правові документи, а саме «Стратегію підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2020 року» (*далі – Стратегія-2020*) та «Стратегію підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року» (*далі – Стратегія-2024*) на предмет їх ефективності та унікальності. Ми свідомо зупинили свою увагу на цих двох нормативно-правових документах в наслідок того, що вони були розроблені та прийняті в дуже схожих соціально-економічних та політичних умовах. Стратегію-2020 в 2017 році розробляв і приймав уряд В. Гройсмана, а Стратегію-2024 – уряд Д. Шмигаля в 2020 році. Аналізувати поряд цими рішеннями інші нормативно-правові документи у сфері політики підвищення безпеки дорожнього руху інших часів вважаємо за недоцільне в наслідок того, що вони розроблялись і реалізовувались в іншій соціально-економічній та політичній атмосфері.

Так от, що ми отримали як результат нашого невеликого і, можливо навіть наголосити, поверхневого аналізу відповідних стратегій:

- Стратегія-2020 і Стратегія-2024 за своєю структурою фактично повторюють одна одну;

- мета, яку ставить перед собою уряд, як в Стратегії-2020, так і в Стратегії-2024, просто на просто переписана із одного документа в інший. Відмінність полягає тільки в термінові досягнення цієї мети. При цьому, що дуже «дивує» – кожний з урядів ставив і ставить перед собою завдання зниження рівня смертності внаслідок дорожньо-транспортних пригод щонайменше на 30 відсотків. І ця цифра «кочує» з одного документа в інший. Тобто, якщо в 2017 році (рік коли була прийнята Стратегія-2020) загинуло в ДТП 3432 особи, то в 2020 році цей показник, відповідно до мети Стратегії-2020, в 2020 році повинен був складати приблизно 2400 осіб. Але, що нам демонструє статистика ДТП в 2020 році? В 2020 році в ДТП на шляхах України загинуло 3541 особа.

Іншими словами, ніякого зменшення на 30% не відбулось, а навіть фіксується факт збільшення цього абсолютного показника. Що стосується Стратегії-2024, то в цій ситуації які не будь висновки робити завчасно в наслідок того, що навіть перший рік реалізації політики за цією стратегією ще не завершився;

- обидві стратегії, які були нами проаналізовані, передбачали в своєму змісті перелік певних причин, які призвели українське суспільство і державу до такого рівня безпеки дорожнього руху. Так от, можливо наголосити на тому, що 75% відсотків факторів на які посилався уряд в 2017 році знайшли своє відображення і в Стратегії-2024. При цьому, коли ми наголошуємо на такій частці, то ми маємо на увазі те, що причини відповідного рівня безпеки дорожнього руху слово в слово переміщені в наступний документ. Та частина яка залишилась, тобто 25%, має певні відмінності за формою своєї фіксації, але, що стосується сутності, то ніякої відмінності від стратегії попереднього уряду не має. Іншими словами, уряд Д. Шмигаля наголошує на тому, що серед детермінантів ДТП в Україні фактично нічого не змінилось.

І це лише невелика дещиця проблемних питань, які виникають під час аналізу нормативно-правового закріплення державної політики у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту.

Враховуючи викладене вище, є потреба наголосити на наступному: державна політика України в сфері безпеки дорожнього руху має суттєве нормативно-правове закріплення, але, як показує об'єктивна реальність, суттєвих змін у даному проблематичному питанні в українському суспільстві не відбувається. Іншими словами, мова йде про те, що як на етапі розробки державної політики, так, і це саме головне на нашу думку, і на етапі реалізації відповідних заходів на практиці, виникають характерні упущення, які не дають можливість ефективно реагувати на негативний рівень безпеки дорожнього руху в Україні.

Список використаної літератури: 1. Статистика ДТП в Україні: статистична інформація Департаменту патрульної поліції // База даних «Статистика»/Патрульна поліція. URL: http://patrol.police.gov.ua/statystyka. **2**. Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.10.2020 № 1360-р. // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1360-2020-%D1%80#Text. **3**. Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2015 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.05.2011 № 480-р. // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/480-2011-%D1%80#Text. **4**. Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.06.2017 № 481-р. // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481-2017-%D1%80#Text.

Микола Володимирович Дементьєв,
прокурор прокуратури Харківської області

ПРАВОМОЧНИЙ СУБ'ЄКТ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЯК ГАРАНТІЯ ДОПУСТИМОСТІ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА

Одним з найважливіших дій суду, слідчого, прокурора, захисника при призначенні експертизи є вибір судового експерта. Від правильного вибору експерта залежить не тільки достовірність і повнота експертного дослідження, а й допустимість висновку як

© Дементьєв М. В., 2021

джерела доказів. Розгляд даної проблеми пов'язаний з такими актуальними питаннями, як права і гарантії заінтересованих осіб при виборі експерта, компетенція експерта, встановлення обізнаної особи при призначенні судової експертизи у спеціалізовану експертну установу і виникнення в зв'язку з цим структури правовідносин.

Порядок проведення судових експертиз, вибір експерта і вимоги, які пред'являються до цього учаснику процесу, визначені Законом України «Про судову експертизу» (далі - Закон) [1], кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК), а також відомчими інструкціями міністерств і відомств. Згідно із ст. 7 Закону судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань.

Відповідно до ст. 10 Закону виокремлюються три категорії фахівців, які можуть виступати як судові експерти: 1) атестовані фахівці державних спеціалізованих установ (служб); 2) атестовані фахівці, які не є працівниками державних спеціалізованих установ (служб); 3) інші фахівці. Незалежно від приналежності до вказаних категорій до будь-яких фахівців, які залучаються як експерти, висуваються загальні (освітні та процесуальні) й спеціальні вимоги. До загальних освітніх вимог відноситься наявність відповідної до виду експертизи вищої освіти, освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста. Атестованими є фахівці, які при наявності відповідної освіти пройшли підготовку, отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності та включені до державного Реєстру атестованих судових експертів (ст. 9 Закону). Після складання іспиту таким фахівцям видається свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта.

До процесуальних відносяться вимоги, що заперечують участь фахівця як експерта, якщо особа:

- визнана в установленому законом порядку недієздатною, а також та, яка має не зняту або не погашену судимість, або на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією або дисциплінарне стягнення у вигляді позбавлення кваліфікації судового експерта (ст. 11 Закону);

- перебуває у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого (ст. 69 КПК);

- брала участь у кримінальному провадженні як інший учасник, крім спеціаліста та експерта (ст.ст. 77, 79 КПК);

- особисто, її близькі родичі чи члени сім'ї заінтересовані в результатах кримінального провадження або існують інші обставини, які викликають обґрунтовані сумніви в її неупередженості (ст. 77 КПК);

- проводила ревізію, перевірку тощо, матеріали яких використовуються у цьому провадженні (ст. 79 КПК);

Спеціальні вимоги стосуються можливості залучати як експертів виключно співробітників державних спеціалізованих установ для проведення криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз (ст. 7 Закону). В даний час судові експертизи проводяться в державних спеціалізованих установах, до яких належать науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України; науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України; експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України.

Під час вибору експерта для проведення експертизи, особливо у разі, коли він не є співробітником державної спеціалізованої установи, неминуче виникає питання про компетенцію даної обізнаного особи. Вченими розрізняється об'єктивна та суб'єктивна компетенція. Об'єктивна компетенція являє собою обсяг знань, якими повинен володіти

експерт [2, с. 88]. Суб'єктивна компетенція або компетентність – це ступінь, в якій конкретний експерт володіє спеціальними знаннями. Цілком очевидно, що до проведення експертизи, під час її призначення можна встановити лише компетенцію майбутнього експерта за формальними ознаками.

За змістом компетенцію експерта диференціюють на три рівні: процесуальну, наукову та індивідуальну [3, с. 135–138]. Процесуальну компетенцію утворюють права та обов'язки, які судовий експерт застосовує з моменту залучення у кримінальне провадження. Наукова або професійна компетенція визначає обсяг спеціальних знань, яким повинен володіти експерт певної експертної спеціальності. Наукова компетенція експерта певної експертної спеціальності тісно пов'язана з предметом роду відповідної експертизи. Родовий (видовий) предмет експертизи визначає не тільки можливості даного роду (виду) експертизи, а й професійну компетенцію експерта тієї чи іншої спеціальності. Зазначимо, що критерієм розмежування різних видів експертиз і, як наслідок, компетенції експерта є предмет експертних досліджень, тобто коло обставин, що підлягають встановленню за допомогою провадження експертизи [4, с.с. 40, 69]. Наукову компетенцію експерта можна визначити, виходячи із завдань, що виносяться на вирішення конкретної експертизи. Таким чином, всі судові експерти однієї спеціальності мають однакову наукову компетенцію, яка визначається предметом роду (виду) експертизи. Індивідуальна компетенція експерта включає не тільки знання, отримані обізнаною особою під час навчання у закладі вищої освіти, а також додаткові знання набути при підготовці (стажуванні) у державних спеціалізованих експертних установах (службах) за певною експертною спеціальністю до моменту атестації.

Визначення наукової та індивідуальної компетенції експерта відіграє важливу роль для визнання висновку експерта допустимим джерелом доказів. Відповідно до ст. 101 КПК питання, які ставляться експертові, та його висновок щодо них не можуть виходити за межі спеціальних знань (компетенції) експерта.

Встановлення наукової та індивідуальної компетенції або спеціалізації атестованих експертів не викликає труднощів й може бути визначена під час призначення експертизи. Наукова та індивідуальна компетенція визначається наявністю у атестованого експерта свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта. У разі якщо експертиза призначається у спеціалізовану державну установу, право вибору експерта делегується керівнику установи, який доручає проведення дослідження певному співробітнику. При цьому передбачається відповідність його спеціальних знань, тобто компетенції, експертизі, що призначається. Якщо залучається атестований експерт, який не працює в спеціалізованої державної установі, ініціатор призначення експертизи (слідчий, дізнавач, прокурор, суд, захисник) має особисто перевірити особу фахівця: наявність, термін дії та чи не зупинена дія свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта [5]. Особливі труднощі викликає визначення компетенції «інших фахівців». Встановлюється наявність вищої освіти, стаж і досвід професійної діяльності, вчена ступінь, винаходів, патентів, наукових публікацій, котрі співвідносяться з предметом майбутньої експертизи.

Таким чином, встановлення правових умов і компетенції фахівця – майбутнього судового експерта є однією з найважливіших гарантій допустимості висновку експерта.

Список використаної літератури: 1. Про судову експертизу Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР*), 1994, № 28, ст.232; із змінами станом на 10.10.2021. **2.** Россинская Е. Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе. Москва: Норма, 2005. 656 с. **3.** Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків: В деле, 2015. 560 с. **4.** Бычкова С. Ф. Бычкова Е. С., Калимова А. С. Судебная экспертология. Курс лекций. Алматы: Жеті жаргы, 2005. 376 с. **5.** Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності

атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах: Наказ Міністерства юстиції України № 3505/5 від 12.12.2011 із змінами станом на 10.10.2021.

Андрій Олександрович Демченко,
курсант 4 курсу факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ;

Тетяна Анатоліївна Орлова,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики,
судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

ТАКТИКА ДОПИТУ

Така слідча дія як допит проводиться без виключення у кожному кримінальному провадженні, і, на мою думку, потребує ретельної підготовки слідчого (дізнавача) перед його проведенням.

Допит – це слідча (розшукова) дія, змістом якої є одержання показань від особи, яка володіє відомостями, що мають значення для розслідуваного кримінального правопорушення [1].

Допит можна охарактеризувати як процес передачі інформації про розслідуване кримінальне правопорушення, пов'язані з ним обставини і людей. Ця інформація надходить до допитуваного в момент сприйняття ним тих або інших явищ або предметів, запам'ятовується і потім при допиті відтворюється і передається слідчому [1].

Успішне проведення допиту, на мою думку, напряму залежить від підготовки слідчого чи іншої уповноваженої особи [1].

Коло обставин, які слідчий має намір з'ясувати, називається предметом допиту. До їхнього числа відносяться обставини, які:

- пов'язані із подією кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);
- стосуються з'ясування винуватості підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, форми вини, мотиву і мети вчинення кримінального правопорушення;
- спрямовані на встановлення виду і розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розміру процесуальних витрат;
- пов'язані із встановленням обставин, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу підозрюваного, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;
- спрямовані на встановлення обставин, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;
- пов'язані із встановленням будь-яких інших даних, що є значимі для встановлення обставин розслідуваного кримінального правопорушення.

Предмет допиту залежить як від процесуального становища допитуваного, так і від того, якою інформацією він може володіти [1].

Також варто зазначити, що під час проведення допиту потрібно неухильно дотримуватися положень Конституції України, виконувати вимоги Кримінального процесуального кодексу України.

© Демченко А. О., Орлова Т. А., 2021

Важливим етапом проведення слідчих дій є підготовка. Підготовка до допиту включає наступні заходи:

а) збирання вихідних даних;

б) тактичне забезпечення допиту;

в) вибір часу і місця допиту;

г) визначення способу виклику на допит;

д) технічне забезпечення допиту;

е) складання плану [2].

Теорія і практика слідчої діяльності постійно формує нові тактичні прийоми, обумовлені потребами практики і новими можливостями науки й техніки, що розвиваються. Однак, кожний прийом, засіб процесуальної діяльності повинен оцінюватися не тільки з позиції прямого припису закону, але з урахуванням можливих особливостей їх реалізації [1].

З позиції питання, що розглядається, установки і заборони під час допиту, що визначені кримінальним процесуальним законодавством України, слід поділити на дві групи:

а) безальтернативної вказівки, наприклад, «забороняється під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поводження, утримувати особу у принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність» (ч. 2 ст. 11 КПК України);

б) що допускають виняток у загальному порядку, наприклад, мова йде про таємницю спілкування: «втручання у таємницю спілкування можливе лише на підставі судового рішення у випадках, передбачених КПК України, з метою виявлення та запобігання тяжкому чи особливо тяжкому злочину, встановлення його обставин, особи, яка вчинила злочин, якщо в інший спосіб неможливо досягти цієї мети» (ч. 2 ст. 14 КПК України) тощо [1].

Все різноманіття тактичних прийомів може застосовуватися лише за умови чіткого та неухильного дотримання критеріїв їх допустимості [1].

Формулювання питань повинно бути таким, щоб виключити можливість односкладної відповіді (типу «так» або «ні»). Питання повинні бути чіткими, конкретними, зрозумілими і відноситися до предмету допиту [1].

Отже, вибір тактики допиту особи незалежно від її статусу в кримінальному провадженні, повинен визначатися в кожному конкретному випадку слідчим, залежно від зібраних доказів, комплексу відомостей про особу підозрюваного та характеру ситуації допиту. При цьому особлива увага має бути зосереджена на поєднанні тактичних прийомів у тактичних комбінаціях як ефективного засобу отримання доказів у таких кримінальних провадженнях.

Список використаної літератури: 1. Назва з екрану: Тактика допиту. URL: https://arm.naiau.kiev.ua/books/kruminalist/lections/lection_3.21.html **2.** Назва з екрану: Підготовка до допиту. URL: https://pidru4niki.com/2015060965343/pravo/pidgotovka_-dopitu

Ярина Олексіївна Дідовець,
здобувач вищої освіти за ступенем «бакалавр»,
студентка 4 курсу навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);

Олена Вячеславівна Воробей,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

ГОЛОГРАФІЧНИЙ ЗАХИСТ ВІД ПІДРОБКИ СУЧАСНИХ БАНКНОТ ЄВРО

У сучасних умовах комп'ютерні технології є загальнодоступними і дозволяють легко копіювати зовнішній вигляд будь-якого документа, у тому числі банкнот. Навіть найскладніші поліграфічні методи захисту не в змозі самостійно забезпечити належний рівень захисту від підробок. Це зумовило впровадження такого ефективного технологічного засобу захисту, як голографічний. Застосування таких елементів для захисту на сьогоднішній день вважається одним з найбільш дієвих, надійних та ефективних засобів боротьби з підробкою документів та набуло значного поширення у світі. Такі засоби захисту постійно удосконалюється, оскільки злочинці дуже зацікавлені у підробці багатьох важливих необхідних документів і підвищують свою майстерність та винахідливість.

Як свідчать статистичні дані Національного банку України, серед вилучених з обігу у 2020 році підроблених банкнот іноземної валюти переважали: долари США (86%) та євро (12%). З банкнот європейської валюти найбільше підробляли номіналом у 50 та 500 євро [1].

Вперше голограма була використана як захисний елемент для банкнот ще у 1988 році. На сьогодні голографічний захист є одним з ефективних видів захисту від підробки банкнот, адже захисні властивості голограм не відтворюються на копіювальній техніці. Голограми на банкнотах можуть демонструвати яскраві візуальні ефекти, що добре видимі, однак також можуть містити і приховані зображення, які проявляються з використанням спеціальних пристроїв (наприклад, експертних комплексів, компараторів та універсальних детекторів валют).

Голограми можуть мати один або декілька, видимих при зміні куту зору на банкноту візуальних ефектів: присутність об’ємних зображень, ефекти зміни декількох видимих зображень, візуальне переміщення зображень, одночасне переміщення і зміну одного зображення на інше, динамічний ефект «глибини». Відносно нещодавно з’явився новий тип голограм – на основі фотополімерів, які створюють візуальні ефекти, принципово відмінні від ефектів на тисненних голограмах. Перевага таких голограм в тому, що зображення має глибину, яка відсутня на класичних голограмах. Крім того, розроблені рішення, коли голограма поєднується з безкольоровим тисненням. Голографічне локальне багатосюжетне зображення з ефектом переміщення зображень під різними кутами зору називають кінеграмами [2, с.17].

Голографічні зображення в якості елементів захисту банкнот можуть бути на захисних нитках, припресованих до поверхні субстрату захисних полімерних стрічок або на припресованій голографічній фользі. Останні зазвичай називають голограми, які можуть бути реалізовані у вигляді локальних голограм або стрічкових. Останнім часом голограми все частіше розміщуються як елементи на прозорих віконних захисних стрічках. На голографічних зображеннях зазвичай містяться райдужні переходи кольору, однак є й такі, де цей ефект відсутній.

© Дідовець Я. О., Воробей О. В., 2021

Голографічний захист активно використовується на європейській валюті євро. Малюнок на голограмі змінюється: під одним нахилом видно номінал, під іншим – вікно або ворота. На зворотній стороні купюр 50, 100, 200 та 500 Євро цифри номіналу в правому нижньому кутку нанесені оптично-змінною фарбою, що змінює свій колір з фіолетового на оливково-коричневий при зміні кута нахилу. Голографічна стрічка застосовується на банкнотах 5, 10 і 20 Євро – на ній номінал змінюється на символ «€» на райдужному фоні. До того ж, на голограмі у наскрізних променях буде видно мікроперфорацію у вигляді символа «€» [3].

Голограми на євробанкнотах мають міні- і мікротекст. На банкнотах євро використовуються два різновиди голограм (з властивостями кінеграми):

- смугові голограми. Номінали 5, 10 і 20 євро. При плавному повороті банкноти «по горизонтальній осі» голограми спостерігаються поперечні смужки різних кольорів, що переміщаються, а також зміна цифри номіналу на символ «€». На смугових голограми банкнот серії 2002 року тексти розташовані уздовж країв голограми, а мікротексти - в горизонтальних рядках;

- голограми типу «розетка». Захисний комплекс купюр номіналами в 50,100, 200 і 500 євро включає тексти, виконані у вигляді кругових рядків, між якими розташовані рядки мікротекстів.

Поширеними в даний час є наступні способи підробки кінеграм на євробанкнотах:

- виконання металізованою фарбою або припресуванням фольги без зображення. Відсутність фольги або зображення на ній свідчать про факт імітації кінеграми;

- тиснення фольгою з подальшим нанесенням поверх барвника. Даний спосіб застосовується для імітації голограм в банкнотах 5 і 10 євро 2013, 2014 років. У підробках відсутня послідовна зміна зображень, а деметалізоване зображення графічного символу «€» не імітовано. Зображення символу «€», портрета Європи, арки, номіналу «5» і «10» і плавних ліній імітовані тисненням [4].

Дослідження голограм проводиться в три етапи. На першому етапі здійснюється візуальний контроль, на другому – мікроскопічне дослідження їх мікроструктури і на третьому – вимірювання оптичних параметрів. На кожному з етапів дослідження встановлюються фактичні дані про голографічні захисні елементи, які в комплексі дозволяють вирішувати поставлені питання. Найчастіше виконується візуальний контроль голографічних захисних елементів. Для контролю голограми робоче місце оператора оснащується джерелом направленого світла потужністю 60-100 Вт і лупою з 6-8-кратним збільшенням.

Контроль голограми проводиться візуально шляхом порівняння контрольованої голограми з голограмою-зразком або її технічним описом. Особливу увагу при контролі слід звернути на: відповідність логотипів голограм; відповідність кутів огляду відновленого голограмою зображення; дифракційну ефективність голограми (яскравість зображення); наявність на голограмі зображення дефектів, голографічного «шуму»; товщину голограми, точність суміщення голограми з предметом, який підлягає захисту; наявність дефектів у вигляді надривів, пошкоджень рельєфного шару та країв голограми; структуру матеріалу, з якого виготовлена голограма [5].

Далі проводиться дослідження оптичних параметрів голограм, бо структура голограми часто не дозволяє однозначно ідентифікувати голограму за допомогою візуального та мікроскопічного дослідження. Тому для ідентифікації голограм здійснюється контроль групи оптичних параметрів у когерентному світлі. Схема та повнота дослідження вибирається в кожному окремому випадку залежно від способу виготовлення голограми та встановлених співпадаючих та відмінних ознак.

Таким чином, голографічний захист є одним з ефективних видів захисту від підробки банкнот, адже захисні властивості голограм не відтворюються на копіювальній техніці. Це високоінтелектуальний захист, що потребує спеціальних знань і застосування складної техніки.

Список використаної літератури: 1. Річний звіт за 2020 рік: Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/richniy-zvit-natsionalnogo-banku-ukrayini-za-2020-rik. **2.** Воробей О. В. Словник термінів техніко-криміналістичного дослідження документів. Київ : НАВСУ, 2005. 30 с. **3.** Как проверить подлинность евро? URL: https://bankomat24.uz/journal/kak-proverit-podlinnost-evro#gologramma-kinegramma. **4.** Ефременко Н.В. Защитные голограммы в банкнотах Евросоюза: способы имитации URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=http://elib.psu.by:8080/bitstream/123456789/21329/1/%25D0%2595%25D1%2584%25D1%2580%25D0%25B5%25D0%25BC%25D0%25B5%25D0%25BD%25D0%25BA%25D0%25BE_2017-14.pdf&ved=2ahUKEwjUxM3bwf_tAhXQzYUKHWbXCcMQFjABegQIAhAB&usg=AOvVaw3hF6yBwu9YuDzHI8dHecSW. **5.** Використання можливостей експертизи голографічних захисних елементів у боротьбі зі злочинністю. URL: http://www.ukr.vipreshebnik.ru/-kriminalist/4393-vikoristannya-mozhlivostej-ekspertizi-gologrаfichnikh-zakhisnikh-elementiv-u-borotbi-zi-zlochinnistyu.html.

Анастасія Олександрівна Дорош,
курсантка 4 курсу факультету № 2
Харківського національного університету внутрішніх справ;

Катерина Вікторівна Горбунова,
викладач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства
факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

НЕОБХІДНІСТЬ ДОТРИМАННЯ СТОРОНОЮ ОБВИНУВАЧЕННЯ СТРОКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Для забезпечення своєчасності розкриття та розслідування злочинів й унеможливлення настання негативних фактів, пов'язаних із затягуванням слідчими, прокурорами досудового розслідування, вітчизняний законодавець передбачив у ст. 219 чинного Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) конкретні строки, в межах яких повинно здійснюватися досудове розслідування й дотримання яких є однією з головний гарантій ефективного виконання завдань кримінального провадження [1, с. 182].

Учасники кримінального провадження доволі часто стикаються з невиправданим затягуванням своєчасного вчинення й окремих слідчих дій, і повного комплексу необхідних процесуальних дій, необхідних та достатніх для закінчення досудового розслідування.

На практиці трапляються випадки, коли особа, яка не має офіційного процесуального статусу в кримінальному провадженні, зазнає втручання в її права та інтереси. Наприклад, під час обшуку слідчий вилучає певні речі, або слідчий суддя накладає арешт на майно, або у фабулі кримінального провадження прямо зазначається, що окрема особа вчинила злочин тощо. Проте, тривалий строк особі, яка зазнала втручання, не повідомляється про підозру, але й не поновлюється її становище (не повертається вилучене майно, не скасовується арешт, не закривається кримінальне провадження).[5].

На думку А.П. Гуляєва, процесуальні строки гарантують:

– швидкість судочинства;

– права і законні інтереси учасників процесу;

–здійснення прокурорського нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням [2, с. 14].

© Дорош А. О., Горбунова К. В., 2021

І.В. Маслов зазначає, що на строки розслідування покладається двоєдине завдання: стимулювати слідчих до якнайшвидшого закінчення розслідування; гарантувати учасникам кримінального процесу, що обмеження їхніх прав, пов'язане з розслідуванням, не буде необґрунтовано довготривалим. [1, с. 57]

Терміни розслідування не повинні встановлюватися для того, щоб стимулювати слідчого закінчити розслідування швидше. Кримінальне провадження має розслідуватися в термін, який реально необхідний для встановлення всіх обставин, що підлягають доказуванню, для того, щоб підготувати розгляд справи в головному судовому засіданні, в якому вирішується основне питання кримінальної справи про винуватість чи невинуватість особи. Мотивоване клопотання слідчого про продовження строків розслідування не можна розцінювати як рішення, яке тягне за собою негативні наслідки.

Строки - це встановлені законом або відповідно до нього прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, у рамках яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення чи вчиняти процесуальні дії. Строки, встановлені Кримінальним процесуальним кодексом України [1, с. 183].

Говорячи про механізм впливу строків на темпи судочинства, то терміни регулюють час здійснення конкретних процесуальних дій (іноді утримання від них). За своєю юридичною природою ці дії виступають як спосіб реалізації суб'єктивних прав і юридичних обов'язків учасників певних правовідносин. Одночасно вказані дії є юридичними фактами, що тягнуть виникнення нових правовідносин. В результаті цього процесуальний строк, будучи терміном реалізації суб'єктивного права або юридичного обов'язку, з одного боку, обмежує час існування тих правовідносин, змістом яких є реалізоване право чи обов'язок, і, з іншого боку, прискорює виникнення інших правовідносин. Таким чином, скорочуючи час існування окремих правовідносин і прискорюючи переходи одних правовідносин в інші, процесуальні строки створюють певні темпи судочинства.

Дотримання процесуальних строків є одним із показників дотримання законності в кримінальному судочинстві. Разом з тим учасники процесу мають потребу тільки в одному – у тому, щоб їх «проблеми» були вирішені по-розумному оперативно. Серед багатьох важливих завдань саме на органи прокурорського нагляду покладено забезпечення дотримання встановлених законом порядку проведення досудового розслідування, строків розслідування, прав учасників процесу й інших громадян. Саме наявність процесуальних строків дисциплінує всіх учасників процесу, зобов'язує їх своєчасно здійснювати певні дії. Адже порушення термінів може спричинити для осіб, зобов'язаних їх дотримуватися, відповідні негативні наслідки.

Недотримання строків розгляду цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення порушує конституційне право на судовий захист, гарантований статтею 55 Конституції України, і негативно впливає на ефективність кримінального провадження правосуддя, авторитет судової та виконавчої влади [4].

Законодавець передбачив два способи для оскарження таких порушень:

– оскарження прокурору вищого рівня недотримання розумних строків у порядку, передбаченому статтею 308 КПК України. Нерозгляд прокурором вищого рівня такої скарги, або відмова в її задоволенні може бути оскаржена слідчому судді в порядку статті 303 КПК України;

– звернення до слідчого судді з клопотанням про встановлення строку для здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних чи слідчих дій) в порядку, передбаченому статтями 28, 114 Кримінального процесуального кодексу України.

Необхідно зауважити, що вказані два способи захисту прав є самостійними, а звернення до слідчого судді із клопотанням про встановлення процесуальних строків не потребує попереднього оскарження прокурору вищого рівня недотримання розумних строків у порядку статті 308 КПК.

Відповідно до частини 1 статті 114 КПК України для забезпечення виконання сторонами кримінального провадження вимог розумного строку слідчий суддя, суд має

право встановлювати процесуальні строки в межах граничного строку, передбаченого цим Кодексом, з урахуванням обставин, установлених під час відповідного кримінального провадження. При цьому необхідно зауважити, що звертатися з такими клопотаннями може будь-яка особа, права чи інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування. Пункт 16-1 частини 1 статті 3 КПК України визначає, що під іншою особою, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, необхідно розуміти особу, стосовно якої (у тому числі щодо її майна) здійснюються процесуальні дії, визначені цим Кодексом.

Отже, Закон не містить вичерпного переліку осіб, яких зараховують до категорії «інших учасників», а тому будь-яка особа, яка зазнала обмеження чи втручання в її права та інтереси, може звернутися до слідчого судді із клопотанням про встановлення процесуальних строків.

Відповідно до частини 2 статті 113 КПК України, будь-яка процесуальна дія або сукупність дій під час кримінального провадження мають бути виконані без невиправданої затримки і в будь-якому разі не пізніше граничного строк, визначеного відповідним положенням цього Кодексу. Пунктом 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, закріплено право кожної особи на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом.

Цей принцип утілений і в національному законодавстві, зокрема в частинах 1 та 2 статті 283 КПК України, відповідно до яких особа має право на розгляд обвинувачення проти неї в суді в найкоротший строк або на його припинення шляхом закриття провадження, прокурор зобов`язаний у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру здійснити одну з таких дій:

1) закрити кримінальне провадження;

2) звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;

3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Ураховуючи вказані норми, національні суди все частіше вирішують по суті та задовольняють клопотання заявників про встановлення процесуальних строків для проведення процесуальних чи слідчих дій, у тому числі комплексу дій, необхідних та достатніх для завершення досудового розслідування.

Підсумовуючи викладене, ми звертаємо увагу на те, що наявність процесуальних строків дисциплінує всіх учасників процесу, зобов'язує їх своєчасно здійснювати певні дії. Адже порушення термінів може спричинити для осіб, зобов'язаних їх дотримуватися, відповідні негативні наслідки. Необхідно зауважити, що процесуальний закон передбачає судовий контроль за дотриманням розумності строків під час досудового розслідування, а тому необхідно широко використовувати механізм звернення до слідчих суддів для встановлення процесуальних строків із метою захисту прав та інтересів зацікавлених осіб.

Список використаної літератури: 1. Христенко К. М. Строки досудового розслідування / Каатерина Миколаївна Христенко. // вісник кримінального судочинства. – 2018. – №1. – С. 181– 188. **2.** А. Гуляев, Процессуальные сроки в стадиях возбуждения уголовного дела и предварительного расследования' (Москва, 1976) 10. **3.** И. Маслов, Правовая регламентация уголовно-процессуальных сроков (досудебное производство) (Москва, 2004) 57. **4.** Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення. Вищий спеціалізований суд; Постанова від 17.10.2014 № 11. **5.** Як захистити права від порушень, пов'язаних із недотриманням розумних строків під час досудового розслідування? [Електронний ресурс] // Вища школа адвокатури НААУ. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://www.hsa.org.ua/blog/yak-zahystyty-prava-vid-porushen-pov-yazanyh-iz-nedotrymannyam-rozumnyh-strokiv-pid-chas-dosudovogo-rozsliduvannya/.

Єлизавета Валеріївна Дуда,
курсантка 3 курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;
Володимир Веніамінович Єфімов,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри фінансових та стратегічних розслідувань Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

НЕДОЛІКИ СЛІДЧО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ ЗБРОЇ

Складна кримінальна обстановка в Україні супроводжується суттєвими негативними змінами показників, що характеризують сучасну злочинність. Кримінальна агресія набуває часом жахливої форми, яка становить небачену раніше жорстокість

До числа найнебезпечніших явищ, які стали загрозою всеукраїнського масштабу, відносяться злочини, пов'язані з незаконним обігом зброї, боєприпасів, вибухових речовин і вибухових пристроїв. Існуючий незаконний оборот цих предметів і використання їх злочинним елементом, сприяють загострення криміногенної ситуації в країні, створюючи реальну загрозу державній та громадській безпеці .

При цьому не можна не відзначити, що найбільш небезпечна організована форма незаконного обігу зброї частіше за все не потрапляє в поле зору правоохоронних органів, тому при оцінці ситуації і розробці заходів боротьби з цим явищем потрібно враховувати високий рівень латентності таких злочинів.

У 2020 році в Україні зареєстровано близько 1326 вбивств і замахів на вбивство, 1317 фактів розбою. [1] Велика частина цих злочинів пов'язана з незаконним обігом зброї.

Аналіз сучасного стану злочинності в сфері незаконного обігу зброї достатні підстави прогнозувати подальше ускладнення кримінологічної ситуації. При цьому необхідно відзначити, що співробітники слідчих підрозділів, що виконують функцію по боротьбі з даною категорією злочинів, стикаються з недостатньо вивченими до теперішнього часу явищами, які не знайшли адекватного відображення в теорії і практиці слідчо-розшукової діяльності. Заходи, що вживаються, які повинні протистояти цій сфері кримінальної діяльності, не приносять очікуваних позитивних результатів. Ці обставини диктують необхідність поглибленого вивчення відповідних явищ, яке б дозволило внести необхідні корективи в правозастосовчу практику. Тільки єдина, цілеспрямована і скоординована діяльність усіх відомств і служб, задіяних в боротьбі з незаконним обігом зброї, може забезпечити необхідне попереджувальний вплив на яка складається оперативну ситуацію і сприяти її стабілізації. Незаконний оборот зброї і боєприпасів займає особливу нішу в структурі злочинності України і тому є одним з факторів, в значній мірі ускладнюють сучасну криміногенну обстановку.

Як показує слідчо-судова практика, в останні роки переважна більшість роз'єднаних і ліквідованих правоохоронними органами злочинних угруповань мали на озброєнні вогнепальну зброю і боєприпаси. Це свідчить про те, що організована злочинність в країні проявляє підвищений інтерес до зброї та боєприпасів, має можливість здобути їх по нелегальним каналам і використовувати при скоєнні злочинів. також виявлені численні факти встановлення злочинних зв'язків регіональних груп осіб, що займаються незаконною торгівлею зброєю і боєприпасами, з міжнародної злочинної мережею з торгівлі зброєю.

Для підвищення ефективності боротьби з незаконним обігом зброї і боєприпасів, вилучення з незаконного обороту цих предметів, необхідно організовувати слідчу за наступними напрямками:

© Дуда Є. В., Єфімов В. В., 2021

- спільне вивчення, аналіз і оцінка даних оперативної обстановки;
- вивчення і прийняття рішень по вступникам до органів внутрішніх справ повідомленнями про злочини та інші події;
- розробка спільних планів слідчо-розшукових заходів за конкретними кримінальних справах та участь в проведенні даних заходів;
- організація спільної роботи по кримінальному впровадженню в злочинну групу, проведення інших слідчо-розшукових заходів з метою вилучення з незаконного обігу зброї, до порушення кримінальної справи;
- забезпечення спільного оперативного прикриття об'єктів виробництва та ремонту, торгівлі, зберігання, використання зброї та боєприпасів (заводи-виробники зброї, торговельні організації, музеї, сховища зброї і т.д.);
- організація спільних заходів з прикриття процесу переміщення (перевезення) великих партій зброї і боєприпасів, проведення робіт по списанню та знищенню (утилізації) партій зброї і боєприпасів.

Підсумовуючи вищенаведене можна констатувати про необхідність подальшої розробки питань, пов'язаних з удосконаленням слідчо-розшукової діяльності в сфері протидії незаконному обігу зброї. Однак запорукою успішності цих спроб повинно стати серйозне осмислення теоретико-прикладних проблем, заснованих на ретельному аналізі поточної оперативної обстановки, розробка концептуальних основ боротьби з зазначеними злочинними проявами з опорою на їх слідчо-розшукову характеристику.

Олена Сергіївна Єлісєєва,
курсантка 3 курсу факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;

Віталій Володимирович Романюк,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального процесу та
організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗАКОНОДАВЧЕ УНОРМУВАННЯ У СФЕРІ ДОКУМЕНТУВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧИХ

Сфера документування посідає провідне місце у діяльності органів державної влади, окремих посадових осіб, державних службовців. В першу чергу, вона відображає упорядкований, уніфікований процес створення документів (їх підготовку, складання, узгодження, оформлення та виготовлення) [1, с. 376], що характеризує зміст діяльності та формує базу для звітності. Не є виключенням і діяльність слідчих підрозділів Національної поліції України, службова діяльність яких піддається чіткій регламентації та направлена на детальне фіксування ходу слідчої діяльності, що відображається у відповідних процесуальних документах. Наразі відповідний напрям роботи слідчих регламентується чинним Кримінальним процесуальним кодексом України та Інструкцією з організації діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України, що затверджена Наказом МВС України № 570 від 06.07.2017 року.

Очевидним є виявлення певних недоліків законотворців щодо створення уніфікованої бази процесуальних бланків документів, що використовуються слідчими при проведенні слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Звертаючись до зарубіжного досвіду документування службової діяльності слідчих підрозділів,

© Єлісєєва О. С., Романюк В. В., 2021

необхідно зазначити, що, наприклад, у Франції створено загальноприйняту систему бланків процесуальних документів, що є загальнообов'язковими та відхилення від яких є грубим порушенням процесуальної форми. У сусідній Російській Федерації перелік таких бланків вміщено у додатках до Кримінально-процесуального кодексу, що логічно створює єдність змісту норм процесуального законодавства та формального їх вираження. В Україні ж до тепер не створено чіткого переліку бланків кримінальних процесуальних документів на відміну від адміністративного провадження, у якому використовуються адміністративні документи, бланки яких містяться у Наказі МВС України № 1376 «Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції» від 06.11.2015 року.

Окреслена проблема породжує ряд невідповідностей у ході роботи слідчого. По-перше, відсутність стандартизованої документальної форми не сприяє визнанню доказів, зібраних слідчим, - допустимими (належне процесуальне оформлення ходу і результатів проведення слідчих (розшукових) і негласних (розшукових) дій (ст. 103-108 КПК) [2]. По-друге, антагонізм документальної форми в межах країни породжує складність документообігу між підрозділами, що нерідко взаємодіють у ході одного кримінального провадження.

Отже, на даний час документування службової діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України позбавлене уніфікованої форми, що виражається у відсутності затверджених бланків процесуальних документів. Це, в свою чергу, породжує цілком обумовлений сумнів щодо врегульованості, юридичної визначеності, суворої обов'язковості режиму кримінального провадження – кримінальної процесуальної форми. Тому, доцільним є внесення відповідних змін до кримінального процесуального законодавства України, а саме формування чіткого оформленого переліку процесуальних бланків документів, що використовуються слідчими під час ведення кримінального процесу (провадження).

Список використаної літератури: 1. Скібіцька Л.І. Офісний менеджмент: навч. посіб. / Л.І. Скібіцька, В.І. Щелкунов, Т.В. Сівашенко, Ю.М. Чичкан-Хліповка. К.: «Центр учбової літератури», 2014. 616 с. **2.** Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення 09.07.2021).

Володимир Веніамінович Єфімов,
кандидат юридичних, доцент,
доцент кафедри фінансових та стратегічних розслідувань факультету підготовки фахівців для підрозділів стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ДЕЩО ПРО ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ ВІД КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ

Кримінальні правопорушення економічного спрямування в базових галузях, зокрема в агропромисловому комплексі як одного з головних в економіці України, розглядаються в якості основних загроз національній безпеці. Сьогодні можна з впевненістю казати про поєднання зазначених вище кримінальних правопорушень з організованою злочинністю та корупцією. Найбільшу загрозу для України встановлює зрощування злочинних формувань з органами державної влади та місцевого самоврядування.

© Єфімов В. В., 2021

У літературі достатньо часто висловлюється думка проте, що окремими політичними силами відбувається лобіювання корисних інтересів, здатних на пряму впливати на прийняття управлінських та господарських рішень [2].

Вивчення вказаної тематики доводить ситуацію про відсутність належного державного контролю за фінансовими операціями й низьку ефективність держуправління в сфері агропромислового комплексу, тим самим створюються сприятливі умови для вчинення економічних кримінальних правопорушень, що призводить до значного зниження результативності заходів державної підтримки, чим штучно створюються перепони наповнення бюджетів різних рівнів доходами від господарської діяльності.

Окремої уваги заслуговує державний резерв України щодо належного збереження стратегічних запасів продуктів харчування. Викрадання з державного резерву сільськогосподарської продукції створює значну загрозу Національній безпеці України.

Без зайвої напруги в мережі Інтернету можна знайти інформацію стосовно викрадань, що вчинюються з запасів держзерезрву.

Так, у минулому році були публікації стосовно викрадення 2700 вагонів зерна з держрезерву [2, 3, 4, 5; 6].

За вказаним фактом розкрадання зерна на понад 800 мільйонів гривень слідчі Національної поліції відкрили кримінальне провадження за ч. 5 ст. 191 (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем) Кримінального кодексу України [7].

Усі ці публікації викликають масу запитань у громадян. Серед яких найголовнішим є яким чином відбуватиметься відшкодування завданих збитків, не обговорюючи аспекти притягнення до відповідальності винних осіб.

Обговорюючи розміри завданих збитків, доводиться констатувати про те що вказана сума більша ніж сумарний збиток який спричиняється економічними злочинами за кілька років.

Дослідженням встановлено, що за статистичними показниками від 15 до 20 % від загальної цифри кримінальних правопорушень в агропромисловому комплексі, вчинюється у складі організованих злочинних груп. Особлива суспільна небезпека зазначених кримінальних правопорушень стосується форми та способів вчинення, характеризуються високою латентністю, можливостями впливати на хід досудового розслідування, а також злочинного тиску на винесення вироків судами.

У разі відсутності у матеріалах перевірок даних про наявне майно, орган досудового розслідування має дати відповідне доручення оперативному підрозділу, що здійснював попередню перевірку. Питання про відкриття кримінального провадження про кримінальні правопорушення, вчинені в сфері економіки, слід вирішувати з урахуванням цієї обставини, а також повноти зібраних матеріалів перевірки відповідно до вимог наказів МВС України. Після відкриття кримінального провадження для виявлення майна, на яке відповідно до норм КПК України може накладатись арешт, орган, що проводить досудове розслідування, зважаючи на наявну інформацію в матеріалах перевірки, накладає заборону на його відчуження, а також продовжує здійснювати його розшук як самостійно, так і наданням окремих доручень оперативним підрозділам. Після відкриття кримінального провадження за злочинами у сфері економіки обов'язковою умовою повинно бути включення до складу СОГ оперативного працівника, за для здійснення оперативно-розшукового супроводження розслідування кримінального провадження. У справах з великим обсягом роботи необхідно звільняти оперативних працівників від виконання завдань, не пов'язаних з роботою у слідчо-оперативній групі. Одним з основних джерел отримання подальшої інформації про наявність у осіб нерухомого і рухомого майна є проведення слідчих (розшукових) дій. При цьому найпозитивніший результат досягається при проведенні зазначених слідчих (розшукових) дій невідкладно після відкриття кримінального провадження. Одночасно зі здійсненням

процесуальних дій слід продовжувати витребувати необхідну інфомацію у відповідних підприємствах, установах, організаціях. При вирішенні питання про накладення арешту на майно слідчий повинен володіти вірогідною інформацією про його власників і в усіх випадках ретельно розбиратися зі зверненнями осіб, які оскаржують арешт на майно, та вирішувати їх згідно з чинним законодавством [8, с. 23-24].

Перелічені особливості потребують урахування в діяльності не тільки органів та підрозділів Національної поліції. Дієвою допомогою буде втручання Служби безпеки України в процес розкриття та розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень, оскільки дуже великі суми завданих збитків й не виключається можливість втручання в процес розслідування корумпованих зв'язків на всіх рівнях, не виключаючи навіть вищі державні та політичні сили.

Список використаної літератури: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text; **2.** Радник глави МВС сказав, що на Тернопільщині «миші з'їли» майже 2700 вагонів зерна. І пригрозив знайти імена «мишей» URL: https://hromadske.ua/posts/radnik-glavi-mvs-skazav-sho-na-ternopilshini-mishi-zyili-majzhe-2700-vagoniv-zerna-i-prigroziv-znajti-imena-mishej**;** 3. Миші з'їли" 2700 вагонів зерна з Держрезерву – відео сюжет на ютуб сайті URL: https://www.youtube.com/watch?v=wloFKQPxF_Q; 4. Як миші з'їли зерно з держрезерву– відео сюжет на ютуб сайті URL: https://www.youtube.-com/watch?v=TAuPpqqVGcg**; 5.** А нема! А миші з'їли. Як гризуни вкрали 2 700 вагонів зерна з Держрезерву URL: https://lvivski.in.ua/articles/yak-hryzuny-vkraly-2700-vahoniv-zerna-z-derzhrezervu; 6. Про мишей і людей. Як аудит Держрезерву викрив мільярдний збиток URL: https://www.google.com/search?q=%D0%BC%D0%B8%D1%-88%D1%96+%D0%B7%27%D1%97%D0%BB%D0%B8&oq=%D0%BC%D0%B8%D1%88%D1%96+&aqs=chrome.0.69i59j69i57j0i512l4j69i61l2.18047j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8**; 7.** В МВС відкрили провадження через зникнення зерна з Держрезерву. https://babel.ua/news/44649-u-mvs-vidkrili-provadzhennya-cherez-zniknennya-zerna-iz-derzhrezervu-radnik-avakova-nazvav-svoji-slova-pro-mishey-metaforoyu**; 8.** Телиця В.В. Окремі питання з розшуку майна і коштів у ході проведення дослідчих перевірок матеріалів про злочини в сфері економіки з метою забезпечення відшкодування завданих збитків у ході досудового слідства // Актуальні проблеми протидії злочинам у сфері економіки: матеріали Всеукраїнської наукової конференції (Львів, 26 березня 2010 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – С. 20-24.

Мерей Жунусова,
магистр права, докторант факультета послевузовского образования Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова (Казахстан)

МОДЕЛИ (ФОРМЫ) ДОСУДЕБНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ ПО УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ ГОСУДАРСТВ ОЭСР И ИНЫХ ИНОСТРАННЫХ ГОСУДАРСТВ

Иностранный опыт действующего права, в том числе уголовно-процессуального, практики его применения, изучать, безусловно, надо. Однако это не повод прямого его использования в правовой системе и практике правоприменения в Казахстане. С учетом этого обстоятельства диссертант предпринял попытку фрагментарно описать опыт досудебного расследования в государствах ОЭСР и иных иностранных государствах

© Жунусова М., 2021

исключительно с целью определения общих и особенных закономерностей его состояния, содержания и развития.

В ходе данной работы, в процессе фрагментарного описания досудебного расследования, в частности Великобритании, США, Франции, ФРГ, иных государств использованы научные и учебные труды разных лет, которые позволили определить основные подходы и вывести закономерности к построению данной стадии уголовного процесса в указанных государствах [1].

В Великобритании уголовные дела фактически возбуждаются и расследуются полицией. На долю полиции (она создана в Англии в первой трети 19 века) приходится около 90 % уголовных дел, по которым уголовное преследование осуществляют государственные органы. Полицейский аппарат в Англии (полицейские называются констеблями) довольно многочисленный, разветвленный и технически хорошо оснащенный. Во всех территориальных подразделениях страны (графствах, городах) есть полицейские управления, в составе которых функционируют отделы уголовных преследований [2, с. 31].

Хотя полиция и производит полностью расследование преступлений, ее деятельность в английском уголовном процессе считается внепроцессуальной, и все факты, добытые ею, формально не признаются доказательствами до тех пор, пока не будут предъявлены мировому судье (магистрату) и там им закреплены. Это так называемая процедура перед допрашивающими судьями, которая заменяет собой процессуальную стадию предварительного расследования и одновременно является стадией предания обвиняемого суду [2, с. 35].

Собственно публичным преследованием по всем уголовным делам в судах Англии занимается Дирекция публичных преследований (1879 год), возглавляемая Директором, назначаемым Министром внутренних дел.

Уголовным преследованием до суда также наделены управление почт, министр труда, министр торговли [2, с. 35-36].

Фактически в преобладающем большинстве случаев уголовное преследование в США возбуждается и ведется полицией, ФБР, органами атторнейской службы [2, с. 95-96].

Основным органом расследования в США является полиция, которая включает многочисленные учреждения, создаваемые различными властями. Здесь принято различать полицию федеральную, штатов и местную.

В состав федеральной полиции входит, в частности ФБР, формально подчиненное Министерству юстиции США и выполняющее функции уголовной и политической полиции. В уголовном процессе на ФБР возложено расследование наиболее опасных преступлений, преследуемых по федеральным законам.

Этим статусом обладает и Секретная служба Министерства финансов США, которая в уголовном процессе расследует дела о фальшивомонетничестве и иных преступлениях, наносящих ущерб финансовой системе США.

Законодательством штатов, в том числе в уголовном процессе, определяется компетенция полиции соответствующего штата, распространяемая только на территорию этого штата.

Местную полицию представляют обычно шерифы полиции округа, полиция самоуправляющихся населенных пунктов и полиция городов.

Определенное место в системе органов уголовного преследования в США занимает коронерская служба.

Коронер проводит расследование с участием присяжных, число которых устанавливается процессуальным законодательством штатов.

Если в пределах округа обнаружен труп, коронер проводит его предварительный осмотр. Затем из числа местных жителей он созывает присяжных, которые принимают участие в осмотре трупа и допросе свидетелей, при необходимости может быть назначена

судебно-медицинская экспертиза трупа. Выводы его расследования излагаются в вердикте, который содержит правовую и медицинскую оценку события. Вердикт не является актом предания суду, он направляется окружному атторнею, который составляет обвинительный акт и передает его в орган предания суду-большое жюри, если законом штата оно предусмотрено либо непосредственно в суд. Передать вердикт и материалы коронерского расследования в суд для созыва большого жюри вправе и сам коронер. Однако ни обвинитель, ни большое жюри или суд в своих решениях не связаны с этим вердиктом и могут принять решение прямо противоположное выводам расследования коронера.

Если не иметь в виду прочих обширных функций, обвинителем по уголовным делам в США выступает, как правило, атторнейская служба (различаются федеральные, штатов, местные атторнеи). Положение атторнея в США существенно отличается от положения прокурора в системе прокуратуры, например, Казахстана. Для эффективного ведения расследования и предъявления обвинения, в составе этой службы имеются следственные подразделения [3, с. 60-62].

Спецификой американской системы расследования преступления является деятельность разного рода комитетов, создаваемых законодательными органами США и штатов, и комиссий, создаваемых исполнительной властью.

Официально считается, что процессуальной стадией расследования уголовного дела является предварительное слушание дела в суде, то есть деятельность полиции, ФБР по расследованию преступлений лежит вне рамок уголовного процесса, является непроцессуальной.

В связи с этим, теоретически «первым шагом» уголовного процесса в США считается доставление к мировому судье (магистрату) лица, арестованного по подозрению в совершении преступления, для решения вопроса об обоснованности возбуждения уголовного преследования и о мере пресечения. После привода обвиняемого судья должен сообщить ему о выдвинутом против него обвинении, о праве на содействие защитника во время расследования и о праве отказаться от такого расследования в суде.

По результатам предварительного расследования судья вправе прекратить уголовное дело, привлечь обвиняемого к уголовной ответственности, вынести приговор, если данное дело ему подсудно. В противном случае он направляет уголовное дело клерку того суда, которому оно подсудно [4, с. 95-108].

В уголовном процессе Франции провозглашается отделение расследования от преследования. При этом возбуждение уголовного преследования, а также руководство судебной полицией, надзор за расследованием и поддержание обвинения в суде, обеспечение исполнения решений судебных органов, возлагается на соответствующего прокурора (прокурора Республики (райпрокуратура), состоит при каждом трибунале большой инстанции и одновременно лично, через полицейского комиссара или офицера полиции обслуживает трибунал низшей инстанции (полицейские и исправительные трибуналы); Генерального прокурора при апелляционном суде (ему подчиняются все прокуроры Республики в районе компетенции апелляционного суда); Генерального прокурора при Кассационном суде) [4, с. 150-151]. Структура органов прокуратуры, таким образом, совпадает со структурой судебных органов [5, с. 153].

Прокурор Республики производит или распоряжается о производстве всех действий, необходимых для розыска и преследования лиц, виновных в нарушении закона. С этой целью он руководит деятельностью должностных лиц и агентов судебной полиции на территории, находящейся в районе компетенции трибунала, при котором он состоит. Он, к тому же, обладает всеми правами и полномочиями должностного лица судебной полиции.

Предварительное расследование во французском уголовном процессе имеет две формы: предварительное следствие и дознание. Они, главным, образом, различаются и связаны с подследственностью уголовных дел.

Следует иметь ввиду, что согласно уголовному праву Франции все деяния по степени их общественной опасности, характеру и размеру санкций, делятся на преступления, деликты, проступки (нарушения).

Объективно, что по делам о преступлениях всегда обязательно предварительное следствие. При необходимости, такое расследование может проводиться по иным категориям уголовных правонарушений.

Важно отметить, что предварительное следствие проводит исключительно следственный судья, а по делам несовершеннолетних вправе также судья по делам несовершеннолетних. Следственный судья назначается из числа судей высших (исправительных) трибуналов декретом Президента Республики по представлению Министра юстиции.

Следственный судья вправе производить следствие только на основании требования прокурора Республики, в том числе в случаях совершения явного преступления или деликта. Требование прокурора Республики о возбуждении дела может иметь место, как в отношении определенного, так и в отношении еще неизвестного следствию лица.

В большинстве случае предварительное расследование во Франции производится в форме полицейского дознания. В состав судебной полиции входят многочисленные должностные лица, чиновники, агенты. Судебная полиция осуществляет свои функции под руководством прокурора Республики и находится под надзором Генерального прокурора при апелляционном суде.

По делам о преступлениях судебная полиция производит первичные, неотложные следственные действия с последующей передачей всех материалов уголовного дела следственному судье; после передачи она может продолжать оказывать содействие следственному судье только по его поручениям и требованиям.

По делам о деликтах и проступках, судебная полиция производит расследование полностью по указанию прокурора Республики или по собственное инициативе, с передачей всех материалов дознания прокурору Республики.

Собственно, предание суду обвиняемого по делам о преступлениях, деликтах, проступках возлагается на обвинительную камеру, которая является следственным судом второй инстанции. Функции прокуратуры в этой камере осуществляет Генеральный прокурор при апелляционном суде, который направляет в нее дело со своим заключением.

По результатам рассмотрения дела в обвинительной камере, при наличии оснований, оно может быть направлено путем вынесения постановления, соответственно, - по деликтам или проступкам, в исправительный или полицейский трибунал. Таким правом по этой категории дел обладает также следственный судья непосредственно. Вправе направить дело о явном деликте, по которому задержано лицо, его совершившее, в исправительный трибунал и прокурор Республики.

Уголовные дела о преступлениях с постановлением о предании суду обвинительная камера направляет для рассмотрения в суд присяжных [5, с. 152-163].

Уголовному процессу ФРГ известны два вида предварительного расследования - дознание и предварительное следствие. Первое именуется «подготовкой публичного обвинения», а второе – «Судебным предварительным следствием», так как его проводит следственный судья. Основным видом предварительного расследования по большинству уголовных дел является дознание, которое проводит прокуратура и полиция [6, с. 34]. Производство дознания в полиции возложено на определенную категорию чиновников, именуемых вспомогательными чиновниками прокуратуры. Согласно закону производство дознания в полном объеме относится к компетенции прокуратуры. Полиция выполняет отдельные поручения прокуратуры, а также по собственной инициативе расследует уголовно наказуемые деяния в целях предупреждения запутывания дела. В этом случае она обязана немедленно передать все материалы прокурору. Задачей прокурорского дознания является установление подозрения в совершении уголовно наказуемого деяния определенным лицом для решения вопроса о возбуждении публичного обвинения.

На практике, однако, прокуратура самостоятельно ведет дознание и постоянно прибегает к помощи полиции.

Дознание считается законченным, если дело настолько расследовано, что прокуратура имеет возможность решить, может ли быть возбуждено публичное обвинение и принято одно из следующих решений: прекратить уголовное дело; возбудить публичное обвинение и направить дело с обвинительным актом в суд; возбудить ходатайство о проведении по делу предварительного следствия.

Список использованной литературы: 1. Головко Л.В., Филимонов Б.А. Уголовный процесс западных государств.-М.: ИКД «Зерцало-М», 2011.-480 с.; **2.** Михеенко М.М., Шибико В.П. Уголовно-процессуальное право Великобритании, США и Франции / Учебное пособие.- Киев: КГУ им. Т. Шевченко, 1988.-187 с. **3.** Махов В.Н., Пешков М.А. Уголовный процесс США. Учебное пособие.- М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез».-1998,-208 с. **4.** Михеенко М.М., Шибико В.П. Уголовно-процессуальное право Великобритании, США и Франции / Учебное пособие.- Киев: КГУ им. Т. Шевченко, 1988.-187 с. **5.** Хайруллина Э.А. Полномочия прокурора в досудебном производстве по уголовному делу согласно уголовно-процессуальному законодательству Франции.- Вестник экономики, права и социологии, 2011, № 3, с. 153-157**. 6.** А.С. Виноградов. Система досудебного производства в уголовном процессе России и Германии. - Журнал правовых и экономических исследований, 2014, 3: 32–35.

Олена Олександрівна Жупанова,
суддя Первомайського міськрайонного суду Харківської області

ПРОНИКНЕННЯ ДО ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ: ПРАКТИКА СУДОВОГО КОНТРОЛЮ

Конституцією України заборонено проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду (ч. 2 ст. 30). Дана конституційна гарантія відображена також й на галузевому рівні. Відповідно до вимог ст. 13 КПК України не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим судовим рішенням, крім випадків, передбачених КПК України. Як виняток ч. 3 ст. 30 Конституції України передбачає, що у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку. Такий виняток встановлено саме у ч. 3 ст. 233 КПК України. Слідчий, дізнавач, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення. У такому разі прокурор, слідчий, дізнавач за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися до слідчого судді із клопотанням про проведення обшуку.

Крім того, у положеннях ч. 3 ст. 233 КПК України закріплено процесуальний порядок судового контролю за проникненням до житла та іншого володіння особи, яке відбувалось без ухвали слідчого судді. Зокрема, слідчий суддя розглядає клопотання про проведення обшуку (звернемо увагу, що клопотання має назву саме про проведення обшуку, а не проникнення до житла) згідно з вимогами ст. 234 КПК України. Слідчий

© Жупанова О. О., 2021

суддя перевіряє, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для проникнення до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді. Якщо слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук, встановлені внаслідок такого обшуку докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню.

Маючи, на перший погляд, чітку законодавчу регламентацію випадків проникнення до житла та порядку здійснення судового контролю за ним, у слідчо-судовій практиці виникає багато проблемних питань у цьому аспекті. Одне з них стосується співвідношення випадків проведення огляду житла та проникнення до житла чи іншого володіння особи без судового рішення. Зокрема, проблемні питання, що виникають у піднятій проблематиці стосуються наступного. Чи розповсюджуються правила, передбачені ч. 1 та ч. 3 ст. 233 КПК України на порядок проведення огляду місця події у житлі чи іншому володінні особи? Чи потрібно слідчим органам вчиняти дії, передбачені ч. 3 ст. 233 КПК України, для отримання ухвали слідчого судді після проведення огляду місця події у житлі чи іншому володінні особи за відсутності письмової згоди володільця, але за наявності активних дій власника, пов'язаних з викликом поліції?

Враховуючи суперечливість слідчої та судової практик з піднятих питань, окреслене було предметом вивчення Касаційного кримінального суду (далі - ККС). Зокрема, у п. 32, 33 постанови від 12.02.2019 (справа № 159/451/16-к) ККС дійшов висновку, «що, якщо подія, з приводу якої проводиться огляд, відбулась у житлі чи іншому володінні особи, на проведення такого огляду місця події поширюються вимоги, передбачені статтею 30 Конституції та відповідними положеннями статей 13, 233, 234 та 237 КПК. Посилання прокурора на той факт, що огляд місця події може відбуватися у невідкладних випадках до внесення відомостей в ЄРДР, а звернення до суду можливо лише після такого внесення не змінює цього висновку. Суд не вбачає жодних логічних суперечностей в цих нормах або практичних труднощів у виконанні вимог негайно після огляду місця події внести відомості у ЄРДР та невідкладно звернутися до слідчого судді, якщо такий огляд було проведено у житлі та іншому володінні особи без попереднього дозволу суду» [1].

У піднятій проблематиці слід також звернутися ще до одного рішення найвищого суду у системі судоустрою України. Верховний Суд колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у постанові від 23.05.2018 (справа № 159/451/16-к) зробив наступний правовий висновок: «за загальним правилом, встановленим у ч. 2 ст. 234 та ч. 2 ст. 237 КПК України, огляд та обшук житла чи іншого володіння особи здійснюється на підставі ухвали слідчого судді. У винятковому випадку, передбаченому ч. 3 ст. 233 КПК України слідчий, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, однак у такому випадку прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій (постфактум) звернутися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді. Докази, встановлені внаслідок огляду та обшуку, проведених з порушенням зазначених правил, а також, якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого про обшук або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук, є недопустимими» [2].

Ще одне суперечливе питання, з якими зіштовхуються слідчі судді під час здійснення судового контролю за проникнення до житла чи іншого володіння особи, стосується процесуального оформлення цих дій. Так, згідно вимог ст. 233 КПК України, таке проникнення не вимагає прийняття слідчим, прокурором або дізнавачем процесуального рішення. Втім, практика з цього питання є різноваріантною. Зокрема, у Київській області, в деяких випадках слідчі, прокурори у разі проникнення до житла складають про це постанову. В обґрунтування такої позиції вони посилаються на ст. 110 КПК України (тобто на право скласти постанову, якщо вважають це за необхідне.) І відповідно,

слідчі судді розглядають постфактум клопотання про проведення обшуку, до якого практичні працівники долучають власну постанову про проникнення до житла чи іншого володіння особи. З цього приводу, хочемо зазначити, що на наше переконання, така практика є доволі суперечливою, оскільки законодавець передбачив можливість проникнення до житла саме у невідкладних випадках, тобто коли немає часу ані для складання процесуального документу, ані для вчинення будь-яких інших дій, ніж для врятування життя людей та майна чи для безпосереднього переслідування підозрюваних осіб. Ці дії потрібно здійснити негайно! А отже, складання постанови про проникнення до житла чи іншого водіння особи передбачає, що у слідчого, прокурора все таки був час на оформлення свого рішення, а значить – таке проникнення явно не було невідкладним.

Резюмуючи викладене, слід зазначити, що під час безпосереднього проникнення до житла чи іншого володіння особи правоохоронними органами, слідчі судді, звісно, участь не приймають. Проте, слід пам'ятати, що судовий контроль в окресленій ситуації відбувається постфактум. Тобто, якщо проникнення до житла чи іншого володіння особи відбувалось у невідкладних випадках, визначених у ч. 3 ст. 233 КПК України, прокурор, слідчий, дізнавач за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після такого проникнення звернутися до слідчого судді із клопотанням про проведення обшуку. І звернемо увагу, що на наше переконання, складання будь-яких процесуальних документів безпосередньо до такого проникнення, свідчитиме, що воно не було невідкладним. Отже, слід наголосити, що законодавець встановив положення щодо обов'язкового здійснення судового контролю за проникненням до житла, а відтак: за відсутності ухвали слідчого судді, отриманої після проникнення до житла чи іншого володіння особи, яке було проведено у невідкладних випадках, встановлені внаслідок таких дій докази є недопустимими.

Список використаної літератури: **1.** Постанова Касаційного кримінального суду від 12.02.2019 р., рішення у справі № 159/451/16-к. URL: http://reyestr.court.gov.ua/-Review/80224144. **2.** Постанова Касаційного кримінального суду від 23.05.2018 р., рішення у справі № 159/451/16-к. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/74342648

Олена Петрівна Заворіна,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ СТРУКТУРОВАНОЇ МОДЕЛІ ПРОТОКОЛУ (NICHD) ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНЬОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Міжнародні стандарти правосуддя дружнього до дитини передбачають розроблення та впровадження структурованої моделі протоколів допиту (інтерв'ю), які враховують різні етапи розвитку дитини та психофізіологічні особливості неповнолітніх.

Кримінальне процесуальне законодавство України передбачає обмеження проведення допиту малолітньої або неповнолітньої особи лише щодо його тривалості у часі та додаткових учасників кримінального провадження за його участі. Інших вимог під час отримання показань від неповнолітніх потерпілих та свідків КПК України не передбачає. Тому слідчий, дізнавач, прокурор вільні у виборі тактики отримання показань зазначених учасників кримінального провадження. Разом з тим, результати досліджень

© Заворіна О. П., 2021

свідчать про те, що провадження слідчих (розшукових) дій, особливо допиту за участю малолітніх або неповнолітніх осіб потерпілих та свідків, не зважаючи на спеціалізацію, часто викликають у слідчих, дізнавачів, прокурорів складнощі, у зв'язку з необізнаністю з особливостями спілкування з такими учасниками,

Сьогодні значної популярністю у роботі зарубіжних правоохоронних органів користується використання структурованої моделі протоколів інтерв'ю неповнолітніх. У Канаді, Фінляндії, Ізраїлі, Японії, Кореї, Норвегії, Португалії, Шотландії та США це протокол Національного інституту здоров'я дитини та розвитку людини (NICHD) [1]. У цих країнах вказаний інструмент використовують у тому числі для підготовки судових експертів та проведення судово-медичних інтерв'ю. Так, протокол NICHD був розроблений в середині 1990-х років для усунення недоліків під час співбесіди з дітьми-жертвами, які постраждали від насильницьких злочинів. Він був створений за участю широкого кола професіоналів, включаючи юристів, фахівців з розвитку, клінічних та судових психологів, офіцерів поліції та соціальних працівників. Метою було створення протоколу інтерв'ю, який можуть використовувати уповноважені на допит малолітніх та неповнолітніх уповноважені особи по всьому світу з різним рівнем досвіду та підготовки. Після десятиліть експериментальних та прикладних досліджень, які проводилися в основному психологами, стали зрозумілими сильні, слабкі сторони та особливості дитячої пам'яті і ці знання сформували розвиток багатьох цінних професійні рекомендації щодо опитування дітей. Рекомендації полягали в забезпеченні не тільки напряму щодо загальних понять про наявну пам'ять та навіюваність у неповнолітніх, але й конкретних та структурованих вказівок щодо саме того про що слід вести мову, і в якому порядку. Перевага цього структурованого підходу в тому, що він забезпечує всіх допитуваних малолітніх або неповнолітніх дітей рівними можливостями, зокрема, що саме розповісти про свій досвід незалежно від індивідуальних упереджень інтерв'юера і вже існуючих у нього переконань стосовно кримінального провадження.

Протокол NICHD ґрунтується на дослідженні етапів розвитку дітей з пізнавальними та комунікативними здібностями, а також методиках допиту, які підвищують здатність дітей надавати точну інформацію про минулі події. Протокол NICHD охоплює всі етапи інтерв'ю в ході розслідування. Використання Протоколу позитивно позначається не тільки на якості опитування інтерв'юерів та висловлювані дітей, але також покращує здатність професіоналів, що ведуть розслідування, розрізняти правдоподібні та неправдоподібні твердження та оцінювати достовірність показань. У вступній фазі інтерв'юер представляє себе, уточнює завдання для дитини (необхідність докладно описувати події та розповідати правду), а також пояснює основні правила та очікування (тобто що дитина може і повинна сказати: «Я не пам'ятаю», «не знаю», «я не розумію», або, якщо потрібно, виправляти інтерв'юера) [2]. Фаза встановлення психологічного контакту після вступного етапу включає два алгоритми. Перший призначений для створення спокійної, сприятливої атмосфери для дітей та встановлення взаємозв'язку між дітьми та інтерв'юерами. На другому етапі дітям пропонують описати нещодавно пережиту нейтральну подію. Цей «тренінг» призначений для ознайомлення дітей зі стратегіями та методами розслідування, що застосовуються на основній фазі, демонструючи при цьому конкретний рівень деталізації, який від них очікують. У перехідній частині між початковими та основними етапами інтерв'ю використовуються підказки, що дозволяють ідентифікувати цільові події без нав'язливості та підказки, які є настільки відкритими, наскільки це можливо. Інтерв'юер лише переходить до деяких ретельно сформульованих і все більш орієнтованих підказок (послідовно), якщо дитина не може визначити цільову подію. Тільки після завершення вільної розповіді інтерв'юер переходить до прямих запитань (цілеспрямовані запитання щодо викладу, які стосуються деталей, згаданих раніше) і запитує інформацію по певних категоріях (час, зовнішній вигляд тощо), наприклад: «Коли це сталося?» або «Що сталося?». Якщо

найважливіших деталей все ще не вистачає, інтерв'юери ставлять закриті питання з обмеженими відповідями (в основному, «так/ні») або питання з вимушеним вибором, що стосуються нових питань, які раніше не вдалося вирішити. Навідні запитання, які повідомляють неповнолітньому про те, яка відповідь очікується, не рекомендуються[3]. Як свідчать дані зарубіжних дослідників проведення допитів за допомогою структурованої моделі Протоколу NICHD є більш ефективними та менш травмуючими для малолітніх або неповнолітніх осіб. Вказаний позитивний досвід було б доцільно запровадити й в Україні. Тому, Протокол NICHD може бути включений до існуючих навчальних програм щодо підготовки слідчих, дізнавачів, прокурорів, експертів та суддів.

Список використаної літератури: 1. Переглянутий протокол NICHD URL: http://nichdprotocol.com/wp-content/uploads/2013/03/RevisedProtocolTMWH2final-1.pdf, **2.** Karni-Visel Y, Hershkowitz I, Lamb ME, Blasbalg U. Facilitating the Expression of Emotions by Alleged Victims of Child Abuse During Investigative Interviews Using the Revised NICHD Protocol. Child Maltreat. 2019 Aug;24(3):310-318. doi: 10.1177/1077559519831382. Epub 2019 Mar 17. PMID: 30879346. **3. «**What to Reveal and what to Conceal? An Empirical Examination of Guilty Suspects' Strategies**»** *Investigative interviewing research & practice ii-rp (Investigative Interviewing Research & Practice) is the official journal of the International Investigative Interviewing Research Group* URL: https://iiirg.org/resources/journal/.

Олена Петрівна Заворіна,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ;

Максим Олегович Шепітько,
курсант 4 курсу факультету № 4 Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ МАЛОЛІТНЬОЇ ОСОБИ ІЗ ЗАЛУЧЕННЯМ ПОЗИТИВНОГО ДОСВІДУ ДИТЯЧИХ ПСИХОЛОГІВ

Під час проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень іноді учасниками кримінального провадження стають малолітні особи. Відповідно до ст. 3 КПК України малолітня особа – це дитина до досягнення нею чотирнадцяти років [1].

Найбільш частими випадками участі малолітніх осіб у слідчих (розшукових) діях є допит таких осіб на різних стадіях кримінального провадження. У цілому допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться за правилами ст. 224 КПК України. Проте, ст. 226 КПК України передбачає цілий ряд особливостей допиту малолітньої особи. Такими особливостями, зокрема, є: 1) допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря; 2) допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом - понад дві години на день; 3) особам, які не досягли шістнадцятирічного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність давати правдиві показання, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання; 4) до початку допиту особам, зазначеним у частині першій цієї статті, роз'яснюється обов'язок бути присутніми при допиті, а також право заперечувати проти запитань та ставити запитання [1].

© Заворіна О. П., Шепітько М. О., 2021

Залежно від свого віку малолітні особи перебувають на різних стадіях психологічного, фізичного та морального розвитку, тому кожна дитина потребує особливого підходу до себе під час допиту. Однією з основних проблем з якою зустрічаються слідчі під час проведення допиту малолітніх осіб це почати бесіду. Малолітні особи дуже важко йдуть на контакт з незнайомцями, тим паче, коли здійснюється відеофіксація відповідної бесіди. Наприклад, малолітня особа може почувати себе ніяково у присутності оператора камери; занадто великого або малого приміщення; встановленої перед очима камери або мікрофону. Такі обставини можуть емоційно обтяжувати допитувану особу і не сприятимуть отриманню достовірних показань. Саме тому кримінальне процесуальне законодавство передбачає залучення до допиту таких осіб психолога або педагога, які сприяють в налаштуванні психологічного контакту між слідчим, дізнавачем, прокурором та допитуваною особою. Водночас, важливою умовою ефективного проведення допиту неповнолітніх та малолітніх осіб є правильне вирішення питання про те, хто з указаних в законі осіб братиме участь під час допиту. Крім того, є важливим фіксування у протоколі допиту інформації про стан малолітньої дитини на початку слідчої (розшукової) дії. Наприклад, чи здорова дитина, чи її фізичний розвиток відповідає віку за документами, чи вона доглянута, чи в її зовнішньому вигляді помітні специфічні риси тощо. Ці факти можуть бути важливими у деяких категоріях кримінальних проваджень, особливо у злочинах про фізичне чи сексуальне насильство.

Крім того, дитячі психологи рекомендують зберігати та залучати до матеріалів кримінального провадження малюнки і письмові матеріали створені малолітньою особою під час допиту. Протоколи допиту малолітніх свідків або потерпілих повинні фіксувати, як висловлювання дитини, так і невербальну комунікацію (зміни пози, симптоми рухової тривоги, тремтіння рук тощо). Також рекомендовано занотовувати у протоколі не лише відповіді дитини, але й запитання з точним відтворенням їх формування. Це дозволить, у разі необхідності, довести, що запитання були адаптовані до можливостей дитини, правильно нею були зрозумілі, не містили висловлювань, які підказували відповідь, або які могли призвести до повторного травмування.

Також при проведенні даної процесуальної дії слідчий зобов'язаний дотримуватись вимог щодо «Опитування дитини», передбачених у Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. Серед них: а) проведення опитувань дитини без необґрунтованої затримки, відразу після повідомлення фактів компетентним органам; б) проведення опитувань дитини, якщо це необхідно, у спеціально обладнаному та прилаштованому для цих цілей приміщенні; в) проведення опитувань дитини особою, спеціально підготовленою для цих цілей; г) проведення всіх опитувань дитини одними й тими самими особами, якщо це можливо та де це доцільно; д) якомога меншої кількості опитувань і настільки, наскільки це є вкрай необхідним для цілей кримінального провадження; е) можливості супроводження дитини її законним представником або, де це доцільно, дорослим, якого вона сама вибирає, якщо стосовно цієї особи не буде винесено мотивованого рішення про інше [2].

Так, згідно з положеннями цієї Конвенції для покращення психологічного стану дитини під час допиту передбачено, що допит дитини, потерпілої від злочину або такої, яка вчинила кримінальне правопорушення, має бути проведений у дружній атмосфері для дитини, де вона відчуває захист і комфорт. З цією метою в Україні з 2008 році вперше почали облаштовуватися і використовуватися так звані «зелені кімнати». Такі спеціально облаштовані приміщення призначені для роботи з дітьми, які постраждали внаслідок злочину чи стали свідками сексуального насильства або експлуатації, інших злочинів, або такими, які підозрюються в вчинені злочинів, за допомогою спеціальних методик, дружніх до дитини. Основна мета проведення допиту в такій кімнаті – запобігання повторній травматизації психіки дитини в процесі опитування як завдяки спеціальним методикам та психологічно комфортній атмосфері, так і завдяки технічному

оснащенню, яке дозволяє коректно вести відеозапис допиту та в подальшому використовувати цей відеозапис для ведення слідства без проведення повторних допитів [4].

Розглянувши особливості допиту малолітніх осіб можна зробити висновок, що допит таких осіб є досить не простою процесуальною дією, причому як для однієї так і для іншої сторони кримінального провадження. Тактика допиту неповнолітніх має специфічні особливості, що обумовлюються їх індивідуальними властивостями, рівнем розвитку і визначається залежно від особливостей психіки дітей та підлітків різного віку. З огляду на те, що допит може нести негативні наслідки на психіку дитини, правильно зменшити кількість допитів малолітніх осіб, обов'язково застосовувати відеофіксацію такої слідчої (розшукової) дії, залучати психологів, які мають відповідну підготовку та досвід роботи з дітьми, обирати місцем проведення допиту спеціально обладнане приміщення тощо.

Список використаної літератури: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17. **2**. Конвенція про права дитини URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text. **3**. «Зелені кімнати»: рекомендації до обладнання. URL: https://rescentre.org.ua/images/Uploads/Files/child_-witness_dl/green_room_eqiupment.pdf

Дарина Григорівна Заврічко,
курсантка Харківського національного університету внутрішніх справ;
Євгеній Вікторович Зозуля,
викладач кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ ПРИЧИН ВИНИКНЕННЯ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД

Сьогодні життя кожної сучасної людини складно уявити без автомобільного транспорту, який використовується фактично у всіх сферах суспільного життя. Проте розвиток транспортної галузі створює значні проблеми, які виникають через порушення суб'єктами правил дорожнього руху та характеризуються широкою розповсюдженістю і мають підвищену суспільну небезпеку. Особливо актуальними вони стають у місцях масової концентрації автомобілів – в населених пунктах, де одночасно максимально сконцентровані люди. Згідно статистики, яка була оприлюднена на сайті Національної поліції, на дорогах України в 2021 році трапилося 137 тисяч дорожньо – транспортних пригод (далі ДТП), що на 18 тисяч більше, ніж в попередньому, 2020 році [1]. В українському законодавстві визначений термін *дорожньо-транспортна пригода* - подія, що сталася під час руху транспортного засобу, внаслідок якої загинули або поранені люди чи завдані матеріальні збитки [2].

Для з'ясування характеристики обставин, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень даного виду, слід зазначити, що дорожньо-транспортні події належать до необережних злочинів, тобто вчиняються через злочинну самовпевненість або злочинну недбалість. Злочинні порушення правил безпеки дорожнього руху є наслідком різноманітних недозволених дій або не вчинення дій з боку суб'єктів цього виду кримінального правопорушення.

Як свідчить статистика, найчастіше дорожньо-транспортні події виникають внаслідок порушень, яких припускається водій транспортного засобу, а саме:

© Заврічко Д. Г., Зозуля Є. В., 2021

1. перевищення встановленої швидкості руху;
2. недотримання правил обгону, повороту чи рядності;
3. наїзд на смугу зустрічного руху;
4. порушення правил проїзду перехресть;
5. недотримання безпечної дистанції руху;
6. перевезення пасажирів у непристосованому для цього транспорті;
7. неправильне завантаження й укріплення вантажу на транспорті;
8. недотримання сигналів світлофору;
9. виїзд на завідомо технічно несправному транспорті;
10. порушення правил руху на залізничних переїздах тощо [3].

Особливо небезпечним і водночас дуже розповсюдженим порушенням є управління транспортним засобом у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, бо у водія при цьому значно уповільнюється реакція, слабшає увага, неадекватно сприймається та оцінюється дорожня обстановка.

Також ДТП часто відбуваються внаслідок неправомірних дій пішоходів чи пасажирів, а саме:

1. перехід проїжджої частини перед рухомим транспортом;
2. рух уздовж проїжджої частини дороги;
3. перехід проїжджої частини у непризначених для переходу місцях;
4. недотримання дорожніх знаків і сигналів світлофору;
5. ігри дітей і підлітків на проїжджій частині дороги;
6. посадка і висадка пасажирів під час руху транспорту;
7. їзда на підніжках;
8. раптова поява на проїжджій частині пішоходів [4].

Необхідно зазначити, що за цих обставин, якщо водій не порушував правил дорожнього руху, кримінальна відповідальність для нього не настає.

До важливих умов, за яких вчиняються ДТП, слід віднести дорожні умови — це сукупність факторів, що характеризують (з урахуванням пори року, періоду доби, атмосферних явищ, освітленості дороги) видимість у напрямку руху, стан поверхні проїзної частини (чистота, рівність, шорсткість, зчеплення), а також її ширину, величину похилів на спусках і підйомах, віражів і заокруглень, наявність тротуарів або узбіч, засобів організації дорожнього руху та їх стан. Ця група обставин характеризується:

1. місцем знаходження дороги та дорожнім покриттям (прямі частини доріг і повороти зі змінним радіусом, спуском і підйомом, різна ширина і стан проїжджій частини, дальність видимості, погодні умови і т. д.);
2. рівнем регулювання руху (дорожні знаки, розмітка, світлофори та інше);
3. освітленням проїжджої частини у темний час доби;
4. будови, споруди і зелені насадження, розміщені поруч з дорогою, тощо[5].

Отже, до причин виникнення ДТП можна віднести порушення правил безпеки дорожнього руху всіма суб'єктами дорожнього руху. Однак, слід зазначити, що не всі ДТП мають склад правопорушення, а лише ті, котрі створили небезпеку для життя та здоров'я людей або викликали настання інших тяжких наслідків.

Список використаної літератури: 1. Національна поліція України URL: https://www.npu.gov.ua **2.** Закону України «Про дорожній рух» від 17.03.2021 № 1231-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3353-12#Text **3**. Колеснік І.І. Методика розслідування злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту: рукопис. ХНУ імені В.Н. Каразіна. Харків - 2016 рік. URL: http://dspace.univer.kharkov.ua/-bitstream/123456789/12499/7/diss-Kolesnik.pdf **4**. Студентська бібліотека «Букліб». URL: https://buklib.net/books/31597/ **5.** Моховая Т.А. Методика расследования против безопасности дорожного движения: рукопись. КГАУ. Красноград – 2016. URL: https://kubsau.ru/science/dep_diss/35436/

Олександр Олександрович Загуменний,
ад'юнкт відділу організації освітньо-наукової підготовки
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТА ІНШИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ВИКОНАННІ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ДОРУЧЕНЬ СЛІДЧОГО ТА ДІЗНАВАЧА

На сьогодні у світі відбувається стрімкий процес розвитку та запровадження новітніх інформаційно-комунікативних, цифрових та інших технологій у всі сфері діяльності людини, суспільства та держави. Крім позитивних тенденцій та змін, протікання означених процесів вони також супроводжується й активним використанням таких інформаційних технологій представниками кримінальних структур. Удосконалення існуючих та генерація нових способів вчинення злочинів носить стійкий характер. За останній час відбувається тенеденція щодо постійного збільшення кількості злочинів, що вчиняються за допомогою високих інформаційних технологій, а особливо в умовах світової пандемії Covid-19 це питання набуває ще більшої актуальності.

Різноманітність апаратних та програмних засобів, що використовуються злочинцями, їх стрімке оновлення та збільшення функціональних можливостей, інформаційних та інших сучасних технологій, створюють значні труднощі для використання їх оперативними працівниками та слідчими. Крім цього, базисом означеної проблемної ситуації є недосконалість відповідного правового, організаційного, тактичного та методичного забезпечення з використання високих інформаційних та інших технологій у оперативно-розшуковій діяльності та при досудовому розслідуванні. Слід зазначити, що вказані тенденції висувають нові вимоги до підготовки працівників вказаних підрозділів поліції. Окрім того вимагає свого удосконалення й організація і розробка нових методик та тактики в роботі слідчих підрозділів та дізнання, оскільки ефективність їх діяльності прямо залежить від оновлених форм і методів, які при цьому використовуються. Тому вказаний напрям підлягає окремому дослідженню

Наукова дискусія щодо характеристики взаємодії слідчих та оперативних підрозділів приділено чимало уваги. Ця проблема була предметом дослідження таких науковців, як О. В. Бауліна, Ф. Ю. Бердичевського, І. М. Гуткіна, А. Я. Дубинського, Л. М. Карнєєва, О. М. Ларіна, Д. П. Письменного, М.А. Погорецького, В.М. Тертишника, О. О. Юхна та ін. Слід звернути увагу на останні дослідження у цьому напрямі. За визначенням Юхна О.О. питання кіберзлочинності : кримінологічна характеристика та запобігання органами внутрішніх справ досліджувала у 2016 році М.О. Кравцова. Теоретичні та методичні основи судової телекомунікаційної експертизи у 2017 році досліджував В.А. Коршенко. Проблеми щодо основ методики розслідування злочинів, вчинених у кіберпросторі досліджувались у 2020 році О.А. Самойленко. Враховуючи стрімкий розвиток сучасних новітніх інформаційних та інших технологій, окремі організаційні, оперативно-розшкові, криміналістичні та процесуальні особливості використання саме інформаційних та інших технологій оперативними підрозділами при виконанні доручень слідчого потребують окремого комплексного дослідження. Спробуємо запропонувати шляхи вирішення окремих проблемних питань використання саме інформаційних та інших сучасних технологій при виконанні доручень слідчого та дізнавача. Вирішення вказаних питань підвищить ефективність проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій оперативними підрозділами, що може вплинути й на якість досудового розслідування загалом. При дослідженні проблемних питань використання інформаційних та інших сучасних технологій при виконанні оперативними

© Загуменний О. О., 2021

підрозділами доручень слідчого та дізнавача, слід проаналізувати етимологію понять «взаємодія» та «доручення слідчого та дізнавача». Слідчий має право в порядку, передбаченому Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК України), доручати відповідним уповноваженим оперативним підрозділам поліції проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. Доручення слідчого, дізгнавача щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій є обов'язковими для виконання(ст. 40 КПК України) [1,2].

Слід погодитись з позицією Р.С. Бєлкіна, який ще раніше вважав, що взаємодія - це одна із форм організації розслідування злочинів, що ґрунтується здебільшого на законі співробітництва слідчого з іншими підрозділами, погодженого щодо мети, місця та часу, спрямована на повне та швидке розкриття злочинів, всебічне розслідування кримінального провадження і розшуку злочинців, що переховуються, викрадених цінностей та інших об'єктів, істотних для розслідування [3, с. 31]. Приймаючи участь у дискусії з цих питань Самойленко О. А., вказувала, що сутність такої взаємодії полягає в узгодженій діяльності різних складових однієї чи декількох систем, втім кожний суб'єкт взаємодії діє в межах своїх повноважень, методів і засобів. провідна роль організації взаємодії належить слідчому як координатору діяльності, певні способи зв'язку між слідчим і суб'єктами взаємодії називають формами взаємодії [4]. Взаємодією слідчого з оперативними підрозділами, підприємствами, установами, громадськістю та засобами масової інформації є спільна та взаємопогоджена діяльність, спрямована на розслідування й попередження злочинів [5]. Злагоджений взаємозв'язок у їх діяльності забезпечує правильне та ефективну колаборацію повноважень, методів і засобів, притаманних кожному з учасників взаємодії. Більш доречну позицію мають вчені О. О. Юхно та С. Є. Абламський під взаємодією пропонують розуміти організаційну форму діяльності двох і більше осіб, яка спільно узгоджена та регламентована законами й іншими відомчими нормативно-правовими актами, і спрямована на досягнення завдань конкретного кримінального провадження [6, с. 24]. Як свідчить практика, чітка та ефективна організація взаємодії різних підрозділів правоохоронних органів під час проведення досудового розслідування безпосередньо спрямована на вирішення завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України). Особливої уваги дане питання набуває у зв'язку із продовженням радикального і концептуального реформування правоохоронних органів та прийняттям чинного КПК України у 2012 р., а також Законів України «Про прокуратуру», «Про Національну поліцію» та нормативно-правових актів, що регламентують діяльність суб'єктів, які залучаються до проведення досудового розслідування. Водночас на сьогодні кримінальне процесуальне законодавство України не містить чіткого визначення поняття «взаємодія», у зв'язку з чим залишаються не врегульовані права та обов'язки учасників процесу взаємодії. На відомчому рівні порядок взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами закріплено в «Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні», затвердженої Наказом МВС України від 07.07. 2017р. № 575 [7]. Під організацією взаємодії органів і підрозділів під час проведення досудового розслідування слід розуміти узгоджену співпрацю осіб, залучених до кримінальних процесуальних правовідносин, діяльність яких регламентується законами та іншими відомчими нормативно-правовими актами, і яка необхідна для досягнення завдань конкретного кримінального провадження, а також спрямована на обговорення отриманих результатів і планування подальших заходів. Отже, в цілому можна зазначити, що значення взаємодії органів під час досудового розслідування полягає у забезпеченні цілеспрямованих та ефективних заходів, спрямованих на швидке, повне та неупереджене розслідування та вирішення справи по суті. У юридичній літературі, окрім визначення поняття «взаємодія» також немає чіткого обґрунтування та розподілу

видів і форм взаємодії, але більшість учених-процесуалістів вважають, що існує їх розподіл на процесуальні та організаційні (не процесуальні). Однією з процесуальних форм взаємодії є письмові доручення слідчого, прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, які є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом (ст. 41 КПК України). Термін виконання доручень слідчих не повинен перевищувати встановленого у них строку. У разі неможливості своєчасного виконання доручення продовження строку його виконання письмово погоджується начальником оперативного підрозділу з керівником слідчого підрозділу (згідно п. 6.6 «Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень» затвердженої наказом МВС України від 07.07. 2017 р. № 575).

Але слід звернути увагу, що до наукового вивчення та прикладного дослідження проблеми використання інформаційних та інших сучасних технологій при виконанні доручень слідчого, дізнавача, прокурора та їх процесуального оформлення безпосередньо спонукає сам чинний КПК України, адже він не містить переліку або визначення тих чи інших технічних засобів, які законодавчо обов'язкові або рекомендовані до використання під час виконання доручень, та не деталізує окремі аспекти процесуального оформлення за результатами їх проведення. Під час проведення будь-яких слідчих (розшукових) дій на практиці фактично використовуються або технічні пристрої та засоби, або інформаційні технології в тому сенсі, в якому вони пропонуються в цій статті та які викликають ускладнення під час використання, особливо сучасні новітні інформаційні технології у вигляді обчислювальної техніки та програмного забезпечення. В структурі Департаменту кіберполіції України є підрозділи, діяльність яких прямо спрямована на забезпечення здійснення досудового розслідування та виконання доручень слідчого, пов'язаних з отриманням цифрових (електронних) доказів. Такий напрям діяльності в наукових колах називають «комп'ютерна криміналістика» або «форензика» [8]. Саме вони як спеціалісти з комп'ютерних технологій забезпечують проведення слідчих (розшукових) дій та інших необхідних заходів та належної взаємодії.

Список використаної літератури: 1. Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України. Наказ МВС України 06.07.2017 № 570. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text. **2**. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 No 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/-show/4651-17#Text (дата звернення 10.03.2021). **3.** Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. Москва : Изд-во БЭК. 1997. 342 с. **4**. Самойленко О. А. Основи методики розслідування злочинів, вчинених у кіберпросторі [Текст] : монографія / О. А. Самойленко; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. – Одеса :ТЕС, 2020. – 372 с. **5.** Криміналістика : підручник / [А. Ф. Волобуєв, О. О. Волобуєва, О. А. Самойленко та ін.] ; за ред. А. Ф.Волобуєва. Київ : КНТ, 2011. 504 с. С. 327-329. **6**. Криміналістика : підручник / [А. Ф. Волобуєв, О. О. Волобуєва, О. А. Самойленко та ін.] ; за ред. А. Ф.Волобуєва. Київ : КНТ, 2011. 504 с. С. 327-329. **7**. Юхно О.О., Загуменний О. О. Використання сучасних інформаційних технологій працівниками поліції при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій : навч. посіб. Харків : Ніка-Нова, 2020. 102 с. **8**. Федотов Н. Н. Форензика – компютерная криминалистика. М. : Юрид. мир, 2007. 360 с.

Дмитро Олександрович Зайцев,
ад'юнкт відділу ад'юнктури та докторантури
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);

Сергій Олегович Заїка,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

ПРИНЦИП ПРОПОРЦІЙНОСТІ ЯК ГАРАНТІЯ НЕДОТОРКАННОСТІ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Сьогодні українська правова система продовжує шлях свого демократичного розвитку. Реалізація основоположних прав людини та громадянина, передбачених у ІІ розділі Конституції України, визначає зміст будь-якого напрямку діяльності держави.

Так, статтею 30 Конституції України кожному гарантовано право на недоторканність житла, закріплено правило, відповідно до якого не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду. У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку [1].

Зазначене конституційне положення знайшло своє втілення у статті 13 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), в якій недоторканність житла чи іншого володіння визначено засадою кримінального провадження [2].

Незважаючи на широке законодавче закріплення права особи на недоторканність житла чи іншого володіння, його засадничу сутність у кримінальному процесуальному праві, воно не може бути повною мірою забезпечене без належних правових гарантій.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 8 КПК України, кримінальне провадження здійснюється з додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави [2].

У контексті розроблення кримінальних процесуальних гарантій засади недоторканності житла чи іншого володіння принцип верховенства права відіграє ключову роль, адже представлений у сучасній юриспруденції низкою ознак та елементів, які у системному співвідношенні між собою та іншими положеннями процесуального законодавства дають змогу детальніше дослідити підстави, порядок, а також мету обмеження того чи іншого права людини та громадянина при здійсненні кримінального провадження.

Саме правовий зміст принципу верховенства права закладає в усіх суб'єктів кримінального провадження уявлення про те, що публічна державна потреба завжди визнається менш значимою, аніж приватний інтерес окремого індивіда, створює передумови для функціонування зв'язку держави з людиною на засадах підпорядкованості першого другому.

Таким чином, зважаючи на підпорядковану сутність кримінального провадження правам людини, перед сучасною законотворчою та правозастосовною діяльністю у сфері кримінального процесу постійно постає потреба у забезпеченні розумного балансу інтересів, щоб права людини у будь-якому випадку були реалізовані, а їх обмеження зі сторони держави відбувалися виключно на підґрунті соціальної значимості, впорядкованості та не містили ознак свавілля.

Критерій розумного балансу інтересів поширений у правозастосовній практиці Європейського суду з прав людини, де отримав назву принципу пропорційності та широке використання при вирішенні публічних і приватних спорів.

© Зайцев Д. О., Заїка С. О., 2021

Крім цього, у Рішенні Конституційного Суду України № 3-рп/2012 від 25 січня 2012 року зазначено, що одним з елементів верховенства права є принцип пропорційності, а його правовий зміст полягає у тому, що заходи, передбачені в нормативно-правових актах, повинні спрямовуватися на досягнення легітимної мети та мають бути співмірними з нею [3].

Враховуючи вищезазначене, вважаємо, що принцип пропорційності як елемент засади верховенства права слід визначати окремою кримінальною процесуальною гарантією, оскільки він виконує правозабезпечувальну функцію в кримінальному провадженні. Реалізація зазначеної гарантії при обмеженні права особи на недоторканність житла чи іншого володіння особи буде визначати не тільки правову природу співмірності такого обмеження, а й відповідність діяльності уповноважених учасників кримінального провадження засаді верховенства права.

Список використаної літератури: 1. Конституція України від 28.06.1996р.-№254к/96-ВР.URL.:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text. **2**. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. 51-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text. **3**. Рішення Конституційного Суду України від 25.01.2012 р. № 3-рп/2012. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/-laws/show/v003p710-12#Text.

Костянтин Дмитрович Заяць,
доктор філософії,
старший слідчий відділу розслідування злочинів
у сфері господарської та службової діяльності слідчого управління
Головного управління Національної поліції в Харківській області;

Дмитро Дмитрович Заяць,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології
факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ СПОСОБУ ШАХРАЙСТВА НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Об’єктивна сторона шахрайства визначена у статті 190 Кримінального кодексу України, якою передбачено дві форми діянь правопорушника. Перша полягає у заволодінні чужим майном шляхом обману або зловживання довірою, друга - у придбанні права на чуже майно шляхом обману або зловживання довірою. Таким чином, юридична формула даного кримінального правопорушення передбачає дві окремі системи дій злочинця [1].

Досвід розслідування шахрайств, а також вивчення матеріалів слідчої та судової практики дає підстави стверджувати про те, що при заволодінні чужим майном дії шахрая спрямовані на безпосереднє і негайне отримання майна. В результаті з фонду власника майно вибуває відразу. У разі вчинення шахрайства у формі придбання права на майно, обман направлено на отримання легальної можливості заволодіння чужим майном через певний час. Обидві форми діянь злочинців, мають ряд спільних ознак, зокрема, вони вчиняються відносно чужого майна, з корисною метою, є протиправними, безоплатними і спричиняють власнику шкоду. Проте, слід звернути увагу й на ті озна-

© Заяць К. Д., Заяць Д. Д., 2021

ки, що суттєво їх відрізняють, оскільки документування даних ознак у матеріалах кримінального провадження є ключовим завданням слідчого, прокурора.

Вважаємо, що шахрайство у формі заволодіння чужим майном – це обманне, протиправне і безоплатне вилучення чужого майна та обернення його на користь винної чи іншої особи, що спричиняє шкоду власнику майна [2, с. 208; 3, с. 234; 4, с. 28].

Слід зауважити на тому, що шахрайства даної форми мають високий рівень латентності. Типові схеми обману розраховані на використання юридичної безграмотності, низькі інтелектуальні здібності більшості людей, а також схильності людей до навіювання з боку сторонніх осіб. Активно використовуються шахраями і хворобливі стани окремих представників суспільства такі, як ігроманія, алкоголізм, наркоманія, патологічна любовна залежність. Зазначені фактори обумовлюють три основні причини відмови потерпілих від звернення до правоохоронних органів із заявами про вчинення кримінальних правопорушень. По-перше, більшість навіть не розуміють, що стали жертвами схеми обману. По-друге, значна частина потерпілих вважають себе винуватими у тому, що були введені в оману, і не бажають виявляти свої негативні риси (жадібність, наївність, довірливість тощо). По-третє, потерпілі самі належать до групи потенційних кримінальних елементів, які займаються крадіжками, незаконними операціями з наркотичними засобами чи іншими злочинними діями.

У процесі доказування шахрайства, вчиненого у даній формі, необхідно відобразити у матеріалах кримінального провадження такі обставини.

1. Дії шахрая були направлені на безпосереднє вилучення майна у потерпілого.

2. Проміжок часу між обманом та передачею майна незначний.

3. Під впливом обману потерпілий добровільно передає своє майно в натурі разом із комплексом прав володіти, користуватися та розпоряджатися цим майном. Тобто, на момент передачі потерпілий повністю усвідомлює, що майно переходить з його фондів у фонд іншої особи.

Класичними прикладами шахрайств, вчинених у формі заволодіння майном, можуть бути наступні:

- збір грошей під виглядом волонтерської місії на лікування хворих, допомоги військовослужбовцям операції об'єднаних сил на території ОРДЛО чи під іншим приводом;
- заволодіння грошима громадян, що страждають на ігроманію, через спеціально запрограмовані ігрові автомати;
- продаж товару, якому приписуються неіснуючі властивості;
- приймання плати за послуги екстрасенсів, гадалок, біоенергетів, відьом, магів та інших вигаданих «спеціалістів»;
- заволодіння грошима, що передаються під впливом обману громадянами в якості штрафів, хабарів, різного роду зборів.

Щодо форми шахрайства – придбання права на чуже майно, серед представників теорії кримінального права існує позиція, відповідно до якої придбання права на чуже майно має місце, якщо шахрай отримує документи, які надають йому право на отримання такого майна (квитанціями на багаж, товарними чеками, жетонами, номерками у гардеробі тощо) [5, с. 642].

На думку Т.А. Пазинич, вказана форма шахрайства має місце тоді, коли зловмисник незаконно, тобто в порушення порядку, встановленого цивільним законодавством, набуває певних повноважень щодо чужого майна (володіння, користування чи розпоряджання) [4, с. 29-30].

Вважаємо, що під формою придбання права на чуже майно, треба розуміти умисні дії шахраїв спрямовані на впевнення жертви передати окреме право на її майно (права володіння або користування чи розпоряджання). Слід звернути увагу на те, що під дією обману або відчуваючи довіру, потерпілий добровільно передає тільки окреме право на майно. При цьому, як правило, потерпілий не очікує, що майно буде вилучене з його

фондів. Він розраховує на те, що передача окремого права на майно, дозволить йому отримати певні блага від шахрая [2, с. 208; 3, с. 234].

Для ілюстрації такого підходу, у розумінні представленої юридичної формули, можна навести такі приклади. В театрі жінка передає своєму супутнику-шахраю номерок від гардеробу для того, щоб він отримав її верхній одяг та передав їй. Злочинець, отримавши право володіння цим одягом деякий час, заволодіває ним і зникає. Або потерпілий складає доручення і передає шахраю право розпорядитись його квартирою, розраховуючи на те, що той буде діяти на його користь та згідно його інтересів. Проте злочинець, користуючись наданим правом розпорядитись майном, привласнює виручені з купівлі-продажу квартири кошти собі.

Слід звернути увагу, що в наведених прикладах шахрайств добровільність передачі обмежена тільки окремим правом на майно, користуючись яким злочинець обертає на свою користь всі інші права. Це має принципове значення для процесу доказування у кримінальних провадженнях цих категорій.

Також слід зауважити на тому, що придбання права на майно шахраєм не тягне за собою втрати потерпілим права власності на це майно. Згідно зі ст. 57 Цивільного кодексу України, угода, укладена внаслідок обману, визнається судом недійсною. Правові наслідки недійсного правочину полягають в односторонній реституції, в силу якої право потерпілого відновлюється у первинному стані.

Так, наприклад, якщо в результаті розслідування (на стадії судового розгляду) буде встановлено, що в основі передачі права розпорядження був обман власника квартири, яка потім була кілька разів перепродана, то права на неї повертаються в судовому порядку її першому законному власникові. Потерпілим фактично у таких провадженнях стає останній покупець квартири.

У процесі розслідування шахрайства, вчиненого у формі придбання права на майно, у матеріалах кримінального провадження необхідно відобразити такі обставини щодо цього елементу складу злочину.

1. Дії шахрая спочатку були направлені на укладання угоди (домовленості) щодо вигідності або обов'язковості передачі йому права володіння, користування або розпорядження майном. Заволодіти майном шахрай розраховував у подальшому, користуючись наданим правом.

2. Між обманом і фактичним вилученням майна з фондів потерпілого пройшов значний проміжок часу.

3. Потерпілий добровільно передавав тільки одне з прав на своє майно. За таких обставин, він не усвідомлював, що його майно буде вилучено з його фондів на користь іншої особи.

Класичними прикладами шахрайств, вчинених у формі заволодіння майном, можуть бути наступні:

- привласнення майна, що було передано на умовах тимчасового користування;
- привласнення майна дружини або чоловіка шляхом укладення фіктивного шлюбу, тобто через шлюбну аферу;
- привласнення коштів за договором купівлі-продажу квартири з використанням права розпорядитися нею в інтересах власника;
- привласнення кредитних коштів банку, які були отримані шляхом обману;
- привласнення грошей від введення в обіг фіктивних платіжних доручень, акредитивів, векселів, кредитних карток.

Таким чином, доказування способу вчинення шахрайств залежить від тих прийомів і операцій щодо заволодіння чужим майном шляхом обману або зловживання довірою чи придбання права на чуже майно шляхом обману або зловживання довірою, які використовує правопорушник під час скоєння даного злочину.

Список використаної літератури: 1. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України.* 2001, № 25-26, ст.131. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/-show/2341-14. **2.** Заяць К. Д. Особливості сучасних форм вчинення шахрайств та їх криміналістичне значення. Підприємництво, господарство і право. № 11. 2017 (261). С. 207-210. **3.** Заяць К. Д. Про особливості окремих елементів механізму вчинення шахрайств. Вісник ЛДУВС ім. Дідоренка. Вип. №4 (80), Северодонецьк, 2017. С. 233-239. **4.** Пазинич Т. А. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування шахрайств : дис… канд. наук: 12.00.09 / Національний університет внутрішніх справ України. Харків, 2007. 189 с. **5.** Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін та ін.; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре». 2003. 1196 с.

Євген Вікторович Зозуля,
викладач кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ЗМІСТУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИ ПОТЕРПІЛОГО ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ПРИМУШУВАННЯ ДО ВИКОНАННЯ ЧИ НЕВИКОНАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ, УЧИНЕНОГО ГРУПОЮ ОСІБ

Кримінальне процесуальне законодавство (ст. 55 КПК України) визначає потерпілого як особу, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди.

Потерпілий виступає об'єктом дослідження різних наук: кримінального права, кримінального процесу, криміналістики, судової медицини, кримінології та ін. Кожна з наук розглядає цю проблему в специфічному для неї напрямі. Існує думка, що дослідження, об'єктом яких є жертва злочину, відносяться до проблем чисто кримінології . Кримінологічне дослідження даного питання, звичайно ж, має важливе значення. Проте вивчення особи потерпілого дозволяє також оптимізувати процес розкриття і розслідування злочинів. Бачиться, що розробка якнайповніших, і таких, що відповідають вимогам практики, криміналістичних характеристик злочинів окремих видів (найчастіше злочинів проти особи і власності) повинна містити криміналістично-значущі ознаки, що характеризують особу потерпілого. Відповідно, особа потерпілого повинна бути включена в криміналістичну характеристику примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, як необхідний структурний елемент.

Потерпілий від злочинного посягання, особливо на первинному етапі розслідування, є основним джерелом інформації про скоєний злочин і про осіб, що його скоїли. Специфіка здійснення примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань полягає у тому, що потерпілий безпосередньо стикається з особами, що скоїли злочин. Вказаний контакт продовжується тривалий час. Відповідно, уміння одержати інформацію про обставини злочину, сприятиме швидшому і якісному розслідуванню.

При розслідуванні даного злочину встановленню і аналізу підлягають не тільки особисті якості потерпілого, але й інші дані. У число відомостей, що характеризують особу потерпілого можуть бути включені ознаки віктимності (аморальне, протиправне,

© Зозуля Є. В., 2021

що провокує потерпілого), що для розслідування даної категорії злочинів має важливе значення, Окрім вказаного вище вивченню і аналізу підлягає:

- роль потерпілого в скоєнні злочину;
- поведінка потерпілого до, під час, та після вчинення примушування;
- зв'язки, взаємостосунки між злочинцем та потерпілим;
- дані про дії потерпілого по вчиненню опору щодо дій злочинців;
- вплив особливостей поведінки потерпілого на кваліфікацію злочину та індивідуалізацію кримінальної відповідальності злочинця;
- можливість перестановки в положенні потерпілого і злочинця в процесі скоєння злочину(наявність ситуацій, коли потерпілий стає злочинцем).

Представляється, що для повнішої характеристики особи потерпілого і підвищення ефективності досудового слідства, окрім вказаного вище, встановленню і аналізу підлягає психічний стан особи, потерпілої від злочинного посягання. Психічний стан потерпілого розділяється на наступні три види:

- безпосередньо при вчиненні примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань;
- при прийнятті рішення про звернення до правоохоронних органів із заявою про факт примушування (в деяких випадках це викликає досить сильний вплив на поведінку потерпілого оскільки злочинці, як правило, обумовлюють ті несприятливі наслідки, які можуть наступити в результаті невиконання вимог або ж звернення до правоохоронних органів. Перед ним виникає питання, чи варто звертатися до правоохоронних органів, якщо можливе настання певних негативних для нього наслідків);
- при провадженні досудового слідства .

Третій етап виникнення психічного стану характеризується тим, що сам процес досудового слідства і судового розгляду кримінальної справи надає стресову дію на потерпілого. Це викликано, наприклад, зустріччю при провадженні слідчих дій з особами, що примушували його виконати чи не виконувати зобов'язання . Сильний вплив також надає боязнь розправи з боку злочинців, а також те, чи досить буде доказів для притягнення їх до кримінальної відповідальності.

Як бачимо вивчення особи потерпілого - це достатньо багатогранний процес, який має достатньо вагоме значення для ефективного розслідування примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань.

Сергій Олександрович Іваницький,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри економічної безпеки та фінансових розслідувань
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ТА ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

В процесі досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності досить часто виникає необхідність використання спеціальних економічних знань. Однією з форм їх застосування є залучення фахівців органів державного фінансового контролю до участі у проведенні позапланових виїзних ревізій.

© Іваницький С. О., 2021

Кримінальний процесуальний закон допускає можливість збору доказів стороною обвинувачення шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб висновків ревізій та актів перевірок (ч. 2 ст. 93 КПК України).

Разом з тим, починаючи з 2014 року, коли були внесені зміни до ст. 40 КПК України й слідчий був позбавлений повноваження "призначати ревізії та перевірки у порядку, визначеному законом", практична реалізація можливості призначити позапланову ревізію слідчим істотно ускладнилася через правові прогалини й суперечливу юридичну регламентацію цього питання, а також переважно негативну позицію судів з цього приводу (див., наприклад, Ухвалу колегії суддів Верховного Суду у справі № 243/6674/17-к від 06.03.2018). Вивчення ЄДРСР свідчить, що станом на сьогодні слідчими суддями досить рідко виносяться ухвали про надання дозволу на проведення позапланової виїзної ревізії.

Окрім того, виникають труднощі із безпосереднім проведенням вказаного заходу державного фінансового контролю органами Державної аудиторської служби України. Практика застосування згаданого контрольного інструментарію свідчить про те, що у державних аудиторів нерідко виникають проблеми, пов'язані, передусім, із:

1) недопущенням ревізорів на територію підприємства, установи, організації, що підлягає перевірці;

2) повним або частковим ненаданням працівниками підконтрольного об'єкта документів, необхідних для проведення ревізії.

Щодо першої ситуації можна пригадати чимало резонансних випадків недопуску державних аудиторів до проведення перевірки (АТ "Національна акціонерна компанія "Нафтогаз України", ДП "Одеський морський торговельний порт", ПАТ «Укрнафта», ПАТ "Чорноморський суднобудівний завод", АТ «Укргазвидобування» тощо), що пов'язано, насамперед, із недостатнім законодавчим забезпеченням механізму реалізації їх повноважень.

У випадку недопущення на територію підконтрольного об'єкта ревізори інколи звертаються за допомогою до органів поліції. Із цього приводу слід зазначити, що у ст. 14 Закону України "Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні" № 2939-XII від 26.01.1993 р. закріплено, що працівники правоохоронних органів зобов'язані сприяти службовим особам органу державного фінансового контролю у виконанні їх обов'язків; у разі недопущення працівників органу державного фінансового контролю на територію підприємства, установи, організації, відмови у наданні документів для ревізії та будь-якої іншої протиправної дії органи Національної поліції на прохання цих осіб зобов'язані негайно вжити відповідних заходів для припинення такої протидії, забезпечити нормальне проведення ревізії, охорону працівників органу державного фінансового контролю, документів та матеріалів, що перевіряються, а також вжити заходів для притягнення винних осіб до встановленої законом відповідальності.

Через загальний і недостатньо конкретизований характер обов'язку "вжити відповідних заходів для припинення такої протидії, забезпечити нормальне проведення ревізії, …. а також вжити заходів для притягнення винних осіб до встановленої законом відповідальності" його реалізація на практиці є важко здійсненною, адже дії (бездіяльність) щодо недопущення аудиторів до проведення перевірки охоплюються диспозицією ст. 164-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення (перешкоджання працівникам органу державного фінансового контролю у проведенні ревізій та перевірок). Поліція уповноважена складати протокол про вчинення вказаного адміністративного проступку (ст. 255 КУпАП), при цьому його розгляд віднесено до компетенції органів Державної аудиторської служби України (ст. 234 -1 КУпАП).

Дрібна адміністративна відповідальність (декілька сотень гривень) на практиці не лякає порушників, адже за результатами ревізії у них нерідко виявляють багатомільйонні зловживання, тому останні продовжують не допускати аудиторів до перевірок.

Щодо другого випадку, пов'язаного із повним або частковим ненаданням працівниками підконтрольного об'єкта документів, необхідних для проведення ревізії, слід зазначити, що вказана поведінка, знов-таки охоплюється ст. 164-2 КУпАП й зумовлена, в тому числі, відсутністю у законодавстві строків надання документів, що запитуються в процесі ревізії. Нерідкими є ситуації, коли групу державних аудиторів забезпечують окремим кабінетом для роботи, офісною технікою, канцелярським приладдям тощо, але документи для перевірки надають частково й дуже повільно або наприкінці строку проведення ревізії, коли їх належне опрацювання є об'єктивно неможливим. При цьому, постанова про притягнення до адміністративної відповідальності за ст. 164-2 КУпАП часто оскаржується, скасовується адміністративним судом, а провадження у справі закривається.

Вирішення окреслених проблем лежить, насамперед, у площині використання інструментарію та механізмів, що вже застосовуються іншими органами державного фінансового контролю та контролюючими органами. Йдеться, зокрема, про встановлення механізму притягнення до кримінальної відповідальності за перешкоджання діяльності органу державного фінансового контролю, адже нині така відповідальність закріплена за перешкоджання діяльності лише такого органу зовнішнього фінансового контролю, як Рахункова палата (ст. 351-1 КК України).

Окрім того, певний потенціал має інститут адміністративного арешту майна, що застосовується податковими органами у випадку недопущення їх співробітників для проведення перевірки (ст. 94 ПК України, ст. 283 КАСУ).

Отже, поширення сфери застосування вказаних правових механізмів на діяльність Державної аудиторської служби України підвищить авторитет її співробітників та результативність їх роботи, посилить ефективність взаємодії із правоохоронними органами щодо протидії кримінальним правопорушенням в сфері економіки.

Поліна Володимирівна Іванчук,
курсантка факультету № 2
Харківського національного університету внутрішніх справ;

Олексій Валерійович Салманов,
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства
факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ЩОДО ВИЗНАННЯ ДОКАЗІВ НЕДОПУСТИМИМИ ВНАСЛІДОК ПОРУШЕННЯ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Висвітлюючи питання щодо критеріїв визнання доказів недопустимими, ми дійшли висновку, що кримінальний процесуальний закон не дає вичерпного переліку підстав, за наявності яких докази можуть бути визнаними недопустимими, а натомість надає право суду вирішувати питання щодо їх допустимості чи недопустимості в порядку, визначеному ст. 89 Кримінального процесуального кодексу (далі КПК) України.

При цьому у ч. 1 ст. 87 КПК України зазначається, що обов'язковою умовою для визнання доказів недопустимими є їх отримання внаслідок істотного порушення прав

© Іванчук П. В., Салманов О. В., 2021

та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Отримання доказів завжди зумовлене вчиненням стороною кримінального провадження цілеспрямованих дій з метою їх збирання. Із системного аналізу норм кримінального процесуального закону вбачається, що вчинення з цією метою стороною обвинувачення діянь, які істотно порушують права та основоположні свободи людини, має наслідком визнання отриманих у такий неправомірний спосіб доказів недопустимими.

Допустимості доказів є одним з головних питань сьогодення кримінальної процесуальної діяльності, яке необхідно висвітлювати та вдосконалювати. Важливість цього інституту обумовила необхідність законодавчого закріплення в КПК України. Втім закріплена в кримінальному процесуальному законі України процедура визнання доказів недопустимими є на наш погляд не зовсім досконалою. Адже є невизначеність у ряді головних запитань про те: чи вправі слідчий, дізнавач або прокурор при прийнятті процесуальних рішень використовувати недопустимі докази, чи може слідчий суддя виступати суб'єктом оцінки допустимості доказів, чи поширюється поняття недопустимості доказів як на обвинувальні, так і на виправдувальні докази, на якому етапі суд повинен приймати рішення щодо недопустимості доказів? Власне кожне з цих питань може бути темою для окремого дослідження, але не претендуючи на всеосяжність ми запропонуємо вирішення лише деяких з переліку цих питань [1].

Аналізуючи кримінальне процесуальне законодавство України можемо дійти висновків, що суд може і повинен за власної ініціативи визнавати докази недопустимими, як у випадку виявлення очевидної недопустимості доказів, так і у разі, коли докази отримані з порушенням передбаченого кримінальним процесуальним законом порядку, яке хоч і не характеризується як «очевидна недопустимість», проте це порушення призвело до появи конкретних сумнівів у достовірності фактичних даних, та неможливості їх усунення. При цьому суд не стає ні на сторону обвинувачення, ні на сторону захисту, він виконує свій конституційний обов'язок, який полягає в недопущенні використання доказів, які отримані з порушенням закону.

Аналізуючи систему повноважень слідчого судді, у їх межах також можна виділити повноваження, які безпосередньо спрямовані на збирання доказів.

До повноважень із збирання та перевірки доказів можна віднести повноваження слідчого судді за клопотанням сторін кримінального провадження або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питань, передбачених ст.ст. 151, 156, 172, 193 КПК України, тобто при розгляді клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, про відсторонення від посади, про арешт майна, про застосування запобіжного заходу. Отже при розгляді клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження слідчий суддя для прийняття правильного рішення зобов'язаний встановити обставини, що входять до локального предмету доказування, для чого йому і надані такі повноваження в тому числі і за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення відповідних питань [2]. Що стосується оцінки доказів, то вона є заключним та найбільш складним і відповідальним етапом доказування. Однак, оскільки оцінка доказів являє собою розумову діяльність, то здійснюється на протязі усього процесу доказування. Як правило, на якомусь завершальному етапі оцінка виступає у своєму «чистому вигляді», коли суб'єкт займається виключно осмисленням, аналізом [3].

Опираючись на ст. 94 КПК України, слідчий суддя оцінює кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення, за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись

законом. Тобто слідчий суддя прямо зазначений як один із суб'єктів, зобов'язаних оцінювати докази у кримінальному провадженні. Іноді на практиці заперечується можливість слідчого судді визнавати недопустимість доказів. Крім того, слідчий суддя оцінює достатність доказів для прийняття відповідного процесуального рішення. Таким чином ми спробували відповісти на деякі запитання поставлені раніше і дійти до певного висновку, щодо визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні.

Список використаної літератури: 1. Кримінально-процесуальне право України : підручник / [за заг. ред. Ю.П. Аленіна]. – Х. : Одіссей, 2009. **2.** Шумило М. Є. Досудові і судові докази у КПК України / М. Є. Шумило // Юрид. часопис Нац. акад. внутр. справ. – К., 2013. – № 1. – С. 82-87. **3.** Сиза Н.П. Повноваження слідчого судді щодо здійснення судового контролю у кримінальному процесі України [Електронний ресурс] / Н.П. Сиза // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2012.

Віктор Миколайович Карпенко,
аспірант кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);

Лариса Давидівна Удалова,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
директор Інституту підготовки керівних кадрів та підвищення кваліфікації
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС АДВОКАТА ТА СВІДКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У кримінальному процесуальному кодексі (далі – КПК) України адвокат свідка визначений як окремий учасник кримінального провадження (п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України). При цьому, в нормах кримінального процесуального законодавства, які визначають порядок здійснення процесуальних дій, про адвоката свідка йдеться лише у п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України, де вказано, що свідок має право користуватися під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката [1].

Таке законодавче закріплення процесуального статусу адвоката свідка дозволяє стверджувати, що законодавча регламентація цього питання не відповідає принципу правової визначеності, адже кримінальне процесуальне законодавство не містить норми, яка б визначала повноваження адвоката свідка, або регламентувала порядок та умови надання професійної правничої допомоги свідку.

Відсутність законодавчого визначення повноважень адвоката свідка унеможливлює ефективну реалізацію положення ст. 59 Конституції України, де задекларовано, що кожен має право на професійну правничу допомогу. Адже надання особі певного права без визначення процесуального порядку його реалізації робить це право ілюзорним, а не реальним. У зв'язку з наведеним, є нагальна потреба в унормуванні процесуального статусу адвоката свідка як учасника кримінального провадження.

Втім, законодавча регламентація повноважень адвоката свідка потребує наукового дослідження з метою визначення його функції у кримінальному провадженні. Адже вчені-процесуалісти мають різне бачення щодо цього питання.

Досить поширеною є думка про те, що адвокат свідка здійснює функцію представництва його інтересів. Так, В. Г. Пожар стверджує, що адвокат свідка – це

© Карпенко В. М., Удалова Л. Д., 2021

самостійний учасник кримінального провадження, який вступає в процес виключно з метою захисту прав та законних інтересів свідка, якого він представляє [2, с. 11]. Т. В. Корчева також вважає, що професійна правнича допомога свідку у кримінальному провадженні повинна здійснюватися у формі представництва, яке є одним із видів адвокатської діяльності [3, с. 319]. При цьому, І. В. Гловюк зауважує, що повноваження адвоката свідка певним чином є похідними від статусу свідка [4, с.127]. Втім, на думку В. В. Заборовського, адвоката свідка не слід розглядати як захисника або ж представника, його потрібно розглядати як самостійного учасника кримінального провадження [5, с. 170].

Погоджуємося з твердженням вчених про те, що адвокат свідка є самостійним учасником кримінального провадження так само, як і представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача чи юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Разом з цим, В. В. Заборовський стверджує, що свідок не має самостійного інтересу в кримінальному провадженні, а тому й не має юридичної зацікавленості в результатах розгляду справи, що суперечить можливості розглядати адвоката свідка як його представника в кримінальному судочинстві [5, с. 171].

Втім, пропонуємо до вирішення цього питання підходити з позиції характеристики інтересів свідка як учасника кримінального провадження. Так, свідок є незаінтересованим у результатах кримінального провадження, але, як учасник кримінального провадження, свідок має певні права. І його інтереси, як учасника кримінального провадження, полягають у реалізації цих прав. Адже свідок заінтересований у тому, щоб до нього застосовувалася належна правова процедура щодо завчасного отримання повістки про виклик чи щодо роз'яснення права відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї.

Разом з цим, не варто функцію адвоката свідка визначати як захист інтересів свідка. Адже у кримінальному провадженні про функцію захисту йдеться у випадках здійснення захисту від підозри чи обвинувачення.

Враховуючи вищевикладене, притримуємося думок вчених, які вважають, що адвокат свідка здійснює функцію представництва його інтересів. А тому, надання адвокатом ефективної правничої допомоги свідку під час проведення слідчих (розшукових) дій чи застосування заходів забезпечення кримінального провадження потребує унормування процесуального статусу цього учасника кримінального провадження з позиції представництва інтересів свідка.

Разом з цим, при регламентації процесуального статусу адвоката свідка слід звернути увагу на регулювання процесуального статусу захисника у кримінальному провадженні. Зокрема, у ч. 4 ст. 46 КПК України повноваження захисника визначено наступним чином: «захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику» [1]. А відповідно до ч. 6 ст. 9 КПК України у випадках, коли положення КПК України не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження. І це положення науковці небезпідставно тлумачать як можливість застосування кримінального процесуального законодавства за аналогією.

Втім, під час регламентації процесуального статусу адвоката свідка не варто застосовувати аналогічний підхід. Адже дискусійним на практиці є наведене вище положення ч. 4 ст. 46 КПК України щодо того, реалізація яких саме процесуальних прав підозрюваного, обвинуваченого не може доручатися захиснику.

У зв'язку з викладеним вище, вважаємо виваженим підхід до регламентації повноважень адвоката свідка шляхом визначення переліку його прав та обов'язків у окремій нормі КПК України.

Отже, з метою забезпечення ефективної реалізації права свідка на професійну правничу допомогу та забезпечення правової визначеності кримінального процесуального законодавства, КПК України слід доповнити окремою нормою, у якій варто визначити процесуальні права і обов'язки адвоката свідка як учасника кримінального провадження, який здійснює представництво його інтересів.

Список використаної літератури: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : затв. Законом України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-1775. **2**. Пожар В. Г. Інститут представництва в кримінальному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2010. 20 с. **3**. Корчева Т. В. Надання професійної правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні як вид адвокатської діяльності. *Порівняльно-аналітичне право.* 2018. № 1. С. 316–320. **4**. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2015. 602 с. **5.** Заборовський В. В. Правовий статус адвоката свідка. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2016. № 36. Т. 2. С. 169–173.

Василь Васильович Кікінчук,
кандидат юридичних наук, завідувач кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Злочин як негативне явище являє собою об'єктивне відображення кількісних та якісних змін у навколишньому середовищі, які суперечать елементарним принципам моралі й переступають межу ратифікованих правил поведінки в суспільстві. Будь-які кримінальні правопорушення є унікальними за своєю сутнісною природою протиправної поведінки окремих індивідів соціуму. Це зумовлено тим, що кожному притаманна характерна, інколи закономірна лінія поведінки, яка спрямована на реалізацію злочинного задуму у відповідній сфері людського життя. Запорукою ефективного розслідування злочинної діяльності є застосування практично обґрунтованих тактичних рекомендацій щодо особливостей проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

У сучасних умовах реформування кримінального процесуального блоку, що, серед іншого, проявилось у набранні чинності в 2012 році Кримінального процесуального кодексу України, ухваленні законів України «Про Національну поліцію України», «Про судоустрій і статус суддів», прийнятті наказу МВС України «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України» та інших нормативно-правових актів, виникає нагальна потреба у дотриманні вектору безпеки за Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020». Йдеться, насамперед, про забезпечення чесного і неупередженого правосуддя, невідкладне проведення очищення влади на всіх рівнях та забезпечення впровадження ефективних механізмів протидії корупції. Згаданий вектор передбачає перебудову правоохоронних органів, зміну усталеного «формального» підходу до виконання службових обов'язків, модернізацію матеріально-технічної бази тощо.

Далеко не останнє місце у структурі правоохоронних органів посідають підрозділи досудового розслідування, які адмініструють процес встановлення об'єктивної істини у злочинах. Останній зосереджений у дотриманні принципів верховенства права,

© Кікінчук В. В., 2021

законності, рівності перед законом і судом, поваги до людської гідності, забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, недоторканності житла чи іншого володіння особи, таємниці спілкування, невтручання в приватне життя, недоторканності права власності, презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини, публічності, диспозитивності, розумності строків та інших. При цьому, відносно сучасними засобами досудового розслідування виступають негласні слідчі (розшукові) дії як різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених ст. 246 КПК України [1].

Питання організаційних та тактичних аспектів реалізації негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні, їх розмежування з оперативно-розшуковими заходами були предметом досліджень низки вітчизняних науковців, серед яких Б.І. Бараненко, І.П. Козьяков, В.А. Колєснік, О.Б. Комарицька, Д.Й. Никифорчук, М.А. Погорецький, Є.Д. Скулиш, В.М. Тертишник, С.Р. Тагієв, М.Є. Шумило, А.Б. Щербаковський та інші. Незважаючи на вагомий внесок зі сторони вказаних науковців в інститут дослідження окресленої проблематики, вона й досі залишається надзвичайно актуальною та має значення для з'ясування концептуальних засад проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні.

Станом на сьогодні є достатня кількість наукових праць, тематика яких торкається питання дослідження сутності та значення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні; механізму проведення негласних слідчих (розшукових) дій за окремими видами кримінальних правопорушень; диференціації негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів.

Поряд з цим, на наше переконання перспективним напрямком виступатиме саме дослідження завдань й організаційно-тактичних особливостей проведення негласних слідчих (розшукових) дій з урахуванням останніх наукових досягнень у сфері криміналістичної тактики та законодавчої регламентації зазначеного різновиду службової діяльності. Зокрема, мова йде про специфіку використання техніко-криміналістичних та оперативно-технічних засобів на всіх стадіях провадження окремих видів негласних слідчих (розшукових) дій.

Список використаної літератури: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. URL**:** http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 11.10.2021)

Світлана Сергіївна Клюквіна,
студентка 4 курсу групи Ф-6-ПЗдср-18-4
Харківського національного університету внутрішніх справ;

Світлана Миколаївна Лозова,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики
та експертології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

УШКОДЖЕННЯ ВІД ДІЇ ЕЛЕКТРОСТРУМУ

На сьогоднішній день неможливо виділити одну людину, яка відкрила електричний струм. На створення цього винаходу, вплинуло багато вчених. Наприклад, давньогрецький філософ і науковець Фалес Мілетський в 600 році до нашої ери винайшов еле-

© Клюквіна С. С., Лозова С. М., 2021

ктричні властивості бурштину, а пізніше нові кроки у відкритті електрики здійснив Отто фон Геріке, який розробив першу електричну машину і продемонстрував притягувальні сили електрики. В кінці XVII й на початку XVIII століть відбувалося дослідження електричних і магнітних явищ. Послідовно, нові вчені робили все більше відкриттів. 1800-1900 р.р. характеризуються винаходом лампочки, двигуном змінного струму і технічною передачею енергії, «законом фотоелектричних ефектів» тощо.

Але, у наш час розвинених технологій, людство не навчилось приборкувати та використовувати атмосферну електрику. Із виробленням штучної електрики природа зазнала багато негативних впливів, також вона є джерелом підвищеної небезпеки, а інтенсивність її використання збільшує ризики суспільної небезпеки.

Електрика - це сукупність явищ, зумовлених існуванням, рухом і взаємодією електрично заряджених тіл або часток. Електричний струм - це упорядкований (спрямований) рух електрично заряджених часток [1].

Неправильне використання електричного струму призводить до ушкоджень. Електротравма може бути спричинена в результаті нещасного випадку, самогубства, а також під час вчинення вбивства, завдання умисних тілесних ушкоджень, тортур чи інших злочинів. Електротравма виникає від контакту з електричним дротом або елементом електроприладу, що знаходяться під напругою. Ураження електрикою також може мати місце у разі потрапляння в людину блискавки, перебування людини в радіусі дії електричної (вольтової) дуги, а також у разі знаходження у воді, яка контактує із джерелом електроструму [2, с.42].

Механізм вражаючої дії електричного струму на організм людини, поділяється: на загальну (біологічну) дію, а також місцеву.

Загальна (або біологічна) дія електричного струму - змінюючи градієнт концентрації калію і натрію в клітинах і трансмембранний потенціал, є подразником для всіх збудливих тканин і органів, тобто безпосередньо порушує електричні процеси. Загальна (біологічна) дія струму може призвести до фібриляції шлуночків, асфіксії і електрошоку.

У кожному з перерахованих випадків можлива смерть потерпілого в момент ураження електричним струмом (миттєва смерть) або незабаром після поразки (перервана смерть). При відстроченому (пізньому) настанні смерті на перший план виступають селективні або генералізовані трофічні порушення в органах і тканинах, які пов’язані з порушенням кровообігу в них внаслідок ушкодження струмом судинних стінок з розвитком електрогенного некрозу і набряку. Нерідким ускладненням, що призводить до смерті потерпілого, є тромбоз вінцевих артерій з формуванням гострої коронарної недостатності.

До загальної дії електричного струму також слід віднести механічні ушкодження кісток (від вивихів до відривних переломів), що утворюються внаслідок різких, нерідко генералізованих судом скелетних м’язів. При вході струму в ділянці лівої верхньої кінцівки можлива рефлекторна зупинка серця [3, с. 363-365].

Місцева дія електричного струму. Теплова дія струму обумовлена переходом електричної енергії в теплову (за законом Джоуля-Ленца) з виділенням великої кількості тепла в тканинах. Електрохімічна і теплова дія струму проявляється в утворенні широкого спектру місцевих морфологічних проявів електротравми, до яких відносяться електромітка, металізація, електрогенний набряк і некроз, електроопік, ушкодження кісток. Механічна дія струму проявляється при високих напругах і обумовлена переходом електричної енергії в механічну. Механічна дія, як правило, поєднується з тепловою, призводить до утворення саден, ран, розривів, розшарування тканин і навіть відриву частин тіла [3, с.365].

Внаслідок дії електричного струму на тілі постраждалої особи виникає електромітка. Електромітка - своєрідне ушкодження шкіри, яке виникає на місці контакту із джерелом струму, найчастіше на кістяк рук. Електромітка являє собою ущільнені, сіруватожовті, гладкі, підвищені ділянки запалі в центрі. Форма її часто відповідає формі про-

відника електроструму. Якщо мало місце ураження вольовою дугою, то розвивається обвуглювання тканин. Відбувається металізація шкіри. Електромітка може мати вигляд садна, поверхневої рани, нагадує колено-різані та колені рани, іноді рани з обвугленими краями, що робить схожими їх на вогнестрільні рани, але вони не мають ранового каналу. У діагностиці електротравми важлива роль належить гістологічному дослідженню електромітки, під час якого виявляється в роговому шарі епідермісу багато порожнин, клітини базального та частково шипуватого шару мають подовжену форму. Спектральне дослідження виконують із метою виявлення металізації. Не смертельна електротравма може ускладнюватися розвитком електрогенного набряку та електрогенного некрозу. Електрогенний некроз - це некроз шкіри, м'яких тканин та кісток, який розвивається через 3-4 тижні після ураження електрикою. Він зумовлений ураженням судин. Електрогенний набряк виникає в результаті дії електрики на тканину (шкіри); локалізується найчастіше навколо електромітки, але іноді займає відносно значну поверхню - усе обличчя або цілу кінцівку. Під час огляду осіб, які постраждали від дії електрики, часто виявляються такі наслідки: рубці, психічні порушення, різні функціональні розлади центральної нервової системи та внутрішніх органів. У таких випадках судово-медична експертиза виконується за участі відповідних фахівців. На тілі людини в разі ураження атмосферною електрикою утворюються «фігури блискавки» (кераніоргафія, фульгурація) - деревоподібні розгалужені лінії темно-червоного кольору на поверхні шкіри. У живих осіб вони зберігаються кілька днів, а на трупі швидко зникають [4, с.227-229].

Електричний струм є дуже небезпечним, оскільки може призводити до тяжких наслідків. Наприклад, нещасний випадок в шахті «Софіївська» на Луганщині, під час якого стався нещасний випадок зі смертельним наслідком з електрослюсарем шахти, тіло якого знайшли колеги по роботі у приміщенні електрощитової на підлозі. Під час огляду трупу встановлено поверхове пошкодження шкіри, яке нагадує електромітку [5].

При огляді місця події і трупа, важливо переконатися в тому, що джерело струму не має постачання електричної енергії. Без цієї необхідності, небезпекою для життя є намагання підходити до трупа ближче ніж на 10 метрів, в умовах так званої «крокової напруги». Щойно джерело технічної електрики знеструмиться і зв'язок між ним та ураженим буде перервано, можна починати огляд місця події. Безпосередньо, при огляді необхідно виявити та вилучити певні об'єкти для лабораторного дослідження (наприклад: сліди крові, частинки епідермісу, волосся тощо).

Підсумовуючи викладене, можна сказати, що електричний струм є дуже небезпечним. Механізм вражаючої дії електричного струму на організм людини, поділяється на загальну, а також місцеву дію. Проходячи через тіло людини, струм може викликати опіки, непритомність, судоми, зупинку дихання та серця, які призводять до смерті. Ознакою враження від дії електричного струму є електромітка. Розуміння природи пошкоджень на тілі потерпілого допомагає встановити причину смерті, висунути коректні версії події, що сталася.

Список використаної літератури: 1. Небезпека електричного струму URL: https://shag.com.ua/nebezpeka-elektrichnogo-strumu.html (дата звернення: 07.10.2021). **2**.Кікінчук В.В., Лозова С.М., Гусєва В.О. Судова медицина та психіатрія: навч. посіб. Харків 2019. 184 с**. 3**. Судово-медична експертиза ушкоджень від деяких фізичних чинників URL: https://nmapo.edu.ua/images/FakPidVik/kafSudMed/Ebook/354-379.-Rozdil_5.-Factors.pdf (дата звернення: 07.10.2021). **4.** Судова медицина: підручник / О.І. Гераси-менко та ін. вид. третє. Київ: КНТ, 2016. 630 с. **5**. Нещасний випадок на шахті «Софіївська»: офіційний сайт Луганської обласної прокуратури URL: https://lug.gp.gov.ua/ua/-news.html?_m=publications&_t=rec&id=50085&fp=5090 (дата звернення: 07.10.2021).

Світлана Олександрівна Книженко,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики, судової експертології
та домедичної підготовки факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

СПОСОБИ ВТРУЧАННЯ В ДІЯЛЬНІСТЬ СУДОВИХ ОРГАНІВ

Однією із гарантій справедливого судового розгляду є незалежність судів. Закон України «Про судоустрій і статус судів» зазначає, що судді є незалежними від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання [1].

За втручання в будь-якій формі в діяльність судді з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися винесення неправосудного рішення передбачена кримінальна відповідальність (стаття 376 КК України). Про таке втручання суддя зобов'язаний повідомити до Вищої ради правосуддя та до Генерального прокурора. Вищою радою правосуддя ведеться Реєстр повідомлень суддів про втручання в діяльність [2].

Під втручанням розуміється вплив у будь-якій формі на суддю з метою перешкодити виконанню ним своїх службових обов'язків або добитися винесення неправосудного рішення. До конкретних форм впливу відносять: прохання, вказівку, погрозу, підкуп, критику судді в засобах масової інформації до вирішення конкретної справи у зв'язку з її розглядом, проведення пікетів, мітингів тощо [3].

Зазначимо, що знання слідчим способів втручання в діяльність судових органів сприяє досягненню як кримінально-правових так і криміналістичних завдань. Наприклад, за фактом втручання в діяльність судді було відкрито кримінальне провадження, однак обвинувачений був справедливо виправданий у зв'язку з відсутністю в його діях складу кримінального правопорушення [4]. Виправдувальний вирок є результатом неправильного розуміння органами досудового розслідування, прокуратурою саме способів вчинення досліджуваних кримінальних правопорушень.

Слідчому необхідно зважати на те, що звернення громадян із заявами до органів правопорядку щодо вчинення суддями кримінальних правопорушень або звернення до Вищої ради правосуддя зі скаргами щодо дисциплінарних проступків суддів не є діями по втручанню в діяльність судових органів. Таке право передбачено чинним законодавством України (ст. 107 закону України «Про судоустрій і статус суддів», ст. 1 закону України «Про звернення громадян», ст. 214 Кримінального процесуального кодексу України). Також не є втручанням в діяльність судових органів звернення громадян до суддів з проханнями дотримуватись законодавства при розгляді справи, або звернення, у яких висловлюються непогодження з рішеннями суддів. Такі звернення, як вірно відмічають дослідники, є відображенням точки зору громадян стосовно розгляду справ і не можуть бути підставою для застосування заходів щодо забезпечення незалежності та авторитету правосуддя [5].

Проведене нами дослідження дозволяє виділити наступні групи типових способів втручання в діяльність судових органів:

- прості способи;
- кваліфіковані способи;
- втручання з використанням свого службового становища.

До простих способів ми відносимо такі форми впливу, які хоч і можуть вчинятися з ретельною підготовкою, однак не потребують значних витрат ресурсів (людей, часу, технічного оснащення, ін.).

Прості способи можуть бути безпосередніми та опосередкованими. Безпосередні способи пов'язані з тим, що вплив на суддю вчиняють без посередництва. Такий вплив здійснюється віч-на-віч, або з використанням телефонних дзвінків, СМС-повідомлень

© Книженко С. О., 2021

тощо. Наприклад, засуджений з метою добитися від судді потрібного рішення у цивільному провадженні перестрів суддю та з використанням погроз виразив вимогу прийняти потрібне для нього рішення [7].

Опосередкований вплив здійснюється через третіх осіб, якими найчастіше стають працівники суду: архіваріуси, секретарі, помічники суддів. Також до опосередкованого впливу ми відносимо вплив, здійснений з використанням засобів масової інформації, соціальних мереж. Приміром, засуджений, з метою впливу на суддю, в соціальній мережі Фейсбук неодноразово здійснив критику судді до вирішення конкретної справи у зв'язку з її розглядом [8].

Кваліфіковані способи – це такий вплив на суддів, який включає в себе цілі злочинні комбінації. До них ми відносимо:

- блокування залів судових засідань чи приміщень суду;
- несанкціоновані протести біля будівель суду.

Зазначимо, що кваліфіковані способи тривалі за часом й супроводжуються, як правило, значними пошкодженнями майна суду. Окрім того, при блокуванні та несанкціонованих протестах залучається значна кількість людей, використовуються різноманітні технічні засоби (гучномовці, музична апаратура, транспортні засоби тощо). Наприклад, під час судового розгляду, присутні на засіданні особи, які були одягнені у військовий одяг, голосно висловлювали своє незадоволення на адресу суду й утворили «коридор». З метою уникнення побиття та недопущення негативного розвитку подій судді були змушені залишатися в залі суду [6].

Надаючи характеристику типовими способами втручання в діяльність судових органів з використанням службового становища варто відмітити те, що зовні вони можуть мати форму законних дій. Однак, спосіб, частота проведення таких дій може свідчити про ознаки втручання. Так, Вища рада правосуддя визначає, що за певних обставин може визнаватися втручанням в діяльність суду:

- системний допит судді як свідка щодо справи, яка перебуває у його провадженні (рішення № 2638/0/15-17 від 05.09.2017);
- проведення обшуку житла (службового кабінету судді) протягом періоду, що збігається з часом розгляду цим суддею справи, пов'язаної з правами, свободами, інтересами чи обов'язками правоохоронного органу, представники якого проводять обшук (рішення ВРП № 2438/0/15-17 від 15.08.2017);
- тривале здійснення досудового розслідування за фактом вчинення суддею кримінального правопорушення без повідомлення останньому про підозру (рішення ВРП № 3649/0/15-17 від 9.11.2017).

Підсумовуючи зазначимо, що серед типових способів втручання в діяльність судових органів варто виокремлювати: прості та кваліфіковані. Окрему групу становлять способи втручання з використанням свого службового становища. Знання слідчим типових способів дозволить ефективно вирішувати завдання стратегічного та тактичного характеру при розслідуванні таких кримінальних правопорушень.

Список використаної літератури: 1. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.16 р. № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text. **2.** Реєстр повідомлень суддів про втручання в діяльність. URL: https://hcj.gov.ua/intervention. **3**. Коментар до статті 376 КК України. URL: http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/-kodeks/024/373.php. **4**. Вирок Суворівського районного суду від 3 березня 2011 року. Справа № 1-162/11. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/14036607. **5.** Андрій Химчук, Микола Колотило Що є і що не є втручанням у здійснення правосуддя? URL: https://dejure.foundation/longread/obstruction-of-justice-2016-2017. **7.** Вирок Бородянського районного суду Київської області від 19 червня 2012 року. Справа № 1006/3678/12. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/24885853. **8.** Вирок Білопільського районного суду Сумської області від 18 жовтня 2017 року. Справа № 577/1276/16-к URL:

https://reyestr.court.gov.ua/Review/69585428. **6.** Рішення Вищої ради правосуддя № 2780/0/15-17 від 12.09.2017. URL: https://hcj.gov.ua/intervention?field_number_value=-&title=&field_court_name_value=&date_filter%5Bvalue%5D%5Bdate%5D=12.09.2017&field_number_value_1=&field_complainant_value=

Яна Сергіївна Книшенко,
студентка 3 курсу факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ;

Вікторія Володимирівна Вінцук,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу,
криміналістики та експертології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

СТОРОНА ЗАХИСТУ

Сторона захисту для обвинуваченого грає велику роль з огляду на юридичну науку, як у досудовому розслідуванні, а саме вибудовуючи певну стратегію захисту та користування тактико-технічними адвокатськими прийомами, так і безпосередньо на самому судовому процесі, за бажанням підсудного, сторона захисту робить свій вагомий внесок, який часом вирішує долю підсудного. Важливість теми з якої на сьогодні визначено коло питань які необхідно розглянути глибше та яка має важливе значення у галузі правової науки, а саме у кримінальному процесі, визначає напрями розгляду деяких аспектів цієї проблематики.

Сторона захисту є суб'єктом у кримінальному процесі. Суб'єкти кримінального провадження - це всі особи, які беруть участь у кримінальних процесуальних правовідносинах, тобто які мають певні права та обов'язки. Суб'єкти кримінального провадження неоднорідні, вони можуть виконувати (здійснювати) різні кримінальні процесуальні функції і мати різні права та обов'язки, т. б. мати різний правовий статус. Таким чином, суб'єкти кримінального провадження - це державні органи, посадові й приватні особи, які здійснюють кримінальне провадження або залучаються до нього, які виконують певні (різні) кримінальні процесуальні функції, вступають між собою в процесуальні правовідносини, набувають процесуальних прав і несуть процесуальні обов'язки.

Особи, які захищають та представляють інтереси інших осіб: захисник, законний представник підозрюваного, обвинуваченого, представник потерпілого, законний представник потерпілого, представник цивільного позивача, цивільного відповідача, законний представник цивільного позивача.

Захисник – це адвокат, який уповноважений у передбаченому законом порядку здійснювати захист прав і законних інтересів підозрюваних, обвинувачених, засуджених і виправданих, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі та надавати їм необхідну юридичну допомогу (ч .1 ст. 45 КПК України). Одночасно брати участь у судовому розгляді можуть не більше п'яти захисників одного обвинуваченого (ч. 3 ст. 46 КПК України). Захисником не може бути адвокат, відомості про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України або стосовно якого у Єдиному реєстрі адвокатів України містяться відомості про зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю (ч. 2 ст. 45 КПК України). Захисник має право: –

© Книшенко Я. С., Вінцук В. В., 2021

користуватися процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику (ч. 4 ст. 46 КПК України); – брати участь у проведенні допиту та інших процесуальних діях, що проводяться за участю підозрюваного, обвинуваченого; – до першого допиту підозрюваного мати з ним конфіденційне побачення без дозволу слідчого, прокурора, суду, а після першого допиту – такі ж побачення без обмеження кількості та тривалості; – вимагати виконувати законні вимоги захисника від органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх службових осіб.

Документи, пов'язані з виконанням захисником його обов'язків, без його згоди не підлягають огляду, вилученню чи розголошенню слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом. [1, с. 89-90] Окрім прав, ще є зобов'язання: – використовувати засоби захисту, передбачені КПК України та іншими законами України, з метою забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та з'ясування обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного, обвинуваченого; – прибувати для участі у виконанні процесуальних дій за участю підозрюваного, обвинуваченого. У разі неможливості прибути в призначений строк – завчасно повідомити про таку неможливість та її причини; – не розголошувати без згоди підозрюваного, обвинуваченого відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю в кримінальному провадженні і становлять адвокатську або іншу охоронювану законом таємницю.

Жоден юридичний процес, в тому числі кримінальний, не може ігнорувати представництва одного суб'єкта іншим, більш кваліфікованим у вирішенні юридичних питань. Таким (більш кваліфікованим) суб'єктом у кримінальному процесі є захисник. Право на захисника забезпечується у законодавстві правилом про те, що участь захисника у всіх випадках є обов'язковою, за винятком тих, коли обвинувачений відмовився від його послуг і його відмова прийнята. Але і у випадку відмови обвинуваченого від участі захисника участь останнього є обов'язковою, якщо обвинувачений належить до числа вразливих категорій населення (є неповнолітнім, страждає на психічну чи іншу хворобу, не володіє мовою судочинства тощо).

У законодавствах різних держав існують різні переліки випадків обов'язкової участі захисника обвинуваченого. Ці випадки спрямовані на реалізацію права особи на захист від обвинувачення, а отже, і інтересів правосуддя. Тому якщо особа не здатна заплатити адвокату за надання ним послуг із захисту, йому призначається захисник безкоштовно. Захисник (адвокат), прийнявши на себе захист обвинуваченого, повинен бути присутнім під час проведення з ним процесуальних дій під час досудового розслідування і протягом всього часу судового розгляду. Такий обов'язок адвоката обумовлений його, так би мовити, «генеральним» обов'язком надавати своєму підзахисному юридичну допомогу, забезпечуючи право на захист.

Під час кримінального провадження виникають ситуації, коли представлений у процесі захисником обвинувачений не бажає захищати себе особисто, а обраний ним адвокат не виконує свого обов'язку щодо присутності на судових слуханнях. У таких випадках суд може діяти по-різному: або спонукати адвоката виконати свій обов'язок, або замінити його офіційно призначеним адвокатом в межах надання безоплатної правової допомоги Однак адвокатура є незалежним органом, а тому примусити адвоката виконати обов'язок для суду може виявитися неможливим. До того ж обвинувачений може відмовитися від офіційно призначеного захисника (у досудовому провадженні – від захисника для окремої процесуальної дії) і не подавати клопотань про призначення іншого захисника. [3, с. 156-158]

Захисник може припинити участь у кримінальному провадженні або в результаті відмови від нього обвинуваченого, або в разі власної відмови від захисту з певних причин.

Обвинувачений має право самостійно розпоряджатися своїм правом на захист: може делегувати усі свої права захиснику, крім тих, які він має право здійснювати лише самостійно (надавати свідчення), або захищати себе самостійно. Обвинувачений має право у будь-який момент відмовитися від захисника або замінити його, не наводячи причин для прийняття такого рішення. Для контролю за добровільністю волевиявлення обвинуваченого відмова від захисника чи його заміна повинна відбуватися лише у присутності захисника. Перед цим захиснику і обвинуваченому має бути надана можливість для конфіденційного спілкування

Так, захисник повинен відмовитися від захисту обвинуваченого у тому разі, коли він підлягає відводу від участі у кримінальному провадженні через наявність певних обставин, визначених кримінальним процесуальним законом. Адвокат у кримінальному провадженні не може діяти всупереч вказівкам і інтересам свого підзахисного. Усі найважливіші свої рішення захисник повинен узгоджувати із обвинуваченим. Водночас і обвинувачений має прислухатися до порад обраного ним захисника, особливо з огляду на необхідність виконання укладеного договору. Якщо обвинувачений і захисник не досягають згоди щодо обраного способу захисту, або обвинувачений навмисно не виконує умов укладеного з захисником договору, що дістає вияв, зокрема, у систематичному недодержанні законних порад захисника, то останній також має право відмовитися від захисту обвинуваченого Вихід захисника із процесу не може залежати від волі сторони обвинувачення (слідчого, публічного обвинувача) чи суду. Він не може бути примусово усунений від участі у кримінальному провадженні з причин займаної позиції, «перешкоджання» розслідуванню чи судовому розгляду в законний спосіб тощо. [2, с. 227]

Викладенні вище міркування дозволяють нам зробити наступні висновки. Сама сутність захисту є досить вагомою та важливою для сторони обвинувачення у судовому процесі, акт пред'явлення обвинувачення є лише однією із умов прояву захисту в кримінальному процесі. Багатогранність форм прояву захисту, різноманітність процесуальних засобів захисту та законних інтересів учасників процесу не дозволяє розглядати функцію захисту лише як функцію, яка протистоїть обвинуваченню, як функцію, яка захищає інтереси особи, якій безпосередньо пред'явлено обвинувачення.

Таким чином, захист є юридично обґрунтованою реакцією на кримінальне переслідування і існує там, де воно виникає.

Список використаної літератури: 1. Кримінальний процес. Підручник: видання друге доповнене та перероблене у двох частинах. Кобзар О.Ф. та авторський колектив. Ліра ЛТД. 2017. 337 с. **2.** Кримінальний процес України у питаннях і відповідях. Л.Д. Удалова, В.В. Рожнова, Д.О. Савицький, О.Ю. Хабло. Навчальний посібник. НАВС України. Київ. 2016, 275 с. **3**. Лобойко Л.М., Банчук О. А. Кримінальний процес. Навчальний посібник. Ваіте. Київ. 2014. 279 с. **4.** Кримінальний процесуальний кодекс України «Право». 2021. 428 с. **5**. Конституція України. «Центр навчальної літератури». 2021. 64 с.

Юлія Анатоліївна Кожан,
здобувач ступеня вищої освіти «бакалавр»
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);

Сергій Олександрович Іваницький,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри економічної безпеки та фінансових розслідувань
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ПОДАТКОВИХ ПЕРЕВІРОК ПРИ ДОКАЗУВАННІ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЕКОНОМІЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ

Необхідність використання матеріалів податкових перевірок в доказуванні у кримінальних провадженнях економічної спрямованості виникає, передусім, під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері оподаткування.

Відповідно до ст. 99 КПК України акти таких перевірок належать до документів і є джерелами доказів у кримінальному процесі, при цьому ч. 2 ст. 93 кримінального процесуального закону надає право стороні обвинувачення здійснювати збирання доказів, зокрема, шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб актів перевірок [1].

Водночас, після внесення у 2014 році змін до ст. 40 КПК України й позбавлення слідчого повноваження "призначати перевірки у порядку, визначеному законом" можливості призначення слідчим позапланової податкової перевірки було обмежено. Судова практика по-різному відреагувала за зазначені новели.

В умовах неоднозначної кримінальної процесуальної практики частина слідчих, які спеціалізуються на розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії, стала ширше використовувати інструментарій щодо призначення позапланових податкових перевірок, визначений Податковим кодексом України. При цьому, найчастіше питання про проведення документальної позапланової перевірки в порядку, визначеному ст. 78 ПК України, постає у зв'язку із наявністю однієї з таких підстав:

отримано податкову інформацію, що свідчить про порушення платником податків валютного, податкового та іншого не врегульованого ПК України законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, якщо платник податків не надасть пояснення та їх документальні підтвердження на обов'язковий письмовий запит контролюючого органу, в якому зазначаються порушення цим платником податків відповідно валютного, податкового та іншого не врегульованого ПК України законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, протягом 15 робочих днів з дня, наступного за днем отримання запиту;

виявлено недостовірність даних, що містяться у податкових деклараціях, поданих платником податків, якщо платник податків не надасть пояснення та їх документальні підтвердження на письмовий запит контролюючого органу, в якому зазначено виявлену недостовірність даних та відповідну декларацію протягом 15 робочих днів з дня, наступного за днем отримання запиту;

контролюючим органом вищого рівня в порядку контролю за діями або бездіяльністю посадових осіб контролюючого органу нижчого рівня здійснено перевірку документів обов'язкової звітності платника податків або матеріалів документальної перевірки, проведеної контролюючим органом нижчого рівня, і виявлено невідповідність висновків акта перевірки вимогам законодавства або неповне з'ясування під час

© Кожан Ю. А., Іваницький С. О., 2021

перевірки питань, що повинні бути з'ясовані під час перевірки для винесення об'єктивного висновку щодо дотримання платником податків вимог законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи [2].

Залучення до кримінального провадження адміністративно-правових механізмів призначення податкових перевірок не повною мірою дозволяє усунути прогалини й суперечності процесуальної регламентації, про що періодично звертається увага у судовій практиці, наприклад, в Ухвалі колегії суддів Верховного Суду у справі № 243/6674/17-к від 06.03.2018.

З нашої точки зору, чітка нормативна конкретизація правового статусу й процедури призначення податкових перевірок у кримінальному провадженні має бути здійснена шляхом прямого втручання вітчизняного законодавця.

Список використаної літератури: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. *Офіційний вісник України*. 2012. № 37. Ст. 1370. **2.** Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. Ст. 112

Валерій Вікторович Кожевніков,
завідувач відділу криміналістичних видів досліджень Черкаського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України;

Віктор Валентинович Герішенко,
завідувач сектору трасологічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Черкаського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДОШВИ ВЗУТТЯ ПІШОХОДА ПІСЛЯ НАЇЗДУ ВНАСЛІДОК ДТП

Дорожньо-транспортна пригода є складною і динамічною системою взаємодії різноманітних об'єктів, таких як транспортні засоби (ТЗ), дорога, предмети дорожньої обстановки, водій, пішохід, внаслідок чого утворюються багаточисельні сліди, типові для даного виду злочинів. Це можуть бути сліди гальмування коліс, крові, волочіння потерпілого, його речі, відбитки бампера або протектора на одязі потерпілого, ушкодження і травми, одержані водієм, пасажирами, пішоходами, частки фарби, скалки фар, лобового скла та бокових дзеркал, плями мастила, палива, антифризу, відламані деталі транспортних засобів, частини вантажу, що перевозиться, сліди пошкоджень на самих транспортних засобах, а також зміни, які виникли внаслідок їх неякісного ремонту, пошкодження наземних споруд, волокна тканини, волосся, сліди рук тощо.

Для вирішення питання способу вчинення ДТП та обстановки дорожньо-транспортної події, одним із ключових моментів є вивчення слідів та об'єктів, їх взаємодії, аналіз і дослідження яких сприяють встановленню інших елементів криміналістичної характеристики ДТП [1, с. 15].

За фактами дорожньо-транспортних пригод, для вирішення тих чи інших питань, окрім автотехнічної та транспортно-трасологічної експертизи, може призначатись і ряд інших видів експертиз, таких як: експертиза технічного стану ТЗ, експертиза

© Кожевніков В. В., Герішенко В. В., 2021

волокон і волокнистих матеріалів, експертиза лакофарбових матеріалів та покриттів, експертиза нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів, дактилоскопічна експертиза, ґрунтознавча експертиза, ряд судово-медичних та біологічних експертиз.

Однак, незважаючи на те, що в наш час існують теорія і добре відпрацьовані практичні методики відновлення картини ДТП, іноді виникають ситуації, пов'язані з неповнотою, неточністю або необ'єктивністю зібраних даних, коли практично неможливо відновити динамічну картину ДТП.

Так, серед особливостей огляду місця події під час розслідування ДТП за фактами наїзду на пішохода є виявлення та фіксація взуття потерпілого, та подальше трасологічне дослідження підошви взуття з метою виявлення слідів ковзання, що можуть вказувати на напрямок прикладення сили удару і положення в цей момент потерпілого [2, 288].

Так, впродовж трьох років до Черкаського НДЕКЦ МВС надійшло біля 40 судово-трасологічних експертиз у кримінальних провадженнях за фактами скоєння наїзду на пішоходів (у т.ч. у смертельних випадках), об'єктами яких було взуття потерпілого, вилучене під час проведення огляду місця наїзду транспортного засобу на пішохода або під час медичного освідування живих осіб чи трупів.

Головним завданням такої експертизи є встановлення окремих слідів ковзання у вигляді трас та зачепів, відмінних від слідів, які залишаються внаслідок щоденної експлуатації взуття під час ходьби, бігу тощо.

Слід зазначити, що за результатами більш як 40% висновків таких експертиз, було встановлено наявність на підошві взуття потерпілих специфічних трас, які вказували на можливий напрям удару ТЗ в момент зіткнення. Зазначені результати, разом з іншими доказами, дали змогу слідчим встановити повний механізм дорожньо-транспортних пригод.

Криміналістам відомі також численні випадки приховування чи маскування злочинів, пов'язаних із наїздом на пішохода. Приховавши труп потерпілого поряд чи на певній відстані від місця наїзду, знищивши певну слідову інформацію, злочинці мають на меті приховати справжню подію та інсценувати некримінальну подію (наприклад, нещасний випадок). У цьому випадку сліди на підошві (частині підошви) потерпілого, разом із специфічними тілесними ушкодженнями та іншими можливими слідами, будуть складати той масив «негативних обставин» [3], за яким слідство зможе встановити істинну подію злочину.

Коло питань, що підлягають розгляду за вказаними об'єктами незначне і зводиться до вирішення таких питань:

1. Чи маються на взутті (його підошві, частині взуття), що надане на дослідження, сліди зсуву (тертя), окрім слідів експлуатаційного характеру (чи відмінних від слідів носіння взуття)?

2. Якщо так, то який їх характер та напрямок їх утворення?

До об'єктів таких експертиз (взуття потерпілих), які надаються в розпорядження експертів, пред'являються певні вимоги.

1. На експертизу обов'язково слід направляти пару взуття. У випадку дослідження взуття лише на праву чи ліву ногу, відсутність характерних слідів тертя може свідчити і про відсутність контакту підошви з дорожнім покриттям в момент удару. Такі ж заходи слід вживати й у випадку вилучення взуття в морзі під час огляду трупа чи в лікарні під час освідування потерпілого.

2. В жодному разі не можна перед проведенням експертизи чистити взуття від бруду чи інших нашарувань, адже сліди тертя можливо спостерігати не лише на матеріалі, а й на нашаруванні бруду підошви. На експертизу необхідно надавати взуття у первісному стані після зіткнення. У випадку, коли під час проведення огляду місця наїзду транспортного засобу на пішохода (чи виявлення трупа) взуття, чи його частини знаходились окремо від тіла, необхідно вжити заходів до їх збереження та упакування, щоб не втратити їх первісний стан до передачі взуття для проведення експертизи.

В ході проведення судово-трасологічної експертизи, експерт за необхідності має право відповідно до чинного законодавства [4] і може клопотати перед слідчим про надання йому певних матеріалів справи (протоколів огляду місця події, матеріали судово-медичних досліджень тощо), та використовувати інформацію під час проведення експертизи, зазначивши у вступній частині висновку експерта відповідне джерело. Це можуть бути дані про погодні умови, стан дорожнього покриття, положення потерпілого в момент зіткнення, стан пошкоджень, які потерпілий отримав внаслідок наїзду транспортного засобу тощо.

Таким чином, можна підсумувати, що наведені можливості судової трасологічної експертизи не вичерпують всього різноманіття варіантів застосування цих даних в інтересах розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних із наїздом на пішохода внаслідок ДТП. Виходячи з механізму вчинення цього кримінального правопорушення та слідової картини проведення судово-трасологічної експертизи підошви взуття потерпілого внаслідок наїзду під час ДТП є цілком доцільним на початковому етапі розслідування.

Список використаної літератури: 1. Дячук В.І., Климчук М.П., Губська О.А. Використання спеціальних знань при розслідуванні дорожньо-транспортних пригод: монографія. Київ. 2012. 220 с. **2.** Участь спеціаліста-криміналіста під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій : навч. посіб. / Є.Ю. Свобода, А.В. Кофанов, А.В. Самодін та ін. Вінниця : ТОВ «НІЛАН-ЛТД», 2018. 432с. **3.** Аксьонов В.В., Кожевніков В.В. До проблеми встановлення факту інсценування злочинів. *Криміналістичний вісник* : наук.-практ. зб. / ДНДЕКЦ МВС України; НАВС. Київ : ПК «Типографія від А до Я». 2017. №1 (27). С. 117–123. **4.** Закон України «Про судову експертизу». №4038-XII від 25.02.1994 : *Відомості Верховної ради України*. №28. Стаття 232.

Данило Анатолійович Коломієць,
курсант 4 курсу факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ;

Геннадій Іванович Глобенко,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства
факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ЯК СЛІДЧОЇ (РОЗШУКОВОЇ) ДІЇ

Однією з найбільш розповсюджених, серед інших слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні є огляд місця події, мета якого безпосередньо спрямована на збирання, перевірку та оцінку доказів, а також встановлення інших обставини, що мають суттєве значення для відповідного кримінального провадження. Зазначені чинники сприяють висуненню слідчим всіх можливих версій, необхідних для планування відповідного розслідування.

Незважаючи на те, що проблемним питанням, проведення огляду місця події присвячено досить багато доробок провідних вітчизняних науковців і практиків, окремі аспекти його проведення, так і не знайшли свого належного вирішення. Так, зокрема, в положеннях чинного кримінального процесуального законодавства мають місце недоліки, що стосуються правової регламентації досліджуваної слідчої (розшукової) дії. Як відомо, відповідно до приписів, передбачених ч. 1 ст. 237 КПК України, з метою виявлення

© Коломієць Д. А., Глобенко Г. І., 2021

та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів. Однак, про огляд місця події в цій статті не згадується. Але посилання на такий вид огляду можна зустріти в інших статтях КПК України. Так, наприклад, в ч. 3 ст. 214 КПК України законодавцем передбачена можливість проведення огляду місця події у невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, а у ч. 2 ст. 238 КПК України зазначається, що «...огляд трупа може здійснюватися одночасно з оглядом місця події...». Отже, слід констатувати, що огляд місця події як один із видів огляду має відповідну правову регламентацію. Втім законодавцю доречно включити огляд місця події до переліку видів огляду, передбаченого ч. 1 ст. 237 КПК України та закріпити в КПК України норму, що безпосередньо буде стосуватися підстав та процесуального порядку проведення виключно цієї слідчої (розшукової) дії.

Окремого розгляду також потребують положення, передбачені ч. 7 ст. 223 КПК України, що стосуються залучення до проведення даної слідчої (розшукової) дії понятих. Особливої актуальності окреслене питання набуває за випадків відмови слідчому від запрошеної ним особи взяти участь у проведенні огляду як понятого або у віддаленій сільській місцевості, де в силу своєї юридичної неграмотності мешканці населеного пункту вкладають в термін «понятий» сенс «свідка». До того ж, відповідно до законодавства поняті повинні відповідати певним критеріям, а більшість жителів таких населених пунктів доводяться один одному родичами. У контексті розгляду цього питання зазначимо, що в багатьох країнах світової спільноти діє так званий принцип «презумпції довіри». З огляду на вказане інститут понятих взагалі відсутній і закон покладає повну довіру за законність та об'єктивність виконання всіх процесуальних дій на слідчого або поліцейського. Водночас в деяких країнах, наприклад, Грузія, Латвія, Литва, Естонія обов'язкова участь понятих обмежується лише випадками проведення обшуку житла чи інших процесуальних дій, пов'язаних із безпосереднім застосуванням примусу. Слід зазначити, що це питання також висвітлюється на сторінках юридичної літератури але погляди науковців та практиків не вирізняються одностайністю. На наше переконання участь понятих у кримінальному провадженні має бути мінімізована. Крім того приписи ч. 7 ст. 223 КПК України вказують на те, що участь понятих при проведенні огляду місцевості, приміщення, яке не є житлом чи іншим володінням особи, речей та документів не є обов'язковою, а тому поняті можуть бути запрошені для участі у їх проведенні за випадків, коли слідчий, прокурор вважатиме це за доцільне.

Здійснюючи детальний наліз положень ст. 237 КПК України, що регламентують проведення огляду приходимо висновку, що основним методом, який визначає зміст, цієї слідчої (розшукової) дії є безпосереднє сприйняття предметів і явищ зовнішнього світу. Отже, під час таких дій слідчий, прокурор візуально сприймають навколишнє середовище та звертають увагу на пошук та виявлення матеріальних об'єктів, що можуть мати відповідне значення для кримінального провадження. На наше переконання, важливу роль у забезпеченні належного проведення досліджуваної слідчої (розшукової) має бути відведено спеціалісту. Окреслений чинник відкриває можливості для належного вивчення предметів і явищ, які безпосередньо пов'язані з обставинами вчиненого кримінального правопорушення. Отже, використання спеціальних знань значно розширює обсяг можливостей і збільшує якість отриманих фактичних даних, дозволяє більш повноцінно і всебічно оцінити взаємозв'язок предметів і явищ, що мають значення для кримінального провадження. Спеціаліст, який бере участь у огляді місця події виконує значний обсяг роботи, зокрема: здійснює фото- та відеофіксацію місця події; виявляє та вилучає матеріальні об'єкти, що несуть на собі слідову інформацію вчиненого правопорушення та їх упаковує; допомагає слідчому з описом відповідних об'єктів у протоколі слідчої дії; моделює механізм вчинення кримінального правопорушення тощо. Втім, у положеннях ст. 71 КПК України передбачається процесуальний

статус спеціаліста та необхідність використання спеціальних знань, однак не визначається процесуальний порядок його участі у окремих слідчих (розшукових) діях. До того ж, з незрозумілих причин законодавець, у ч. 3 ст. 237 КПК України наголошує на тому, що з метою одержання допомоги з питань, які потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді лише може запросити спеціалістів. На нашу думку слідчий, прокурор не може мати належні пізнання у всіх без виключення галузях діяльності людини, а отже в обов'язковому порядку має використовувати допомогу спеціаліста у ході проведення як всіх видів огляду, так і інших слідчих (розшукових) дій.

З вищенаведеного доходимо висновку, що положення кримінального процесуального законодавства, які регулюють процесуальний порядок проведення огляду місця події мають деяку невизначеність. Своєю чергою, це негативно впливає на ефективність досудового розслідування в цілому. Для вирішення зазначених проблемних питань доцільно внести зміни та доповнення до ст. ст. 223, 237 КПК України.

Дар'я Володимирівна Коляда,
курсантка 2 курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів стратегічних розслідувань Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Надія Сергіївна Бублик,
старший викладач кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМА КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ (НА ПРИКЛАДІ ПОЛЬЩІ ТА НІДЕРЛАНДІВ)

Злочинність серед неповнолітніх – це головна проблема боротьби зі злочинами не тільки в Україні, а й у всьому світі. Дитячі злочини показують криміногенну ситуацію в країні загалом. Підбиваючи підсумки 2020 року про кількість кримінальних проваджень (справ) про злочини, вчинені неповнолітніми чи за їх участю, що перебували на розгляді місцевих загальних судів зменшилася на 2,6 % порівняно з попереднім роком і становила 6,3 тис. [6,5 тис.] справ; їх частка від загальної кількості кримінальних проваджень (справ), які перебували на розгляді у судах, залишилася майже на рівні попереднього року – 3 % [3,2%]. За вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів було засуджено 1,1 тис. підлітків. Це майже кожен другий [1].

Громадян дуже турбувало і турбує питання злочинів вчинених неповнолітніми. До Міністерства юстиції надходять звернення про вдосконалення Концепції розвитку кримінальної юстиції у справах щодо неповнолітніх.

Ця Концепція утворилася внаслідок Указу Президента України від 24 травня 2011 року № 597. Її мета забезпечити правильність та ефективність прийняття кожного рішення стосовно дитини, зменшити кількість злочинів серед неповнолітніх. Це забезпечується шляхом створення точної системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх[2].

Особливістю кримінальної юстиції щодо неповнолітніх від кримінальної юстиції щодо дорослих є те, що перша відокремлена від другої. Дана система має розуміти, що діти не сформовані до кінця та значною мірою залежать від дорослих, й тому потребують особливого ставлення. Також особливістю є те, що мета кримінальної юстиції щодо

© Коляда Д. В., Бублик Н. С., 2021

неповнолітніх являється в профілактиці вчинення таких кримінальних правопорушень, на всіх стадіях провадження.

Новаторством в кримінальній юстиції щодо неповнолітніх є підвищення ролі сім'ї та громадськості в процесі виховання дітей, надання під час дізнання та досудового розслідування кваліфікованих психологів для роботи з неповнолітніми.

Крім того, для удосконалення української Концепції розвитку кримінальної юстиції можна застосувати практику країн Європи. Наприклад, доволі близька до України - Польща. В її законодавстві щодо осіб у віці до 13 років, які вчинили злочинне діяння створений спеціальний сімейний суд. Він враховує всі обставини діяння і обирає відповідний захід. Так, в її законодавстві є інстанція яка допомагає суду – Районний центр сімейної допомоги. Вони допомагають при кризових ситуаціях, проводять інтерв'ю, співпрацюючи з сімейними кураторами. Також є такі інстанції як сімейні куратори, які можуть знаходитися при сімейному суді і займаються наглядом за сім'ями з тяжкими сімейними обставинами. Вони також спеціалізуються на дітях, які не досягли віку кримінальної відповідальності [3].

Щодо України, то на нашу думку недостатньо центрів, які надають психологічну допомогу, при тому, що в Польщі практикують сімейні діагностично-консультаційні центри. Це центри, які за дорученням суду проводять психологічні дослідження в сфері опіки.

Слід також згадати, що в Нідерландах турбота щодо дітей, які порушили кримінальне правопорушення у віці від 12 до 18 років покладена на добровільні дитячі організації опіки, а Уряд виконує субсидіарні функції. Ще в цій країні є добровільна пропозиція - Stop Response, яка застосовується для дітей до 12 років. Він виявляється в тому, що до дитини доводиться про те, що в неї був інший вихід і надається можливість вибачитись [3].

Отже, протидія злочинам серед неповнолітніх - це основний напрям роботи держави. В Україні для зменшення даних злочинів створена Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх. Однак, на нашу думку для її удосконалення можна використати досвід Європейських країн. Це дозволить підготувати нових спеціалістів і посилить нагляд за дітьми, які скоїли злочин і дозволить проводити більш краще профілактику вказаній злочинності.

Список використаної літератури: 1. Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2020 році. Верховний Суд. URL:https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Analiz%20statistika%20(kriminal)%202020.pdf (дата звернення 21.09.2021). **2**. Про розгляд звернень громадян стосовно розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні та ґендерної політики – роз'яснення мін'юсту. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_39452 (дата звернення 21.09.2021). **3.** Аналіз міжнародного досвіду щодо роботи з дітьми, які на момент вчинення суспільно небезпечного діяння не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність. Міжвідомча Координаційна Рада з питань правосуддя щодо неповнолітніх. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/11406/file/Аналіз%20міжнародного%20досвіду.pdf%20.pdf (дата звернення 21.09.2021).

Юлія Борисівна Комаринська,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

СТАН НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ

Домашнє насильство – проблема сьогодення не лише в України, а й в усіх країнах світу і з кожним роком це небезпечне явище набуває все більш загрозливих масштабів. Враховуючи історичний досвід суспільства, те, що в багатьох релігіях домінуюче місце займає чоловік, а роль жінки та дітей підкорюватися чоловікові, домашнє насилля тривалий час вважалось нормою. Саме така історична спадщина і сьогодні змушує жертв домашнього насилля не говорити про факти приниження, знущання, а інколи і катування одним із членів родини, сприймати такі ситуації як норму, вважаючи, що жертви самі винні і несуть таким чином покарання.

Відповідно до статистичних даних Національної поліції України 2020 році поліція отримала майже 209 тисяч заяв про вчинення сімейного насильства, тобто по 570 таких повідомлень щодоби. Це на 47 % більше ніж у 2019 році. У середньому від проявів домашнього насильства кожні три години потерпала 1 особа. При цьому поліція щодня розпочинала 13 кримінальних проваджень та складала 363 адмінпротоколи за фактами, пов'язаними з домашнім насильством [1].

Наведені вище показники свідчать про те, що існуючий нині державний механізм та чинна державна політика боротьби з насильством в сім'ї потребують оптимізації і подальшого удосконалення. Зазначена діяльність неможлива без аналізу та узагальнення досліджень усіх юридичних наук, без симбіозу практики та науки.

На сьогоднішній день в Україні дослідження з проблеми розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством проводились переважно провідними вченими в галузі кримінології, адміністративної діяльності, психології та соціології, в яких висвітлювали незадовільний стан попередження насильства в сім'ї та його причини.

Проблеми запобігання та протидії домашньому насильству досліджувалися в працях багатьох учених, зокрема таких, як Н.М. Ахтирська, А.Б. Блага, О.В. Бойко, Т.Р. Гуменникова, М.В. Євсюкова, М.О. Качинська, Н.В. Коломоєць, Т.П. Матюшкова, А.С. Метіль, С.О. Павлиш, Г.О. Христова, О.А. Шаповалова й інші. Проте більшість наукових напрацювань належать до характеристики домашнього насильства, в тому числі їхніх соціологічного й психологічного аспектів; питань адміністративно-правових засад боротьби з ним; кримінально-правової кваліфікації кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством; тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій за участі жертв від насильницьких протиправних діянь; специфіки використання спеціальних знань під час досудового розслідування насильницьких кримінальних правопорушень. Однак не здійснювалися комплексні наукові дослідження засад та особливостей побудови й реалізації методики розслідування домашнього насильства [2, с. 329].

Така ж ситуація і з розробкою методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством.

Іщенко А.В. зазначав, що серед дисертацій з криміналістики найбільша кількість робіт з методики розслідування окремих видів злочинів – 315, або майже 58 % (науковець досліджував період з 1941 року по 2014 р.р.). Стосовно дисертацій, що мають

© Комаринська Ю. Б., 2021

назву «Методика розслідування …» Андрій Володимирович висловив сумнів стосовно можливості не тільки дослідження, а й взагалі просто опису усіх обставин розслідування певних злочинів у межах кандидатських дисертацій, тобто на 150 – 200 сторінках [3, с.81].

Формування нових і модернізація наявних криміналістичних методик здійснюється на основі узагальнення та теоретичного пояснення накопиченого емпіричного матеріалу й пізнання наукових фактів, які стосуються як етапів становлення, так і напрямів розвитку методики розслідування злочинів у сучасних умовах. Зважаючи на це, під час визначення напрямів наукового пошуку щодо криміналістичної методики слід виходити з потреб судово-слідчої практики, прогностичного бачення ймовірних шляхів розвитку та структурних змін злочинних проявів, міжнародного досвіду боротьби з ними, оскільки нині, на жаль, спостерігається певна диспропорція між запитами практики і результатами наукових досліджень [4, с. 174].

Відповідно до міжнародного досвіду та напрацьованого досвіду за останні роки в України прийнято виділяти такі види домашнього насильства як фізичне, психологічне, сексуальне та економічні. Саме тому основою методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насиллям логічним було би виділити та дослідити саме наступні підвиди: методику розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з фізичним насильством; методику розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з сексуальним насильством; методику розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з психологічним насильством; методику розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з економічним насильством.

Також, в практичному значенні криміналістичний інтерес представляють дослідження та побудова алгоритму дій слідчого під час розслідування як домашнього насильства так і кримінальних правопорушень, пов'язаних із таким насильством акцентуючи увагу на особі потерпілого, це зазвичай жінки, діти (малолітні та неповнолітні), особи похилого віку (батьки, дідусі та бабусі), особи, які мають інвалідність, особи з психічними розладами. Важливе значення для побудови методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, має аналіз зв'язку злочинець-потерпілий, тобто хто відносно кого вчиняє насильство – насилля між подружжям (чоловік і жінка); між батьками і малолітніми, між батьками і неповнолітніми, між батьками та дорослими дітьми; між дітьми в одній родині; між опікунами і підопічними.

Отже формування методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством є не лише актуальним завданням, але й потребує ретельного дослідження практики розслідування та судового розгляду, зазначених правопорушень, синтезу емпіричної бази та зарубіжного досвіду, вивчення кореляційних зав'язків криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, що пов'язані із домашнім насильством, потребує формування переліку обставин, що підлягають встановленню та доказуванню, визначення шляхів виявлення, збирання та використання доказів, обґрунтування найбільш ефективних видів та форм взаємодії слідчих підрозділів та інших суб'єктів розслідування,

Список використаної літератури: 1. Річні звіти Національної поліції України [Електронний ресурс] // Національна поліція України: [сайт]. – Режим доступу: https://www.npu.gov.ua. **2**. Пчеліна О.В. Перспективність по будови методики розслідування домашнього насильства [Електронний ресурс] / О.В. Пчеліна // Юридичний науковий електронний журнал. С. 329 – 332. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-4/79. **3.** Іщенко А.В., Ляшенко Д.А. Зміст і форма дисертацій з методики розслідування злочинів. *Криминалистика и судебная экспертиза: міжвідомчий науково-методичний збірник.* 2015, Вип. 60, С. 76 -85*.* **4**. Федосова О.В. Становлення та перспективи розвитку криміналістичної методики розслідування злочинів [Електронний ресурс] / О. В. Федосова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2020 № 46, С. 174 – 178. URL: https://doi.org/10.32841/2307-1745.2020.46.36.

Юлія Анатоліївна Комісарчук,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1
ІПФПНП Львівського державного університету внутрішніх справ;

Ігор Степанович Паляник,
курсант 4 курсу факультету № 1 ІПФПНП
Львівського державного університету внутрішніх справ

ПОВНОВАЖЕННЯ СЛІДЧОГО ПРИ ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Відповідно до ч. 1 ст. 62 Конституції України «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду» [1]. Отже, доводити вину має визначена законом уповноважена службова особа. Аналіз ч. 1 статті 92 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) дає підстави зазначити, що обов'язок доказування обставин, передбачених статтею 91 КПК, покладається на слідчого, прокурора та, в установлених КПК випадках, – на потерпілого [2]. На думку В. Вапнярчука, у вузькому розумінні суб'єктом доказування є особа, яка уповноважена законом нести обов'язок і володіє правом доказування обставин, що входять до предмета доказування, а також має правовий інтерес у встановленні істини у справі (до них належать суд, прокурор, слідчий, дізнавач, приватний обвинувач) [8, с. 162-163].

Слідчий у своїй діяльності є самостійний та уповноважений приймати процесуальні рішення, тому незаконне втручання осіб у роботу слідчого є кримінально караним діянням. Виконуючи свої повноваження слідчий повинен дотримуватися вимог статті 2 КПК. Згідно зі ст. 40 КПК слідчий несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій. Відповідно, слідчого слід віднести до суб'єктів реалізації кримінальної процесуальної політики на правозастосовному рівні, оскільки, в процесі своєї діяльності він здійснює реалізацію кримінальних процесуальних норм у формі правоохоронної діяльності з метою захисту держави, суспільства та особи від кримінальних правопорушень, кримінальної процесуальної охорони прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, відшкодування шкоди, спричиненої злочинним посяганням, а також профілактики кримінальних правопорушень [7, с. 104].

Слідчий експеримент – це слідча (розшукова) дія, що проводиться слідчим або прокурором відповідно до правил ст. 240 КПК, разом з тим, відповідно до ч. 1 ст. ст. 40-1 та 300 КПК, дізнавач також має аналогічні повноваження. Слідчий експеримент може бути проведений для перевірки виниклих у слідчого різних припущень, версій з метою перевірки фактичних даних, отриманих унаслідок допиту підозрюваного, свідка, потерпілого, проведення інших слідчих (розшукових) дій (огляду, пред'явлення для впізнання тощо) [3, с. 302-303].

Розглянемо повноваження слідчого під час проведення слідчого експерименту. КПК України не вимагає винесення постанови про проведення слідчого експерименту. Він може бути здійснений як за ініціативою слідчого, дізнавача чи прокурора, так і за клопотанням підозрюваного, його захисника, потерпілого, свідка, інших учасників процесу [5, с. 250]. Оскільки проведення слідчого експерименту не потребує винесення постанови, він може бути проведений лише за наявності чотирьох умов:

– не можна проводити слідчий експеримент, коли це може призвести до порушення суспільного ладу, заподіянню значної шкоди інтересам держави або окремих особистостей, спричинити серйозні збої у роботі підприємства, установи, організації, або у роботі транспорту;

© Комісарчук Ю. А., Паляник І. С., 2021

– у процесі його проведення не повинні допускатися дії, які принижують честь й гідність його учасників і оточуючих осіб, створюють небезпеку для їхнього життя і здоров'я;

– при його проведенні, необхідно відтворити обстановку, аналогічну чи максимально близьку до тієї, у якій відбувалася розслідувана злочинну подія;

– має бути отримано добровільну згоду осіб, відомості щодо яких уточнюються і перевіряються щодо їх участі в експериментальних діях [3, с. 303].

Отже, проведення слідчого експерименту має відбуватися в умовах, максимально наближених до тих, у яких відбувалася подія, факт або явище. Усі експериментальні дії доцільно проводити за оптимальних умов у тих місцях, де і відбувалася досліджувана подія. У цьому випадку слідчий повинен враховувати місце, час, період доби, погодні й кліматичні умови, освітлення, тривалість, темп та послідовність дій, обставини, які не підлягають відтворенню та ін. Особливо це стосується дослідів, при яких перевіряється можливість спостереження або сприймання якого-небудь факту (явища); існування якого-небудь факту (явища); здійснення якої-небудь дії за певних умов або встановлення послідовності розвитку певної події та механізму злочину чи окремих його елементів [6, с.252].

На підготовчому етапі слідчому необхідно:

1) додатково допитати особу, показання якої відтворюються, з метою уточнення або деталізації фактів, що цікавлять слідчого (у процесі підготовки може виникнути необхідність допитати й інших осіб);

2) визначити місце, з якого доречно розпочинати відтворення (інколи це може бути кабінет слідчого, пункт прийому громадян тощо) [4, с. 409].

При проведенні слідчого експерименту за участю малолітньої або неповнолітньої особи, крім участі законного представника, слідчий зобов'язаний забезпечити участь педагога або психолога. До початку слідчої дії педагогу, психологу або законному представнику роз'яснюється їхнє право за дозволом слідчого або прокурора ставити уточнювальні запитання малолітній або неповнолітній особі [3, с. 306].

У складних випадках слідчий вправі запросити відповідного фахівця – спеціаліста, який надасть допомогу в проведенні експериментальних дій, для визначення місця розташування учасників експерименту, для проведення фіксації результатів слідчого експерименту тобто для надання безпосередньої технічної допомоги: фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо.

Для проведення слідчого експерименту слідчий зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб – понятих. Винятком є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення слідчого експерименту [3, с. 307].

Підсумуємо основні вимоги до процесуального порядку проведення слідчого експерименту, забезпечення дотримання яких покладається на слідчого. Хоча проведення слідчого експерименту не потребує дозволу прокурора чи слідчого судді, проте слідчому необхідно отримати добровільну згоду осіб щодо їх участі в експериментальних діях, відомості про яких уточнюються та перевіряються. Слідчий обов'язково повинен створити, або наблизити умови та обстановку проведення слідчого експерименту максимально наближену до тих, у яких відбувалася розслідувана злочинна подія. Відповідно до чинного законодавства, з метою об'єктивності проведення слідчого експерименту слідчий зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих), або забезпечити безперервну відеозйомку. Обов'язком слідчого також є забезпечити безпеку учасників слідчого експерименту та усунути загрозу їхньому життю та здоров'ю. Крім того, слідчий повинен відповідно до чинного КПК зафіксувати результати проведеного слідчого експерименту у протоколі з відповідними додатками та надати його для ознайомлення всім учасникам цієї дії під підпис.

Враховуючи вищевикладене можна зазначити, що на слідчого покладається обов'язок доказування обставин кримінального провадження з метою збирання, перевірки та оцінки

доказової інформації, яку в подальшому можна буде використати для притягнення винної особи до кримінальної відповідальності, а також виконання інших завдань кримінального провадження. З метою реалізації цієї діяльності він уповноважений проводити слідчі (розшукові) дії, зокрема слідчий експеримент. Під час проведення слідчого експерименту слідчий виступає в ньому, в першу чергу, як особа, яка організовує та контролює його здійснення. Від початку до закінчення слідчого експерименту слідчий зобов'язаний здійснювати нагляд за додержанням прав його учасників та забезпечувати дотримання процесуального порядку та умов його проведення з метою отримання достовірних результатів цієї слідчої розшукової дії.

Список використаної літератури: 1. Конституція України ВВРУ від 1996. Електронний ресурс – режим доступу [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254]. **2.** Кримінальний процесуальний кодекс України ВВРУ від 2012. Електронний ресурс – режим доступу [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17]. **3.** Благута Р.І., Ангелюк А.-М. Ю., та ін. Досудове розслідування: навч. посібник за заг. ред. Комісарчук Ю.А., Хитри А.Я. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 600 с. **4.** Благута Р.І., Гарасимів О.І., Дуфенюк О.М. та ін. Криміналістика: підручник / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 948 с. 5.Комісарчук Ю. А. Підстави та процесуальний порядок проведення слідчого експерименту. Ю. А. Комісарчук, О. В. Ряшко. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. Львів. 2017. № 3. С. 248–260. **6**. Чаплинська, Ю. А. Проблемні питання слідчого експерименту. Право і суспільство. 2014. №1. С. 249-254. **7**. Загурський О.Б. Слідчий як суб'єкт реалізації кримінальної процесуальної політики на правозастосовному рівні. Українська центральна Рада – Світоч Національного державотворення: Історико-правові уроки та сучасні реалії. зб. тез доп. міжнар. наук.-прктт. конф. Київ. 2017. С. 102-105. **8**. Вапнярчук В. Суб'єкти кримінального процесуального доказування. Вісник Національної академії правових наук України. 2014. №1 (76). С. 160-168.

Олексій Васильович Корнєв,
аспірант Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса

ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАННОСТІ ЖИТЛА

Під час досудового розслідування порушення недоторканності житла (ст. 162 КК України) частіше за все проводяться такі слідчі (розшукові дії): огляд місця події, огляд документів, допит потерпілих, свідків і підозрюваних, слідчий експеримент, залучення експерта. Тактика кожної з цих дій має певні особливості, які зумовлені насамперед тактичними завданнями, що виникають у зв'язку з розслідуванням досліджуваної категорії кримінальних правопорушень.

Огляд місця події є невідкладною слідчою (розшуковою) дією, яка найчастіше проводиться ще до внесення інформації до Єдиного реєстру досудових розслідувань із метою з'ясування обстановки події та вилучення матеріальних слідів на місці проникнення до житла.

У процесі розслідування порушень недоторканності житла огляд місця події насамперед дозволяє слідчому сприйняти обстановку того житлового приміщення чи

© Корнєв О. В., 2021

іншого володіння, до якого було здійснено проникнення, та з'ясувати слідову картину, що сприятиме прийняттю обґрунтованого рішення щодо внесення інформації до Єдиного реєстру досудових розслідувань та попередньої кваліфікації вчиненого діяння.

Огляд місця події має виключно важливе значення для встановлення ознак кримінального правопорушення. Зволікання з його проведенням, поверхневе обстеження місця події, помилки при виявленні та вилученні слідів правопорушення часто призводять до фатальних наслідків для процесу доказування. Тому в спеціальній літературі представлено ґрунтовні рекомендації щодо загального порядку і тактичних особливостей цієї слідчої дії, які мають враховуватись під час її проведення в тому числі й у кримінальному провадженні про порушення недоторканності житла.

Загалом за досліджуваною категорією кримінальних правопорушень огляд місця події переважно здійснюється за загальними правилами огляду приміщень. Для місця події при порушенні недоторканності житла досить типовою є обстановка, характерна для проникнення до приміщення сторонньою особою шляхом вільного доступу або із застосуванням некваліфікованих способів злому вхідних дверей, вікон тощо. З урахуванням цього мають обиратись засоби і методи огляду місця події. Його головною метою є з'ясування обстановки в житловому приміщенні чи іншому володінні особи, куди було здійснено незаконне проникнення.

Основними завданнями огляду місця події за досліджуваним видом кримінального правопорушення є виявлення та фіксація слідів протиправних дій (проникнення, незаконного виселення, незаконного обшуку чи огляду тощо). Як передбачуваний результат цієї слідчої дії очікується з'ясування механізму проникнення в житло особи та виявлення матеріальних слідів цього діяння, які знаходяться безпосередньо на місці події.

Щодо специфіки огляду місця проникнення до житла варто відзначити, два аспекти. По-перше, з оглядом місця події не можна зволікати, зважаючи на те, що сліди кримінального правопорушення, які знаходяться на місці, будуть втрачені з плином нетривалого періоду часу. По-друге, серед основних завдань досліджуваного різновиду огляду є визначення місця та способу незаконного проникнення до житла особи та слідів перебування правопорушника у певному приміщенні.

Стосовно виявлення слідів проникнення певної особи в житло рекомендації з огляду фактично не відрізняються від правил огляду місця відповідного різновиду крадіжок та інших правопорушень, пов'язаних із проникненням до житла чи іншого володіння особи. При цьому сліди проникнення варто шукати на вхідних дверях, балконах, вікнах та підлозі і стінах навколо цих об'єктів. Це у першу чергу сліди рук, ніг, знарядь злому та інструментів, мікрооб'єкти тощо. У зв'язку із збільшенням сучасних можливостей криміналістичного дослідження мікрооб'єктів, дослідження яких надає змогу підтвердити або спростувати причетність підозрюваної особи до події, яка розслідується, їх перелік доцільно конкретизувати. Зокрема, такими мікрооб'єктами насамперед є волокна від одягу, волосся особи, часточки фарби від знаряддя злому та контактні сліди біологічного походження. Їх виявлення на місці події в подальшому може допомогти встановити групову або видову належність, а в деяких випадках й ідентифікувати особу, яка їх залишила, за допомогою методів експертного дослідження.

Під час огляду місця порушення недоторканності житла особливу увагу необхідно приділити виявленню та вилученню слідів перебування підозрюваного у відповідному приміщенні. У першу чергу це сліди рук, ніг і залишені на місці предмети.

За цим видом кримінальних правопорушень характерною є відсутність ознак заволодіння чужим майном, яке знаходиться у приміщенні, на відміну від крадіжки. Тому для правильної попередньої кваліфікації події, що розслідується, в ході огляду важливо звернути увагу на цю обставину і відобразити в протоколі відсутність або наявність слідів викрадення майна.

Насамкінець зазначимо, що огляд місця події при розслідуванні порушення недоторканності житла має ключове значення для прийняття рішення щодо внесення

інформації про кримінальне правопорушення до ЄРДР, а також для збирання матеріальних слідів, дослідження яких надає змогу довести факт проникнення до чужого житла, його спосіб та ідентифікувати особу, яка здійснила таке проникнення. Основними завданнями огляду місця подіє є фіксація загальної обстановки на місці проникнення до житла та виявлення слідів самого проникнення та людини, яка його здійснила.

Василь Володимирович Корнієнко,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики,
судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЖЕРЕЛ ЗВУКУ ТА ЇХ НОСІЇВ

Спеціальні дослідження джерел звуку та їх слідів-носіїв вже багато десятиліть стають предметами відповідного експертного аналізу. У криміналістичній науці ці дослідження відносяться до судової акустики, яка вивчає систему методологічних і теоретичних концепцій, способів і технічних засобів збирання, дослідження та використання слідів звуку як доказів у кримінальному і цивільному судочинстві. До загальних завдань судово-акустичного дослідження відносять наступне:

1) ідентифікація людини за слідами її звукової мови (голосу);

2) обстеження звукового середовища для виявлення джерела звуку;

3) вивчення технічних засобів фіксації та матеріальних носіїв слідів звуку (фонограм) [1].

Джерелами слідів звуку є матеріальні системи органічного і неорганічного походження (живі організми, неживі об'єкти та явища природи). Кримінальна подія породжує різні сліди звуку, які в своїй сукупності утворюють так звану звукову «картину». Судова акустика допомагає встановити закономірності виникнення цих джерел слідів звуку, методи й засоби їх дослідження для розслідування кримінальних правопорушень.

Сучасна судова акустика охоплює спеціальні експертні дослідження за двома напрямками: а) технічне дослідження матеріалів та засобів звукозапису; б) дослідження голосу за фізичними параметрами усного мовлення, акустичних сигналів та середовищ. Матеріальними об'єктами-носіями слідів звуку традиційно називали фонограми (магнітні, оптичні, тощо), тоді як зараз, в епоху повного витіснення аналогового способу запису звуку цифровим, відповідно дістало змін експертна назва носія звукозапису – сигналограма, а також ускладнено перелік завдань які вирішують відповідні експертизи.

Стрімкий розвиток технологій за останні 10 років переоснастив сучасну аудіо та відео індустрію з аналогового на цифровий спосіб фіксації, зберігання та передачі інформації. Побутові пристрої стали компактніші, при цьому не втрачаючи якісні показники порівняно з професійними зразками. Разом з цим активно розвиваються чисельні програми по обробці цифрової інформації, які вносять зміни у оригінальний запис на досить високопрофесійному рівні. Це ускладнює процес встановлення ознаку внесення змін у фонограму, її обробку чи підробку. Наразі використовують технічні засоби для одночасної фіксації звуку й зображення, тому представлені зразки для експертних досліджень потребують комплексного аналізу.

Сучасний аналіз технічних засобів фіксації та матеріальних носіїв слідів звуку та зображення (відеозапису) традиційно вирішує коло ідентифікаційних та діагностичних питань:

© Корнієнко В. В., 2021

1) на якому пристрої записана відеофонограма, за допомогою якого комплекту апаратури (одного чи кількох технічних пристроїв);

2) встановлення наявності ознак монтування, чи проводився запис відео-, фонограми безперервно;

3) чи одночасно проводився запис відеозображення і звуку у відеофонограмі файлу та чи відповідає зміст відеозображення запису звуку;

4) оригіналом чи копією є відео-, фонограма.

Хотілося б звернути увагу на останній пункт. В цифрових технологіях запису звуку, на відміну від аналогового, не втрачається якість запису. Експерт, як правило, робить копіювання файлу на комп'ютер для проведення дослідження матеріальних носіїв слідів звуку та зображення. З технічної точки зору оригіналом є відео- фонограма, виконана в результаті запису сигналу безпосередньо від першоджерела (пристрою) на носій інформації (DV-касета, SD-карта пам'яті) або безпосередньо на пам'ять аудіо, відео записуючого пристрою. Під копією розуміють файл, скопійований на будь-який інший носій інформації. Якщо сигналограма (файл) є копією та зазнає відповідних змін за допомогою монтажних програм та плагінів, він також втрачає наявність мета даних та інших ознак, що ідентифікують зроблену запис з відповідним пристроєм. Тому вважаємо, що слід виключити із слідчо-судової практики постановку питання про оригінал чи копію запису, тому що в епоху цифрового запису він втратив свою актуальність. У даному випадку слідство та суд цікавить інформація про достовірність запису, чи були внесені зміни засобом монтажу. У галузі наук щодо технічного захисту інформації така процедура називається верифікацією даних [2].

Цифровий спосіб запису та збереження відео-, фонограм вимагає від експертів постійного вдосконалення засіб їх аналізу та дослідження. Сьогодні найбільшу складність представляє встановлення ознак монтування (вставки, видалення, накладення) звукозапису. Сучасні програми обробки аудіо та відеозапису дозволяють на високоякісному рівні робити імітації звуків та голосу, створювати необхідне середовище (імітація різних видів приміщень, фонових звуків, реверберацій), а також робити видалення та вставки/накладення окремих фрагментів запису, роблячи абсолютно непомітними «стики» фонограм. До таких програм, наприклад, відносяться Audacity чи Fl Studio. Порівняно з іншими аналогами, ці програми по обробці звуку мають багато плагінів, завдяки яким можна якісно імітувати звуки широкого частотного діапазону, тональності; створювати шуми, накладати ефекти, штучно погіршувати якість звуку, тощо. У цьому випадку ототожнення голосу, а також обстановки запису ускладнює й спосіб збереження фонограми, коли використовується алгоритм сильної компресії (Mb/sec) при збереженні фонограми після монтажу у файл.

Для ефективного проведення експертних досліджень бажано щоб записана фонограма у файл мала як найменшу компресію та кодування у форматах *.wav, *.avi, *.dv, *.mkv. Це дозволяє фахівцю якісніше проаналізувати сигналограму. Для цього використовуються традиційні методи сприйняття на слух (органолептичні), порівняння, а також із застосуванням спеціальних комп'ютерних програм автоматичної ідентифікації сигналу. Ефективним засобом аналізу звукозапису у експертній практиці також залишається спектрографічний метод. Предметом його дослідження є сонограми, на яких може бути помітно «випадіння» звуку, розбіжність або ж графічна нестиковка кривих частотної модуляції звуку. Спектрограми аудіо-сигналів надають акустичним експертам об'єктивні дані, графічно відображаючи повний звуковий спектр голосу. Горизонтальна вісь показує, в який час, а вертикальна вісь - на якій частоті протікають звукові хвилі. Кожен звук в сонограмі має свій власний зразок, тобто формат. Сукупність цих форматів і утворює акустичний відбиток голосу чи звуку і тим самим дає підґрунтя для подальшої роботи, в якій на перший план виходить тонкий слух і досвід експерта.

Список використаної літератури: 1. Біленчук П. Д., Салтевський М. В. Судова акустика. Велика українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/Акустика судова (дата звернення: 7.06.2021). **2**. Особенности проведения экспертизы аутентичности цифровых сигналограмм, полученных оперативным путем / [О. В. Рыбальский, С. А. Близников, А. В. Мыслинский, О. В. Брягин] // Захист інформації. — К. : КМУЦА, 2005. — № 1. — С. 57–62.

Валентина Павлівна Корж,
доктор юридичних наук, професор,
почесний працівник Прокуратури України,
професор кафедри кримінального процесу, криміналістики та
експертології факультету № 6 Харківського національного університету
внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ СЛІДЧИМ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВБИВСТВ «НА ЗАМОВЛЕННЯ» ПРИ ОГЛЯДІ МІСЦЯ ПОДІЇ

Розкриття та розслідування вбивств на «замовлення» - актуальна проблема для науки і практики криміналістики. Варто зазначити, що вбивства «на замовлення» характеризуються підвищеною соціальною небезпекою, наявною тенденцією до зростання та низьким рівнем розкриття. За даними правової статистики Генеральної прокуратури України за останні п’ять років було розкрито тільки 16 вбивств «на замовлення». Значна більшість цих злочинів нерозкрита, тобто організатори вбивства, посередники, виконавці органами розслідування не були встановлені. Процесуальні та криміналістичні аспекти розслідування умисних вбивств на «замовлення» були предметом наукового дослідження в працях В.П.Бахіна, О.І.Бородуліна, І.В. Борисенка, В.І. Боярова, О.В. Булаєвої, О.Ю. Булулукова, С.Ф. Здоровка, Ю.Б. Комаринської, М.В. Костенка, О.С. Саінчина, М.О Селіванова, В. Л. Синчука та інших.

Огляд місця вбивства є основною невідкладною слідчою дією. Відповідно до ч.1 ст.237 КПК огляд проводить слідчий, прокурор. Місцем вбивства на «замовлення» може бути: приміщення, місцевість, будівля та інше місце, де було виявлено труп. При розслідуванні вбивств на «замовлення» виникають ситуації в умовах яких слідчому необхідно проводити декілька оглядів: 1) огляд місця події; 2) огляд місця засади виконавця;) огляд місця знищення виконавцем знаряддя вбивства; 4) огляд транспортного засобу, використаного виконавцем вбивства. У юридичній літературі правильно зазначено, що метою огляду місця події є виявлення слідів злочину, встановлення події та висунення версій щодо події злочину, її учасників, отримання даних про осіб, які могли бути очевидцями вбивства. Слід зазначити, що вирішенню основних завдань огляду місця вбивства на «замовлення» сприятимуть знання слідчим основних елементів криміналістичної характеристики вбивств «на замовлення».

У межах досліджуваного питання науковцями було запропоновано різні підходи до визначення криміналістичної характеристики злочину та її основних елементів. Так, О. В. Булаєва правильно визначає специфіку криміналістичної характеристики вбивств « на замовлення». Вона пропонує наступні її елементи: характеристику мотивів і цілей суб’єктів злочину (організатора, виконавця, посередника); характеристику способу вчинення злочину, знаряддя і слідів злочину; механізм вчинення злочину; характеристику

© Корж В. П., 2021

особи потерпілого й особливості взаємозв'язку його із злочинцем; характеристику особи суб'єкта злочину: організатора, виконавця, посередника, особливості характеру взаємозв'язку співучасників; обстановка вчинення злочину (місце, час , інші обставини) [1, с.11].

Науковий аналіз юридичної літератури, слідчої та судової практики дозволяє зробити висновок про те, що до основних елементів криміналістичної характеристики вбивств на «замовлення» необхідно відносити: 1) дані про організаційні та підготовчі дії організатора («замовника») вбивства; 2) особливості особи виконавця злочину; 3) дані про особу жертви; 4) характеристику типових способів вбивств на «замовлення»; 5) дані про обстановку вчинення злочину; 6) характеристику типових слідів злочину.

Суттєве значення для розслідування вбивств на «замовлення» мають криміналістичні знання слідчого про підготовчі дії «замовника» вбивства. Підготовка «замовника», тобто його поведінка в умовах до кримінальної ситуації, включає низку дій, методів впливу, організаційних й інших заходів, спрямованих на досягнення мети - вбивства «замовленої» жертви.

Вивчення матеріалів слідчої, судової практики дозволяє виділити етапи підготовки «замовника»: перший етап - це пошук «замовником» виконавця вбивства особисто; другий - пошук виконавця вбивства через посередника;

третій - обговорення «замовника» із виконавцем суми винагороди в національній або іноземній валюті чи іншої винагороди; четвертий етап - обговорення «замовника» із виконавцем знаряддя, місця, часу вбивства; п'ятий етап - це розробка сценарію вбивства; шостий етап - обговорення «замовника» з виконавцем про місце, час, спосіб передачі задатку за вчинення злочину; сьомий етап - обговорення «замовника» із виконавцем про місце, час, спосіб вбивства та виконання остаточного розрахунку за вбивство; восьмий етап - обговорення «замовника» із виконавцем вбивства про способи перевірки виконання вбивства на «замовлення».

В процесі підготовки «замовник» і виконавець «кілер» визначають форми виконання вбивства на «замовлення». Це може бути: наказ «замовника», доручення, розпорядження, угода щодо винагороди матеріального характеру або - нематеріального характеру. В умовах до кримінальної ситуації виконавець («кілер») вбивства здійснює низку підготовчих дій, які дозволять виконати «замовлення» оперативно й професійно. Необхідно виділити наступні підготовчі дії виконавця вбивства на «замовлення»: 1) визначення особи жертви; 2) ознайомлення з обстановкою; 3) вибір місця засади, розробка шляхів відходів з місця злочину; 4) визначення суми винагороди, задатку або іншого виду винагороди; 5) придбання транспортних засобів для прибуття на місце злочину та відходу з нього;6) визначення способу, знаряддя, місця, часу вбивства за згодою «замовника» або на свій розсуд; 7) підбір знаряддя злочину, придбання знаряддя, маски, бронежилета тощо; 8) підбір одягу, взуття, транспортних засобів, інших предметів, необхідних для вчинення вбивства; 9) розробка сценарію вчинення злочину за погодженням із «замовником», посередником або без них;10) розробка плану крадіжки транспортних засобів, що можуть бути використані злочинцем; 11) придбання пристроїв відео-зйомки, відео-нагляду, звукозапису, прослуховування розмов тощо;12) розробка плану доставки, вивезення жертви на конкретне місце або інших прийомів виманювання жертви (через знайомих, телефоном, відключенням у приміщенні світла для виходу жертви тощо); 13) вивчення способу життя майбутньої жертви, розпорядку дня, звичок, маршруту руху, наявності та кількості охорони; 14) вибір місця засади чи іншого місця для вчинення злочину; 15) розробка плану проникнення в житло жертви (місце відпочинку, службове приміщення тощо); 16) розробка плану від`їзду з місця вчинення злочину, із цього регіону, у т. ч. за кордон.

Важливе значення для розкриття і розслідування вбивства на «замовлення» мають знання слідчим таких елементів криміналістичної характеристики, як дані про типові способи, сліди знаряддя вбивств та інші. Варто зазначити, що способи вбивств на

«замовлення» характеризуються зухвалістю, винятковою цинічністю, очевидністю, демонстративністю і, як правило, заздалегідь обговорюються із «замовником» вбивства. Типові способи вбивств на «замовлення»: розстріл жертви впритул; розстріл жертви із засади з використанням автоматичної або напівавтоматичної зброї із заглушкою та оптичним прицілом; застосування вибухових пристроїв за місцем проживання або місцем роботи жертви, при русі на автомобілі тощо; наїзд на жертву транспортним засобом, шляхом приведення транспортного засобу до технічної несправності, що призвело до ДТП та загибелі людини; введення в організм жертви отруйних речовин; застосування засобів підпалу; інсценування нещасного випадку; інсценування самогубства жертви.

Безумовно, практичне значення для розкриття розслідування вбивства на «замовлення» мають криміналістичні знання слідчого про типові способи приховування слідів вбивства. В процесі підготовки до вбивства «виконавець» заздалегідь планує способи приховування слідів вбивства на замовлення. Такими є: а) приховування трупа, коли жертва і організатор є партнерами по бізнесу або родичами (членами сім`ї); б) знищення слідів рук, ніг, інших слідів на одязі, взутті, автотранспорті, інших речах виконавця вбивства; в) знищення слідів вбивства шляхом вибуху або підпалу автотранспортних; г) інсценування виконавцем вбивства іншої кримінальної події або події некримінального характеру, засобів, що були використані при вчиненні злочину.

В залежності від способу вбивства на замовлення «виконавець» заздалегідь вибирає знаряддя чи засоби вбивства. За даними слідчої практики «виконавці» вбивства на «замовлення» використовували наступні види знарядь та засобів вбивств: гвинтівку з оптичним прицілом, автомат або пістолет із заглушкою; холодну зброю; вибухові пристрої та вибухові речовини; хімічні, радіоактивні, їдкі, отруйні речовини; фармацевтичні препарати, які викликають симптоми загострення якого-небудь соматичного захворювання (серцевий напад тощо); транспортні засоби (автомобіль, трактор та ін.); спеціально виготовлені пристосування для підпалу тощо.

Вирішенню завдань огляду місця події сприятимуть криміналістичні знання слідчим, типових слідів вбивства на «замовлення», які можуть бути виявлені на місці вчинення вбивства на «замовлення» і вказати на спосіб та особу злочинця, обставини, способи приховування слідів злочину. Вважаємо, що криміналістичне значення мають дослідження типових слідів на місці засади виконавця вбивства на «замовлення». Насамперед це**:** сліди паління; знаряддя вбивства, маски, бронежилети тощо; сліди взуття, ніг на ґрунті; сліди взуття, ніг на пильній поверхні підлоги, горища, сходів або в підвальному приміщенні; сліди пальців рук на склі, рамах, дверях, різних предметах, кинутих злочинцем на землю, підлогу або інших предметах обстановки, де злочинець чекав на жертву; сліди мікрооб`єктів на підлозі, землі, сходах, горищі, склі, рамі, дверях тощо; запахові сліди. Криміналістичні знання типових слідів виконавця на місці засади сприятимуть оперативному і своєчасному їх виявленню слідчим при огляді місця події. Виявлення та фіксація матеріальних слідів на місці події допоможе слідчому моделювати «слідові картину» вбивства на «замовлення», висунути версії, щодо обставин вбивства на «замовлення», особи злочинця, особи потерпілого. Так, в ситуації, коли на місці події виявлено: велику кількість вогнепальних уражень на тілі жертви, або тілесні ушкодження на тілі жертви, спричинені в результаті вибуху, або сліди контрольних пострілів у голову жертви чи в серце, або велику кількість колото-різаних ран на тілі жертви, або вогнепальну зброю та сліди її використання, або сліди вогнепальних уражень, або колото-різаних ран знизу живота жертви (для перестрахування, якщо жертва була в бронежилеті), або знищення сторонніх людей, які знаходилися поряд із жертвою (охоронці, випадкові перехожі), то слідчий висуває версію про те, що мало місце вбивство на «замовлення».

Використання слідчим криміналістичного знання про основні елементи криміналістичної характеристики вбивств «на замовлення» під час огляду місця події сприятиме

встановленню особи потерпілого, часу, місця та обстановки вчинення вбивства на «замовлення», визначенню місця засади виконавця вбивства, знищення знаряддя злочину, висуненню версій щодо мотивів вбивства, його оперативному розслідуванню.

Список використаної літератури: 1. Булаева О.В. «Особенности расследования убийств, совершенных по найму». Автореф…дисс . канд.. юрид. наук. Саратов. 2009, с. 18. 2.

Наталія Миколаївна Косміна,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
завідувач відділу дослідження матеріалів, речовин і виробів
Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України

ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЬ ДЛЯ ВИГОТОВЛЕННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ І ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН

Застосування даних природничих і технічних наук при розслідуванні злочинів сприяє ефективній діяльності слідчого, достовірності кримінально-процесуального пізнання події злочину, зміцненню законності та правопорядку у державі. Разом із тим швидкий розвиток науки і техніки спричинив те, що слідчі часто зіштовхуються з питаннями, розібратися з якими неможливо без глибокого розуміння суті та умов застосування спеціальних знань.

Проблемам використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів присвячені численні роботи вітчизняних і зарубіжних процесуалістів і криміналістів.

Термін „спеціальні знання" застосовується переважно в юриспруденції, зокрема у кримінальному процесі. Розгляду сутності цього терміну присвячені праці В.Д. Арсеньєва, В.Г. Заблоцького, В.М. Бикова, А.І. Вінберг, В.І. Гончаренк, Ю.А. Калінкіна, В.К. Лисиченка, В.В. Циркаля, В.М. Махова, В.О. Образцова, Ю.К. Орлова, О.В. Селіної, І.М. Сорокотягіна, В.І. Шиканова, М.П. Яблокова та ін.

Зрозуміло, що результативність боротьби зі злочинами, пов'язаними із незаконним обігом наркотиків, безпосередньо пов'язана з рівнем професійної майстерності правоохоронців, з умінням застосовувати спеціальні знання, прилади, новітні методичні рекомендації щодо проведення слідчих дій як самостійно, так і за допомогою відповідних спеціалістів [2, с. 25–26; 3, с. 25 –26].

Характерні особливості мають огляди і обшуки приміщень, де виготовлялись наркотичні засоби синтетичного або рослинного походження (так звані нарколабораторії). Можна виділити наступні особливості, властиві цьому виду оглядів і обшуків [1, с. 29].

Під час пошуку наркотичних засобів і психотропних речовин спеціаліст повинен звернути увагу слідчого на речовини, які є прекурсорами і реагентами для виготовлення наркотиків. До них відносяться, наприклад, марганцевокислий калій, кристалічний йод, червоний фосфор, рідини

Про виготовлення наркотичних засобів можуть свідчити виявлені в ході ОМП прекурсори наркотичних засобів, а також реагенти і розчинники. Прекурсори наркотичної речовини - це вихідні компоненти або учасники проміжних реакцій при синтезі наркотичних засобів. До прекурсорів (попередникам) наркотичних засобів відносяться ефір для наркозу, ангідрид оцтової кислоти, сірчана кислота, соляна кислота, ацетон, толуол, псевдозфедрін, солі ефедрину, ерготамін, ергометрін і інші речовини. Складність контролю за їх обігом полягає в тому, що такі речовини мають подвійне призначення, перш за все для цілей хімічної промисловості, виробництва вибухових речовин,

© Косміна Н. М., 2021

виробів побуту, фармацевтики і медицини. Говорячи про прекурсори як специфічні сліди незаконного виготовлення та виробництва наркотичних засобів, слід зазначити, що вони нерідко виявляються у вигляді особливого запаху, який здатний при огляді місця події і обшуку вказати на наявність наркотичних засобів. Крім того, на місці проведення слідчої дії можуть знаходиться самі прекурсори, оскільки для виготовлення наркотичного засобу потрібна велика їх кількість.

Крім прекурсорів в приміщенні можуть знаходитись реагенти, на відміну від прекурсорів, беручи участь в реакціях хімічного синтезу наркотичних речовин, не стають частиною наркотичного засобу. Таку ж дію мають і розчинники - рідини, які розчиняють, екстрагують інші речовини, не змінюючи їх хімічного складу. Названі вище найрізноманітніші сліди злочину в криміналістичній літературі піддаються певної групізації. Так, наприклад, Н.Г. Шурухнов вважає, що «... всі сліди злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, повинні поділятися на три групи:

- сліди виготовлення, вирощування, зберігання, перевезення, пересилання, збуту і придбання наркотичних засобів (обладнання, в тому числі вимірювання ваги, предмети, вихідна сировина, різні відходи його переробки, упаковка);

- сліди споживання наркотиків (сліди уколів, специфічні рубці);

- сліди впливу наркотичних засобів на організм людини, які проявляються в поведінці підозрюваного, в продуктах життєдіяльності організму » ;[5, с.27]

Підготовчі, до вчинення названих злочинів, дії включають:

- підшукання місць зростання нарковмісних рослин, вживання заходів до таємного їх збору;

- підготовку предметів і речовин для виготовлення або переробки сировини, обладнання приміщення відповідними технологічними засобами для виробництва наркотиків;

- вивчення спеціальної літератури з виготовлення, переробки або виробництва наркотичних засобів;

- вивчення режиму огляду перед польотом пасажирів і багажу в аеропорту, особливостей виконання правил перевезення багажу залізничним, водним та автомобільним транспортом тих чи інших перевізником;

- пристосування транспортного засобу до прихованого переміщення наркотичних засобів.

Названі та інші підготовчі дії можуть знаходити відображення в матеріальних слідах, зокрема в складених злочинцями або іншими особами схемах приміщення, будь-якої місцевості, маршрут руху, а також в ідеальних слідах, що виникають у свідомості людей до яких злочинець звертається з проханням про надання допомоги в перенесенні багажу, що містить наркотичний засіб, і нагляді за ним або його перевезенням. Ступінь складності виготовлення наркотичного засобу залежить від його виду. Так, наприклад, одним з найбільш простих у виготовленні наркотиків є первітин. Для його отримання потрібно сильнодіючу речовину (солутан і т.п.), а також хімічні препарати, які просто дістати в шкільній хімічній лабораторії. Виготовлення, наприклад, фенциклидина вимагає значних спеціальних знань і його синтез триває близько трьох днів. Виготовлення кустарним способом одного з найбільш небезпечних наркотичних засобів – тріметілфентаніл, виготовлення якого займає в хімії має більше 10 стадій.[4,с.105]

Підсумовуючи вищесказане можливо зробити висновки:

1. Відзначається, що способами переробки наркотичних засобів можуть бути певні прийоми очищення від сторонніх речовин твердої або рідкої суміші, які містять одне або кілька наркотичних засобів (тобто рафінування), що тягнуть підвищення концентрації останніх; способами незаконного виробництва наркотичних засобів є ті чи інші дії, спрямовані на їх серійне отримання з хімічних речовин і (або) рослин; способами збуту виступають дарування, обмін, сплата боргу, продаж і т.д .; способами пересилання

наркотичних засобів можуть бути різні дії по переміщенню наркотичних засобів у вигляді поштових, багажних відправлень або іншим чином, коли транспортування здійснюється за відсутності відправника.

2 . Способи приховування даного злочину є різні дії по знищенню слідів злочину і слідів, що характеризують злочинця. У числі їх можна назвати знищення слідів зберігання наркотичних засобів, наприклад, знищення наркотичних засобів шляхом їх спалювання, знищення упаковок, в яких зберігали наркотичну речовину; знищення відходів, що утворюються при виготовленні наркотичного засобу; знищення обладнання, на якому відбувалося незаконне виробництво, знищення інших слідів. Так, наприклад, з метою приховування незаконного виготовлення наркотичних засобів, що мають специфічний запах, використовуються речовини які повітронепроникні. В процесі огляду місця події за злочинами по незаконному обігу наркотиків слідчий повинен моделювати випадок, за яким можна змоделювати поведінку злочинця. Механізм даного злочину є просторово-тимчасове розвиток названого події і отримує відображення в обстановці події, в тому числі в свідомості очевидців, а також в способі приховування факту незаконного обороту

наркотичних засобів, упаковки, застосування яких спрямовано на запобігання утворенню запахових слідів.

На наш погляд доля присутності спеціалістів при проведенні слідчих дій є недостатньою. Одною з причин цього становища являється те, що більшість слідчих та оперативних працівників не мають достатньої інформації про нові синтетичні види наркотиків та психотропних речовин, способи їх виявлення та дослідження.

Список використаної літератури: 1. Космина Н.Н. Особенности участия специалиста при осмотре и обыске мест происшествий, связанных с незаконным оборотом наркотиков/ Н.Н. Космина, А.А. Лесовой // Теорія и практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. праць. – Харків: НДІ суд. експ., Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – 2004. – Вип. 4- С. 296–300. **2**. Махов В.Н. Отличие специалиста от эксперта / Махов В.Н. // Соц. законность. – 1973. – № 6. – С 42. **3**.Орлов Ю.К. Производство экспертизы в уголовном процессе / Орлов Ю.К. – М.:Изд-во ВЮЗИ, 1982. – С. 20 – 28. **4.** Роганов С. А. Синтетические наркотики: вопросы расследования преступлений / Роганов С. А. — СПб: Питер, 2001. — 224 с. **5.** Шурухнов И.Г. Расследование незаконного изготовления, хранения, приобретения, перевозки и сбыта наркотических средств: лекция Академии МВД СССР / Шурухнов И.Г. – М. – 1990. – 27 с.

Олена Георгіївна Костроміна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права та публічного управління
Запорізького інституту економіки та інформаційних технологій

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» завданням оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних

© Костроміна О. Г., 2021

держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави [1]. Тобто, ОРД виступає як допоміжний засіб, який забезпечує розкриття кримінальних правопорушень. Для визнання кримінального правопорушення таким, що є розкритим, чинним законодавством України передбачена певна процесуальна процедура, яка гарантує встановлення істини в кримінальному провадженні, тобто кримінальне судочинство.

Кримінальне правопорушення не можна вважати розкритим, доки вина обвинуваченого не доведена в законному порядку й не встановлена обвинувальним вироком суду. На це прямо вказує Конституція України (ст. 62). Тобто, вирішення завдання ОРД по розкриттю кримінального правопорушення є актуальним як до порушення кримінального провадження, так і під час оперативно-розшукового забезпечення досудового розслідування.

Залежно від особливостей відображення в результатах оперативно-розшукового заходу фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження, вони можуть використовуватися в доказуванні відповідно до різних процесуальних режимів. Так, наприклад, аудіо- або відеозаписи, які були отримані під час проведення оперативно-розшукових заходів, на етапі досудового розслідування можуть стати підставою для формування речових доказів при дотриманні відповідних процесуальних вимог.

Аналіз оперативно-розшукової, слідчої та судової практики свідчить про те, що одним із недоліків, який впливає на ефективність протидії злочинності, є відсутність у чинному законодавстві України нормативно визначеного поняття оперативно-розшукових заходів, їх переліку та чітко визначених правових підстав для їх проведення, незважаючи на те, що поняття оперативно-розшукового заходу в теорії оперативно-розшукової діяльності, контррозвідки й розвідки, кримінального процесу, криміналістики, а також у законодавстві й практиці належить до фундаментальних категорій [2, с. 226].

Правова невизначеність поняття оперативно-розшукових заходів та відсутність їх законодавчого переліку негативно позначається на правозастосовному процесі не лише підрозділів, уповноважених на здійснення ОРД, а й органів досудового розслідування, прокуратури та суду при використанні в ході досудового слідства чи судового розгляду кримінального провадження матеріалів ОРД, отриманих у ході проведення оперативно-розшукових заходів, здійсненні прокурорського нагляду і судового контролю за ОРД, поновленні прав громадян, порушених незаконним проведенням оперативно-розшукових заходів тощо [3, с. 184].

Розглядаючи проблему підвищення ефективності використання оперативно-розшукових заходів, необхідно також звернути увагу на важливість забезпечення оперативних підрозділів необхідною оперативно-розшуковою інформацією при плануванні й підготовці заходу. Достовірна інформація допоможе правильно обрати необхідні технічні засоби, методичні й тактичні прийоми їх застосування, а також може мати безпосереднє відношення до конспіративності проведення оперативно-розшукового заходу, успішного отримання необхідних його результатів і досягнення поставленої мети.

Таким чином, нормативне забезпечення й виконавчий рівень організації оперативно-технічного забезпечення оперативно-розшукових заходів оперативних підрозділів має важливе й визначальне значення для розкриття кримінальних правопорушень, оскільки результати оперативно-розшукової діяльності можуть бути підставою для формування всіх видів доказів, створюючи передумови для їх встановлення.

Список використаної літератури: 1. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2136-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text. **2.** Берназ В. Д. Правова природа, поняття та загальна класифікація негласних слідчих (розшукових) дій. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2013. № 5. С. 226-230. **3.** Грибовський О. В. Оперативно-

розшукові заходи та негласні слідчі (розшукові) дії під час виявлення й фіксації одержання неправомірної вигоди. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2015. № 1. С. 180-190.

Ксенія Сергіївна Котлубаєва,
ад'юнкт відділу освітньо-наукової підготовки
Харківського національного університету внутрішніх справ;

Світлана Олександрівна Книженко,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики,
судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ВВЕДЕННЯ В ОМАНУ СУДУ АБО ІНШОГО УПОВНОВАЖЕНОГО ОРГАНУ

Головною метою діяльності слідчого є швидке, повне та неупереджене розслідування кримінальних проваджень. Для найбільш ефективної роботи слідчі повинні знати, які дії та заходи необхідно вжити в конкретній слідчій ситуації на кожному етапі розслідування кримінального правопорушення. На сьогоднішній день в криміналістичній літературі методика розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень не розроблена. Лише окремі питання розслідування введення в оману суду або іншого уповноваженого органу розглядалися Р. О. Загоровським, О. О. Войтенко. Проблемні аспекти типових слідчих ситуації, які можуть виникнути при розслідуванні даних видів кримінальних правопорушень не розглядалися, в тому числі й версії та основні напрямки розслідування.

Поняття слідчої ситуації, її компоненти та зміст досліджували такі видатні вчені, як Р. С. Бєлкін, І. О. Возгрін, А. Ф. Волобуєв, В. К. Гавло, І. Ф. Герасимов, А. Н. Гусаков, В. О. Коновалова, В. П. Корж, В. Г. Лукашевич, В. О. Малярова В. О. Образцов, М. В. Салтевський, Р. Л. Степанюк, В. Ю. Шепітько, М. П. Яблоков та інші. Однак, комплексного аналізу типових слідчих ситуацій введення в оману суду або іншого уповноваженого органу не проводилося. Зауважимо, що у діяльності правоохоронних органів виникає потреба у визначенні їх класифікації, яка дасть змогу в подальшому алгоритмізувати роботу слідчого з огляду на конкретну ситуацію в кримінальному провадженні.

Поняття слідчої ситуації до теперішнього часу залишається дискусійним. Не вдаючись до полеміки, ми погоджуємося з визначенням, наданим С. В. Великановим, який під слідчою ситуацією розуміє сукупність сформованих на певному етапі умов - положення, стану й обстановки розслідування, що сприймаються, оцінюються і використовуються слідчим для вирішення тактичних задач і досягнення загальних (стратегічних) цілей розслідування [1, с. 7].

Варто вказати також на те, що немає серед вчених єдиної думки й щодо поділу процесу розслідування на етапи. Однак, більшість дослідників виділяють два (початковій і наступний), або три (початковій, наступний та заключний) етапи [2, с.169; 3, с.552].

Результати проведеного дослідження дозволяють нам стверджувати, що слідча ситуація введення в оману суду або іншого уповноваженого органу визначається наступними чинниками:

- поінформованість слідчого про особу, що вчинила кримінальне правопорушення;

© Котлубаєва К. С., Книженко С. О., 2021

- виявлені сліди кримінального правопорушення;
- обраний злочинцем спосіб кримінального правопорушення;
- поінформованість слідчого про мотиви вчинення кримінального правопорушення;
- обстановка вчинення кримінального правопорушення;
- джерело повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення.

Практика розслідування вказаних кримінальних правопорушень дозволяє стверджувати, що особа злочинця на початковому етапі розслідування, як правило, відома. Також наявна інформація, що до слідів кримінального правопорушення, які найчастіше виявляються у вигляді документів (протоколи допитів та інших слідчих (розшукових) дій, висновки експертів, переклади, довідки).

Слідчий на початковому етапі розслідування також може володіти інформацією про спосіб таких кримінальних правопорушень, який безпосередньо буде залежати від суб'єкта, що вводиться в оману. Зауважимо, що інформація про вчинене кримінальне правопорушення переважно надходить від цих суб'єктів.

Обстановка вчинення кримінальних правопорушень, в першу чергу, буде залежати від особливостей процесу, в якому було виявлено введення в оману суду або іншого уповноваженого органу.

Беручи до уваги вище зазначене, вважаємо за необхідне на початковому етапі розслідування в залежності від виду органу, який був введений в оману виокремити такі типові слідчі ситуації:

1) введення в оману суду;

2) введення в оману іншого уповноваженого органу.

Серед типових слідчих ситуації другої групи можемо виокремити такі види:

- введення в оману органу, що здійснює досудове розслідування;
- введення в оману органу, що здійснює виконавче провадження;
- введення в оману Вищої ради правосуддя;
- введення в оману тимчасової слідчої чи спеціальної тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України.

Дана класифікація обумовлюється особливостями процедури в ході якої було виявлено введення в оману суду або іншого уповноваженого органу.

Результати проведеного дослідження вказують на те, що найчастіше типовими слідчими ситуаціями є введення в оману органу досудового розслідування та введення в оману суду. Раніше нами виокремлювалися окремі способи введення в оману суду або іншого уповноваженого органу. Хочемо відзначити, що у більшості випадків введення в оману здійснюється у формі завідомо неправдивих показань [3, с.127].

Підсумовуючи зазначимо, на початковому етапі розслідування зазначених кримінальних правопорушень виокремлюємо дві групи типових слідчих ситуацій введення в оман суду або іншого уповноваженого органу.

1) введення в оману суду;

2) введення в оману іншого уповноваженого органу.

Вказані слідчі ситуації будуть визначати алгоритм дій слідчого й дозволять більш ефективно виконувати завдання кримінального судочинства.

Список використаної літератури: 1. Веліканов С. В. Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методиці : автореф дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2002. 20 с. **2.** Пчеліна О.В. Етапізація процесу розслідування злочинів у сфері службової діяльност. *Підприємництво, господарство і право.* 2016. №3 (241). С.167-171. **3.** Криминалистика : учебник под ред. Н.П. Яблокова. 4-е изд., перераб. и доп. М. : Норма ; ИНФРА-М, 2013. 752 с. **4**. Котлубаєва К.С. Способи завідомо неправдивих показань. Матеріали міжнар. наук.-

практ. конф. «Проблеми вдосконалення правового забезпечення 288 прав і свобод людини і громадянина» (м. Запоріжжя, 24-25 червня 2016 р.). Запоріжжя, 2016. С. 125-128.

Андрій Віталійович Кофанов,
кандидат юридичних наук, доцент, доктор філософії,
Інститут управління державної охорони України
Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
фахівець з питань корпоративної безпеки ТОВ «H.S.»

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ЕКСПЕРТИЗИ АБО ОЦІНКИ В КОРПОРАТИВНІЙ БЕЗПЕЦІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПРИВАТНОЇ ПРАКТИКИ)

Експертна оцінка корпоративних прав – це визначення вартості всього підприємства, або певної частини, яка належить засновнику.

В результаті оцінки корпоративних прав визначається реальна цінність компанії і формується висновок про вартість бізнесу або частки в ньому (корпоративних прав, акцій). Оцінка корпоративних прав проводиться відповідно до норм чинного законодавства України, національних стандартів і міжнародних стандартів оцінки (МСО).

Оскільки корпоративні права є власністю фізичних або юридичних осіб, то з корпоративними правами здійснюють різні господарські операції: вони можуть бути куплені, продані, передані в заставу банку, подаровані або успадковані згідно із заповітом власника.

У ситуаціях, за яких корпоративні права є предметом угоди, коли змінюється їх власник, важливо розуміти реальну справедливу вартість таких корпоративних прав, щоб угода була вигідною для власника і в подальшому не підлягала спростуванню однією зі сторін.

У переважній більшості випадків весь «тягар» підготовчого процесу з надання документів для проведення оцінки лягає на юристів і бухгалтерів підприємства. Однак, цей процес дозволяє, здебільшого, навести порядок з документальною частиною підприємства і ідентифікувати, які саме активи реально є в наявності, а які – просто «перебувають» на балансі, структурувати активи (розділити на профільні та надлишкові), проаналізувати ефективність (рентабельність) діяльності і отримати рекомендації щодо оптимізації діяльності підприємства.

Така «інвентаризація» бізнесу буде корисною, в першу чергу, для самих власників бізнесу, оскільки дозволить їм подивитися на свій бізнес під іншим кутом, і на підставі цього бачення прийняти певні управлінські рішення (за необхідності).

Оцінка вартості корпоративних прав – складний процес, що вимагає спеціальних знань, кваліфікації і досвіду фахівця, тому радимо, відповідально підійти до вибору оцінювача.

При виборі компанії-оцінювача особливу увагу треба приділяти наявності «пакету» документів, що регламентують її діяльність та іміджу не тільки в Україні, а й за кордоном.

Наприклад, оціночна компанія «Експерт ІН», як один з фаворитів цього ринку, має всі необхідні кваліфікаційні документи (включно й міжнародні) і значний досвід у проведенні таких оцінок, тому готові надати послуги з оцінки вартості корпоративних прав (часток) якісно, швидко і за прийнятною ціною [1].

Фахівці компанії «Експерт ІН» мають багаторічний досвід у галузі оцінки і готові виконувати найскладніші завдання. Компанія щорічно проводить кілька тисяч оцінок різного майна на теренах України.

© Кофанов А. В., 2021

За практикою «ЮБК» (Юридичного Бюро Писаренка) в судових справах про виплату сум при виході учасника з товариства з обмеженою відповідальністю можна узагальнити, що ТОВ наполягають на виплаті з балансової вартості свого майна (попередньо занизивши вартість в балансі), а учасники при виході з ТОВ зацікавлені в компенсації за ринковою вартістю.

Необхідна судова експертиза для розрахунку суми при виході учасників з ТОВ та вартості часток в статутному капіталі ТОВ.

Оскільки ТОВ відмовляється добровільно звернутися до суб'єкта оціночної діяльності у досудовому порядку та отримати висновок про ринкову вартість, а в іншому випадку позивач не завжди погоджується з об'єктивністю такої оцінки, то виникає необхідність в процесі судового розгляду довести належними доказами ринкову вартість майна / часток в статутному капіталі станом напередодні дати виходу учасника з ТОВ.

Законом України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» з 17.06.2018 р. введена ринкова вартість часток в ТОВ для розрахунків суми до виплати учаснику при виході з товариства.

Тому, заперечення товариств-відповідачів проти судової оціночної експертизи ринкової вартості в судових процесах спростовуються.

Варте уваги включення вартості майнових прав володіння орендованою власністю у вартість майна ТОВ для розрахунків з учасником, який вибув. Стаття 190 Цивільного кодексу України прямо відносить такі права до майна, а Закон «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» регулює порядок оцінки майнових прав.

Відтак, за наявності орендованих товариством цінних об'єктів, майнові права на які мають цінність згідно з умовами їх набуття чи відповідних договорів, варто ставити питання про визначення і включення вартості таких майнових прав до оцінки майна ТОВ та часток в його статутному капіталі.

Визначення вартості майна в Україні може здійснюватися двома різними суб'єктами з різним статусом і метою.

За Законом «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» оцінка майна, майнових прав – це процес визначення їх вартості за процедурою, встановленою нормативно-правовими актами з оцінки майна, і є результатом практичної діяльності суб'єкта оціночної діяльності.

Звіт про оцінку майна є документом, що містить висновки про вартість майна та підтверджує виконані процедури з оцінки майна відповідно до договору. Звіт підписується оцінювачами, які безпосередньо проводили оцінку майна, і скріплюється підписом керівника суб'єкта оціночної діяльності.

Професійна підготовка оцінювачів здійснюється навчальними закладами за угодами про співробітництво з профпідготовки з Фондом державного майна України. Кваліфікаційне свідоцтво видається ФДМУ спільно з таким навчальним закладом.

За Законом «Про судову експертизу» судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду.

До проведення судових експертиз можуть залучатися судові експерти, які пройшли підготовку в установах Міністерства юстиції України, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності.

Замовник судової експертизи може доручити її проведення тим судовим експертам, яких внесено до державного Реєстру атестованих судових експертів, або іншим фахівцям з відповідних галузей знань, якщо інше не встановлено законом.

Відтак, статус судового експерта, орган його підготовки і атестації, мета й юридична сила його висновку відрізняються від статусу оцінювача, органу його підготовки і підтвердження фахового рівня, мети й юридичної сили його звіту [2].

Отже на діючому ринку послуг у цій галузі, на наш погляд, однією з провідних установ є «ЮБК» (Юридичне Бюро Писаренка). З 2000 року спеціалізацією і щоденною діяльністю є ведення справ в судах з господарських, корпоративних, податкових і цивільних спорів.

За час діяльності бюро проведено більше 215 судових процесів для українських та іноземних клієнтів із різних економічних галузей.

Практика в цій сфері включає захист за позовами проти приватних осіб, бізнес-опонентів та державних органів з ціною вимог/вартістю майна від 10 000,00 грн. до еквівалента 10 130 000,00 доларів США.

Бюро захищає в судах загальної, господарської, адміністративної юрисдикції всіх інстанцій, а також має декілька справ, проведених у міжнародному арбітражному суді. В комплексі або окремо здійснюється представництво у виконавчому провадженні з виконання судових рішень.

За час діяльності надано юридичне консультування, супроводження бізнесу, захист власності й супроводження угод більш ніж для 900 приватних і корпоративних клієнтів. Висока ефективність, ділова репутація і надійність власника бюро визнані приватними та корпоративними вітчизняними та іноземними клієнтами.

Список використаної літератури: **1**. https://www.expert-in.com.ua/ru/otsenka-korporativnyh-prav/ (дата звернення: 07.10.2021). **2**. https://fides.com.ua/our-publications/sudova-ekspertiza-dlya-rozrahunkiv-pri-vihodi-uchasnika-z-tov-2012-r (дата звернення: 07.10.2021).

Едуард Володимирович Кравецький,
адвокат Ради адвокатів Донецької області

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ МЕЖ СТРОКУ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З МАТЕРІАЛАМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Правозастосовна практика постійно виявляє проблемні питання регламентації процесуальних порядків, закріплених у КПК України. Так, відповідно до ч. 5 ст. 219 КПК України строк ознайомлення з матеріалами досудового розслідування сторонами кримінального провадження в порядку, передбаченому ст. 290 КПК України, не включається у строки досудового розслідування [1]. В свою чергу, положеннями ч. 10 ст. 290 КПК України передбачено, що сторонам кримінального провадження, надається достатній час для ознайомлення з матеріалами, до яких їм надано доступ [1]. В юридичній літературі такі строки класифікують як невизначений строк-період, що визначається вказівками на події [2, с. 188]. Характерною умовою одноманітного обчислення у практичній діяльності цього виду строків є чітка регламентація у положеннях КПК України моменту настання обставин, що вказують на початок і закінчення таких строків. Поряд з тим, у положеннях ст. 290 КПК України не має чіткої вказівки на процесуальну дію, з моменту виконання якої слід вважати, що розпочалось ознайомлення сторонами кримінального провадження з матеріалами досудового розслідування. На тепер у практичній діяльності слідчих, прокурорів панує наступне правило. Зазначені учасники кримінального процесу вважають, що початком ознайомлення сторони захисту з матеріалами досудового розслідування в порядку ст. 290 КПК України є дата вручення або направлення повідомлення про завершення досудового розслідування та надання доступу до

© Кравецький Е. В., 2021

матеріалів досудового розслідування підозрюваному, його захиснику, законному представнику або захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру.

В свою чергу, адвокати не погоджуються з такою практикою та наполягають на тому, що моментом початку ознайомлення стороною захисту з матеріалами досудового розслідування в порядку ст. 290 КПК України слід вважати саме той день, коли підозрюваний, захисник прибули до слідчого, прокурора та фактично розпочали знайомитись з наданими їм матеріалами досудового розслідування. І цей факт зафіксовано у протоколі про надання доступу до матеріалів (додаткових матеріалів) досудового розслідування. Слід констатувати, що така позиція базується на граматичному тлумаченні положень ч. 5 ст. 219 КПК України, що є вихідним при тлумаченні норм права. Так, при формулюванні досліджуваного правила законодавець застосував слово «ознайомлення», що відповідно до Академічного тлумачного словника української мови означає дію за значенням ознайомити і ознайомитися [3]. В свою чергу, слідчі, прокурори застосовують телеологічне (цільове) тлумачення змісту цього нечіткого положення, враховуючи мету його введення у КПК України у логічному поєднанні зі змістом пов'язаних з ним положень. Вочевидь, метою закріплення у березні 2017 року у КПК України досліджуваного положення [4] було запобігання закінченню строків досудового розслідування лише завдяки навмисному затягуванню часу ознайомлення з матеріалами досудового розслідування стороною захисту. Таким чином, правова позиція слідчих, прокурорів є цілком обґрунтованою. Адже, сторона захисту може знайти низку поважних причин, що дозволять їй якнайдовше не з'являтися до слідчого, прокурора для початку ознайомлення з матеріалами кримінального провадження після отримання нею повідомлення про завершення досудового розслідування та надання доступу до його матеріалів.

Продовжуючи, слід зазначити, що захисники підозрюваних небезпідставно намагаються вибудувати лінію захисту скориставшись такою невизначеністю початку строку, що не враховується до строків досудового розслідування. Особлива цілеспрямованість таких намагань спостерігається у випадку, коли залишається лише декілька днів строку досудового розслідування злочинів, що не є тяжкими чи особливо тяжкими проти життя та здоров'я особи. Адже, існує правило, закріплене у положеннях абз. 1 ч. 10 ст. 294 КПК України про обов'язок прокурора закрити кримінальне провадження після повідомлення особі про підозру, якщо закінчився строк досудового розслідування, визначений ст. 219 КПК України, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи [1].

Звернемо увагу, що прикладом чіткого, однозначного формулювання невизначеного строку-періоду є наступне положення: «Строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до винесення постанови про відновлення кримінального провадження не включається у строки досудового розслідування», що є частиною речення абз. 1 ч. 5 ст. 219 КПК України.

З метою подолання окресленого правового конфлікту між сторонами кримінального провадження, а також одноманітного розуміння та застосування дослідженого неоднозначного процесуального правила всіма учасниками кримінального процесу, є доцільним внести зміни до абз. 1 ч. 5 ст. 219 КПК України, закріпивши його у наступній редакції: «Не включається у строки, передбачені цією статтею: 1) строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до дня винесення постанови про відновлення кримінального провадження; 2) строк з дня вручення або направлення повідомлення про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування підозрюваному, його захиснику, законному представнику або захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру до дня надання протилежній стороні кримінального провадження письмового підтвердження про ознайомлення зі всіма

наданими нею матеріалами». Поряд з тим, отримані висновки та надані пропозиції не є остаточними та потребують подальшого поглибленого дослідження.

Список використаної літератури: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI: редакція від 04.10.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 12.10.2021). **2.** Кримінальний процес: підручник / О.В. Капліна, О.Г. Шило, В.М. Трофименко та ін.; за заг. ред. О.В. Капліної, О.Г. Шило; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2019. 584 с. **3.** Ознайомлення. *Словник української мови*. *Академічний тлумачний словник*: в 11т. Т. 5. 1974. С. 655. URL: http://sum.in.ua/s/oznajomlennja. **4.** Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення механізмів забезпечення завдань кримінального провадження : Закон України від 16.03.2017 № 1950-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1950-19#n9 (дата звернення: 12.10.2021).

Анастасія Євгенівна Крижна,
студентка навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);

Марія Василівна Бурак,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник наукової
лабораторії з проблем протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

ПІДСТАВИ І ПОРЯДОК АРЕШТУ МАЙНА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

У кримінальному провадженні процедура накладення арешту на майно має важливе значення, оскільки створює реальні передумови для відновлення порушених майнових відносин, гарантує дотримання законних інтересів потерпілих, цивільних позивачів, сприяє забезпеченню виконання судового рішення в частині можливої конфіскації, спецконфіскації майна, стягнення отриманої неправомірної вигоди.

Власне, аналіз слідчої та судової практики свідчить, що цей захід найбільше застосовують під час досудового розслідування, особливо у розслідуванні кримінальних правопорушень проти власності або у сфері господарської чи службової діяльності. Водночас належна правова регламентація діяльності слідчого, прокурора, слідчого судді, суду в разі накладення арешту на майно, дотримання ними законності, верховенства права, інших правових приписів стають гарантією захисту майнових прав громадян і забезпечення передбачених ч. 2 ст. 170 КПК України результатів вирішення кримінального провадження [1].

Убачається, що накладення арешту на майно є фактично єдиним заходом, здатним забезпечити виконання вимог за заявленим цивільним позовом у межах розглянутого кримінального провадження за відсутності добровільного погашення.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 170 КПК України, арештом майна є тимчасове, до скасування у встановленому цим Кодексом порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом кримінального правопорушення, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення

© Крижна А. Є., Бурак М. В., 2021

цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна. Арешт майна скасовується у встановленому КПК України порядку [2].

Але при його практичному застосуванні виникає ряд проблем, які потребують вирішення. Зокрема, КПК України передбачає заходи забезпечення кримінального провадження, у ході яких визначені категорії осіб можуть бути позбавлені можливості володіти, відчужувати, розпоряджатися та користуватися майном. Тобто право власності не є абсолютним і може бути обмежено.

Відповідно, завданням арешту майна є запобігання можливості його приховування, пошкодження, псування, зникнення, втрати, знищення, використання, перетворення, пересування, передачі, відчуження.

У своєму дослідженні Т.Є. Зелькіна зазначає, що юридичною підставою арешту майна під час проведення досудового розслідування є ухвала слідчого судді, яка постановлена за результатами розгляду клопотання про арешт майна, поданого прокурором, слідчим за погодженням з прокурором, цивільним позивачем з метою забезпечення цивільного позову. Юридичною підставою попереднього арешту майна або коштів на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах є рішення Директора Національного антикорупційного бюро України або його заступника, погоджене прокурором [1].

Фактичною підставою для арешту майна є достатні підстави вважати, що речі, документи, гроші тощо: 1) підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та/або зберегли на собі його сліди; 2) призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення; 3) є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом; 4) одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від них, а також майно, у яке їх було повністю або частково перетворено.

Відтак якщо є всі підстави для накладення арешту на майно, то з клопотанням про арешт майна до слідчого судді, суду звертається прокурор або слідчий за погодженням з прокурором, а з метою забезпечення цивільного позову – також цивільний позивач [2].

Клопотання про застосування арешту майна на підставі ухвали слідчого судді подається до місцевого суду, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування. У клопотанні слідчого, прокурора про арешт майна повинно бути зазначено (ч. 2 ст. 171 КПК України): 1) підстави і мету арешту майна та відповідне обґрунтування необхідності арешту майна; 2) перелік і види майна, що належить арештувати; 3) документи, які підтверджують право власності на майно, що належить арештувати, або конкретні факти і докази, що свідчать про володіння, користування чи розпорядження підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, третіми особами таким майном; 4) розмір шкоди, неправомірної вигоди, яка отримана юридичною особою, у разі подання клопотання відповідно до ч. 4 ст. 170 КПК України.

Разом з тим, до клопотання також мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання. У клопотанні цивільного позивача у кримінальному провадженні про арешт майна підозрюваного, обвинуваченого, юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третіх осіб для відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, повинно бути зазначено (ч. 3 ст. 171 КПК України): 1) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір позовних вимог; 2) докази факту завдання шкоди й розміру цієї шкоди [2].

Клопотання про арешт майна розглядається слідчим суддею, судом не пізніше двох днів з дня його надходження до суду. Існує два порядки та строки розгляду слідчим суддею, судом клопотання про арешт майна. В обох випадках відповідно до ст. 108 КПК України процес розгляду клопотання фіксують в журналі судового засідання.

Перший порядок полягає у тому, що клопотання про арешт майна розглядається слідчим суддею, судом за участю слідчого та/або прокурора, цивільного позивача, якщо клопотання подано ним, підозрюваного, обвинуваченого, іншого власника майна, і за наявності – також захисника, законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Неприбуття цих осіб у судове засідання не перешкоджає розгляду клопотання (ч. 1 ст. 172 КПК України).

Другий порядок полягає у розгляді клопотання слідчого, прокурора, цивільного позивача про арешт майна, яке не було тимчасово вилучене, та можливе без повідомлення підозрюваного, обвинуваченого, іншого власника майна, їх захисника, представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, якщо це є необхідним з метою забезпечення арешту майна (ч. 1 ст. 172 КПК України). Така необхідність може обумовлюватися наявністю обґрунтованої підозри вважати, що в разі повідомлення підозрюваного, обвинуваченого, іншого власника майна про наміри накласти арешт на їхнє майно вони можуть його сховати, знищити, пошкодити та ін. В обох випадках відповідно до ч. 4 ст. 172 КПК України під час розгляду клопотання про арешт майна слідчий суддя має право за клопотанням учасників розгляду або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про арешт майна [2].

У підсумку, хочеться зазначити, що будучи одним із видів заходів забезпечення кримінального провадження, арешт майна є дієвим й ефективним заходом забезпечення кримінального провадження, що обмежує майнові права осіб. Під час його застосування слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд мають чітко дотримуватися концептуальних положень, а саме: арешт майна має відбуватися виключно в межах закону; права власника (володільця) майна є найвищою цінністю; обмеження права власності допускається в мінімальних межах за наявності ризиків приховування, пошкодження, псування, зникнення, втрати, знищення відповідного майна; можливості обмеження права власності регламентовані й перебувають на судовому контролі.

Список використаної літератури: 1. Зелькіна Т. Є. Обмеження майнових прав осіб у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування: дис. ... доктора філософії: 12.00.09. Київ, НАВС, 2021. 291 с. **2**. Процесуальний порядок та особливості застосування слідчим арешту майна [Текст] : метод. рек. / [Чернявський С. С., Вознюк А. А., Алєксєєва-Процюк Д. О. та ін.]. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 50 с. - URL: http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/7488/1/aresht_majna.pd.

Іван Володимирович Кубарєв,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2 КННІ
Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Маріуполь);

Сергій Сергійович Барган,
викладач кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2 КННІ
Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Маріуполь)

ДОПУСТИМІСТЬ ОБМАНУ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ДОПИТУ: ЗАКОРДОННИЙ ПІДХІД

Дотримання основоположних прав і свобод людини відіграє важливу роль у забезпеченні результативності досудового розслідування та є запорукою належного

© Кубарєв І. В., Барган С. С., 2021

виконання завдань кримінального провадження. У зв'язку з цим при проведенні допиту слідчий зобов'язаний використовувати ті тактичні прийоми, які відповідають і не суперечать вимогам чинного кримінального процесуального законодавства. Зазначене вказує, що питання допустимості тактичних прийомів допиту, які містять в собі елементи дезінформації допитуваного, залишаються актуальними, а також чималий інтерес становлять підходи закордонних криміналістів до окресленої проблематики.

Відповідно до тлумачного словника під обманом розуміють хибне сприйняття дійсності, зумовлене неправильним, викривленим її відображенням [1, с. 818]. Враховуючи загальноприйняті уявлення про норми моралі та моральності обман виступає власне як аморальна категорія, що за своїм механізмом дії викликає помилковість суджень через вплив на розумові властивості сприйняття і обробки інформації [2, с. 37]. Однак серед психологів звичними є погляди про моральну сторону обману в разі зміни її негативної спрямованості на досягнення певної доброчесної мети [3, с. 120]. З позиції завдань досудового розслідування, на думку багатьох вітчизняних (В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель) і зарубіжних фахівців (І. Д. Джамалов, С. Н. Чурілов), обман можна визнати цілком виправданим за обов'язкового дотримання низки критеріїв допустимості [4, с. 135; 5, с. 185; 2, с. 37].

У вітчизняній криміналістиці до головних елементів допустимості обману відносять принципи законності, етичності та вибірковості. Проте їх перелік може доповнюватися принципами інформативності, науковості, врахування індивідуальних особливостей особистості та багато інших [6, с. 55]. Поруч з тим у зарубіжній літературі така кількість критеріїв не зустрічається, що пов'язано з існуванням обвинувального підходу до проведення допиту, коли всі форми обману, які призводять до визнання особою провини, є найбільш раціональними. Але потреба сприяти захисту прав та законних інтересів допитуваних, незалежно від їх процесуального статусу, змусила зарубіжних практиків теоретично обґрунтувати аспекти законності й етичності, які обов'язково повинні бути витримані при застосуванні прийомів впливу, пов'язаних з обманом.

Що стосується законності, то позиції закордонних спеціалістів не відрізняються від вітчизняних підходів. Зокрема Ф. Цюй (F. Qu), К. Мейснер (C. Meissner) та інші справедливо зазначають, що принцип законності слугує як запобіжник насильницьких дій з боку правоохоронних органів. Якщо прийоми отримання показань від допитуваного містили елементи катування або іншого жорстокого та нелюдського поводження, вони визнаються такими, що суперечать основоположним правам людини і не можуть бути виправданими [7, с. 243; 8, с. 444].

В свою чергу для визначення моральності обману вирішальним критерієм є наявність або відсутність у реципієнта вільного вибору під час спілкування, а також свободи у регулюванні власної поведінки, тому неприпустимим є обман, заснований на погрозах або насильстві. Тезу про домінування етичного критерію для визначення допустимості прийомів обману підтримав британський психолог і професор з поліцейських наук Е. Шеперд (E. Shepherd). Він вважає, що етичність не варто розглядати як примітивну категорію, адже до її складу входить шість ключових принципів, що розкривають її природу, а саме: 1) принцип інформативності; 2) принцип щирості; 3) принцип розкриття інформації; 4) принцип неупередженості; 5) принцип толерантності; 6) принцип чесності [9, с. 43]. Принцип інформативності вимагає щоб слідчий володів глибинними знаннями, необхідними для пояснення своїх тверджень і аргументів під час допиту. Інформативність реалізується у формі безпосередньої передачі інформації до реципієнта, без застосування інших непсихологічних прийомів і способів. Принцип щирості є мірилом взаємної довіри, для забезпечення чого всі питання чи коментарі мають бути об'єктивними. Принцип розкриття інформації готує слідчого до розкриття наявних доказів шляхом їх демонстрації допитуваному з метою логічного узгодження знайдених розбіжностей. Принцип неупередженості запобігає передчасним висновкам слідчого

щодо винуватості чи невинуватості допитуваного. Неупередженість не дозволяє нехтувати моральними обов'язками заради досягнення поставленої мети за всяку ціну. Принцип толерантності передбачає спокійне реагування на супротив допитуваного, заперечення ним обґрунтованих тверджень, відмову відповідати на запитання чи деталізувати певну інформацію. Принцип чесності покликаний спонукати допитуваного до співпраці, переконавши його усвідомити й сприйняти надані слідчим аргументи. Зрештою, якщо прийоми, які використовуються в ході допиту, не порушують окреслених положень, тоді вони визнаються як етично допустимі. Проте наведені положення є дещо неконкретними, що ускладнює їх розуміння та реалізацію на практиці. У цьому відношенні вимоги допустимості, сформульовані у вітчизняній криміналістиці, виглядають більш переконливо і практично значуще.

Що стосується вимог вибірковості, то авторам не вдалося знайти її у відповідних європейських джерелах. В той же час значущість цієї вимоги переоцінити важко. Як справедливо відзначає О. Я. Баєв, вибірковість має спричиняти найбільший вплив на психічний стан винного, викликаючи зміну моделі поведінки, але разом з тим залишатися нейтральним щодо невинуватих і незацікавлених осіб [10, с. 212]. Наприклад, розслідуючи кримінальне провадження щодо зникнення дитини, слідчий розробив криміналістичну версію, зробивши припущення, що її було вбито батьком. Перед початком допиту, слідчий вирішує розташувати у своєму кабінеті черевики, схожі на ті, які були на дитині в день зникнення. Під час допиту батько, побачивши дитячі черевики, рефлекторно починає здогадуватися, що правоохоронні органи вже знайшли труп і мають докази його винуватості, на підставі чого зізнається у вчиненні злочину. Розглянутий випадок яскраво демонструє дію принципу вибірковості, а також вказує на відсутність утисків свободи підозрюваного, адже він міг вільно обрати й іншу модель поведінки. Окрім цього, у невинуватої особи на побачені черевики в кабінеті слідчого жодна рефлексія не виникатиме.

Таким чином, професійне використання обману за умови дотримання принципів законності, етичності й вибірковості забезпечує високу результативність допиту внаслідок подолання протидії розслідуванню. Водночас запропоновані критерії допустимості є надійним регулятором дій слідчого, обумовлюючи заборону прояву насильства та примусового створення психологічних установок, які утискають процес вільного волевиявлення або прямо забороняють допитуваному обирати модель поведінки на власний розсуд.

Список використаної літератури: 1. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с. **2.** Чурилов С. Н. Об аморальности обмана как средства получения достоверных показаний. *Вестник Московского городского педагогического университета*. 2019. № 3 (35). С. 45-51. **3.** Панасенко К. С., Мисик І. Г. Проблема брехні, істини та обману в філософському знанні. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. № 2 (29). 2012. С. 118-123. **4.** Шепітько В. Ю., Коновалова В. О., Журавель В. А. Криміналістика: підручник. 4-е вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2008. 464 с. **5.** Джамалов И. Д. Тактический прием и допустимость доказательства. *Право і суспільство*. 2012. № 4. С. 184-188. **6.** Потургаєв Д. О. Психологічний примус в кримінальному провадженні. *Молодий вчений*. 2014. С. 54-56. **7.** Fang, Qu. (2014). Ethical Issues in Police (Custodial) Interrogation: Implications for Policing in China. Charles Sturt University. 276 p. **8**. Meissner, C. A., Surmon-Böhr, F., Oleszkiewicz, S., & Alison, L. J. (2017). Developing an evidence-based perspective on interrogation: A review of the U.S. government's high-value detainee interrogation group research program. Psychology, Public Policy, and Law, 23(4), 438-457. **9**. Shepherd, E. (1991). Ethical interviewing. Policing, 7 no. 1, pp. 42-60. **10.** Баев О. Я. Основы криминалистики: курс лекций. Москва: Экзамен, 2001. 288 с.

Ольга Володимирівна Кубарєва,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСАДИ «МОВА, ЯКОЮ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ» ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Діючий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) у ст. 29 закріплює принцип державної мови кримінального провадження. Основним положенням аналізованої засади є те, що кримінальне провадження здійснюється державною мовою, зокрема сторона обвинувачення, слідчий суддя та суд складають процесуальні документи державною мовою.

Разом з тим для реалізації демократичних принципів забезпечення мовних прав громадян України та з метою забезпечення рівності перед законом і судом законодавство встановлює низку гарантій для осіб, що не володіють або недостатньо володіють державною мовою, зокрема:

особа повідомляється про підозру у вчиненні кримінального правопорушення державною мовою або будь-якою іншою мовою, якою вона достатньо володіє для розуміння суті підозри у вчиненні кримінального правопорушення;

слідчий суддя, суд, прокурор, слідчий забезпечують учасникам кримінального провадження, які не володіють чи недостатньо володіють державною мовою, право давати показання, заявляти клопотання і подавати скарги, виступати в суді рідною або іншою мовою, якою вони володіють, користуючись у разі необхідності послугами перекладача в порядку, передбаченому КПК України;

судові рішення, якими суд закінчує судовий розгляд по суті, надаються сторонам кримінального провадження або особі, стосовно якої вирішено питання щодо застосування примусових заходів виховного або медичного характеру, а також представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у перекладі на їхню рідну або іншу мову, якою вони володіють.

Зміст досліджуваної засади закріпленої у ст. 29 КПК України узгоджується з положеннями передбаченими п. 18 ч. 3 ст. 42, п. 9 ч. 1 ст. 56, п. 11 ч. 3 ст. 64-1, п. 4 ч. 1 ст.66, ч. 1 ст. 68 КПК України. При цьому комплексний аналіз зазначених статей дозволяє дійти висновку, що кримінальним процесуальним законом не регламентовано самого порядку залучення перекладача, зокрема не встановлено й очевидного обов`язку слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, самостійно (за відсутності відповідного клопотання з боку учасника провадження) залучати перекладача.

Отже, перекладач залучається до участі у процес у випадках коли особа, яка бере участь у справі не володіє або недостатньо володіє державною мовою. Тим самим, участь перекладача у кримінальному провадженні визначає конституційну гарантію особи на право бути почутою незалежно від мови, якою вона спілкується, та використання громадянами в кримінальному провадженні рідної мови, або мови, якою вони володіють.

На сьогодні непоодинокими є випадки, коли під час проведення досудового розслідування сторона захисту не порушує питання про залучення перекладача, а при врученні обвинувального акту з реєстром матеріалів досудового слідства та пам`ятки з роз`ясненням прав та обов`язків, у обвинуваченого складнощів у розумінні української мови не виникає. Проте у стадії підготовчого провадження обвинувачений та його захисник інспірують питання про призначення перекладача для перекладу судового процесу та процесуальних документів у кримінальному провадженні.

© Кубарєва О. В., 2021

Наведене може свідчити або про порушення органами досудового розслідування права підозрюваного користуватися у разі необхідності послугами перекладача або про зловживання вказаним правом з боку сторони захисту.

Про зловживання правом ілюструє наступний приклад. Так, суд під час підготовчого судового засідання відмовив у задоволенні клопотання сторони захисту про залучення перекладача. Своє рішення суд серед іншого обґрунтовував тим, що під час досудового розслідування кримінального провадження підозрюваний та його захисник жодного разу не заявляли клопотань про незрозумілість матеріалів, складених українською мовою, а також про необхідність залучення першій особі перекладача з української мови на російську мову. Більш того, підозрюваний в присутності захисника, підписав протокол надання доступу до матеріалів досудового розслідування, в якому власноруч здійснив наступний запис українською мовою: «З матеріалами кримінального провадження ознайомлений в повному обсязі, заяв, зауважень та доповнень не маю» [1].

Як свідчить судова практика, суд в таких випадках, як правило, розцінює клопотання обвинуваченого про необхідність залучення перекладача як таке, що спрямоване виключно на умисне затягування розгляду провадження, є способом захисту від обвинувачення, а не реалізацією прав передбачених ст. 42 КПК України, та констатує невідповідність доводів обвинуваченого про нібито недостатню зрозумілість української мови. Проте, на нашу, думку таке зловживання правом водночас спрямовано на нівелювання доказів, зібраних під час досудового розслідування за участю підозрюваного. Адже не залучення перекладача під час проведення слідчих (розшукових) дій тягне за собою визнання доказів недопустимими, як таких що, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, а саме права особи на захист.

Саме тому слід указати на те, що питання про участь перекладача під час досудового розслідування, органам, що здійснюють кримінальне провадження, слід вирішувати з урахуванням правових позицій Європейського суду з прав з людини (далі – ЄСПЛ). Зокрема у рішенні у справі «Камасінські проти Австрії» від 19 грудня 1989 року ЄСПЛ зазначає, що право на допомогу перекладача особам, які не розуміють мови суду, поширюється й на процедури досудового провадження [2].

Європейський суд з прав людини в рішенні у справі «Брозічек проти Італії» зазначив, що якщо в перекладі відмовлено, на органах влади лежить відповідальність довести, що обвинувачений достатньо володів мовою суду. В справі «Кускані проти Сполученого Королівства» ЄСПЛ зауважено, що суд зобов`язаний виявити належну старанність, установлюючи, що відсутність перекладача не перешкоджає повноцінній участі заявника у важливих для нього питаннях [3].

Таким чином, слідчому, прокурору під час досудового розслідування слід вирішувати питання про дотримання вимог ст. 29 КПК України щодо залучення перекладача у кожному конкретному випадку з урахуванням того, чи не призведе це до порушення рівності перед законом і судом. Органи досудового розслідування повинні належним чином перевірити потреби підозрюваного або іншого учасника кримінального провадження в необхідності залучення перекладача, а кожен випадок відмови в залученні перекладача повинен бути належним чином обґрунтований.

Щодо участі перекладача у судовому розгляді кримінального провадження Верховний суд у своєму рішенні зауважує, що при вирішенні питання про залучення перекладача визначальним є впевненість суду, що обвинувачений дійсно не володіє, або недостатньо володіє державною мовою. Хоча закон не встановлює критеріїв, за якими суд має визначитись в цьому питанні, такі роз`яснення містяться в рішеннях ЄСПЛ. Зокрема ЄСПЛ в справі «К. проти Франції» від 07 грудня 1983 року дійшов наступного висновку: «п. 8. ... Як видно з рішення трибуналу, заявник народився і здобув освіту у Франції і йому не було важко розуміти й спілкуватися французькою мовою, якою вели провадження в суді. Конвенційне право на допомогу перекладача, очевидно, може бути

застосоване тільки в тому випадку, коли обвинувачений не розуміє мови, використовуваної в суді, чи не розмовляє нею» [4].

З огляду на викладене, вважаємо, що критеріями, які повинні бути враховані органами, що здійснюють кримінальне провадження під час досудового розслідування, при вирішенні питання щодо участі перекладача є:

громадянство особи, адже згідно з Законом України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 року однією з обов'язкових умов прийняття до громадянства України іноземцями або особами без громадянства є володіння державною мовою відповідно до рівня, визначеного Національною комісією зі стандартів державної мови;

характеристика особи, що може вказувати на володіння та розуміння мови, якою здійснюється провадження, а саме: місце народження та тривалість проживання на території країни, національність, отримання освіти тощо;

мовний простір, мовне оточення та інформаційне середовище особи;

поведінка особи під час здійснення кримінального провадження, зокрема прояв відповідних знань шляхом здійснення власноручних записів, надання пояснень тощо.

Список використаної літератури: 1. Ухвала про відмову в залученні перекладача Суворовського районного суду м. Одеса від 12 лютого 2020 року у справі №523/1892/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/87535462. **2.** Справа «Kamasinski проти Австрії» (Заява № 9783/82) : рішення Європейського Суду з прав людини від 19 груд. 1989 р. HUDOC. European Court of Human Rights : [сайт]. URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57614. **3.** Ухвала Комінтернівського районного суду м. Харкова від 22 вересня 2020 року у справі № 641/7389/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/91706531. **4.** Постанова Верховного суду України від 19 трав. 2020 р. у справі № 686/2374/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/89426651

Тетяна Олексіївна Кузубова,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри кримінального процесу та
організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

ТРЕТЯ ОСОБА, ЩОДО МАЙНА ЯКОЇ ВИРІШУЄТЬСЯ ПИТАННЯ ПРО АРЕШТ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Розробка чинного КПК України та згодом його прийняття були націлені на забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду. Зокрема, шляхом впровадження таких революційних новацій, як: формування суду присяжних, поява слідчого судді, розширення прав захисту, встановлення розумних строків слідства тощо. Поряд з тим вказані нововведення не виключили існування в аналізованому кодифікованому акті й ряду прогалин, а також колізій, що нині повсякчас не дозволяють органам правопорядку та суду у своїй практичній діяльності ефективно застосовувати належну правову процедуру [1, с. 22]. З такою думкою Богатирьової О.І. ми цілком погоджуємося та додамо наступне. Впродовж дії чинного КПК України в нього постійно вносяться зміни з метою вдосконалення порядків процесуальних дій, а також підвищення захисту прав і свобод осіб, що залучаються до участі у кримінальному провадженні. Поряд з тим, такі позитивні зміни супроводжуються збільшенням

© Кузубова Т. О., 2021

неузгодженостей у пов'язаних між собою положеннях КПК України. При цьому, низка неузгодженостей у КПК України вже досягла критичного рівня, що характеризується неможливістю вірно застосувати ці положення.

Так, у лютому 2016 року до переліку інших учасників кримінального провадження введено нового учасника, а саме: «третю особу, щодо майна якої вирішується питання про арешт» [2]. Така законодавча ініціатива цілком відповідає міжнародним правовим стандартам щодо забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів людини. Поряд з тим, закріплення у КПК України процесуального статусу третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт має низку недоліків. Так, у ч. 2 ст. 64-2 КПК України закріплено наступне положення: «Третьою особою, щодо майна якої вирішується питання про арешт, виникають з моменту звернення прокурора до суду із клопотанням про арешт майна» [3]. Слід констатувати, що у цитованому положенні зміст відсутній. Однак, аналіз положень ч. 1, 2 ст. 64-2 КПК України дає змогу зробити висновок, що законодавець намагався закріпити подію, з моменту настання якої у даного учасника кримінального провадження з'являються права та обов'язки. Як ми вважаємо, цю технічну помилку законодавця слід виправити внесенням відповідних змін до ч. 2 ст. 64-2 КПК України. Однак це не єдиний та одночасно не основний недолік досліджуваного положення.

Так, відповідно до положень ч. 1 ст. 171 КПК України до слідчого судді, суду з клопотанням про арешт майна має право звернутися прокурор, слідчий за погодженням з прокурором, а з метою забезпечення цивільного позову - також цивільний позивач [3]. Порівняльним аналізом положень ч. 2 ст. 64-2 КПК України та ч. 1 ст. 171 КПК України приходимо до висновку, що у третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, процесуальні прав і обов'язки не виникають, якщо з клопотанням про арешт майна до слідчого судді, суду звернувся слідчий або цивільний позивач. Враховуючи практику застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження, слід наголосити, що до слідчого судді з клопотанням про арешт майна звертаюся саме слідчі, а не прокурори.

Продовжуючи, зазначимо, що відповідно до п. 16 ч. 3 ст. 42, ч. 3 ст. 64-2, ч. 7 ст. 173, п. 9 ч. 1 ст. 309 КПК України третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, серед інших прав також набуває право отримати ухвалу слідчого судді про арешт майна та оскаржити її. Однак, відповідно до положень ч. 2 ст. 64-2 КПК України лише у випадку ініціювання арешту майна прокурором.

Далі проаналізуємо положення ч. 3 ст. 64-2 КПК України, зокрема правило про те, що третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, має права та обов'язки, передбачені КПК України для підозрюваного, обвинуваченого, в частині, що стосуються арешту майна [3] у взаємозв'язку з положеннями ст. 172, 174 КПК України.

Так, відповідно до ч. 1, 2 ст. 172 КПК клопотання про арешт майна розглядається слідчим суддею, судом не пізніше двох днів з дня його надходження до суду, за участю слідчого та/або прокурора, цивільного позивача, якщо клопотання подано ним, підозрюваного, обвинуваченого, іншого власника майна, і за наявності - також захисника, законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Клопотання слідчого, прокурора, цивільного позивача про арешт майна, яке не було тимчасово вилучене, може розглядатися без повідомлення підозрюваного, обвинуваченого, іншого власника майна, їх захисника, представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, якщо це є необхідним з метою забезпечення арешту майна [3].

Далі слід зазначити, що відповідно до ч. 1, 2 ст. 174 КПК України підозрюваний, обвинувачений, їх захисник, законний представник, інший власник або володілець майна, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, які не були присутні при розгляді питання про арешт майна, мають право заявити клопотання

про скасування арешту майна повністю або частково. Арешт майна також може бути скасовано повністю чи частково ухвалою слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження за клопотанням підозрюваного, обвинуваченого, їх захисника чи законного представника, іншого власника або володільця майна, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, якщо вони доведуть, що в подальшому у застосуванні цього заходу відпала потреба або арешт накладено необґрунтовано [3].

В наведених положеннях вказується на підозрюваного, обвинуваченого права якого в частині питань арешту майна розповсюджуються на третю особу, щодо майна якої вирішується питання про арешт, та одночасно зазначається така особа, як «інший власник майна», «інший власник або володілець майна». Отже, постає питання, законодавець ототожнює чи ні такого учасника кримінального провадження як третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт з особою яку він ст. 172, 174 КПК України називає «іншим власником майна», «іншим власником або володільцем майна». Як ми вважаємо, законодавець застосовуючи різні терміни до назви особи все ж таки регламентує права та обов'язки одного учасника кримінального провадження, а не різних. А саме такої особи, яка є власником або володільцем майна, яку визначено терміном «третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт».

Враховуючи, викладене з метою вирішення окреслених проблемних питань пропонуємо внести зміни до положень КПК України, а саме:

- частину 1 ст. 64-2 КПК України викласти у наступній редакції: «Третя особа, щодо майна якої вирішується або вирішено питання про арешт – це власник або володілець майна, яким може бути фізична або юридична особа, що не є будь-яким іншим учасником у кримінальному провадженні»;

- частину 2 ст. 64-2 КПК України викласти у наступній редакції: «Права та обов'язки третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, виникають з моменту надходження до слідчого судді, суду клопотання про арешт майна». Поряд з тим, отримані висновки та надані пропозиції не є остаточними та потребують подальшого поглибленого дослідження.

Список використаної літератури: 1. Богатирьова О. І. Проблеми недосконалості окремих норм кримінального процесуального законодавства України. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. № 1 (5). С. 22-27. **2.** Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації : Закон України від 18.02.2016 № 1019-VIII: редакція від 18.02.2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1019-19#n71 (дата звернення: 01.10.2021). **3.** Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI: редакція від 08.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 01.10.2021).

Яна Олександрівна Кулик,
судовий експерт відділу товарознавчих та гемологічних досліджень лабораторії товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ В УКРАЇНІ

Розвиток криміналістики в Україні, в першу чергу, зумовлюється потребами правоохоронної діяльності і, у загальному розумінні, полягає у постійному вдосконаленні методології та інструментарію криміналістичних досліджень. Загальними орієнтирами розвитку криміналістичної практики є суспільний запит на вивчення нових видів злочинів, а саме, різноманітних злочинів із використанням інформаційних технологій, а також, вчинених міжнародними угрупованнями тощо.

Завдяки загальному поширенню інформаційних технологій, комп'ютерні мережі утворюють специфічну сферу суспільних відносин. Поруч із позитивними наслідками, комп'ютерні технології активно використовуються зловмисниками для вчинення «традиційних» злочинів (шпигунство, шахрайство, крадіжка та інші), а також стали середовищем для виникнення нових видів злочинів (наприклад, навмисного розповсюдження шкідливих програм, кібер тероризму, викрадення персональних даних користувачів інтернет-ресурсів, платіжних систем, тощо). У країнах ЄС злочини, вчинені із застосуванням інформації та комп'ютерних технологій класифікуються наступним чином:

- злочини, що порушують таємницю приватного життя;
- злочини, пов'язані із розповсюдженням забороненої інформації;
- економічні злочини, несанкціонований доступ до інформації та саботаж;
- злочини у сфері інтелектуальної власності [1, с. 5].

Порівняно нещодавно у фокус уваги правоохоронців потрапили злочини, які полягають у використанні каналів інтернет-комунікації для психологічного впливу на користувачів інтернет-ресурсів через поширення недостовірної та маніпулятивної інформації про події, факти, явища, які мають значний суспільний резонанс. За допомогою таких інформаційних впливів можуть досягатися суспільно-політичні, економічні цілі та інші, які ставлять під загрозу певні аспекти національної безпеки, забезпечення правопорядку, ефективне здійснення правоохоронної діяльності.

Одним із системних чинників погіршення криміногенної ситуації в державі є триваючий на території Луганської та Донецької областей збройних конфлікт, анексія Автономної Республіки Крим. Ці події актуалізували потребу в удосконаленні методології криміналістичного дослідження злочинів проти основ національної безпеки України (зокрема, передбачених ст. ст. 109-111, 113-114 Кримінального кодексу України). Наслідком збройної агресії стала активізація організованої злочинної діяльності із контрабанди зброї, наркотичних речовин, інших порушень митного та міграційного законодавства, тощо.

Організована злочинність в Україні дедалі відчутніше інтегрується в систему міжнародної організованої злочинності та поширює свій вплив на найважливіші системи забезпечення економічної безпеки держави: фінансово-кредитну та банківську системи, сферу зовнішньоекономічної діяльності. Основними видами злочинної діяльності є вивіз стратегічної та інших видів сировини й матеріалів, відмивання коштів та їх «легалізація» шляхом вкладення у нерухомість, цінні папери, валюту, коштовності, фінансування комерційної діяльності, тощо [2, с. 11].

Наведене свідчить про те, що такі системні чинники криміногенної ситуації як збройний конфлікт на Сході України та поглиблення інтегрованості українських

© Кулик Я. О., 2021

злочинних угруповань у міжнародну організовану злочинність посилює потребу в постійному оновленні криміналістичних знань. Методологія криміналістичних досліджень, ресурсне забезпечення та засоби криміналістики повинні ефективно відповідати викликам сьогодення: уміти протистояти злочинності в умовах глобалізації економічних та юридичних зв'язків, посилення корупції у різних сферах державного управління, поширення маніпулятивних інформаційних впливів.

Одним із найвпливовіших факторів практики криміналістичної діяльності є пандемія вірусу COVID-19. Вплив цього чинники є різноспрямованим. У першу чергу, впроваджені протиепідемічні заходи певним чином обмежують діяльність криміналістів із дослідження злочинів.

У другу чергу, змінилися підходи до вчинення майнових злочинів, злочинів у сфері інформації, які також враховують обмеження, впроваджені протиепідемічними заходами на користь злочинців.

У третю чергу, зросла кількість злочинів, пов'язаних із контрабандою виробів медичного призначення та лікарських засобів, їх підробкою, тощо.

Насамкінець слід відмітити зростання побутових злочинів, вчинених унаслідок обмеження пересування громадян (унаслідок виконання місцевими підприємствами-перевізниками протиепідемічних обмежень на перевезення пасажирів), переведення працівників на дистанційну роботу, вимушеного безробіття.

Окреслені вище чинники визначають такі основні тенденції розвитку криміналістики.

По-перше, необхідність протистояти злочинності в умовах інформаційного суспільства, глобалізації легальних та незаконних економічних зв'язків, підвищення логістичної доступності країн світу (зокрема, європейського континенту та Азії) зумовлює зміну змісту і структури криміналістичних знань [3, с. 151]. Міждисциплінарна інтегрованість криміналістики у царині інформаційних технологій зумовлює підвищення вимог до змісту та якості базової підготовки фахівців, зокрема, підвищення компетентності у галузі криміналістичної інформатики та криміналістичної інформації.

Розвиток інформаційних технологій має супроводжуватися розвитком криміналістичної техніки. Як зазначають сучасні дослідники, її перспективними напрямками є впровадження інноваційних інформаційних, цифрових, телекомунікаційних технологій у правозастосовну діяльність; удосконалення та створення криміналістичних засобів дослідження звукових, електронних слідів, ДНК людини; пристосування новітньої техніки для техніко-криміналістичного супроводу слідчих (розшукових) дій [4, с. 164]. Актуальним є поповнення криміналістичних обліків такими новими видами, як фіксація райдужної сітківки ока, відеокомп'ютерне розпізнавання людини за зображенням, рентгенограма тулуба, геномні портрети [5, с. 26]. Доцільним є використання безпілотних літальних апаратів, систем спостереження та відеоконтролю, електронний контроль за пересуванням осіб у просторі та повітрі, ідентифікаційні системи розпізнавання за обличчям, тощо. Відтак, значно має активізуватися робота по застосуванню штучного інтелекту для забезпечення розглядуваних видів діяльності та вирішення практичних завдань [3, с. 151].

По-друге, ситуація з пандемією вірусу COVID-19 та його штамів вказує на необхідність розроблення методичних рекомендацій про проведення слідчих дій в умовах карантину та вірусної (біологічної) загрози. Ці рекомендації можуть стосуватися тактики проведення експертизи, вчинення певних процесуальних дій, проведення криміналістичних досліджень на місці вчинення злочину, участі у слідчих діях інших суб'єктів (свідків, підозрюваних, потерпілих, тощо).

По-третє, успішна протидія міжнародній злочинності базується на міжнародній співпраці криміналістичних та експертних установ України з національними криміналістичними установами інших країн та професійними міжнародними об'єднаннями. Так, активно розвивається міжнародне співробітництво для розслідування корупційних

правопорушень [6, с. 70]. Іншим прикладом є спільна роботи експертних установ України з Європейською мережею судово-експертних установ.

Така співпраця має позитивний вплив на впровадження у роботу вітчизняної криміналістики інформаційних та технологічних інновацій.

Узагальнення всього вищенаведеного дозволяє констатувати, що тенденції розвитку криміналістики мають як науково-теоретичні, так і практичні передумови. Розвиток теорії та методології продиктовано необхідністю міждисциплінарної інтеграції криміналістики з комп'ютерними науками, кібернетикою, інформаційною аналітикою, поглибленням кримінологічних досліджень у галузі міжнародної економіки та порівняльно-правових досліджень міжнародного права, тощо. Розвиток методології – відбувається на основі криміналістичних досліджень нових видів злочинів, а саме, вчинених із використанням інформаційних та комп'ютерних технологій, протиправної злочинної діяльності міжнародної організованої злочинності.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розвитку правових основ використання інноваційних інформаційних та технологічних засобів криміналістичних досліджень.

Список використаної літератури: 1. Амелін О. Злочини у сфері інформаційних відносин в міжнародно-правових актах. *Науковий часопис національної академії прокуратури України*. 2016. №2. С. 1-9. **2.** Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань: монографія. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2010. 304 с. **3.** Шевчук В.М. Сучасні проблеми криміналістики в умовах епідемічних загроз та інформаційних впливів. *Інформаційне забезпечення розслідування злочинів*: матеріали VIII міжнародного круглого столу (Одеса, 5 червня 2020 р). Одеса: Гельветика, 2020. С. 144-152. **4.** Юсупов В. Сучасні напрями розвитку криміналістики в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №3. С. 163-166. **5.** Сокуренко В. В. Сучасні тенденції розвитку кримінального процесу та криміналістики. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф., 24 лист. 2017 р. : у 2-х ч. Київ, 2017. Ч. 1. С. 26–28. **6.** Ахтирська Н.М. Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження щодо корупційних правопорушень: суб'єкти та повноваження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2015. №34, Т. 3. С. 67-70.

Поліна Вячеславівна Куліш,
старший інспектор відділення кадрового забезпечення
батальйону патрульної поліції в містах Краматорськ та Слов'янськ
управління патрульної поліції в Донецькій області
Департаменту патрульної поліції

ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНА СИСТЕМА ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ПОЧАТОК ВПРОВАДЖЕННЯ

У підписаній президентом України в червні 2021 року Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021 – 2023 роки закріплено основні положення та план дій щодо продовження реформування суду, органів прокуратури і адвокатури [1]. Зокрема, у п. 3 розділу 1 даної Стратегії серед основних проблем виділено недостатній рівень упровадження цифрових технологій у здійсненні правосуддя, незавершеність реформи органів прокуратури. Саме тому задля розвитку органів

© Куліш П. В., 2021

прокуратури наголошено щодо необхідності забезпечення ефективної координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності та належному функціонуванні органів прокуратури в системі кримінальної юстиції (п. 4.4 розділу 1 Стратегії).

Одним з дієвих способів для реалізації вказаних положень, на нашу думку, є створення електронного кримінального провадження. Тобто платформи для одночасного співіснування та постійної співпраці одразу декількох установ: прокуратури, суду, органів досудового розслідування та адвокатури. Це надаватиме можливість прокурору безперешкодно та у будь-який момент контролювати виконання слідчим наданих доручень і вказівок, а також дотримання строків досудового розслідування дистанційно, не витрачаючи час на дорогу. Окрім того запуск подібної системи має на меті онлайн створення та обмін необхідними документами в рамках кримінального провадження між різними учасниками процесу уникаючи обігу купи паперу.

Технічну розробку подібного провадження під назвою eCase за підтримки Антикорупційної ініціативи Європейського Союзу в Україні (EUACI) було розпочато у вересні 2019 року, а вже з 30 квітня 2020 року на базі таких структур як Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізована антикорупційна прокуратура та Вищий антикорупційний суд України було почато тестування пілотного проекту [2; с.56-57].

Одним із перших кроків введення в дію електронного кримінального провадження стало запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування (далі - ІТСДР). Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування» від 01.06.2021 № 1498-IX (далі – Закон від 01.06.2021 № 1498-IX) кодекс було доповнено статтею 106-1 під назвою «Інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування» яка визначається як система, яка забезпечує створення, збирання, зберігання, пошук, оброблення і передачу матеріалів та інформації (відомостей) у кримінальному провадженні [3].

Важливим доповненням в статті є той факт, що запроваджена ІТСДР взаємодіє з Єдиним реєстром досудових розслідувань та автоматизованою системою документообігу суду, а також може взаємодіяти з іншими інформаційними, інформаційно-телекомунікаційними системами у випадках, передбачених законом.

Як передбачено, ст. 1 Закону України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» 106-1 КПК України інформаційно-телекомунікаційна система - сукупність інформаційних та телекомунікаційних систем, які у процесі обробки інформації діють як єдине ціле [4]. На наш погляд, цілком можливе у майбутньому співіснування ІТСДР з Єдиною судовою інформаційно-телекомунікаційною системою суду, Єдиним реєстром адвокатів України, Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, Єдиним державним реєстром судових рішень. А оскільки інформаційна (автоматизована) система є організаційно-технічною системою, в якій реалізується технологія обробки інформації з використанням технічних і програмних засобів, то варто також припустити і можливе співіснування ІТСДР з Інтегрованою інформаційно-пошуковою системою Національної поліції України (ІІПС«АРМОР»), Системою централізованого управління нарядами поліції «ЦУНАМІ» і т.д.

Таким чином, зазначені зміни внаслідок запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування, на нашу думку, передбачатимуть-:

- доступ до матеріалів кримінального провадження його учасниками залежно від повноважень в дистанційному режимі;
- швидкий обмін електронними документами в системах документообігу замість використання паперових версій;
- наявність у системі шаблонів процесуальних документів, що спрощує процедуру їх оформлення;

• рівність правового статусу паперових та електронних документів у кримінальному процесі;

• можливість інтеграції ІТСДР з іншими інформаційними та інформаційно-телекомунікаційними системами.

Оскільки у перехідних положення Закону від 01.06.2021 № 1498-IX передбачено, що закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування, а введення його в дію має відбутись через шість місяців із дня його опублікування, отже Закон почне свою дію 15 грудня 2021 року. За цей проміжок часу має бути розроблено та затверджено Офісом Генерального прокурора, органом, у складі якого функціонує орган досудового розслідування та Вищою радою правосуддя положення про порядок функціонування інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування.

Відповідно до пояснювальної записки до Закону від 01.06.2021 № 1498-IX щодо прогнозу соціально-економічних та інших наслідків прийняття акту, кінцевою метою функціонування інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування є зберігання в ній інформації кримінального провадження та зменшення обсягу паперового документообігу в органах досудового розслідування. Крім того, як вказано у звіті Національного антикорупційного бюро України за І півріччя 2021 року впровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування дозволить обмінюватись даними швидко й ефективно, а також економитиме 200 годин на рік лише в одного працівника [5].

Отже, впровадження ІТСДР відбуватиметься шляхом поступового переведення досудового розслідування з паперового формату в електронний і потребуватиме деяких зусиль та навичок від самих правоохоронців, які працюватимуть з якісно новим продуктом. Реальні результати впровадження можна орієнтовно очікувати по завершенні І півріччя 2022 року.

Список використаної літератури: 1. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021 – 2023 роки: Указ Президента України від 12.06.2021 №231/2021. URL: https://www.president. gov.ua/documents/2312021-39137. **2.** Звіт Національного антикорупційного бюро України : друге півріччя 2020 року. URL:https://nabu.gov.ua/report/zvit-druge-pivrichchya-2020-roku. **3** Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування: Закон України від 01.06.2021 № 1498-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1498-20#Text. **4.** Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text. **5.** Звіт Національного антикорупційного бюро України за 1 півріччя 2021 року URL: https://nabu.gov.ua/sites/default/files/reports/zvit_nabu_pershe_pivrichchya_2021.pdf. 2.

Катерина Леонідівна Курята-Миколаєнко,
ад'юнкт науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);

Андрій Анатолійович Саковський,
кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ХУЛІГАНСТВА, ВЧИНЕНОГО ГРУПОЮ ОСІБ

На усіх етапах розслідування хуліганства, вчиненого групою осіб, важлива роль відводиться проведенню слідчих (розшукових) дій. Слідчому необхідно вже на початковому етапі правильно обрати алгоритм дій, адже від цього залежить якість збору та повнота інформації, яка потрібна для висунення версій, визначення напрямків подальшого розслідування, розшуку та затримання злочинців.

Слідчі (розшукові) дії у своїх роботах розглядали такі науковці, як: В.П. Бахін, Р.С. Бєлкін, М.С. Бушкевич, Ю.А. Віленський, В.П. Власов, М.М. Єфімов, В.І.Захаревський, А.О. Крикунов, В Ю. Шепітько та інші. Зупинимося на деяких науковцях, котрі виділяли певні слідчі (розшукові) дії, при розслідуванні хуліганства. В.П Власов виокремлював початкові дії: затримання та особистий обшук підозрюваного, огляд місця події, огляд і вилучення предметів, освідування потерпілого, обшук, допит потерпілих та свідків [6, с. 121-130]. М.І. Ніколайчик на початковому етапі розслідування хуліганства виділяв наступні слідчі (розшукові) дії: огляд місця події, затримання підозрюваного, обшук, освідування, допит потерпілого [5, с. 5-15]. А М.М. Єфімов, у свою чергу, розглядає наступні слідчі (розшукові) дії: огляд, освідування, допит потерпілих та свідків [3, с. 104].

На нашу думку, якісне планування розслідування хуліганства, вчиненого групою осіб та обрання ефективних слідчих (розшукових) дій залежить також від слідчої ситуації. Початковий етап розслідування є дуже важливим, адже саме в цей момент будується алгоритм подальших дій усіх учасників процесу. В.І. Лунгу влучно наголошував, що початок розслідування - система взаємопов'язаних початкових невідкладних та інших слідчих (розшукових) дій, що зумовлені вимогами невідкладності та процесуальної економії, спрямовані на з'ясування обставин вчиненого суспільно небезпечного діяння, як правило, по гарячих слідах, виявлення та закріплення слідів злочину, встановлення та затримання осіб, причетних до нього, забезпечення подальшого всебічного, повного та об'єктивного розслідування з тим, щоб вжити заходів до ліквідації шкідливих наслідків, усунути причини та умови, які сприяли вчиненню суспільно небезпечних діянь [4, с. 11-12]. Ми погоджуємося з В.К. Весельським, котрий акцентує увагу на тому, що слідча ситуація належить до кола понять криміналістичної тактики і вже в цій якості, як і інші тактико-криміналістичні поняття, реалізується в криміналістичній методиці. Цей висновок він обґрунтовує тим, що саме слідча ситуація зумовлює тактику конкретних слідчих (розшукових) дій [2, с. 195]. Тому, нижче ми приведемо приклади типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування хуліганства, вчиненого групою осіб, і комплекс слідчих (розшукових) дій та інших заходів, які доцільно обирати для кожної з них під час усього розслідування.

Перша типова слідча ситуація: особи самостійно припинили хуліганські дії, їх затримано на місці події, є свідки, потерпілий і матеріальні сліди. У даній слідчій ситуації доцільним є проведення наступних слідчих (розшукових) дій: огляд місця події;

© Курята-Миколаєнко К. Л., Саковський А. А., 2021

встановлення особи затриманих; встановлення ознак хуліганства в їх діях; виявлення та збереження джерел доказів; забезпечення збереження матеріальних доказів; виявлення та опитування осіб – очевидців злочину, які можуть бути допитані в якості свідків; виявлення осіб, які можуть упізнати виявлені на місці події предмети, залишені підозрюваними; допит підозрюваних.

Друга типова слідча ситуація: особи, які вчинили хуліганські дії, знаходяться на місці події і продовжують їх вчиняти. У цьому випадку слід наступні заходи: припинення хуліганських дій; огляд місця події; затримання підозрюваних і їх особистий обшук; встановлення джерел доказів; забезпечення збереження доказів; виявлення та допит свідків; допит підозрюваних.

Третя типова слідча ситуація: хуліганські дії завершені, особи, які вчинили злочин, відомі і досі знаходяться на місці події. У розпорядженні слідчих є показання потерпілих, свідків та матеріальні джерела доказів (предмети, якими наносили ушкодження хулігани; сліди пошкодження чи знищення майна; фотознімки, звуко- та відеозапис, на яких зафіксовані хуліганські дії) [1]. Особливість цієї типової слідчої ситуації полягає в тому, що є кілька підозрюваних, проте може бути недостатньо доказів для доведення їх причетності до хуліганства. Необхідно виконати усі слідчі (розшукові) дії, які ми зазначали в першій та другій типовій слідчій ситуації.

Наступна типова слідча ситуація: особи, які вчинили хуліганські дії, зникли, відомі лише ознаки їх зовнішності, які встигли запам'ятати потерпілий та свідки. Першочергова мета слідчого у даній ситуації – встановлення та затримання осіб, що підозрюються у вчиненні хуліганства. Тому, потрібно особливу увагу приділити таким слідчим (розшуковим) діям: огляд місця події; опитування очевидців події, а в подальшому їх допити в якості свідків; виявлення джерел доказів та забезпечення їх збереження; призначення відповідних експертиз; розшук хуліганів за словесним портретом від очевидців; зняття інформації з камер спостереження. Потім слідчому необхідно здійснити наступні заходи: встановлення місця перебування підозрюваних; затримання підозрюваних «по гарячих слідах»; встановлення особи підозрюваних; допит підозрюваних.

Остання типова слідча ситуація, яку ми розглянемо: виявлені сліди хуліганських дій, злочинці невідомі, свідків та потерпілих немає. У цьому випадку важливу дуже важливу роль грає така слідча (розшукова) дія, як огляд місця події. У подальшому необхідно виявити усі матеріальні докази, належним чином зберегти та вилучити їх. Слідчий повинен призначити усі необхідні експертизи для отримання якомога більшої кількості інформації про підозрюваних. Це дасть можливість розшукати їх, затримати та притягти до відповідальності. Варто пам'ятати, що в подальшому може виникнути необхідність в реконструкції обстановки місця події і що це стане можливим лише у тому випадку, якщо якісно буде складено протокол. Тому неприпустимо вживати в протоколі невизначені слова і вирази типу «поблизу», «поруч», «близько» або робити в ньому якісь припущення. У ході слідчих (розшукових) дій може бути встановлений факт наявності відеокамер на місці скоєння злочину або поблизу нього. Потрібно вилучити усі відео- записи з пристроїв, адже у подальшому це може допомогти у розкритті злочину. Крім того, доцільним є отримання тимчасового доступу до речей і документів, а саме до інформації, яка міститься в операторів мобільного зв'язку. Ця слідча дія дозволяє отримати інформацію про осіб, які були на місці злочину під час його вчинення.

Підводячи підсумок, зазначимо, що від визначення слідчих (розшукових) дій та інших заходів, які доцільно застосовувати в тій чи іншій типовій слідчій ситуації, залежить ефективність розслідування хуліганства, вчиненого групою осіб. Складність ситуації полягає у тому, що потрібно довести причетність до злочину не однієї особи, а двох чи більше. Першочерговою, обов'язковою і дуже важливою слідчою (розшуковою) дією є огляд місця події. У будь-якій типовій слідчій ситуації важливо не тільки виявити матеріальні сліди, але й забезпечити належне збереження та вилучення доказів. Від цього

залежить чи зможе слідчий у подальшому використати цей доказ для притягнення винного до відповідальності. Не менш важливими слідчими (розшуковими) діями є своєчасне виявлення та опитування очевидців, у подальшому допит їх як свідків. Особливо це стосується людних місць, адже якщо цього не зробити оперативно, то через деякий час після вчинення злочину, знайти очевидців буде складно. Усі слідчі (розшукові) дії важливі, тому варто оперативно та якісно виконувати кожну з них для ефективного розслідування хуліганства, вчиненого групою осіб, та притягнення винних до відповідальності у подальшому.

Список використаної літератури: 1. Алєксєєв О. О. Розслідування окремих видів злочинів.: навч. посіб. 2-ге вид. перероб. та доп. / О. О. Алєксєєв, В. К. Весельський, В. В. Пясковський. Київ: «Центр учбової літератури», 2014. — 320 с. **2.** Весельський В.К. Слідча ситуація як категорія криміналістичної тактики // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика), 2011. — № 25. — С. 193–199. **3.** Єфімов М.М. Методика розслідування хуліганства: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. — 212 с. **4.** Лунгу В.И. Первоначальный этап расследования преступлений: (процессуальный и организационный аспекты) [Текст] : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : 12.00.09 / К., 1991. — 25 с. **5.** Николайчик Н.И. Методика расследования хулиганства : лекция /Н.И. Николайчик. — Мн., 1985. — 28 с. **6.** Расследование хулиганства [Текст] / В. П. Власов // Вопросы борьбы с преступностью : сб. - Москва : Юрид. лит., 1967. — Вып. **5.** — С. 116-131.

Галина Леонідівна Кучерук,
ад'юнкт кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);

Дмитро Петрович Письменний,
кандидат юридичних наук, професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

ГАРАНТІЇ ДОТРИМАННЯ ПРИВАТНИХ ІНТЕРЕСІВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, ЩО МІСТЯТЬ БАНКІВСЬКУ ТАЄМНИЦЮ

В юридичній літературі зазначається, що кримінальні процесуальні гарантії – це сукупність встановлених кримінальним процесуальним законом засобів та способів, які спрямовані на реалізацію прав та обов'язків усіх суб'єктів кримінального процесу, забезпечення реалізації їх законних інтересів, а також на досягнення мети та виконання завдань кримінального провадження [1, с.19].

Це обумовлено публічним характером відносин, які регулює кримінально-процесуальне законодавство, оскільки будь-який злочин є відбитком посягань на суспільні та державні інтереси, тому кримінальна процесуальна діяльність має ознаки публічно-правового характеру. Постійний розвиток суспільних відносин та їх урегульованість у законодавстві, тягне за собою вдосконалення моделі співвідношення приватних та публічних інтересів, у тому числі у кримінальному судочинстві, відповідно до тих чи інших суспільних відносин, які є об'єктом злочинного посягання .

Крім того, в Конституції України визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності

© Кучерук Г. Л., Письменний Д. П., 2021

держави (ст. 3). Як слушно у цьому плані зазначає Мірошниченко Т.М., коли ідея зміни соціальних цінностей на користь конкретної людини (ст.3 Конституції України) втілена на рівні КПК України (ст.2) особливого значення набувають питання теорії і практики регулювання кримінальних процесуальних відносин для досягнення оптимального співвідношення публічних (загальнодержавних, суспільних) і диспозитивних (приватних) начал, процесуальних гарантій реалізації прав особи в кримінальному провадженні, підстав обмеження свободи вибору в кримінальному процесі [2,с.30].

Одночасно, як правильно вважає Лукашева О. А., визнаючи пріоритет особистості по відношенню до інтересів держави, слід чітко розуміти, що без держави, без встановлених і забезпечуваних державою юридичних процедур ці права не можуть бути реалізовані [3, с.20] . Вважаємо, що слід погодитися з тим, що взаємовідносини між особою та державою у кримінальних процесуальних відносинах містять у собі взаємні права та обов'язки та певні процесуальні процедури.

Питанню дефінітивного та функціонального визначення кримінально-процесуальних гарантій у теорії кримінального процесу багатьма вченими було приділено значну увагу, однак на нашу думку найбільш повне визначення цього інституту було надано Ю. М. Грошевим та О. В. Капліною, які акцентували увагу на те, що процесуальні гарантії – це сукупність встановлених законом правових норм, які забезпечують законність кримінального провадження, прийняття обґрунтованого рішення і виконання інших завдань кримінального судочинства [4, с.28]. Це пов'язано із тим, що розкриття та розслідування кримінальних правопорушень практично у кожному випадку торкається приватного життя особи та публічних інтересів суспільства з одночасною спрямованістю як на захист прав і відновлення законних інтересів, так і обмеженням існуючого кола прав людини, більша частина яких гарантована Конституцією України, яке може відбуватися лише на підставах та в порядку, передбаченому законом, носити тільки тимчасовий та винятковий характер.

Особливе значення в цьому зв'язку набуває законне та обґрунтоване проведення слідчих (розшукових) дій, у першу чергу – негласних, застосування запобіжних заходів, заходів забезпечення кримінального провадження. З одного боку, застосування таких заходів процесуального примусу - сприяє розкриттю кримінального правопорушення, забезпечує невідворотність відповідальності осіб, які його вчинили, а з іншого - пов'язане з втручанням у площину конституційних прав, свобод громадян. Саме така обставина викликає необхідність у створенні надійних гарантій законного і обґрунтованого застосування заходів, які в значній мірі залежать від чіткого законодавчого закріплення підстав, умов і порядку їх застосування.

Доказова процесуальна діяльність, яка містить у собі діяльність уповноважених суб'єктів щодо збирання, перевірки та оцінки доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, наприклад, під час отримання тимчасового доступу до речей і документів, вимагає від слідчого (прокурора), слідчого судді суворого дотримання прав, свобод та законних інтересів особи.

Яскравим прикладом ілюстрації співвідношення приватних та публічних інтересів та наявних кримінальних процесуальних гарантій дотримання приватного інтересу у кримінальному процесі може слугувати інститут банківської таємниці, яка забезпечує баланс приватних та публічних інтересів, відомості про яку відносяться до охоронюваної законом таємниці, що закріплено у ст. 162 Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК), та яка є інформацією з обмеженим доступом, неправомірне використання та розголошення якої може завдати шкоди особі, суспільству й державі. Такий підхід передбачає детальну та чітку регламентацію правового режиму інформації, що містить банківську таємницю, який однак не має абсолютного характеру, оскільки законодавством передбачено правомірний правовий механізм отримання такої інформації для вирішення завдань кримінального процесу. Саме такий баланс приватних та публічних інтересів має публічний характер.

Банківська таємниця становить конфіденційну інформацію про особисті дані особи, котрі охороняються законом. Крім того, у контексті звернення до практики ЕСПЛ та використання її у рішення національних судів слід звернути увагу на віднесення інформації, що містить банківську таємницю до так званих «чутливих персональних даних», у випадках, коли особа подає позов за їх розголошення, крадіжку чи підробку та настання певних для неї негативних наслідків. Так, у справі GSB v. Switzerland (2015 р.), суд, звертаючись до питання конфіденційності банківських даних, визначає, що така інформація стосовно фінансового стану позивача має розглядатися як «чутлива» [5, п. п. 8-23, 89–90].

Механізм гарантування приватних інтересів містить ті ж самі кримінальні процесуальні гарантії, які характерні для будь-яких кримінальних процесуальних відносин в незалежності від спрямованості предмета цього приватного інтересу та складові цих кримінальних-процесуальних гарантій знаходяться між собою у взаємозв'язку, а саме:

- превалювання приватних інтересів над публічними у кримінальному процесі будує діяльність учасників кримінального процесу на загальних засадах кримінального провадження (ст. 7 КПК) , які розглядаються як правовий еталон кримінальної процесуальної діяльності, яка має певну процесуальну форму та здійснюється учасниками кримінальних процесуальних правовідносин, які перебувають у певному процесуальному статусі та мають певні права та обов'язки;

- для досягнення завдань кримінального судочинства та реалізації прав та законних інтересів учасників кримінального процесу передбачено кримінальний процесуальний механізм реалізації прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, що містить банківську таємницю у формі безпосередньо процесуальної діяльності (ст.160 КПК), яка врегульована законом, та контролю за реалізацією прав та свобод особи під час кримінального провадження (прокурорський контроль; судовий контроль (прийняття рішення слідчим суддею - ст.163 КПК), оскарження рішення (ст.309 КПК);

- правовим способом забезпечення надійної правової охорони банківської таємниці виступає правовий режим доступу до інформації, яка містить банківську таємницю, таємниця досудового розслідування та правовий механізм юридичної відповідальності за розголошення банківської таємниці (ст.ст.231,231 Кримінального кодексу України).

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що у сфері кримінальних процесуальних правовідносин щодо надання та отримання інформації, що містить банківську таємницю, у ході проведення досудового розслідування, саме процесуальні гарантії є необхідним та дієвим інструментом та засобом здійснення своїх прав та обов'язків учасниками таких відносин у сфері реалізації свого приватного інтересу щодо охоронюваної законом таємниці шляхом побудови гармонійного балансу захисту та реалізації своїх прав та вирішення завдань кримінального судочинства.

Список використаної літератури: 1. Кримінальний процес: підручник [О.В.Капліна,О.Г.Шило, В.М.Трофименко та ін.], за заг.ред.О.В.Капліної,О.Г.Шило.- Хаьків:Право,2018-584 с. **2**. Мірошниченко Т.М. Щодо питання реалізації засади диспозитивності у ході кримінального процесуального доказування / Мірошниченко Т.М. // Право як ефективний суспільний регулятор: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 16–17 лютого 2018 р.)- Л.: Центр правничих ініціатив, 2018, С.30-33. **3**. Лукашева Е. А. Эффективность юридических механизмов защиты прав человека: политические, экономические, социально-психологические аспекты / Е. А. Лукашева // Конституция Российской Федерации и совершенствование механизмов защиты прав человека. – М.: Изд-во ИГиП РАН, 1994. – С. 5–37. **4**. Кримінальний процес: підручник / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. – Харків: Право, 2010. – 608 с. **5**. G.S.B. v. Switzerland, [2015] ECHR 1122, App. No 28601/11, Judgment of 22 December 2015, par. 8–98 URL: https://www.legal-tools.org/doc/235c4e/pdf/.

Андрій Васильович Лапкін,
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри судоустрою та прокурорської діяльності
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків)

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Актуальність обраної теми зумовлена запровадженням автоматичного порядку початку досудового розслідування, який вимагає залучення прокурора до процесуального керівництва його проведенням якомога раніше. Водночас, існуючий порядок призначення прокурора у кримінальному провадженні не повністю відповідає цим вимогам. У зв'язку із цим виникає проблема кореляції визначеного у ст. 214 КПК України моменту початку досудового розслідування із діяльністю прокурора у кримінальному провадженні, яка заслуговує належного теоретичного дослідження.

Відповідно до ч. 2 ст. 214 КПК України, досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР). На підставі аналізу норм ст. 37 у системному зв'язку із ст. 214 КПК України, можна зробити висновок, що прокурор як суб'єкт кримінальної процесуальної діяльності з'являється у кримінальному провадженні вже після його початку. Відповідно, і всі процесуальні повноваження, передбачені КПК України, прокурор здійснює після моменту внесення відомостей до ЄРДР. Така законодавча конструкція заперечує можливість використання прокурором передбачених КПК України повноважень до моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР.

З іншого боку, п. 1 ч. 2 ст. 36 КПК України уповноважує прокурора починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК України, а ч. 4 ст. 214 КПК України покладає на нього обов'язок прийняти та зареєструвати заяву чи повідомлення про кримінальні правопорушення. З цього можна зробити висновок, що прокурор як носій відповідних прав і обов'язків з'являється ще до формального початку кримінального провадження і має забезпечувати його шляхом прийняття та реєстрації таких заяв і повідомлень.

Більш чітко, на наш погляд, це питання вирішувалося у раніше діючому законодавстві, яке регламентувало прокурорський нагляд за законністю приймання, реєстрації, розгляду та вирішення в органах досудового розслідування заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення. У ч. 1 ст. 30 ЗУ «Про прокуратуру» від 1991 р. було вказано, що прокурор, серед іншого, вживає заходів до того, щоб органи, які здійснюють досудове розслідування, додержували передбачений законом порядок початку досудового розслідування діянь, що містять ознаки кримінального правопорушення. У п. 1 ч. 1 ст. 227 КПК України 1960 р. було закріплено повноваження прокурора перевіряти не менш як один раз на місяць виконання вимог закону про приймання, реєстрацію і вирішення заяв та повідомлень про вчинені або ті, що готуються, злочини; у ст. 100 цього Кодексу – обов'язок здійснювати нагляд за законністю порушення кримінальних справ тощо. Тож діяльність прокурора щодо забезпечення законності у цій сфері не лише передувала початку досудового розслідування, а й створювала умови для цього.

У науковій юридичній літературі з цього приводу висловлюється загалом одностайна позиція щодо того, що відповідна діяльність прокурора починається з моменту надходження інформації про кримінальне правопорушення, коли відомості про нього ще не внесені до ЄРДР [1, с. 150; 2, с. 528]. На наш погляд, це цілком узгоджується з тезою про те, що початком кримінального провадження є момент надходження інформації про кримінальне правопорушення, а не момент її фіксації, яким є внесення відповідних даних до ЄРДР. Якщо ж дивитися на це питання більш широко, і розглядати кримінальне

© Лапкін А. В., 2021

провадження як процесуальну форму реалізації кримінального переслідування, то діяльність прокурора є первинною відносно кримінального провадження, і включає в т. ч. заходи щодо забезпечення його здійснення, до яких належить й прийняття, облік та реєстрація заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення.

Водночас, забезпечення прийняття, обліку та реєстрації таких заяв та повідомлень не може здійснюватися прокурором – процесуальним керівником досудового розслідування, оскільки він ще не призначений. Зважаючи на це, потребує удосконалення процесуальний статус прокурора вищого рівня, який повинно бути розмежовано з повноваженнями процесуального прокурора. Якщо повноваження останнього виникають після початку досудового розслідування з моменту призначення конкретного прокурора у конкретному кримінальному провадженні, то керівник органу прокуратури виконує передбачені КПК України процесуальні повноваження безвідносно до моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР. Таким чином, саме на нього має бути покладено завдання забезпечувати додержання закону щодо прийняття, реєстрації, розгляду і вирішення заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення.

З цієї точки зору видається обґрунтованим запропоноване законопроектом № 3009а від 26.08.2020 «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України у частині забезпечення реалізації функцій прокуратури» доповнення ст. 36 КПК України положенням, що передбачає повноваження керівника органу прокуратури, прокурора вищого рівня перевіряти виконання вимог закону про приймання, реєстрацію і вирішення заяв та повідомлень про вчинені або ті, що готуються, кримінальні правопорушення [3]. При цьому, відповідно до розподілу службових обов'язків в межах відповідного органу прокуратури, керівник цього органу може покласти на одного або кількох прокурорів прокуратури відповідні обов'язки, виконання яких, таким чином, не потребує призначення цих прокурорів процесуальними керівниками у конкретному кримінальному провадженні.

Водночас, потребує удосконалення порядок призначення процесуального прокурора. Положення ч. 1 ст. 37 КПК України слід оцінювати критично, оскільки вони передбачають призначення прокурора у конкретному кримінальному провадженні після початку досудового розслідування, і покладають прийняття цього рішення на керівника відповідного органу прокуратури. Внаслідок цього, як зауважує Н. В. Марчук, на етапі внесення відомостей до ЄРДР процесуальний керівник досудовим розслідуванням ще невідомий, і він призначається вже після визначення слідчого [4, с. 170]. Це виключає з поля уваги прокурора низку важливих питань, які вирішуються на вихідному етапі досудового розслідування. Як зауважує І. І. Шульган, несвоєчасне призначення слідчого та процесуального керівника призводить до порушення розумних строків розслідування, унеможливлює належну співпрацю між органами досудового розслідування та прокуратури щодо розкриття кримінальних проваджень по «гарячих слідах» [5, с. 115]. Крім того, призначення процесуального керівника керівником органу прокуратури передбачає певний суб'єктивізм у прийнятті цього рішення з можливими негативними наслідками, які з цього випливають: нерівномірний розподіл навантаження між прокурорами; неврахування їх кваліфікації і спеціалізації; корупційні ризики тощо.

У зв'язку із цим існує потреба максимально синхронізувати у часі початок досудового розслідування, призначення слідчого та процесуального прокурора. На думку О. О. Цимбалістенка, в ст. ст. 37 та 214 КПК варто закріпити, що призначення процесуального керівника має бути невідкладним і відбуватися не пізніше 24 годин з моменту надходження повідомлення слідчого про початок досудового розслідування, а в разі, коли розслідування розпочинається прокурором – з моменту внесення даних про кримінальне правопорушення до ЄРДР [6, с. 166]. А. В. Столітній пропонує об'єднати електронні системи дослідчого провадження (АРМОР) та досудового розслідування (ЄРДР) з впровадженням автоматизованого (електронного) процесуального контролю їх

відомостей [7, с. 108]. На наш погляд, подібні пропозиції заслуговують на увагу й подальший розвиток, передусім в аспекті автоматизації процесу призначення прокурора у кримінальному провадженні та використання при цьому сучасних інформаційних технологій.

Уявляється, що напрями вирішення окресленої проблеми, а також мінімізації випадків укриття заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення від реєстрації вбачаються у: 1) інтеграції електронних інформаційних систем відомчого обліку інформації про кримінальні правопорушення та міжвідомчої системи (ЄРДР); 2) створення в прокуратурі та в органах досудового розслідування автоматизованих систем розподілу кримінальних проваджень за визначеними критеріями (вид кримінального правопорушення, спеціалізація прокурора чи слідчого, обсяг навантаження тощо); 3) інтеграція цих систем з ЄРДР.

Внаслідок цього надходження до будь-якого органу прокуратури чи органу досудового розслідування інформації про кримінальне правопорушення передбачатиме автоматичне внесення цих даних до ЄРДР та початок кримінального провадження, визначення слідчого та прокурора – процесуального керівника досудового розслідування. Це дозволить зробити порядок визначення цих суб'єктів максимально оперативним та виключити будь-які прояви суб'єктивізму при вирішенні цього питання.

Список використаної літератури: 1. Каркач П. М. Функції прокуратури України: навч. посіб. Харків: Право, 2015. 248 с. **2.** Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків : Право, 2012. 768 с. **3.** Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України у частині забезпечення реалізації функцій прокуратури: проект Закону України № 3009а від 26.08.2020. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69713; **4.** Марчук Н.В. Організаційно-правові основи діяльності прокурора у досудовому кримінальному провадженні: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.10. Харків, 2012. 244 с. **5.** Шульган І. І. Прокурор в кримінальному процесі: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2020. 238 с. **6.** Цимбалістенко О. О. Організаційно-правові основи прокурорського нагляду за додержанням законів на початковому етапі досудового розслідування: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.10. Харків, 2017. 250 с. **7.** Столітній А. В. Електронне кримінальне провадження на досудовому розслідуванні: дис. … докт. юрид. наук: 12.00.09. К., 2018. 648 с.

Оксана Павлівна Личко,
старший судовий експерт сектору почеркознавчих досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України;

Максим Сергійович Сурмій,
судовий експерт сектору почеркознавчих досліджень, технічного дослідження документів та обліку відділу криміналістичних видів досліджень Луганського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

СУЧАСНІ ЗАСОБИ ЗАХИСТУ ПАПЕРОВИХ БАНКНОТ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

Важко уявити собі наші будні без грошей, будь то паперові або електронні. Вони всюди нас супроводжують: ми робимо покупки в магазинах, на ринках, оплачуємо різноманітні послуги, інтернет замовлення, тощо. Особливо в період карантинних

© Личко О. П., Сурмій М. С., 2021

обмежень, люди по всьому світу навчились забезпечувати свої потреби за допомогою безконтактних електронних платежів. Те що раніше для нас здавалось "новинкою", зараз буденні справи, якими нікого не здивуєш. Все більше ми звикаємо до розмаїття банків, різноманітних фінансових установ, як пропонують нам кредити, депозити, готівку в тій чи іншій формі. Навіть більшу частину свого життя людина віддає заробітку тих самих грошей.

Є багато варіантів походження слова "гроші". Ось основні: 1) походить від староческої "groš" або німецької "grosch(e)", а ще від лат. "grossus denarius" — "великий денарій". Вперше монету з назвою грош (гріш) відкарбували у XII столітті в Генуї, Флоренції, Венеції. Пізніше назва перейшла до срібних монет Франції, Чехії, Угорщини, Польщі. В Австрії (до переходу на євро) та Польщі (до теперішнього часу) розмінна монета називається "грошем" [1].

Зараз терміном "гро́ші" називають особливий товар, що є загальною еквівалентною формою вартості інших товарів та послуг. Гроші є мірило вартості та засіб обігу. Крім того, вони є засобами нагромадження та платежу.

Загальновідомо, що паперові гроші з моменту їх появи були об'єктом підвищеного злочинного зазіхання. Паперові гроші – грошові знаки, які замінюють в обігу дійсні гроші, золото та срібло. Вони випускаються в обіг державою для покриття своїх витрат і мають встановлений нею курс. На грошових знаках країна-емітент відображає свою ідеологію з використанням емблем, девізів, гербів, текстів, малюнків та інших елементів [2].

Офіційною національною валютою України є гривня. Її назва походить від слова "гривна", яке за часів Київської Русі позначало нашийну прикрасу. На українських землях карбування власної валюти, златників та сріблянників, започаткував київський князь Володимир Великий. Ці монети – перші державні документи, що зберегли зображення тризуба – знака київських князів. Проголосивши 18 липня 1917 року своїм Третім універсалом утворення Української Народної Республіки, Центральна Рада запровадила в Україні нову національну валюту. Першою такою валютою було визначено український карбованець, вартість якого дорівнювала 17,424 долі чистого золота (1 доля дорівнювала 0,044 г золота) [4]. 22 грудня 1917 року Центральна Рада прийняла закон про перетворення Київської контори Держбанку Росії на Український державний банк. Його першим директором став Михайло Кривецький. Саме він підписав першу банкноту самостійної Української держави – державний кредитовий білет вартістю 100 карбованців, який було емітовано 5 січня 1918 року [3].

Матеріалами виготовлення сучасних паперових грошей є: спеціальний папір та фарби, з допомогою яких наноситься зображення. Целюлозу, з якої виготовляють сучасні паперові гривні, виготовляють із різних складників: деревини, бавовни, льону, соломи рису, коноплі, джуту та синтетичних волокон. Завдяки такому складу "грошовий папір" має велику зносостійкість, жорсткість та якість. Папір для банкнот та багатьох документів суворого обліку виготовляють на Фабриці банкнотного паперу Національного банку України в Житомирській області.

Що ж стосується спеціальних фарб, то їх склад тримається у секреті. Спеціально створені в лабораторіях, вони повинні бути стійкими до впливу агресивного середовища, не змінювати колір від світлових променів, мати гарну адгезію з папером та не розчинятись у воді.

Загалом, будь-який елемент грошових банкнот несе в собі певну захисну функцію від підробки. Малюнки з елементами мікротексту, різкий або, навпаки, плавний перехід з одного кольору на інший, фонові зображення – все це захищає майбутню грошову одиницю від підроблення.

Водяні знаки ще у давнину стали одним із основних засобів захисту документів. Цей елемент утворюється у процесі відливання паперу за рахунок різної товщини шару волокна. Існує декілька видів водяних знаків: темний, світлий, двотоновий та багатотоновий.

Важливими захисними елементами сучасних гривень є **сполучені (суміщені) малюнки**. Це техніка, яка дозволяє одночасно друкувати лицьовий і зворотний боки банкноти, забезпечуючи їх повне сполучення або доповнення. Тобто, якщо дивитись на купюри напросвіт, два малюнки з обох сторін складатимуть одне ціле.

Кіп-ефект – захисний елемент, зображення, яке отримується за допомогою металографського способу друку. Зображення, яке невидиме при розгляді під кутом, що перпендикулярний до площини, а видимим стає під кутом зору, меншим за 45 градусів.

Ультрафіолетовий захист – заключається у введенні до складу фарб певних речовин, які здатні люмінесціювати в ультрафіолетовій ділянці спектру. Для кожного виду валюти характерним є певний сюжет зображень УФ захисту.

Інфрачервоний захист – полягає у використанні метамерних фарб при нанесенні певних зображень на грошову купюру. Визначені елементи зображень з такими фарбами по різному проявляють себе в інфрачервоні ділянці спектру (зникають або, навпаки, стають темними).

Магнітні фарби містять особливий пігмент, який надає певним ділянкам банкнот магнітних властивостей. Такий захисний елемент зчитується спеціальними приладами.

У гривнях нового зразка з’явились деякі нові захисні елементи. Такі як: "віконна" захисна стрічка та елемент "SPARK". **"Віконна" захисна стрічка** пурпурного або синього кольору, з яскраво вираженим кінетичним ефектом, частково введена в товщу паперу. Створює ефект, ніби вона "пірнає" та "виринає" з товщі паперу. Містить у собі зображення числового позначення номіналу та малого Державного Герба України. При зміні кута нахилу банкноти змінюється напрямок руху фонового зображення стрічки. Дуже якісний засіб захисту грошових банкнот [3].

Елемент "SPARK" – оптично-змінне зображення композиції зі стилізованих фрагментів зображення, що має кінетичний ефект. При зміні кута нахилу банкноти на ділянках зображення спостерігаються поступові переходи від золотистого кольору до нефритового [3].

Сучасні гривні мають гарні та якісні візуальні властивості (зовнішній вигляд), а також чудові захисні елементи, які дозволяють визнати нашу валюту однією із найзахищеніших купюр у світі. Хоча, із розвитком якісної копіювально-множильної техніки, її доступністю та великою кількістю джерел інформації, шахраї постійно намагаються відтворити грошові знаки в кустарних умовах. Але, всі відомо, що чим якісніший захисний елемент, тим, звичайно, його буде важче відтворити. Тому, Національний Банк України постійно вдосконалює та розвиває систему захисту національної валюти. Багато професіоналів важко працюють над створенням захисних елементів і вражають нас своїми винаходами.

Список використаної літератури: 1. Документ. Вільна енциклопедія Вікіпедія: URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D1%80%D0%BE%D1%88%D1%96 (дата звернення: 28.09.2021). **2.** Воробей О.В., Кофанов А.В. Техніко-криміналістичне дослідження документів. Навч. посіб. К. : НАВС, 2011. 312 с. **3.** Офіційний сайт Національного Банку України URL: https://bank.gov.ua/ua/uah/uah-history (дата звернення: 28.09.2021). **4.** Гайдук О.Г. Національна валюта України : інформаційно-довідковий посібник / – К. : ДНДЕКЦ МВС України, 2013. 94 с.

Ірина Феофанівна Літвінова,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і процесу юридичного факультету
Національного авіаційного університету (м. Київ);

Катерина Вікторівна Сторожик,
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня юридичного факультету
Національного авіаційного університету (м. Київ)

ПОНЯТТЯ МЕДІАЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Поняття медіації походить від грецького терміну «medos», що означає нейтральний, незалежний. З латині термін «mediatio» перекладається як посередництво, а «mediare» – бути посередником у спорі. В англійській мові присутнє поняття «mediation», що в залежності від контексту трактується як посередництво, клопотання чи заступництво [3, с. 135].

Сьогодні у світі є досить поширеним та застосовуваним поняття «медіація», яке тлумачать як альтернативний спосіб врегулювання спорів. Ключовою відмінністю медіації від інших альтернативних методів вирішення спору є залучення третьої сторони – медіатора, який здійснює керівництво над процедурою медіації та допомагає сторонам спору налагодити процес комунікації.

Медіація отримала своє місце серед способів вирішення кримінально-правових конфліктів та стала одним зі шляхів примирення потерпілих і правопорушників. Вона підпадає під визначення правової послуги відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу».

Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 1 даного Закону до правових послуг віднесено, в тому числі, надання особі допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації [4].

В той же час, п. 4 ч. 2 ст. 7 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» серед видів правових послуг виокремлює надання допомоги в забезпеченні доступу до медіації як окремий вид правової послуги з надання безоплатної первинної правової допомоги [4].

В чинному кримінально-процесуальному законодавстві України немає чіткої вказівки на можливість застосування медіації в кримінальному процесі, оскільки навіть сама назва «медіація» в кодексі не згадується. Однак, виходячи зі змісту інших норм, можна зрозуміти, що медіація, як спосіб примирення сторін, має місце і в кримінальному провадженні.

Так, однією із підстав для проведення медіації між потерпілим та правопорушником є глава 35 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), в якому, серед іншого, закріплені норми щодо регулювання укладення угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним або обвинуваченим [2].

В ч. 1 ст. 469 КПК України зазначено: «Домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді)». Тобто, виходячи зі змісту цього положення, можна стверджувати, що переговори щодо укладення мирної угоди можуть здійснюватися і шляхом залучення до них спеціально навченого медіатора [2].

В ч. 3 ст. 469 КПК України закріплено вичерпний перелік випадків, коли може бути укладена угода про примирення сторін, і, відповідно, може бути застосована медіація задля досягнення цієї мети. До таких випадків належать:

© Літвінова І. Ф., Сторожик К. В., 2021

- провадження щодо кримінальних проступків;
- провадження щодо нетяжких злочинів;
- кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення (ч. 3 ст. 469 КПК України) [2].

Такий виключний перелік правопорушень, за яких можливе здійснення медіації, пояснюється тим, що ці злочини не несуть великої суспільної небезпеки, а кінцевою метою їх розслідування є відновлення стану потерпілого до того, яким воно було на момент скоєння злочину, та відшкодування завданої шкоди.

Однак, у зв'язку з відсутністю чіткого законодавчого закріплення правил та порядку проведення медіації у кримінальному провадженні, на практиці в разі застосування такого способу примирення сторін виникає низка проблем. Використовуючи загальні правила проведення процедури медіації, виникає потреба враховувати певні особливості кримінального процесу, зокрема, закріплені в положеннях глави 35 КПК України.

В ч. 5 ст. 469 КПК України зазначено: «Укладення угоди про примирення або про визнання винуватості може ініціюватися в будь-який момент після повідомлення особі про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку». Таким чином, потенційно медіація може проводитися як на стадії досудового розслідування, так вже і під час судового провадження. Однак, застосування медіації відрізнятиметься в залежності від того, на якому етапі кримінального провадження воно відбуватиметься. Відрізнятимуться і проблеми, які виникають в процесі проведення медіації [2].

Початком проведення медіації є встановлення підстав для закриття справи у зв'язку з примиренням сторін [1, с. 141], а також інформування слідчим або прокурором потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого щодо наявності у них права на примирення та про можливі форми його здійснення [5, с. 221. І головною проблемою медіації на даному етапі є небажання слідчих або прокурорів здійснювати дане інформування, у зв'язку з чим більшість осіб просто не знають про можливість застосування медіації як способу примирення.

Ініціювання укладення самої угоди про примирення відбувається на засадах добровільності, коли одна зі сторін без будь-якого тиску може запропонувати іншим учасникам взяти участь в процедурі медіації. Інші учасники можуть або погодитися, або відмовитися, однак, знову ж таки на підставах добровільності. І проблемою цього етапу є здійснення тиску та, відповідно, порушення принципу добровільності на початку процедури медіації.

На етапі ініціювання примирення сторони можуть звернутися до об'єднання медіаторів та самостійно обрати медіатора, який допоможе їм у вирішенні спору. І саме на цьому етапі виникає проблема недостатньої кількості інформації з офіційних джерел про саму процедуру медіації та про осіб, які можуть її здійснювати. В Україні відсутні єдині державні реєстри медіаторів з розподілом за галузями права, в яких такі особи можуть працювати. Наявність такого сайту або реєстру значно спростила б процес пошуку медіаторів, а ще убезпечила б громадян від шахрайства та неякісної допомоги, адже інформація у подібних державних реєстрах має бути обов'язково достовірною [5, с. 222].

Ще однією проблемою є некомпетентність медіаторів, адже на законодавчому рівні не закріплено чітких вимог щодо освіти для фахівців з медіації.

Стратій О. В. зазначає: «Найбільший успіх в ролі медіатора здобуде спеціаліст-психолог, адже він на професійному рівні може працювати з конфліктами, володіє можливостями ситуативного підходу і має досвід, що ґрунтується насамперед на переговорній практиці»» [6, с. 142]. Крім цього, медіатор має бути юридично обізнаним. Турман Н. О. вважає: «Медіатор повинен знати чинне законодавство, оскільки основним його обов'язком є не тільки зрозуміти позицію сторін та посприяти знайти вихід у вирішенні конфлікту, але й підвести конкретну ситуацію під норму чинного законодавства, тобто перевірити правильність кваліфікації злочину» [7, с. 278].

На етапі організації та проведення медіації медіатор вступає в процес та має ознайомитися з матеріалами справи. Всю інформацію він отримує у відділенні поліції, якщо

справа знаходиться на стадії досудового розслідування, або безпосередньо у суді, якщо справа на стадії судового провадження. Наступним кроком є зустрічі сторін з посередником та сам процес обговорення ситуації та пошуки шляхів для примирення.

На цих двох етапах можуть виникати аналогічні проблеми, зумовлені, в першу чергу, відсутністю закріплених державою вимог до особи медіатора, а також не врегульовані правила та процедура проведення медіації у кримінальному провадженні. Саме тому увесь процес медіації, зазвичай, будується на особистому досвіді медіатора, і не існує критеріїв, за якими можна було б оцінити правильність його дій [7, с. 279-280].

Ще однією проблемою є невизначеність статусу медіатора, його прав та обов'язків, питання зміни чи «відводу» медіатора, наслідків порушення медіатором процедури медіації та прав її учасників, а також підстави для притягнення медіатора до відповідальності.

Підводячи підсумки, можна зробити висновок, що інститут медіації в кримінальному провадженні є корисним нововведенням, однак, він потребує значного вдосконалення та регулювання на законодавчому рівні.

Список використаної літератури: 1. Звягіна І. Н., Звягіна К. С. Медіація в кримінальному процесі України. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право.*2012. № 1. С.140- 143. **2**. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. URL: https://zakon.-rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ 3769 (дата звернення: 14.10.2021). **3**. Поліщук М. Я. Поняття медіації як альтернативного методу вирішення спорів. *Держава і право. Юридичні і політичні науки.* 2014. № 65. С. 134-139. **4**. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.062011 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17 (дата звернення 14.10.2021 року). **5**. Симоненко З. В. Угода про примирення сторін в кримінальному провадженні як елемент відновного правосуддя. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція.* 2014. № 7. С. 220–223. **6.** Стратій О. В. Психолого-правові особливості кримінального провадження на підставі угод: дис. на здобуття наук.ступеня канд. юрид. наук. Київ. 2015. 226 с. **7**. Турман Н. О. Медіація в кримінальному процесі: шляхи удосконалення чинного законодавства. *Підприємництво, господарство і право.* 2017. № 3. С. 276-280.

Світлана Миколаївна Лозова,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології
факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ;

Світлана Миколаївна Чернологова,
головний судовий експерт сектору дослідження наркотичних засобів,
психотропних речовин їх аналогів та прекурсорів відділу дослідження матеріалів,
речовин і виробів Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ ОБ'ЄКТІВ НА ЕКСПЕРТИЗУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ І ПРЕКУРСОРІВ

Для якісного проведення експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів важливою є правильна підготовка об'єктів дослідження.

© Лозова С. М., Чернологова С. М., 2021

Збирання і підготовка необхідних матеріалів для експертного дослідження полягає в тому, що в ході проведення слідчих дій (огляду, обшуку, слідчого експерименту) слідчий отримує інформацію про обставини події, а також предмети, речі, документи, інші об'єкти, що мають значення для правильного вирішення кримінального провадження.

Для ефективності проведення експертизи велике значення має якість наданих на дослідження об'єктів. При виявленні об'єктів на експертизу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів вилученню підлягають: наркотичні, психотропні, сильнодіючі речовини, прекурсори, матеріали та обладнання, що використовуються для їх виготовлення, зберігання і транспортування.

Наркотичні засоби можуть вилучатися у різноманітному вигляді, а саме:

- рослин (мак снодійний, конопля) та їх частин різного ступеню подрібненості й сухості;
- рідин – ампулах, флаконах, пляшках скляних або полімерних, шприцах;
- пігулок різного кольору, форми, розміру, капсулах;
- порошків різного кольору (наприклад, героїн чистий від білого до темно-коричневого (з домішками) та різного ступеня подрібнення (ефедрин – кристали білого кольору).

Вилучені об'єкти підлягають обов'язковій фіксації в протоколі огляду місця події з фотографуванням або використанням відеозапису.

Також вилученню підлягає обладнання, що використовувалося для їх виготовлення, зберігання і транспортування. При виготовленні слід звернути увагу на хімічне обладнання, м'ясорубки, сита, тарілки, ступки, кавомолки та інші засоби, що використовуються на різних стадіях технологічного процесу при переробці рослинної сировини. Огляду і вилученню підлягають і рештки виготовлення наркотичних засобів або їх вживання (головки маку, лушпиння від них, соломка від конопель, ефедри, залишки в трубках, попіл, недопалки, порожні ампули, упаковки від наркотичних лікарських засобів та препаратів, а також пристосування для вживання наркотиків та психотропних речовин.

При зберіганні та транспортуванні слід звертати увагу на упаковку, контейнери, сховища, сліди наркотичних речовин на одязі, упаковці.

Пропонуємо наступний алгоритм дій під час вилучення, пакування та зберігання об'єктів:

1. після виявлення об'єкта відбувається його фіксація шляхом фотографування, відеозйомки та протоколювання (фіксуються відомості де, при яких умовах, в якій кількості і т. ін. дані об'єкти були виявлені);

2. при вилученні об'єкта слід дотримуватися наступних правил: з обережністю вилучати голки та інші предмети, на яких могла залишитися кров, обов'язково використовувати для захисту обличчя (особливо очей), рук засоби індивідуального захисту;

3. при пакуванні слід дотримуватись певних правил:

- предмети-носії та зразки наркотичних засобів пакують окремо у скляний чи пластиковий посуд, поліетиленові або паперові пакети;
- при вилученні кислот, не упаковувати в пластикові пляшки або скляні пляшки пластиковими кришками;
- при вилученні свіжих рослин – необхідно їх підсушити при кімнатній температурі, щоб не допустити процесу гниття і потім запакувати в паперові пакети. Не використовувати при упаковці свіжих рослинних об'єктів поліетиленову або пластикову упаковку: речовини в такій упаковці можуть прогнити. Тверду речовину вміщують в склянки та пластикові ємкості чи акуратно загортають в папір, таким чином, щоб речовина не просипалася. Рослини, які вилучаються з посівів відбираються по 2 рослини зі східної, західної, південної та північної сторони посіву та 2 рослини з центру. Всі упаковки повинні мати пояснювальні написи та печатку. При направленні на дослідження будь-яких наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів необхідно враховувати їх специфічні особливості, в тому числі можливості зміни складу при зберіганні;

• не упаковані, упаковані неналежним чином речові докази на експертизу не приймаються, в тому числі і рослини за фактом незаконного посіву.

4. при зберіганні слід враховувати вразливість наркотичних речовин від дії певних природних факторів (сонячне світло, доступ кисню, підвищена вологість або висока температура). Враховуючи це, пропонуємо зберігати їх темному місці, в посуді зі щільними кришками або пробками, в сухих, прохолодних приміщеннях.

Якщо за характером дослідження зберегти об`єкт неможливо, на його пошкодження або знищення повинна бути отримана письмова згода органу чи особи, які призначили експертизу, окрім випадків, коли таке знищення або пошкодження передбачене загальноприйнятими методиками досліджень (відстріл та знешкодження боєприпасів та вибухових пристроїв, розрізання пломб та замків, вилучення проб фарб, паливомастильних матеріалів та спиртовмісних речовин тощо). Це стосується проведення досліджень наркотичних речовин, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів. У постанові про призначення експертизи обов'язково слід зазначати: «проти часткового або повного знищення об'єкта дослідження згідно методики, якою користується експерт, не заперечую» або «при проведенні експертизи дозволяється застосування руйнуючих методів дослідження».

Правильне вилучення, упаковка, збереження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів допомагає запобігти псуванню і втраті властивостей даних об'єктів, що в цілому сприяє підвищує ефективність проведення експертного дослідження.

Камолиддин Туйчиевич Мавланов,
преподаватель кафедры «Уголовно-процессуальное право»
Ташкентского государственного юридического университета (Узбекистан);

Гульсара Хожахметова,
студентка 3 курса направления «Уголовное правосудие»
Ташкентского государственного юридического университета (Узбекистан)

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Как нам известно, искусственный интеллект позволяет компьютерам обучаться на собственном опыте, адаптироваться к задаваемым параметрам и выполнять те задачи, которые раньше были под силу только человеку. В большинстве случаев реализации ИИ – от компьютерных шахматистов до беспилотных автомобилей – крайне важна возможность глубокого обучения и обработки естественного языка. Благодаря этим технологиям компьютеры можно «научить» выполнению определенных задач с помощью обработки большого объема данных и выявления в них закономерностей [1].

Многие страны активно создают правовые условия для развития технологий, использующих искусственный интеллект. Так, в Южной Корее ещё с 2008 года существует Закон «О содействии развитию и распространению умных роботов». Закон направлен на улучшение качества жизни и развитие экономики путём разработки и продвижения стратегии устойчивого развития индустрии умных роботов, а правительство каждые пять лет разрабатывает основной план обеспечения эффективного достижения данной цели [2].

© Мавланов К. Т., Хожахметова Г., 2021

Здесь хотелось бы остановиться на двух недавних примерах – Франции, которая заявила об амбициях стать европейским и мировым лидером в сфере искусственного интеллекта; и Европейском союзе, в котором предложены продвинутые нормы регулирования умных роботов.

В конце марта 2018 года президент Франции Э. Макрон презентовал национальную стратегию в сфере искусственного интеллекта. Франция планирует инвестировать 1,5 млрд евро в течение пяти лет для поддержки исследований и инноваций в данной сфере.

Стратегия основана на рекомендациях, сделанных в отчёте, подготовленном под руководством французского математика и депутата национального собрания Франции Седрика Виллани. Причём сделан выбор направить стратегию на конкретные четыре сектора: здравоохранение, транспорт, окружающую среду и оборону, и безопасность. Это сделано для того, чтобы использовать потенциал сравнительных преимуществ и сфер компетенций с фокусом на секторах, в которых компании смогут играть ключевую роль на глобальном уровне, а также из-за их важности для общественного интереса и др. [3].

В целом даны семь ключевых предложений, одно из которых представляет особый интерес для целей статьи – сделать искусственный интеллект более открытым. Действительно, алгоритмы закрыты и в большинстве случаев являются коммерческой тайной.

Однако алгоритмы могут быть предвзятыми, например, в процессе самообучения впитать стереотипы, существующие в обществе либо переданные разработчиками, и на их основе принимать решения. Таким образом, уже принимаются судебные решения.

В США подсудимый был приговорён к продолжительному сроку заключения на основе информации, полученной от алгоритма, оценивающего возможность повторного преступления. Подсудимый безуспешно оспаривал использование алгоритма для принятия такого решения, поскольку не были предоставлены критерии оценки, являющиеся коммерческой тайной.

Французская стратегия предлагает развить прозрачность алгоритмов и возможностей по их проверке, а также определить этическую ответственность работающих в сфере искусственного интеллекта, создать консультативные комитеты по этике и т.д. [4].

Далее, в ЕС первым шагом в направлении регулирования вопросов искусственного интеллекта стала Резолюция Европейского Парламента 2017 г. «Нормы гражданского права о робототехнике». Ещё в 2015 году в Европейском Парламенте была создана рабочая группа по правовым вопросам, связанным с развитием робототехники и искусственного интеллекта в ЕС. Резолюция не является обязательным документом, но дает ряд рекомендаций Европейской Комиссии для возможных действий в этом направлении, причём не только касательно норм гражданского права, но и этических аспектов робототехники.

В свою очередь Резолюция даёт определение «умному роботу» как роботу, получающему автономию через использование сенсоров и/или взаимосвязь с окружающей средой; но при этом он имеет минимальную физическую поддержку, адаптирует своё поведение и действия в соответствии с условиями среды, а также у него отсутствует жизнь с биологической точки зрения.

Таким образом, примеры, приведённые в тезисе, показывают, среди прочего, как общественные ценности влияют на отношение к искусственному интеллекту и его юридическому оформлению. Поэтому наше отношение к автономным системам, будь то роботы или что-то другое, наше переосмысление их роли в обществе и положения среди нас, может иметь трансформационный эффект.

Список использованной литературы: 1. https://www.sas.com/ru_ru/insights/-articles/analytics/what-is-artificial-intelligence.html 2. D. Edmonds, Would You Kill the Fat Man? The Trolley Problem and What your Answer Tells Us about Right and Wrong, Princeton University Press, 2013. 3. https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/-eticheskie-i-pravovye-voprosy-iskusstvennogo-intellekta/ 4. Asaro P., “From Mehcanisms of

Adaptation to Intelligence Amplifiers: The Philosophy of W. Ross Ahby", in Wheeler M., Husbands P., and Holland O. (eds.) The Mechanical Mind in History, Cambridge, MA: MIT Press: 149-184. 5. Asaro P. The Liability Problem for Autonomous Artificial Agents // AAAI Symposium on Ethical and Moral Considerations in Non-Human. Agents, Stanford University, Stanford, CA. — March 21-23, 2016. — P. 191. 6. Архипов В.В., Наумов В.Б. О некоторых вопросах теоретических оснований развития законодательства о робототехнике: аспекты воли и правосубъектности // Закон. — 2017. — № 5. — С. 167; Kellye R. 7. Asaro P. The Liability Problem for Autonomous Artificial Agents. P. 193.

Марія Миколаївна Майстренко,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри кримінального процесу
та криміналістики факультету № 1 Львівського державного університету
внутрішніх справ;

Тарас Ігорович Сало,
курсант 3 курсу факультету № 1
Львівського державного університету внутрішніх справ

КОМЕРЦІЙНА ТАЄМНИЦЯ ЯК ПРЕДМЕТ ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ

Стаття 54 Конституції України гарантує громадянам захист інтелектуальної власності, моральних і матеріальних інтересів, їхніх авторських прав, свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, що визначає право на результати власної творчої та інтелектуальної діяльності, а поширення й використання таких результатів вимагає їх згоди, окрім випадків, визначених законом [1].

Слід зазначити, що інформаційні відносини у своєму приватноправовому аспекті врегульовані Цивільним кодексом України, відповідно до ст. 505 ЦК України комерційною таємницею є інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію [2].

Згідно з Інформаційним листом «Про деякі питання практики застосування господарськими судами законодавства про інформацію» комерційну таємницю відносять до конфіденційної інформації, режим доступу до якої самостійно встановлюється її володільцем [3].

У Господарському кодексі України в ст. 36 зазначено, що комерційною таємницею є інформація, що пов'язана з виробництвом, управлінням, технологією, фінансовою та іншою діяльністю суб'єкта господарювання, що не є державною таємницею, та розголошення якої може завдати шкоди інтересам суб'єкта господарювання [4].

К. Ю. Редько та З. Е. Куницька пропонують наступні ознаки комерційної таємниці: - конфіденційність цієї інформації та її нелегкодоступність для осіб, які у своїй діяльності використовують такий же вид інформації; - наявність комерційної цінності для її володільця чи інших зацікавлених осіб; - уживання необхідних заходів щодо збереження конфіденційності інформації особою, що законно нею володіє. Відповідно

© Майстренко М. М., Сало Т. І., 2021

комерційна цінність такої інформації виражається в її здібностях підвищити ефективність виробничого процесу чи будь-яких інших суспільно-корисних процесів. При цьому володілець комерційної таємниці має право на превентивні заходи щодо захисту її секретності. Такі заходи можуть мати технічний (пов'язаний з використанням інформаційно-комунікаційних технологій), організаційний (регламент роботи з секретною інформацією) та інший характер, що відповідає чинним обставинам [5].

Однак, не лише володілець комерційної таємниці здійснює охоронні заходи різного роду, а й законодавець відносить такого роду інформацію до охоронюваної законом таємниці. Це означає, що у разі відмови власника інформації, що становить комерційну таємницю, надати її органу державної влади, іншого державного органу, органу місцевого самоврядування дані органи мають право одержати цю інформацію в судовому порядку [2].

У таких випадках суд надає право сторонам кримінального провадження до тимчасового доступу до речей та документів на підставі рішення слідчого судді, передбаченого ст. 162 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) порядок тимчасового доступу до речей та документів, що містять таємниці, які охороняються законом [6].

Тимчасовий доступ до речей і документів є одним із видів заходів забезпечення кримінального провадження. Як правило, заходи забезпечення кримінального провадження мають виключний характер, коли в інший спосіб публічні завдання кримінального провадження виконати неможливо; дозвіл на їх застосування надає слідчий суддя, суд [7, с. 249; 8, с. 256].

Саме, тимчасовий доступ до речеий і документів відносять до групи заходів забезпечення кримінального провадження, спрямованих на встановлення обставин кримінального правопорушення, які забезпечують отримання засобів доказування та збирання й перевірку доказів [9, с. 293].

Відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 160, ч. 6 ст. 163 КПК України сторона кримінального провадження, яка звернулась до слідчого судді, суду з клопотанням про тимчасовий доступ до речей та документів, що містять охоронювану законом таємницю, зобов'язана довести можливість використання як доказів відомостей, що містяться в цих речах і документах, та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів.

Так, до слідчого судді Сєвєродонецького міського суду Луганської області надійшло клопотання сторони кримінального провадження старшого слідчого з ОВС СУ ФР ГУ ДФС у Луганській області ОСОБА_1, погоджене прокурором відділу прокуратури Луганської області ОСОБА_2, про тимчасовий доступ до речей та документів, що містять охоронювану законом таємницю, а саме: до конфіденційної інформації, в тому числі такої, що містить комерційну таємницю. Проте, вивчивши клопотання та додані до нього матеріали, слідчий суддя прийшов до висновку, що в матеріалах кримінального провадження не вбачається наявність достатніх підстав вважати, що зазначена інформація має суттєве значення для встановлення осіб, причетних до вчинення кримінальних правопорушень за ознаками ч. 3 ст. 27 ч. 1 ст. 205, ч. 5 ст. 27 ч. 3 ст. 212 Кримінального кодексу України. Також суду видалось сумнівним вилучення оригіналів первинних бухгалтерських та фінансово-господарських документів по взаємовідносинам з ТОВ «ПСВ-Енергопроммонтаж» за період часу з 01.01.2015 по 01.11.2016, які перебувають у володінні ПАТ «Юженергобуд», з метою формування доказової бази і забезпечить виконання завдань кримінального провадження щодо швидкого, повного та неупередженого розслідування, відмовити у задоволенні клопотання [10].

Підсумовуючи викладене можливо зазначити наступне, що тимчасовий доступ до речей та документів, які містять комерційну таємницю полягає у наданні певним особам на підставі ухвали слідчого суді, суду доступу до документів або електронних

носіїв, що містять інформацію, яка є конфіденційною секретною, режим доступу до якої самостійно встановлюється її володільцем. Термін дії такої ухвали не може перевищувати одного місяця з дня його винесення.

Список використаної літератури: 1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text. **2.** Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV: редакція від 31.03.2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text. **3.** Про деякі питання практики застосування господарськими судами законодавства про інформацію: Інформаційний лист від 28.03.2007 р. № 01-8/184. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_184600-07#Text. **4.** Господарський Кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV URL: https://zakon.rada.gov.ua/-laws/show/436-15. **5.** Редько К. Ю., Куницька З. Е. Комерційна таємниця: особливості та проблеми нормативно-правового забезпечення в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 5. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/-5_2021/36.pdf. **6.** Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text. **7.** Куспись Б. Загальні ознаки тимчасового доступу до речей і документів як заходу забезпечення кримінального провадження. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*, 2014. С. 248–252. **8.** Кримінальний процес : підручник. Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. Харків : Право, 2013. 824 с. **9.** Гловюк І. В. Тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження, спрямований на збирання та перевірку доказів. *Порівняльно-аналітичне право*, 2013. № 3–2. С. 293–296. **10.** Ухвала Сєвєродонецького міського суду Луганської області від 20 грудня 2016 року справа № 428/13320/16-к URL: https://reyestr.court.gov.ua/-Review/63800080.

Валерія Олегівна Малярова,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри криміналістики, судової експертології та
домедичної підготовки факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПІЗНАВАЛЬНИЙ АСПЕКТ ПОШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО ПРИ ВСТАНОВЛЕННІ ОСОБИ НЕВІДОМОГО ПРАВОПОРУШНИКА

З пізнавальної точки зору вихідним у процесі встановлення шуканої особи є визначення проміжних завдань, відповідних їм методів і суб'єктів, що ведуть до вирішення кінцевого завдання. Теоретичною основою пошукової діяльності слідчого є положення окремих вчень криміналістики: теорій ідентифікації і діагностики. Зазвичай, алгоритм пошуку невідомого злочинця включає послідовне рішення конкретних завдань наступних етапів:

1) виявлення джерел інформації про ознаки шуканого злочинця;

2) побудова гіпотетичної моделі злочинця (шуканої особи) та встановлення його належності до:

– широкої сукупності (класу) осіб за загальними ознаками;

– вузької сукупності (групи) осіб за окремими ознаками;

© Малярова В. О., 2021

3) встановлення обмеженої, кількісно визначеної групи осіб, що перевіряються;

4) встановлення особи, що перевіряється, тобто особи, яка згідно обставинам кримінального провадження може бути шуканим злочинцем, та при необхідності отримання від неї зразків для експертизи, згідно ст. 245 КПК України [1];

5) ідентифікація конкретної особи;

6) встановлення шуканого правопорушника.

На початкових етапах *1–3*, при вирішенні завдань найбільш широко використовуються методи діагностичних досліджень, метою яких є віднесення шуканого злочинця (особи, що ідентифікується) до все вужчих класифікаційних сукупностей за допомогою стаціонарних і спеціально створених класифікацій. Встановлення обмежених класів і груп є важливим при організації пошукових заходів, на етапі вирішення завдання *4*. Після визначення кола осіб, що перевіряються, настає етап *5*, на якому вирішуються завдання пов'язані з ототожненням. Особа, яка вчинила правопорушення установлюється при вирішенні завдання *6*, за результатами ідентифікації. При цьому, кожне наступне завдання випливає з попереднього і, як правило, не може бути розв'язане без вирішення попереднього.

На *першому етапі* здійснюється виявлення матеріальних та ідеальних джерел інформації про злочин і злочинця. Це є основою для вирішення ідентифікаційно-пошукових завдань. Сліди шуканого злочинця, що відображають його властивості, служать первісною ідентифікаційною інформацією про особу, яка зв'язана з розслідуваною подією.

На *другому етапі* на основі властивостей невідомого злочинця, що встановлені за залишеними слідами, початкове завдання його пошуку визначається як перехід від установлення невизначено широких сукупностей (класів) осіб до встановлення їхніх вузьких якісно визначених сукупностей (груп), тобто вихідної сукупності. Слідчий, застосовуючи метод обмеження, виходячи з обставин кримінального провадження, виділяє зі складу зазначеного класу більш вузьку групу осіб.

На *третьому етапі* проводиться встановлення обмеженої, кількісно визначеної групи осіб, що перевіряються (до якої належить шуканий злочинець), здійснюється двома взаємозалежними методами: а) методом обмеження, який полягає у встановленні об'єктивного зв'язку осіб, що входять у групу, з розслідуваною подією; б) методом виключення який полягає в тому, що порівняльне дослідження здійснюється з метою послідовного виключення основної маси осіб, які входять у групу, що перевіряється, а особи, які залишилися, піддаються всебічному ідентифікаційному аналізу. Якщо коло осіб, що перевіряються, встановлене і строго обмежене, застосування методу виключення може виявитися достатнім для встановлення конкретної шуканої особи і вирішення завдань доказування [2].

На *четвертому етапі* висувається версія про зв'язок конкретної особи, що перевіряється, з розслідуваною подією може мати дві підстави: ідентифікаційну (коли має місце збіг ідентифікаційних ознак) і ситуаційну (коли при аналізі слідчої ситуації особа, що перевіряється, розглядається як одна із можливих учасниць розслідуваної події). Особа, що перевіряється, – це модель шуканого злочинця, спочатку інформаційно-логічна (версія), а потім і матеріальна (з моменту виявлення відповідної особи) [3]. Моделювання шуканої особи з урахуванням ситуації вчинення злочину дозволяє установити напрямок відображення її властивостей, їхній характер і природу. Воно дає змогу попередньо визначити об'єкт, що ідентифікується, а також зміст роботи з отримання зразків для експертизи (ст. 245 КПК України).

На *п'ятому етапі* у разі наявності сліду шуканого злочинця і зразків від особи, що перевіряється може бути виконане порівняльне дослідження з метою вирішення питання про тотожність, тобто ідентифікація. Завдання встановлення особи, що ідентифікується вирішується на основі всієї суми інформації про шуканого злочинця, яка міститься в сукупності залишених слідів.

На *шостому етапі* шуканий злочинець встановлюється на основі виявлення зв'язку ідентифікованої особи з обставинами вчинення злочину.

Отже встановлення в процесі розслідування особи, яка вчинила злочин є одним із центральних завдань досудового розслідування по кримінальному провадженню. Його вирішення представляє значні труднощі, особливо коли злочинцю вдалося зникнути з місця події. Потреби сучасної слідчої практики свідчать, що назріла гостра необхідність дослідження наукових і прикладних проблем пошуку й встановлення особи злочинця для забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду.

Список використаної літератури: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. №4651- VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text. **2.** Образцов В. А. Криминалистика: модели средств и технологий раскрытия преступлений. Курс лекций. – М.: Изд-во ИМПЭ-ПАБЛИШ, 2004. – 400 с. **3.** Журавель В. Проблеми алгоритмізації та програмування розслідування злочинів. Вісник Академії правових наук України. http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/5777

Едуард Фірудінович Мамедов,
ад'юнкт Харківського національного університету внутрішніх справ;

Олександр Олександрович Хань,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Кримінальний процесуальний кодекс України визначає затримання як тимчасовий запобіжний захід, який застосовується з підстав та в порядку, визначеному цим Кодексом (ч. 2 ст. 176 КПК України), а також відносить його до системи заходів забезпечення кримінального провадження [1].

Підставою застосування запобіжного заходу, у тому числі й затримання особи є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні нею кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, звинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені частиною першою цієї статті. Слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав, передбачених КПК України. Юридичною підставою застосування заходів забезпечення кримінального провадження є вмотивована ухвала слідчого судді або суду, або рішення слідчого [2, с. 231].

Найбільш розповсюдженим видом є затримання уповноваженою службовою особою, яке закріплене в ст. 208 КПК України: «Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі, лише у таких випадках: 1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення; 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, зокрема потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин; 3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні

© Мамедов Е. Ф., Хань О. О., 2021

тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України; 4) якщо вчинено злочин, за який передбачено основне покарання у вигляді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподаткованих мінімумів громадян та якщо підозрюваний не виконав обов'язки, покладені на нього при обранні запобіжного заходу або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує.

Одним із відкритих питань залишається питання щодо затримання особи вже через деякий час після вчинення злочину без судового дозволу.

Деякі вчені-процесуалісти вважають, що «безпосередність» стосується даних, які вказуються очевидцем, у тому числі потерпілим. Однак, з огляду на формулювання «або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин», очевидно, що «безпосередність» стосується і даних, коли на підозрюваного вказує очевидець, а також випадків виявлення «сукупності очевидних ознак», оскільки щодо сукупності очевидних ознак вживається слово «щойно», яке в цьому контексті є синонімічним проміжком у часі «безпосередньо після вчинення злочину» [3, с. 299 - 311]. Тому вжитий у законі термін «безпосередньо» не варто тлумачити так, що особа, яка вчинила злочин, може бути затримана лише відразу після його вчинення, тобто на місці злочину. Вираз «безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення» свідчить про те, що між моментом вчинення злочину і безпосереднім затриманням був короткий проміжок часу, під час якого особа не встигла сховатися і ще не зникла з поля зору того, хто її переслідував. Відповідно, якщо особу затримано, наприклад, увечері того самого дня працівником правоохоронного органу, причому в момент, коли вона вже перебувала вдома, то й підстави для її затримання не буде. У такому разі слідчий або інша уповноважена службова особа зобов'язана буде виїжджати на затримання з цієї підстави вже тільки після внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та отримання ухвали слідчого судді на затримання особи з метою приводу. Таким чином, допоки вимоги закону не надають змоги уповноваженій службовій особі застосовувати затримання щодо особи, яка, хоча й вчинила злочин, про що є відповідні докази, здобуті в межах кримінального провадження, не була затримана з дотриманням критеріїв «щойності» та «безпосередності», будь-які дискусії з приводу розширення тлумачення наведених понять є небезпечними, оскільки прийняття хибного рішення про застосування затримання за відсутності передбаченої законом вимоги тягне за собою передбачену законом відповідальність. Наслідками порушення наведених вище вимог може бути визнання затримання незаконним та притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності. Затримувана особа має визнаватися такою, яку застали безпосередньо після вчинення злочину, якщо її застали на місці вчинення злочину одразу після закінчення злочинних дій чи під час спроби залишити це місце (в такому разі необхідно враховувати сукупність слідів та ознак, які вказують на те, що злочин вчинено саме цією особою). Якщо особа зникла з місця вчинення злочину, навіть за умови, що очевидці можуть повідомити її анкетні дані й місце проживання, підстави для затримання в порядку п.п. 1-2 ч. 1 ст. 208 КПК України втрачаються [4].

Отож, виникає ситуація, коли уповноважена службова особа навіть за наявності доказів, які свідчать про причетність відповідної особи до вчинення злочину та встановлення її місцезнаходження, підстави для її затримання відсутні. Якщо потерпіла особа пізнала в громадському місці злочинця, то єдиним шляхом отримання дозволу для затримання особи з метою приводу є дозвіл слідчого судді (але в такому разі особі має бути повідомлено про підозру, підготовлено клопотання слідчим, погоджено з прокурором та скеровано до місцевого суду, отрмано ухвалу слідчого судді на дозвіл про затримання).

На нашу думку, законодавцю слід уточнити зміст понять «безпосередньо» та «щойно» та надати слідству більший обсяг часу для можливості проведення затримання особи після вчинення нею злочину, наприклад, протягом 24 годин після фактичного його скоєння.

Список використаної літератури: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text. **2.** Тертишник В.М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Київ: Правова Єдність, 2016. 810 с. **3.** Главюк І.В. Законне затримання та затримання уповноваженою особою: питання теорії та практики. *Наукові праці Нац. унту «Одеська юридична академія».* 2014. С. 299–311. **4.** Сердечна А.Ю. Проблеми правового регулювання підстав затримання особи в порядку ст. 208 КПК України. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2019. С. 123 – 127.

Марія Юріївна Мартим'янова,
здобувач ступеня вищої освіти «бакалавр»
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);

Єлизавета Анатоліївна Кисорець,
здобувач ступеня вищої освіти «бакалавр»
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);

Сергій Олександрович Іваницький,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри економічної безпеки та фінансових розслідувань
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У слідчій практиці досить часто виникає потреба у призначенні економічної експертизи, особливо під час розслідування кримінальних правопорушень проти власності, а також у сфері господарської та службової діяльності.

Відповідно до ст.1 Закону України «Про судову експертизу», судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду[1].

Існує три різновиди економічної експертизи: бухгалтерського та податкового обліку; фінансово-господарської діяльності; фінансово-кредитних операцій [2].

Можна виділити наступні проблемні аспекти призначення економічної експертизи:

1. Проведення економічної експертизи, як правило, процес трудомісткий, складний і тривалий. Трудомісткість може бути обумовлена тривалим періодом дослідження (в ряді експертиз він охоплює часовий проміжок в 1 і більше років), необхідністю дослідження значної кількості об'єктів й у різних локаціях.

2. Нерідко перед експертом-економістом ставляться питання правового характеру. При цьому, згідно зі ст. 242 КПК України, не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права [3].

3. Законодавчо затверджена обмежена кількість методик визначення збитків під час проведення економічної експертизи, що вимагає проведення ґрунтовного наукового аналізу зазначених питань.

4. Відсутність однозначності в підходах до змісту економічної експертизи, її видів, предмету, методу, методичних прийомів, процедур, форм, а відповідно і суб'єктів проведення викликає:

© Мартим'янова М. Ю., Кисорець Є. А., Іваницький С. О., 2021

– ірраціональність практичного функціонування механізму проведення економічної експертизи;

– хаотичність сприйняття сутності економічного експертизи за назвами та реаліями окремих її форм (таких як незалежна економічна експертиза, державна економічна експертиза, судово-економічна експертиза, експертно-економічне дослідження, експертно-економічний аналіз, експертно-економічна оцінка, попередня економічна експертиза тощо);

– термінологічні невідповідності в процесі проведення економічної експертизи як окремого дослідження (неузгодженість логічних зв'язків між методом – методичними прийомами – процедурами – діями – операціями);

– нереалізованість потенціалу окремих методичних прийомів контролю в процесі економічної експертизи (таких як економіко-експертний прогноз, економіко-експертний моніторинг, економіко-експертна діагностика діяльності окремого суб'єкта господарювання);

– підміна одних форм економічного контролю іншими (аудит використовується як засіб доведення істини в окремих питаннях замість економічної експертизи);

– відсутність єдиного підходу в різних економічних, наукових, законодавчо-нормативних, процесуальних документах до назв окремих форм експертизи;

– уточнення назв і видів заключних документів, що формуються за кожною з форм економічної експертизи [4].

Отже, процесуальний механізм та організаційно-правові й методичні основи проведення економічної експертизи потребують свого подальшого вдосконалення.

Список використаної літератури: 1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 року №4038-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12 **2.**Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (зі змінами, внесеними наказом Міністерства юстиції України від 05.04.2021 № 1253/5). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z07 05 -98#Text **3.** Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. *Офіційний вісник України*. 2012. № 37. Ст. 1370. **4**.Перевозова І.В. Економічна експертиза як специфічна галузь знань. *Економіка: реалії часу.* 2013. № 3 (8). С. 97-105. URL: http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n3.html

Олена Василівна Мартовицька,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ПІД ЧАС ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Надання правової допомоги є одним із засобів забезпечення і реалізації, захисту прав, свобод та законних інтересів особи. Надання професійної правничої допомоги є гарантією, яка закріплена у ст. 59 Конституції України. Як зазначається в рішенні ЄСПЛ у справі «Салдуз проти Туреччини», право затриманого на доступ до юридичної допомоги також є однією з основоположних гарантій проти жорстокого поводження. Будь-який виняток з реалізації цього права має бути чітко визначений, а його дія має бути суворо обмежена в часі. Ці принципи є особливо актуальними в разі серйозних обвинувачень, бо саме у випадку, коли особі загрожує найсуворіше покарання, її право на

© Мартовицька О. В., 2021

справедливий судовий розгляд має забезпечуватися в демократичному суспільстві максимально можливою мірою. У цьому контексті особливого значення набуває питання про особливості надання правової допомоги, зокрема при затриманні особи. Інститут правової допомоги і механізм реалізації цього права неодноразово досліджували в своїх працях науковці. Проте, чимало питань по сьогоднішній день залишаються дискусійними. Метою дослідження є визначення особливостей надання правової допомоги під час затримання особи. Затримання особи є одним із різновидів заходів забезпечення кримінального провадження, які «застосовуються з метою досягнення дієвості цього провадження». При цьому за загальними правилами застосування заходів забезпечення кримінального провадження вони «... застосовуються на підставі ухвали слідчого судді або суду, за винятком випадків, передбачених КПК України». Також про те, що «ніхто не може бути затриманий без ухвали слідчого судді, суду, крім випадків, передбачених цим Кодексом» зазначається в ч. 1 ст. 207 КПК України. Проте вже у ч. 2 цієї статті йдеться про те, що «кожен має право затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу, крім осіб, зазначених у ст. ст. 482 і 482-2 КПК України: 1) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення; 2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні». Тобто в КПК України містяться положення, які встановлюють заборону на обмеження особистої недоторканності без ухвали слідчого судді, суду, й які допускають можливість затримувати без ухвали слідчого судді, суду. Згідно положень КПК України законодавець розрізняє декілька видів затримання особи: затримання особи як тимчасовий запобіжний захід (ч. 2 ст. 176); затримання з метою приводу (ст. 188); затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208); затримання уповноваженою службовою особою особи, яка вчинила кримінальний проступок (ст. 298-2); затримання особи на території іноземної держави (ч. 4 ст. 575, ст. 582 КПК України). Враховуючи, що затримання особи за своїм характером є процесуальною дією, яка безпосередньо обмежує особисту недоторканність особи, особлива роль відводиться їй вільного доступу до всіх правових засобів захисту її прав, свобод і відстоювання законних інтересів. Значна увага приділяється не тільки регламентації підстав і порядку надання правової допомоги, а й механізму реалізації права на правову допомогу під час затримання особи в кримінальному провадженні. Підвищеної уваги питання про надання правової допомоги під час затримання особи потребує у зв'язку з тим, що існують різнопланові проблемні питання, що обумовлені законодавчими прогалинами і певними суперечностями у правозастосовній практиці. Зокрема, як наголошує, Т.Г. Фоміна, на сьогодні маємо «картину» неузгодженості положень кримінального процесуального законодавства із практикою здійснення затримань; неоднакового розуміння правових норм різними суб'єктами кримінальної процесуальної діяльності, які здійснюють або можуть здійснювати затримання. Як приклад, найбільш поширеними формами незаконного затримання є такі, як: несвоєчасна реєстрація затримання або відсутність його реєстрації взагалі (так зване «невизнане затримання»), яке межує із викраденням людини; тримання затриманих з перевищенням визначеного законодавством граничного часу без харчування і належних умов тримання, зокрема для сну; затримання за вигаданою підставою (так званий «фальшивий арешт»); адміністративне затримання з наступним затриманням за підозрою у скоєнні злочину. В ситуації, яка є заплутаною й неоднозначною, найчастіше допускаються та зустрічаються порушення прав людини. Це означає, що існує нагальна потреба в посиленні як контрольних функцій уповноважених суб'єктів, так і забезпеченні захисту затриманих. Затримання є процесуальною дією, що характеризується своєю невідкладністю. Зокрема, як зазначає Європейський комітет із запобігання катування, «небезпека залякувань і фізичної жорстокості по відношенню до затриманої особи є найбільшою у час відразу по взятті її під варту. Отже, можливість затриманих залучити свого адвоката саме у цей проміжок часу

становить гарантію від жорстокого поводження. Існування такої можливості переконливо впливатиме на тих, хто може схилятись до жорстокого поводження із затриманими; більш того, захисник добре знатиме, до яких дій удатись, якщо жорстоке поводження справді трапиться. Тому з профілактичної точки зору доступ до захисника є важливою гарантією проти жорстокого поводження, яка являє собою ширшу концепцію, ніж надання юридичної допомоги виключно в цілях здійснення захисту. Відповідно до ст. 42 КПК України підозрюваний, обвинувачений, поряд із іншими процесуальними правами, має право бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, передбачені КПК України, а також отримати їх роз'яснення; на першу вимогу мати захисника і побачення з ним до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування; на отримання правової допомоги захисника за рахунок держави; вимагати перевірки обґрунтованості затримання. Законодавець визначив обов'язки слідчого судді щодо захисту прав людини під час затримання особи як тимчасового запобіжного заходу. В ст. 212 КПК України обов'язок роз'яснити затриманому підстави його затримання, права і обов'язки покладається також на службових осіб, відповідальних за перебування затриманих. З урахуванням того, що затримання особи пов'язане з обмеженням права на особисту недоторканність, особлива роль відводиться забезпеченню такій особі вільного доступу до всіх правових засобів захисту своїх прав, свобод і відстоювання законних інтересів. Перед тим, як виокремити особливості надання безоплатної вторинної правової допомоги затриманим особам у кримінальному провадженні, потрібно з'ясувати сутність, значення, підстави та порядок надання безоплатної вторинної правової допомоги в кримінальному провадженні взагалі, а вже потім – з урахуванням специфіки суб'єкта, якому надається така допомога. Підстави та порядок надання безоплатної правової допомоги в кримінальному провадженні визначаються КПК України, законом України «Про безоплатну правову допомогу» та підзаконними нормативно-правовими актами. Разом із тим законодавець визначає обмеження з приводу кількості разів отримання безоплатної вторинної правової допомоги, це обмеження стосується осіб, визначених п. п. 12 і 13 ч. 1 ст. 14 вищенаведеного закону. Законом встановлено чіткі часові проміжки, впродовж яких повинен прибути захисник до місця для конфіденційного побачення із затриманою особою. Це протягом години з моменту видачі йому доручення для надання безоплатної вторинної правової допомоги, а у виняткових випадках – не пізніше ніж протягом шести годин з моменту видачі йому доручення. Однак, розповсюдженими є випадки порушення вимог про надання правової допомоги під час затримання особи, мова йде про затримання особи за відсутності на те правових підстав; проведення затримання особи не уповноваженою службовою особою; перевищення дозволених законом строків тримання під вартою; необґрунтоване зволікання із доставленням особи до суду; порушення процесуального порядку затримання; внесення до протоколу затримання неправдивих і неповних відомостей та ін. Згідно нашого анкетування мали випадки, коли особу затримували через 6 годин після вчинення злочину (17 %), від 7 до 12 годин (6 %); від 13 до 24 годин (6 %), від 1 до 3 діб (3 %), від 1 до 3 місяців – 2 %; понад 6 місяців – 5 %. При цьому захисники та керівники регіональних центрів безоплатної вторинної правової допомоги вважали серйозною проблемою практику розгляду слідчими суддями скарг на незаконне затримання лише після розгляду та задоволення клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Відповідно до рішень ЄСПЛ, тримання заявника під вартою та його допит по окремим провадженням здійснювався фактично під час його перебування під адміністративним арештом. Суд також зважав на твердження заявника про те, що його арешт було здійснено з прихованих мотивів, а саме для забезпечення його доступності для допиту в якості підозрюваного Так, у справі «Омельченко проти України» ЄСПЛ встановив, що на час у вчиненні злочину та здійснення незаконного тиску на нього. Серед порушень при затриманні особи Суд виокремлював й порушення

строків затримання. У зв'язку з цим важлива роль у наданні правової допомоги під час затримання особи відводиться «перевірці коректності визначення часу, з якого особа вважається затриманою». Затримання особи інколи супроводжується вчиненням працівниками правоохоронних органів незаконних дій, зокрема, пов'язаних із заподіянням тілесних ушкоджень. При наданні правової допомоги під час затримання особи важливе місце відводиться з'ясуванню, чи заподіювалася шкода здоров'ю особи під час затримання особи та її утримання. В разі наявності у підзахисного наявних тілесних ушкоджень, захисник повинен зафіксувати їх за допомогою фото-, відеопристроїв, а якщо такі відсутні, то детально описує усі наявні у клієнта пошкодження у протоколі реєстрації скарг із зазначенням їх розміру, локалізації, кольору та ін.

Захиснику на нашу думку, рекомендується вимагати перевірку обґрунтованості затримання особи в кожному випадку, коли вжиті ним заходи не дали змоги зібрати достатньо інформації для висновку про законність такого затримання. Тільки такий підхід дозволить зменшити кількість порушень прав затриманої особи, а в разі їх учинення-своєчасному виявленню та вжиттю всіх правових засобів, спрямованих на якомога швидше їх поновлення та відшкодування завданих цим затриманій особі збитків.

Список використаної літератури: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України: станом на 5 липня 2021 р. Харків. Право. 2021. 430 с. **2.** Мартиновський Р. Вступ адвоката у справу: початкові дії: методичні рекомендації для адвокатів щодо здійснення захисту, гарантованого державою / за заг. ред. А. Вишневського. К.: ВБО «Українська фундація правової допомоги», Координаційний центр з надання правової допомоги, 2015. С. 21. **3.** Справа «Салдуз проти Туреччини» (Заява № 36391/02): рішення Європейського суду з прав людини від 27.11.2008. **4.** Про безоплатну правову допомогу: закон України від 02.06.2011 № 3460–VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2011. № 51. Ст. 577. **5.** Про затвердження Порядку інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2011 № 1363. *Офіційний вісник України.* 2011. № 101. Стор. 63. Стаття 3719. Код акта 59861/2011.

Андрій Дмитрович Мартовицький,
слідчий слідчого відділення відділу спеціальної поліції
Головного управління Національної поліції в Харківській області

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВІДКРИТТЯ МАТЕРІАЛІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ІНШІЙ СТОРОНІ

Незважаючи на внесення понад 600 змін і доповнень до чинного КПК України, починаючи з 2012 року по теперішній час, в ньому залишається достатня кількість неузгодженостей та проблемних питань. Одним із таких проблемних питань є питання обчислення строків ознайомлення з матеріалами досудового розслідування іншій стороні. Таке питане обумовлено тим, що положення ст. 290 «Відкриття матеріалів іншій стороні» КПК України не чітко регулюють питання перебігу строків під час ознайомлення з матеріалами досудового розслідування. Тому це може загрожувати порушенням таких засад кримінального провадження як розумність строків та забезпечення права на захист.

Слід акцентувати увагу на тому, що положення ст. 290 КПК України визначає, що відкриття матеріалів іншій стороні може здійснюватися в межах таких процедур, як:

© Мартовицький А. Д., 2021

відкриття матеріалів досудового розслідування та відкриття матеріалів дізнання. Втім, наведені процедури, на нашу думку повинні мати назви: «відкриття матеріалів досудового слідства» та «відкриття матеріалів дізнання», що потребує внесення відповідних змін до чинного КПК України. Із вищезазначеного випливає також й цілком логічне питання щодо ознайомлення як з матеріалами досудового слідства, так й ознайомлення з матеріалами розслідування кримінальних проступків.

Відкриття матеріалів дізнання відбувається в порядку, передбаченому ст. 301 «Особливості закінчення дізнання» і ст. 314 «Підготовче судове засідання», а також ч.13 ст. 290 КПК України. Навіть поверхневе ознайомлення із означеними статтями КПК України викликає низку зауважень до цієї процедури. Далі треба зазначити, що відповідно до положень ч.1 ст.219 КПК України строк досудового розслідування обчислюється з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до дня звернення до суду з обвинувальним актом або з клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або до дня ухвалення рішення про закриття провадження.

Строки закінчення досудового розслідування з часу повідомлення особі про підозру визначено у ч.3 ст.219 КПК України залежать від кваліфікації кримінального правопорушення та його ступеня тяжкості. При цьому ч.5 зазначеної статті передбачає, що строк ознайомлення з матеріалами досудового розслідування в порядку, передбаченому ст. 290 КПК України, не включається у строки, передбачені цією статтею.

Наведена норма дозволяє виокремити в межах процедури відкриття матеріалів іншій стороні такий її етап як ознайомлення з матеріалами досудового розслідування. Вочевидь, такий етап має бути реалізований в межах певного проміжку часу («достатній час»). Адже відповідно до положень ч.10 ст.291 КПК України сторонам кримінального провадження, потерпілому, представникові юридичної особи щодо якої здійснюється провадження, надається достатній час для ознайомлення з матеріалами, до яких їм надано доступ.

Важливим, як з точки зору правозастосовної діяльності, так і з точки зору доктрини кримінального процесу, є питання щодо чіткого визначення моментів фактичного зупинення та відновлення перебігу строків досудового розслідування з урахуванням початку та закінчення ознайомлення з матеріалами кримінального провадження.

Із вказаного випливає також й наявні проблемні питання дотримання строків досудового розслідування та їх «розумності». Так, ст. 28 «Розумні строки» КПК України передбачається, що кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки.

Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені КПК України строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень. Проведення досудового розслідування у розумні строки забезпечує прокурор, слідчий суддя (в частині строків розгляду питань, віднесених до його компетенції), а судового провадження - суд. Як відомо, ст.113 КПК встановлено, що процесуальні строки - це встановлені законом або відповідно до нього прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, в межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення чи вчиняти процесуальні дії. Будь-яка процесуальна дія або сукупність дій мають бути виконані без невиправданої затримки і в будь-якому разі не пізніше граничного строку, визначеного відповідним положенням КПК. Строки це періоди, що передбачають у своїх межах певну свободу вчинення процесуальних дій. Необхідна або дозволена дія може бути виконана в будь-який момент установленого строку-періоду. Такі строки зазвичай установлюються в тих випадках, коли ефективність процесуальних дій прямо залежить від тактичних міркувань, конкретних обставин кримінального провадження або необхідності виконання підготовчих дій. Невизначені строки-періоди визначаються

вказівкою на подію (ч.1 ст.115 КПК). У нормах, які їх установлюють, як правило, позначаються або з достатньою очевидністю припускаються як їх початок так і закінчення. Ця особливість природно виключає необхідність обчислювати такого виду строків, але потребує правильного визначення моменту настання обставин, що знаменують їх початок і особливо закінчення. Відповідно до ст. 116 процесуальні дії мають виконуватися у встановлені КПК України строки. Необхідною умовою належної реалізації наведених положень є правильне обчислення строків. Строки, встановлені КПК, обчислюються годинами, днями і місяцями. Строки можуть визначатися вказівкою на подію (ст. 115 КПК). Вочевидь, що у наведеній ситуації слід строки обчислювати днями. Тому можемо зробити проміжний висновок, що строк ознайомлення з матеріалами досудового розслідування сторонами кримінального провадження є за своєю суттю правовстановлюючим невизначеним кримінальним процесуальним строком-періодом, а тому в КПК має бути чітко позначено проміжок часу протягом якого сторони кримінального провадження ознайомлюються з матеріалами досудового розслідування, а саме правильно визначені моменти настання обставин, що знаменують початок і закінчення перебігу строку виконання цих процесуальних дій, що відповідно вимагає законодавчого уточнення. Таким чином, на нашу думку, з наведеного вбачається, що законодавцем не вирішено такі питання: 1) з якого дня має бути зупинено перебіг строків досудового розслідування (з дня складення повідомлення про завершення досудового розслідування, чи дня його вручення стороні захисту, чи з дня фактичного надання доступу до матеріалів досудового розслідування ?; 2) чи відновлюється перебіг строку досудового розслідування після ознайомлення сторін з матеріалами досудового розслідування і який день вважати днем завершення такого ознайомлення ?. Вирішуючи поставленні запитання слід перш за все звернути увагу на те, що доцільно розрізняти фактичне зупинення і відновлення перебігу строків досудового розслідування у зв'язку з ознайомленням з матеріалами та зупинення і відновлення перебігу строків досудового розслідування у зв'язку із зупиненням та відновленням досудового розслідування, а отже відмінними є й їх процесуальні режими. Наведене обумовлює необхідність з'ясування дня початку та завершення строку ознайомлення з матеріалами. Адже учасникам кримінального провадження, у тому числі й суду, виходячи з вимоги правової визначеності, має бути зрозумілим, як обчислювати проміжок часу, який не включається у строки досудового розслідування. Принагідно слід зауважити, що до строку досудового розслідування не включається строк, протягом якого обидві сторони, як захист, так і обвинувачення, ознайомлюються з матеріалами. Зважаючи на це, зазначимо, що відповідно до ч.1 ст.290 КПК, визнавши зібрані докази достатніми для складання обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язані повідомити підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до його матеріалів. У свою чергу, сторони кримінального провадження зобов'язані письмово підтвердити протилежній стороні, а потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, - прокурору факт надання їм доступу до матеріалів із зазначенням їх найменування (ч.9 ст.290 КПК). Отже початок ознайомлення з матеріалами пов'язаний із фактом надання доступу до них. Проте очевидно й те, що, наприклад, сторона кримінального провадження, діючи добросовісно, письмово повинна підтвердити протилежній стороні факт надання доступу до матеріалів із зазначенням їх найменування лише після того, як фактично отримає такий доступ. Актуалізує означену проблематику й недавно прийнятий закон «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування» від 1.06.2021 №1498-IX. Відповідно до нього відкриття матеріалів,

що містяться в інформаційно-телекомунікаційній системі досудового розслідування, здійснюється шляхом надання доступу до них або надання електронних копій таких матеріалів, засвідчених в установленому порядку. Натомість наведеними змінами до КПК законодавець дещо ускладнив ситуацію, згідно з якою початок перебігу строку ознайомлення з матеріалами досудового розслідування має починатися або з дня фактичного надання доступу стороні захисту до матеріалів, що містяться в інформаційно-телекомунікаційній системі, або з дня фактичного надання їх електронних копій. Утім дане питання наразі не має належної практичної гостроти, оскільки цей закон уводиться в дію через 6 місяців із дня його опублікування, тобто з 15.12.2021 року. За умов, які склалися на даний час, початок перебігу строку ознайомлення з матеріалами має починатися з дня фактичного отримання доступу до них стороною захисту, про що остання письмово підтверджує протилежній стороні цей факт. Отже, днем зупинення перебігу строків досудового розслідування на підставі ст.290 КПК має бути день фактичного отримання стороною захисту доступу до матеріалів. При цьому задля забезпечення такого доступу сторона обвинувачення має довести до відома сторони захисту інформацію про місце та час такого ознайомлення. Тобто створити умови, за яких учасники кримінального провадження на боці захисту матимуть змогу безперешкодно отримувати (сприймати, фіксувати) відомості, що містяться у цих матеріалах. Однак, на практиці, особливо з огляду на можливу перспективу закриття кримінального провадження у зв'язку із закінченням строку досудового розслідування (див., наприклад, п.10 ч.1 ст.284 КПК), не виключено можливість як недобросовісної поведінки, так і зловживання правами. Адже в окремих випадках учасники кримінального провадження з боку сторони захисту можуть навмисно зволікати з отриманням доступу до матеріалів, загалом ухилятися від виконання цієї процесуальної дії. В свою чергу, не виключена можливість (у тому числі й технічна), що учасники кримінального провадження на боці сторони обвинувачення, зловживаючи своїми процесуальними правами, лише декларуватимуть, так би мовити про людське око, надання доступу до матеріалів, а фактично створюють різного роду перешкоди у такому доступі.

Втім, підняті питання не є остаточними і підлягають окремому дослідженню або науковому вивченню.

Владислава Олегівна Масоха,
курсантка 2 курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;
Надія Сергіївна Бублик,
старший викладач кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

У системі протидії злочинності значна роль надавалась кримінальній юстиції, адже вона наділена спеціальними повноваженнями у кримінальному судочинстві. Тому, головним завданням юстиції було саме протидія злочинності. На жаль, вітчизняна система кримінальної юстиції не виконувала поставлених завдань, не забезпечувала ефективний захист громадян та інші свої обов'язки. Зміни, які відбувались у законодавстві, були

© Масоха В. О., Бублик Н. С., 2021

спрямовані на задоволення потреб влади. Почали розвиватись такі поняття як «корупція», «зловживання владою» та інші. Довіра суспільства до судових органів помітно падала, і було очевидно, що кримінальна юстиція України потребує значних змін.

Після реформування кримінально-процесуального законодавства, науковцям потрібно знайти оптимальну модель розслідування кримінальних справ відповідно до розвитку суспільства. Це питання досліджувались у працях різних науковців, таких як: Аванесова Г.А., Лунєєва В.В., Сухарєва О.Я., Шакуна В.І. та інших. Висновки, які зробили вищезазначені дослідники мають велике значення для розвитку цієї теми, але всі вчені розглядали це питання окремими аспектами та явищами і, на жаль, комплексного дослідження проблем кримінальної юстиції так і не було. Тому вивчення правових проблем функціонування кримінальної юстиції України є на сьогодні актуальним [1, с. 233].

Під час прийняття Концепції реформування кримінальної юстиції України, було вперше визначено поняття «системи кримінальної юстиції» [6]. Саме це поняття містить кримінальне, кримінально-процесуальне та кримінально-виконавче законодавство. Вчені змогли виділити два аспекти кримінальної юстиції:

- *процедурний аспект.* Тут включені норми та положення закону, які почнуть діяти після виявлення факту вчинення кримінального правопорушення;

- *функціонально-інституціональний аспект*. Охоплює цілу систему державних органів, які уповноважені реагувати на правопорушення й усувати негативні наслідки [2, с. 150].

Отже, визначається, що кримінальна юстиція – це цілісний правовий механізм, який покликано забезпечити реалізацію правосуддя. Міщенко С. Г. писав, що до юстиції входять державні правоохоронні органи.

Система кримінальної юстиції функціонує при використанні різноманітних заходів примусу. Наприклад, арешт, судове переслідування та інше. Характерними рисами для діяльності кримінальної юстиції є те, що її здійснюють такі державні правоохоронні органи, які організаційно не віднесені до єдиної управлінської структури, але однорідність цілей та завдань їхньої роботи виділяє цю систему державного апарату як самостійну.

Є ряд законів, які значно вплинули на діяльність органів кримінальної юстиції. Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12 лютого 2015 року [3]. Метою прийняття цього закону було удосконалення правового механізму, для забезпечення права на справедливий суд, покращення ефективності діяльності судової системи [2, с. 98]. Не задовго до цього Верховна Рада прийняла Закон України «Про прокуратуру» [4], де було повністю по-іншому визначено організаційно-правові основи функціонування системи органів прокуратури. Ці закони будуть прирівняні до європейських стандартів. Завдяки цьому працівники цієї системи зможуть отримувати додатковий закордонний досвід [2, с. 103].

У висновку можна сказати, що основною державно-правовою інституцією протидії злочинності є кримінальна юстиція. Вона була створення ще за часів вітчизняного правління, тому у цей час потребує реформування, яке повинно починатись насамперед з Конституції України. Обов'язковим для покращення роботи цієї системи є ретельна підготовка прокурорських та суддівських кадрів. Для підготовки професійних суддів був створений Закон України «Про судоустрій та статус суддів» [5]. Ми вважаємо, що, поєднавши цю модель підготовки кадрів, і спеціальну державну програму стажування закордоном, для вивчання світового досвіду протидії злочинності, то ми отримаємо ідеальну систему кримінальної юстиції.

Список використаної літератури: 1. Реформування органів кримінальної юстиції України відповідно до європейських стандартів: концептуальний аналіз. Монографія. За ред. О.М. Овчаренко. Харків, 2015. С. 6-27. **2**. Наден О. В. Теоретичні основи кримінально-правового регулювання в Україні: монографія / О. В. Наден. – Х.: Право, 2012. – 266 с. **3**. Закон України від 12 лютого 2015 року «Про забезпечення права на справедливий суд»

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192-19#Text **4.** Закон України від 11.07.2021 року «Про прокуратуру» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text **5**. Закон України від 05.08.2021 року «Про судоустрій та статус суддів» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text **6**. Указ Президента України від 8 квітня 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008#Text

Тетяна Петрівна Матюшкова,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ЕЛЕКТРОННА (ЦИФРОВА) ІНФОРМАЦІЯ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ

Перед сучасною криміналістикою та кожним із її розділів постають нові завдання, важливі теоретико-методологічні проблеми, пов'язані із вивченням й врахуванням сучасних тенденцій науково-технічного прогресу, загроз сучасної злочинності та їх впливу на формування криміналістичних знань. Так, стрімкий розвиток інформаційних, телекомунікаційних, біометричних, інших інноваційних технологій, їх активне використання при вчиненні злочинів обумовлюють необхідність проведення спеціальних обстежень новітньої цифрової, електронної, телекомунікаційної техніки (систем мобільного зв'язку, мобільних телефонів, смартфонів, планшетів, ноутбуків і субноутбуків, безпілотних аеросистем, обладнання суден, електронних онлайн-засобів, електронних веб-проектів, систем відеоспостереження, розумного (інтелектуального) будинку, систем і пристроїв охоронної сигналізації, віддалених сховищ, сервісів всесвітньої мережі Інтернет, відповідного програмного забезпечення тощо) з метою виявлення, фіксації та вилучення електронних (цифрових) слідів підготовки, вчинення й приховування злочинів, їх подальшого дослідження та використання для встановлення всіх обставин механізму вчинення конкретного злочину.

Інтерес науковців викликають, зокрема, діджиталізація техніко-криміналістичних досліджень, цифрова фотовідеографія, нові способи вчинення злочинів з використанням різних типів електронно-обчислювальних машин та Інтернет, а також нові техніко-криміналістичні засоби виявлення, розслідування й запобігання злочинам, проблемні питання збору, дослідження та використання електронних (цифрових) доказів при розслідуванні окремих видів злочинів, застосування сучасних технологій у тактиці слідчих (розшукових) дій, автоматизована методика розслідування злочинів тощо [1; 2; 3].

На сьогодні електронна (цифрова) інформація певною мірою відображені у різних структурних частинах криміналістики. Так, у загальнотеоретичних положеннях міститься інформація про електронні (цифрові) сліди злочину [4], зазначається про новий напрямок криміналістичної ідентифікації, пов'язаний із ідентифікацією технічних засобів за залишеними цифровими слідами [5], відмічено зв'язок криміналістики з природничими й технічними науками, що забезпечує перспективні розробки у галузі генної інженерії, обчислювальної техніки, використання поліграфа, фоноскопії [6, С. 18].

У той же час, розділ криміналістичної техніки містить окремі положення з дослідження електронних підписів і документів; у криміналістичній тактиці та методиці активно розробляються, удосконалюються й впроваджуються рекомендації з тактичних особливостей проведення окремих слідчих (розшукових) дій, методики розслідування

© Матюшкова Т. П., 2021

окремих видів злочинів, у способах підготовки, вчинення й приховання яких використовуються інформаційні технології, виникають електронні (цифрові) сліди.

Разом з тим, слід відзначити численні наукові дискусії з окреслених питань. Зокрема, тривають наукові дискусії щодо природи і структури вітчизняної криміналістики з урахуванням світових тенденцій, щодо розширення предмету криміналістики [7]. Сучасні публікації в галузі криміналістичної техніки також сповнені пропозицій її зміни та вдосконалення, у першу чергу, через підкреслення самостійності й спорідненості криміналістичної техніки й судової експертології [8], розвиток таких напрямів дослідження криміналістичної техніки, як криміналістичне дослідження наркотичних засобів, електронних носіїв інформації, об'єктів на наявність ДНК [9, С. 12], впровадження в практику розслідування нових сучасних інноваційних технологій і технічних засобів збирання та використання слідів злочинів, доповнення розділу криміналістичної техніки такою науковою концепцією, як «криміналістична інновація» [10]. Попри це, у сучасній науковій літературі техніко-криміналістичне дослідження електронних носіїв інформації все ще вважається нетрадиційною галуззю криміналістичної техніки [11, С. 813].

У зв'язку із тим, що у повсякденний побут увійшли також і такі нові терміни, як «звукові, запахові, електронні і геномні сліди», «електронний підпис», «електронний документ», науковці акцентують увагу на потребах практики у розробленні нових засобів і методів їх виявлення, порядку їх збирання і дослідження [12, С. 109-110]. Тому у сучасних тактичних рекомендаціях знаходять своє відображення особливості огляду, інших слідчих (розшукових) дій, при проведенні яких можуть бути виявлені та підлягають збору, дослідженню і використанню електронні (цифрові) сліди. Більше того, на думку окремих вчених, особлива природа електронних (цифрових) слідів, специфічність їх виникнення, існування, копіювання й дублювання, зберігання й візуалізації обумовлює особливий процесуальний порядок і тактику їх виявлення, фіксації і вилучення, у зв'язку з чим висловлені пропозиції про доцільність виділення в окремі слідчі (розшукові) дії «електронного огляду інформаційного середовища» і «електронного копіювання» та відокремлення збирання (отримання) електронної інформації у окремий спосіб отримання доказів [13, с. 228].

У криміналістичній методиці зусилля науковців сконцентровані на удосконаленні методик розслідування таких видів злочинів, як комп'ютерні злочини та інші злочини, при вчиненні яких використовуються інформаційні, комп'ютерні й телекомунікаційні технології. А саме, кіберзлочинів, вчинених із використанням новітніх засобів, методів і технологій електронного інтелекту, шахрайств з використанням мережі Інтернет, злочинів проти виборчих прав громадян тощо. Відбувається розвиток наукових положень з питань електронного кримінального провадження, розробка методик розслідування злочинів, які скоюють у світовому космічному просторі, та інших [14; 15].

Таким чином, електронна (цифрова) інформація як невід'ємний атрибут сучасної злочинної й криміналістичної діяльності визначає перспективи розвитку криміналістики, що пов'язані із переглядом як окремих складових її системи, так і криміналістики в цілому, та обумовлює перспективи подальших наукових досліджень у даному напрямку. Особливо, зважаючи на поширення теорії «комп'ютерної криміналістики» як науки, основною метою якої називають вилучення даних з електронних доказів, обробку їх у розвідувальні дані та представлення результатів для судового розслідування [16; 17].

Список використаної літератури: 1. Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці : матеріали міжнар. «круглого столу» (Харків, 12 груд. 2019 р.) / редкол.: В. Ю. Шепітько (голов. ред.), В. А. Журавель, В. М. Шевчук, Г. К. Авдєєва. Харків : Право, 2019. 164 с. **2.** Використання електронних (цифрових) доказів у кримінальних провадженнях [Текст] : метод. реком. / [М. В. Гуцалюк, В. Д. Гавловський, В. Г. Хахановський та ін.] ; за заг. ред. О. В. Корнейка. Вид. 2-ге, доп. Київ : Вид-во Нац. акад. внутр. справ, 2020. 104 с. **3.** Маланчук П.М., Мантула А.П.

Перспективи розвитку криміналістичної техніки в розслідуванні, розкритті і попередженні злочинів // «Young Scientist». № 11 (51). November, 2017. С. 914-918. **4.** Орлов Ю.Ю. Електронне відображення як криміналістичний об'єкт // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ 2019. No 4 (113). С. 15-23. **5.** Заєць І.С. Перспективи криміналістики в умовах інформатизації суспільства // Актуальні питання виявлення та розкриття злочинів Національною поліцією: вітчизняний та зарубіжний досвід [Текст] : матеріали Міжнар. наук.-практ. круглого столу (Київ, 19 лют. 2020 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 264 с. С. 77-81. С. 80. **6.** Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 1 / [А. Ф. Волобуєв, М. В. Даньшин, А. В. Іщенко та ін.] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 384 с. **7.** Когутіч І. І. Використання знань та засобів криміналістичної тактики і методики під час розгляду кримінальних справ у суді: монографія. Львів: Тріада плюс, 2009. 448 с. **8.** Щербаковський М.Г. Співвідношення та структура криміналістичної техніки й судової експертології // Теорія та практика судової експертизи. 2020. № 21. С. 133-147. **9.** Степанюк Р.Л., Перлін С.І. Напрями розвитку структури і змісту криміналістичної техніки в Україні // Криміналістичний вісник. № 2 (32), 2019. С. 6-14. **10.** Шевчук В.М. Інновації у криміналістичній техніці: сучасні можливості й проблеми застосування // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2020 № 43. С. 146-151. **11.** Велика українська юридична енциклопедія. У 20-ти томах. Том 20 Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія. *: [том уміщує 1199 статей, 237 іл.] / Г. К. Авдєєва, В. І. Алєксєйчук, Ю. П. Аленін, В. В. Баранчук, В. В. Білоус ; гол. редкол. В. Ю. Шепітько. 2018. 951* с. **12.** Біленчук П.Д., Колонюк В.П., Ярмолюк А.А. Криміналістика третього тисячоліття: освіта, наука, практика // Криминалистика и судебная экспертиза. 2015. Вып. 60. С. 106-117. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/-krise_2015_60_16. **13.** Метелев О.П. Проблеми визначення допустимості і належності цифрових (електронних) доказів у кримінальному процесі // Вісник кримінального судочинства. № 3. 2019. С. 224-238. **14.** Біленчук П.Д. Малій М.І. Актуальні питання комп'ютерної криміналістики і кібербезпеки в новому тисячолітті // *Актуальні питання криміналістики* : Збірн. матер. *всеукр. наук.-практ. конф.* К. : НАВС, 2019. С. 58-61. **15.** Біленчук П.Д., Малій М.І. Електронне кримінальне провадження. Пріоритетні напрями цивілізаційного розвитку та можливості імплементації в Україні // Юридичний Вісник України. 2019. № 42-43. С. 20–21. **16.** Федотов Н.Н. Форензика – компьютерная криминалистика. М. : Юридический мир. 2007. 432 с. **17.** Digital Forensics // URL : https://www.interpol.int/en/How-we-work/Innovation/Digital-forensics (дата звернення 15.10.2021).

Ганна Володимирівна Мудрецька,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу
Одеського державного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ АПЕЛЯЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ УХВАЛИ СУДУ ПРО ПРОДОВЖЕННЯ СТРОКУ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ

Тримання під вартою є найбільш суворим запобіжним заходом, який застосовується під час здійснення кримінального провадження і пов'язаний із суттєвим обмеженням фундаментальних прав людини, перш за все, – права на свободу та особисту недоторканність. КПК України передбачає можливість застосування запобіжного заходу

© Мудрецька Г. В., 2021

у вигляді тримання під вартою винятково на підставі ухвали слідчого судді (під час досудового розслідування) або ухвали суду (в судовому провадженні), постановлення яких ініціюється відповідним клопотанням слідчого, прокурора. Порядок ініціювання прийняття цих рішень та розгляду клопотання і постановлення ухвали детально врегульовано чинним законодавством.

Разом із тим, як свідчить правозастосовна практика, встановлений КПК України порядок вирішення питання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та продовження його строку не є досконалим, оскільки містить певні прогалини та правові конструкції, які надають можливість неоднозначного їх тлумачення, що призводить до неоднакової судової практики та, безумовно, не забезпечує у достатній мірі правову визначеність в даному питанні.

Підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, зазначені вище. Слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав, передбачених КПК України.

Рішення суду про застосування стосовно обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою належить до тих процесуальних рішень, які спрямовані на створення належних умов для здійснення правосуддя і вирішення завдань кримінального провадження. Разом із тим, тривалість судового розгляду, що в багатьох випадках обумовлюється неявкою до судового засідання обвинувачених, потерпілих та свідків, при одночасній відсутності оперативного механізму перегляду судового рішення щодо застосування вказаного запобіжного заходу, віддаляє на невизначений термін можливість обвинуваченого захистити його конституційне право на свободу та особисту недоторканність. Відсутність права апеляційного оскарження вказаного рішення суду, яке існувало до 2019 року було суттєвою прогалиною правового регулювання.

На виконання рішення КСУ № 4-р/2019 від 13 червня 2019 [1] був прийнятий Закон «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення виконання рішення Конституційного Суду України стосовно оскарження ухвали суду про продовження строку тримання під вартою». Яким внесено зміни до статей 76, 331, 392, 394, 395, 400, 407, 423 КПК України, а також КПК доповнено статтею 422-1. Ці зміни передбачають зокрема можливість оскарження в апеляційному порядку ухвал суду про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою, про зміну іншого запобіжного заходу на запобіжний захід у виді тримання під вартою або про продовження строку тримання під вартою, постановлених під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті.

Отже, з моменту прийняття рішення Конституційним Судом України скасовано обмеження на окреме оскарження ухвал про продовження строку тримання особи під вартою, постановлених під час судового провадження в суді першої інстанції. Водночас, як зазначає ВС України, у диспозиціях статей 177,178, 194, 196, 199 КПК терміни «обрання запобіжного заходу» та «продовження запобіжного заходу» використовуються як синонімічні за своїм правовим значенням. При цьому обрання є первинною стадією під час застосування запобіжного заходу, який обирається на певний строк, а продовження – вторинною, що наступає за певних умов, до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою. Колегія суддів виходить з того, що право на окреме апеляційне оскарження ухвали, постановленої під час судового провадження в суді першої інстанції, до ухвалення судового рішення по суті ухвали про продовження запобіжного заходу у виді тримання під вартою (наступне правове явище за його обранням та застосуванням), вказує про встановлення в законі й права на оскарження в зазначеному порядку ухвали про обрання такого заходу [1].

Таким чином, проаналізувавши зазначені положення кримінального процесуального закону у їх взаємозв'язку з урахуванням рішення Конституційного Суду України від 13 червня 2019 року № 4-р/2019, зауважимо, що зміст та обсяг кримінальної процесуальної норми ч. 2 ст. 392 КПК дає підстави до окремого апеляційного оскарження як ухвали суду про продовження строку тримання під вартою, так і судового рішення, на підставі якого під час судового провадження в суді першої інстанції обвинуваченому такий запобіжний захід обрано. Такий висновок ґрунтується на логічному способі тлумачення змісту закону, зокрема такого його виду як з'ясування обсягу і змісту наступного правового явища (як похідного від попереднього) в залежності від змісту і обсягу правового явища, що є підґрунтям до його виникнення.

Список використаної літератури: 1. Рішення КСУ у справі за конституційною скаргою Глущенка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-19#n66. **2.** Судове рішення Верховного Суду колегіїї суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду від 09.12.2020 р. № 51-4188км20 URL: https://reyestr.court.gov.ua/-Review/93472161?fbclid=IwAR3SCdQRA16XU53-NrSm_Wsqtx8onr8iyxibuft9k_OBwiYdV_KJ-1uc13s

Віталій Олегович Найда,
слухач магістратури 1 курсу факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;

Інна Анатоліївна Строк,
старший викладач кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

НОВІТНІ ФОРМИ НЕПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧИХ (ДІЗНАВАЧІВ) ЗІ ЗДОБУВАЧАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗВО МВС УКРАЇНИ

Питання єдності та узгодженості наукової та практичної діяльності у сфері кримінальної юстиції, передання практичного досвіду для формування якнайширшої професійної компетентності та мотивації, а також органічне поєднання практичного досвіду та новітніх тенденцій у громадському житті, науці, міжнародній площині є одними із ключових у підготовці майбутніх слідчих (дізнавачів) органів Національної поліції України у закладах вищої освіти Міністерства внутрішніх справ України(далі – ЗВО МВС).

Становлення студеноцентристської моделі освіти в Україні передбачає орієнтацію на потреби студента(курсанта, здобувача), а також широку участь останнього у процесах оцінювання якості освіти, прийняття рішень у закладі освіти та за його межами у ході реалізації індивідуальної освітньої траєкторії. У таких умовах здобувач виступає не лише об'єктом впливу, а й повноцінним суб'єктом освітнього процесу, здатним під час навчання пропонувати працедавцю (підрозділам дізнання та досудового слідства) власні ідеї та рішення. Так, постає непроцесуальна взаємодія слідчих (дізнавачів) зі здобувачами вищої освіти ЗВО МВС як новітня спільна, узгоджена, ініціативна діяльність рівних суб'єктів, яка не закріплена в Кримінальному процесуальному кодексі України, здійснюється за можливої участі громадськості (громадських організацій,

© Найда В. О., Строк І. А., 2021

ініціативних груп) та міжнародних організацій з дотриманням загальних засад кримінального провадження і спрямована на забезпечення виконання завдань кримінального провадження.

Виходячи із цього, непроцесуальна взаємодія здобувачів освіти слідчої спеціалізації з органами Національної поліції, які здійснюють дізнання та досудове слідство, є важливим напрямком у ході набуття здобувачами практичного досвіду, реалізації здобувачами проєктів та ініціатив спільно з громадськістю для задоволення потреб відповідних практичних органів та підрозділів.

Подібний напрям непроцесуальної взаємодії набуває значного потенціалу в світлі широкого доступу здобувачів освіти ЗВО МВС до регіональних, всеукраїнських та міжнародних програм, конкурсів соціальних проєктів, у рамках яких відбувається комунікація та закладаються основи для подальшої взаємодії з представниками неурядових та міжнародних організацій[1]. На подібних заходах здобувачі освіти отримують фактичну можливість представляти потреби та виклики, з якими зустрічаються у тому числі практичні співробітники, а також пропонувати власні рішення у формі спільних з громадськістю соціальних проєктів. Фактично, здобувачі освіти у сучасних умовах мають можливість впливати на стан матеріально-технічного забезпечення практичних підрозділів, формувати напрямки взаємодії органів дізнання та досудового слідства з громадськістю, реалізувати науково-дослідні проєкти за участі практичних співробітників.

На підставі вищезазначеного вважаємо доречним запропонувати наступні форми непроцесуальної взаємодії слідчих(дізнавачів) зі здобувачами вищої освіти ЗВО МВС як сукупність обмежених у часі та ресурсах заходів, які не закріплені в Кримінальному процесуальному кодексі України, спрямовані на забезпечення виконання завдань кримінального провадження за можливої широкої участі громадськості та міжнародних організацій.

1. Залучення здобувачами представників громадськості до участі у засвідченні ходу і результатів проведення С(Р)Д, НС(Р)Д, ОРЗ. Ця форма взаємодії може бути реалізована у рамках співпраці з волонтерськими організаціями та ініціативними групами, члени яких за допомогою формування спеціальних інформаційних баз зможуть на постійній основі перебувати на зв'язку зі слідчими (дізнавачами) та у разі потреби брати участь у проведенні С(Р)Д, НС(Р)Д, ОРЗ у якості понятих. Так, наразі подібна ініціатива апробується Центром соціальних проєктів Школи наукового лідерства факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ спільно з волонтерами ініціативної групи «ЛісаАлерт» [2].

2. Залучення здобувачами представників громадськості до надання допомоги слідчим (дізнавачам) у підготовці і проведенні С(Р)Д, НС(Р)Д, ОРЗ (зокрема, надання необхідних для їх проведення приміщень, транспортних засобів, інших речей, залучення фізично як статисти).

3. Залучення здобувачами представників громадськості до взаємодії з діаспорами, іноземними фондами тощо з метою залучення їх представників в якості перекладачів до проведення С(Р)Д, НС(Р)Д, ОРЗ тощо. Так, у рамках роботи Школи наукового лідерства факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ під час конкурсів і програм здійснюється постійна комунікація з представниками посольств і консульств(наприклад, Посольством Азербайджану в Україні), закордонними експертами, які можуть долучатися у якості перекладачів [3].

4. Залучення здобувачами представників підприємств, установ, організацій, ініціативних груп, батьківських спілками, соціальними службами у ході пошуку необхідних спеціалістів (наприклад, психологів). Ця форма також є достатньо перспективною з огляду на постійну участь здобувачів освіти у програмах для представників різних професій, формуванні відповідних регіональних та всеукраїнських спільнот.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, здобувачі освіти можуть виступати агентами налагодження та повноцінними суб'єктами взаємодії з органами Національної

поліції, які здійснюють дізнання та досудове слідство з одного боку та громадськістю – з іншого.

Список використаної літератури: 1. Участь у Харківському обласному молодіжному форумі : веб-сайт. URL: http://www.univd.edu.ua/uk/news/10414 (дата звернення: 01.09.2021). **2**. Курсанти університету взяли участь у пошуку безвісти зниклої людини : веб-сайт. URL: http://univd.edu.ua/uk/news/10551(дата звернення: 14.09.2021). **3.** Учасники Школи наукового лідерства – призери всеукраїнського конкурсу есе : веб-сайт. URL: http://univd.edu.ua/uk/news/10108(дата звернення: 19.09.2021).

Ярослав Валентинович Неділько,
аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Наталія Миколаївна Ахтирська,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНТАКТУ СЛІДЧОГО З ПІДОЗРЮВАНИМ ПІД ЧАС ДОПИТУ ЩОДО КІБЕРЗЛОЧИНІВ

Для запобігання небажаним наслідкам від кіберзагроз у всіх сферах суспільного життя 26 серпня 2021 року Указом Президента України №477/2021 було введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України» [1] яким визначено, що забезпечення кібербезпеки є одним із пріоритетів у системі національної безпеки України. Водночас, дана Стратегія встановлює стратегічні цілі для формування потенціалу стримування кіберзагроз. Однією з таких цілей є набуття правоохоронними органами та державним органом спеціального призначення з правоохоронними функціями спроможностей для мінімізації загроз кіберзлочинності, посилення їх технологічного і кадрового потенціалу для проведення превентивних заходів та розслідування кіберзлочинів [1].

Вагому роль для ефективного розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються з використанням інформаційних технологій (кіберзлочинів), встановленню способів їх вчинення та імовірних співучасників відіграє допит підозрюваної особи.

Проведення допиту підозрюваного на досудовому етапі розслідування кіберзлочинів обумовлюється не тільки чітким дотриманням статей 224-227, 232 КПК України [2], а й вимагає від слідчого знати всі тактичні та психологічні тонкощі до, під час та після його проведення.

У криміналістичній літературі під допитом розуміють процесуальну слідчу (розшукову) дію або судову дію, що є регламентованим кримінальними процесуальними нормами інформаційно-психологічним процесом спілкування осіб, які беруть у ньому участь, та спрямована на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення об'єктивних обставин у кримінальному провадженні [3, с. 328].

© Неділько Я. В., Ахтирська Н. М., 2021

Для отримання необхідної інформації та усунення конфліктних ситуацій, які можуть виникнути під час допиту, більшість вчених-криміналістів рекомендують встановити слідчому психологічний контакт з особою, яку він допитує (підозрюваним).

Однак, серед науковців питання, пов'язані з визначенням поняття «психологічний контакт», залишається дискусійним.

У свій час, Г. Г. Доспулов психологічний контакт розглядав як узгоджене ділове взаємовідношення слідчого зі свідком, потерпілим, підозрюваним, яке виникає на основі правильної процесуальної позиції слідчого і поведінки допитуваного [4, с.12].

На переконання Р.С. Бєлкіна та інших вчених, успіх допиту залежить від врахування та використання слідчим особливостей допитуваної особи (психіка, культурний та освітній рівень тощо) для встановлення психологічного контакту. Під психологічним контактом науковець розуміє створення такої «атмосфери», при якій допитуваний (підозрюваний) починає поважати слідчого, розуміє його задачі та обов'язки [5, с. 603].

Ю.В. Чуфаровський під психологічним контактом розуміє процес встановлення, розвитку та підтримки взаємних інтересів осіб, які спілкуються [6, с.201].

Певною мірою поділяємо думку В.О. Коновалової та В.Ю. Шепітька, що психологічний контакт — це найбільш сприятлива атмосфера допиту, що позитивно впливає на взаємодію та стосунки між учасниками, певне налаштування на спілкування. Психологічний контакт завжди має двосторонній характер, його встановлення і підтримання залежать як від слідчого, так і від допитуваного, хоча ініціатива має належати слідчому [7, с. 99-100].

Однак, у кримінальних правопорушеннях, що вчиняються з використанням інформаційних технологій (кіберзлочинів), під час проведення допиту підозрюваного існують певні особливості у встановленні психологічного контакту між його учасниками.

Враховуючи реалії сьогодення, зокрема, що слідчі не володіють достатніми знаннями та навичками у технічній сфері, тому до проведення допиту підозрюваного у кіберзлочинах, як правило, залучають спеціаліста (комп'ютерного інженера).

Саме тут виникають особливості у встановленні психологічного контакту між його учасниками: слідчий – підозрюваний та спеціаліст – підозрюваний.

Нерідко складаються ситуації, що психологічний контакт налагоджується саме між спеціалістом та підозрюваним, чому сприяє розуміння ними технічної сторони при спілкуванні. В той час, як присутність слідчого та неповне розуміння ним всіх технічних нюансів, пов'язаних з використанням інформаційних технологій, може дратувати підозрюваного чим буде порушуватися атмосфера допиту та створюватися конфліктна ситуація.

Тому, перш за все необхідно створити атмосферу при якій у підозрюваного під час допиту виникне повага до слідчого. Це може бути досягнуто:

1) ретельною підготовкою слідчим до допиту підозрюваного у зазначених категоріях кримінальних правопорушень;

2) обговоренням заздалегідь слідчого зі спеціалістом питань, на які буде звертатися увага у ході допиту підозрюваного;

3) розумінням слідчим питань, які ставитимуться спеціалістом під час допиту;

4) активністю та інтересом самого слідчого у з'ясуванні всіх технічних обставин кримінального правопорушення;

5) здійсненням допиту у відповідності до обговореного зі спеціалістом плану.

Таким чином, особливістю у проведенні допиту та налагодженню психологічного контакту між слідчим — підозрюваним та спеціалістом — підозрюваним є тісна взаємодія між слідчим та спеціалістом, їх спільна організаційна підготовка, яка буде сприяти ефективному проведенню даної слідчої (розшукової) дії.

Список використаної літератури: 1. Указ Президента України №447/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України». URL: https://www.president.gov.ua/documents/-4472021-40013 (дата звернення: 28.09.2021). **2.** Кримінальний процесуальний кодекс

України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення 28.09.2021). **3.** Криміналістика : підручник. Харків : Право, 2019. 456 с. **4.** Доспулов Г. Г. Психология допроса на предварительном следствии. Москва : «Юрид. лит.», 1976. 112 с . **5.** Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика: Учебник для вузов. Москва : Норма, 2006. 992 с. **6.** Чуфаровский Ю.В. Юридическая психология : учебник. Москва, 2015. 480 с. **7.** Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія : підручник. Харків : Право, 2008. 240 с.

Ірина Олексіївна Нечаєва,
викладач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ЗАХИСНИКА В ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

Згідно положень Конституції України усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. Гарантування кожному права на професійну правничу допомогу є не тільки конституційно-правовим обов'язком держави, а й дотримання взятих Україною міжнародно-правових зобов'язань відповідно до положень Загальної декларації прав людини 1948 р., Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. та ін. Важливу роль у забезпеченні, реалізації, захисту і охорони прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина в Україні, як демократичній, правовій державі відведено право особи на захист. Відповідно до положень Конституції України кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав (ст. 59 Конституції України). Дане конституційне право у жодному випадку не може бути обмеженим, а держава бере на себе обов'язок забезпечувати можливість її надання. Захист прав, свобод та законних інтересів під час досудового розслідування, законодавчо покладено на захисника. Під захистом у кримінальному судочинстві слід розуміти сукупність процесуальних дій і відносин, направлених на повне або часткове спростування пред'явленого тій або іншій особі обвинувачення, поліпшення його стану, забезпечення дотримання прав даної особи [2]. Питання щодо процесуального положення захисника не втратили своєї актуальності, тому що процесуальне положення захисника в кримінальному провадженні одна з найскладніших і найактуальніших проблем теорії і практики кримінального процесу. Від правильного його застосування, відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства, залежить вирішення багатьох конкретних питань, пов'язаних з участю захисника в кримінальному процесі, ефективного здійснення функції захисту прав і свобод особи [3, с. 36]. Виключно захисник-адвокат здійснює надання кваліфікованої правової допомоги та, реалізуючи функцію захисту, може обґрунтовано й законно спростовувати доводи сторони обвинувачення, визначати правильність застосування норм матеріального і процесуального права й дотримання законодавчо закріпленої процедури прийняття рішень і здійснення процесуальних дій. Права і обов'язки захисника, правовідносини, які виникають в процесі їх реалізації, а також функції, які виконує захисник, визначають його процесуальне становище. Правильне з'ясування його процесуального положення на досудовому розслідуванні і його

© Нечаєва І. О., 2021

взаємовідносин з підзахисним має велике значення для теорії і практики захисту в кримінальному судочинстві, оскільки від цього значною мірою залежить ефективність участі захисника в процесі. Положення ст. 45 КПК визначають, що захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію). Захисником не може бути адвокат, відомості про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України або стосовно якого у Єдиному реєстрі адвокатів України містяться відомості про зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю [4]. Частиною 1 ст. 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначено, що адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених цим Законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю[5]. Відповідно до положень п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» захист це вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення. Процесуальні особливості участі захисника як учасника кримінального процесу (суб'єкта) кримінального провадження залишаються дискусійними. Тому, що після того як захисника залучають до кримінального провадження він стає одним із суб'єктів кримінально процесуальних відносин. Водночас захисник є суб'єктом сторони захисту та забезпечує право особи на захист від підозри, обвинувачення, представляє законні інтереси, права та обов'язки свого підзахисного. Також слід зауважити, що лише захисник – адвокат є членом професійної асоціації адвокатів держави. Ці фактори вказують на особливості його статусу захисника, що є відмінним від правового статусу будь-якого іншого учасника досудового розслідування. Він залучається підозрюваним, обвинуваченим, їх законними представниками, а також іншими особами за проханням чи за згодою підозрюваного, обвинуваченого до участі у кримінальному провадженні у будь-який момент, як на стадії досудового розслідування, так і під час судового розгляду. За загальним правилом, встановленим в положеннях ч. 4 ст. 46 КПК України захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику, з моменту надання документів, передбачених статтею 50 КПК України, слідчому, прокурору, слідчому судді, суду. До таких документів, відповідно до ст. 50 КПК України, відносяться: 1) свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю; 2) ордер, договір із захисником або доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги. До процесуальних прав підозрюваного, обвинуваченого, якими захисник не може користуватись можна віднести, зокрема право не говорити нічого з приводу підозри проти нього, обвинувачення або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання; право давати пояснення, показання з приводу підозри, обвинувачення чи в будь-який момент відмовитися їх давати; укласти угоду про визнання винуватості чи про примирення з потерпілим тощо. Відповідно до положень ст. 49 КПК України слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд зобов'язані забезпечити участь захисника у кримінальному провадженні у таких випадках: відповідно до

вимог ст. 52 КПК України участь захисника є обов'язковою, а підозрюваний, обвинувачений не залучив захисника; підозрюваний, обвинувачений заявив клопотання про залучення захисника, але за відсутністю коштів чи з інших об'єктивних причин не може його залучити самостійно; слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника, а підозрюваний, обвинувачений не залучив його. Захисник може бути залучений слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом в інших випадках, передбачених законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги. Слідчий, прокурор вживає належних заходів для забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії осіб, чиї права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені (ч. 3 ст. 223 КПК). Ця норма закону в цілому стосується захисника, який завжди має відігравати важливу роль під час провадження слідчих (розшукових) дій, до яких його залучають, оскільки з одного боку він надає під час проведення таких дій професійну правничу допомогу підзахисному, а з іншого – забезпечує додержання вимог закону щодо порядку проведення слідчої (розшукової) дії та підвищує ефективність її результатів, оскільки його активність, кваліфікація юриста і досвід здатні сприяти забезпеченню слідчим права на захист, а конструктивні зауваження, клопотання, пропозиції – на вибір методики і тактики проведення слідчих (розшукових) дій. Захисник здійснює захист законних інтересів підзахисного, сприяє реалізації його прав, надає юридичну допомогу. Процесуальні права захисника та підзахисного не зливаються, тому, що захисник наділений системою індивідуальних прав та процесуальних обов'язків, що породжують виникнення особливих правовідносин як між захисником та підзахисним так і між захисником та іншими учасниками кримінальних проваджень. Захисник може бути залученим слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом в інших випадках, передбачених законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги. Відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» безоплатна правова допомога – це правова допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел. Стаття 3 зазначеного закону передбачає право на безоплатну правову допомогу, а сааме право на безоплатну правову допомогу – гарантована Конституцією України можливість громадянина України, іноземця, особи без громадянства, у тому числі біженця чи особи, яка потребує додаткового захисту, отримати в повному обсязі безоплатну первинну правову допомогу, а також можливість певної категорії осіб отримати безоплатну вторинну правову допомогу. Первинна правова допомога заключається: в наданні правової інформації; надання консультацій і роз'яснень з правових питань; складання заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру). Але на відміну від слідчого та прокурора захисник не є суб'єктом владних повноважень. Та в свою чергу він є представником підзахисного, діє від його імені та має статус адвоката. З чого виходить, що окрім прав визначених законодавчо для підозрюваного, обвинуваченого, він ще користується професійними правами адвоката закріпленими в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Діяльність і міра можливої поведінки суб'єктів щодо захисту їхніх законних інтересів врегульовується переважно шляхом надання прав учасникам кримінального провадження. Правове регулювання має особливе значення для захисника та його підзахисного. У ч. 4 ст. 46 КПК України встановлюється загальне правило, відповідно до якого захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинувачуваним і не може бути доручена захиснику, з моменту надання документів передбачених КПК України, слідчому, прокурору, слідчому судді, суду.

Зважаючи на специфіку правового статусу захисника, можна зробити висновок, що в основі правового статусу захисника лежать законні інтереси підзахисного, які

встановлюють правові рамки його діяльності. Завдяки чому він як суб'єкт кримінальних процесуальних відносин, користується як правами підозрюваного (обвинуваченого), так і правами відповідно до професійного статусу захисника. Втім, підняті питання не є остаточними і підлягають окремому дослідженню, або науковому вивченню. Пропоную учасникам цього наукового заходу взяти участь в обговоренні піднятих питань та наданих пропозицій. Таким чином, забезпечення прав особи у кримінальному провадженні багато в чому залежить від посадових осіб, які наділені правом проведення досудового розслідування. В свою чергу реалізація таких прав учасниками кримінального провадження може бути здійснена за допомогою і підтримкою захисника - адвоката.

Список використаної літератури: 1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня. 1996 р. **2.** Молдован А.В., Тилик Т.М. Адвокатура України: Навчальний посібник Київ : Алерта, 2013. **3.** Кухарук Ю.О. Відвід захисника від участі у кримінальній справі в кримінальному процесі України: монографія / Ю. О. Кухарук. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 148 с. – С. 36. **4.** Кримінальний процесуальний кодекс України: станом на 20 травня 2021 року. Харків: Право. 2021. 430 с. **5.** Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 лип.2012 р. № 5076-VI // Голос України. – 2012. – 14 серп.

Олена Олександрівна Ніколайчик,
старший судовий експерт відділу будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності лабораторії товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України;

Інна Володимирівна Бут,
старший судовий експерт відділу будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності лабораторії товарознавчих, гемологічних, економічних, будівельних, земельних досліджень та оціночної діяльності Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПРИ ПРОВЕДЕННІ БУДІВЕЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Процес будівництва починається з етапу отримання дозвільної документації на будівництво об'єктів нерухомого майна і завершується прийняттям в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів. Важливим етапом цього процесу є проектування об'єктів нерухомого майна. При розробленні проектної документації визначаються основні містобудівні, об'ємно-планувальні, архітектурні, конструктивні, технічні, технологічні рішення, а також кошторис. Таким чином якісний проект на будівництво, узгоджений та отримавши експертний звіт з комплексної експертизи є запорукою безпечної експлуатації та надійності об'єктів будівництва в цілому.

Дотримання державних будівельних норм та законів України, які регламентують розроблення та погодження проектної документації на будівництво, є важливим фактором якості та повноти виконання проектної документації, від якої залежать проведення будівельних робіт.

© Ніколайчик О. О., Бут І. В., 2021

Важливим моментом при складанні проектної документації є визначення класу наслідків (відповідальності) будівель та споруд.

Віднесення об'єкта будівництва до того чи іншого класу наслідків (відповідальності) здійснюється проектною організацією і замовником будівництва.

Проектну організацію замовник обирає на власний розсуд із числа суб'єктів, які отримали відповідний кваліфікаційний сертифікат, а відносини між сторонами регулюються цивільно-правовим договором. Тому очевидно, що нерідким явищем є перебування проектувальника і замовника (забудовника) якщо не в одній групі компаній, то принаймні у партнерських відносинах.

Проблема полягає в існуванні непоодиноких випадків надання проектувальниками невірного розрахунку класів наслідків для спрощення проектування та погодження проектної документації, який в подальшому впливає на:

- порядок та обсяг затвердження проектної документації;
- процедуру отримання дозвільної документації на будівництво;

Мета даної роботи полягає в аналізі нормативно-правових документів щодо визначення класів та їх вплив на подальше будівництво та експлуатацію будівель та споруд, розробка проектної документації та її обсяги, які надаються експерту - будівельнику на вирішення питань будівельно-технічної експертизи. Тому що питання з якими стикається судовий експерт при виконанні судових експертиз в випадках яких невірно визначався клас наслідків (відповідальності) впливає на повноту та час виконання експертизи.

Сьогодні основним нормативно-правовим актом, який регламентує процес будівництва, є Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» який, в тому числі, закріплює основні положення про порядок отримання дозвільної документації на будівництво об'єктів нерухомого майна та прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів в нашій країні. Положеннями статті 31 ЗУ «Про регулювання містобудівної діяльності» передбачений порядок проведення експертизи проектної документації Експертиза проектів будівництва здійснюється відповідно класу наслідків (відповідальності) [1].

В експертній практиці є часті випадки, коли проектна документація не надається на дослідження взагалі або надається в неповному обсязі, що ускладнює роботу експерта при складанні висновку та при проведенні огляду об'єктів дослідження.

При вирішенні завдання будівельно-технічної експертизи та наданні висновку, експерти стикаються з наступними проблемами:

1.Неможливість визначити обсяги та вартість виконаних будівельних робіт, внаслідок відсутності проектної документації чи надання її в не повному обсязі.

2. Проведення порівняльного аналізу відповідності проектної документації виконавчій документації (актам приймання виконаних робіт форми КБ-2В), встановлення обсягів невідповідності.

3. Неможливість ідентифікувати окремі будівельні роботи на об'єкті дослідження та факт їх виконання при огляді об'єкта дослідження.

4. Застосування проектувальником або підрядником в проектно-кошторисній документації невірних коефіцієнтів, що впливає на вартість виконаних робіт в частині прибутку та адміністративних витрат, якщо надана тільки виконавча документація на будівництво.

5. Відсутність вихідних даних для розрахунку ремонтно-відновлювальних робіт та матеріальної шкоди в випадках ушкоджень будівель та споруд.

6. Не надається за можливим встановити відповідність виконаних будівельних робіт при капітальному ремонті, реконструкцій та новому будівництву вимогам ДБН та нормативно-правовим актам в галузі будівництва.

7. Ускладнення та збільшення часу при проведенні огляду об'єктів дослідження для визначення об'ємно-планувальних, конструктивних рішень та розташування інженерного обладнання.

Отже, правильне визначення класів наслідків (відповідальності) відповідно нормативно-правових документів є важливим при проведенні експерти.

На наш погляд, скасування Законом України №1817-VIII [2] категорії складності об'єктів будівництва та спрощення процедури отримання дозвільної документації на будівництво надає можливість недобросовісним суб'єктам зловживати цим та виконувати невірний розрахунок, який не відповідає дійсності. Завдяки чому можливо відносить будівлю або споруду до класу наслідків (відповідальності) СС1, що дозволяє надавати на експертизу тільки кошторисну частину проектної документації при цьому інколи взагалі не виконувати роботи з графічної частини проекту, що впливає на якість, безпеку та надійність об'єктів будівництва.

Заниження класу наслідків (відповідальності) об'єктів будівництва в основному здійснюється двома шляхами:

1) для права на будівництво об'єкту класу СС2, СС1 замовником просто подається декларація на будівництво об'єкту (як правило, із недостовірними характеристиками і показниками об'єкту), а не отримується дозвіл;

2) об'єкт будівництва «розбивається» замовником і проектною організацією на секції будівництва і на кожну секцію подається окрема декларація.

Таким чином, спрощення процедури визначення класів наслідків (відповідальності) об'єктів будівництва на законодавчому рівні не сприяє покращенню якості виконання будівельних робіт на всіх стадіях будівництва, починаючи з процедури отримання дозволу та узгоджень, до стадій прийняття об'єкту в експлуатацію.

Список використаної літератури: 1. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17 лютого 2011 р. № 3038-VI Дата оновлення: 22.05.2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text (дата звернення: 15.09.2021). **2.** Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення містобудівної діяльності: Закон України від 17.01.2017 р. № 1817-VIII Дата оновлення: 04.10.2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1817-19#Text

Андрій Васильович Новіченко,
докторант Харківського національного університету внутрішніх справ

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВИХ ЗАСАД ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ПОЛІЦІЇ І ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В ОХОРОНІ ПРАВОПОРЯДКУ

Взаємодія правоохоронних органів держави з громадськістю, та її формуваннями завжди розглядалося як найважливіша і необхідна умова успішної протидії кримінальним правопорушенням, забезпечення правопорядку і громадської безпеки. Вітчизняний і зарубіжний досвід з усією очевидністю свідчить про те, що взаємодія правоохоронних органів і, перш за все, поліції, з громадянським суспільством підвищує рівень правової культури та соціальної активності громадян, сприяє зниженню рівня делінквентної поведінки, робить більш інформаційно відкритою правоохоронну систему, підвищує рівень довіри до неї, її авторитет і престиж правоохоронної служби.

Численні зміни, що відбуваються в суспільно-політичній, соціально-економічній і духовно-моральній сферах життєдіяльності суспільства актуалізують необхідність подальшого дослідження і розвитку взаємодії поліції і суспільства в діяльності з охорони

© Новіченко А. В., 2021

правопорядку. В зв'язку з цим, особливий науковий інтерес викликає вивчення методів зазначеної взаємодії.

Для більш повного виявлення і визначення методів взаємодії поліції і громадянського суспільства необхідно усвідомити, що представляє собою поняття «методи». Цікаво, що в літературі тлумачення цього терміну може відрізнятися в залежності від підходів. Щоб обмежити межі предмета для аналізу, необхідно розглядати методи діяльності виконавчої влади, так як взаємодія, безумовно, представляє собою один з видів діяльності.

З загальнотеоретичних позицій під методом розуміють певний спосіб дослідження якоїсь проблеми чи завдання, тобто метод являє собою систему правил, принципів і прийомів підходу до вивчення явищ і закономірностей розвитку природи, суспільства і мислення або практичної перетворюючої діяльності людини [1, с. 194].

Методи управління, на думку Ю.М. Старілова, - це способи або прийоми, використовувані суб'єктами управління в установлених законом межах при здійсненні управління, а також способи досягнення цілей, вирішення завдань, здійснення функцій державного управління [2, с. 88].

Під методом розуміють спосіб та засіб досягнення поставленої мети. Відповідно до цього, методами є способи та прийоми безпосереднього та цілеспрямованого впливу органів (посадових осіб) на підставі закріпленої за ними компетенції та в установлених межах для юридичних та фізичних осіб [3, с. 92].

Взаємодія між суб'єктами завжди супроводжується здійсненням певної діяльності та виконанню функцій для досягнення конкретної мети. Таким чином, під методами діяльності, можна розуміти, виражені в певній правовій формі комплекси однорідних способів владного впливу державних органів на поведінку суб'єктів суспільних відносин з метою забезпечення нормативного та індивідуального правового врегулювання, охорони і захисту відповідних суспільних відносин.

Реалізація функцій, які супроводжуються певними діями та направлені на досягнення конкретної мети, взаємопов'язані через завдання їх здійснення. А отже вони є частиною діяльності, що надає змогу виокремити методи діяльності.

Вибір методів регулювання діяльності учасників публічно-правових відносин (партнерство між правоохоронними органами та територіальною громадою – це відносини, що носять публічно-правовий характер), залежить від їх місця і ролі в організації управління соціальної дійсності, цілей і завдань, які перед ними стоять, а також від правомірності чи протиправності їх поведінки.

У науковій та навчальній літературі наводяться різноманітні класифікації методів діяльності. Однією з найпоширеніших є класифікація залежно від характеру дії, що управляє, відповідно до якої методи діяльності поділяють на дві основні групи: методи переконання і методи примусу. Ці методи грають важливу роль в діяльності правоохоронних органів, оскільки вони представляють собою своєрідний допоміжний інструмент, за допомогою якого працівники органів поліції здійснюють дії, спрямовані на вирішення актуальних проблем, пов'язаних з боротьбою з кримінальними правопорушеннями, забезпеченням правопорядку, охороною прав, свобод і законних інтересів громадян.

Взаємовідносини між правоохоронними органами та територіальною громадою супроводжується здійсненням спільної діяльності спрямованої на досягнення підвищення рівня протидії кримінальним правопорушенням та забезпеченню охорони правопорядку. В тандемі між суб'єктами виникає необхідність виконання певних функцій, що надає змогу виокремити і методи управління цими взаєминами.

В якості методів управління найчастіше називають два універсальних методи - переконання і примус, доповнюючи цей короткий перелік заохоченням. Деякі автори не виокремлюють заохочення як окремий метод. Доцільно заохочення розглядати як переконання, не виділяючи його в самостійний вид. У той же час, метод, який використовується у взаємодії будь-яких суб'єктів, це метод узгодження, який не можна віднести, ні до переконання, не до примусу. Кожен з цих методів застосовується виходячи з

обстановки, що склалась, а також тієї мети, яку ставить перед собою відповідний суб'єкт. Виходячи зі своєї компетенції, поліція є універсальним правоохоронним органом, що реалізує систему стимулюючих методів, а також цілий комплекс методів примусу, які при наявності волі держави змушують фізичних і юридичних осіб дотримуватися встановлених законом заборони і обмеження. Крім усього іншого, ці методи забезпечують захист і охорону прав і свобод громадян в самих різних сферах їх життєдіяльності. Сам термін «переконання» багатозначний, саме тому він розкривається, стосовно різних аспектах життєдіяльності людини. Як правило, по-перше, переконання - це точка зору людини на ту чи іншу проблему, його ставлення до неї, в деяких випадках це світогляд людини, яке сформувалося під впливом наслідків різних факторів: сім'ї, друзів, «авторитетних» товаришів, засобів масової інформації тощо.

Інакше кажучи, якщо у громадянина - під впливом соціального середовища - сформувалися протиправні або антигромадські установки, то вельми висока ймовірність вчинення ним різного роду правопорушень, а також порушення ним прав і свобод інших людей. У цьому випадку використання переконання, як методу впливу співробітника поліції на волю і свідомість такої людини, може і не досягти належного результату. Аналогічно стає той факт, що при взаємодії між правоохоронними органами та територіальною громадою, яка направлення на підвищення рівня протидії кримінальним правопорушенням та забезпеченню охорони правопорядку, при досягненні спільної мети (здійсненні взаємної діяльності суб'єктами) також застосовується метод переконання.

Досить часто метод переконання в діяльності поліції реалізується за допомогою роз'яснення громадянам положень діючого законодавства, правил поведінки в громадських місцях, а також правових наслідків протиправної поведінки в громадських місцях тощо. При реалізації партнерських відносин, громадяни, які взаємодіють з поліцією для досягнення спільної мети, також повинні використовувати метод переконання щодо осіб, які порушують чинне законодавство. Однак, незважаючи на велике значення засобів переконання в механізмі забезпечення прав і свобод громадян, все таки державний примус займає центральне місце в діяльності поліції України. Саме за допомогою примусу в більшості випадків здійснюється протидія кримінальним правопорушенням і забезпечення охорони правопорядку. Заходи примусу застосовуються поліцією з метою попередження антигромадських діянь і створення сприятливих умов для життєдіяльності людей, припинення відповідного правопорушення, а також створення умов для застосування покарання. Особливістю примусу в діяльності поліції щодо захисту прав громадян є те, що з його (примусу) допомогою забезпечується дотримання норм різної галузевої приналежності. При здійсненні діяльності громадянами (громадськими формуваннями) в сфері правоохоронної направленості, на цих осіб буде покладено ряд повноважень направлених на підвищення рівня протидії кримінальним правопорушенням та забезпеченню охорони правопорядку, які повинні застосовувати у здійсненні цих повноважень і метод примусу. Поняття «узгодження» - це злагодженість, структурність; несуперечливість, сумісність; дружність, увязанія, зв'язаність, координованість, збалансованість, спрацьованість, складность, ладность, контакт, домовленість, скоординованість, зіграність, гармонійність [4]. Аналізуючи термін «узгодженності» можна зробити висновок, що при виконанні спільної діяльності суспільства та правоохоронних органів, направлену на підвищення рівня протидії кримінальним правопорушенням та забезпеченню охорони правопорядку, дане виконання повноважень обох суб'єктів цих відносин з'являється необхідність домовленості між сторонами стосовно здійснення партнерства для досягнення спільної мети – застосування методу узгодженості. Світовий досвід показує, що взаємодія поліції і суспільства - досить складний, часом досить суперечливий процес. Однак, в умовах швидкого «перетворення» світу і глобалізації всіх сторін життєдіяльності людини - це, можливо, єдиний інструмент, що дозволяє ефективно протистояти сучасним кримінальним правопорушенням. Концепція роботи поліції з населенням виникла як найважливіша оперативна додаткова

традиційному стилю поліцейської діяльності. Даний підхід характеризується і більш глибоким залученням в поліцейську діяльність інших відомств і суспільства з метою забезпечення більш ефективної і дієвої боротьби з кримінальними правопорушеннями та зміцнення відносин між поліцією і місцевим населенням.

Таким чином, аналіз вищевикладеного з додатком до взаємодії правоохоронних органів з інститутами громадянського суспільства дозволяє охарактеризувати дану взаємодію як особливу форму (яка організаційно забезпечує реалізацію повноважень правоохоронних органів, спрямовану на досягнення загальних з громадянським суспільством цілей) і наявності у здійсненні партнерства між цими суб'єктами особливого методу (метод узгодження) при проведенні спільної, взаємної діяльності.

Список використаної літератури: 1. Данильян О.Г., Тараненко В.М. Філософія : підручник. Харків. Право. 2010. 312 с. **2.** Карпова В.С. Интерес к политике: формы вовлеченности, динамика и результат // Политико-психологические проблемы исследования массового сознания. Москва. 2002. С. 88-90. **3.** Костюк Г.А. Полиция и население: методология взаимодействия. Москва. Луч. 1992. 189 с. **4.** Б. М. Волин, Д. Н. Ушаков; под редакцией Д. Н. Ушакова. Издательство: Государственный институт «Советская энциклопедия» (Москва). URS: http://jak.bono.odessa.ua/articles/uzgodzhenist-ce.php (дата звернення 05.09.2021).

Ельвіра Ігорівна Оржинська,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри професійних та спеціальних дисциплін
Херсонського факультету Одеського державного університету
внутрішніх справ

ДИСКУРС ПОНЯТТЯ «КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ»

Поняття криміналістичної характеристики кримінального правопорушення є одним із центральних елементів криміналістичної методики. Перші згадки про яке можна знайти наприкінці 60-х років XX століття в роботах О. Н. Колесніченка, який писав про те, що до найбільш суттєвих положень, загальних для всіх окремих методик, відноситься «загальна криміналістична характеристика даного виду злочину», «злочини мають й загальні ознаки криміналістичного характеру» [5, с. 25].

Проте, не дивлячись на більше ніж 60-ти річну історію розвитку поняття криміналістичної характеристики питання відносно формулювання її визначення досі відноситься до дискусійних і серед вчених несформована єдина загальновизнана думка щодо нього. Аналізуючи представлені в криміналістичній науці визначення «криміналістичної характеристики» можна вести мову про три підходи, щодо нього. Так, одна група авторів будує визначення через призму «криміналістично значущих ознак» (М. П. Яблоков [1]), друга – через ознаки складу кримінального правопорушення (В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко) [8], третя – по ознаках предмету доказування (Р. С. Бєлкін, О. В. Дулов, П. В. Берназ) [1,4].

При цьому, необхідно відзначити, що Р.С. Бєлкін, взагалі, висловлював сумніви, щодо існування криміналістичної характеристики кримінального правопорушення. Зокрема, він зазначав, ще у 1988 році формулював наступне питання: «чи не перебільшується в нашій літературі новизна та значення криміналістичної характеристики» [3, с. 180]. Та пізніше писав, що криміналістична характеристика лише поєднала в собі

© Оржинська Е. І., 2021

кримінально-правові та кримінологічні ознаки, тим самим не виправдала свого призначення, перетворившись в ілюзію, криміналістичний фантом [2, с 221-222].

В науковій літературі нами не виявлено ані заперечень щодо тез видатного науковця, ані ґрунтовних розробок на їх підтверджування. Наявні лише поодинокі роботи направлені на заміну терміну «криміналістична характеристика кримінального правопорушення» на інший.

Серед таких робот ми відмітимо роботу О. А. Крестовнікова, який у своїй монографії висловили тезу про те, що «термін «криміналістична характеристика злочину» повинен бути виключений з мови криміналістичної науки» [6, с. 93]. Та пояснює свою думку наступним: «по-перше, термін «характеристика» в науковому обігу використовується лише як «один з прийомів ознайомлення з об'єктом, в той час, коли визначення поняття неможливе або взагалі не потрібне... По-друге, вказаний термін не має однозначного наукового визначення та не може бути функціонально використаний в методології науки та криміналістичній практиці. По-третє, запропонований альтернативний термін «типова інформаційна модель кримінального правопорушення», яка відображає однозначне поняття визначення та інформаційну технологію сучасного рівня [6, с. 93].

Старушкевич А. В. зауважував, що з метою зняття суперечок з приводу існування терміну «криміналістичної характеристики» доцільно було б замінити його терміном «криміналістичний аналіз кримінального правопорушення» [11, с. 18]. З чим ми взагалі не погоджуємося оскільки вважаємо, що криміналістичний аналіз кримінального правопорушення – це власне криміналістичний метод пізнання, який використовується в криміналістиці для реалізацій її завдань, розвитку теорії криміналістики, суть якого полягає в умовному виділенні криміналістично значущого досліджуваного об'єкта на окремі складові частини, кожна з яких вивчається у взаємодії як частина цілого [9, с. 15].

Тобто, на сьогоднішній день існує не лише дискусії, щодо самого визначення поняття «криміналістична характеристика кримінального правопорушення», але і наявні спроби знайти йому заміну. Зокрема вже запропоновано наступні: «криміналістичний аналіз кримінального правопорушення», «типова інформаційна модель кримінального правопорушення» тощо.

Зауважимо, що дійсно в певних науках певні терміни вживаються відповідно до їх понятійного апарату. Наприклад, щодо терміну «аналізу»: у математиці уживається термін «математичний аналіз», в хімії «хімічний аналіз» тощо. Тобто, у кожній науці є своя специфіка термінологічної бази.

Так і в криміналістичній науці є своя специфіка термінологічної бази. Наприклад М. Я. Сегай у роботі «Методология судебной идентификации» висвітлив поняття «судова ідентифікація», «об'єктивні зв'язки», «об'єкти дослідження», «ідентифікаційний зв'язок», В. Г. Гончаренко у праці «Науково-технічні засоби в роботі слідчого» обґрунтував у криміналістичній науці поняття «науково-технічні засоби», І. Я. Фрідман дослідив поняття «криміналістична профілактика», Г. А. Матусовський – «слідчий апарат», «огляд місця події», А. П. Аленін – «судово-трасологічна експертиза», «антропомеханоскопічне дослідження», І. В. Постіка – «ідентифікаційні властивості», В. А. Журавель – «криміналістичне прогнозування» [10; с. 12], Е. І. Оржинська– «метод криміналістичного аналізу злочину»[9] та інші.

Вся ця термінологія, є системою мови науки криміналістика та є власною термінологією, як і термін «криміналістична характеристика кримінального правопорушення».

Щодо ж самого терміну «криміналістична характеристика кримінального правопорушення» погоджуємося з В. В. Тіщенко, стосовно того, що перш ніж визначити поняття певної наукової категорії, необхідно усвідомити її функції та призначення. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень не ставить за мету описувати криміналістичні ознаки кримінальних правопорушень взагалі, у цілому. Вона є результатом наукового аналізу й узагальнення даних про кримінальне правопорушення

певної категорії (типу, роду, виду, групи). Не можна скласти універсальний опис криміналістично – значущих ознак, що були б характерні для злочинів усіх видів. Це не означає, що не існує загального поняття криміналістичної характеристики злочину/проступку, як продукту наукової діяльності, а також теоретичних поглядів що стосуються його змісту, призначення й іншого [12, с.48].

Тому є важливим подальше наукове дослідження та комплексне вивчення і розв'язання проблем які пов'язані зі становленням єдиного узагальненого визначення криміналістичної характеристики.

Список використаної літератури: 1. Белкин Р.С. Криминалистика. Москва : НОРМА, 2003 –607 с.; **2.** Белкин Р.С. Криминалистика : проблемы, тенденции, перспективы. От теории к практике. Москва . 1988, 210 с.; **3**. Белкин Р.С. Криминалистика : проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. Москва : НОРМА, 2001, 320 с.; **4**. Берназ П.В. Поняття «криміналістична характеристика злочину». *Південноукраїнський правовий часопис.* 2017. № 2. С. 34-38; **5**. Колесниченко А.Н. Криминалистическая характеристика преступалений. Харьков, 1965, 125 с.; **6.** Крестовников О.А. Системно-деятельностный анализ методологии криминалистики : монография. Москва : Юрлитинформ. 2013. 272 с.; **7**. Криміналістика / под. ред. Н.П. Яблокова. Москва, 1999. 718 с.; **8.** Криміналістика : підручник / В.В. Пясковський, Ю.М. Чорноус, А.В. Іщенко, О.О. Алексєєв та ін. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 544 с.; **9**. Оржинська Е.І. Метод криміналістичного аналізу злочину та злочинної діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 20 с.; **10.** Радецька В. Я. Мова науки криміналістики : дис… кандидата юридичних наук: 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ України, Київ, 1999. 173 с.; **11.** Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів : навчальний посібник. Київ : НВТ «Правник». 1997. 41 с.; **12**. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.

Тетяна Анатоліївна Орлова,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ;

Нурлана Джахідівна Тапдигова,
курсант 3 курсу факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРО ОСНОВУ РОЗБУДОВИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Торгівля людьми та укладення інших незаконних угод щодо людини на сучасному етапі представляють собою кримінальний бізнес, який в світі за рівнем злочинного доходу займає третє місце після наркобізнесу та торгівлі зброєю. Вивчення досвіду правоохоронних органів у виявленні, розкритті і розслідуванні торгівлі людьми свідчить про наявність неабияких труднощів у цьому напрямку. Справа у тім, що ця злочинна діяльність, як правило, має оболонку цивільно-правових відносин (усиновлення, працевлаштування, надання медичних послуг тощо). На сучасному етапі виявляється дуже багато сфер легальної діяльності, під прикриттям якої здійснюється «торгівля живим

© Орлова Т. А., Тапдигова Н. Д., 2021

товаром». На жаль, у криміналістичній літературі склалося так, що основна увага приділяється тільки одному різновиду торгівлі людьми – вербуванню, продажу і втягуванню молодих жінок в систему сексуальної експлуатації. Щодо інших проявів цього злочину, то про них у кращому випадку тільки згадується.

На нашу думку, для розробки ефективного механізму боротьби із торгівлею людьми необхідно дослідити всі сучасні прояви цього злочину, виробити їх криміналістичну класифікацію і відповідно до кожної класифікаційної групи виробити рекомендації з розслідування.

Ми вважаємо, що критерієм криміналістичної класифікації можуть виступати вид експлуатації потерпілої особи та її соціально-демографічна характеристика (стать, вік, образ життя тощо).

На підставі вказаного критерію торгівлю людьми та інші незаконні угоди щодо людини можна класифікувати на наступні різновиди.

1. Вербування, продаж і втягування людей в систему сексуальної експлуатації.

2. Торгівля жінками з метою примусу їх до вагітності.

3. Передача співробітниками дитячих будинків та інтернатів дітей через механізм усиновлення (удочеріння) особам з патологічними сексуальними потребами.

4. Передача медичним персоналом психічно хворих людей або тих, що знаходяться в тяжкому (без свідомості) стані внаслідок коми, паралічу ЦНС, а також залежних від апаратів стимуляторів серця чи вентиляції легень для подальшої трансплантації їх органів або для проведення дослідів над ними.

5. Доставка та передача людей для їх трудової експлуатації (виконання сільськогосподарських, будівельних та інших робіт).

6. Доставка батьками (в т.ч. попечителями, вчителями) за винагороду дітей в фотостудії для зйомки відео- і фотоматеріалів порнографічного характеру.

7. Передача батьками своїх дітей іншим особам для використання їх у жебрацтві, або для використання їх в якості донорів для трансплантації органів.

8. Передача медичним персоналом пологових будинків новонароджених особам, які не можуть мати дітей внаслідок безпліддя, або для подальшого використання дитини в якості донорів для трансплантації їх органів чи матеріалу для виділення стовбурових клітин.

Наведена криміналістична класифікація незаконних угод щодо людини звичайно не містить переліку всього різноманіття проявів цього злочину, але вона, на наш погляд, може слугувати принциповою схемою для розробки методик розслідування окремих різновидів цього надзвичайно різноманітного виду злочинів.

Тетяна Анатоліївна Орлова,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРО ТИПОВІ ПОМИЛКИ, ЩО ДОПУСКАЮТЬСЯ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПЕРШОЧЕРГОВИХ СЛІДЧИХ ДІЙ ЗА ФАКТАМИ ВБИВСТВ, УЧИНЕНИХ В УМОВАХ НЕОЧЕВИДНОСТІ

Відповідно до загальноприйнятого (в теорії й на практиці) підходу під вбивствами, що вчинюються в умовах неочевидності, розуміють факти у наступних трьох ситуаціях.

© Орлова Т. А., 2021

Ситуація 1. Надходить заява про зникнення людини при обставинах, що вказують на можливість її вбивства. До таких випадків відносяться зникнення дітей та молодих жінок, коли вони прямували за визначеним маршрутом (додому, до магазину, до школи, на роботу тощо), не з'явилися у визначеному місці та з ними втрачено мобільний зв'язок. А також зникнення чоловіків при обставинах виявлення відчиненого автомобіля (або із залишеними ключами запуску двигуна) на віддаленій території при відсутності його власника/водія.

Ситуація 2. Виявлено труп з ушкодженнями, спричиненими сторонньою особою, за наступних обставин:

- труп виявлено на віддаленій від житла місцевості;
- особу загиблого на момент виявлення тіла не встановлено;
- відсутні свідки (очевидці) події вбивства;
- комплекс слідів на трупі та місці події вказує на відсутність корисливого мотиву вбивства, вбивства на ґрунті раптового конфлікту між знайомими особами чи іншого очевидного і зрозумілого практиці варіанта дій вбивці.

Ситуація 3. Виявлено частини розчленованого трупа. Узагальнення практики розслідування вбивств з розчленуванням трупа вказує на те, що їх вчиняють особи з найближчого оточення потерпілого. До розчленування трупа вони вдаються з метою приховати місце вчинення вбивства, яким виступає будинок, квартира чи інше приміщення, що прямо вказує на особу злочинця; та/або намагаються скрити сам факт смерті особи, якщо соціальний зв'язок із вбивцею є очевидним. Виходячи із наведеного, розслідування вбивств, що супроводжуються розчленуванням, мають специфіку тільки у ракурсі вирішення одного ключового завдання на початковому етапі – це встановлення особи загиблого та кола осіб з близького оточення.

У представленій роботі хотілось би приділити увагу типовим помилкам (недолікам), що допускаються під час проведення початкових слідчих дій, і які мінімізують перспективу формування обґрунтованого обвинувачення у кримінальному провадженні надалі. Результати проведеного нами дослідження при цьому стосується перших двох вказаних ситуацій (виявлення трупу після тривалих пошукових дій, та виявлення трупу невпізнаної особи на віддаленій території).

Практика вказує на те, що пошук дитини або молодої жінки необхідно розпочинати як найшвидше. Якщо особа не була знайдена на протязі трьох годин, вірогідність відшукання її живою катастрофічно знижується. Кожна година пошуків грає проти життя потерпілого. З кожною годиною старший пошукової групи (процесуальний керівник) повинен зміритися з думкою, що група відшукає труп, і відповідно повинен контролювати і концертувати увагу на дотриманні процесуального порядку фіксації і вилучення слідів (речових доказів) біля/на/в трупі. Головним завданням при цьому є : 1) не знищити сліди; 2) визначити технічну послідовність вилучення слідів; 3) забезпечити дотримання процедури встановленої законом вилучення доказів.

Оскільки судова практика свідчить про єдиний підхід визнання «плодів отруєного дерева» недопустимим доказами, розглянемо недоліки заходів тактичних операцій з пошуку зниклих, що заважають потім процесу збору і формування доказів.

1. Велика кількість погано організованих учасників під час прочісування місцевості знищує сліди злочину/вбивці (відбитки взуття, коліс автотранспорту, сліди волочіння і переміщення трупу, сліди боротьби жертви із вбивцею, сліди крові і біологічні мікрооб'єкти виділення). Дуже багато випадків, коли вбивці приймають активну участь у пошукових діях (Сергій Ткач, Микола Тарасов - вбивця Даши Лук'яненко, Одеська обл.). Зводиться нанівець можливість роботи кінологічної служби, оскільки знищуються повністю або «перебиваються» запахові доріжки слідів жертви та злочинця. Собаки не можуть працювати у такій слідовій картині, оскільки вноситься багато свіжих сторонніх запахів. Особливо, якщо представники пошукової групи мають різкі запахові

характеристики – користуються парфюмом, працюють з мастильними матеріалами (бензином, соляркою). Заважає працювати службовому собаці й запах тютюну та алкоголю. Тому під час планування пошуку та інструктажу учасників необхідно враховувати цей фактор.

2. Як правило відсутній план пошуку. Учасники (курсанти і працівники ДСНС, поліція, волонтери, місцеві жителі) пересуваються хаотично, часто ходять один за одним. Практика свідчить про те, що краще призупинити пошук, розробити єдину стратегію операції, ніж направити людей без будь-якого інструктажу і керівництва.

3. Речові доказі (предмети, сліди відбитки, мікрочастинки), які виявляються, вилучаються з порушенням процесуальної процедури (не упаковуються вірно, не присутні поняті, не оформлюються протоколом). На допущених процесуальних помилках потім сторона захисту робить акцент в суді. Ці докази визнаються недопустимими і виводяться із бази обвинувачення, як «Плоди отруєного дерева».

План пошуку повинен бути продуманий з точки зору черговості, послідовності та доцільності застосованих заходів. Кожна ситуація при цьому є індивідуальною.

4. Учасники, які обстежують домоволодіння жителів місцевості, повинні чітко знати :

-їх дії повинні відбуватися тільки за добровільної згоди власників об'єкту , тобто до огляду, обстеження може допустити тільки особа, якій належить цей об'єкт;

- самостійно вилучати, доставляти речові докази слідчому/прокурору вони не мають права, це повинен робити тільки слідчий у процесуальній формі з дотриманням правил (протокол, поняті, опис, пакування і опечатування).

5. Якщо учасників пошуку (учасників СОГ в тому числі) не допускають власники у приміщення або на територію, необхідно враховувати два аспекти :1) є підстави для проведення примусового обстеження (обшуку) з наступним повідомленням прокурора та судді про такий факт та результати (мова йде про підстави необхідності врятування життя людини, переслідування злочинця, попередження дій із знищення слідів злочину); 2) цей об'єкт необхідно розцінювати, як підозрілий, взяти його під жорсткий контроль і спостереження цей об'єкт та дії осіб, що мають доступ до нього , і отримати у найкоротший термін Ухвалу суду на проведення обшуку у ньому.

6. Слід враховувати такий вкрай небезпечний фактор, як накопичення під час пошукової операції внутрішнього гніву, як у членів родини зниклого/загиблого. Тут біль втрати, страх, паніка накопичуються, трансформуються у ненависть і гнів до тих, кого можна звинуватити. Приклад: 19 листопада 2019 року події у м.Прилуки, підліток Денис Чаленко потрапив під потяг, загинув від удару на місці, батьки побачили байдужість членів СОГ, небажання обслідувати ретельно місце події, вислухали про єдину «робочу» версію події від них – нещасний випадок. Результат – місцеві повстали, організували масові протести біля відділу поліції, що потягло численні звільнення в тому числі керівництва ГУНП, провадження зайшло у глухий кут. Аналогічні події: м. Криве Озеро, 2016 рік, вбивство Олександра Цукермана; травень 2020 м.Кагарлик, поліцейські зґвалтували дівчину - у всіх цих подіях є закономірність. Гнів накопичується також в учасників пошуку. Люди не сплять декілька діб, втомлюються, мерзнуть. Цей фізіологічний стан трансформується у агресію. Через декілька перших діб пошуку в учасників нарощується внутрішнє напруження, яке повинно знаходити вихід. Це напруження трансформується у агресію і виражається у наступному:

- у формі фізіологічної розправи над затриманими особами, яких вважають причетними до вбивства /зґвалтування;

- у фізичній розправі над родичами затриманих, знищення їх майна (розписують їх паркани, б'ють вікна, заливають фарбою подвір'я);

- у претензіях до поліції, обвинуваченні у бездіяльності, недбалості, хабарництві.

Враховуючи вказаний фактор, необхідно діяти і приймати заходи на упередження накопичення гніву, зокрема робити наступне.

1. Не давати «пару накопичитися». Для цього попереджати скупчення людей і обговорення ними теми пошуку зниклого (або вбивства), оскільки люди один одного частіше заряджають негативом. В обговоренні натовпом немає конструктиву, там тільки підвищується емоційне переживання.

2. С представниками громади необхідно постійно спілкуватись, інструктувати, ділитись інформацією, доводити до відома новини у провадженні, проводити прес-конференції тощо, тобто «пар випускати».

3. Найбільш активних/агресивних учасників та лідерів громади необхідно відразу від'єднувати та залучати до співробітництва. Такі учасники повинні постійно відчувати відповідальність і наближення до керівництва.

Підводячи підсумок, хотілось би акцентувати увагу на важливості подальшого удосконалення тактики пошукових операцій осіб при обставинах, що вказують на вчинення вбивств в умовах неочевидності.

Микола Вікторович Остренко,
ад'юнкт кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);

Олег Анатолійович Осауленко,
кандидат юридичних наук, доцент

НЕОБХІДНІСТЬ УПРОВАДЖЕННЯ РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО СУДДІ ЯК СУБ'ЄКТА РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

На сьогоднішній день проблематика здійснення реабілітації у кримінальному процесі набирає більшої актуальності. Багато відомих вчених-процесуалістів (Шумило М.Є., Капліна О.В., Смірнов А.М.) наполягають на тому, що інститут реабілітації осіб незаконно постраждалих внаслідок дій, бездіяльності слідчих, судових органів, органів прокуратури та оперативних підрозділів, є кримінальним процесуальним. А тому і механізм відшкодування завданої шкоди повинен перебувати не у цивільно-правовій площині, а у межах кримінального процесуального права, тобто у рамках публічного права, що впливає на саму специфіку процесу. Разом із тим, можна відзначити відсутність єдності наукових думок вчених відносно порядку здійснення реабілітації та суб'єкта, що повинен його здійснювати. Так, на думку Озерського І. *«…особа котра реабілітується, … може звернутися: у разі припинення провадження у справі органами дізнання і слідства, що входять у систему МВС та СБ України, - до відповідного обласного управління та прирівняної до нього ланки; у випадку припинення провадження у справі слідчим прокуратури, прокурором або органом дізнання, який не входить до системи МВС та СБ України (капітан морських суден, начальники виправно-трудових установ тощо), - до прокуратури області та прирівняної до неї ланки; у разі припинення провадження у справі органами дізнання або слідства МВС, СБ та Генеральної прокуратури України – відповідно до цих установ; винесення виправдувального вироку або припинення кримінальної справи судом першої інстанції чи у касаційному порядку або апеляційному порядку – до суду, який розглядав справу у першій інстанції*»[1, с. 77]. Рогачев С.О. визначає наступне: «*право на реабилитацию …, обеспечивают следующие органы и должностные лица: 1) суд первой инстанции в приговоре, определении, постановлении; 2) суд второй инстанции, отменивший приговор, постановление суда первой инстанции, в определении; 3) следователь с согласия руководителя следственного органа, дознаватель с согласия начальника*

© Остренко М. В., Осауленко О. А., 2021

органа дознания и прокурора в постановлении о прекращении уголовного дела» [2, с. 108]. На думку Шумила М.Є. проведення реабілітації у кримінальному процесі повинні здійснювати на судові органи, із чим на нашу думку важко не погодитись.

На нашу думку, утворення окремого органу державної влади, що здійснюватиме повноваження та політику у реабілітаційній площині на сьогодні маловірогідне у зв'язку із перенасиченням новоутворених органів та правовим хаосом, що виник у зв'язку із цим. А делегування повноважень із відшкодування шкоди, поновлення у втрачених правах та майна, на органи виконавчої влади, як цього вимагають положення ст. 13 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 01.12.1994 [3], виглядає дещо переоціненим актом. Оскільки, на нашу думку, вищезазначені органи не мають практичного досвіду та інституційного механізму із реалізації зазначених завдань. Також, у свою чергу, слід зазначити наявність законодавчих важелів із так званого «регресного позову» , коли держава у законом встановленому порядку вимагає від працівників своїх органів відшкодувати завдану майнову шкоду, яку було попередньо відшкодовано за позовом постраждалої особи. (Наприклад, подання регресного позову у порядку ст. 20 Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 «*держава, відшкодувавши шкоду, завдану прокурором, має право зворотної вимоги до нього в розмірі виплаченого відшкодування в разі встановлення в діях прокурора складу кримінального правопорушення за обвинувальним вироком суду щодо нього, який набрав законної сили*» [4]). Такий порядок можна визнати не актуальним, оскільки він здійснюється не безпосередньо через судові органи, а у порядку зворотної вимоги (на підставі судового рішення з відшкодування завданої шкоди у порядку цивільного судочинства). Але, на нашу думку, порядок за яким здійснюється регресний позов остаточно не вирішує завдань реабілітації. Він дещо ускладнений та залежить не від волі держави, а від волі постраждалого суб'єкта, що несе на нашу думку хибний характер. Держава не виконує своїх завдань, закріплених у Конституції України (ст. 56) [5]. Саме цим фактором, ми вважаємо, зумовлено заснування реабілітаційного процесу, як однієї із судових інстанцій. У зв'язку із чим і виникає необхідність впровадження окремої посади «реабілітаційного судді», як такого що здійснює свої повноваження виключно у сфері відшкодування завданої майнової та немайнової шкоди, зобов'язання висловлення вибачень винуватими посадовими особами, скасування попередньо неправомірних процесуальних рішень, повернення пошкодженого та незаконно вилученого майна із поновленням у раніше позбавлених правах. Суддя, що здійснює процес у цивільно-правовій галузі або суддя, якій виконує свої повноваження виключно у кримінальному судочинстві у повному обсязі не здатні забезпечити поновлення усіх втрачених прав, повернення майна, відшкодування завданої шкоди та прийняття рішень із притягнення службових осіб до юридичної відповідальності за вчинення процесуальних помилок або підлогу та подальшими заходами із офіційних вибачень та їх оприлюдненням у ЗМІ та/або мережі «Інтернет». Вищевказані завдання потребують комплексного підходу та знань не лише у вузькій галузі. Так, на нашу думку, упровадження посади «реабілітаційного судді» буде гарантією реалізації усебічного підходу до реабілітації у кримінальному процесі.

Список використаної літератури: 1. Озерський І. Реабілітація у кримінальному процесі, Право України, 2004, №5, с. 76-78. **2**. Рогачев С.О. Реабилитация в уголовном процессе: … канд. юрид. наук: 12.00.01. Москва 2009. 177 с. **3**. Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 01.12.1994: веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/-266/94-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 04.10.2021**). 4.** Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014: веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-

18#Text (дата звернення: 04.10.2021). **5.** Конституція України від від 28.06.1996: вебсайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 04.10.2021).

Наталя Валеріївна Павлова,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Ілона Юріївна Кусайко,
курсант 4 курсу
факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ: ЕКСПЕРТНІ ПОМИЛКИ

В умовах сьогодення все більше злочинів вчиняються із застосуванням вогнепальної зброї. Пов'язано це насамперед з тим, що за останні декілька років, коли ситуація в країні є нестабільною, з'явилося більше можливостей заволодіти зброєю незаконним шляхом.

Дослідження вогнепальної зброї та боєприпасів здійснюється за допомогою судово-балістичної експертизи, що є одним із різновидів криміналістичної експертизи. Факти, що виявляються під час проведення ситуаційних судово-балістичних експертиз є доказом у провадженні і зазвичай вони допомагають в пошуку нових доказів, що в результаті допомагає відтворити реальну картину розслідуваного кримінального провадження. Тому важливо, щоб експертиза не містила помилок, адже в подальшому неточності, допущені судовим експертом, призведуть до помилок в діяльності слідчого та судових органів.

При проведенні експертиз вогнепальної зброї та набоїв найбільш характерним є не точний опис вогнепальної зброї. Експерти вживають розпливчасті терміни, а опис не містить важливих відомостей про досліджуваний об'єкт. Є випадки, коли невірно тлумачиться поняття «вогнепальна зброя», адже деякі експерти вважають, що це пристрої, придатні для пострілу у наданому на дослідження стані. Тому такі властивості, як початкова швидкість, пробивна здатність тощо взагалі не досліджуються, що є наслідком неповноти дослідження, а у окремих випадках до помилки у висновку експерта про віднесення пристрою до вогнепальної зброї [1].

У багатьох експертизах вогнепальної зброї і набоїв при вирішенні ідентифікаційних завдань використовувалися методичні спрощення: у висновку взагалі відсутній опис або описуються поверхнево стадії роздільного і порівняльного дослідження об'єктів [2].

Також неповним визнається дослідження вогнепальної зброї у випадку, коли експерт не вказав рік її випуску та не було розшифровано значення маркувальних позначень: інколи експерти зупиняються на тому, що зброя іноземного виробництва, хоча потрібно додатково дослідити літературу, зокрема окремі посібники, що містять інформацію не тільки про країну, а й про фірму, що виготовила зброю та її модель.

Ще однією типовою помилкою експерта при проведенні дослідження є відсутність ознак, що індивідуалізують об'єкт, а саме: наявність слідів обробки абразивними матеріалами і металообробними інструментами; присутність слідів деформації чи ушкодження; наявність маркувальних позначок; існування сторонніх включень та нашарування речовини тощо.

© Павлова Н. В., Кусайко І. Ю., 2021

Причини помилок експерта залежать від низки факторів як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Наприклад, М. Я. Сегай звертає увагу на те, що для формування достовірного висновку експерт змушений мінімізувати ризик виникнення помилок шляхом правильно обраної стратегії пізнання відображеної інформації шляхом сумування додаткової інформації, котра міститься у паралельних, зворотних, зустрічних зв'язках, використання всіх трьох методів вирішення експертних задач (діагностичного, ідентифікаційного, ситуалогічного) експертиз [3].

Однак зазвичай виникнення помилки залежить від суб'єктивних якостей експерта, що проявляється у таких факторах як: відсутність належного досвіду чи низький рівень знань (недостатня професійна компетенція експерта); надмірна завантаженість, що в результаті призводить до нестачі часу для проведення повного та всебічного дослідження; існування дефектів, певні психічні якості особи, що проводить експертизу, невідповідні особисті якості експерта.

Таким чином, на виникнення експертних помилок впливають певні об'єктивні та суб'єктивні чинники. На нашу думку, необхідно вивчати висновки експерта, за якими вже проводилися повторні експертизи для предмету виявлення типових помилок. Усунення вище перелічених недоліків при проведенні експертиз вогнепальної зброї та набоїв покращить якість та обґрунтованість висновку експерта та сприятиме його подальшому ефективному використанню у суді при розслідуванні злочинів, пов'язаних з використанням вогнепальної зброї.

Список використаної літератури: 1. Абрамова В. М., Свобода Є. Ю. Помилки в судово-експертній діяльності: сутність, умови виникнення та види. Криминалистика и судебная експертиза: міжвід. наук.-метод. зб. КНДІСЕ МЮ України. Кив, 2014. Вып. 59. С. 72-78. **2.** Бергер В. Е., Рыбалко Я. В. Образцы экспертных заключений. Баллистика. Київ, 1988. **3**. Сегай М.Я. Судебная экспертиза материальных следов-отображений (проблемы методологии) / М.Я. Сегай, В.К. Стринжа. Київ: Ін Юре, 1997. 174 с.

Наталя Валеріївна Павлова,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ» ТА «ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ДОКАЗУВАННЮ» У ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ШАХРАЙСТВА

Організаційна робота слідчого у кримінальному провадженні тісно пов'язана з процесуальними питаннями взаємовідносин між слідчим і прокурором. У цьому розрізі О. В. Москаленко слушно наголошує, що, відпрацьовуючи проблемні аспекти організації розслідування, необхідно враховувати загальні положення наукової організації праці та науки управління, кримінального процесу та криміналістичної науки [1].

Натомість, аналіз юридичної літератури показав, що нерідко питання кримінального процесу та криміналістики змішуються або заміняються одне одним у тих випадках, коли це не можна робити. Одним із прикладів є змішування поняття «обставини, що підлягають доказуванню» та «обставини, що підлягають встановленню (з'ясуванню)».

На цьому наголошує й О. В. Пчеліна, яка справедливо відмічає, що термін «обставини, які підлягають з'ясуванню», є ширшим поняттям, ніж «предмет доказування».

© Павлова Н. В., 2021

Хоча предмет доказування безпосередньо і впливає на перелік обставин, які підлягають встановленню під час розслідування окремих видів злочинів. Предмет доказування зумовлює систему слідчих та інших передбачених нормами права дій, що практично реалізуються в оптимальній послідовності з метою встановлення істини по справі та прийняття відповідних результатам розслідування правових рішень [2, с. 282]. Як стверджує М. Ю. Тарасов, обставини, які підлягають доказуванню, визначені кримінальним процесуальним законом і є обов'язковими для розслідування всіх злочинів [3, с. 17]. Разом з тим, В. С. Мацишин акцентує, що поряд із типовими обставинами, що підлягають доказуванню, при розслідуванні конкретної справи виникає необхідність дослідження суттєвих обставин, обумовлених притаманними тільки цій справі індивідуальними особливостями. В силу цих же причин окремі обставини і питання, які підлягають дослідженню, можуть відпасти, характер їх може змінитися. Знання важливих обставин, які підлягають вставленню, дає можливість слідчому уникати непотрібних дій, обирати правильний, найбільш раціональний шлях дослідження, підвищувати тим самим ефективність слідства, економити час [4, с. 144]. При цьому, найголовніше на початковому етапі розслідування зібрати всю наявну інформацію, залишену підозрюваним, потерпілим та іншими особами на місці скоєння злочину. Саме від ефективності цього етапу розслідування залежить кінцевий результат всього розслідування загалом. У разі несвоєчасного виявлення злочину, можлива втрата криміналістично значимої інформації [5, с. 143].

Загалом, обставини, що підлягають встановленню, є ширшим поняттям, ніж обставини, що підлягають доказуванню і є одним із найбільш важливих елементів організації та планування розслідування. Особливо важливо ставити за мету встановлення таких обставин при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених шляхом шахрайства. Адже складність доведення умислу в таких провадженнях не викликає сумнівів, і визначення всіх суттєвих обставин, обумовлених притаманними тільки таким діянням ознаками, є важливим завданням.

Список використаної літератури: 1. Москаленко О.В. Щодо організації розслідування злочинів та її складових елементів. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО»*. Випуск 27, 2017 р. С. 131-136. **2.** Пчеліна О.В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : дис. д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 568 с. **3**. Тарасов М.Ю. Расследование уголовных дел об убийствах: процессуальные и криминалистические вопросы : автореф. дисс. канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 2003. 25 с. **4.** Мацишин В. С. Особливості розслідування фальшивомонетництва. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2002. 298 с. **5.** Гусєва В. Криміналістична класифікація злочинів: сучасний стан наукового забезпечення та перспективи подальших досліджень. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. 2019.С. 151-156.

Дмитрий Николаевич Панченя,
начальник отдела исследования и учетов объектов животного происхождения и волокнистой природы управления генотипоскопического учета главного управления специальных экспертиз центрального аппарата Государственного комитета судебных экспертиз Республики Беларусь

ПРОБЛЕМЫ ОТБОРА ОБРАЗЦОВ ТЕКСТИЛЬНЫХ МАТЕРИАЛОВ В ЦЕЛЯХ ПРОВЕДЕНИЯ СРАВНИТЕЛЬНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Для решения вопросов идентификационного характера в ходе судебной экспертизы волокнистых материалов и изделий из них (далее – волокноведческая экспертиза) необходимо проведение сравнительного исследования. Назначению идентификационной экспертизы предшествует отдельное следственное действие – отбор образцов текстильных материалов (ткани, трикотажа, искусственного трикотажного меха, нетканых материалов и т.д.) объектов волокнистой природы. Получение образцов до момента назначения экспертизы осуществляется следователем, в необходимых случаях для этого привлекается специалист, о чем выносится постановление, а по итогам его проведения составляется соответствующий протокол. Однако практика изучения материалов волокноведческих экспертиз, поступивших в Государственный комитет судебных экспертиз Республики Беларусь (далее – Государственный комитет) в 2020-2021 гг., показывает, что отбор образцов текстильных материалов в большинстве случаев осуществляется экспертом в процессе проведения экспертизы.

В широком смысле под образцами сравнения понимают материальные объекты, происходящие от другого объекта и являющиеся его частью либо отражающие его свойства и признаки, получаемые для проведения исследований в целях идентификации, диагностики, а также для установления иных обстоятельств по делу.

Образцы волокноведческой экспертизы – это материальные объекты, используемые для сравнительного исследования с объектами волокнистой природы в целях их идентификации, определения родовой либо групповой принадлежности, а также установления иных обстоятельств, имеющих значение для расследуемого дела.

Исходя из наличия большого разнообразия производимых в настоящее время видов текстильных волокон и изготавливаемых из них изделий, перечень объектов волокнистой природы и их образцов, поступающих для проведения волокноведческой экспертизы, достаточно обширен.

В зависимости от структуры, целевого назначения и способа изготовления объекты волокнистой природы (либо их части, отделенные от конкретного предмета в связи с расследуемым событием, либо как сырье для изготовления продукции, либо как вид готовой продукции) подразделяются на: единичные текстильные волокна, нити, пряжу; ткань, трикотаж, искусственный мех; отдельные предметы одежды; комплекты одежды и их составные части; обувь, изготовленную полностью или частично из текстильных материалов; предметы быта и индивидуального обихода; ковровые изделия, паласы, дорожки; нетканые волокнистые материалы; фетровые, войлочные изделия; крученые, плетеные, вязаные изделия; лентоткацкие и другие изделия.

Кроме того, в последние годы объекты волокнистой природы в качестве вспомогательных структурных компонентов стали широко использоваться при изготовлении иных изделий: строительных, технических, фильтровальных, обивочных, медицинских, защитных и упаковочных материалов. По своей структуре они являются композиционными и относятся к категории изделий специального и технического назначения: конвейерные ленты, резинотканевые рукава, автомобильные шины, приводные ремни, обивка и облицовка салонов транспортных средств и помещений, тенты, брезенты,

© Панченя Д. Н., 2021

палатки, крытые манежи, аэростаты, укрывные, изоляционные и фильтрующие материалы, предметы индивидуальной защиты.

Специфика рассматриваемого вида судебных экспертиз заключается в том, что в подавляющем большинстве случаев (около 98% материалов, поступивших в 2020-2021 гг. в Государственный комитет) получение образцов текстильных материалов для сравнительного исследования осуществляется непосредственно экспертом и относится к одной из важнейших стадий экспертного исследования. Например, для проведения волокноведческой экспертизы предоставлены текстильные волокна на специальной липкой пленке и куртка подозреваемого. Исследованием требуется установить, имеют ли изъятые в ходе осмотра места происшествия текстильные волокна общую родовую (групповую) принадлежность с волокнами в составе куртки подозреваемого. В данном случае куртка выступает в качестве объекта экспертизы, а образцами являются все текстильные материалы исследуемого предмета одежды (верха, подкладки, мешковины карманов, утеплителя и т.п.). Отбор образцов текстильных материалов для проведения сравнительного исследования с волокнами на пленке эксперт производит самостоятельно, с учетом всех особенностей изготовления текстильных изделий, указывая об этом в исследовательской части заключения.

Реже (не более 2% от общего числа поступивших материалов) отбор образцов текстильных материалов для сравнительного исследования осуществляется самим следователем. Это характерно для ситуаций, когда в ходе проведения следственного действия (в основном, осмотра места происшествия) удается обнаружить и изъять текстильные волокна, однако сам объект-носитель по ряду причин изъять не представляется возможным. Важным условием проведения отбора образцов является также неустановление лица, подозреваемого в совершении преступления, и отсутствие его одежды. Например, в ходе осмотра салона автомобиля по факту его угона на водительском сиденье специалистом были обнаружены наслоения волокон серого цвета, которые могли быть оставлены преступником, а также могли входить в состав обивки водительского сиденья, имевшего похожий с обнаруженными волокнами темно-серый цвет. В данном случае для решения вопроса о наличии на чехле наслоений посторонних текстильных волокон, определения их природы и цвета рекомендуется изымать образцы текстильных материалов обивки сиденья, с поверхности которого они были изъяты.

Отбор образцов текстильных материалов позволяет без изъятия предмета-носителя (обивки (чехла) сиденья транспортного средства, обивки мебели и т.д.) установить, какие волокна входят в его состав. Наличие данных о волокнистом составе предмета-носителя позволяет эксперту отнести изъятые волокна-наслоения к посторонним и полностью исключить формирование ошибочного вывода в случаях, если волокна в составе сравниваемых объектов (например, в составе брюк подозреваемого и на чехле сиденья автомобиля) совпадают между собой по родовым признакам.

Получение образцов целесообразно проводить по окончании следственного действия, т.е. после обработки предмета специальными липкими пленками и изъятия имевшихся на них наслоений текстильных волокон. В процессе отбора следователь (специалист) производит вырезки произвольных размеров, но не менее чем 10х10 мм, всех текстильных материалов (ткани, трикотажа, нетканого материала, искусственного трикотажного меха и др.), из которых изготовлены исследуемые объекты волокнистой природы, с учетом их видового и цветового разнообразия. Образцы помещают в отдельную упаковку (конверты, пакеты, свертки), места отбора образцов фиксируют в протоколе.

Таким образом, предоставление образцов текстильных материалов делает возможным решение вопроса о наличии на специальных липких пленках, которыми были ранее обработаны предметы-носители, посторонних текстильных волокон, а также определение их природы и иных технологических параметров изготовления (природа, цвет, толщина, наличие матирующих включений) без изъятия самих объектов-носителей.

В настоящее время одной из нерешенных проблем является назначение волокноведческих экспертиз без образцов сравнения. В 2020-2021 гг. их доля составила 51% от общего количества поступивших в Государственный комитет материалов. В таких случаях на исследование поступают липкие пленки с зафиксированными на них микроскопическими объектами (в том числе текстильными волокнами), а перед экспертом ставится задача установления на их поверхности текстильных волокон и определения их природы. Общеизвестно, что в силу некоторых особенностей строения волокнистых материалов единичные текстильные волокна в отсутствии образцов сравнения криминалистически значимой информации об объектах, от которых они ранее отделились, не несут. В процессе их экспертного исследования невозможно установить существенные признаки внешнего строения изделия (например, вид, целевое назначение, цвет, вид используемых материалов, фасон, конструкция, размер). По этой причине назначение экспертизы в целях установления наличия и определения природы текстильных волокон без образцов сравнения нами видится нецелесообразным.

Таким образом, на сегодняшний день отбор образцов текстильных материалов для сравнительного исследования осуществляется преимущественно в процессе проведения экспертизы. В случае непредоставления образцов выводы эксперта о наличии и природе текстильных волокон имеют низкую информационную значимость. Решение проблемы назначения волокноведческих экспертиз без образцов сравнения нами видится в: проведении консультаций инициатора специалистами Государственного комитета, участвующими в проведении следственных и иных процессуальных действий с изъятием текстильных волокон, о возможностях волокноведческой экспертизы (до момента назначения экспертизы); необходимости консультирования инициатора профильными экспертами при подготовке материалов на экспертизу (на стадии назначения экспертизы); направления инициатору письменных сообщений о нецелесообразности проведения экспертиз, относящихся к данной категории (при поступлении материалов экспертизы в экспертное учреждение); информировании инициаторов назначения первичных экспертиз на определение наличия текстильных волокон на объектах и установления их природы о необходимости проведения дополнительных экспертиз в случае установления объекта сравнения (после проведения первичной экспертизы).

Александр Иванович Паренюк,
кандидат юридических наук, доцент,
заместитель начальника, Учебный департамент и управление качеством
Академии «Штефан чел Маре» МВД Республики Молдова;

Василий Михайлович Беда,
докторант, Академия «Штефан чел Маре»,
Министерство Внутренних Дел, Республика Молдова

ОСОБЕННОСТИ РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ЭКСТРЕМИСТСКОЙ И ТЕРРОРИСТИЧЕСКОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ

В данной работе рассматриваются особенности и методы следственных действий в ходе расследования преступлений экстремистской и террористической направленности.

В данном контексте обсуждаются основные приёмы и действия, применяемые следственной группой, необходимые для успешного завершения оперативно-

© Паренюк А. И., Беда В. М., 2021

разыскных и следственных мероприятий, направленных на борьбу с преступлениями из области терроризма и других насильственных проявлений экстремизма.

В ходе исследования были перечислены основные действия, применяемые сотрудниками органов защиты государственной безопасности и внутренних дел, в частности следователей и экспертов-криминалистов, а также представлена схема базовых методов расследования подобных преступлений.

Ключевые слова: терроризм, риски экстремистского и террористического характера, следственные и оперативно-разыскные действия.

This article provides an overview the features and methods of investigative actions in the course of investigating crimes of an extremist and terrorist nature.

In this context, the main techniques and actions used by the investigation team are discussed, which are necessary for the successful completion of operational-search and investigative measures aimed at combating crimes related to terrorism and other violent manifestations of extremism.

In the course of the study, the main actions used by the state security officers and internal affairs authorities, in particular, investigators and forensic experts. Also, a litigation strategy of the basic methods of investigating such crimes was presented.

Key words: terrorism, risks of extremist and terrorist nature, investigative and operational-search actions.

ВСТУПЕНИЕ

Как показывает анализ международной следственной практики по делам об экстремизме и терроризме, в ходе расследования преступлений данной категории правоохранительные органы сталкиваются с рядом определённых трудностей, которые усложняют следственный процесс. В ходе оперативно-разыскной деятельности всегда зарождался ряд вопросов, ответы на которые зачастую было сложно сформулировать [1, с.140].

XXI век – век новых технологий и возможностей, которые стали широко использоваться, в том числе и участниками бандформирований, террористических организаций, преимущественно – приверженцев исламистской идеологии, которые в процессе транс национализации преступных феноменов, одним из основных приёмов так называемой «борьбы против неверных» избрали путь совершения терактов [2 с.120].

За последнюю пару десятилетий мир наблюдал совершаемые ими теракты, чаще всего совершаемые путём взрывов, которые всё чаще отличались особой изысканностью, стремлением достигнуть максимального числа жертв как среди сотрудников органов власти и военнослужащих, так и среди мирного населения.

Боевики, именующие себя модным словом «муджахеды», не хуже армейских подрывников, диверсантов и взрывотехников с усердием постигали тонкости взрывного дела, обмениваясь знаниями в подрывном деле, прорисовывая схемы самодельных взрывных устройств и оттачивая на практике до мельчайших тонкостей технологию их изготовления [3, с.91].

В ходе расследования уголовных дел террористической направленности постоянно изымаются составляемые боевиками схемы взрывных устройств, на их мобильных телефонах содержится масса видеоматериалов и т.д.

Учитывая специфику подобных преступлений и особые характеристики людей их совершающих, производство неотложных следственных действий в подобных уголовных расследованиях *a priori* должно обеспечивать возможность раскрытия преступления по «горячим следам», одновременно соблюдая меры безопасности в отношении офицеров, участвующих в расследовании, легитимность и результативность проводимых мер. В то же время, не следует забывать, что данная категория преступлений относится к наиболее опасным, так как они угрожают общественной безопасности, жизненно важным интересам личности, общества и государства [4, с.9].

ОСНОВНЫЕ СЛЕДСТВЕННЫЕ ДЕЙСТВИЯ

Рассмотрим типовые версии, выдвигаемые следственной группой при расследовании актов терроризма.

Так, на первоначальном этапе расследования преступлений террористической направленности, необходимо собрать максимально возможный объём информации, в первую очередь из результатов осмотра места происшествия. Опрос очевидцев и лиц, имеющих отношение к событию, допрос свидетелей, потерпевших, съёмки видеокамер и т. п. также являются важнейшим источником информации.

Основным вопросом на данном этапе расследования является: «было ли совершенное преступное деяние *(будь то взрыв, расстрел, нападение с применением холодного оружия, автомобильный наезд и др.)* актом терроризма, или его следует квалифицировать как деяние из другой категории преступлений».

Дальнейший ряд вопросов, требующих прояснения, с некоторыми вариациями может состоять из следующих:

- в отношении кого совершено преступление;
- мотивы, руководившие действиями преступника;
- личность и установочные данные преступника;
- объект, против которого было направлено преступление *(что взорвалось, кто был атакован, механика совершения преступления и т.д.)*;
- каковы последствия преступления *(взрыва, вооруженного нападения и т.д.)* [3, с.92].

ВЫДВИЖЕНИЕ ВЕРСИЙ

На первоначальном этапе расследования теракта по каждому из нижеизложенных пунктов выдвигаются типовые версии:

- Относительно **характера происшествия**, так как последствия, внешне схожие с направленным воздействием взрыва могут быть вызваны и другими обстоятельствами (к примеру, нарушением техники безопасности). В связи с этим, ***версии*** могут быть следующие:
  - применении взрывчатых веществ в террористических целях;
  - взрыв произошёл вследствие преступного нарушения техники безопасности, утечки газа и т.п.;
  - образование чрезмерного давления в паровых котлах, в химических аппаратах предприятий и т.п.;
  - стечение обстоятельств, которые невозможно было предвидеть (несчастный случай);
  - вмешательство каких-либо форс-мажорных обстоятельств.
- Относительно **способа совершения теракта** (**взрыва**). В данной ситуации производится более целенаправленный поиск остатков взрывного устройства и поражающих элементов на месте происшествия *(осколков корпуса взрывного устройства, кусков электрических проводов, источников электропитания, деталей взрывного устройства, замедлителя и т.д.)*.
- Относительно **направленности умысла**. Совершено ли преступное деяние с заранее обдуманным умыслом, который просматривается исходя из характера действий преступника при анализе исходной информации.
- Относительно **лица**, совершившего преступление. Таким образом необходимо изначально определить круг лиц, среди которых следует искать подозреваемых, а затем уже самого виновного.
- Относительно **виновности** определенного лица. При выдвижении версии о виновности конкретного лица необходимо учитывать, что подозреваемый, возможно, является лишь исполнителем криминального взрыва - акта терроризма, а в роли заказчика выступает другое заинтересованное лицо [3, с.93].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Активизация террористических проявлений в обществе несет в себе прямую угрозу конституционному строю, целостности и независимости государства, его суверенитету.

Многие террористические акты прямо направлены против органов государственной власти и управления с целью воспрепятствования их нормальной деятельности [5, с.159].

Таким образом, необходимость рассмотрения теоретических основ криминалистического обеспечения расследования террористического акта обусловлена тем, что это – одна из приоритетных задач, без решения которой деятельность структур, осуществляющих борьбу с терроризмом, становится практически невозможной.

Список использованой литературы: 1. B. Glavan, Probleme actuale privind activitatea specială de investigaţii, Perspectivele şi Problemele Integrării în Spaţiul European al Cercetării şi Educaţiei Volumul VII, Partea 1. Cahul: USC, 2020. **2.** A. Pareniuc, V. Beda, „Activitatea mercenarilor ca generator de riscuri pentru securitatea naţională a Republicii Moldova", Analele ştiinţifice ale Academiei Ştefan cel Mare" a MAI al Republicii Moldova, Ştiinţe juridice// Legal Sciences, nr. 12/ 2020, ISSN 1857-0976. **3.** К.Е. Криворотов. Особенности расследования преступлений террористической направленности. Материалы научно-практического семинара (Ростов-на-Дону, 24-25 мая 2012 года). **4.** Комиссаров В.С. Терроризм, бандитизм, захват заложника. М., 1997. **5.** М.М. Намазбекова, Теоретические основы криминалистического обеспечения расследования террористического акта. Федеральное Государственное Казенное Образовательное Учреждение Высшего Образования «Академия Управления МВД России», Москва 2015.

Катерина Миколаївна Пензєва,
старший викладач кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗАПОДІЯННЯ НЕОБЕРЕЖНОГО ТЯЖКОГО АБО СЕРЕДНЬОЇ ТЯЖКОСТІ ТІЛЕСНОГО УШКОДЖЕННЯ

Головною метою розробки методики розслідування окремого виду кримінальних правопорушень є забезпечення повноти розслідування певної категорії злочинів. Безумовно, що встановлення всіх елементів криміналістичної характеристики необережного тяжкого або середньої тяжкості тілесного ушкодження є вкрай важливим для криміналістичної методики розслідування даної категорії злочинів.

Особа злочинця є одним з основних та визначальних елементів криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із заподіянням необережного тяжкого або середньої тяжкості тілесного ушкодження. Необхідно зазначити, що особа злочинця є об'єктом дослідження багатьох юридичних наук, зокрема кримінального процесу, кримінального права, кримінології, криміналістики, які досліджують особистість кожна у своєму напрямі. Криміналістичне дослідження особи злочинця має важливе значення для розкриття та розслідування заподіяння необережного тяжкого або середньої тяжкості тілесного ушкодження, адже направлено на вдосконалення та підвищення ефективності досудового розслідування злочинів даної категорії [1]. Питанням дослідження особи злочинця як елементу криміналістичної характеристики злочину займалися такі науковці, як: В.П. Бахін, Р.С. Бєлкін, О.М. Васильєв, В.К. Гавло, В.С. Кузьмічов, О.Р. Лужецька, В.О. Малярова, М.В. Салтевський, Р.Л. Степанюк, К.О. Чаплинський, С.Н. Чурілов, В.Ю. Шепітько та інші вчені.

Говорячи про особу злочинця з позиції криміналістики можна зазначити:

- особа злочинця є об'єктом самостійного вивчення,

© Пензєва К. М., 2021

- характер вчиненого злочину знаходиться в тісному зв'язку з визначеними властивостями і якостями особи злочинця, його злочинним минулим, що створюють злочину індивідуальність і неповторність.

Різноманітні підходи до визначення даного питання зводяться до того, що особа злочинця розглядається як суб'єкт з певним комплексом ознак, серед яких:

- дані демографічного характеру, моральні якості, психологічні особливості [2, с. 258],
- сукупність психофізичних властивостей і якостей, мотиваційних установок, емоційної і раціональної сфер людської свідомості [3],
- соціально-правові дані, природно-біологічна інформація про особу [4, с. 92],
- соціально-демографічні властивості, психологічні якості, біологічні особливості [4, с. 96].

Заподіяння тілесних ушкоджень необережно суттєво відрізняється від умисного спричинення тілесних ушкоджень. Злочинна самовпевненість та злочинна недбалість як види необережності передбачають, що особа злочинця усвідомлює потенційну суспільну небезпеку своїх дій, але вважає, що вони хоча і можуть викликати небезпечні наслідки, але у цьому конкретному випадку не призведуть до такого результату, або особа взагалі не передбачає можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння. Тобто дії злочинця з нанесення потерпілому необережного тяжкого або середньої тяжкості тілесного ушкодження, не передбачають його намірів спричинити такі наслідки. Дії злочинця під час спричинення необережного тілесного ушкодження можуть бути результатом провокаційних подій або неадекватного сприйняття події, що сталася. Зокрема, неумисне нанесення тілесного ушкодження може бути відповіддю на злочинні дії іншої особи; реакцією на отриману інформацію, яка викликала емоційний сплеск; неправильним розрахуванням своєї фізичної сили або миттєвою реакцією при наявних спеціальних навичках. Також дії особи злочинця при необережному нанесенні тілесного ушкодження може бути спровокованими його неадекватною поведінкою внаслідок стану алкогольного або наркотичного сп'яніння.

Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із заподіянням необережного тяжкого або середньої тяжкості тілесного ушкодження, характеризується різноманіттям ознак та властивостей, серед яких: демографічна складова (стать, вік), соціальні властивості (суспільний статус, рід занять, сімейний стан, трудові та побутові стосунки з іншими членами суспільства), біологічні властивості (анатомічні та фізіологічні ознаки, стан здоров'я), моральні та психічні якості (інтелект, світогляд, інтереси, емоційна та вольова сфери). Зазначені індивідуальні ознаки віддзеркалюються в поведінці особи злочинця та його стосунках з оточуючими, зокрема з потерпілим.

Зважаючи на те, що особа злочинця при заподіянні необережних тілесних ушкоджень діє імпульсивно, без завчасного планування, важливим аспектом при розслідуванні злочину є встановлення морально-психологічних особливостей підозрюваного, наявності певної ступені дратівливості та збудження, спроможності діяти агресивно, перейти до активних агресивних, неадекватних дій. Важливе значення має спосіб життя злочинця, схильність до зловживання алкогольними напоями або вживання наркотичних засобів, що може впливати на психологічний стан особи та його реакції на події.

При дослідженні агресивних реакцій, зокрема під час нанесення необережного тяжкого або середньої тяжкості тілесного ушкодження, як одного з психологічних аспектів особистості злочинця, виділяють:

- фізичну агресію (напад) (застосування фізичної сили до іншої особи);
- непряму агресію, яка може: виникати як результат агресії, опосередковано спрямованої на іншу особу (злостиві плітки, жарти); бути загальною, не спрямованою на жодну особу (крики, биття кулаком по столу і т. п.);

- дратівливість, яка передбачає готовність до вияву негативних почуттів за найменшого збудження (грубість, різкість);

- негативізм – опозиційна манера поведінки від пасивного опору до активної боротьби проти встановлених звичаїв і законів;

- образу – ненависть до оточуючих за дійсні, або вигадані свідчення;

- підозрілість, тобто сприйняття усіх людей як таких, що завдають або планують чи намагаються завдати шкоду;

- вербальну агресію – висловлення негативних емоцій як через крики, сварку, так і через словесні відповіді (прокльони, погрози) [5, с. 100-106; 26].

Важливим елементом характеристики особи злочинця, який спричинив необережні тілесні ушкодження, є дані про індивідуальні життєві умови, його інтелектуальний рівень, стан взаємодії з соціумом, мети та мотивів, що спонукали його на вчинення злочину, встановлення стану його фізичної підготовки, володіння спеціальними здібностями, навичками.

Зазначені ознаки особи злочинця не є вичерпними, але безумовно є важливими для розробки криміналістичної характеристики злочину зазначеного виду.

Список використаної літератури: 1. Малярова В.О. Практична функціональність криміналістичної характеристики злочинів / International research and practice conference «Urgent problems of law on the modern stage of statehood development» : Conference proceedings, October 20-21, 2017. Lublin: «Izdevnieciba Baltija Publishing» – P. 215-218. **2**. Шепитько В. Ю. Криминалистика: курс лекций. – 2-е изд., перераб. и доп. / В. Ю. Шепитько. – Х.:ООО «Одиссей», 2005. – 368 с. **3**. Демидов Н.Н. Изучение личности преступника в процессе расследования : дисс. ... к. ю.н. / Демидов Н. Н. – Волгоград, 2003. – 187 с. **4**. Цветков П. П. Исследование личности обвиняемого / П. П. Цветков. – Л.: Изд-во ЛГУ,1973. –149 с. **5**. Ениколопов С. Н. Некоторые результаты исследования агрессии / С. Н. Ениколопов // Личность преступника как объект психологического исследования. – Москва : Всесоюзный ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1979. – С. 100–109.

Сергій Юрійович Перекопський,
ад'юнкт відділу організації освітньо-наукової підготовки
Харківського національного університету внутрішніх справ;

Віталій Володимирович Романюк,
кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри
кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ДІЗНАВАЧЕМ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Згідно з міжнародними угодами, ратифікованими урядом України у 1997 році, а саме ст. 8 Конвенції «Про захист прав людини і основоположних свобод», положення якої декларують наступний зміст: «кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції» [0]. І саме право на приватне життя особи, котра за версією органів досудового розслідування можливо вчинила кримінальне правопорушення у вигляді кримінального проступку, істотно порушується при проведенні дізнавачем негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД). Крім цього, згідно

© Перекопський С. Ю., Романюк В. В., 2021

ст.ст. 31, 32 Конституції України кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти кримінальному правопорушенню, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо, а також не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [0].

Таким чином, у ст. 300 КПК України чітко визначено перелік НСРД, які дозволяється виконувати органу досудового розслідування під час здійснення дізнання кримінальних проступків [0], а саме: ч. 2 ст. 264 («Зняття інформації з електронних інформаційних систем»); ст. 268 («Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу»).

Нагадаємо, що вказаний перелік НСРД в системі слідчих (розшукових) дій на стадії досудового розслідування не є вичерпним, до них також відносяться: аудіо-, відеоконтроль особи, накладення арешту на кореспонденцію, огляд і виїмка кореспонденції; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; спостереження за особою; аудіо-, відеоконтроль місця та ін.

Так, відповідно до наукових досліджень перерахований вище т.з. «зменшений набір» інструментів НСРД для інституту дізнання (ст.ст. 264, 268 КПК України) є передчасним і необґрунтованим, оскільки він не узгоджується з іншими положеннями норм, закріплених у КПК України, Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» та Конституції України. При цьому, Законом України № 2617-VIII відповідні зміни та доповнення до Закону України «Про ОРД» не вносились, а сам закон надає дізнавачам процесуальні повноваження, яких не мають навіть слідчі, що взагалі виглядає нелогічним. Відповідно до ст. 40-1 КПК України дізнавач наділяється повноваженнями слідчого і має право під час розслідування кримінальних проступків доручати проведення слідчих (розшукових) дій та НСРД у випадках, установлених КПК України, відповідним оперативним підрозділам [0, с. 26 - 27].

Одразу виникає питання, чи стисла форма проведення НСРД розслідування кримінальних проступків, які знаходяться на майже одній шальці терезів з кримінальним злочином, потребує такої урізаної форми? Адже, внаслідок вчинення як кримінальних проступків, так і злочинів порушуються свободи громадян в сферах проти життя та здоров'я особи, проти волі, честі та гідності особи, проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина, проти власності, у сфері господарської діяльності, проти довкілля, правопорушення проти громадської безпеки та інше. Чи не призведе чинний перелік НСРД до гальмування інституту дізнання, а в подальшому і до паплюження справедливості та моральної сатисфакції, а також захисту прав і свобод громадян.

З огляду на вищенаведене, пропонуємо розширити перелік НСРД вказаних в ст. 300 КПК України і додати до нього процесуальні дії, які сприятимуть розслідуванню кримінальних проступків, а саме: накладення арешту на кореспонденцію, огляд і виїмка кореспонденції; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж. Вказані негласні слідчі (розшукові) дії більш ефективніше допоможуть розслідувати кримінальні правопорушення підрозділами дізнання або уповноваженими особами інших підрозділів.

Список використаної літератури: 1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : ратифікована Законом України від 17.07.1997 № 475/97-ВР URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 10.10.2020). **2.** Конституція України [Електронний ресурс]. 1996. Режим доступу до ресурсу:https://zakon.-rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text. **3.** Кримінальний кодекс України: Кодекс України, Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131. Режим доступу: https://zakon.rada.-gov.ua/go/2341-14 **4.** Кримінальний процесуальний кодекс України (Відомості Верховної

Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13) URL: https://zakon.rada.-gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 04.10.2020). **5.** Проблеми правового регулювання проведення негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування кримінальних проступків [Електронний ресурс] / О. В. Баулін, О. М. Черняк Режим доступу до ресурсу: http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/15454/1/-АКТУАЛ.%20ПИТ.%20%20ТЕОР.%20ТА%20ПРАКТ.%20ДОСУД.%20РОЗСЛІД.%20КРИМІН.-%20ПРОСТУП._p026-029.pdf.

Аліна Валентинівна Піддубна,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИМИ СУДАМИ ПРАКТИКИ ЄСПЛ

Україна знаходиться серед декількох лідерів країн за кількістю звернень до Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ). Щороку кількість скарг до цього Суду зростає, зокрема: у 2019 році на розгляді в ЄСПЛ перебувало загалом 59 800 справ, з них 8 850 – проти України, що складає 14,8 % від загальної кількості звернень. Перед цим, у 2018 році кількість таких скарг складала 12,9% [1]. Із 86 рішень проти України, прийнятих у 2020 році ЄСПЛ, у 82 справах (95,3% випадках) зафіксовані порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) [2]. Зростання кількості вказаних звернень зумовлено системним порушенням Україною прав, свобод і законних інтересів людини та проблемними питаннями, що виникають на практиці українського судочинства із застосуванням обґрунтованих посилань на рішення Страсбурзького суду.

В багатьох країнах Європи існує відпрацьований механізм застосування практики ЄСПЛ, зокрема, в Іспанії закріплено, що така прецедентна практика розглядається як засіб тлумачення прав та свобод людини, закріплених Конституцією Іспанії, а також такий, що має пряму дію [3]. Одночасно, одним з перших проблемних питань в процесі застосування судами України практики ЄСПЛ є розуміння правового статусу такої практики, тому що існують позиції застосування судами лише рішень ЄСПЛ в справах, де стороною процесу була Україна [4], що на нашу думку є некоректною. Слід зауважити, що з метою узгодження судових рішень, що приймаються в Україні щодо забезпечення прав і свобод людини з європейськими стандартами з 2006 року діє Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», який і передбачає порядок застосування практики ЄСПЛ. Так, згідно ст. 17 вказаного Закону суди України застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права. Також, відповідно до положень ст. 1 цього Закону, практика Суду це практика ЄСПЛ та Європейської комісії з прав людини. Згідно п. 1 Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції», Україна повністю визнає на своїй території юрисдикцію ЄСПЛ в усіх питаннях, що стосуються тлумачення й застосування Конвенції. Крім того, у п. 12 постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя» від 19 грудня 2014 р. № 13 наголошено на необхідності застосування судами України Конвенції з обов’язковим врахуванням

© Піддубна А. В., 2021

практики ЄСПЛ не тільки щодо України, а й щодо інших держав. Більш того, відповідно до положень ч. 2 ст. 8 та ч. 5 ст. 9 КПК України, принцип верховенства права та законності у кримінальному провадженні застосовуються з урахуванням практики ЄСПЛ.

Враховуючи вищенаведені міжнародно-правові акти, рішення ЄСПЛ та аргументи, слід вважати, що всі рішення ЄСПЛ є джерелом права, як рішення ЄСПЛ у справах проти України так і рішення ЄСПЛ у справах проти інших держав повинні застосовуватись та враховуватись сторонами проваджень та національними судами України при прийнятті рішень рівнозначно, адже всі рішення ЄСПЛ містять правові позиції Страсбурзького суду щодо тлумачення положень Конвенції. На нашу думку, рішення ЄСПЛ не тільки слід вважати як прецеденти, а й слід розглядати їх з точки зору загальнообов'язковості, тому що цей аспект є більш ширшим за призначенням та практики застосування таких рішень.

Однак, застосовуючи при розгляді справ Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права, суди України стикаються з труднощами правового розуміння термінології і текстів рішень у зв'язку з відсутністю офіційного кваліфікованого перекладу рішень ЄСПЛ державною мовою у справах, де Україна не була стороною. Згідно вимог ст. 18 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди мають використовувати офіційний переклад рішення ЄСПЛ, який надрукований у юридичному виданні, що має поширення у професійному середовищі правників, або, за відсутності перекладу, оригінальним текстом. На разі, не маючи відповідних знань, навиків та філологічної підготовки, суддям складно працювати з оригінальним текстом рішення ЄСПЛ, а гарантій правильного перекладу такого рішення суддею та відповідно його застосування немає. Також, в судовій практиці трапляються випадки, коди у зв'язку з відсутністю офіційного перекладу рішення ЄСПЛ, суд відмовляє у взятті до уваги аргументів сторін, заснованих на положеннях Конвенції та практиці ЄСПЛ. Тобто, належні державні засоби опанування зазначеної практики для осіб, що не володіють мовою оригіналів рішень ЄСПЛ, у нашій державі відсутні.

Крім цього, слід констатувати, що судді у більшості рішень, посилаючись на Конвенцію та практику ЄСПЛ: обмежуються узагальненими фразами, згадуваннями її окремих положень, без пояснень значень та обґрунтувань застосування в цілому, застосовують їх недоречно, без розуміння особливостей положень тієї чи іншої статті Конвенції, роблять помилки у назвах рішень ЄСПЛ та видозмінюють їх тексти, та ін.

Проведений аналіз дозволяє нам стверджувати, що існують істотні проблемні питання в судовій практиці щодо застосування національними судами практики ЄСПЛ, які, в першу чергу, пов'язані з відсутністю офіційних перекладів більшості рішень ЄСПЛ, ухвалених проти інших держав, тому, з метою доступності та поширеності такої практики для застосування як судами так і сторонами проваджень, необхідно розглянути питання щодо створення Єдиної електронної бази рішень ЕСПЛ державною мовою, а також розроблення пропозицій та відповідних рекомендацій стосовно культури та порядку застосування практики ЄСПЛ національними судами.

Втім, підняті питання не є остаточними та підлягають окремому дослідженню, тому, пропоную учасникам конференції прийняти участь в обговоренні окреслених питань та наданих пропозицій.

Список використаної літератури: 1. 95% скарг до ЄСПЛ від українців стосуються невиконання судових рішень – Захаров. URL: https://www.radio svoboda.org/a/-devianosto-piat-vidsotkiv-skarg-do-yevrosudu-vid-ukrainsiv-stosuyu tsia-nevykonannia-sudovyh-rishen/30962110.html (дата звернення: 14.09.2021). **2.** Практика ЄСПЛ. Український аспект. URL: https://www.echr. com.ua/v-2020-roci-ukra%D1%97na-prograla-95-sprav-u-yespl-zvit-u-rozrizi-statej-konvenci%D1 %97/ (дата звернення: 14.09.2021). **3**. Шевчук С. В. Судовий прецедент у діяльності Європейського Суду з прав людини та його вплив на правову систему України. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2007. № 5(67). С. 113. **4**. Дрогозюк К. Б. Процесуально-правовий характер рішень Європейського суду з

прав людини в доказуванні в цивільному процесі України. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. № 2. URL: http://apnl.dnu.in.ua/2_2016/17.pdf (дата звернення: 06.10.2021).

Наталія Олександрівна Прібиткова,
науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Харківського національного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАЛУЧЕННЯ ЗАХИСНИКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Одним із актуальних питань протягом всього існування людства залишається питання прав людини, можливість їх реалізації та захисту.

Гарантії дотримання прав людини та їх захисту закріплені як в національних, так і в міжнародних нормативних актах. Зокрема, частиною п'ятою статті 55 Конституції України, кожному гарантується захист своїх прав, свобод та інтересів від порушень і протиправних посягань будь-якими не забороненими законом засобами. Такий підхід відповідає проявам верховенства права, що не обмежується лише законодавством, а містить і інші соціальні регулятори, норми моралі, традиції, звичаї тощо.

Забезпечення прав людини у кримінальному провадженні полягає в наданні відповідному суб'єкту, який залучається чи допускається у дане провадження ефективних засобів захисту у випадку їх порушення. І це цілком логічно, адже про ефективне забезпечення будь-якого права може йтися лише тоді, коли існує ефективний механізм його захисту [1, с. 66].

Участь захисника є важливою гарантією забезпечення права на захист, оскільки його діяльність має соціальний характер і спрямована на спростування звинувачення, встановлення обставин, що пом'якшують відповідальність підзахисного, запобігання порушень його конституційних прав. Крім цього, його діяльність спрямована не лише на інтереси підозрюваного, обвинуваченого, а й на інтереси правосуддя. [2, с. 59-63]. У чинному КПК України гарантію забезпечення права на захист викладено в положеннях ст. 20 «Забезпечення права на захист».

В Законі України «Про безоплатну правову допомогу», до кола осіб, на яких поширюється конституційна гарантія та норма закону щодо надання кожному правову допомогу, входять всі без винятку громадяни України, а також іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах. [3, с. 13].

Слід відмітити, що окреме положення закріплено у ч. 4 ст. 55 Конституції України, відповідно до якого особа має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна [4]. Реалізація такої гарантії підтверджується даними щодо звернення громадян України до Європейського суду з прав людини, у зв'язку з чим Україна займає лідируючі місця за кількістю звернень.

Право на юридичну допомогу знайшло своє закріплення у нормах міжнародного законодавства, що є частиною національного законодавства України: ст. 11 Загальної декларації прав людини і громадянина, ч. 3 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, п.п. «с» п. 3 ст. 6 Європейської Конвенції про захист прав людини і основних свобод тощо [5].

© Прібиткова Н. О., 2021

З метою реалізації забезпечення права на захист та доступу до правосуддя, законодавець установив випадки, коли участь захисника у кримінальному провадженні є обов'язковою. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 52 КПК участь захисника є обов'язковою у кримінальному провадженні щодо особливо тяжких злочинів. В даному випадку участь захисника забезпечується з моменту набуття особою статусу підозрюваного. До таких, зокрема, належать кримінальні правопорушення, за які передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад 10 років або довічного позбавлення волі.

Положення ч. 2 ст. 52 КПК встановлюють інші випадки обов'язкової участі захисника у кримінальному провадженні, які пов'язані з особливостями правового статусу підозрюваного, обвинуваченого. Так, п.п. 1, 2 ч. 2 ст. 52 КПК встановлюють обов'язкову участь захисника у кримінальному провадженні щодо осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років чи відносно яких передбачається застосування примусових заходів примусового характеру. Залучення захисника здійснюється з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою. Докази, отримані внаслідок порушення права неповнолітнього на захист (наприклад, під час здійснення слідчої (розшукової) дії за участю неповнолітнього, але без захисника), є недопустимими, що тягне за собою згідно з ч. 2 ст. 89 КПК неможливість їх дослідження або припинення дослідження таких доказів у судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочато. Здійснення захисту неповнолітнього і дорослого співучасників злочину одним і тим же захисником є неприпустимим. Ці позиції висвітлені у Постанові Пленуму Верховного Суду України № 5 від 16 квітня 2004 року «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» та Листі Вищого спеціалізованого суду України від 18 липня 2013 року № 223/1134/0/4-13 «Про деякі питання здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх» [6].

Один і той же захисник може захищати інтереси декількох дорослих підозрюваних, обвинувачених, декількох неповнолітніх, однак за обов'язкової умови, що їх інтереси не суперечать одне одному (ч. 1 ст. 46 КПК).

Відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 52 КПК у випадках, коли підозрюваний, обвинувачений не може сам реалізувати своє право на захист через фізичні або психічні вади, з моменту встановлення цих вад, обов'язково залучається захисник для допомоги такій особі повною мірою реалізувати надані їй законом права. До таких осіб належать не лише німі, глухі, сліпі, це можуть бути також особи з іншими фізичними чи психічними вадами. Як роз'яснив Пленум Верховного Суду України у постанові від 24 жовтня 2003 р. № 8 «Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві», під особами, які через свої фізичні або психічні вади не можуть самі реалізовувати право на захист, необхідно розуміти, зокрема, осіб, які хоча і визнані осудними, але мають психічні вади, що перешкоджають самостійно захищатися від обвинувачення [5].

Захисник також повинен бути залучений з моменту встановлення факту, що особа не володіє мовою, якою ведеться кримінальне провадження (п. 4 ч. 2 ст. 52 КПК). Володіння мовою, якою провадиться кримінальне провадження, є оціночним поняттям, тому це питання повинно вирішуватися у кожному конкретному випадку. Аналіз судової практики судів Запорізької області свідчить про те, що до осіб, які не володіють мовою кримінального провадження, суди відносять осіб, які: не можуть добре розуміти цю мову; не здатні вільно розмовляти нею; не мають освіти (зокрема, не вміють читати та писати).

П. 5 ч. 2 ст. 52 КПК передбачає необхідність залучення захисника у кримінальному провадженні щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішується питання про їх застосування, з моменту встановлення факту наявності в особи психічного захворювання або інших відомостей, які викликають сумнів щодо її осудності. Встановлення такого факту здійснюється зазвичай з медичних документів, що підтверджують наявність у особи розладу психічної

діяльності або психічного захворювання, а також якщо поведінка особи під час вчинення суспільно небезпечного діяння або після нього була або є неадекватною.

При здійсненні кримінального провадження щодо реабілітації померлої особи участь захисника відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 52 КПК також є обов'язковою.

Підозрюваному, обвинуваченому (підсудному) має бути обов'язково роз'яснено, з якого саме моменту він набуває право мати захисника відповідно до підстав, перерахованих у ст. 52 КПК. Якщо зазначені особи не запросять захисника, участь якого є обов'язковою, призначення захисника здійснюється в порядку, передбаченому ст. 49 КПК.

У рішенні Європейського суду з прав людини від 12.19.1989 у «Справі Камасинського» зазначено – «Звичайно, саме по собі призначення адвоката захисту не обов'язково свідчить про дотримання вимог пункту 3 (c) статті 6. У своєму рішенні в справі «Артіко проти Італії» від 13 травня 1980 року Суд зазначив: «Конвенція призначена гарантувати не ті права, що є теоретичними та ілюзорними, а ті, що є практичними і реальними... Саме по собі призначення не забезпечує ефективної допомоги, оскільки адвокат, призначений надавати безоплатну правову допомогу, може вмерти, серйозно захворіти, стикатися тривалий час з перешкодами у своїй діяльності або ухилятися від виконання своїх обов'язків. Якщо органи влади ставляться до відома про таку ситуацію, вони повинні або замінити його, або примусити його виконувати свої обов'язки» (серія A, N 37, с. 16, п. 33).

Незважаючи на це, «держава не може нести відповідальність за кожний недолік у діях адвоката, призначеного надавати безоплатну правову допомогу» (там само, с. 18, п. 36). Концепція незалежності адвоката від держави означає, що здійснення захисту є, по суті, предметом між підсудним та його захисником, незалежно від того, чи захисника було призначено для надання послуг за рахунок держави, чи його послуги оплачуються у приватному порядку. Суд погоджується з Комісією, що компетентні національні органи влади зобов'язані, відповідно до пункту 3 (c) статті 6, втрутитися лише у випадку, якщо якимось іншим чином їм стає відомо про явні і достатні факти невиконання захисником обов'язку забезпечення ефективного представництва» (п.65) [6].

Список використаної літератури: 1. Радзієвська В.В. Права людини нового покоління та їх міжнародно-правове регулювання. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. № 5 (72). 2010. С. 66. **2.** Кухарук Ю.О. Відвід захисника від участі у кримінальній справі в кримінальному процесі України: монографія. Київ : Центр учб. літ., 2013. 148 с. **3.** Закон України «Про безоплатну правову допомогу». Науково-практичний коментар / за заг. ред. М.В. Оніщука. К. : КП-Сервіс, 2012. 100 с. **4.** Конституція України. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 11.10.2021). **5.** Про судову практику забезпечення права на захист у кримінальному провадженні. URL: https://sa.dn.ua/pro-sudovu-praktiku-zabezpechennya-pra/2/ (дата звернення 12.10.2021). **6.** Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Узагальнення про судову практику забезпечення права на захист у кримінальному провадженні. URL: https://ips.ligazakon.net/document/VRR00178 (дата звернення 13.10.2021).

Марина Сергіївна Проскуріна,
курсант 4 курсу факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ;

Геннадій Іванович Глобенко,
кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Питання здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх постійно перебувають *у* полі зору світової спільноти. Так, зокрема, Генеральною Асамблеєю ООН у 1985 р. проголошено «Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя по відношенню до неповнолітніх» (Пекінські правила) (далі - Правила), положення яких мають враховуватись в законодавстві кожної країни і застосовуватися при розслідуванні та судовому розгляді справ досліджуваної категорії. Пункт 1 ст. 5 Правил встановлює, що система правосуддя щодо неповнолітніх має спрямовуватись, в першу чергу, на забезпечення благополуччя неповнолітнього і для того, щоб будь-які заходи впливу на неповнолітніх правопорушників відповідали як особливостям такої особи, так і обставинам правопорушення. З огляду на вказане виняткової актуальності набувають питання, що стосуються можливості застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру.

Вищевказаний інститут знайшов своє відображення у чинному законодавстві, а його подальше удосконалення має сприяти посиленню гарантій прав неповнолітніх, які залучені до сфери кримінального судочинства. Слід зазначити, що вперше, можливість звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх, які досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність, з застосуванням до них примусових заходів виховного характеру була запроваджена до кримінального процесу на підставі Закон України «Про внесення змін і доповнень до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів України та до Положення про комісії в справах неповнолітніх Української РСР» від 23 грудня 1993 р. Примусові заходи виховного характеру суттєво відрізняються від заходів кримінального покарання, хоча в кінцевому підсумку спрямовані на досягнення тієї ж мети – попередження вчинення неповнолітнім нових кримінальних правопорушень.

Застосування примусових заходів виховного характеру залежить від встановлення різних обставин, що стосуються особи неповнолітнього, вчиненого ним кримінального правопорушення та інших умов, перерахованих у положеннях ст. 97 КК України. Отже, приписи законодавства зобов'язують оцінювати як імовірність виправлення неповнолітнього без відбування покарання, так і доцільність застосування примусових заходів виховного характеру. Доречно зазначити, що відсутність будь-якої правової регламентації критеріїв встановлення такої можливості перетворює вищевказані умови в суб'єктивну оцінну категорію. Очевидно, що вірогідність передбачення поведінки неповнолітнього залежить від того, наскільки ретельно будуть встановлені і проаналізовані обставини вчиненого кримінального правопорушення та дані про особу неповнолітнього. Насамперед, слід проаналізувати післязлочинну поведінку неповнолітнього, його ставлення до вчиненого діяння. Однак, формуванню обґрунтованого переконання про доцільність і можливість прийняття такого процесуального рішення можуть сприяти дані, які характеризують особу неповнолітнього до вчинення кримінального правопорушення, включаючи відношення до навчання, проведення дозвілля, взаємин у

© Проскуріна М. С., Глобенко Г. І., 2021

колективі, з найближчим оточенням тощо. Вказані чинники можуть бути встановлені не лише шляхом одержання характеристик, але й під час допитів осіб, котрі здатні охарактеризувати особу неповнолітнього, особливо з боку батьків, законних представників, та інших дорослих членів родини. Необхідно з'ясувати їх взаємини і ставлення до неповнолітнього, ступінь уваги до його виховання, наявність обставин, що перешкоджають здійсненню нагляду. Для обстеження умов життя і виховання неповнолітнього доцільно залучати представників служби у справах дітей та уповноваженого підрозділу органів Національної поліції, які надалі можуть бути допитані слідчим як свідки. До речі їх участь, чомусь передбачається законодавцем лише під час судового розгляду (ст. 496 КПК України).

У контексті розгляду досліджуваного питання слід звернути на увагу законодавчі положення Англії, що безпосередньо стосуються окреслених вище аспектів. Мова йде про застосування деяких альтернативних заходів до осіб, які вчинили відповідні кримінальні правопорушення. Так, 1995 р. було прийнято Закон про кримінальне переслідування злочинів (Prosecution of Offences Act), згідно якого можливість кримінального переслідування конкретної особи оцінюється двічі: один раз поліцією, а потім Королівською службою кримінального переслідування. Питання про можливість такого переслідування визначається його доцільністю, а саме наявністю публічного інтересу для притягнення особи до кримінальної відповідальності з урахуванням характеру злочину й особи злочинця. Вищевказаним законом створено інститут попередження (caution), який припускає можливість винесення офіційного попередження (official caution). За таких випадків поліція, не бажаючи залишати злочин без наслідків, офіційно попереджає неповнолітнього і його батьків під розписку. Таке попередження фіксується у спеціальному реєстрі, що знаходиться в архівах поліції. При вчиненні вказаною особою нового кримінального правопорушення, суд призначає покарання з огляду на раніше вчинений злочин як попередню судимість. Статистичні дані свідчать про поширеність застосування даного інституту. Так, загалом 20% кримінальних проваджень щодо неповнолітніх, які досягли вісімнадцятирічного віку, завершується винесенням поліцією офіційного попередження, а не проведенням традиційного судового розгляду.

На підставі викладеного зазначимо, що на сьогодні в Україні окремі важливі аспекти розглянутого нами питання не вирішені, а отже, потребують подальшого розвитку. Зокрема, з огляду на позитивний зарубіжний досвід доречно надалі вдосконалювати досліджуваний інститут у спосіб доповнення КПК України приписами подібними до «official caution», що стосуються офіційного попередження як батьків, так і неповнолітнього за вчинене ним кримінальне правопорушення.

Анна Миколаївна Проценко,
суддя Чернігівського районного суду Запорізької області

ПРЕДМЕТ ДОПИТУ ЕКСПЕРТА В СУДІ

Допит експерта в суді передбачений ст. 356 КПК України, згідно з якою за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого або за власною ініціативою суд має право викликати експерта для допиту для роз'яснення висновку. Показання експерта входять в перелік джерел доказів, передбачених ст. 84 КПК України, та згідно ч. 1 ст. 95 КПК України є «відомостями, що надаються в усній або письмовій формі під час допиту…». Закон не випадково надає суду і учасникам судового розгляду право допитати експерта, що, на думку законодавця, дозволяє усунути всі сумніви, які виникли

© Проценко А. М., 2021

в зв'язку з виробництвом судової експертизи, отримати необхідні роз'яснення та доповнення висновку експерта, оприлюдненого в судовому засіданні.

Кожне висновок судового експерта є результат використання спеціальних знань для вирішення конкретних обставин справи. У суду і учасників процесу, які не володіють такими спеціальними знаннями, якими володіє експерт, природно, можуть виникнути питання, які потребують додаткової аргументації експерта. Чи не кожне висновок і не кожен висновок настільки доказові і переконливі, що у суду і учасників процесу не виникає необхідність поставити експерту низку питань для роз'яснення, доповнення та уточнення ув'язнення. Проте, допит експерта в суді - процедура необов'язкова, оскільки питання до експерта можуть і не виникнути.

Допит експерта проводиться для роз'яснення проведеного дослідження. Під роз'ясненням можна розуміти доведення експертом до учасників судового розгляду сенсу, як окремих положень, так і всього укладення в цілому. Вони можуть стосуватися будь-яких сторін експертизи, незрозумілих суду або учасникам судового розгляду. Слід зауважити, що висновок експерта може бути незрозумілим не тільки через упущень експерта при його складанні, а й через невисоку ерудиції учасників процесу щодо обговорюваних питань, що досить часто зустрічається на практиці.

Для розуміння спектру питань, які можуть бути поставлені експерту в суді важливе значення має визначення предмета його допиту [1, с. 4]. Предметом допиту в криміналістиці визнається коло обставин, які необхідно з'ясувати. Предмет допиту судового експерта має конкретні межі, обумовлені об'єктивними факторами: процесуальним статусом судового експерта, його компетенцією, сутністю експертизи, яка проводилася [2, с. 329].

Хоча більшість науковців вважають, що допит експерта має обмежуватися суто предметом проведеного ним дослідження, слід підтримати тих вчених, які вважають, що предмет допиту експерта може виходити за межи предмету експертизи [3, с. 383]. Частина показань експерта дійсно даються відносно конкретного предмету проведеної експертизи, тобто щодо тих завдань, які були поставлені залученому експерту, і тих фактів, що були ним встановлені в ході дослідження. Проте експерту можуть бути поставлені додаткові питання, щодо обставин, які не були предметом проведеної експертизи.

Не можуть ставитися питання, не пов'язані із висновком, за яким проводиться допит. Якщо необхідність в їх вирішенні виникає, повинна призначатися нова експертиза.

При допиті експерта можуть ставитися питання, що стосуються роз'яснення загальних положень тих галузей знань, які застосовувалися при проведенні експертизи, а також спеціальних термінів. При складанні висновків експерти часто не вказують матеріали справи і особливо довідкову літературу, звідки вони беруть вихідні дані і величини для розрахунків, що породжує виникнення питань при їх допиті в суді. Експерту можуть бути задані питання, що стосуються обґрунтованості наукових положень проведеного дослідження, правомірності застосування конкретної методики, причин відмінності висновків експерта з одним і тим же питанням, протиріч між дослідницькою частиною і висновками або декількома висновками, розбіжностей між обсягом поставлених запитань і висновками, стилістичних неточностей і т. п.

Експерт при допиті може привести додаткову аргументацію своїх висновків, наприклад, додатково описати процес проведеного ним дослідження, обґрунтувати надійність застосованої методики, вибір технічних коефіцієнтів і параметрів (середніх і граничних величин). При цьому він повинен роз'яснити суду точний зміст формулювань своїх відповідей, щоб не допустити помилок в їх оцінці.

Експерт може бути допитаний і про такі факти, які з тих чи інших причин не знайшли відображення при описі дослідження. Якщо на допиті з'ясується, що експерт не вказав в своєму висновку виявлені ним при дослідженні факти, які впливають або можуть впливати на кінцеві висновки, то така неповнота висновку переростає в його необґрунтованість, що робить необхідним призначення нової експертизи.

При допиті експерта, як і при призначенні експертизи, неприпустима постановка питань, що не відносяться до його компетенції, а також питань з галузі права. Недоцільно ставити такі питання, на які дана повна і ясна відповідь у висновку експерта.

Допит експерта може бути проведений не тільки за результатами експертного дослідження, що містяться у відповідях на поставлені питання, але й щодо повідомлення про відмову у провадженні експертизи (даванні висновку), яке направляється ініціатору проведення експертизи. У останньому випадку допит проводиться з метою отримання більш детальних пояснень про причини відмови експерта у провадженні експертизи.

Таким чином, під час допиту експерта встановлюються нові факти, що мають самостійне доказове значення.

Список використаної літератури: 1. Ароцкер Л. Е. Тактика и этика судебного допроса. Москва: Юридичекая литература. 1969. 120 с. **2**. Демидова Є. Є. Предмет допиту судового експерта. *Проблеми законності*: зб. наук. праць Національного університету «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого». Харків, 2012. Вип. 119. С. 328–336. **3.** Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків: В деле, 2015. 560 с.

Роман Леонідович Пташкін,
заступник завідувача відділу комп'ютерно-технічних
та телекомунікаційних досліджень
Черкаського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України;

Руслан Анатолійович Калініченко,
головний судовий експерт відділу комп'ютерно-технічних
та телекомунікаційних досліджень
Черкаського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України

ДОСЛІДЖЕННЯ ОПЕРАТИВНОЇ ПАМ'ЯТІ В КОМП'ЮТЕРНО-ТЕХНІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

В сучасному світі невпинно зростає вплив цифрових технологій на повсякденне життя – наразі під керуванням операційних систем знаходяться не тільки персональні комп'ютери чи спеціалізоване обладнання, а й пристрої звичного нам побуту. Наприклад, таке звичне нам обладнання як телевізор за допомогою персонального комп'ютеру базового рівня, операційної системи сімейства Linux та програмного засобу на кшталт Kodi можна перетворити на повноцінний медіацентр. Також, як окремий приклад, можна розглянути використання в системах розумного будинку одноплатних комп'ютерів, на кшталт Raspberry Pi.

В обох випадках навіть мінімальні апаратні засоби знаходяться під керуванням повноцінної операційної системи сімейства Linux, яка зазвичай не має кардинальних відмінностей від систем, що застосовуються на більш «серйозному» обладнанні. Разом із значним розповсюдженням як операційних систем загалом так й окремих програмних засобів, значно збільшилась кількість випадків неправомірного втручання в їх роботу. Дедалі частіше судовим експертам за напрямком комп'ютерно-технічних досліджень, потрібно проводити дослідження специфічних програмних засобів, що зазвичай класифікуються як шкідливі чи небезпечні.

© Пташкін Р. Л., Калініченко Р. А., 2021

Деякі програмні засоби в ході своєї роботи можуть породжувати певні процеси, створювати файли чи записи реєстру, встановлювати додаткові бібліотеки чи навіть окреме програмне забезпечення. Зазвичай така інформація не зберігається в енергонезалежну пам'ять, а натомість записується в тимчасову. Іноді після виконання необхідних операцій, навіть безпосередньо програмні засоби самознищуються чи кардинально модифікують себе. Такі дії виконуються з єдиною метою – значно ускладнити проведення аналізу роботи певних засобів, приховати комп'ютерну програму загалом чи певні її функціональні можливості.

Проведення дослідження програмного забезпечення, яке або самовидаляється або розміщується в тимчасовій пам'яті, вимагає від судового експерта застосування кардинально нових методів дослідження. Адже класичні методи, як от дослідження образу носія цифрової інформації, зазвичай не містять в собі інформації про роботу певних програмних засобів. Прямим дослідженням інформаційного вмісту носія інформації іноді можливо встановити лише факт наявності програмних засобів, але не факт їхнього використання.

Загалом, для здійснення повного та об'єктивного аналізу судовому експертові необхідно мати доступ як до енергонезалежної пам'яті, так й до тимчасової. Тут важливо зазначити, під тимчасовою пам'яттю варто розуміти не тільки тимчасові файлові системи, що зазвичай розміщуються в оперативній пам'яті, а оперативну пам'ять загалом.

Загалом оперативна пам'ять містить структури даних та відомості про процеси, що працюють в системі [1]. Сюди входить віртуальна пам'ять усіх процесів, віртуальна пам'ять ядра, дескриптори, мережеві з'єднання та інші ресурси, які в даний час використовуються активними процесами[1, 2].

Дослідження оперативної пам'яті не тільки надає можливість отримати доступ до даних, які не зберігаються на енергонезалежних носіях інформації, а й провести дослідження «в динаміці». Тобто почергово створюючи дампи пам'яті можна проаналізувати як змінюється та чи інша інформація. Але створення дампу оперативної пам'яті не є тривіальним завданням. Варто прийняти до уваги той факт, що досліджуване програмне забезпечення зазвичай має функції захисту від аналізу – якщо в системі буде виявлено активний програмний засіб для аналізу (ProcMon, Wireshark, тощо) то процес може як зупинити своє виконання так й зупинити операційну систему загалом. Тобто застосування спеціалізованого програмного забезпечення, яке створює дамп оперативної пам'яті системи виконуючись в цій же системі фактично є не доцільним [3].

Доцільніше розміщувати образ досліджуваного носія інформації в віртуальному середовищі та запускати систему в рамках віртуальної машини. Використання окремої віртуальної машини дозволить здійснити дослідження оперативної пам'яті системи без інсталяції додаткових інструментів аналізу та нівелювати майже будь-який захист від здійснення аналізу [4].

В процесі підготовки до проведення аналізу дампу пам'яті варто враховувати той факт, що деякі дані можуть знаходитись в області віртуальної пам'яті – свопу. Адже менеджер віртуальної пам'яті працює таким чином, що на диск потрапляє та інформація, котра не вимагає негайної обробки. Тобто аналіз лише дампу оперативної пам'яті не гарантує повноти та об'єктивності такого дослідження, оскільки недослідженою залишиться інформація про процеси для яких було встановлено низький пріоритет. Але ця проблема загалом вирішується в процесі налаштування віртуального середовища. Щоб система не використовувала своп, достатньо виділити віртуальній машині достатню кількість оперативної пам'яті [5].

Наступним питанням, що виникне після отримання дампу оперативної пам'яті – питання вибору інструменту для проведення аналізу та узагальнення отриманих даних. Вирішення цього питання може бути ключовим для всього дослідження, адже вибір інструменту аналізу повністю залежить від досліджуваної системи та поставленого завдання.

Аналізуючи сучасні напрацювання в галузі аналізу оперативної пам'яті, особливо книг таких авторів як Монаппа [6] та Michael Hale Ligh [7], встановлено, що найбільш актуальним інструментом для дослідження вмісту оперативної пам'яті операційних систем є програмний засіб «volatility».

Фактично, «volatility» – це безкоштовна інфраструктура програмних рішень (фреймворк) для криміналістичного аналізу інформаційного вмісту оперативної пам'яті. Проаналізувавши його можливості встановлено, що основна потужність засобу заснована на його модульності – фреймворк «volatility» дозволяє підключати величезну кількість плагінів, кожен з яких вирішує певне мінімальне завдання.

Програмний засіб написаний на мові програмування «Python» й підтримує структуру пам'яті притаманну операційним системам сімейства «Windows», «Mac OS» та «Linux». Відкритість вихідних кодів дозволяє аналізувати алгоритм роботи існуючих плагінів та за необхідності створювати свої, адаптуючи їх під вирішення тих чи інших завдань.

Дослідженням деяких можливостей фреймворку «volatility» встановлено, що найбільш функціональними можливостями можна скористатись лише для аналізу оперативної пам'яті операційних систем сімейства «Windows». Можливості для аналізу системної пам'яті операційних систем «OS X» чи «Linux» є значно меншими.

Список використаної літератури: 1. T. Holt, A. Bossler, K. Seigfried-Spellar. Cybercrime and Digital Forensics. NY: Routledge, 2018. ISBN: 978-1-138-23872-5; **2.** A. Mohanta, A. Saldanha. Malware Analysis and Detection Engineering A Comprehensive Approach to Detect and Analyze Modern Malware. California: Apress Media, 2020. ISBN-13: 978-1-4842-6192-7; **3.** R. Wong. Mastering Reverse Engineering. UK, Birmingham: Packt Publishing Ltd. 2018.ISBN 978-1-78883-884-9; **4.** A. Arnes. Digital Forensics. Hoboken, NJ: Wiley, 2018; **5.** К. Монаппа. Анализ вредоносных программ. Пер. с анг. Д. Беликова. М.: ДМК Пресс, 2019. ISBN 978-5-97060-700-8. **7.** M. Hale Ligh, A. Case, J. Levy, A. Walters. The Art of Memory Forensics: Detecting Malware and Threats in Windows, Linux, and Mac Memory. Hoboken, NJ: Wiley, 2018. ISBN: 978-1-118-82509-9.

Нодирахон Собиржоновна Пулатова,
кандидат юридических наук, докторант
Ташкентского государственного юридического университета (Узбекистан)

ЗАКОННОСТЬ, ОБОСНОВАННОСТЬ И СПРАВЕДЛИВОСТЬ СУДЕБНЫХ РЕШЕНИЙ КАК ГАРАНТ ЗАЩИТЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

Деятельность судебных органов по разрешению конкретных дел можно назвать сложной, но творческой, поскольку она не сводится к формальному подведению жизненных обстоятельств под общие условия правовой нормы. Отсюда и ответственность суда за ее решения - постановление справедливого, законного и обоснованного судебного акта.

К нарушениям процессуального закона судом как проявлению несоблюдения законности в уголовном судопроизводстве законодатель неоднократно привлекает внимание. Так, о существенном нарушении уголовно-процессуального закона как об основании отмены или изменения судебного решения в апелляционном порядке говорится в ст. $497^{22.}$ УПК Республики Узбекистан: существенными нарушениями признаются такие нарушения, которые лишили или стеснили гарантированные законом права участников процесса либо иным образом помешали суду всесторонне рассмотреть дело и повлияли или могли повлиять на постановление законного, обоснованного и справедливого приговора [1].

© Пулатова Н. С., 2021

Как справедливо отмечает У.А. Тухташева, институт проверки законности, обоснованности и справедливости судебных решений в уголовном процессе является гарантией реализации принципов законности и права обжалования процессуальных действий и решений [2]. Если при рассмотрении уголовного дела судом выявлены нарушения закона, допущенные нижестоящим судом, нарушения уголовно-процессуального закона влекут за собой негативные последствия, которые создают препятствия для осуществления правосудия и правильного разрешения уголовного дела, а именно вынесения законного и обоснованного приговора, как оправдательного, так и обвинительного. Несоблюдение требований (предписаний) уголовно-процессуального закона влечет нарушение конституционных прав и свобод участников уголовного судопроизводства, а также затрудняет доступ граждан к правосудию.

Так, одним из оснований отмены или изменения приговора является отсутствие протокола судебного приговора, предусмотренного п. 10 ч. 2 ст. 497[22]УПК Республики Узбекистан [3]. Согласно указанной норме отсутствие протокола судебного заседания является безусловным основанием отмены судебного решения.

Если при рассмотрении уголовного дела выявлены нарушения, допущенные нижестоящим судом вышестоящий суд вправе вынести частное определение или постановление, в котором обращается внимание соответствующих организаций и должностных лиц на данные обстоятельства и факты нарушений закона, требующие принятия необходимых мер. Суд вправе вынести частное определение или постановление и в других случаях, если признает это необходимым для надлежащего реагирования на нарушение законности.

Проблема ответственности государства за некачественное отправление правосудия непосредственно связана с созданием необходимых организационных условий для соблюдения законности в судебной деятельности. Так, к показателям уровня организации правосудия относятся: достаточное количество судов, состояние служебной нагрузки, специализация судей[1]. Показателями результатов судебной деятельности признается общее количество рассмотренных дел, количество актов по отдельным категориям дел и промежуточных решений в различных стадиях судопроизводства, количество допущенных процессуальных, материально-правовых и в том числе латентных ошибок. Установление этих данных, представляющих критерии профессиональной компетентности судей, позволяет в известной мере оценить уровень обеспечения законности

Вопросы же квалификации и меры наказания не относятся к обоснованности приговора - они относятся к другим качествам приговора: законности и справедливости. При этом обоснованность обвинительного и оправдательного приговора имеет различное содержание: обвинительный приговор всегда должен соответствовать истине. Оправдательный приговор также должен соответствовать истине, но при постановлении оправдательного приговора истина может быть и не установлена, что в полной мере соответствует принципу презумпции невиновности. При проведении судебного разбирательства в общем порядке действует наиболее развернутая система гарантий постановления обоснованного приговора.

Пленум Верховного суда по данному вопросу прямо указывает: приговор подлежит изменению, если судебное следствие проведено неполно или односторонне, либо выводы суда, изложенные в приговоре, не соответствуют фактическим обстоятельствам дела

[1] Следует указать, что международные организации отмечают позитивные изменения в данном вопросе в Узбекистане. К ним отнесены: реорганизация судебной системы, которая включает в себя передачу функций Высшего экономического суда Верховному суду, создание новой системы административного правосудия и передачу ряда административных и технических функций, связанных с административными аспектами работы судов, от Министерства юстиции новому созданному в рамках Верховного суда Департаменту по обеспечению деятельности судов / См.: Доклад Специального докладчика по вопросу о независимости судей и адвокатов о посещении им Узбекистана. Совет по правам человека. Сорок четвертая сессия. 15 июня – 3 июля 2020 года. Пункт 3 повестки дня. Поощрение и защита всех прав человека, гражданских, политических, экономических, социальных и культурных прав, включая право на развитие.

[4]. Правильно проведенное мотивирование приговора также помогает сделать приговор обоснованным.

Судебный акт должен быть не только законным и обоснованным, но также справедливым. Поэтому Пленум Верховного Суда неоднократно указывал на необходимость назначения справедливого наказания и вынесения справедливого приговора [5].

Традиционно характеризуемое в качестве сложной, много аспектной категории, понятие «справедливость» до сих пор не нашло единого представления о себе в юридической науке[6]. Одними учеными принцип справедливости рассматривается в качестве свойства права, другие характеризуют справедливость в качестве критерия объективности правовых норм [7]. Мы поддерживаем взгляды тех ученых, которые определяют понятие «справедливость» в качестве принципа права. Так, Глазкова М.Е. указывают, что право на справедливое судебное разбирательство предполагает справедливость именно судебного процесса, а не его результата [8]. Такой подход, по нашему мнению, неправомерен, поскольку важное значение не только, и не столько справедливое судебное разбирательство, а именно справедливость результата разбирательства – решения суда.

Таким образом, суд при вынесении судебного акта должен руководствоваться при принятии решения следующими положениями:

- критерием соблюдения принципа справедливости как неотъемлемой составляющей единой системы правовых принципов выступает соответствие выносимого судебного акта иным правовым принципам как неким руководящим началам либо необходимый и обоснованный отход от них, продиктованный соображениями наиболее адекватного распределения прав и обязанностей с учетом разделяемых большинством общества представлений о должном и правильном;

- одним из важнейших содержательных аспектов принципа справедливости выступают соразмерность и пропорциональность при итоговом распределении прав и обязанностей. Данный тезис подтверждается, исходя из простого умозаключения о том, что нарушение правовой аксиомы (например, «никто не может быть судьей в своем собственном деле» или «закон, устанавливающий новую или более высокую ответственность, обратной силы не имеет») автоматически влечет за собой неадекватное перераспределение прав и обязанностей, а следовательно, противоречит важному содержательному аспекту справедливости;

Итак, судебный акт должен быть не только законным и обоснованным, но также справедливым, поэтому проблема наиболее справедливого применения норм права стоит в одном ряду с проблемой законности и обоснованности правоприменительного акта и неотделима от нее.

Список использованной литературы: 1. Национальная база данных законодательства, 18.02.2021 г., № 03/21/675/0126. **2**. Тухташева У.А. Уголовно-процессуальные пути устранения судебных ошибок: автореф. доктор.(DSc) дисс. по юрид. Наукам. - Т., 2020. – С. 54. **3.** Национальная база данных законодательства, 15.01.2021 г., № 03/21/667/0035; 13.02.2021 г., № 03/21/673/0112; 18.02.2021 г., № 03/21/675/0126. **4.** Постановление Пленума Верховного суда Республики Узбекистан от 20 апреля 2021 г № 13 «О практике рассмотрения судами уголовных дел в апелляционном порядке» / https://lex.uz/docs/5407630, доступ открытый. **5**. Постановление Пленума Верховного суда Республики Узбекистан «О решении суда» от 24 мая 2019 года № 12 / https://lex.uz/docs/4396488, доступ открытый. **6**. Жуков А.М. Справедливость в праве и юридической ответственности // Вестн. Тольят. гос. ун-та. 2011. № 1. - С. 127. **7**. Галактионов С. А. Принцип справедливости (Уголовно-правовой аспект): дис. ...канд. юрид. наук. Рязань. 2004. - С. 3; Пресняков М. В. Конституционный принцип справедливости: юридическая природа и нормативное содержание: автореф. дис. … д-ра юрид. наук. - Саратов, 2010. С. 2. **8**. Глазкова М.Е. Применение европейских стандартов отправления правосудия в российском арбитражном процессе: монография [Электронный ресурс] // Доступ из справочно-правовой системы «ГАРАНТ».

Оксана Василівна Пчеліна,
доктор юридичних наук, професор, доцент кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Проблема домашнього насильства з кожним роком набуває більшого обсягу суспільного усвідомлення, оскільки, як відзначає Ю.М. Слухаєнко, насильство в родині руйнує фундамент безпеки як самої сім'ї, так і суспільства. Саме проблема насильства в сім'ї тісно пов'язана з такими явищами, як зростання кількості розлучень, бездоглядність та безпритульність дітей, формування насильницького менталітету нації, жебракування, втрати загальнолюдських цінностей любові та взаєморозуміння. Крім того, це явище є одним із чинників формування адиктивної поведінки в особи та передумовою вчинення нею кримінальних правопорушень [1, с. 296]. У зв'язку з цим важливо своєчасно з боку уповноважених суб'єктів уживати всіх необхідних заходів, спрямованих на попередження вказаних протиправних проявів, а у разі їх вчинення – припинення та притягнення винних осіб до відповідної юридичної відповідальності.

Найбільшою суспільною небезпекою вирізняються кримінальні правопорушення. Саме тому актуальним вбачається питання про своєчасне виявлення й ефективне досудове розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. Для цього потрібно чітко усвідомлювати зміст домашнього насильства як правового феномену, а також їх криміналістичну класифікацію, щоб правильно планувати й організовувати діяльність з розслідування вказаних правопорушень.

Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень виконує важливу функцію при формуванні окремих криміналістичних методик, оскільки дозволяє поділяти протиправні діяння на види та підвиди за певними критеріями. У криміналістичній класифікації, яка безумовно базується на кримінально-правовій, на відміну від останньої враховуються такі ознаки, які істотно впливають на специфіку здійснення розслідування, а саме на його організацію і планування, висунення слідчих версій, визначення типових слідчих ситуацій та систем слідчих дій і заходів щодо їх розв'язання. Тому повністю поділяємо думку, що криміналістична класифікація є засобом упорядкування окремих категорій злочинів за їх криміналістично значущими ознаками [2, с. 161, 162], що сприяє формуванню криміналістичних характеристик злочинів і розробці окремих криміналістичних методик; базується на кримінально-правовій класифікації і вважає за необхідне враховувати спосіб вчинення та приховування злочину, особу злочинця і потерпілого, місце вчинення злочину та інші чинники [3, с. 119].

Відповідно криміналістична класифікація злочинів є методом пізнання, який полягає в систематизації злочинів за криміналістично значущими ознаками відповідно до законів логіки задля вдосконалення теоретичних основ існуючих і розробки нових криміналістичних методик із метою задоволення потреб слідчої практики. Досягнення вказаної мети можливе за використання подвійного критерію (кримінально-правового й криміналістичного). Криміналістична класифікація набуває особливого значення під час розробки окремих криміналістичних методик, оскільки дозволяє врахувати всі деталі механізму чи то технології злочинної діяльності, їх взаємообумовленість. Знання про вказані закономірності використовуються під час розробки криміналістичних характеристик виділених видів злочинів і методичних рекомендації з розслідування. Оперуючи відомостями, відображеними в такого роду криміналістичних характеристиках, слідчий в змозі прогнозувати та вибирати напрям розслідування за умов інформаційного дефіциту. У такий спосіб криміналістична класифікація злочинів виконує роль

© Пчеліна О. В., 2021

інструмента, який наближає досягнення криміналістичної науки до потреб практики та відображає її прикладний характер [4, с. 308].

Щоб сформувати криміналістичну класифікацію домашнього насильства, попередньо слід з'ясувати сутність і характерні ознаки останнього. З цією ціллю, передусім, варто проаналізувати визначення досліджуваного терміну на нормативно-правовому рівні. Зокрема, у п. (b) ч. 1 ст. 3 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами вказується, що «домашнє насильство» означає всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які відбуваються в лоні сім'ї чи в межах місця проживання або між колишніми чи теперішніми подружжями або партнерами, незалежно від того, чи проживає правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні або незалежно від того, чи проживав правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні [5]. У Рекомендації Rec (2002) 5 від 30.04.2002 про захист жінок від насильства Комітет міністрів Ради Європи під насильством, що здійснюється в сім'ї по відношенню до жінки, пропонує розуміти, зокрема, «образи фізичного і психічного характеру, зловживання емоційного і психологічного характеру, зґвалтування, сексуальне насильство, інцест, зґвалтування одного з подружжя / постійного або випадкового партнера, співмешканця іншим, злочини, що здійснюються в ім'я честі, ушкодження жіночих статевих органів, а також інші дії, що здійснюються відповідно до народних традицій та завдають жінкам значної шкоди (як, наприклад, шлюб з примусу)» [6].

У національному законодавстві тлумачення домашнього насильства наводиться в законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», в п. 3 ч. 1 ст. 1 якого зазначається, що «домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [7]. Дещо вужча дефініція законодавцем наводиться у кримінальному законодавстві під час визначення складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126[1] КК України. Зокрема, в диспозиції наведеної норми права вказується, що домашнє насильство – це «навмисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи» [8].

З вищенаведеного помітно, що домашнє насильство характеризується такими основними ознаками як способами вчинення, особою правопорушника, особою потерпілого та взаємовідносинами між ними. На це вказує й слідча та судова практика виявлення та розслідування названих кримінальних правопорушень. Через що, вважаємо, ці риси повинні бути використані як критерії криміналістичної класифікації домашнього насильства, адже вони дозволять сформувати мікрометодики, які є більш інформативними у порівнянні з укрупненими криміналістичними методиками.

Отже, домашнє насильство можна класифікувати водночас за кримінально-правовими й криміналістичними ознаками, тобто за змішаним критерієм. Зокрема, в залежності від кримінально-правової кваліфікації слід розрізняти домашнє насильство й інші кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством; у залежності від форми й способу вчинення домашнього насильства варто виокремлювати фізичне, сексуальне, психологічне й економічне насильство; за особистісними, в тому числі віктимологічними, характеристиками потерпілих від домашнього насильства осіб потрібно

виділяти домашнє насильство щодо жінок, чоловіків, малолітніх/неповнолітніх, осіб похилого віку, подружжя, іншого родича, осіб, які спільно проживають однією сім'єю, але не перебувають у родинних відносинах чи шлюбі тощо [9, с. 331]; за особою правопорушника домашнє насильство буває таким, що вчиняється чоловіками, жінками, неповнолітніми особами.

Список використаної літератури: 1. Слухаєнко Ю.М. Криміналістична характеристика домашнього насильства. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка.* 2020. Вип. 3 (91). С. 295–306. DOI: 10.33766/2524-0323.91.295-306. **2**. Журавель В.А. Криміналістична класифікація злочинів: засади формування та механізм застосування. *Вісник Академії правових наук України.* 2002. Вип. 3 (30). С. 160–166. **3**. Шепітько В.Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / за ред. акад. НАН України В.Я. Тація. Харків: Право, 2001. 560 с. **4**. Пчеліна О.В. Криміналістична класифікація злочинів. *Право і суспільство.* 2014. № 6–1. Частина 2. С. 304–309. **5**. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: міжнародний документ, конвенція від 11.05.2011. *ЛІГА:ЗАКОН: інформаційно-правова система.* URL: https://ips.ligazakon.net/document/mu11251. **6**. Рекомендація № R (2002) 5 Комітету міністрів державам-членам про захист жінок від насильства, прийнята 30 квітня 2002 року, і Пояснювальна записка. URL: http://hrlibrary.umn.edu/russian/euro/RRec(2002)5.html. **7**. Про запобігання та протидію домашньому насильству: закон України від 07.12.2017 № 2229–VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2018. № 5. Ст. 35. **8**. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131. **9**. Пчеліна О.В. Перспективність побудови методики розслідування домашнього насильства. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2020. № 4. С. 329–332. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-4/79.

Валерій Дмитрович Пчолкін,
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Ефективність розкриття злочинів залежить від раціональної організації досудового розслідування, що передбачає обрання оптимальних методів одержання доказової інформації в межах чинного законодавства. Отже, в сучасних умовах з урахуванням законодавчих змін, досягнень науково-технічного прогресу, видозмін механізмів злочинної діяльності мають розроблятися відповідні криміналістичні методики. Криміналістична методика виникла в результаті інтеграції та диференціації наукових знань та об'єднує в собі передові досягнення криміналістичної техніки й тактики щодо оптимальної організації розслідування злочинів та судового розгляду певних категорій кримінальних проваджень. Загально визначено, що криміналістична методика є системою наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій щодо організації та здійснення розслідування та запобігання окремим видам злочинів [1, с. 415].

Теоретичні засади становлення та формування криміналістичних методик досліджували такі українські науковці, як А. Ф. Волобуєв, В. А. Журавель, О. Н. Колесніченко,

© Пчолкін В. Д., 2021

В. О. Коновалова, В. О. Малярова, О. В. Пчеліна, М. В. Салтевський, Р. Л. Степанюк, В. В. Тіщенко, О. В. Федосова, С. С. Чернявський, В. М. Шевчук, В. Ю. Шепітько, Б. В. Щур та ін. Аналіз сучасного стану праць із зазначеної тематики свідчить, що проблематику виявлення та розслідування злочинів узагалі можна визнати найбільш науково досліджуваною в сучасній криміналістиці, а методико-криміналістичне забезпечення слідчої діяльності – одним із найважливіших напрямів її розвитку. Але, незважаючи на низку наукових напрацювань в окресленій галузі, чимало питань потребує подальшого розроблення, оскільки в сучасних криміналістичних дослідженнях окремі положення методики розслідування зумовлені завданнями реформованого кримінального процесуального законодавства. Суттєва зміна підходів до регламентації порядку досудового розслідування, повноважень його суб'єктів, правил провадження окремих слідчих дій та інші новації кримінального процесуального закону вимагають від криміналістичної науки перегляду багатьох усталених положень і рекомендацій, зокрема, з методики розслідування окремих видів злочинів, із метою їх приведення до відповідності із реаліями практики [2, с. 611; 3, с. 236].

Нині зусилля вчених-криміналістів спрямовані на дослідження проблеми формування системи методики розслідування злочинів, її форм, напрямів, адаптації методик загального порядку та їх різновидів. Значний інтерес становить акцентування уваги на питаннях систематизації в методиці розслідування, оскільки це сприяє науковій обґрунтованості цього розділу системи криміналістики. У цьому плані дослідження, що належать В. А. Журавлю, є зразком нового, інноваційного підходу до формування та систематизації наукових знань. В його монографії «Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції» (видана 2012 р.) [4], уперше в інноваційному плані розглянуто сучасні тенденції формування та розвитку методики розслідування окремих видів злочинів. У новій манері в монографії висвітлено проблеми технології формування методики розслідування окремих видів злочинів і структуру деяких криміналістичних методик.

Слід погодитись з науковцями, що структурування будь-якої системи знань є невід'ємним процесом для оптимізації її пізнавальної функції. Щодо криміналістичних методик, то структурування також забезпечує їх функціональне призначення. Тому, беззаперечним є твердження науковців, що відсутність єдиного підходу до структурування окремої криміналістичної методики шкодить можливостям практичного впровадження наукових рекомендацій. Крім того вчені-криміналісти стверджують, що невід'ємною складовою окремих криміналістичних методик мають стати рекомендації щодо особливостей тактики негласних слідчих (розшукових) дій. Як відомо, ці питання упродовж багатьох років розроблялися в науці оперативно-розшукової діяльності. Сьогодні необхідно, по-перше, відповідні знання інтегрувати в криміналістику, а по-друге, надалі розвивати основні положення. Зараз уже важко уявити методику розслідування складних категорій злочинів без висвітлення специфіки проведення негласних слідчих (розшукових) дій і тактичних операцій, до складу яких вони входять [3, с. 244; 5, с. 117– 127].

Отже, науковці останнім часом стали звертати увагу на наявність оперативно-розшукового аспекту в структурі методики розслідування злочинів. На наш погляд, такий підхід є інноваційним, становить певний науковий і практичний інтерес, має право на існування, але потребує детального аналізу, наукового обґрунтування та перевірки його ефективності на практиці. Важливо зауважити, що останнім часом у наукових дослідженнях та спеціальній юридичній літературі більше уваги почали приділяти питанням оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження [6, с. 246–255; 7, с. 60–68].

Поділяючи зміст цих поглядів, видається доцільним визначити авторську позицію щодо сутності оперативно-розшукового забезпечення і його місця в структурі методики розслідування злочинів. Уважаємо, що включення оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження до структури методики розслідування злочинів зумовлено необхідністю застосування сил та засобів оперативно-розшукової діяльності

під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на створення оптимальних умов для: здійснення повного й об'єктивного процесу доказування; подолання або нейтралізації протидії розслідуванню; виконання функції захисту (безпеки) учасників кримінального процесу; гарантування реалізації принципу невідворотності відповідальності винних за скоєне [8, с. 238–246]. Отже, розглянута нами роль оперативно-розшукового забезпечення в кримінальному провадженні дає змогу зробити висновок про необхідність його внесення як окремого елемента до структури методики розслідування злочинів.

У підсумку слід зазначити, що в юридичній літературі вже багато років використовується сталий термін теорії оперативно-розшукової діяльності – «оперативно-розшукове забезпечення», який може бути запозичений для застосування й іншими науками кримінально-правового циклу. Апробація цього терміну вже відбулася в багатьох наукових роботах із теорії оперативно-розшукової діяльності та криміналістики, що дозволяє розглядати його як окремий структурний елемент методики розслідування злочинів. Таким чином, перспективи подальшого розвитку методики розслідування злочинів пов'язані із застосуванням нових підходів у використанні сил та засобів оперативно-розшукової діяльності в ході кримінального провадження.

Список використаної літератури: 1. Криміналістика: підручник / В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, В. О. Коновалова [та ін.]; за ред. В. Ю. Шепітька. 5 – те вид., переробл. та допов. Київ: Ін Юре, 2016. 640 с. **2.** Пчолкін В. Д., Янович Ю. П. Проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства. *Форум права*. 2011. № 4. С. 611–616. URL: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11pvdovu.pdf **3.** Степанюк Р. Л. Проблеми розвитку криміналістичної методики в умовах реформування кримінальної юстиції України. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2016. № 1 (12). С. 236–245. **4.** Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Харків: Апостиль, 2012. 302 с. **5.** Шевчук В. М. Проблеми формування та удосконалення окремих криміналістичних методик. *Challenges in Science of Nowadays* : Proceedings of the 5th Intern. Sci. and Practical Conf. (July 16-18, 2020). Washington, USA, 2020. P. 117–127. **6.** Сокуренко В. В., Чернявський С. С. Проблеми оперативно-розшукового забезпечення досудового розслідування у справах про фінансове шахрайство. *Науковий вісник КНУВС*. 2010. № 1. Ч. 2. С. 246–255. **7.** Стащак М. В. Теоретична інтерпретація концепту «оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження». *Бюлетень МВС України*. Київ, 2014. № 199. с. 60–68. **8.** Пчолкін В. Д., Федосова О. В. Інтеграційні процеси та їх вплив на формування структури методики розслідування злочинів. *KELM*. 2020. № 5 (33). С. 238–246.

Ульзана Хамидуллаевна Рахимова,
преподаватель кафедры «Уголовно-процессуальное право»
Ташкентского государственного юридического университета (Узбекистан);

Захро Зафаровна Гайратова,
студентка 3 курса Ташкентского государственного юридического университета (Узбекистан)

ГЛОБАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ СУДЕБНО-ЭКСПЕРТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

На сегодняшний день судопроизводство невозможно представить себе без применения специальных исследований, проводимый лицом, обладающим знаниями в

© Рахимова У. Х., Гайратова З. З., 2021

сфере науки, искусства, техники, ремесла [1]. Так как, заключение эксперта является одним из самых важных доказательств по делу. Конфликты, связанные с экспертными ошибками, информация о которых иногда появляется в СМИ, частично возникают благодаря низкому уровню знаний в области естественных и других наук.

Так, исходя из практики разных стран к актуальным проблемам в области судебно-экспертной деятельности следует отнести следующие:

- отсутствие единой терминологии и унифицированных подходов к формам выводов;
- обучение судебных экспертов и лицензирование их деятельности;
- отсутствие стандартов и аккредитации лабораторий;
- неполнота изложения хода и результатов исследования в заключении эксперта;
- недостаточное финансирование, контроль и др.

Анализируя вышеизложенное можно сказать, что эти проблемы носят глобальный характер и не зависят ни от правовой системы и особенностей национального судопроизводства, ни от уровня экономического развития.

Еще одна из проблем в области судебно-экспертной деятельности – это проблема выбора между государственными и негосударственными экспертными учреждениями. В некоторых стан традиционно отдают достоинства государственным экспертным учреждениям, так как они лучше обеспечены, лучше контролируются, их сотрудники проходят периодические переаттестации. При этом привлечение как государственных, так и негосударственных экспертных учреждений вызывает сомнение в независимости и соблюдении принципа состязательности сторон [2].

Вышеперечисленные проблемы влияют на один важнейший аспект судебно-экспертной деятельности – качество предоставляемых услуг, которое определяется совокупностью трех критериев: время проведения экспертизы, ее стоимость и, главное, достоверность выводов.

Обучения экспертов – качество их работы зависит от наличия у них специальных знаний как в области конкретной науки, лежащей в основе экспертного исследования, так и в области права, а также от сформированности не только профессиональных, но и общекультурных компетенций, которые обеспечивают определенный уровень морально-этических принципов и психологических установок и в конечном счете объективность и независимость выводов.

Лицензирование судебно-экспертной деятельности, аккредитация лабораторий, реестр судебных экспертов и ***их периодическая переаттестация*** должны служить механизмами, которые позволяют не допустить или отделить экспертов, не отвечающих установленным требованиям, и обеспечить уровень материально технического и методического обеспечения, который необходим для качественного проведения экспертных исследований.

Необходимо добавить, что выбор государственного или негосударственного экспертного учреждения также связан с поиском качества. Сторона защиты стремится получить заключение из негосударственного экспертного учреждения, предполагая на независимость от стороны обвинения и также в тех случаях, когда в государственных экспертных учреждениях нет соответствующих специалистов. Правоохранительные органы выбирают негосударственные экспертные учреждения в том случае, если в государственных нет соответствующих специалистов либо если в государственных экспертных учреждениях большая очередь и это чревато нарушением процессуальных сроков. С другой стороны, именно стремление правоохранительных органов назначать как можно больше судебных экспертиз в свои ведомственные экспертные учреждения и порождает большие очереди и чрезмерную загруженность экспертов, которая помимо затягивания сроков влияет на эффективность их работы.

Таким образом, набор проблем в области судебно-экспертной деятельности действительно представляется универсальным, несмотря на все различия в истории судебно-экспертных учреждений и системы правосудия, правовых системах, политической и экономической обстановке. Примерно одинаковыми выглядят и подходы к решению этих проблем [3].

Список использованной литературы: 1. У Рахимова. История становления судебной экспертизы в Республике Узбекистан. //Общество и инновации. 2021. 2 (1/S). **2.** Аминев Ф.Б. О проблеме качества судебно-экспертных исследований и путях ее решения // Вопросы экспертной практики: Информ. бюлл. Спец. вып. – М., 2017. – С. 9–14. **3**. Е.В. Пискунова. проблемы судебно-экспертной деятельности, общие для россии и других стран мира. (Обзор). // Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Сер. 4, Государство и право: Реферативный журнал. 2019. №2. **4.** Уголовный процессуальный кодекс Украины: Статьи 101, 102 https://kodeksy.-com.ua/ka/ugolovno_protsesualnij_kodeks_ukraini/statja-101.htm **5**. Уголовный процессуальный кодекс РУз: статьи 172-187 https://lex.uz/docs/111463 **6**. Закон Республики Узбекистан «О судебной экспертизе» №ЗРУ-249 01.06.2010 https://lex.uz/docs/1633100 **7**. Закон Украины «О судебной экспертизе» от 25 февраля 1994 года №4038-XII http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=12090

Ульзана Хамидуллаевна Рахимова,
преподаватель кафедры «Уголовно-процессуальное право»
Ташкентского государственного юридического университета
(Узбекистан);

Рузиев Бехруз Малик ўгли,
студент 3 курса факультета «Уголовное правосудие»
Ташкентского государственного юридического университета
(Узбекистан)

МЕРЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ИНСТИТУТА ПОНЯТЫХ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

Последние годы отмечаются осуществлением масштабных реформ во всех сферах Узбекистана. Проведена валютная реформа, стартовало налоговое реформирование, намечаются реформы в административной и аграрной сфере.

В стратегии действии за 2017 – 2021 годы, утвержденной Президентом Республики Узбекистан, Шавкат Мирамоновичом Мирзиёевым указаны четкие задания, направленные на реформирования уголовно-процессуального законодательства Республики Узбекистан. В частности, были созданы административные суды, а также хозяйственные суды были превращены в экономические. Таких изменений очень много.

Среди всех институтов уголовного процесса особое место имеет «институт понятых», который в свою очередь помогает в осуществлении правосудия дознавателем, следователем, прокурором и судом, а также служит соблюдением законности при проведения некоторых следственных действий.

Мы хотели рассмотреть институт понятых с точки зрения уголовно-процессуального законодательства Республики Узбекистан, но в начале, хотелось бы немного вернуться в историю уголовного судопроизводства. Из содержания статьи 87 главы X Соборного уложения следует, что понятыми являлись «сторонние люди, добрые,

© Рахимова У. Х., Рузиев Б. М., 2021

кому мочно верити». В Соборном уложении впервые упоминается не только сам термин «понятые», но и в статье 139 главы X «О суде» вводится почти современный институт понятых. Устав уголовного судопроизводства 1864 года впервые установил минимальное количество понятых, участвующих в следственных действиях: не менее двух [1,с. 9].

Бесспорно, для инквизиционного процесса введение этого института было достаточно прогрессивным явлением.

Общее понятие понятого, относящееся не только к Уголовному процессу, дано в юридическом словаре и звучит оно следующим образом: понятой – это лицо, приглашаемое для участия в производстве осмотра, обыска, выемки, освидетельствования, опознания и других следственных действий в случаях, предусмотренных разными законодательствами. Понятых должно быть не менее двух. В качестве понятого могут выступать любые не заинтересованные в деле лица. Понятые обязаны удостоверить факт, содержание и результаты действий, производящихся в их присутствии. Они вправе делать замечания, которые подлежат занесению в протокол соответствующего следственного действия [2, с. 446].

Согласно статье 73 Уголовно – процессуального кодекса Республики Узбекистан, понятые вызываются дознавателем, следователем, прокурором в случаях, предусмотренных настоящим Кодексом, для удостоверения факта производства следственного или иного действия, его хода и результатов. Для участия в производстве следственного действия должно быть вызвано не менее двух понятых из числа совершеннолетних граждан, не заинтересованных в исходе дела. Перед началом следственного действия дознаватель, следователь или прокурор разъясняет понятым их права и обязанности.

Далее в статье 74 Уголовно – процессуального кодекса Республики Узбекистан указывается права и обязанности понятых Понятой имеет право: участвовать в производстве следственного действия; делать по поводу следственного действия заявления и замечания, подлежащие занесению в протокол; знакомиться с протоколом следственного действия, в котором он участвовал; приносить жалобы на действия и решения дознавателя, следователя, прокурора.

Понятой обязан: явиться по вызову дознавателя, следователя, прокурора; принять участие в производстве следственного действия; удостоверить своей подписью в протоколе следственного действия факт производства этого действия, его ход и результаты; не разглашать без разрешения дознавателя, следователя, прокурора материалы дознания и предварительного следствия. За уклонение понятого от выполнения своих обязанностей без уважительных причин, понятой несет установленную законом ответственность [3].

Таким образом, институт понятых в уголовно-процессуальном законодательстве Республики Узбекистан имеет особое место в осуществлении правосудия.

Список использованной литературы: 1. Хитрова О. В. Участие понятых в российском уголовном судопроизводстве. - Москва, 1996. - С. 9. **2.** Сухарева А.Я., Крутских В.Е. Большой юридический словарь. – М., 2004. – С. 446

Ульзана Хамидуллаевна Рахимова,
преподаватель кафедры «Уголовно-процессуальное право»
Ташкентского государственного юридического университета
(Узбекистан);

Гафуров Улугбек Шухрат ўгли,
студент 3 курса факультета «Уголовное правосудие»
Ташкентского государственного юридического университета
(Узбекистан)

ИНСТИТУТ ДОКАЗЫВАНИЯ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

Актуальность темы нашей работы определяется тем, что в настоящее время в нашей стране Республики Узбекистан проводятся обширные реформы в институте доказывания уголовного судопроизводства.

В теории уголовного процесса и на практике ни у кого не вызывает возражений утверждение о том, что доказывание, является центральным компонентом всей уголовно-процессуальной деятельности, «сердцевиной» уголовного процесса [1, с. 130]. Сущность всего вышеперечисленного относится к тому что, доказывание – это осуществляемая в установленном процессуальным законом порядке деятельность органов дознания, предварительного следствия, прокурора и суда по собиранию, проверке и оценке доказательств в целях установления истины по уголовному делу и выполнения задач уголовного процесса. Исследуя само доказывание, мы исходим из основных концептуальных положений теории. Принято считать, что для раскрытия преступления, изобличения виновного, его справедливого наказания, а также для того, чтобы не допустить привлечения к уголовной ответственности невиновных, при производстве по каждому уголовному делу необходимо правильно выяснить все существенные для разрешения дела обстоятельства. Задачи уголовного процесса могут быть выполнены только тогда, когда органы предварительного следствия и суд установят истину по уголовному делу.

От доказывания зависит успешное раскрытие преступлений, справедливое наказание каждого, совершившего преступление. В процессе доказывания уполномоченные на то государственные органы и должностные лица при участии других участников уголовного процесса собирают, проверяют и оценивают доказательства. Доказывание осуществляется в соответствии с установленной законом процедурой, обеспечивающей достижение истины по делу при соблюдении прав и свобод человека и гражданина. Раскрыть преступление – значит установить, выявить лиц, совершивших преступление, выявить и устранить все обстоятельства, способствовавшие совершению преступления, собрать все данные, закрепить их, то есть доказать. Необходимо достоверно установить обстоятельства, являющиеся предметом уголовного дела, и на этой основе применить к конкретному случаю нормы права, устанавливающие санкции и воспитательно-профилактические меры.

В законодательстве нашей страны установлено понятие самого доказательства и перечни их составляющей. Так, в статье 81 Уголовно-процессуального кодекса Республики Узбекистан [2] говорится о его видах: «доказательствами по уголовному делу являются любые фактические данные, на основе которых в определенном законом порядке орган дознания, следователь и суд устанавливают наличие или отсутствие общественно опасного деяния, виновность лица, совершившего это деяние, и иные обстоятельства, имеющие значения для правильного разрешения дела. Эти данные устанавливаются: показаниями свидетеля, потерпевшего, подозреваемого, обвиняемого, подсудимого, заключением эксперта, вещественными доказательствами, материалами

© Рахимова У. Х., Гафуров У. Ш., 2021

звукозаписи, видеозаписи и кинофотосъемки, протоколами следственных и судебных действий и иными документами». А определение доказывания взяло свое место в законодательстве как: собирание, проверка и оценка доказательств с целью установления истины об обстоятельствах, имеющих значение для законного, обоснованного и справедливого разрешения дела.

Обстоятельства, которые входят в предмет доказывания, необходимо устанавливать лишь в нужном объеме. Этот объем и именуется пределами доказывания. Л. Д. Кокорев указывал, что существует взаимосвязь между предметом и пределами доказывания, как между целью и средствами ее достижения. Он считал, что пределы доказывания отвечают на вопрос, с помощью чего и какими средствами обеспечивается оптимальная глубина и достаточность доказательств для достоверного познания входящих в предмет доказывания обстоятельств. Максимальные пределы доказывания обычно предполагают полную доказанность всех обстоятельств главного факта. Например, на момент возбуждения уголовного дела достоверно установлены с помощью доказательств событие преступления и лицо, его совершившее. В таких случаях принято говорить о возбуждении уголовного дела в условиях очевидности преступления.

Большинство процессуалистов определяли доказательства через фактические данные, однако, понимая под ними те же самые факты реальной действительности. Например, В. Д. Арсеньев писал, что уголовно-процессуальными доказательствами являются фактические данные (факты настоящего и прошлого), связанные с подлежащими установлению фактическими обстоятельствами уголовного дела [3,с. 51]. В соответствии со статьей 82 УПК доказыванию для завершения производства по уголовному делу, направления дела в суд и постановления обвинительного приговора подлежат:

1) объект преступления; характер и размер вреда, причиненного преступлением; обстоятельства, характеризующие личность потерпевшего;

2) время, место, способ, а также другие указанные в Уголовном кодексе обстоятельства совершения преступления; причинная связь между деянием и наступившими общественно опасными последствиями;

3) совершение преступления данным лицом;

4) совершение преступления с прямым или косвенным умыслом либо по небрежности или самонадеянности; мотивы и цели преступления;

5) обстоятельства, характеризующие личность обвиняемого, подсудимого.

Таким образом, анализируя все вышеперечисленные факты, будет целесообразно обобщить условия - установленные законом правила, которые выражают характерные черты доказывания и определяют наиболее существенные требования, предъявляемые к порядку собирания, проверки и оценки доказательств и принятию решений.

Список использованной литературы: 1. Владимиров Л. Е. Учение об уголовных доказательствах. Части: общая и особенная. СПб., 1910. С. 98. **2.** Арсеньев В. Д. Вопросы общей теории судебных доказательств. М., 1964. С. 130. **3.** http://lex.uz/

Ульзана Хамидуллаевна Рахимова,
преподаватель кафедры «Уголовно-процессуальное право»
Ташкентского государственного юридического университета
(Узбекистан)

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

XXI век прочно ассоциируется с высокими технологиями. Почти в каждой сфере деятельности человека существует различного рода цифровые технологии, упрощающие жизнь и работу людей. К таким технологиям относится и искусственный интеллект (далее – ИИ). В числе лидирующих направлений использования ИИ – сфера безопасности. Применение ИИ в юриспруденции находится в самой нижней строке рейтинга [1].

Если кратко останавливаться на том, что такое искусственный интеллект, то можно смело утверждать, что ни в научной литературе, ни в нормативно-правовом акте не пришли к консенсусу об одинаковом определении этого понятия. Дефиниция и её толкование отличаются исходя из сферы его применения. В юридической литературе ученые трактуют определение искусственного интеллекта как компьютеризованную систему, осуществляющую действия, требующие наличия интеллекта [2]. По определению другого ученого-процессуалиста, искусственный интеллект – это программная система, состоящая из определенных алгоритмов, предназначенных для выполнения различных логических, аналитических, творческих и других операций, которые способен выполнить человеческий разум [3]. По нашему мнению, вторая дефиниция более подробно раскрывает возможности искусственного интеллекта.

Когда дело доходит до функций и задач, которые ИИ может выполнять, ученые разделяют три подхода при его использовании в уголовном процессе.

Первый подход: искусственный интеллект, как помощник должностным лицам, осуществляющим правосудие, т.е. дознавателя, следователя, прокурора и судьи. Данный подход упрощает работу сотрудников правоохранительных органов и суда, а также сокращает время рассмотрения уголовного дела, тем самым ускоряя отправление правосудия.

Второй подход: искусственный интеллект как замена должностных лиц, осуществляющих правосудие. Сейчас реализовать этот подход полностью невозможно так как ИИ небезгрешен, и любая его ошибка может привести к нарушениям прав, свобод и законных интересов личности. *Третий подход:* искусственный интеллект, осуществляющий надзор за решениями должностных лиц. Например, судья вынес оправдательный приговор, после его проверки и изучения фабулы дела программной системой, она выдает результат, что необходимо было вынести обвинительный приговор. В этом случае может возникнуть мысль, что судья действовал недобросовестно и получил какую-то выгоду.

В последние годы Евросоюз сделал большой шаг к роботизации правовой деятельности, но несомненным лидером по данному вопросу является США. Этому способствует финансовые и технологические возможности рынка и устойчивость правовой системы страны в целом.

Наравне с США, ИИ также используется в Великобритании, КНР, Франции, Германии, Австрии, Нидерландах, Польше, Украине и Аргентине в системе следствия и судов. Если в первых трех странах ИИ используется в уголовном процессе, то Франция ограничилась лишь судебным процессом по гражданским делам. В судах КНР ИИ помогает судьям принимать решения, предоставляет правовую информацию сторонам процесса и служит поднятию качество услуг [4].

Если в Индии возможность использования ИИ для повышения эффективности и скорости работы судебной системы только изучается [5], то в Украине в апреле 2021 года прошло первое судебное заседание при председательстве ИИ в роли судьи, что является реализацией Концепции развития ИИ. Это прямое доказательство отрицания мнения

© Рахимова У. Х., 2021

вице-президента Федеральной палаты адвокатов РФ Владислава Гриба, утверждавшего, что в ближайшие сто и более лет ни роботов-юристов, ни роботов-судей не появится [6].

В результате закономерно возникает вопрос: может ли ИИ заменить судью? На данный момент ответ на этот вопрос скорее нет, чем да. По крайней мере, нынешний уровень ИИ не позволяет его полноценно использовать в уголовном процессе. В нем слишком много оценочных понятий, такие как «дух закона», «справедливость», «внутренне убеждение», для которых ИИ неприменим. Внедрение системы повлечет необходимость пересмотра базовых принципов процесса, принципа состязательности в особенности. Сложно представить, как именно стороны обвинения и защиты будут состязаться в правильности своих позиций перед лицом ИИ.

Список использованной литературы: 1. Ларина Е., Обнинский В. Искусственный интеллект Этика и право. – М.: Книжный мир – 2019 г. – с. 3. **2.** В. В. Станчиц Искусственный интеллект в уголовном процесс // Состояние, проблемы и перспективы развития юридической науки и практики: белорусский и зарубежный опыт: сб. науч. ст. // ГрГУ им. Янки Купалы; ред. кол. С. Е. Чебуранова (гл. ред.) [и др.]. – Гродно: ГрГУ, 2021. – с. 242-246. **3.** Шамсутдинов Б.С. Перспективы использования искусственного интеллекта в уголовном процессе // Научно-практические исследования, 11-2 (34), 2020 г. – с. 52-55. **4.** Мяло Д. Крадущийся тигр. Искусственный интеллект в Китае принимает решения по делам, а судьи отправляют правосудие в соцсетях. [Электронный ресурс] Доступно по URL: https://www.law.ru/article/22959-kradushchiysya-tigr-kak-iskusstvennyy-intellekt-stanovitsya-chastyu-sudebnoy-sistemy-kitaya. **5**. (https://cio.economictimes.indiatimes.com/news/next-gen-technologies/pm-pitches-for-world-class-judicial-system-powered-by-ai/80742164) **6.** Из выступления В. Гриба в круглом столе «Юристы в цифровом мире: практический деятель в области права или технический специалист?» в Аналитическом Центре при Правительстве Российской Федерации 30 марта 2021 года [Электронный ресурс] Доступно по URL: https://fparf.ru/news/fpa/uchityvat-riski-kotorye-vlechet-tsifrovizatsiya-/

Сурайё Махмудовна Рахмонова,
доктор юридических наук, доцент, заведующая кафедрой уголовного права Высшей школы судей при Высшем судейском совете Республики Узбекистан

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ ПРИНЦИПОВ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА С УЧЕТОМ СОВРЕМЕННЫХ ПОДХОДОВ И АЛЬТЕРНАТИВНЫХ ФОРМ УГОЛОВНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА

За прошедшие годы национальное уголовно-процессуальное законодательство претерпело значительные изменения, направленные на совершенствование его норм, имплементацию передовых международных стандартов и зарубежных практик с целью безусловного обеспечения прав и свобод граждан, привлекаемых к участию в уголовном процессе.

Прорывным этапом реформирования судебно-правовой системы в целом стало принятие Стратегии действий по пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан в 2017 – 2021 годах, определившей важнейшие направления государственной политики в сфере **обеспечения верховенства закона.**

Коренным образом преобразованы правоохранительные органы, деятельность которых направлена на безусловное выполнение каждым сотрудником своего служебного долга «Служить интересам народа» и раннюю профилактику правонарушений,

© Рахмонова С. М., 2021

а не только на борьбу с их последствиями. Реализация всех указанных стратегических задач непосредственно связана с концептуальным реформированием национальной законодательной базы.

В частности, Постановлением Президента Республики Узбекистан «О мерах по коренному реформированию Уголовного и Уголовно-процессуального законодательства» от 14 мая 2018 года утверждена Концепция совершенствования уголовного и уголовно-процессуального законодательства.

Именно Концепция предопределяет выработку и реализацию кардинально новых идей и задач уголовно-правовой политики государства, важным направлением которой является **систематизация и гармонизация норм уголовно-процессуального законодательства**.

Поскольку ключевым намеченным результатом реализации Концепции станет новое Уголовно-процессуальное законодательство, необходимо отметить, что основным базисом, на котором формируется вся конструкция закона, являются **принципы уголовного судопроизводства**. Ни одна процессуальная норма не должна им противоречить, нормы, регулирующие уголовное судопроизводство, должны вытекать из принципов процесса и им соответствовать.

Принципам уголовного судопроизводства подчинено решение всех частных вопросов уголовно-процессуальной деятельности. Закон не в состоянии предусмотреть и урегулировать все вопросы, которые могут возникнуть в каждом конкретном случае. Поэтому, когда участник уголовно-процессуального отношения действует самостоятельно, без конкретных указаний закона, он в своих действиях обязан руководствоваться принципами уголовного судопроизводства. Реализация принципов в каждом конкретном деле, каждом уголовно-процессуальном правоотношении – юридическая обязанность суда, прокурора, следователя и дознавателя.

Особое значение принципы уголовного судопроизводства имеют в правоприменительной деятельности при наличии пробелов в уголовно-процессуальном законодательстве, а также при коллизии (несогласованности) правовых норм либо затруднении в их применении. В указанных случаях лица, осуществляющие производство уголовного дела также обязаны руководствоваться принципами уголовного процесса.

Вместе с тем необходимо отметить, что принципы уголовного судопроизводства представляют собой единую систему, существование которой обуславливает наличие взаимосвязи, взаимозависимости и взаимообусловленности принципов, соответственно нарушение любого из них влечет за собой признание нарушения и остальных принципов.

Принципы уголовного процесса, главным образом вытекают из конституционных гарантий, которые в свою очередь основаны на нормах международных документов.

Ценность международных нормативных актов состоит в том, что они служат, с одной стороны, источниками уголовно-процессуального права, а с другой — базой для его развития и совершенствования. Они являются движущей силой в преобразовании уголовного судопроизводства в целом и умножения гарантий прав личности в частности.

Анализ международных договоров и официальных документов, принятых в рамках ООН, Совета Европы позволили выделить ряд международных принципов, которые преимущественно отражены также и в национальном уголовно-процессуальном законодательстве: законность; справедливость; истина; равенство; гласность (открытость); публичность; состязательность; участие общественности в уголовном процессе; уважение чести и достоинства; неприкосновенность личности; неприкосновенности личной и семейной жизни; охрана прав и свобод человека и гражданина в уголовном судопроизводстве; обеспечение эффективной правовой помощи; презумпция невиновности; свобода обжалования процессуальных действий и решений; язык уголовного судопроизводства.

Следует обратить внимание на то, что указанный выше перечень принципов, закрепленных в международных актах, практически полностью отражен в Конституции и УПК Республики Узбекистан.

Однако современная уголовно-правовая политика государства требует выработки кардинально новых идей и задач при построении нового уголовно-процессуального законодательства, что выражается в необходимости расширения сферы действия международных принципов состязательности, диспозитивности, а также оптимального сокращения публичных начал, увеличения объема полномочий участников, расширении сферы защиты прав и свобод граждан за счет усиления процессуальных гарантий.

К сожалению, сегодня в отечественной судебно-следственной и правоприменительной практике сохраняется ряд проблемных вопросов и недостатков, в некоторой степени сдерживающих всестороннюю и полную реализацию приоритетных задач уголовного судопроизводства. В частности, следует отметить, что система действующего уголовно-процессуального законодательства, будучи чрезмерно громоздкой, не имеет достаточных реальных механизмов, которые обеспечивали бы оптимальное разрешение уголовно-правового спора. Таким образом, проблемы процессуальной экономии, с одной стороны, и необходимость совершенствования процессуальных гарантий - с другой, сегодня приобретают острую актуальность.

Любые изменения в жизни общества неизбежно сказываются на формах уголовного судопроизводства. Существует неразрывная связь уголовной политики с общей конструкцией уголовно-процессуальной формы, обусловленной политическими, экономическими, историческими и культурными причинами. Поэтому призывы к расширению уголовной ответственности и усилению наказания не гармонируют с такими направлениями современной уголовно-процессуальной политики Республики Узбекистан, как гуманизация уголовного процесса, повышение защищенности личности, демократизация уголовно-процессуальных мер борьбы с преступностью.

Одно из концептуальных направлений, ориентирующее современную форму уголовного процесса, выражено в решении проблемы баланса личных, общественных и государственных интересов в сфере уголовного преследования. Во всех случаях, когда есть возможность решить задачу при минимальном ограничении прав личности, необходимо отказываться от жестоких мер.

Несомненно, развитие уголовного процесса Республики Узбекистан происходит на собственной исторической основе, но с учетом международно-правового опыта. Основные заимствования, реализованные в ходе судебно-правовой реформы в нашей стране, касаются общепризнанных принципов в области защиты прав личности; стандартов правосудия; судебного контроля в стадии предварительного расследования. Вместе с тем существует объективная необходимость в использовании западного и национального исторического опыта реализации современных общих уголовно-процессуальных стратегий, касаемо, во-первых, уголовного преследования, во-вторых, социальной поддержки потерпевшего, и в третьих, рациональности и эффективности уголовного судопроизводства.

Именно эти новые направления и предопределяют дальнейшие тенденции и перспективы развития системы принципов уголовного судопроизводства.

В последнее время в уголовно-процессуальной политике разных стран возрос интерес к нетрадиционным формам реакции государства на нарушение уголовного закона. Поиск оптимальных способов разрешения конфликтов, возникающих в связи с совершением преступлений, связан, в первую очередь, с проблемой дифференциации, с необходимостью совершенствования уголовно-процессуальной формы, с рациональностью и экономичностью использования сил и средств судопроизводства, с обеспечением скорейшей защиты прав граждан и удовлетворением их интересов. Однако немаловажную роль в данном процессе сыграл кризис традиционной концепции реакции государства на преступление. Как следствие этого - желание найти альтернативные методы разрешения уголовно-правовых конфликтов, которое связано с частичной сменой приоритетов в системе уголовного судопроизводства.

Как известно, традиционными методами реакции государства на нарушение уголовного закона являются уголовное преследование, уголовная ответственность и наказание. Отказ от применения не только уголовного наказания, но и по возможности ото всех традиционных уголовно-процессуальных механизмов, развитие в законодательстве и правоприменительной практике разнообразных альтернатив уголовному преследованию стало одной из ключевых тенденций зарубежного уголовного судопроизводства. Она является объективной и универсальной, поскольку наблюдается почти во всех западных уголовно-процессуальных системах, как англосаксонских, так и континентальных. Безусловно, Узбекистан не стоит в стороне от этих процессов, поскольку на совершенствование системы уголовного судопроизводства в нашей стране существенное влияние оказывает зарубежное уголовно-процессуальное законодательство и общие тенденции развития уголовного и уголовно-процессуального права, присущие большинству европейских государств.

Одним из основных направлений Концепции развития уголовно-процессуального законодательства Республики Узбекистан является разработка внедрение новых альтернативных форм и процедур уголовного процесса.

Альтернативы уголовному преследованию - это сравнительно новое явление в уголовном судопроизводстве, действия и процедуры, существующие вне традиционного уголовного процесса. Они заменяют классические способы реакции государства на преступления иными формами реагирования на него. Альтернативные меры направлены на решение множества задач:

1) способствуют разрешению кризиса традиционной концепции реакции государства на нарушение уголовного закона и преодолению ее различных негативных эффектов;

2) позволяют найти оптимальные способы разрешения конфликтов, возникающих в связи с совершением, как правило, нетяжких преступлений (альтернативы уголовному преследованию, уголовной ответственности, уголовному наказанию);

3) дают возможность использовать наряду с методом принуждения метод поощрения;

4) способствуют дифференциации, ускорению, упрощению процесса, что снижает нагрузку на уголовное судопроизводство, которая может больше внимания уделить опасной преступности и тяжким преступлениям;

5) максимально быстро, в кратчайшие сроки восстанавливают права потерпевшего;

6) смягчают действие принципа целесообразности возбуждения уголовного дела и являются способом борьбы с полным отказом государства от реакции на конкретное преступление в некоторых зарубежных странах.

Таким образом, разработка процедур, существующих вне традиционного уголовного процесса, позволяет говорить о смене "парадигмы наказания" на "парадигму восстановления", которая направлена на примирение и преодоление вредных последствий нарушения уголовного закона вне рамок уголовного преследования.

Проблемы борьбы с преступностью, оптимизации системы уголовного судопроизводства, защиты прав его участников и возмещения вреда лицам, в отношении которых было совершено преступление, развития примирительных форм разрешения уголовно-правовых конфликтов нашли свое отражение в документах международного характера.

Современное уголовное судопроизводство Республики Узбекистан тоже находится в процессе поиска оптимального соотношения между традиционными процессуальными институтами и новыми, внедряемыми для решения задач дифференциации процессуальной формы, увеличения диспозитивности в рамках уголовного процесса, максимально полного восстановления прав потерпевшего.

Узбекистан остается одной из стран, где нет принципа целесообразности возбуждения уголовного преследования, который серьезно повлиял на развитие альтернатив уголовному преследованию за рубежом.

Отечественным вариантом альтернатив уголовному преследованию можно считать институт освобождения от уголовной ответственности по основаниям, предусмотренным

частью второй ст. 84 УПК. Однако освобождение от уголовной ответственности при наличии этих оснований является правом компетентных органов, а не их обязанностью.

В зарубежных государствах, и прежде всего в странах англосаксонского права, накоплен богатый опыт вовлечения в сферу уголовного процесса различных программ восстановительного правосудия, прежде всего, при разрешении уголовных дел в отношении несовершеннолетних. Восстановительное правосудие является одним из вариантов альтернатив уголовному преследованию, который в последнее время завоевывает все больший авторитет в мировой юридической практике. Основной задачей здесь является не наказание, а примирение правонарушителя с жертвой и возмещение ущерба.

Альтернативы уголовному преследованию являются объективным явлением дифференциации уголовного процесса, способствуют расширению демократических начал, реализации принципов гуманизма и участия общественности в судопроизводстве. Они обладают несомненным положительным потенциалом, на что указывает как опыт применения зарубежных вариантов альтернатив уголовному преследованию, так и практика оснований освобождения от уголовной ответственности.

Без сомнения, действующее уголовно-процессуальное законодательство нуждается в соответствующей перестройке механизма принципов уголовного судопроизводства. Однако осуществляться это должно так, чтобы не нарушались и не игнорировались закрепленные в Конституции и в УПК принципы, являющиеся общепризнанными стандартами отправления справедливого правосудия по уголовным делам.

В заключение, следует отметить, что на нынешнем этапе разработки оптимальной структуры уголовно-процессуального закона необходимо создать национальную систему принципов уголовного судопроизводства, основанную на гуманном, уважительном и бережном отношении к человеку – основному и главному ресурсу силы, мощи и процветания любого государства.

Роман Романович Романів,
курсант 4 курсу факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ;

Тетяна Анатоліївна Орлова,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики,
судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

ОЦІНКА ПСИХІЧНОГО СТАНУ ОСОБИ ПОЛІЦЕЙСЬКИМ І ВИДИ ПСИХІЧНИХ РОЗЛАДІВ

У сьогоднішній роботі поліцейського є багато нюансів, одним з них є вміння виявляти і оцінювати психічні розлади у осіб, з якими він спілкується. Коли поліцейський виявив ознаки психічного розладу, потрібно одразу ж залучити спеціаліста у галузі психіатрії, який допоможе провести окремі слідчі дії (допит особи, її обшук, слідчий експеримент, тощо).

Визначення психічного розладу передбачено законом України «Про психіатричну допомогу», зокрема психічні розлади - розлади психічної діяльності, визнані такими згідно з чинною в Україні Міжнародною статистичною класифікацією хвороб, травм і причин смерті [1].

Згідно п.3 ч.1 ст. 41 закону України «Про Національну поліцію» передбачено, що поліцейське піклування може здійснюватися щодо особи, яка має ознаки вираженого

© Романів Р. Р., Орлова Т. А., 2021

психічного розладу і створює реальну небезпеку оточуючим або собі [2]. Про застосування поліцейського піклування поліцейським складається протокол. Поліцейському заборонено здійснювати обшук особи, щодо якої здійснюється поліцейське піклування, а для забезпечення особистої безпеки необхідно застосовувати поверхневу перевірку. При виявленні в ході поверхневої перевірки будь-яких слідів правопорушення поліцейський забезпечує їх схоронність та огляд відповідно до вимог статті 237 КПК [3].

Тобто ми бачимо що потрібно поліцейському дбати про особисту безпеку, бо особи з психічним розладом не контролюють свої дії, і також робити все по закону.

Також є визначені на законодавчому рівні групи психічних розладів, що становлять медичний критерій неосудності:

1. Хронічне психічне захворювання;
2. Тимчасовий розлад психічної діяльності;
3. Недоумство (слабоумство);
4. Інший хворобливий стан психіки [4].

Водночас потрібно пам'ятати, що неосудність визначається за двома аспектами - інтелектуальним (нездатність особи усвідомлювати значення своїх дій) та вольовим (нездатність особи керувати своїми діями), для наявності неосудності достатньо однієї ознаки [5].

Отже, ми можемо зробити висновок, що підхід до осіб які мають психічні розлади повинен бути індивідуальним, також кримінальне провадження за участю цих людей має свою особливість у труднощах доведення допустимості виявлених доказів за участю таких осіб, а також відсутність у законодавстві алгоритму проведення окремих слідчих дії за участю осіб, у яких є психічні розлади.

Список використаної літератури : 1. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22 лютого 2000 р. поточна редакція - від 20.12.2018 . – Офіц. вид. – *Офіційний вісник України, в*ід 07.04.2000 — 2000 р., № 12, стор. 24, стаття 444, код акта 15251/200, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14; **2**. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // *Голос України* URL: http://www.golos.com.ua-/article/257729; **3**.Науково-практичний коментар Закону України «Про Національну поліцію» / Кол. авт.; кер. авт. кол. д.ю.н., доц. Т.П. Мінка. – Дніпро : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2017. – 480 с. **4**. Вісник кримінологічної асоціації України // А. Васильєв. URL: https://visnikkau.webnode.com.ua/news/neosudnist-vid-lat-impossibilitas-facti-nezdatnist-osobi-yaka-viluchaje-jiji-z-diji-zakonu/; **5.** Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ // Особливості участі осіб із психічними розладами у кримінальному провадженні: теоретичний та практичний аспекти //Дар'я Лазарєва. URL: https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2021/03/s4_ua_re/43.pdf

Віталій Володимирович Романюк,
кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ;

Наталія Вікторівна Романюк,
завідувач відділення захисту інтелектуальної власності відділу організації наукової діяльності та захисту інтелектуальної власності Харківського національного університету внутрішніх справ

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОТЕРПІЛОГО У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАХИСТОМ АВТОРСЬКОГО ПРАВА

Відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права» № 3792-XII від 23 грудня 1993 року, авторське право захищає результати творчої діяльності людини: твори в галузі науки, літератури та мистецтва, виступи, лекції, промови, проповіді, комп'ютерні програми, бази даних, музичні твори з текстом і без тексту, аудіовізуальні твори, твори образотворчого мистецтва, твори архітектури, містобудування і садово-паркового мистецтва, фотографічні твори (в тому числі твори, виконані способами, подібними до фотографії), ілюстрації, карти, плани, креслення, ескізи, пластичні твори, що стосуються географії, геології, топографії, техніки, архітектури та інших сфер діяльності, похідні твори, збірники творів, збірники обробок фольклору, енциклопедії та антології, збірники звичайних даних, тексти перекладів для дублювання, озвучення, субтитрування українською та іншими мовами іноземних аудіовізуальних творів тощо [1].

Набуте авторське право відноситься, по-перше, до категорії невідчужуваного немайнового (особистого) права, що полягає у володінні авторством на твір з моменту його створення та, по-друге, майнового права, сутність якого зводиться до можливості правовласника використовувати результат своєї творчої праці на власний розсуд. Крім того, носіями авторського права на виконання вимог Цивільного кодексу України є і фізичні і юридичні особи.

Як і будь-яке право особи, авторське право потребує крім законодавчого визначення, ще й дієвих способів його захисту. Саме про це йдеться у положеннях ст. 51 згадуваного закону «захист особистих немайнових і майнових прав суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав здійснюється в порядку, встановленому адміністративним, цивільним і кримінальним законодавством». В той же час, під час здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях, пов'язаних із захистом авторського права, непоодинокими є випадки, коли у органу досудового розслідування виникають труднощі зі з'ясуванням суб'єкта авторського права, права якого були порушені внаслідок вчинення кримінального правопорушення.

Визначення особи потерпілого у кримінальних провадженнях, де об'єктом посягання є авторські права правовласника не викликає складнощів, якщо потерпілим виступає сам автор об'єкта інтелектуальної власності. Проте, у разі, якщо об'єкт авторського права було створено за умовами трудового договору, авторське особисте немайнове право на службовий твір належить його автору (ст. 16 Закону України «Про авторське право і суміжні права»). Разом з цим, майнове право на службовий твір належить роботодавцю, якщо інше не передбачено трудовим договором (контрактом) та/або цивільно-правовим договором між автором і роботодавцем. У разі розгляду порушення авторського права на твір, створеного за трудовим договором, необхідно враховувати, що потерпілим може бути як виконавець, так і працедавець. Одним із способів встановлення приналежності авторських прав є використання спеціальних знань.

© Романюк В. В., Романюк Н. В., 2021

Так, у необхідних випадках доречно провести авторознавче, мистецтвознавче, почеркознавче або літературознавче дослідження.

Однією зі складових, що ускладнюють визначення потерпілого у досліджуваній категорії кримінальних проваджень, є відсутність обов'язкової державної реєстрації авторського права. Відповідно, за браком останньої суттєво збільшується ризик втрати доказу щодо встановлення приналежності авторського права конкретному суб'єкту.

За ствердженням О.А. Севідова, на початковому етапі розслідування злочинних порушень авторського права слідчому необхідно мати низку специфічної інформації, яка буде містите в собі дані про факти порушення авторського права потерпілого. Враховуючи, що відповідно до вимог ст. 55 КПК України, потерпілим у кримінальному провадженні може бути як фізична так і юридична особа, при розслідуванні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 176 КК України, це положення набуває істотного значення. Для виконання завдань кримінального провадження слідчому, у тому числі, необхідно мати повні та достовірні данні про належність авторського права потерпілому [2, с. 249].

В подальшому, акцентуючи свою увагу виключно на порядку захисту особистих немайнових і майнових прав суб'єктів авторського права, встановленому кримінальним законодавством, зазначимо, що суб'єкт авторського права у кримінальному провадженні виступає і як заявник, і як особа, яка має право звернутися з цивільним позовом про відшкодування матеріальних збитків/компенсації за незаконне використання об'єктів авторського права. Звернувшись до результатів аналізу дослідження судової статистики, проведеної колективом дослідників, зазначимо, шо у більшості судових справ цивільні позови потерпілими не подавались, не зважаючи на доведеність у судовому процесі матеріальних збитків, решта позовів у жодному випадку не була задоволена у повному обсязі [3, с. 48].

Список використаної літератури: 1. Закон України «Про авторське право і суміжні права» № 3792-XII від 23 грудня 1993 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text **2.** Севідов О.А. Щодо встановлення приналежності авторського права потерпілому за законодавством України. *Форум права*. 2015. № 4. С. 249-252. **3**. Малиш А., Заянчуковський С., Крижановський Д. Судова практика щодо неправомірного використання об'єктів авторського права. *Інтелектуальна власність*. 2016. № 10. С. 47-51.

Віталій Володимирович Романюк,
кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ІНСТИТУТ ПОНЯТИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ УЗБЕКИСТАН

Дослідженню ролі і місця понятого як учасника кримінального судочинства приділяється увага вченими-процесуалістами як України, так і Узбекистану, оскільки його участь сприяє досягненню завдань кримінального провадження, створенню необхідних умов для найбільш об'єктивного і правильного проведення слідчих (розшукових) дій і при цьому є однією з гарантій забезпечення прав і законних інтересів учасників процесу.

Обґрунтування необхідності існування інституту понятих у кримінальному процесі зводиться до забезпечення дотримання закону службовою особою, яка проводить слідчу (розшукову) дію; надання переконливості відомостям, отриманим під час проведення

© Романюк В. В., 2021

таких дій; можливості перевірити в судовому засіданні відповідність фактичних даних, зафіксованих в протоколі слідчої (розшукової) дії, обставинам, що мали місце в дійсності.

Першими історичними пам'ятками становлення і розвитку досліджуваного інституту є Соборне Уложення 1649 р. і Статут кримінального судочинства 1864 р. Саме в цих документальних джерелах права вперше було регламентовано коло процесуальних дій за участю понятих, вимоги, що пред'являються до них, а також відповідальність за неправомірні дії, вчинені з понятими.

В подальшому інститут понятих отримав свій розвиток в нормативно-правових актах вже радянського періоду. Слід зазначити, що в цей історичний етап свого існування Україна і Узбекистан мали спільну нормативну правову базу в сфері кримінального процесу з незначними відмінностями. Відповідно до кримінально-процесуальних кодексів, чинних на протязі майже 70 років існування радянської держави і права, залучення понятих передбачалось при проведенні більшості слідчих дій: виїмки, обшуку, огляду, огляду, слідчого експерименту, при пред'явленні для впізнання, ексгумації, накладення арешту на майно. Крім того, їх участь засвідчувала факт неможливості підписання протоколу слідчої дії обвинуваченим, підозрюваним, свідком або іншою особою через фізичні вади. Незважаючи на внесення безлічі змін і доповнень як до КПК УРСР 1960 р. так до в КПК УзРСР, прийнятого у 1959 р., на протязі всього періоду їх чинності інститут понятих не зазнав суттєвого вдосконалення, що вказує на його стабільність і консерватизм.

З моменту надбання 24 і 31 серпня 1991 року Україною і Узбекистаном відповідно своєї незалежності, наші країни перебували у активному пошуку своєї національної кримінальної процесуальної системи, в результаті якого в Республіці Узбекистан 22 вересня 1994 було прийнято Кримінально-процесуальний кодекс. В Україні Кримінальний процесуальний кодекс було прийнято Верховною Радою України лише 13 квітня 2012 р. Зауважимо, що кожен із зазначених законів з урахуванням як національних так і політичних традицій має свої особливості. Та кількість змін і доповнень, внесених до КПК України і Республіки Узбекистан, а це понад 100 та 60 поправок відповідно, свідчать про їх якість і вказують на необхідність подальших активних спільних дій наукового потенціалу і представників правозастосовних органів, спрямованих на удосконалення національного кримінального процесуального законодавства. Не виключенням став і інститут понятих.

Так, у КПК України, починаючи з 2012 року процесуальне становище понятого як учасника кримінального судочинства жодного разу не піддавалося змінам і доповненням, що на перший погляд свідчить про відсутність проблемних питань, або ж про небажання законодавця «почути» представників і практики і науки, які весь цей час намагаються донести ідею про необхідність зміни чинних підходів до інституту понятих.

Порівнюючи позиції законодавців двох країн, викладених у КПК, можна стверджувати наступне:

1) поняті є учасниками кримінального провадження (п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України, розділ 2 КПК РУ), одночасно з цим, в Україні поняті і їх правове положення не набуло окремої самостійної норми, що викликає певні труднощі в розумінні змісту їх процесуального статусу і подальшої його реалізації в кримінальному провадженні, при цьому, КПК РУ нарівні з іншими учасниками кримінального процесу, повноцінно закріпив статус понятих. Незважаючи на це, деякі ознаки процесуального статусу понятих знайшли своє відображення, наприклад, у ч. 3 ст. 66 КПК України щодо заборони понятому на вимогу слідчого, прокурора не розголошувати відомості, що стали йому відомі під час його участі у процесуальній дії. У той же час, ст. 74 КПК РУ містить перелік прав, обов'язків і підстави притягнення до відповідальності понятого;

2) на відміну від КПК України, в ч. 7 ст. 223 якого зазначено перелік слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, що проводяться за участю незацікавлених осіб (понятих), у положеннях ст. 73 КПК РУ розкривається і їх функціональне призначення, а саме те, що поняті викликаються дізнавачем, слідчим, прокурором у випадках,

передбачених законом, для засвідчення факту проведення слідчої чи іншої дії, їх ходу та результатів. Крім того, що поняті повинні бути незацікавленими, ч. 2 ст. 73 КПК РУ пред'являє до таких осіб вимогу бути повнолітніми, що в майбутньому істотно полегшує роботу правозастосувача, бо на понятих покладається обов'язок давати правдиві показання, але вже як свідків. На жаль, в Україні це положення не має нормативного закріплення, в той же час представники органів досудового розслідування і прокуратури звертають на це увагу і при встановленні відомостей щодо особи, вибірково, з поправкою на вік, підходять до відбору понятих;

3) що стосується обставин, що обмежують участь в кримінальному судочинстві понятих, слід зазначити, що в Україні до них належать випадки, коли запрошена як понятий особа являється у цьому провадженні потерпілим, родичем підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівником правоохоронних органів, а також зацікавленою у результатах кримінального провадження. В ч. 2 ст. 78 КПК РУ наведено більш розширений перелік таких же обставин, наприклад, у разі, якщо понятий бере участь або раніше брав участь в справі як цивільний позивач, цивільний відповідач, експерт, спеціаліст, перекладач, свідок, захисник, законний представник підозрюваного, обвинуваченого, підсудного чи представника потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача або він є родичем будь-кого з посадових осіб, відповідальних за провадження у даній справі чи інших перерахованих вище осіб; крім того, поняті підлягають відводу у разі, якщо вони є працівниками органів внутрішніх справ, служби державної безпеки, державної служби безпеки Президента Республіки Узбекистан, прокуратури, юстиції або суду. Зазначений коло обмежень свідчить про досить високі і вибіркові вимоги до понятих;

4) процесуальним досягненням КПК РУ, на нашу думку, є право понятого на відшкодування понесених ним витрат (наприклад, збереження середнього заробітку за місцем його роботи) та застосування елементарних заходів безпеки у вигляді ненадання для ознайомлення вступних частин протоколів слідчих дій. Досить незвичним для українського законодавства є вимога, що міститься в ч. 2 ст. 352 КПК РУ, що стосується ситуації, коли одну слідчу дію проводять декілька слідчих або слідчий і підлеглі йому дізнавачі, які діють одночасно в різних приміщеннях або на значній відстані один від одного. В цьому випадку біля кожного слідчого і дізнавача постійно повинні знаходитися не менше двох понятих;

Незважаючи на позначений дисбаланс правової регламентації інституту понятих в наших країнах, в окремих моментах КПК України є більш динамічним і прогресивним. Йдеться про положення норми, закріпленої в ч. 7 ст. 223 КПК України, відповідно до якою, слідчий, дізнавач і прокурор, при проведенні слідчих (розшукових) дій, в яких передбачена участь понятих, у разі застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної процесуальної дії, вправі цим обмежитися, крім випадків проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи. Беручи до уваги, що, як правило, відеозапис здійснюється співробітником правоохоронного органу, який теоретично є зацікавленим у результатах кримінального провадження, вимоги до правил такої технічної фіксації значно збільшуються, в той же час, в подальшому, при оцінці слідчим, прокурором і судом доказів, ймовірність втрати такого джерела доказів суттєво мінімізується.

Даний матеріал не є об'єктивно повним виходячи з формату його викладення, проте, досягнення України і Республіки Узбекистан в галузі кримінального процесуального законодавства, що регулює діяльність інституту понятих, дає підґрунтя для подальшого науково-практичного обговорення і формулювання відповідних висновків.

Список використаної літератури: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text. **2**. Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Узбекистан від 22.09.1994 р № 2013 XII. URL: https://lex.uz/docs/111463#186126.

Наталія Олександрівна Савліва,
студентка 3 курсу юридичного факультету
Національного авіаційного університету (м. Київ);

Ірина Феофанівна Літвінова,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і процесу юридичного факультету
Національного авіаційного університету (м. Київ)

СУТЬ ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Сучасне європейське право з прав людини підтримує широкий сенс презумпції невинуватості, а саме – що не лише поводження з особою, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вироком суду, має відповідати поводженню з невинуватою особою (це положення також знайшло своє нормативне закріплення у новому Кодексі – частина 5 статті 17 КПК 2012 р.), а й досудове розслідування має проводитися, наскільки це можливо, як немовби обвинувачений є невинуватим [1].

Сутність кримінально-правових презумпцій полягає у припущенні існування певного юридичного факту, що має кримінально-правові наслідки, незалежно від того, доведені чи ні будь-які пов'язані з ним факти [2]. Особливу увагу слід звернути на презумпцію невинуватості, яка є однією з головних засад кримінального провадження. У процесуальному значенні презумпція невинуватості виступає гарантією всебічного, повного та неупередженого дослідження обставин кримінальної справи.

Головний зміст презумпції невинуватості полягає в тому, що особа може бути визнана винуватою у вчиненні кримінального правопорушення і покарана лише за умови, що її вина буде доведена в передбаченому законом порядку і встановлена обвинувальним вироком суду [3].

Принцип презумпції невинуватості є конституційним у більшості цивілізованих країн. Більш того, він являє собою атрибут демократичного правосуддя. У Рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи «Про надання інформації щодо кримінального судочинства через засоби масової інформації» цей принцип задекларований під окремим номером і має у своїй редакції такий зміст: «Повага до принципу презумпції невинуватості є невід'ємною частиною права на справедливий суд»[4].

Варто зазначити, що процесуально-правові презумпції закріпилися в законодавстві України – наприклад, презумпція невинуватості обвинуваченого закріплена в ст. 62 Конституції України, в Кримінальному кодексі (ч. 2.ст. 2), а також у Кримінальному процесуальному кодексі (ст. 17).

Презумпція невинуватості виражає собою не особисту думку тієї чи іншої особи, яка веде провадження, а об'єктивне правове становище. За допомогою презумпції у кримінальному процесі вдається зберегти рівновагу сторін – сторони обвинувачення та підозрюваної особи. Таким чином, презумпція невинуватості є найважливішою умовою дотримання принципу рівності сторін у кримінальному процесі.

Гарантійна функція принципу презумпції невинуватості спрямована на

закріплення привілейованої позиції обвинуваченого в процесі, адже не він має доказувати свою невинуватість, а навпаки – на прокурора покладається обов'язок доказування вини і лише за допомогою таких засобів, які не порушують права обвинуваченого. Крім підозрюваного та обвинуваченого під захистом презумпції невинуватості знаходяться й інші суб'єкти кримінального провадження – свідки, особи, в помешканнях яких проводяться обшуки, особи, що фактично підозрюються в скоєнні кримінального правопорушення, однак не наділені відповідним статусом [1].

© Савліва Н. О., Літвінова І. Ф., 2021

У кримінально-правовому регулюванні за допомогою презумпції невинуватості досягається узгодженість норм кримінального права з нормами інших галузей права; забезпечується сталість кримінально-правового регулювання; досягається юридична лаконічність та чіткість; відбувається зосередження на використанні найбільш доцільних засобів кримінально-правового впливу.

Загалом презумпції сприяють також подоланню колізій у кримінальному праві. Оскільки навіть наявність незначного дефекту у нормі кримінального права може призвести до неможливості її застосування, презумпції допомагають уникнути безвихідних ситуацій у процесі застосування норм права [5].

Отже, презумпція невинуватості застосовується для усунення протиріч у кримінально-процесуальному регулюванні та сприяє запобіганню створенню правової невизначеності при здійсненні кримінального провадження. Варто наголосити, що презумпція невинуватості виступає загальнолюдською цінністю та гарантує законність та дотримання прав людини. Вона сприяє раціональному і справедливому порядку доказування обставин у кримінальному провадженні.

Список використаної літератури: 1. Фулей Тетяна. Презумпція невинуватості: концептуальні підходи. Журнал «Слово національної школи суддів України». 2012. № 1 (1). С. 39. **2.** Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. / уклад .: В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. Аконіт, 2008. Т. 2. С. 928. **3**. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. №2341-III. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text. **4.** Мирошниченко Т.М. Реалізація засади презумпції невинуватості в процесі кримінального процесуального доказування. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. Серія ПРАВО. Випуск 40. Том 2. **5.** Котуха О.С. Непрямі матеріально-правові презумпції в кримінальному праві України. Часопис Київського університету права. Кримінальне право та кримінологія. 2012. С. 297.

Тетяна Іванівна Савчук,
кандидат юридичних наук, доцент,
спеціаліст-криміналіст відділу криміналістичного забезпечення
слідчого управління Головного управління Національної поліції
в Харківській області;

Олена Володимирівна Некрасова,
викладач вищої категорії,
викладач-методист Харківського обласного медичного фахового коледжу

ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ДИТИНИ, ПОСТРАЖДАЛОЇ ВІД БУЛІНГУ

Незважаючи на стан розвитку людства акти жорстокого поводження з дитиною не є різкістю. Вони присутні у будь-яких сферах існування дитини: в сім'ї, закладі освіти або місцях проведення дозвілля тощо. Останнім часом особливого резонансу набули акти насильства, що проявляються в освітньому середовищі дитини. У 2018 році законодавець вперше ввів в правову сферу термін «булінг», для позначення даного явища.

Так, під булінгом (цькуванням) розглядаються діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших

© Савчук Т. І., Некрасова О. В., 2021

учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [1]

Булінг може проявлятися в різних формах (проявах): 1) фізичний булінг – наприклад, умисні штовхання, стусани, удари, нанесення побоїв, тілесних ушкоджень та ін.; 2) економічний булінг – наприклад, вимагання (у дитини вимагають гроші, їжу, інші речі, примушують щось вкрасти) або пошкодження та інші дії з майном (пошкодження, викрадення, захування особистих речей жертви); 3) сексуальний булінг – є підвидом фізичного, це будьякі систематичні дії сексуального характеру; 4) психологічний булінг – насильство, пов'язане з дією на психіку, що наносить психологічну травму шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість наприклад: образливе ім'я, з яким постійно звертаються до жертви, дражніння, зведення наклепів, поширення образливих чуток та ін.; образливі жести або дії, наприклад, плювки в жертву або в її бік; залякування, наприклад, використання агресивної мови тіла й інтонації голосу для змушення дитини робити чи не робити щось; ізоляція, наприклад, жертва навмисно ізолюється, виганяється чи ігнорується частиною або всім класом; 5) кібербулінг – цькування за допомогою інтернету, мобільних телефонів та інших електронних пристроїв [2, с. 308-310].

Однак слід зазначити, що наслідки булінгу можуть бути найрізноманітніші для всіх його учасників, а не лише для потерпілого. Крім того, вони можуть виходити далеко за межі закладу освіти та впливати на найближче оточення дитини, на її майбутнє життя. Ці наслідки можуть виявлятися, як одразу (так звані «прямі»), так і через довготривалий час («віддалені»). Найважче наслідки булінгу позначаються на потерпілому (жертві). До прямих наслідків для потерпілого (жертви) булінгу належать: фізичні травми та ушкодження; гострі психічні порушення (страх, тривога, гнів), які можуть проявлятися у прагненні кудись тікати, сховатися, у зовнішній байдужості тощо. Віддаленими наслідками булінгу є серйозні порушення фізичного, психічного та соціального стану дитини, які неминуче позначаються на її подальшому житті [3, с. 59].

Жертви булінгу переживають важкі емоції – почуття приниження і сором, страх, розпач і злість. Булінг вкрай негативно впливає на соціалізацію жертви, спричиняючи: неадекватне сприйняття себе (занижена самооцінка, комплекс неповноцінності, беззахисність); негативне сприйняття однолітків (відсторонення від спілкування, самотність, пропуски уроків у школі); неадекватне сприймання реальності (підвищена тривожність, різноманітні фобії, неврози); девіантну поведінку (схильність до правопорушень, суїцидальні наміри, формування алкогольної, тютюнової чи наркотичної залежності) [3, с. 59].

В зв'язку з цим адекватна реакція держави як на законодавчому та і на практичному рівні повинна бути спрямована на профілактику булінгу, а також виявлення та протидію йому з метою усунення негативних наслідків та притягнення до відповідальності винних осіб.

Слід зазначити, що прояви булінга в тій чи іншій формі, та звісно їх наслідки можуть містити склад або адміністративного правопорушення або кримінального (в залежності від тяжкості наслідків). Поряд з цим, якщо адміністративна відповідальність за прояви цькування передбачена ст. 173-4 КУпАП то Кримінальний кодекс України не містить такої аналогічної норми. Очевидно, що дії, які складають жорстоке поводження з дитиною, що охоплюється тією чи іншою формою булінгу носять комплексний характер, а отже можуть містити склади злочинів, передбачених широким переліком статей із різних розділів Кримінального кодексу України.

Тому очевидно, враховуючи наслідки та специфіку учасників кримінального процесу, розслідування вказаних фактів булінгу має ряд особливостей. В першу чергу такі особливості проявляються та повинні враховуватися під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю жертви булінгу.

Однією із таких слідчих (розшукових) дій є допит малолітньої або неповнолітньої потерпілої особи. Специфіка такого допиту полягає, по-перше, в дотриманні додаткових

процесуальних вимог, щодо участі законного представника, педагога, психолога або лікаря, які іноді можуть заважати встановленню психологічного контакту з допитуваним; по-друге, в виборі відповідної тактики спілкування із вказаною категорією осіб.

Так, наприклад, п. 1 статті 35 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства встановлено основні особливості опитування потерпілих дітей: a) проведення опитувань дитини без необґрунтованої затримки, відразу після повідомлення фактів компетентним органам; b) проведення опитувань дитини, якщо це необхідно, у спеціально обладнаному та прилаштованому для цих цілей приміщенні; c) проведення опитувань дитини особою, спеціально підготовленою для цих цілей; d) проведення всіх опитувань дитини одними й тими самими особами, якщо це можливо та де це доцільно; e) якомога меншої кількості опитувань і настільки, наскільки це є вкрай необхідним для цілей кримінального провадження; f) можливості супроводження дитини її законним представником або, де це доцільно, дорослим, якого вона сама вибирає, якщо стосовно цієї особи не буде винесено мотивованого рішення про інше [4].

На початку допиту важливо встановити психологічний контакт з потерпілим малолітнім, або неповнолітнім. Так, для створення оптимальної атмосфери під час допиту дитини, постраждалої від насильства доцільно дотримуватись наступних рекомендацій: 1) звертатися до дитини на ім'я; 2) виявляти позитивне, доброзичливе ставлення до дитини, аби вона повірила у безпечну для неї обстановку; 3) говорити повільно, чітко, спокійним голосом; 4) використовувати просту, зрозумілу для дитини мову; 5) часто виражати свою зацікавленість дитиною жестом (хитанням головою) або інтонацією; 6) довести дитині, що вона є партнером у розмові, сказати, що те, що вона розповідає, є важливим; 7) підтримувати відповідний зоровий контакт, без надмірного, безперервного спостеріганння за дитиною; 8) переривати розповідь дитини лише тоді, коли це вкрай необхідно; 9) перепитати дитину, якщо не зрозуміли її висловлювань; 10) якщо дитина довго не відповідає на запитання, спробувати сформулювати його інакше; 11) оцінити зусилля дитини, яка дає показання, але не хвалити за конкретні відповіді, не обіцяти винагороди; 12) сказати дитині у разі потреби, що усвідомлюєте її занепокоєння; 13) домагаючись того, щоб дитина більше розповідала про себе, показати готовність відкрити частину свого приватного життя, щоб стати для малолітнього свідка чи потерпілого більш реальною, ближчою людиною; 14) спостерігати за тим, чи розуміє вас дитина; 15) починати з неважких запитань, поступово ускладнюючи їх; 16) звертати увагу на те, щоб одне запитання містило в собі лише одну тему, яка вимагає пояснення; 17) давати дитині час опанувати питання, поміркувати щодо відповіді; 18) використовувати прості граматичні конструкції; 19) ставити короткі питання, максимально на два-три слова довші за речення, які вживає дитина; 20) використовувати власні назви та імена, уникати займенників; 21) використовувати просту термінологію; 22) з'ясувати з дитиною значення термінів, понять, якими вона оперує; 23) у запитаннях використовувати висловлювання, які вживала дитина раніше під час опитування або під час вступної фази, навіть якщо вони дивні або вульгарні; 24) перш ніж поставити дитині запитання, яке вимагає особливих знань, переконатися, чи ці знання є достатніми для того, щоб дитина дала відповідь (наприклад, перед запитанням про колір переконатися, що дитина розрізняє кольори і знає їхні назви) [3, с. 98].

В окремих випадках під час допиту дітей, які постраждали від сексуального насильства рекомендується використовувати комплекс анатомічно-деталізованих ляльок, призначений для полегшення пригадування та наочної демонстрації дитиною механізму вчинених щодо неї злочинних дій.

Таким чином, особливості проведення допиту дітей, постраждалих від булінгу обумовлюються процесуальними та тактичними вимогами роботи з відповідною категорією потерпілих. Крім того, насильницький характер діянь, які вчиняються по відношенню до дітей впливають на специфіку встановлення психологічного контакту з допитуваними, і потребуються створення відповідної обстановки та використання специфічних особливостей спілкування.

Список використаної літератури: 1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню) : Закон України від 18.12.2018 № 2657-VIII // Відомості Верховної Ради, 2019, № 5, ст.33. URL : https://zakon.-rada.gov.ua/laws/main/2657-19#Text; **2**. Юшкевич О. Особливості кримінальної відповідальності за булінг // Тези IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності» (26 лютого 2021 року). С. 308-310. **3**. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти : навчально-методичний посібник. Андрєєнкова В.Л., Байдик В.В., Войцях Т.В., Калашник О.А. та ін. К.: ФОП Нічога С.О. 2020. 196 с.; **4.** Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства : Міжнародний документ від 25.10.2007; ратифіковано Законом № 4988-VI від 20.06.2012. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text.

Олексій Валерійович Салманов,
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Сьогодні, дана проблема є досить важливою, адже, правильність проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі НС(Р)Д) є надзвичайно актуальним питанням в провадженні, від правильності проведення таких дій залеже допустимість доказів та подальша перспектива даного провадження. Слід звернути особливу увагу на процесуальний порядок отримання доказів слідчим та прокурором під час досудового розслідування та зрозуміти, чи в порядку, передбаченому положеннями Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК України), отриманий той чи інший доказ в кримінальному провадженні. Перш за все необхідно визначити що проведення НС(Р)Д в кримінальному провадженні регулюється Конституцією України, КПК України, Законами Україїни «Про оперативно-розшукову діяльність» та «Про державну таємницю». Окремим документом, який регламентує порядок проведення НС(Р)Д є Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена спільним наказом Генерального прокурора України, міністра внутрішніх справ України, головою Служби безпеки України, головою Адміністрації державної прикордонної служби України, міністром фінансів України, міністром юстиції України 16.11.2012 року No 114/1042/516/1199/936/1687/5.

Типовою помилкою органів досудового розслідування під час проведення негласних слідчих (розшукових) дії є оформлення отриманих внаслідок НСРД даних у відповідних протоколах. Саме на оформлення протоколів про хід і результати негласних слідчих (розшукових) дії необхідно звертати особливу увагу. Відповідно до ст. 252 КПК України фіксація ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК України. За результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії складається протокол, до якого в разі необхідності долучаються додатки.[1, с. 262-263]. Тобто дана стаття відсилає нас до ч. 1 ст. 104 КПК України, де вказується, що у випадках, передбачених КПК України, хід і результати проведення процесуальної дії фіксуються у протоколі.

© Салманов О. В., 2021

Отже, в протоколі НС(Р)Д повинно бути зафіксовано хід даної процесуальної дії. Проте, частою помилкою слідчих є складання протоколу про результати негласної слідчої (розшукової) дії і не фіксування в протоколі НС(Р)Д ходу даної процесуальної дії. А отже, органи досудового розслідування не відображають перебіг всієї процесуальної дії, а зазначають лише результати, які було отримано під час її проведення.

Як приклад, можемо взяти такий вид НС(Р)Д як контроль за вчиненням злочину. Досить часто не вказують хто конкретно з оперативних працівників чи залучених спеціалістів встановлював на дану особу спеціальне аудіо-, відеос- постережння обладнання та хто конкретно знімав обладнання з особи, яка залучена до конфіденційного співробітництва. Не зазначається маршрут (геолокаційне пересування), яким особа залучена до конфіденційного співробітництва пресувалася від оперативного підрозділу на зустріч з особою, щодо якої проводиться контроль за вчиненням злочину та не вказується маршрут її повернення до оперативного підрозділу [2, с.126].

Також не менш важливою помилкою є відсутність ухвали слідчого судді на здійснення аудіо- та відеоконтролю, фотографування та застосування спеціальних технічних засобів для спостереження під час здійснення контролю за вчиненням злочину.

Розглянемо такий вид НС(Р)Д, як аудіо-, відеоконтроль особи. Слідчий, прокурор пише клопотання про дозвіл на проведення даного виду НС(Р)Д щодо громадянина «Х». Після чого слідчий суддя надає йому ухвалу відповідно до ст. 260 КПК України. В ході проведення даного аудіоконтролю особи орган досудового розслідування отримує відомості розмов які стосуються кримінального правопорушення (як приклад) громадянина «Х» та розмов громадянина «Z», що заносить в протокол. Тут і виникає типова помилка, адже, якщо дозвіл був наданий лише на аудіоконтроль громадянина «Х», то відомості які отримані щодо громадянина «Z» і також занесені до протоколу є незаконними та порушують його конституційні права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та не втручання в особисте і сімейне життя відповідно до ст. 31 та 32 Конституції України і такий протокол НС(Р)Д є недопустимим [2, 127].

Слушною є думка деяких авторів що система принципів втручання у приватне спілкування (аудіо-, відеоконтроль особи) під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій складається із загальних принципів (закріплених законом) та спеціальних принципів (підстав механізму їх реалізації). [3, с. 1-10]

Таким чином, з вищевикладеного можна зробити висновок що на практиці органами досудового розслідування та прокурорами не приділяється належна увага до правильності проведення та контролю за виконанням негласних слідчих (розшукових) дій у відповідності до КПК України. Водночас ми не можемо відкидати той факт, що положення кримінального процесуального законодавства України, які стосуються інституту негласних слідчих (розшукових) дій, потребують більш детального доопрацювання та вдосконалення.

Список використаної літератури: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 No 4651-VI : ред. від 18.10.2019 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 28.10.2021). **2**. Лазоренко Є., Помаз Я. Деякі проблеми використання протоколів проведення негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до них. Підприємництво, господарство і право. 2019. Вип. No 4. С. 262–263. **3.** Сердюк А. В. Процесуальні аспекти проведення аудіо-, відеоконтролю особи як різновиду негласних слідчих (розшукових) дій. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. 2016. Вип. No 3, Т. 2. С. 126–127. **4.** Vladyslav Teremetskyi, Ihor Tataryn, Volodymyr Kovalenko, Mykola Yakovenko, Zhanna Udovenko, Oleksii Salmanov. Phenomenon of Interference with Private Communication as the Category of Theory and Practice of Criminal Proceedings. Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues. Volume 24, Special Issue 1, 2021. pp.1-10.

Віктор Станіславович Сезонов,
кандидат юридичних наук, доцент, старший судовий експерт
Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру МВС України

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Кількість правопорушень, пов'язаних із використанням підроблених документів, їх виготовленням та реалізацією, нажаль, не мають тенденції зменшення. Прогрес в засобах виготовлення, зміни, знищення та використання документів зі злочинною метою нерозривно пов'язаний із розвитком науково-технічного прогресу. Поява нових видів інформації зумовила необхідність пошуків нових видів носіїв такої інформації та її підробки. Зокрема, електронні документи широко використовуються у всіх сферах суспільних відносин – заяви про надання різного роду адміністративних послуг, документи про освіту, оферти та акцепти тощо.

Техніко-криміналістичне дослідження документів є тим функціональним елементом в системі криміналістичного документознавства, завдяки якому вивчаються закономірності виникнення інформації, пов'язаної зі способом виготовлення документів, внесенням в них змін та виправлень, а також вказують на засоби та матеріали, що використовуються з цією метою. Серед досліджень у сфері криміналістичного документознавства саме зазначене дослідження налічує чималу кількість видів експертиз. Так, найчастіше використовуються такі експертні дослідження: бланків документів, в тому числі пошкоджених та розірваних; машинописних текстів; відбитків печаток та штампів; технічної сторони тексту документа; підписів, що ймовірно виготовлені технічним способом; фотографій та інших матеріальних елементів на документах; визначення втраченого змісту документів, в тому числі спалених.

Зарубіжний досвід у сфері криміналістичного документознавства показує ідентичність методів і методик тим, що існують у вітчизняній криміналістичній науці, але дослідження документів здійснюється відповідно до затверджених стандартів. Так, у Сполучених Штатах Америки ще наприкінці минулого сторіччя була створена Наукова робоча група експертів-документознавців, метою діяльності якої є розроблення стандартів та термінології у галузі дослідження документів. Фахівцями цієї групи розроблено та впроваджено понад двадцять стандартів, які слугують для уніфікації загальноприйнятих методів експертизи документів та забезпечення дотримання критеріїв їх оцінки з боку допустимості та надійності [1, p. 367]. На момент створення даної групи у США функціонували всього чотири стандарти у галузі дослідження документів: стандарт з термінології, ідентифікації матеріалів документа та методів їх порівняльного криміналістичного дослідження, стандарт технічного характеру, який визначав обсяги та зміст роботи судових експертів-документознавців.

Європейська спільнота криміналістів у 1998 році, у складі Європейської мережі інститутів криміналістики теж створила Європейську робочу групу експертів-документознавців, яка розробила відповідні стандарти з урахуванням досвіду європейських країн [1, p. 369]. Метою даної групи є налагодження зав'язків з колегами, організація семінарів, популяризація науки криміналістики та криміналістичного документознавства у світі, обмін знаннями та досвідом, розвиток та впровадження методів та способів криміналістичного дослідження документів.

Доцільно наголосити, що криміналісти Німеччини в рамках міжнародного співробітництва з правоохоронними органами інших країн надають допомогу, перш за все, у напрямку навчання та консультування працівників. Зокрема, ключовими напрямками співпраці є консультування при створенні тренувальних центрів для імітування роботи

© Сезонов В. С., 2021

на місці злочину, надання доступу до різного роду баз, картотек, створення центрів з документознавства [2]. Вбачається, що така співпраця та обмін досвідом будуть сприяти подальшому розвитку сучасної криміналістики та її окремих галузей, а також підтримувати високі стандарти криміналістичної техніки.

У 2014 році у Фінляндії було запроваджено та наразі широко використовується метод розпізнавання підроблених грошових банкнот, який ґрунтується на аналізі відмінностей у малюнку переплетіння волокон паперу. Основним інструментом аналізу є алгоритм курвлет-перетворення, який дозволяє виміряти розподіл волокон та визначити кількісні показники анізотропії. На підставі концентричного скупчення крапок у дво- або тримірному параметричному просторі й можна відрізнити підроблені грошові купюри від оригінальних банкнот [3, с. 139].

Доцільно наголосити, що у багатьох зарубіжних країнах криміналістичне дослідження документів не виділяється у самостійний вид експертизи, а об'єднується таким правовим інститутом як судова експертиза. В кожній окремо взятій країні, спеціальні служби наділені повноваженнями щодо дослідження документів та тексту. Зокрема, у Сполучених Штатах Америки відповідну експертизу проводить спеціальний підрозділ Федерального бюро розслідувань, який надає допомогу всім органам та службам країни, які її потребують, незалежно від підпорядкування та місця знаходження останніх. У Великій Британії функціонує експертно-криміналістична служба, яка надає допомогу всім регіональним підрозділам поліції у розслідуванні злочинів шляхом проведення різного роду експертиз, в тому числі дослідження документів. В той час, як технічні підрозділи поліції можуть проводити лише прості дослідження документів. В деяких країнах разом із групами дослідження документів, створюються підрозділи спеціального спрямування, відповідно до потреб конкретної країни. Так, досить цікавим фактом є створення у складі судово-експертних лабораторій Іспанії групи почеркознавчої експертизи арабського письма. В Об'єднаних Арабських Еміратах криміналістичне дослідження документів провадиться судово-експертними підрозділами поліцейських служб. Так, у складі Головного управління судової експертизи та кримінології (м. Дубаї) функціонує відділ технічного дослідження документів. Аналогічні за функціоналом лабораторії працюють і на місцях.

Керуючись викладеним вище, вбачаємо за доцільне наголосити, що міжнародне співробітництво у галузі криміналістичного документознавства є вкрай важливим та перспективним для підвищення якості експертизи документів. Так, під час міжнародної конференції європейських експертів у галузі дослідження документів у 2017 році були обговорені перспективні напрямки розвитку досліджень матеріалів та реквізитів документів, зокрема такі, як індивідуальні особливості сканерів та можливості їх диференціації; можливості визначення давності документів, виготовлених на принтерах; сучасні не пошкоджуючи методи дослідження паперу, чорнил та тонерів принтерів, можливості їх аналізу та ідентифікації; новітні технічні засоби та програмне забезпечення для дослідження та фіксації результатів рентген-аналізу, порівняння та систематизації отриманих зображень; проекти створення нових інтернетплатформ для комунікації експертів, обміну інформацією та досвідом [4]. Вкрай актуальним є як безпосередній обмін досвідом між експертами-криміналістами у галузі документознавства, так і вивчення зарубіжного досвіду розробки та використання тих чи інших методик дослідження документів.

Список використаної літератури: 1. Kelly J.S., Lindblom B.S. Scientific Examination of Questioned Documents. 2nd ed. Taylor and Francis Group. 2006. **2**.Сокол В.Ю. Особенности криминалистической техники в Германии // Общество и право. № 4 (26). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-kriminalisticheskoy-tehniki-vgermanii/viewer (дата звернення: 08.09.2021). **3**.Фетисенкова Н.В. Новые публикации по судебной экспертизе // Теория и практика судебной экспертизы. 2015. № 4(40). URL:

http://www.sudexpert.ru/files/tipse/2015/sudex_mag_4(40)15.pdf (дата звернення: 08.09.2021). **4.** Международная конференция европейских экспертов в области исследования документов // Государственный комитет судебных экспертиз Республики Беларусь: официальный веб-сайт. URL: https://sudexpert.gov.by/ru/list_news-conference-an.html?news_id=2508 (дата звернення: 08.09.2021).

Аліна Володимирівна Селіхова,
студентка 3 курсу факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ;

Вікторія Володимирівна Вінцук,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу,
криміналістики та експертології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

СТОРОНА ОБВИНУВАЧЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Задана тематика має досить вагоме значення у галузі правової науки, а саме у кримінальному процесі, оскільки юристи мають бути свідомими та мати цілісне уявлення про обидві сторони процесу судового дійства. Сьогодні маємо можливість розкрити повністю сутність однієї зі сторін, а саме сторони обвинувачення.

У Кримінальному процесуальному кодексі України [1.] відповідно до положення п. 19 ч. 1 ст. 3 визначено, що стороною кримінального провадження з боку обвинувачення виступають: слідчий, дізнавач, керівник органу досудового розслідування, керівник органу дізнання, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених КПК України. Кримінальне провадження передбачає можливість застосування заходів, що у великій частині значно обмежують законні права та свободи особи. Заразом застосування цих заходів примусу має бути законним, обґрунтованим, супроводжуватися можливістю перевірки з боку наглядових і контролюючих інстанцій, наділенням комплексом прав та обов'язків осіб, щодо яких передбачається застосування таких заходів.

Визначення поняття будь-якого явища передбачає дослідження основних його ознак. Не буде винятком кримінальний процес (кримінальне провадження), що є суспільним явищем, яке характеризується певною сукупністю ознак це по-перше, по-друге, це діяльність спеціальних уповноважених державних органів та посадових осіб (слідчого, оперативних підрозділів, прокурора, слідчого судді, судді, суду). Діяльність цих державних органів полягає у розслідуванні кримінальних правопорушень, їх судовому провадженні, а також перевірки законності й обґрунтованості винесених судових рішень. Проте розгляд кримінального процесу (кримінального провадження) лише як діяльності компетентних органів не враховує того, що у сферу кримінальних процесуальних відносин залучається значна кількість інших суб'єктів, які мають окремий процесуальний статус, тобто наділяються процесуальними правами та мають процесуальні обов'язки.

Отже, завдання кримінального провадження – це наперед визначений, запланований для виконання обсяг роботи, який повинен бути виконаний уповноваженими державними органами та посадовими особами у кримінальному провадженні під час досудового розслідування або судового розгляду кримінальних правопорушень. Також варто зазначити, що держава доручає відповідним уповноваженим органам та посадовим особам виконати певні дії і вони є обов'язковими, тільки після їх виконання буде

© Селіхова А. В., Вінцук В. В., 2021

досягнута мета, яка декларується в Основному Законі – Конституції України, норми якої мають безпосередню дію. Завдання повного досудового розслідування та судового розгляду забезпечується установленням у кримінальному провадженні всіх обставин, що входять у предмет доказування (ст. 91, 485 КПК) [1, с. 67- 69].

Так, у кожному кримінальному провадженні мають бути встановлені такі обставини: 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують або пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання [3, с. 108].

Забезпечення неупередженого досудового розслідування та судового розгляду здійснюється через вимогу положень ч. 2 ст. 9 КПК, за якою прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити і ті обставини, що викривають, і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують або обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень. Реалізуючи засаду публічності у кримінальному провадженні, прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за винятком випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також ужити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила.

З іншого боку, особа, яка притягується до кримінальної відповідальності використовує надану сукупність процесуальних прав і гарантій у кримінальному провадженні для свого захисту від висунутих підозр та обвинувачень [2, с. 287].

Прокурор є безпосереднім представником сторони обвинувачення на судовому процесі. Нижче детальніше розкриємо сутність його завдань та повноважень. Прокурор – це суб'єкт кримінального процесу, що бере участь у всіх його стадіях, здійснюючи при цьому нагляд за дотриманням законів і підтримуючи державне обвинувачення у суді.

Як прокурор у кримінальному процесі може виступати особа, яка обіймає посаду, передбачену ст. 17 Закону України «Про прокуратуру», та діє у межах своїх повноважень (п. 15 ч. 1 ст. 3 КПК України). Прокурор, який здійснюватиме повноваження прокурора у конкретному кримінальному провадженні, визначається керівником відповідного органу прокуратури після початку досудового розслідування та здійснює ці повноваження з його початку до завершення. Прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва (ч. 2 ст. 36 КПК України). У повноваження прокурора входить: починати досудове розслідування; мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування; давати доручення щодо проведення досудового розслідування, проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій; брати участь або особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії; змінювати його або висувати додаткове обвинувачення; оскаржувати судові рішення; здійснювати інші повноваження, передбачені ст. 36 та іншими нормами КПК України.

У відповідності до ч. 1 ст. 38 КПК України органами досудового розслідування є слідчі підрозділи: – органів внутрішніх справ; – органів безпеки; – органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; – органів державного бюро розслідувань.

Слідчий також є безпосереднім учасником сторони обвинувачення це службова особа органу досудового розслідування, уповноважена в межах компетенції, передбаченої КПК України, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень. Слідчий уповноважений: починати досудове розслідування; проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії; доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам; призначати ревізії та перевірки; звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення СРД та НСРД; повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру; за результатами розслідування складати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження; приймати процесуальні рішення, у тому числі щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених ст. 284 КПК України [2, с.367- 369].

Слідчий зобов'язаний: – застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування; – законно та своєчасно здійснювати процесуальні дії; – виконувати доручення та вказівки прокурора, які надаються у письмовій формі.

Слідчий – процесуально незалежний і самостійний суб'єкт кримінального процесу. При здійсненні досудового слідства він повинен керуватися тільки законом, виходити із свого внутрішнього переконання, що ґрунтується на всебічному, повному і неупередженому розгляді всіх обставин в їх сукупності. Втручання в діяльність слідчого осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. [5]

Виходячи з усього вище наведеного можна зробити об`єктивні висновки про основну суть та функцію сторони обвинувачення у кримінальному процесі, що це заснована на законі процесуальна діяльність відповідних суб'єктів правовідносин, яка спрямована на встановлення наявності достатніх доказів для підозри певної особи у вчиненні кримінального правопорушення, формулювання обвинувачення в обвинувальному акті під час досудового розслідування, та подальшого їх висунення у порядку судового процесу. Сторона обвинувачення має на меті проведення справедливого та не упередженого розслідування, та забезпечення через подальше висвітлення цих доказів та фактів у порядку судового процесу, винесення суддею певної інстанції вироку особі відповідно до того що було нею вчинено.

Список використаної літератури: 1. Удалова Л.Д., Рожнова В.В., Савицький Д.О., Хабло О.Ю. Кримінальний процес України у питаннях і відповідях. Навчальний посібник. НАВСУ. Київ. 275 с**. 2.** Кримінальний процес. Підручник. Ч.1. Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова, В. В. Луцика. 2019. 584с **3.** Кримінальний процес. В. Я. Тацій та Авторський колектив. Підручник. 2013.594с**. 4.** Конституція України. «Центр навчальної літератури» 2021; 64 стор. **5.** Кримінальний процесуальний кодекс України. «Право» 2021; 428 стор.

Денис Володимирович Семененко,
аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

Дмитро Сергійович Слінько,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

В статті розглядається технічні засоби, що застосовуються у кримінальному провадженні, як сукупність технічних, програмно-технічних та програмних засобів, спеціальних пристроїв, автоматизованих систем, речовин та науково обґрунтованих способів і тактичних прийомів їх використання, що застосовуються відповідно до закону спеціально уповноваженими особами для досягнення науково обґрунтованого результату, який сприяв би захисту прав та законних інтересів учасників кримінального процесу, повному та швидкому розкриттю кримінальних правопорушень і викриттю осіб, винних у їх вчиненні.

Одним із результатів науково-технічного прогресу є послідовне вдосконалення техніки та підвищення ефективності її використання. Вплив науково-технічного прогресу на діяльність, пов'язану із розслідуванням кримінальних правопорушень, знаходить свій прояв у необхідності постійного вдосконалення існуючих та розроблення нових форм і прийомів застосування технічних засобів у кримінальному провадженні, зокрема і під час виявлення, фіксації й дослідження доказів.

Об'єктивна необхідність застосування в кримінальному провадженні технічних засобів визначається не тільки прагненням учасників кримінального процесу спростити і прискорити процес розслідування кримінальних правопорушень, але також і властивостями останніх значно розширювати діапазон можливостей людського сприйняття.

У чинному КПК України поняття «технічний засіб» застосовується досить широко (наприклад: у статтях 27 (обов'язковість фіксування судового провадження технічними засобами), 42 (права підозрюваного на застосування технічних засобів при проведенні процесуальних дій), 56 (права потерпілого на застосування технічних засобів при проведенні процесуальних дій), 71 (права спеціаліста на користування технічними засобами), 73 (обов'язки секретаря судового засідання щодо фіксування засідання технічними засобами), 99 (визначення у якості документів носіїв інформації на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії), 103 (форми фіксування кримінального провадження) тощо) однак його загальне визначення відсутнє.

Досить часто термін «спеціальні технічні засоби» використовується в законодавчих і нормативних актах, що відносяться до діяльності Служби безпеки України. Тут мова в основному йде про технічні засоби, які застосовуються для проведення оперативно-розшукової діяльності й призначені для негласного отримання інформації, а також у зв'язку з функціями органів Служби безпеки України щодо ліцензування не уповноважених на здійснення оперативно-розшукової діяльності фізичних і юридичних осіб, що пов'язана з розробленням, виготовленням спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку, інших засобів негласного отримання інформації, торгівлею спеціальними технічними засобами для зняття інформації з каналів зв'язку, іншими засобами негласного отримання інформації.

Ситуація, за якої термін «технічні засоби» використовується у кримінальному процесуальному законодавстві, однак його чітке визначення у нормативних актах відсутнє, є характерною не лише для України.

© Семененко Д. В., Слінько Д. С., 2021

Так, М.В. Капустіна, досліджуючи питання процесуальної регламентації фіксації доказової інформації Україні та інших державах (Бєларусь, Вірменія, Казахстан, Узбекистан, Киргизька Республіка, Росія) [1], встановила, що такого роду визначення є лише в Кримінально-процесуальних кодексах країн Центральної Азії – Казахстану, Узбекистану, Киргизії. Зокрема, в КПК Казахстану та Киргизії дається визначення поняття науково-технічних засобів, під якими розуміються прилади, спеціальні пристосування, матеріали, що правомірно застосовуються для виявлення, фіксації, вилучення й дослідження доказів. У КПК Узбекистану в ч. 2 ст. 91 «Допоміжні засоби закріплення доказів. Додатки до протоколів» дається таке загальне визначення НТЗ – це апарати, прибори, прилади, матеріали [1, с. 109].

У Кримінально-процесуальних кодексах інших країн, що аналізувалися, терміни «науково-технічній засіб» або «технічний засіб» лише використовуються, проте їх загального визначення не запропоновано [1, с. 110].

Підсумовуючи викладене, ми пропонуємо наступне визначення: ***технічні засоби**, що застосовуються у кримінальному провадженні, це сукупність технічних, програмно-технічних та програмних засобів, спеціальних пристроїв, автоматизованих систем, речовин та науково обґрунтованих способів і тактичних прийомів їх використання, що застосовуються відповідно до закону спеціально уповноваженими особами для досягнення науково обґрунтованого результату, який сприяв би захисту прав та законних інтересів учасників кримінального процесу, повному та швидкому розкриттю кримінальних правопорушень і викриттю осіб, винних у їх вчиненні*.

Наступним важливим завданням нашого дослідження є систематизація (класифікація) технічних засобів, які можуть бути використані в кримінальному провадженні.

У переважній більшості робіт, що стосуються питань використання науково-технічних засобів у кримінальному процесі так чи інакше згадується про можливу класифікацію їх за різними критеріями, найбільш розповсюдженими з яких є: джерела походження, призначення, суб'єкти застосування. Зазначені принципи первинної класифікації технічних засобів надано, наприклад, у роботах П.П. Артеменка, В.І. Декшне, Е.Ф. Толмачева, хоча можливі також варіанти класифікації і за іншими критеріями, у тому числі на основі багаторівневих розгалужених схем, що містять не тільки загальні принципи, але і можуть доходити до окремих груп або моделей технічних засобів.

Кримінальний процес (кримінальне провадження), зазвичай, розглядається як врегульований нормами КПК України порядок діяльності органів, що проводять досудове розслідування, прокуратури і суду (судді) щодо порушення, розслідування, розгляду і вирішення справ, а також діяльності інших учасників кримінального процесу – підозрюваних, обвинувачених, потерпілих, цивільних позивачів і відповідачів, їх представників та інших осіб з метою захисту своїх конституційних прав, свобод та законних інтересів, або як система кримінально-процесуальних правовідносин, фактичним змістом яких і є зазначена кримінально-процесуальна діяльність [2, с. 6], що вказує на кримінальний процес як на складне правове явище, складовими якого є певні елементи (процесуальні дії та рішення або процесуальні відносини).

У юридичній науці дослідження систем реалізується за допомогою достатньо багатого інструментарію (у тому числі – з використанням досягнень кібернетики та синергетики [3, с. 9; 4]). Відповідно арсенал сформованих підходів до визначення поняття «система» є достатньо широким. Важливою для нашого дослідження є думка, що будь-який об'єкт є системою лише по відношенню до певної мети. З урахуванням зазначеного, термінологічна одиниця «система» набуває наступного значення: «структурована цілісна єдність взаємопов'язаних елементів, між якими існують взаємозв'язки, які зумовлюють динаміку її існування і реалізацію нею цільових функцій» [4, с. 66].

Звернемо увагу на той факт, що, відповідно до системного підходу, застосованого в науковій літературі, закономірності цілого (системи) безумовно домінують над її

компонентами. Втім роль складових не слід зводити до становища суто пасивних частин. Залежачи від системи як від цілого, компоненти мають певну відносну самостійність [5, с. 13].

Висновки. Класифікація технічних засобів, що застосовуються у кримінальному провадженні, має здійснюватися з позицій системного підходу, а саме – у невід'ємному зв'язку з іншими складовими кримінального процесу.

У зв'язку з тим, що система стадій кримінального процесу визначається чинним кримінально-процесуальним законом, системність кримінального процесу та кримінально-процесуального права є взаємообумовленими [18, с. 61]. Відтак – з позицій системного підходу, доцільним буде провести науковий аналіз технічних засобів у розрізі основних стадій кримінального провадження, на яких такі засоби застосовуються.

Чинним КПК України визначені дві основні процесуальні дії кримінального провадження: досудове розслідування і судове провадження.

Підходячи до підсумку можна заначити наступне, технічні засоби, які застосовуються у кримінальному провадженні, на нашу думку, можуть бути згруповані таким чином: – технічні засоби, які використовуються у ході досудового розслідування; – технічні засоби, які використовуються у судовому провадженні.

Список використаної літератури: 1. Капустіна М. В. Процесуальна регламентація фіксації доказової інформації в Україні та інших державах: порівняльне дослідження / М. В. Капустіна // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. — Х. : Право : ХНДІ суд. експертиз ім. М. С. Бокаріуса : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2009. — Вип. 9. — С. 108—113. **2.** Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. — К.: Юстініан, 2012 — 1224 с. **3.** Ліпкан В. А. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції : [навч. посіб.] / В. А. Ліпкан, Ю. Є. Максименко, В. М. Желіховський. — К. : КНТ, 2006. — 280 с. **4.** Актуальні питання реформування та розвитку структур безпеки і оборони України. — Вип. 22 ; за ред. В. П. Горбуліна. — К. : ДП «НВЦ «Євроатлантикінформ», 2006. — 176 с. **5**. Костицька І. Політико-правова природа народного представництва/ І. Костицька // Право України. — 2006. — № 10. — С. 9—14.

Віктор Васильович Семенов,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

ДЖЕРЕЛА КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ

До загальновизнаних джерел розробки нових та удосконалення існуючих технікокриміналістичних засобів та методів відносяться:

–фундаментальні закони і принципи, що є основою багатьох природничих, технічних і суспільних наук. Ці закони і принципи слугують методологічною базою будь-якого дослідження, до яких ми відносимо і дослідження обставин вчиненого злочину;

–новели науково-технічного прогресу у вигляді ідей, технічних засобів та методів їх використання, які в перспективі можуть бути використані в найближчому майбутньому в різних сферах життя суспільства, не виключаючи і правоохоронну діяльність.

Теоретичні підґрунтя криміналістики були закладені в роботах науковців з кримінального права та кримінального процесу Володимирова Л.Е., Фойницького І.Я., Баришева Я.А. та інших, тому взаємозв'язок кримінального процесу та криміналістики,

© Семенов В. В., 2021

положень КПК України та криміналістичних рекомендацій е природним. Але не можна визнавати криміналістику тільки як допоміжну науку по відношенню до кримінального процесуального права.

Процес розслідування злочинів регламентується кримінальним процесуальним кодексом України, а криміналістика доповнює його криміналістичними рекомендаціями техніко-криміналістичного, тактико-криміналістичного та методичного змісту, тому доцільно приділити увагу зв'язку криміналістичної техніки саме з наукою кримінального процесуального права і кримінально-процесуального законодавства.

Засоби і методи, що розробляються в межах криміналістичної техніки спрямовані на використання з метою виконання завдань слідчих(розшукових) дій в процесі збирання, дослідження, оцінки і використання криміналістично-значущої інформації.

Розроблювані в криміналістичній техніці засоби і методи повинні відповідати вимогам та потребам кримінально-процесуальної діяльності в частині їхнього застосування для збирання і дослідження доказів в процесі розслідування злочинів.

Взаємозв'язок між криміналістичною технікою і кримінальним процесом в першу чергу проявляється через конкретні завдання подальшого удосконалення і розробки тактики проведення слідчих(розшукових) дій, що неможливе без використання засобів і методів криміналістичної техніки, впливає на розробку і вдосконалення методик розслідування окремих видів злочинів.

При існуючий в криміналістиці тенденції, коли основна увага приділяється розробці конкретних засобів і методів роботи з матеріальними об'єктами, потрібно не забути існуючий проблеми системного аналізу й розробки на цій основі комплексу взаємозалежних заходів щодо глобального вдосконалювання системи криміналістичного забезпечення розкриття й розслідування злочинів, елементом якого е техніко-криміналістичне забезпечення. До того ж не можна не приділяти увагу істотному ускладненню криміналістичних засобів і методів, що об'єктивно обумовлюють більше високий рівень організації їхнього використання в розкритті злочинів.

Техніко-криміналістичне забезпечення, це організаційно-функціональна система, спрямована на створення умов постійної готовності і їхню практичну реалізацію. Одним з елементів створення умов постійної готовності, е удосконалювання кримінального процесуального законодавства й відомчих нормативних актів, регламентуючих практику цільового застосування техніко-криміналістичних засобів і методів, що охоплює проблеми правового регулювання використання криміналістичної техніки щодо розкриття та розслідування злочинів, які вирішуються в тісному взаємозв'язку з проблемами організаційного, методичного і науково-технічного характеру

На практиці широко використовуються розроблювальні криміналістикою технікою технічні засоби й методи одержання пошуковий і доказової інформації в розслідуваному кримінальному провадженні. Криміналістична техніка, виступаючи одним із засобів одержання такої інформації, являє собою "науково-технічний фундамент", на якому базується кримінальне процесуальна діяльність.

Техніко-криміналістичні засоби і методи фіксації доказової інформації в предметної і наочно-образної формах ґрунтуються на положеннях науки кримінального процесуального права і кримінального процесуального закону, без чого неможливо уявити подальший розвиток криміналістичної техніки.

Найбільш повне й ефективне застосування техніко-криміналістичних засобів та методів забезпечується поєднанням з тактико-криміналістичними засобами, при проведенні слідчих(розшукових) дій, регламентованих кримінальним процесуальним законодавством. В залежності від виду, можливостей засобів і методів криміналістичної техніки, від наявності у слідчого, залученого спеціаліста таких засобів змінюється тактика тієї чи іншої слідчої дії.

В процесі аналізу зв'язків криміналістичної техніки з наукою кримінально-процесуального права важливе значення набуває проблема законодавчого регулювання допустимості використання техніко-криміналістичних засобів і методів у кримінальному процесі, як у загальному вигляді, так і відносно окремих, як правило новітніх розробок.

Закономірні зміни техніко-криміналістичних засобів і методів обумовлені виникаючими перед криміналістичною тактикою и методикою новими завданнями, появою нових можливостей інших наук і галузей знань з подальшою перспективою використання їх в криміналістиці.

Сучасний стан кримінальне процесуальної науки і кримінального процесуального законодавства, досвід реалізації їх положень в практиці боротьби зі злочинністю визначають мету і напрями наукових розробок в галузі криміналістичної техніки, конкретизують шляхи їхнього досягнення і можливості практичної реалізації отриманих результатів. Взаємозв'язки криміналістичної техніки і кримінальне процесуальної науки свідчать про їхню органічну єдність, обумовлену єдністю об'єкта дослідження і кінцевою метою – забезпеченням законності та ефективності в діяльності з розслідування злочинів.

Оксана Анатоліївна Семенюк,
аспірантка кафедри криміналістичного забезпечення
та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);

Володимир Васильович Юсупов,
доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА ДО ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ

Розкрадання майна, вчинюване службовими особами, відзначається складною системою злочинної поведінки розкрадачів, ретельною продуманістю способів, механізму й обстановки його здійснення, досить високим організаційним рівнем злочинної діяльності, особливо у формуванні злочинних груп, а тому ці злочини є значною мірою складними щодо їх розслідування. Кримінальний кодекс (далі – КК) України у ст. 191 встановлює відповідальність за посягання на чуже майно шляхом його привласнення чи розтрати, а також заволодіння ним шляхом зловживання службовою особою своїм становищем [1].

Велике значення у системі слідчих (розшукових) дій під час розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем має *огляд*, зокрема такі його види, як огляд місця події, огляд документів.

Відповідно до ст. 237 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України огляд проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення. У ч. 1 ст. 237 зазначено про огляд місцевості, приміщення, речей та документів [2].

© Семенюк О. А., Юсупов В. В., 2021

Огляд місця події як першочергова слідча (розшукова) дія, що може проводиться у невідкладних випадках до внесення відомостей в Єдиний реєстр досудових розслідувань, дає можливість перевірити версію про інсценування розкрадання, пожежі, аварії водопроводу, стихійних явищ, тощо з метою приховати привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Під час розслідування злочинів, пов'язаних з випуском неврахованої продукції, виникає необхідність в огляді певних ділянок місцевості та приміщень, які не є місцем події в криміналістичному значенні, однак є об'єктами, що своїм розташуванням, призначенням, станом, наявністю або відсутністю змін у матеріальній обстановці викликають необхідність безпосереднього обстеження.

Потреба в таких оглядах виникає у разі, коли необхідно обстежити виробничі, торгові, складські, житлові та інші приміщення, ділянки території підприємств, під'їзних шляхів, вантажно-розвантажувальних майданчиків, місць вивезення відходів виробництва (підприємств переробки відходів, смітників, місць поховання худоби та ін.). Так, у кримінальних провадженнях про розкрадання матеріальних цінностей може виникнути версія про неналежні умови на складі для зберігання виробів, внаслідок чого значно збільшився відсоток їх вологості чи інші показники.

У перевірці версій про незаконне списання у витрати сировини, матеріалів, що не підлягають подальшому використанню, важливу роль має огляд місць їх складування, знищення (як зіпсованих) шляхом спалювання, закопування. Відсутність слідів таких дій може вказувати на те, що даної кількості відходів не було або ж вони не знищувалися зовсім і могли використовуватися як сировина для випуску іншої продукції.

Ці види огляду і завдання, що слідчий має вирішувати під час їх проведення, підвищують результативність при залученні спеціаліста.

Спеціаліст – це особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок (ст. 71 КПК України). Відповідно до ч. 2 ст. 71 КПК України спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду, а також для надання висновків у випадках, передбачених КПК України.

Важливе значення для встановлення обставин привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері здійснення фінансово-господарської діяльності мають результати використання знань спеціалістів у різних галузях науки і практичної діяльності економічної спрямованості. Одні із таких спеціалістів надають слідчому допомогу при підготовці і проведенні слідчої (розшукової) дії, огляду об'єктів і предметів при їх пошуку і виявленні, вилученні документів, зразків для порівняльного дослідження. Інші у подальшому надають допомогу щодо призначення судово-бухгалтерської експертизи, фінансово-економічної, податкового обліку, інженерно-економічної, кредитно-фінансової, будівельно-бухгалтерської й інших видів експертиз, в основі яких лежить використання спеціальних знань економічної спрямованості [3, с. 201].

Істотні результати дає також огляд виробничих приміщень, технологічного обладнання для перевірки версій, що виникають у зв'язку із посиланням відповідальних за випуск продукції осіб на неналежні умови виробництва, дефекти обладнання тощо. Під час таких оглядів може виникнути потреба у дослідницьких діях для перевірки ходу і результатів певних виробничих процесів, операцій. У цих випадках слідчий після закінчення огляду (або пізніше, коли визнає за необхідне) може провести слідчий експеримент, для участі в якому доцільно залучити фахівців у даній галузі виробництва.

Огляд документів. Слідчий огляд документів здійснюється з метою вивчення законності та повноти операції, змісту й наявності необхідних реквізитів, виявлення ознак підроблення. Документи повинні вивчатися з погляду їхньої відповідності нормативним актам, зіставлення з іншими документами.

Важливість огляду документів обумовлена тим, що сліди кримінального правопорушення залишаються, як правило, в нормативно-технічній, бухгалтерській і організаційно-управлінській діяльності підприємства, його документообігу, кредитно-банківській системі. Істотними джерелами інформації про присвоєння чи розтрату є чорнові записи розкрадачів (блокноти, записні книжки, утому числі з електронною пам'яттю); ділове листування з партнерами, документи банківського обороту, що зберігаються на флешках, у відеозапису, комп'ютерах. Це матеріальні сліди широкого діапазону (технічної підробки, виправлень, дописок, вставок), однак злочинці в основному виготовляють фальшиві документи, використовуючи комп'ютерні засоби.

Тому доцільно залучення спеціалістів та застосування технічних засобів під час огляду комп'ютерів (їх мереж та комп'ютерних систем) з метою виявлення і збереження інформації, що в них міститься.

При цьому корисно перед вивченням документів комплектувати їх у три групи:

а) які безпосередньо пов'язані з операціями по переміщенню матеріальних цінностей, що цікавлять слідство і вказують на відповідальних осіб (приймально-здавальні акти, накладні, рахунки, відомості тощо);

б) побічно об'єднані з операцією, що цікавить слідчого (дані про пакувальні матеріали, тару на виготовлену продукцію);

в) що стосуються фіксації дій щодо вивезення і транспортування викраденого чужого майна з території підприємства (товарно-транспортні накладні, дорожні листи, дорожні накладні тощо)

Документи, вилучені в ході огляду, їх ознаки і властивості треба детально описувати в протоколі огляду.

Під час огляду при розслідуванні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України, а також до дослідження документів, можуть бути залучені бухгалтери, економісти, технологи, санітарні лікарі, програмісти й інші спеціалісти.

Таким чином, у зазначених вище випадках під час проведення огляду при розслідуванні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України, необхідною є участь спеціаліста, допомога якого полягає в сприянні слідчому у відшуканні, фіксації та вилученні знарядь злочину, грошей і цінностей, добутих злочинним шляхом, документів та інших предметів, які мають значення для кримінального провадження.

Крім безпосереднього застосування науково-технічних засобів, допомога, яка надається спеціалістом у ході проведення огляду, може полягати у формах консультацій, порад про застосування науково-технічних засобів, методів пошуку, використання тактичних прийомів та ін. Перевага консультування полягає в тому, що слідчий оперативно отримує кваліфіковану допомогу із спеціальних питань. Консультації самі по собі доказового значення не мають, але вони допомагають слідчому оцінювати докази, своєчасно вирішувати питання про призначення експертизи, визначити коло питань, адресованих експертові.

Список використаної літератури: 1. Кримінальний кодекс : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text. **2.** Кримінальний процесуальний кодекс України : чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 14 трав. 2021 р. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2021. 452 с. **3.** Ищенко Е. П., Яковлев М. М. Расследование преступлений, связанных с профессиональной деятельностью. М. : Издательство «Юрлитинформ», 2009. 352 с.

Сергій Олександрович Сичов,
викладач кафедри кримінального процесу та
організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ОСОБІ ПРО ПІДОЗРУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

З набуттям незалежності України поступово визначився головний вектор її розвитку — інтеграція до європейського співтовариства. Євроінтеграційна ідея є свідомим і природним стратегічним вибором українського суспільства, підтвердженим багатьма випробуваннями.

З часу свого прийняття у 2012 році до сьогодні чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) щоденно трансформує діяльність національних правоохоронних органів у напрямку відповідності до європейських правових стандартів. На цьому шляху у працівників практичних підрозділів виникає чимало проблем, викликаних неоднозначним розумінням положень чинного КПК з урахуванням усталеної правової традиції.

Так, чинний Кримінальний процесуальний кодекс України на ряду із позитивними нововведеннями, виявляє чимало проблемних питань. Так, статтею 276 Кримінального процесуального кодексу України передбачено повідомлення про підозру, яке здійснюється у випадках: 1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; 2) обрання до особи одного з передбачених КПК запобіжних заходів; 3) наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

При цьому слідчий, прокурор або інша уповноважена службова особа (особа, якій законом надано право здійснювати затримання) зобов'язані невідкладно повідомити підозрюваному про його права, передбачені статтею 42 КПК. Після повідомлення про права слідчий, прокурор або інша уповноважена службова особа на прохання підозрюваного зобов'язані детально роз'яснити кожне із зазначених прав.

Порядок вручення письмового повідомлення про підозру передбачений статтею 278 КПК, згідно якої письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення - у спосіб, передбачений КПК *для вручення повідомлень.* Письмове повідомлення про підозру затриманій особі вручається не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту її затримання. У разі якщо особі не вручено повідомлення про підозру після двадцяти чотирьох годин з моменту затримання, така особа підлягає негайному звільненню. Дата та час повідомлення про підозру, правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність невідкладно вносяться слідчим, прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Але цей порядок вручення повідомлення про підозру не є чітко визначеним саме для цієї процесуальної дії, особливо коли особа не прибула на виклик слідчого або прокурора, так як передбачений зовсім для інших процесуальних дій – виклику слідчим, прокурором, судового виклику і привода (Глава 11 КПК). Крім того, чинний КПК не дає чіткої відповіді на те, чи втрачає свою чинність повідомлення про підозру у подальшому, якщо за причини неприбуття особі до слідчого або прокурора неможливо його вручення саме у день складання. Також незрозуміло на протязі якого строку слідчий або прокурор повинні здійснити вручення повідомлення про підозру (якщо це неможливо зробити у день його складання) у спосіб, передбачений КПК *для вручення повідомлень*.

© Сичов С. О., 2021

Така невизначеність положень чинного КПК України породжує незрозумілість практичними працівниками правоохоронних органів порядку вручення повідомлення про підозру особливо у випадках, коли особа свідомо ухиляється від здійснення такої процесуальної дії або навить ховається від правоохоронних органів.

Зазначені проблемні питання у певній мірі заважають слідчим та прокурорам на належному рівні забезпечувати виконання завдань кримінального судочинства, а тому потребують ретельного наукового дослідження та негайного вирішення на законодавчому рівні.

Владлен Владленович Сілко,
аспірант кафедри кримінального процесу, криміналістики
та експертології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ;

Руслан Леонтійович Степанюк,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики, судової експертології
та домедичної підготовки факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ З'ЯСУВАННЮ, В МЕТОДИЦІ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ БУРШТИНУ

Обставини, що підлягають з'ясуванню є одним із головних елементів методики розслідування незаконного обігу бурштину, що відіграє вирішальну роль у подальшому визначенні слідчих (розшукових) діях, визначення їх тактики та послідовності.

До теперішнього часу вітчизняними вченими-криміналістами не сформовано обставин, що підлягають з'ясуванню в методиці розслідування незаконного обігу бурштину. Так, С. С. Чернявський, Д. О. Алєксєєва-Процюк, В. І. Василинчук, А. А. Вознюк та інші, у науково-практичному посібнику «Особливості досудового розслідування за фактами незаконного видобування бурштину-сирцю» [1], та авторський колектив за ред. Г. А. Матусовского, В. О. Коновалової, у праці: «Екологічні злочини: кваліфікація і методика розслідування» [2] не включають обставини, що підлягають з'ясуванню. Іншої точки зору дотримується О. В. Одерій, який вважає, що включання обставин, що підлягають з'ясуванню відповідає сучасним положенням методики розслідування злочинів проти довкілля [3, с.252-277].

На нашу думку, відсутність у вищезазначених працях обставин, що підлягають з'ясуванню не відповідає потребам слідства, та є вагомою підставою для дослідження останньої у методиці розслідування незаконного обігу бурштину.

Розкриваючи кримінально-правові чинники, що обумовлюють зміст обставин, що підлягають з'ясуванню, слід звернути увагу на ті дії, які законодавець визначив злочинним у кримінальному законодавстві. Так, у статті 240-1 Кримінального кодексу України, визначено караним наступні дії, зокрема: «незаконне видобування бурштину, а так само збут, придбання, зберігання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину, законність походження якого не підтверджується відповідними документами (частина перша)… ті самі дії, якщо вони вчинені повторно або у значних розмірах, або на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду (частина друга)… дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені службовою особою шляхом використання свого службового становища (частина третя)» [4].

© Сілко В. В., Степанюк Р. Л., 2021

Відтак, зазначені вище позиції вчених мають важливе теоретичне та практичне знання, однак вони мають доволі обмежену спрямованість, не відрізняються комплексністю й не охоплюють усіх особливостей розслідування незаконного обігу бурштину, як самостійного складу злочину, передбаченого ст. 240-1 КК України. Тому, вважаємо за доцільне обставини, що підлягають доказуванню при розслідуванні незаконного обігу бурштину, конкретизувати з урахуванням кримінально-правової та криміналістичної специфіки злочину.

Отже, при розслідуванні незаконного обігу бурштину, по кожному кримінальному провадженню мають бути з'ясовані нижченаведені обставини:

І. Подія злочину (предмет, час, місце, спосіб та інші обставини):

1.1. Предмет злочинного посягання: а) кількість каміння; б) вагу каміння; в) фракцію каміння; г) сортність каміння; ґ) прозорість каміння; д) дефектність каміння; е) розмір каміння; є) наявність інклюзу; ж) оброблений чи сирець; з) вартість каміння на «чорному ринку» та офіційної ціни [5, 6].

1.2. Місця вчинення незаконного обігу бурштину: а) місця підготовки злочину, вчинення та закінчення злочину; б) призначення земель: сільськогосподарського, лісового призначення, територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду, митний кордон, поза митним контролем тощо; в) право власності на нерухоме майно (приміщення, земля), де було вчинено незаконний обіг бурштину: приватна, комунальна, державна; г) місце зберігання та приховування, зокрема: спеціальні приміщення, схованки у транспортних засобах бурштину [6].

1.3. Час вчинення незаконного обігу бурштину та інші криміналістично значущі часові інтервали, зокрема: а) час початку злочину, час вчинення, час закінчення, тривалість злочину; б) тривалість передислокації злочинців, знаряддя та засобів; в) час створення та тривалість існування суб'єктів злочину.

1.4. Способи вчинення незаконного обігу бурштину на кожному з етапів злочинного посягання. При незаконному видобуванні бурштину: а) способи підготовки (підшукування співучасників, знаряддя засобів тощо); б) спосіб видобування бурштину (ручний, гідромеханічний, з застосуванням небезпечних вибухових пристроїв); в) спосіб протидії злочину (знищення доказів, приховування, вчинення корупційних дій тощо). При незаконному незаконного збуту, придбання, передачі, пересилання та переробки бурштину: а) спосіб збуту та придбання: дарування, купівлі, продажу, обміну, привласнення знайденого, сплати чи відшкодування боргу тощо; б) спосіб передачі та пересилання: безпосередньої передачі, поштою, багажем, авіатранспортом або в іншим способом, у тому числі з порушенням митних правил; в) спосіб переробки бурштину: кустарний або промисловий, з застосуванням одного матеріалу чи поєднанням з іншим (ювелірні вироби).

1.5. Знаряддя та засоби, використані злочинцями при незаконному обігу бурштину. При незаконному видобуванні бурштину: а) характер застосування під час вчинення злочину та їх кількість; б) походження знарядь та засобів, підстави перебування у розпорядженні (право власності чи договір оренди); в) чи модернізувалась система вихлопу на мотопомпі; г) за чиї кошти було придбано знаряддя та засоби. Окрім вищезазначених елементів потребують встановленню наступні специфічні обставини при незаконному збуті, придбанні, передачі, пересиланні та переробці бурштину: а) кустарні чи заводські прилади переробки каміння; б) речі, які забезпечують безпосереднє збереження та транспортування: схованка, транспортний засіб тощо.

1.6. Обстановка у якій вчиняється незаконний обіг бурштину: а) соціально-економічні чинники, що визначають особливості організації та функціонування незаконного обігу бурштину; б) природно-кліматичні чинники; в) охоронно-функціональні чинники; г) виробничі чинники; ґ) особливості поведінки непрямих учасників протиправної дії [8].

1.7. Типові сліди незаконного обігу бурштину: а) механічні сліди: від технологічний процесів видобування (отвори у надрах), взуття, транспортних засобів; б) термічні сліди: температурні показники мотопомпи та окремих елементів транспортних засобів (двигуна, шин, вихлопної системи, системи охолодження двигуна); в) сліди речовини: пили, стружки

з переробки бурштину, води, паливно-мастильних матеріалів на знаряддях та засобах, одязі та особах тощо; г) біологічні сліди: папілярних узорів, крові тощо; ґ) сліди людини: рук, ніг та взуття тощо; д) сліди у документах: записи, «тіньова бухгалтерія» тощо.

2. Обставини, пов'язані із суб'єктом, суб'єктивною стороною злочину при незаконному обігу бурштину, зокрема: а) юридичний статус особи, що вчинила злочин; б) кількість осіб, що брали участь у реалізації злочинних дій або окремих етапів; в) демографічні дані та соціальний статус; г) наявність ознак організованості у діях групового суб'єкта, розподіл ролей у механізмі злочину; ґ) тривалість існування суб'єкта злочину; д) наявність злочинного досвіду та корупційних зв'язків у суб'єкта злочину; е) яким чином відбувався розподіл доходів від злочинної діяльності; є) відстань до місця проживання злочинців від місця події; ж) форма вини та мотиви вчинення злочину.

3. Інші обставини:

3.1. Наслідки незаконного обігу бурштину: а) вид і характер наслідків; б) розмір заподіяної шкоди; в) площа пошкодження землі видобуванням бурштину.

3.2. Обставини, що характеризують особу обвинуваченого: а) риси характеру, схильність до вживання спиртних напоїв або наркотичних чи інших психотропних речовин; б) спосіб життя, ставлення до виконуваних обов'язків.

3.3. Обставини, що обтяжують покарання (ст. 67 Кримінального кодексу України) [4].

3.4. Обставини, що пом'якшують покарання: а) обставини, визначені в ч. 1 ст. 66 Кримінального кодексу України [4]; б) позитивна характеристика з місця роботи; в) вчинення злочину вперше; г) наявність на утримані дітей- інвалідів та ін.;

3.5. Обставини, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження.

3.6. Обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання.

Список використаної літератури: 1. Чернявський С. С., Алєксєєва-Процюк Д. О., Василинчук В. І., Вознюк А. А. Особливості досудового розслідування за фактами незаконного видобування бурштину-сирцю [Текст] : метод. рек. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. 64 с**. 2.** С.Б. Гавриш. Экологические преступления: квалификация и методика расследования под ред. В.Е. Коноваловой, Г.А. Матусовского. Харьков : 1994. 226 с. **3.** Одерій О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля : монографія. Харків : Діса плюс, 2015. 528 с. **4**. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III Дата оновлення: 28.09.2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 14.10.2021). **5**. Довідкова бюлетень «Довідник цін коштовного та декоративного каміння», який видається Державним гемологічним центром України. URL: http://gems.org.ua/ua/s6.php дата звернення: 14.10.2021). **6**. В. В. Сілко. Предмет злочинного посягання як елемент криміналістичної характеристики незаконного видобування бурштину. Питання боротьби зі злочинністю. 2017. Вип. 34. С. 192-210. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pbzz_2017_34_18. **7**. (ВІДЕО) На кордоні буковинець втратив авто та бурштин на більше як мільйон гривень. URL: https://dpsu.gov.ua/ua/news/%20video%20-na-kordoni-bukovinec-vtrativ-avto-ta-burshtin-na-bilshe-yak-milyon-griven/ (дата звернення: 14.10.2021). **8**. Сілко В. В. Обстановка вчинення злочину як елементи криміналістичної характеристики незаконного видобування бурштину. Вісник Національної академії правових наук України. 2018. Т. 25, № 3. С. 146–159. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vapny_2018_25_3_12.pdf

Дмитро Сергійович Слінько,
доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

КОНЦЕПЦІЯ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВИРІШЕННЯ ПРАВОВИХ СПОРІВ В ЄС

Концепцію теоретико-правових основ альтернативних засобів розв'язання кримінально-правових конфліктів, на мою думку, доцільно розглядати в контексті з відновним правосуддям. По-перше альтернативні засоби розв'язання кримінально-правових конфліктів входять до концепції відновного правосуддя. Відновне правосуддя – відносно нове явище у кримінальному процесі і вимагає переосмислення кримінального судочинства з погляду нової парадигми. По-друге в аналіз правової природи та сутності кримінально-правового конфлікту та механізму його вирішення, і це дає можливість обґрунтувати необхідність введення на рівні з каральними формами розв'язання кримінально-правового конфлікту відновні форми. Також звернення до альтернативних процедур, що притаманні відновному правосуддю, дозволяє задіяти для вирішення кримінально-правового конфлікту не лише суто правові, але й етико-моральні аспекти впливу на учасників конфлікту. Запровадження концепції відновного правосуддя в Україні сприятиме гуманізації кримінального процесуального права, забезпеченню швидкого поновлення прав учасників кримінального провадження та приведення кримінального процесуального законодавства у відповідність до європейських стандартів.

Основною рушійною силою розвитку альтернативних способів вирішення кримінально-правових конфліктів є недостатня ефективність роботи судової системи при розгляді окремих категорій кримінальних проваджень, що може полягати в перевантаженості судів, тривалості судового розгляду, некваліфікованому розгляді справ, а також інших недоліках, властивих судовій системі тієї чи іншої держави. Основа нинішньої системи кримінального правосуддя є те, що кримінальні конфлікти – це питання суспільства, держави, а при відновному правосудді кримінальне правопорушення (злочин) – заподіяння шкоди (конкретній особі, громаді, суспільству), тому метою правосуддя має бути відновлення засади справедливості, добрих відносин у суспільстві, а не покарання злочинця. Таким чином шкода, заподіяна злочином, і повинна визначати напрями відновлювальних дій, а першочерговою метою кримінального правосуддя, повинно бути відшкодування збитків і «зцілення» потерпілих (жертв злочину). Наступним за важливістю завданням правосуддя має стати «зцілення» відносин між потерпілим і злочинцем – примирення, повне каяття і прощення, встановлення добрих взаємин між потерпілим і злочинцем. Категорія відновного правосуддя, включає до себе рух поновлення справедливості та доповнює юридичну форму правосуддя [1, с. 15].

Чому найбільш справедлива й оптимальна реакція на вчинене кримінальне правопорушення може бути визначена саме за допомогою програм відновного правосуддя?

Доцільно проаналізовано та систематизовано положення, що стосуються суспільних відносин, які виникають, розвиваються та припиняються у царині реалізації кримінально-процесуального механізму розв'язання кримінально-правового конфлікту в аспекті кримінального права та кримінально процесуального права. Як відомо, відплата злочинцем «за заслугами» переважно й була основною філософією систем кримінального процесу в усьому світі, як змагальних, так і інквізиційних. Проте вже у 1970 роках з'являється новий підхід до цього питання – нова модель кримінального правосуддя під назвою «відновне правосуддя» [2].

© Слінько Д. С., 2021

Виникає питання як же співвідносяться альтернативні засоби розв'язання кримінально-правових конфліктів та відновне судочинство (правосуддя) та в чому полягає відмінність відновного підходу від карального.

Розглядаючи шляхи та перспективи запровадження альтернативних засобів до національної кримінально-процесуальної моделі розв'язання кримінально-правового конфлікту, не достатньо приділяється уваги програмам відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення, зазначаючи лише о необхідності розширення змісту глави 38 КПК України, шляхом введення до неї параграфу 3 «Порядок звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності на підставі угоди про примирення».

Що стосується питання про впровадження альтернативних засобів розв'язання кримінально-правових конфліктів в концепції відновного правосуддя і його закріплення у законодавстві України, то, перш за все, слід говорити про інститут угод у кримінальному провадженні, який на сьогоднішній день активно застосовується згідно з Кримінальним процесуальним кодексом України, прийнятим у 2012 році. При цьому виконання завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 КПК України, забезпечується шляхом процесуальної економії (зменшення часових витрат, матеріальних ресурсів на ведення процесу) без зайвого навантаження на органи досудового розслідування, прокурора та суд.

Таким чином, із введенням інституту угод у кримінальному провадженні з'явилася можливість офіційного правового врегулювання взаємовигідних відносин підозрюваного, обвинуваченого зі стороною обвинувачення. На жаль цьому аспекту не достатньо приділено уваги в дослідженнях.

Викладене свідчить про наявність двох основних напрямів адаптації законодавства України у сфері кримінальної юстиції до законодавства ЄС.

Першим з них охоплюється максимальне наближення вітчизняних стандартів роботи правоохоронних та судових органів до європейських. Йдеться про зміну окремих кримінально-процесуальних та організаційних аспектів діяльності правоохоронних та судових органів із тим, щоби останні належною мірою забезпечували реалізацію принципу верховенства права та дотримання прав людини та основоположних свобод [4].

Другим охоплюється протидія злочинності та корупції. Пріоритетними для протидії, насамперед, визначено злочини транснаціонального характеру, а також терористичні, корупційні та вчинювані організованими злочинними групами [5].

Список використаної літератури: 1. Гельльман У., Луцик В. В., Волкотруб С. Г., Слінько Д. С. та ін. Альтернативні способи вирішення спорів у кримінальному провадженні: навч. посіб. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2015. 204 с. **2.** Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. — К.: Юстініан, 2012 — 1224 с. **3.** Землянська, В. В. Відновне правосуддя в кримінальному процесі України [Текст] : посіб. / В. В. Землянська. — К. : Вид. Захаренко В. О., 2008. — 200 с. **4.** Кареклас С. Кримінальне право ЄС. М.І. Пашковський Адаптація кримінального і кримінально-процесуального законодавства до права ЄС. – Од, 2004. – 162 с. **5.** Литвинчук О. Основні аспекти співробітництва України з Європейською організацією з питань юстиції // Вісник прокуратури. - 2007 . - № 7. - С. 119-125.

Федір Михайлович Сокиран,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);

Валерія Анатоліївна Добровольна,
студентка 2 курсу магістратури
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНІ ПИТАННЯ ТАКТИКИ ОСОБИСТОГО ОБШУКУ

На сьогоднішній день, Кримінально процесуальний кодекс України (далі – КПК) зазнав значних змін щодо проведення обшуків, хоча, поняття «обшук» так і не було чітко закріплене у законодавстві.

Досить цікавим є проведення такого специфічного виду обшуку, як особистий обшук. На даний час, особистий обшук особи не регламентований окремою нормою, де було б детальне його визначення. Тобто, законотворець змушує нас використовувати загальні статті щодо обшуку, без урахування специфіки та особливостей особистого обшуку.

Загальне правило на проведення особистого обшуку правоохоронними органами передбачається ст.208 та ст.236 КПК:

- під час затримання особи(вона є безпосередньо підозрюваною);

- коли стосовно особи, яка перебуває у помешканні, є достатньо відомостей вважати, що вона переховує при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження.

Відповідно до ч.5 ст.236 КПК, обшук на підставі ухвали слідчого судді повинен проводитися в обсязі, необхідному для досягнення мети обшуку. За рішенням слідчого чи прокурора може бути проведено обшук осіб, які перебувають в житлі чи іншому володінні, якщо є достатні підстави вважати, що вони переховують при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження. Обшук особи здійснюється особами тієї самої статі у присутності адвоката, представника на вимогу такої особи. Неявка адвоката, представника для участі у проведенні обшуку особи протягом трьох годин не перешкоджає проведенню обшуку. Хід і результати особистого обшуку підлягають обов'язковій фіксації у відповідному протоколі[1]. Звідси випливає одна з проблем реалізації даної статті, наприклад, якщо необхідно провести обшук особи, але вона знаходиться за межами житла чи іншого володіння, та відносно якої є підстави вважати, що вона переховує при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження, то ми не можемо застосувати положення ст.208 та ст.236 КПК. Є поодинокі випадки коли прокуратура застосовує загальні положення щодо обшуку(ст.234 КПК), щоб провести особистий обшук.

Удалова Л.Д. зазначає, що чинний КПК України не містить чіткої регламентації дій, які повинні бути проведенні правоохоронними органами при здійсненні цієї окремої слідчої (розшукової) дії, тобто є необхідність нормативного врегулювання проведення особистого обшуку[2].

Щодо криміналістичної тактики особистого обшуку, то в загальному такий обшук проводиться у положенні стоячи, особа не повинна мати нічого в руках і не повинна рухатися. Обов'язково, особа, яка обшукує повинна знаходитись за спиною обшукуваного. Як правило, обшук починається зверху до низу. Особа, яка обшукує повинна ретельно перевіряти всі кармани, тайники та вивертати їх. Також увагу потрібно звернути на взуття, бо всередині між підошвою та стелькою може бути схованка. Завершення особистого обшуку відбувається оглядом тіла. Обстеження проводиться візуально без

© Сокиран Ф. М., Добровольна В. А., 2021

застосування допоміжних знарядь(медичних інструментів, тощо)[3]. Не мало важливим аспектом є те, що особистий обшук повинен проводитись особою тієї ж статі. Поговоримо про цей аспект більш детальніше, бо на сьогоднішній день світ перейшов до 4 покоління прав людини, який передбачає собою зміну статі, що розширює варіативність належності особи до того чи іншого гендеру (71 варіант). Тому, виникає проблема під час особистого обшуку, так як особу не можуть обшукати, бо вона себе не відносить ні до чоловіка, ні до жінки. Примусити таку особу пройти особистий обшук буде мати наслідок у виді порушення в розрізі дискримінації за гендерним типом. Ми б хотіли запропонувати такий варіант вирішення цього питання, доцільно буде ввести на законодавчому рівні можливість особи написати заяву на місці обшуку, де вона вкаже, особою якої статі вона хотіла б бути обшукана, але вибір повинен бути тільки між чоловіком та жінкою, хоча, це зумовлює деякі проблеми щодо організації проведення тактики особистого обшуку.

Отже, можемо дійти висновку, що чинне КПК не містить чітких норм щодо особистого обшуку, а криміналістичною тактикою недостатньо розроблені тактичні прийоми його проведення, тому дане питання вимагає вдосконалення на законодавчому та науковому рівні. Також є проблематика що стосується гендерної рівності, і власне було б доцільно вносити правки до законодавства, які могли б врегулювати ці проблеми.

Список використаної літератури: 1. Кримінально процесуальний кодекс України: станом на 04.10.2021. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text. **2**. Удалова Л.Д. Деякі проблемні питання правозастосування кримінального процесуального законодавства / Л.Д. Удалова // Актуальні питання кримінального процесуального законодавства України : збір. матер. міжвуз. наук. конф. (Київ, 26 квіт. 2013 р.) / Національна академія прокуратури України. — К. : Правова єдність, 2013. — С. 33-44. **3**. Головко М. Б. Криміналістика (Криміналістична тактика): навч. посіб. / М. Б Головко, Л. А. Остапенко, І. П Осипенко, М. П. Черненок – Чернігів: Чернігівський національний технологічний університет, 2017. — С. 109-110.

Федір Михайлович Сокиран,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);

Андріана Василівна Маркевич,
студентка 2 курсу магістратури
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

СУТНІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Найбільш розповсюдженою слідчою (розшуковою) дією є огляд місця події, що є різновидом огляду. Значення даного виду огляду неможливо переоцінити. Огляд місця події є первинною і невідкладною слідчою дією.

Слідчий огляд – це слідча (розшукова) дія, яка полягає у безпосередньому сприйнятті об'єкта з метою виявлення слідів та інших речових доказів, з'ясування обставин події, а також обставин, що мають значення у справі [1, с. 217].

Результати, отримані під час проведення огляду місця події є саме тією початковою межею, від якої залежить весь подальший хід розслідування. Важливу роль відіграє огляд місця події в тому разі, коли слідчий розпочинає розслідування, маючи лише інформацію про виявлення слідів кримінального правопорушення і огляд, по суті,

© Сокиран Ф. М., Маркевич А. В., 2021

є єдиною можливістю встановити багато важливих обставин для розкриття кримінального правопорушення. Водночас вивчення та аналіз практики проведення огляду місця події свідчить, що не менше 25 % із них проводиться з порушенням вимог кримінального процесуального законодавства, а більше 50 % – з порушенням рекомендацій щодо тактики його проведення. [2, с. 253]

Огляд місця події, як зазначає Є.І. Макаренко, є невідкладною слідчою дією, спрямованою на дослідження території (помешкання або споруди), де сталася подія, що містить ознаки кримінального правопорушення [3, с. 8]. Незважаючи на значення слідчого огляду, можна сказати, що слідчі недооцінюють можливості отримання в ході його проведення доказової та орієнтуючої інформації.

Дослідження обстановки місця та характер вчиненої події дає змогу отримати необхідну вихідну інформацію про обставини кримінального правопорушення та визначити напрями розслідування. Одним із важливих факторів, який впливає на можливості слідчого у виявленні на місці події слідів, є час, що проходить з моменту вчинення кримінального правопорушення до проведення слідчого огляду.

Між отриманням вихідної інформації про вчинення кримінального правопорушення і початком проведення слідчого огляду (прибуття слідчо-оперативної групи) повинен проходити мінімальний проміжок часу.

Обстановку місця події В.І. Алексійчук визначає як комплекс усіх матеріальних об’єктів, змін у рамках місця події, пов’язаних з досліджуваною подією й діями її учасників, а також усіма подальшими подіями [4, с. 24].

Можемо сказати, що успіх огляду місця події забезпечується наступним: належною організацією охорони місця події і забезпечення безпеки руху в його районі; наявністю у слідчо-оперативній групі відповідних фахівців; своєчасністю прибуття слідчо-оперативної групи на місце події; дотриманням норм кримінально-процесуального закону при проведенні огляду; оснащенням слідчо-оперативної групи науково-технічними засобами, зв’язком та іншими засобами комунікації; планомірністю проведення огляду з урахуванням функціональних обов’язків його учасників.

Для підвищення рівня розглядуваної слідчої (розшукової) дії широко використовуються спеціальні знання певних осіб. Спеціальні знання – це професійні знання, якими володіють відповідні спеціалісти, а особи, котрі проводять дізнання, слідчі, судді, – не повною мірою [5, с. 110].

Головне призначення спеціаліста при проведенні слідчих(розшукових) дій полягає у наданні слідчому консультацій та рекомендацій науково-технічного характеру: як краще підготувати слідчу дію, які застосувати прийоми, методи та засоби для виявлення, збору та фіксації доказів. Дії спеціаліста на місці проведення слідчого огляду залежить від різновиду суспільно небезпечного діяння, а також сукупності інших умов та факторів. Спеціалісти, викликані слідчим, зобов’язані брати участь в огляді та, використовуючи свої спеціальні пізнання та навички, допомагати слідчому у виявленні, закріпленні(фіксації) та вилученні доказів, привертати його увагу на обставини, пов’язані з виявленням, закріпленням та вилучення доказів, давати пояснення с приводу здійснюваних ним дій. Спеціаліст допомагає слідчому виготовити зліпок, зафіксувати та вилучити сліди, правильно описати речові докази, може брати участь у перевірці та оцінці доказів. У разі браку спеціальних знань та навичок у слідчого виникає потреба у залученні спеціаліста.

Значної допомоги у відшуканні слідів правопорушника може надати кінолог з розшуковим собакою. Діяльність кінолога, за сукупністю сприятливих умов, може допомогти у розкритті кримінального правопорушення по «гарячих слідах».

Для того щоб підтвердити необхідності проведення огляду місця події та складення протоколу проведеної слідчої (розшукової) дії можна сказати, що мало виявити важливе і потрібне для справи при огляді, це лише певна частина завдання, інше ж – закріпити і зберегти все побачене та знайдене під час огляду у зовнішніх формах, сформувати

правильне і точне уявлення кожному, хто по них повинен ознайомитися з результатами огляду.

Дані, отримані при огляді місця події, за своєю природою мають сукупний характер й можуть бути використані різнопланово – для розшуку правопорушника, побудови версій, допиту потерпілого, підозрюваного, свідка та ін. В результаті його проведення основою для організації розслідування та висування версій буде отримана інформація.

Список використаної літератури: 1. Криміналістика : підручник / кол. авт. ; за ред. В. Ю. Шепітька. – К., 2001. – 684с. **2**. Мусієнко О. Л. Особливості огляду місця події при розслідуванні шахрайства / О. Л. Мусієнко // Форум права. – 2013. – № 4. – С. 253–257. **3**. Макаренко Є. І. Огляд місця події : навч. посібник / Макаренко Є.І., Негодченко О.В., Тертишник В.М. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський юридичний інститут МВС України, 2001. – 156 с. **4**. Алексійчук В.І. Огляд місця події: тактика і психологія : монографія / В.І. Алексійчук; за ред. проф. В.О. Коновалової.– Х.: Вид. агенція «Апостіль», 2011.- 232 с. **5**. Лукьянчиков Е. Д. Тактические приемы реализации информации, полученной в результате осуществления оперативно-розыскных мероприятий / Лукьянчиков Е. Д. // Актуальные вопросы получения, оценки и использования информации в оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел : межвуз. сб. науч. трудов. – К., 1986.- 196 с.

Олена Євгеніївна Соловйова,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики
та експертології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

ЩОДО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПОТЕРПІЛОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Особі потерпілого у кримінальному провадженні завжди приділялась значна увага. До речі, в останні роки процесуальний статус потерпілого дещо вдосконалено, і це зумовлено необхідністю посилення гарантій захисту його прав, свобод та законних інтересів та приведенням національного законодавства до вимог міжнародних документів. Права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо нього кримінального правопорушення або заяви про залучення його до кримінального провадження як потерпілого, тобто з цього моменту він набуває процесуального статусу потерпілого. Так, підставою участі особи в кримінальному провадженні як потерпілого є подання особою заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення (ст. 55 КПК України) [1]. При цьому зауважимо, що визнання особи потерпілим відбувається без спеціальної перевірки і без будь-якого офіційного рішення слідчого або прокурора з цього приводу, що, на нашу думку, суперечить теорії кримінального процесуального права, тому як визнання може бути здійснено лише шляхом прийняття постанови про це, тощо.

Як свідчить практика, достатньо велика кількість злочинів вчиняється саме щодо неповнолітніх осіб, які просто не в змозі ні усвідомити всієї протиправності вчинених щодо них дій, ні захиститися від них. До речі, потерпілий відіграє значну роль як у досудовому розслідуванні так і у судовому провадженні. Надання потерпілим інформації особам, що здійснюють досудове розслідування та судове провадження, а також діяльність самого потерпілого сприяють доказуванню вчинення кримінального правопорушення.

© Соловйова О. Є., 2021

Зазначимо, що у Кримінальному процесуальному кодексі України є багато прогалин, які потребують негайного виправлення на законодавчому рівні, зокрема, це відсутність достатніх гарантій захисту прав та інтересів неповнолітніх потерпілих на стадії досудового розслідування та судового розгляду.

Конституція України у ст. 52 закріплює: «Діти рівні у своїх правах незалежно від походження...». Слід зазначити, що дане положення розглядається як узагальнена норма щодо наділення неповнолітніх спеціальними правами, які б відповідали специфіці їх участі у правових відносинах та відображали особливості цих осіб. Кримінальне процесуальне законодавство покликане захищати права та інтереси усіх учасників кримінального провадження, в тому числі і неповнолітніх потерпілих, які виступають у кримінальному процесі стороною з боку обвинувачення. При цьому наділяючи на законодавчому рівні спеціальним статусом неповнолітніх підозрюваних та обвинувачених (глава 38 КПК України) цілком доцільним видається закріплення особливого статусу і за іншими неповнолітніми учасниками кримінального провадження, зокрема, потерпілими.

Таким чином, на підставі викладеного, можна дійти висновку про необхідність ретельного удосконалення законодавства відносно функціонування процесуального статусу неповнолітнього потерпілого від кримінального правопорушення як суб'єкта доказування, а саме: для визнання особи потерпілою (або в даному випадку законного представника неповнолітнього потерпілого), яка повинна подати заяву слідчому або прокурору, котрий, перевіривши зазначені в ній підстави, негайно повинен винести постанову про визнання її потерпілою або про відмову у такому визнанні, роз'яснити права, про що зазначається в даній постанові, та допитати її по даному кримінальному провадженню. Така процедура, на нашу думку, буде узаконювати процесуальний статус неповнолітнього потерпілого як повноправного суб'єкта доказування у кримінальному провадженні.

Слід погодитися з думкою О. О. Сольонової, про те, що положення ст. 55 КПК України є не досконалими і, якщо процесуальний статус потерпілого особа набуває з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого, тобто ще до доведення того факту, що фізичній особі кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а юридичній особі – майнової шкоди. На її переконання, таке регулювання не узгоджується з фундаментальними положеннями доказового права, у зв'язку з чим особа має набувати процесуальний статус потерпілого лише після доведення того факту, що вчинено кримінальне правопорушення, яким потерпілому заподіяно вказану шкоду. Дійсно, для цього потрібно змінити процесуальну форму початку досудового розслідування. Базуючись на позиціях окремих науковців, - рішення про визнання особи потерпілою буде обґрунтованим, коли прийматиметься після проведення слідчим необхідних процесуальних дій та отримання доказів заподіяння шкоди кримінальним правопорушенням [2, с. 40–41]. Звісно, у випадку, коли потерпілий є неповнолітнім, дуже важливо, щоб з ним поводились з врахуванням його віку, рівня зрілості, інтелектуальних можливостей, а також щоб були вжиті заходи, які б сприяли розумінню розгляду кримінального провадження і можливості брати участь у ньому. А також, враховуючи досить складний характер кримінального провадження, велика кількість неповнолітніх з нормальним розумовим розвитком не здатні в повній мірі усвідомлювати всі складності і всі зміни, що мають місце на досудовому розслідуванні та у судовому розгляді. Особливо це стосується випадку, коли має місце відмова від підтримання державного обвинувачення прокурором.

З приводу цього вважаємо, що визнання особи потерпілою повинно залежати від рішення слідчого чи прокурора, який розслідує кримінальне провадження, а передумовою цього має бути сам факт завдання особі шкоди, при цьому не залежно від її виду та розміру, а також подання нею заяви про вчинення кримінального правопорушення або

заяви про залучення як потерпілого. І відповідно, слідчий або прокурор повинен винести відповідне рішення (постанову) про визнання особи потерпілою або про відмову про це, роз'яснити права, а вже потім допитати її в якості потерпілого по даному кримінальному провадженню. Така процедура, хоча і нагадує кримінальне процесуальне законодавство 1960 року, однак, на нашу думку, буде узаконювати процесуальний статус потерпілого як повноправного суб'єкта доказування і разом з тим, його процесуальні права та обов'язки тощо.

Звичайно, протягом розслідування та судового розгляду кримінального провадження неповнолітній потерпілий має право на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди в порядку, передбаченому законом (ст. 127 КПК України), а ч. 1 статті 128 КПК України передбачає, що особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової або моральної шкоди, має право під час кримінального провадження до початку судового розгляду пред'явити цивільний позов до підозрюваного, обвинуваченого або до фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння. Однак, відсутній і дієвий механізм такої компенсації, тощо.

Все викладене зумовлює необхідність удосконалення і законодавчого врегулювання правового механізму відшкодування майнової, моральної та фізичної шкоди потерпілому від злочину, в тому числі, нерозкритого органами розслідування.

У зв'язку з цим доцільно викласти п. 10 ст. 56 КПК України в такій редакції: *«Неповнолітній потерпілий має право на відшкодування майнової, фізичної і моральної шкоди, заподіяної кримінальний правопорушенням, в повному обсязі, - в порядку, передбаченому законом, - за рахунок держави, в тому числі, якщо не встановлено особу, яка його вчинила».*

Слід також зазначити, що слідчий зобов'язаний забезпечити права неповнолітнього потерпілого, тому необхідно законодавчо закріпити порядок роз'яснення слідчим прав потерпілому. З приводу цього пропонуємо доповнити статтю 40 КПК України «Слідчий органу досудового розслідування» пунктом 4, який викласти в такій редакції: *«Слідчий зобов'язаний роз'яснити законному представнику неповнолітнього потерпілого його права, передбачені статтею 56 цього Кодексу, та вказати про це в постанові, яка підписується потерпілим і слідчим»,* тощо.

Важливим, на нашу думку, також є розуміння того, що коли дитина стає учасником кримінального процесу, необхідно в кожному конкретному випадку враховувати вік такої особи, рівень зрілості, а також інтелектуальні та емоційні здібності. Наприклад, відкритий судовий розгляд за участю неповнолітніх осіб може спричинити позбавлення останніх права на ефективну участь у змагальному кримінальному провадженні, тому видається цілком доцільним з метою недопущення негативного впливу судового розгляду на неповнолітніх учасників кримінального процесу, а також забезпечення їх активної участі у кримінальному провадженні, розширити перелік випадків, коли суд може прийняти рішення про розгляд справи в закритому засіданні щодо неповнолітнього потерпілого.

Підсумовуючи вищезазначене, варто вказати, що досвід застосування КПК України виявив необхідність удосконалення ряду положень кримінального процесуального законодавства, які стосуються захисту прав та інтересів неповнолітніх потерпілих. У зв'язку з цим важливого значення набуває дослідження комплексного підходу щодо вдосконалення правового положення неповнолітніх потерпілих, як учасників кримінальних процесуальних відносин, а також покращання системи гарантій їх прав, свобод та інтересів, а саме обов'язкового представництва неповнолітнього потерпілого; виділення окремого провадження щодо неповнолітнього потерпілого; відшкодування заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди в повному обсязі; здійснення судового розгляду в закритому засіданні тощо.

Список використаної літератури: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : станом на 01 вересня 2021р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (Дата звернення: 15.10.2021). **2.** Сольонова О. О. Показання потерпілого як джерело доказів у кримінальному провадженні: дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ. 2018. 239 с. **3.** Слінько С.В. Проблеми правового статусу суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності: Монографія. – Харків. 2003. 282 с. **4.** Соловйова О.Є., Наумова Г.О., Кобець Н.В. Потерпілий у кримінальному судочинстві: проблеми теорії, законодавства та практики / О.Є. Соловйова, Г.О. Наумова, Н.В. Кобець // Право. UA. № 1. 2019. С. 109-116.

Олена Юріївна Солонецька,
слухач магістратури факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;

Віталій Володимирович Романюк,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУДОВОГО ОСКАРЖЕННЯ НЕВНЕСЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ПРО КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ДО ЄДИНОГО РЕЄСТРУ ДОСУДОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ В УКРАЇНІ

Прийняття у 2012 р. оновленого Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) ознаменувало початок розвитку кримінальних процесуальних відносин, формування статусу органів досудового розслідування, визначення ролі прокурора у кримінальному провадженні та пріоритету захисту прав й інтересів учасників кримінального процесу, що в кінцевому підсумку спрямовувалося на реалізацію завдань кримінального провадження. Але в той же час, останні роки реалізації окремих положень КПК України, зокрема, щодо початку досудового розслідування, показали суперечність норм ст. 214 КПК України. Мова йде про невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР), оскільки на практиці склалася ситуація за якої численні заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення подаються «реальними» потерпілими, але й присутній фактор подання таких заяв та повідомлень з боку осіб, які мають на меті зовсім інше (блокування діяльності конкурентів, інших суб'єктів господарювання, врегулювання невдалих відносин тощо). В даному контексті досить слушною є думка судді Вищого антикорупційного суду В. Михайленко, яка зауважує, що «наразі численні активісти і псевдоактивісти вважають, що просто зобов'язані вимагати порушення кримінальних проваджень з будь-яких приводів, у т. ч. тих, що не мають нічого спільного з реальними кримінальними правопорушеннями, а деякі особи вбачають у внесенні до ЄРДР реалізацію своєї місії рятівника світу. А це, на думку судді, далеко не повний перелік недобросовісного використання положень ст. 214 КПК України» [1].

Таким чином, варто констатувати актуальність дослідження сутності та особливостей кримінального процесуального регулювання судового оскарження невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР в Україні.

Зазначимо, що тематика оскарження невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР та дотримання у цьому процесі прав й основоположних

© Солонецька О. Ю., Романюк В. В., 2021

свобод людини й громадянина неодноразово висвітлювалася у працях таких вчених та науковців як: С. Є. Абламський, Ю. В. Баулін, Б. А. Бурбело, В. В. Введенська, А. В Гриненко, В. К. Грищук, С. В. Давиденко, Є. В. Діденко, В. Г. Дрозд, Р. І. Котелевський, В. Т. Нор, С. В. Олійник, В. В. Романюк, В. А. Смирнов, В. М. Тертишник, В. В. Топчій, А. Р. Туманянц, В. Г. Уваров, Л. Д. Удалова та інші. Праці зазначених вчених у сфері кримінальної процесуальної науки відіграють важливу роль у процесі формування науково-теоретичної бази для подальших наукових досліджень із вказаної проблематики, проте повною мірою не відображають сутність правової регламентації порядку оскарження невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР.

Враховуючи викладене, варто зауважити, що дослідження сутності кримінального процесуального регулювання судового оскарження невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР в Україні є вельми актуальним та своєчасним.

Першочерговим слід наголосити, що правову основу внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР складають безпосередньо норми КПК України (ст. 214) [2]. Ми не будемо дублювати положення зазначеної норми права, проте зазначимо, що на сьогодні склалася тенденція, коли слідчі відмовляться вносити до ЄРДР всі без винятку заяви та повідомлення про вчинення кримінального правопорушення без попередньої дослідчої перевірки, яка мала місце згідно КПК України 1960 р.. А тому потерпілі від кримінальних правопорушень стикаються з необхідністю оскаржувати такі дії слідчого до суду, при цьому найчастіше за допомогою захисника (адвоката) та відповідно сплачувати йому гонорар за договором. Зазначене може свідчити про грубе порушення права на захист з боку слідчого, оскільки невнесення відомостей до ЄРДР за наявності обґрунтованих у заяві підстав є порушенням реалізації завдань кримінального провадження та принципу рівності перед законом та судом.

Зауважимо, рішення слідчого щодо невнесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР оскаржуються у відповідності з положеннями ст. 303 КПК України. Проте у зв'язку з грубими порушеннями завдань кримінального провадження та значної кількості скарг, які розглядаються слідчими суддями з цього приводу та з метою однакового та правильного застосування норм кримінального процесуального законодавства Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ у своєму рішенні від 12 січня 2017 р. № 9-49/0/4-17 узагальнив практику розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування [3]. Так, суд встановив, що «з огляду на чіткий обов'язок внесення слідчим чи прокурором відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, за наявності лише загальних вимог до заяв чи повідомлення про кримінальне правопорушення, у переважній більшості випадків у разі встановлення факту звернення із заявою та констатації факту невнесення відомостей про кримінальне правопорушення в межах регламентованого ст. 214 КПК 24-годинного строку слідчі судді постановляють ухвали про задоволення скарг на бездіяльність слідчого чи прокурора».

Прикладом може слугувати *ухвала слідчого судді Липовецького районного суду Вінницької області від 05.02.2015 р.* якою суддею *задоволено скаргу М. на бездіяльність слідчого щодо невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР. Вказаною ухвалою слідчий суддя зобов'язав унести до ЄРДР відомості за заявою М. від 19.01.2015 про кримінальне правопорушення, передбачене ст. 194 ч. 2 Кримінального кодексу. Задовольняючи скаргу, слідчий суддя виходив з того, що згідно зі ст. 214 КПК слідчий зобов'язаний не пізніше 24 годин після подання заяви про вчинення кримінального правопорушення внести відповідні відомості до ЄРДР та розпочати розслідування. Оскільки таких дій слідчий упродовж 24 годин після отримання заяви М. не вчинив, слідчий суддя дійшов висновку, що бездіяльність слідчого є незаконною (справа № 136/146/15-к).*

Також суд встановив, що бездіяльність слідчого та прокурора може виявлятись не лише у невчиненні дій, які передбачають внесення відомостей до ЄРДР, а й відмову у їх

вчиненні. Так, *у зв'язку з відмовою від внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, здійсненою першим заступником прокурора м. Вінниці, слідчим суддею Вінницького міського суду Вінницької області було постановлено ухвалу від 02.11.2015*.

Також прикладом слугує ухвала слідчого судді Корецького районного суду Рівненської області від 20.10.2015 якою задоволено скаргу Т. на бездіяльність прокурора Корецького району щодо невнесення відомостей про злочин до ЄРДР. Встановлено, що скаржник посилався на те, що 15.10.2015 на ім'я прокурора Корецького району Т. ним подано звернення із повідомленням про злочин стосовно невиконання постанови апеляційного адміністративного суду Житомирської області від 11.10.2015, однак, всупереч положенням ст. 214 КПК, скаржник не отримав даних, що зазначена заява внесена до ЄРДР, а вже 16.10.2015 отримав відповідь прокурора Корецького району про те, що його скарга направлена начальнику Корецького РВ УМВС України в Рівненській області для прийняття відповідного рішення. Начальник Корецького РВ УМВС України відомості за його скаргою не вніс і, як результат, на підставі ст. 214 КПК слідчий суддя зобов'язав Корецький РВ УМВС внести ці відомості (справа N 563/1106/15-к) [3].

Враховуючи викладене, можна дійти висновку, що невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР зумовлює необхідність забезпечення реалізації завдань кримінального провадження та захисту осіб від кримінальних правопорушень.

Таким чином, кримінальне процесуальне регулювання судового оскарження невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР в Україні потребує свого удосконалення, що пов'язано насамперед з різним тлумачення та застосуванням норм КПК України.

Список використаної літератури: 1. Михайленко В. Проблеми судового контролю при оскарженні бездіяльності щодо внесення відомостей у ЄРДР // Юридична газета online : сайт. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/-problemi-sudovogo-kontrolyu-pri-oskarzhenni-bezdiyalnosti-shchodo-vnesennya-vidomostey-u-erdr.html (дата звернення: 05.10.2021). **2**. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 18.04.2010 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 05.10.2021). **3**. Узагальнення практики розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 12.01.2017 № 9-49/0/4-17 // ЛігаЗакон : сайт. URL: https://ips.ligazakon.net/document/VRR00212 (дата звернення: 05.10.2021).

Руслан Леонтійович Степанюк,
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

СУДОВЕ ҐРУНТОЗНАВСТВО В СИСТЕМІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ

Перетворення в економічному та політичному житті держави, процеси реформування кримінального процесуального законодавства, системи правоохоронних органів, що відбуваються в останні роки в Україні, зумовлюють потребу в удосконаленні не тільки практичних аспектів правозастосовної діяльності, а і теоретичних підходів щодо багатьох положень криміналістичної науки. Одним із таких напрямів є вдосконалення

© Степанюк Р. Л., 2021

системи криміналістики, особливо такого її розділу, як криміналістична техніка. За вітчизняною її моделлю досі суперечливим є питання стосовно віднесення досліджень матеріалів, речовин і виробів до числа розділів криміналістичної техніки. Це викликає певний подив і видається наслідком негативних тенденцій розвитку криміналістики радянського періоду, коли з неї поступово вихолощувалась природничо-технічна складова. На прикладі ґенези криміналістичного дослідження ґрунтів можна чітко побачити, що ця сфера для криміналістики є традиційною та розвивається фактично з моменту виникнення цієї науки.

Важливість криміналістичного дослідження пилу та бруду для встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення підкреслював ще письменник А. Конан-Дойль у розповідях про Шерлока Холмса. Його літературний герой міг за слідами бруду на взутті чи одязі людини визначити місце, де відбулось забруднення. Реальні ж практичні експертні дослідження ґрунтів почали проводити на початку ХХ століття в поліцейській криміналістичній лабораторії Ліону під керівництвом Е. Локара. Серед засновників цього напряму видатний німецький криміналіст і хімік Г. Попп, котрий вперше зміг довести зв'язок між слідами бруду на брюках підозрюваного та ґрунтом з місця вбивства.

Сьогодні судове ґрунтознавство є популярним напрямом криміналістичних досліджень, «орієнтованим на метод», оскільки ця діяльність заснована на технологіях у міждисциплінарних галузях ґрунтознавства, геохімії, мінералогії, молекулярної біології, геофізики, археології та судової медицини [1]. Але цікаво, що техніки криміналістичного дослідження ґрунтів більш активно застосовувались в поліцейській діяльності у період 1905-1990 років. У подальшому виникли нові технології, які стали дуже коштовними та недоступними для більшості експертних лабораторій світу. Отже, відповідні сліди нерідко ігноруються, а цей інструмент експертної діяльності сьогодні використовується недостатньо активно [2].

У сучасний період криміналістичне дослідження ґрунтів переважно застосовується з метою:

1) виявлення місця події за слідами ґрунту на переміщеному об'єкті (одязі, взутті, автомобілі, певному знарядді тощо);

2) встановлення механізму утворення слідів ґрунту на одязі;

3) порівняння слідів ґрунту зі зразками з певного місця та встановлення їхньої родової або групової приналежності.

Також варто відзначити, що, наприклад, аналіз нашарувань ґрунту на взутті особи може допомогти у встановленні корисної для слідства інформації про пересування людини до, під час та після вчинення злочину [3].

Останнім часом, через збільшення кількості кримінальних проваджень, пов'язаних із несанкціонованим видобутком корисних копалин, в Україні все більше призначається судово-ґрунтознавчих експертиз, спрямованих на вирішення питань щодо віднесення деяких об'єктів ґрунтово-мінерального походження (пісків, глини, вапняку, гіпсу) до корисних копалин [4, с. 129, 134]. Технології судового ґрунтознавства також застосовуються в інших видах діяльності, наприклад, в археології для встановлення місць знаходження історичних артефактів [5].

R. Fitzpatrick називає ґрунтові матеріали потужним свідоцтвом контакту через наступні шість причин: 1) ґрунти є індивідуальними, тому що існує майже безкінечна кількість різних типів ґрунту, вони можуть швидко змінюватись на короткій відстані як за горизонталлю, так і за вертикаллю, що дозволяє судовим експертам розрізняти їхні зразки; 2) ґрунтові матеріали легко можна описати й охарактеризувати за кольором та за допомогою різноманітних аналітичних методів насамперед мінералогії та спектроскопії; 3) ґрунту притаманна висока схильність до переносу та прилипання, особливо для дрібних фракцій; 4) на відміну від більш очевидних яскравих кольорів плям крові, мазків помади та фарби, бруду практично не видно неозброєним оком, тому підозрювані нерідко не докладають значних зусиль для їх видалення; 5) ґрунтові матеріали

легко виявляти та збирати за допомогою луп та мікроскопів при огляді місця події та речових доказів; 6) національні та міжнародні комп'ютеризовані бази даних про профілі ґрунту та карти є легко доступними для поліції та ґрунтознавців через Інтернет [2].

Підсумовуючи викладене відзначимо, що судове ґрунтознавство традиційно є частиною криміналістичного дослідження матеріалів, речовин і виробів як розділу криміналістичної техніки. У підручниках і посібниках з криміналістики слід приділяти більшу увагу можливостям цього розділу у вирішенні завдань кримінального провадження, зокрема, при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень. Криміналістичний аналіз ґрунтових матеріалів, виявлених на одязі чи тілі особи, знарядді кримінального правопорушення, транспортному засобі, на ділянці місцевості тощо, може надати суттєву допомогу у встановленні обставин події, що розслідується.

Список використаної літератури: 1. Fitzpatrick R.W., Raven M.D., Forrester S.T. (2009) A Systematic Approach to Soil Forensics: Criminal Case Studies Involving Transference from Crime Scene to Forensic Evidence. In: Ritz K., Dawson L., Miller D. (eds) Criminal and Environmental Soil Forensics. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-1-4020-9204-6_8. **2**. Fitzpatrick R. W., Raven M. D. How Pedology and Mineralogy Helped Solve a Double Murder Case: Using Forensics to Inspire Future Generations of Soil Scientists. January 2012. Soil Horizons 53(5):14-29. DOI:10.2136/sh12-05-0016. **3**. Morgan R.M. et al. (2009) The Forensic Analysis of Sediments Recovered from Footwear. In: Ritz K., Dawson L., Miller D. (eds) Criminal and Environmental Soil Forensics. Springer, Dordrecht. https://doi.org/-10.1007/978-1-4020-9204-6_16. **4**. Шевченко В. М. Можливості дослідження деяких корисних копалин в рамках судової ґрунтознавчої експертизи*. Вісник Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз*. 2020. Вип. 8. С. 129-135. **5**. Pirrie D., Rollinson G. K., Andersen J. C., Wootton D., Moorhead S. Soil forensics as a tool to test reported artefact find sites. *Journal of Archaeological Science*. Vol. 41, January 2014, P. 461-473.

Інна Анатоліївна Строк,
старший викладач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІДОЗРЮВАНОГО У ЗЛОЧИНАХ ПРОТИ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ОСОБИ

Під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 123 КК України, тобто умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання, а також за ст.116 КК України, тобто умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання, для з'ясування стану сильного душевного хвилювання в обов'язковому порядку проводиться судово-психологічна експертиза підозрюваного, зокрема, якщо кримінальне правопорушення вчинено неповнолітнім.

Відповідно до пункту 7 частини 1 статті 66 КК України обставиною, що пом'якшує покарання визначено вчинення злочину під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного жорстоким поводженням, або таким, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поводження з боку потерпілого. При цьому чинне кримінальне законодавство поняття «сильного душевного хвилювання» не дає. Водночас, Касаційна кримінальна палата Верховного Суду України вказує на

© Строк І. А., 2021

ознаки сильного душевного хвилювання, зокрема, що стан сильного душевного хвилювання, як емоційний процес, характеризується своєю раптовістю, неочікуваністю, миттєвістю, бурхливістю, швидкоплинністю.

Кримінальні правопорушення, передбачені ст. 123 КК України відносяться до злочинів невеликої тяжкості та не передбачають покарання у вигляді позбавлення волі. Враховуючи, що відомості до ЄРДР вносяться слідчим невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, то отримавши таку заяву чи повідомлення про спричинення тяжких тілесних ушкоджень на початковому етапі досудового розслідування не можуть кваліфікуватися дії винної особи за ст. 123 або ст.116 КК України, тому вносяться відомості до ЄРДР за настанням наслідків, тобто за ст.121 або 115 КК України. Таким чином, для встановлення стану сильного душевного хвилювання необхідно провести ряд слідчих (розшукових) дій. По-перше, крім обставин які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, зазначених в положеннях ст. 91 КПК України, зокрема у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх встановленню підлягають: 1) повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними; 2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння; 3) умови життя та виховання неповнолітнього; 4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення.

По-друге, при розслідуванні умисних тяжких тілесних ушкоджень, заподіяних у стані сильного душевного хвилювання, слідчому необхідно встановлювати й такі обставини: чи відбулося заподіяння тілесного ушкодження; час і місце вчинення злочину; яке тілесне ушкодження заподіяне, чи не було воно небезпечним для життя в момент заподіяння, спосіб заподіяння ушкодження; знаряддя, яким було заподіяно ушкодження; чи не вчинено діяння в стані необхідної оборони або крайньої необхідності; чи не заподіяно тілесне ушкодження при перевищенні меж необхідної оборони; чи не відбувалися систематичне спричинення побоїв або інші насильницькі дії, що носять характер мордування або катування, та викликало стан сильного душевного хвилювання. По-третє, при розслідуванні умисних тяжких тілесних ушкоджень, заподіяних у стані сильного душевного хвилювання, проводять: судово-медичну, дактилоскопічну, трасологічну, медико-криміналістичну, судову експертизу холодної зброї, балістичну, судово-психологічну, судову наркологічну експертизи. Завдання окремих судових експертиз пов'язані між собою, а тому від правильності їх проведення, від повноти і грамотності поставлених на розсуд експерта питань залежить якість очікуваного висновку.

Основну і найважливішу роль для правильної кваліфікації кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст.116, 123 КК України, відіграє висновок судово-психологічної експертизи, оскільки саме експерт може встановити або спростувати стан сильного душевного хвилювання підозрюваного. Зазначимо, що об'єктом психологічної експертизи є психічно здорові особи. Психологічна експертиза встановлює ті особливості психічної діяльності та такі їх прояви в поведінці особи, які мають юридичне значення та викликають певні правові наслідки. Основним завданням психологічної експертизи є визначення у особи яка направляється на такий вид експертизи: індивідуально-психологічних особливостей, рис характеру, провідних якостей особистості; мотивотвірних чинників психічного життя і поведінки; емоційних реакцій та станів; закономірностей перебігу психічних процесів, рівня їхнього розвитку та індивідуальних її властивостей. При проведенні психологічних експертиз використовуються загальновідомі в науковій практиці психологічні методики і такі, що пройшли державну атестацію,

та їх авторські модифікації, що відбираються з урахуванням специфіки експертних досліджень і конкретних питань, поставлених перед психологічною експертизою.

Судово-психологічна експертиза емоційних станів має значення для кваліфікації за ст.ст. 116, 117, 118, 119, 123, 124 КК України. До компетенції судового експерта-психолога, який виконує судово-психологічну експертизу емоційних станів у кримінальному процесі, належить встановлення: індивідуально-психологічних особливостей, міри здатності обвинувачених розуміти характер вчинених дій, та їх наслідки; наявності або відсутності у такої особи в момент вчинення протиправних дій емоційного стану, що суттєво вплинув на її свідомість і поведінку. Основні питання, що вирішуються експертом: у якому емоційному стані перебувала підекспертна особа на момент вчинення інкримінованого їй діяння? Чи перебувала така особа в стані вираженого емоційного збудження або вираженого емоційного напруження, що може розглядатися як психологічна підстава стану сильного душевного хвилювання? Чи перебувала вона на момент вчинення інкримінованих їй дій у стані фізіологічного афекту як психологічної підстави сильного душевного хвилювання?

Судово-психологічна експертиза встановлює питання здатності неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого у повній мірі усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними у відповідності до п. 4 ч.1 ст. 91, п. 1 ч.1 ст. 485 КПК України та ч.2 ст. 486 КПК України.

До компетенції судового експерта-психолога, який проводить експертизу зазначеного виду, відносяться питання психологічного змісту (особливості особистості, психічний стан тощо), які мають юридичне значення при розслідуванні конкретного кримінального провадження щодо обвинуваченої (підозрюваної) неповнолітньої особи. Основними питаннями (завданнями), що ставляться на вирішення експертизи є: чи здатна неповнолітня особа, виходячи з рівня її розумового розвитку, індивідуально-психологічних особливостей та конкретних обставин справи (вказати яких саме) у повній мірі усвідомлювати значення своїх дій? Чи здатна неповнолітня особа, виходячи з рівня її розумового розвитку, індивідуально-психологічних особливостей та конкретних обставин справи (вказати яких саме) у повній мірі керувати своїми діями? Чи має неповнолітня особа відхилення у психічному розвитку, які не є виявами психічного захворювання? Якщо має, то якими саме є їх ознаки?

Відповідно до особливостей конкретних обставин кримінального провадження вирішувані психологічною експертизою питання у разі потреби узгоджуються особою, яка призначила експертизу і залучила експерта, при консультуванні з експертом з метою уточнення їх кількості та конкретизації змісту, доцільних для кримінального провадження. Для проведення дослідження особа, яка призначила експертизу, надає експерту можливість психологічного обстеження підекспертної особи та матеріали кримінального провадження. Для проведення психологічної експертизи (з огляду на важливість індивідуальних і вікових психологічних особливостей такої особи та виходячи з особливостей обставин кримінального правопорушення і питань, поставлених перед експертом) експерту необхідно надати: медичну документацію, особову справу, шкільні характеристики, з місця роботи, свідчення співучнів, педагогів, колег, друзів, знайомих, родичів та інших людей, з якими підекспертна особа близько спілкувалася. У свідченнях рідних та близьких повинні бути відображені особливості її розвитку та поведінки, умов життя, оточення, притаманні їй схильності, захоплення, інтереси. За наявності також надаються щоденники, листи, зразки творчості підекспертної особи. Слідчому, дізнавачу, прокурору, який призначив експертизу і залучив експерта, особливу увагу слід приділити матеріалам стосовно неповнолітніх осіб, а також свідченням або відомостям про особливості поведінки такої особи у проблемних ситуаціях (конфлікти, покарання, втрати та ін.) та свідченням про особливості її поведінки і емоційного стану в певних обставинах (безпосередньо у момент подій, у час, що передував подіям та

після них досліджуваним по провадженню, а також після їх завершення). Під час проведення психологічної експертизи досліджуються автентичні показання, тобто такі, які не залежать від будь-якого стороннього впливу або примусу. Зачасту такі злочини вчиняються особами, які стають жертвами сімейного насилля (жінки, неповнолітні), тобто їх злочинна поведінка була викликана (спровокована) неправомірними діями самого потерпілого, систематичним знущанням, застосуванням фізичної сили, а також приниженням честі і гідності особи. Втім, підняті питання підлягають окремому дослідженню або науковому вивченню. Пропоную учасникам наукового заходу прийняти участь у обговоренні піднятих питань та наданих пропозицій.

Список використаної літератури: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI: редакція від 01.07.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text. **2**. Кримінальний кодекс України Закон від 05.04.2001 № 2341-III (станом на 16.09.2021) URL: https://zakon.rada.gov.ua/-laws/show/2341-14#Text.

Максим Сергійович Сурмій,
судовий експерт сектору почеркознавчих досліджень, технічного дослідження документів та обліку відділу криміналістичних видів досліджень Луганського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України;

Олена Віталіївна Луговська,
старший судовий експерт групи технічних досліджень документів та обліку відділу криміналістичних видів досліджень Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ

Враховуючи нинішній, прогресуючий стан злочинності, який несе потенційно небезпечні для держави та людей наслідки, існує необхідність у розробці та впровадженні у практику нових засобів та способів боротьби зі злочинністю. Під поняттям «прогресуючий стан злочинності» мається на увазі не саме зростання випадків проявів правопорушень різного ступеня тяжкості, а якісну складову, що проявляється у підвищенні рівня досвідченості, організованості та технічної озброєності злочинців. Факт підвищення рівня підготовленості злочинців закономірно вимагає постійного підвищення рівня техніко-криміналістичного забезпечення відповідних підрозділів, завданням яких є розслідування та попередження кримінальних правопорушень. Саме тому, одним із джерел надходження подібних досягнень у правоохоронних органах є окремий розділ науки криміналістики – криміналістична техніка.

Узагальнюючи багату кількість літературних джерел можна прийти до висновку, що саме поняття криміналістики та криміналістичної техніки мають більше ніж 150 визначень. [1, с. 6] Але багаторічні напрацювання видатних науковців та постійний розвиток криміналістики дозволили модернізувати поняття «криміналістична техніка». З одного боку, під поняттям розуміється розділ науки криміналістики, а з іншого — сукупність технічних засобів, які використовуються у кримінальному судочинстві. Як розділ науки, криміналістична техніка — це система наукових положень та рекомендацій,

© Сурмій М. С., Луговська О. В., 2021

які забезпечують розробку технічних засобів (приладів, інструментів, пристроїв і матеріалів), а також прийомів та методів їх використання з метою розслідування та попередження кримінальних правопорушень [2, с. 64].

Криміналістична техніка сформувалась на основі використання у кримінальному судочинстві досягнень різного роду наук у цілях розкриття та розслідування злочинів. Методи фізики, хімії, медицини, біології та інших галузей знань адаптувалися для вирішення криміналістичних задач, пов'язаних із виявленням, вилученням та дослідженням слідів злочину, що у подальшому призвело до їх впровадження до кримінального судочинства. Так у рамках криміналістики склалась система техніко-криміналістичних засобів спеціально створених для розслідування та попередження різних злочинних посягань [3, с. 85].

На даний час система криміналістичної техніки включає загальні поняття та наступні галузі: криміналістична фотографія і відеозапис, трасологія (криміналістичне дослідження слідів), зброєзнавство (криміналістичне дослідження зброї, боєприпасів, вибухових речовин і пристроїв та слідів їх застосування), документознавство (криміналістичне дослідження документів), почеркознавство (криміналістичне дослідження почерку), габітоскопія (ідентифікація особи за ознаками зовнішності), фоноскопія (криміналістичне дослідження звукових слідів), одорологія (криміналістичне дослідження слідів запаху), криміналістичне дослідження речовин, матеріалів та виробів та кримінальна реєстрація [4, с. 85].

Приділимо увагу саме криміналістичному дослідженню документів. Стрімкий розвиток та запровадження новітніх технологій у всі, без виключення, сфери людської життєдіяльності призвів до того, що кожна особа, незалежно від віку, статі, освіти, тощо, може безперешкодно знайти великий масив інформації стосовно способів захисту різного роду документів суворої звітності (для подальшої обробки цієї інформації та використання її при виконанні підробки) або, також безперешкодно, отримати в особисте користування друкуючі пристрої з високою роздільною здатністю виконання зображень, що значно покращує якість підробки та ускладнює процес дослідження подібного роду об'єктів експертами.

Кожного дня зловмисники вигадують нові способи, або технічні прийоми для виконання підроблених документів. Враховуючи те, що раніше, приблизно 20 років тому, більшість документів виконувалися на паперовій основі та мали меншу кількість захисних елементів, зловмисники, не маючи певного роду технічних засобів для якісної підробки документів, вдавалися, більш за все, до часткової підробки документів, шляхом підчисток, дописок, дорисовок, травлення, змивання тощо, що залишало більшу кількість інформаційно-значущої інформації на об'єктах дослідження. То наразі, в більшій мірі, з'являються документи виконані способом повної підробки. У зв'язку з тим, що значна кількість документів почала виконуватися на пластиковій основі, зловмисникам вдається видаляти первинний зміст документів та вносити зміни у первинний зміст без залишення відповідних слідів, що значно ускладнює процес дослідження певного роду документів. Але разом із розвитком технічних засобів якими користуються зловмисники, також розвиваються технічні засоби у підрозділах, що займаються безпосереднім дослідженням підроблених документів. Випускаються та впроваджуються у повсякденний робочій процес експертів найновітніша техніка, як, наприклад відеоспектральний компаратор від виробника компанії Foster + Freeman, що значно допомагає експертам при дослідженні різного роду документів. Це повноцінні пристрої для перевірки сумнівних документів, що поєднують запис оптичних зображень високої роздільної здатності, мультиспектральне освітлення з потужним програмним забезпеченням для покращення зображення, що дозволяє виявляти навіть дрібні порушення та неточності у друці, папері, будові документів та контролювати наявні функції безпеки.

Отже, на даному етапі, розвитку криміналістичної техніки практично всі підрозділи правоохоронної діяльності забезпечені необхідними та новітніми технічними засобами, що дозволяють попереджувати та розслідувати кримінальні правопорушення, а також на належному рівні виконувати свої професійні обов'язки.

Список використаної літератури: 1. Ткач Ю. Д. Поняття і системно-структурна будова криміналістики : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2004. 6 с. **2.** Пясковський В. В., Чорноус Ю. М., Іщенко А. В. та ін. Зазнач. твір. С. 64. **3.** Е. П. Іщенко, А. А. Топорков Криміналістика 2010 С 84. **4.** Е. П. Іщенко, А. А. Топорков Криміналістика 2010 С 85.

Дильбар Жолдасбаевна Суюнова,
доктор юридических наук, и.о. профессора кафедры
«Уголовно-процессуальное право»
Ташкентского государственного юридического университета
(Узбекистан)

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ, ВОЗНИКАЮЩИЕ ПРИ ПЕРЕСМОТРЕ УГОЛОВНЫХ ДЕЛ СУДАМИ ВЫШЕСТОЯЩИХ ИНСТАНЦИЙ

Важные изменения в национальное уголовно-процессуальное законодательство, обозначенные в Указе Президента Республики Узбекистан Ш.М.Мирзиёева «О дополнительных мерах по дальнейшему совершенствованию деятельности судов и повышению эффективности правосудия», направленные на укрепление судебно-правовой системы, усиление мер надежной защиты прав и законных интересов граждан, эффективное обеспечение правосудия, повышение роли органов судейского сообщества, нашли свое отражение в Уголовно-процессуальном кодексе Республики Узбекистан (далее-УПК).

Как известно, с 12 января 2021 года в Узбекистане видоизменен порядок пересмотра судебных решений. В УПК введена новая редакция главы 55^1 «Обжалование (опротестование) приговора, определения суда первой инстанции в апелляционном порядке» [1, с.828], в которой установлен другой порядок проверки законности и обоснованности судебных решений, не вступивших в законную силу. Также в законе преобразован порядок производства в суде кассационной инстанции (глава 56^1УПК) [1, с.846], установлены новые требования, касающиеся возобновления производства ввиду вновь открывшихся обстоятельств (глава 57 УПК) [1, с.856].

Реформа института апелляции направлена на совершенствование процессуальных способов исправления судебных ошибок путем обеспечения права каждого на пересмотр судебного решения вышестоящими судебными инстанциями в целях анализа правильности выводов суда, касающихся фактов и применения права [2, с.75]. Упразднение надзорной инстанции предоставило суду апелляционной инстанции дополнительные возможности для всесторонней, полной, тщательной проверки законности, обоснованности и справедливости приговора суда, восполнения всех пробелов и противоречий, допущенных судом первой инстанции.

Новшествами новой редакции главы 55^1УПК являются:

-выделение в самостоятельную статью предмета разбирательства суда апелляционной инстанции (ст.497^{13} УПК);

-расширение перечня участников уголовного судопроизводства, которым предоставлено право обжаловать судебные решения, не вступившие в законную силу (согласно

© Суюнова Д. Ж., 2021

ст.497[2]УПК обжаловать приговор суда в апелляционном порядке вправе также лица, не являющиеся сторонами в деле, в той части приговора, которая затрагивает их права и законные интересы);

-более детальная проработка вопросов о порядке назначения, подготовки и проведения заседания суда апелляционной инстанции;

-кардинальное расширение перечня полномочий суда апелляционной инстанции и спектра принимаемых решений.

Новая глава 56[1] УПК коренным образом видоизменила порядок производства в суде кассационной инстанции, в частности:

-в самостоятельную статью выделен предмет судебного разбирательства суда кассационной инстанции (ст.505 УПК);

- четко регламентированы порядок изучения кассационной жалобы, протеста и принятие окончательного решения;

-установлены сроки рассмотрения дела в суде кассационной инстанции;

-конкретно обозначены вопросы, подлежащие разрешению при назначении уголовного дела для рассмотрения в суде кассационной инстанции;

- полностью преобразованы виды решений, принимаемые судом кассационной инстанции.

В то же время, анализ законодательства о реформировании института пересмотра судебных решений, позволяет сделать вывод о том, что есть еще дискуссионные вопросы, касающиеся порядка производства в судах апелляционной и кассационной инстанции. Рассмотрим их.

Апелляция отражает всю смысловую сущность данного института- это не что иное, как **пересмотр** судебных приговоров, который осуществляется путем проведения нового судебного разбирательства по уголовному делу с соблюдением правил деятельности суда первой инстанции. Поскольку именно эти функции предоставили апелляции повторно рассматривать уголовное дело путем непосредственного самостоятельного исследования доказательств как имеющихся в деле, так и дополнительно представленных сторонами, с целью обеспечения принятия законного, обоснованного и справедливого решения по рассматриваемому уголовному делу. Однако преимущество апелляционной инстанции принимать решение по существу, то есть с вынесением нового приговора, в то же время некоторым образом не уравнено с обеспечением процессуальных прав лиц на обжалование указанного решения суда апелляционной инстанции.

Так, согласно п.п.2-4 ст.497[26] УПК суд апелляционной инстанции вправе отменить приговор суда первой инстанции и вынести новый приговор по уголовному делу. По смыслу закона и исходя из процедуры судебного разбирательства, данное решение апелляционного суда следует понимать, как вновь принятое решение по уголовному делу, первоначально поступившему в суд первой инстанции, поскольку после отмены приговора, уголовное дело возвращается на стадию утвержденного обвинительного заключения.

При таких обстоятельствах, новый приговор суда апелляционной инстанции по сути является итогом судебного разбирательства по уголовному делу и первоначальным судебным решением по нему. Однако в законе такое решение суда – приговор суда апелляционной инстанции - может быть обжаловано лишь в порядке кассации (п.2 ст.509[9] УПК), в функции которой входит **пересмотр** судебных решений, **вступивших в законную силу**. Кроме того, лица, имеющие право на обжалование приговора суда первой инстанции, ущемлены в правах обжаловать вновь провозглашенный приговор из-за его статуса – решения суда апелляционной инстанции. Возможно эта ситуация обусловлена тем, что уголовное дело в апелляционном порядке рассматривается на уровне областного звена, в составе трех судей, и новый приговор суда **процессуально** является итоговым решением непосредственно суда вышестоящей инстанции. Все же полагаем, что новая апелляция, обладая функциями отправления правосудия по рассматриваемому уголовному делу [3, с.19], провозглашает другой, принципиально

новый приговор суда, который влечет за собой соблюдение всех процессуальных гарантий лицам, имеющим право на его обжалование.

Думается, уместно было бы отметить о процессуальной форме принимаемых при указанных обстоятельствах решений суда апелляционной инстанции. По смыслу закона (ст.497[26] УПК) по результатам рассмотрения уголовного дела суд апелляционной инстанции принимает два самостоятельных решения, имеющих различные правовые последствия – об отмене обвинительного приговора и вынесении оправдательного либо обвинительного приговора. Полагаем, каждое из этих решений необходимо оформлять в виде самостоятельного судебного акта - определения суда апелляционной инстанции об отмене приговора и вновь принятого приговора суда (обвинительного либо оправдательного), поскольку содержание этих документов носит различный характер.

Как установлено новыми изменениями в законе (п.6 ст.497[26] УПК), суд апелляционной инстанции вправе возвратить дело в суд первой инстанции лишь в одном случае – после отмены обвинительного приговора при наличии обстоятельств, предусмотренных статьями 416 или 417 УПК. Основания для привлечения подсудимого к уголовной ответственности по новому обвинению и обстоятельства, указывающие на совершение преступления лицом, не привлеченным к уголовной ответственности, безусловно, не являются предметом рассмотрения суда апелляционной инстанции поскольку исследование материалов уголовного дела свидетельствует о том, что в будущем имеется вероятность отягчения положения осужденного.

В то же время, дискуссионным является вопрос, какое же решение должен принять суд апелляционной инстанции в случае необходимости квалификации действий виновного по новому обвинению, которое существенно отличается от первоначального по фактически обстоятельствам? Как известно, существенно отличающимся обвинением от первоначального по фактическим обстоятельствам следует считать всякое иное изменение формулировки обвинения (вменение других деяний вместо ранее предъявленных или преступления, отличающегося от предъявленного по объекту посягательства, форме вины и т.д.), если при этом нарушается право подсудимого на защиту. Эти обстоятельства могут и не являться более тяжким обвинением, однако закон не предоставил суду апелляционной инстанции полномочий возвратить уголовное дело в суд первой инстанции для предъявления нового обвинения, которое будет существенно отличаться от первоначального.

Таким образом, необходимо дальнейшее совершенствование производства в судах вышестоящих инстанций, которое должно явиться гарантом охраны прав участников уголовного судопроизводства, устранения судебных ошибок.

Список использованной литературы: 1. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Узбекистан. Ташкент. «Yuridik adabiyotlar publish». 2021. **2.** Клещина Е.Н. О некоторых проблемах порядка пересмотра судебных решений, не вступивших в законную силу. Вестник Московского университета МВД Россиию 2016. № 4. С.75-78. **3.** Корнуков В.М. Сущность апелляционного производства и проблемы пересмотра судебных решений по уголовным делам. Вектор науки ТГУ. Серия: Юридические науки. 2014. № 4 (19).

Ірина Вікторівна Тарасова,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права
Київського кооперативного інституту бізнесу і права

ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСТАВ ПОВЕРНЕННЯ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТА, КЛОПОТАННЯ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО АБО ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ ПРОКУРОРУ СУДОМ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

Одним з дискусійних питань, яке виникає під час здійснення кримінального судочинства є законодавчо визначена та фактично існуюча можливість повернення судом першої інстанції обвинувального акту прокурору на стадії попереднього провадження. Дане положення закріплено у п.3, ч.3 ст. 314 КПК України. Так, суду надано право під час підготовчого судового засідання: «повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам КПК» [1]. Чітких підстав для повернення цих документів дана стаття не містить, як і процесуальних наслідків такого повернення. За змістом положень ч.4 ст. 110 КПК України обвинувальний акт є процесуальним рішенням прокурора, в якому висловлюється обвинувачення особі у вчиненні кримінального правопорушення. Завданням суду першої інстанції під час підготовчого провадження є визначення можливості призначення судового засідання де буде розглянуто висунуто прокурором обвинувачення (справа по суті).

Маємо відмітити, що деякі працівники прокуратури вбачають у цьому можливість до необґрунтованого затягування строків кримінального провадження, оскільки повертаючи обвинувальні акти, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору суди дають вказівками «виправити недоліки» протягом певного проміжку часу та «час на виправлення» суд встановлює на власний розсуд.

За результатами аналізу практичного застосування даної норми кримінального процесуального законодавства стає зрозумілим, що судді доволі часто користуються недостатньою чіткістю нормативного визначення підстав для такого повернення. Тому існують випадки, коли обґрунтованість та визначення в судових актах «невідповідність вимог КПК», які використовуються як підстави для повернення обвинувального акту прокуророві є доволі спірним, а тому за частую оскаржуються у апеляційному порядку.

В той же час, «невідповідність вимог КПК» у обвинувальному акті, клопотанні про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору може мати суто формальний або технічний характер, що не впливає на можливість призначення судового розгляду кримінального провадження по суті. Наприклад, Кам'янський районний суд Черкаської області повертаючи обвинувальний акт прокурору вказав, що: «в обвинувальному акті відсутні повні відомості про потерпілого (не вказано її місця народження та громадянство), дані про ім'я та по батькові прокурора та слідчого…» [2]. Чи, інший наприклад, у Калинівському районному суді Вінницької області повернення обвинувального акту відбулось з наступних підстав: «обвинувальний акт … не відповідає вимогам ст. 293 КПК України, оскільки копія обвинувального акту та реєстру матеріалів досудового розслідування обвинуваченій під розписку було вручена слідчим, а не прокурором, що здійснював процесуальне керівництво по даному кримінальному провадженню» [3]. Вказана підстава для повернення обвинувального акту взагалі ставить під сумнів правомірність прийнятого судом рішення щодо повернення справи прокурору під час попереднього судового засідання.

Непоодинокі випадки коли, повертаючи обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору суд

© Тарасова І. В., 2021

виходить за межи завдань стадії підготовчого провадження. Суд отримавши обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору на попередньому розгляді не вправі оцінювати правильність формулювання обвинувачення, оскільки ще не досліджував всіх доказів по справі. Так, наприклад, ухвалою Голосіївського районного суду м. Києва від 10.12.2019 року обвинувальний акт у кримінальному провадженні №12018100010006971 було повернуто прокурору. В ухвалі суд послався на відсутність в обвинувальному акті даних про складові суб`єктивної сторони інкримінованого злочину, а саме мотив та умисел. Однак, відповідно до положень ст. 314 КПК України, суд не вправі давати оцінку обставинам наведеним в обвинувальному акті та здійснювати аналіз процесуальних дій проведених органом досудового розслідування у підготовчому судовому засіданні. Дану позицію підтримав і Київський апеляційний суд, так за наслідками апеляційного оскарження даного рішення суду постановив, що суд першої інстанції повертаючи обвинувальний акт прокурору з підстав відсутності в ньому даних про складові суб`єктивної сторони інкримінованого злочину вийшов за межі предмету судового розгляду [4].

На наш погляд, наведені приклади показують як відбувається збільшення строків судового розгляду (враховуючи терміни на апеляційне оскарження), що призводить до порушення розумності строків кримінального провадження.

Окремою проблемою практичного характеру є той факт, що після повернення обвинувального акту прокурору Кримінальний процесуальний кодекс України не передбачає відновлення досудового розслідування та продовження його термінів. Розв’язання даного питання пов’язано з необхідністю вирішення проблем щодо продовження строків дії заходів забезпечення кримінально провадження. Оскільки строки дії заходів забезпечення кримінального провадження, в тому числі і тримання під вартою, продовжують спливати незалежно від визначеності стадій кримінального процесу. Виникає колізія процесуальних норм, щодо порядку продовження строків дії заходів забезпечення кримінального провадження. Перед прокурором постає складне питання: до кого звертатись за погодженням продовженням строків тримання під вартою? Чи має повноваження слідчий суддя після закінчення досудове розслідування, в разі повернення обвинувального акту прокурору, вирішувати питання про обрання, зміну чи продовження строків заходів забезпечення кримінального провадження, в тому числі запобіжних заходів? Чи ці повноваження має суд першої інстанції до якого було направлено обвинувальний акт, але не було прийнято рішення про призначення розгляду до справи? Відповіді на ці питання потребують чіткого нормативного визначення.

Таким чином, вважаємо повернення обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору негативно впливає на всі процесуальні строки, збільшує ризики ухилення підозрюваного (обвинуваченого) від суду.

Однак, процесуальна можливість здійснювати судовий контроль за дотриманням процесуального законодавства органами досудового розслідування та прокурором є гарантом забезпечення законного та обґрунтованого судового рішення, тому не можна виключити з кримінального процесуального законодавства України право суду першої інстанції повертати обвинувальний акт прокурору, який був складений з порушеннями вимог ст. 291 КПК України.

Можемо зробити висновок, що слід залишити за судом право (відповідно до вимог ч.3 ст. 314 КПК України) повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору за наявності таких порушень вимог кримінального процесуального закону, які перешкоджають призначенню справи до судового розгляду.

На наш погляд, дане питання можна вирішити, шляхом внесення змін щодо уточнення підстав для повернення обвинувального акту прокурору. А саме, слід внести зміни до п.3 ч.3 ст. 314 КПК України та обмежити можливість повернення обвинувального

акту прокурору чітким переліком підстав - «обвинувальний акт підписаний особою, що не має на це повноважень чи/або не затверджений прокурором» та «неналежне оформлення реєстру матеріалів досудового слідства». У випадках виявлення судом формальних невідповідностях щодо оформлення обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру вимогам ст.291 КПК України, слід надати суду право відкласти судове засідання та надавати прокурору час для виправлення формальних (технічних) недоліків. У всіх інших випадках суд має проводити судовий розгляд у межах сформульованого прокурором обвинувачення.

Список використаної літератури: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року.№4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text. **2**. Ухвала Кам'янського районного суду Черкаської області від 06 серпня 2015 року, справа №696/352/13-к 1-кп/696/92/15 // архів Кам'янського районного суду Черкаської області. **3**. Ухвала Калинівського районного суду Вінницької області від 06 серпня 2015 р. Справа № 132/1918/15-к // архів Калинівського районного суду Вінницької. **4.** Ухвала Київського апеляційного суду від 28 січня 2020 року по справі № 752/20120/18.URL:https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87392508

Ганна Костянтинівна Тетерятник,
кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального процесу Одеського державного університету внутрішніх справ

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СУДІВ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ

Надзвичайні правові режими вносять зрозумілі корективи як до організаційних, так і до процесуальних засад діяльності судів. Яскравим прикладом цьому є зміни, які відбулися у законодавстві більшості країн світу, у зв'язку із пандемією Covid-19, яка обумовила введення не тільки надзвичайної ситуації, але й надзвичайного стану та інших правових режимів на територіях багатьох держав. Нами були проаналізовані законодавчі зміни та заходи, вжиті владою таких держав, як Албанія, Вірменія, Австрія, Азербайджан, Бельгія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Хорватія, Данія, Фінляндія, Греція, Італія, Латвія, Литва, Норвегія, Польща, Португалія, Республіка Молдова, Румунія, РФ, Сербія, Словацька Республіка, Словенія, Іспанія, Швейцарія, Туреччина [1] у частині забезпечення функціонування судів в умовах пандемії. Такий досвід, на наше переконання, може бути використаний і при унормуванні діяльності суду у кримінальних провадженнях в умовах інших правових режимів.

Узагальнення дослідженого матеріалу дозволяє виділити такі організаційні та процесуальні засади діяльності, введені зазначеними державами, у зв'язку із веденням НПР, внаслідок пандемії Covid-19: 1) необхідність пріоритизації судового розгляду в окремих кримінальних провадженнях; 2) зупинення строків судового розгляду, апеляційного та касаційного оскарження, строків давності в умовах дії надзвичайного правового режиму; 3) превалювання проведення судових засідань у режимі відеоконференції; 4) обмеження засади гласності у частині допуску до судових засідань виключно учасників провадження; 5) розширення використання функціональних спроможностей електронно-інформаційних систем у суді задля можливості обміну електронними документами, проведення судових засідань у режимі відеоконференції.

Пріоритизація судового розгляду окремих кримінальних проваджень, яку можна визначити як встановлення за певними критеріями первинної черговості проведення

© Тетерятник Г. К., 2021

судових засідань у провадженнях з питань, які стосуються невідкладного забезпечення основних прав людини, а також якщо цього вимагають суспільні інтереси чи важливі інтереси сторони провадження, і якщо невиконання дії може призвести до загрози життю чи здоров'ю людей, серйозної шкоди суспільним інтересам або через загрозу непоправної матеріальної шкоди.

Пріоритизація пов'язується з можливістю – неможливістю відкладення судового засідання та можливими наслідками, шкодою у частині забезпечення прав і законних інтересів учасників провадження та суспільних інтересів у випадку відкладення судового засідання.

Країни ідуть двома шляхами визначення пріоритетності судових засідань: а) шляхом визначення випадків, коли засідання може бути відкладене, і це не спричинить серйозних негативних наслідків (наприклад, Азербайджан); б) шляхом визначення невідкладних випадків, які обумовлюють необхідність проведення судових засідань в умовах НПР (цей підхід більш поширеним).

До таких пріоритетних випадків, здебільшого відносяться: провадження з обмеженими строками, якщо такі строки закінчуються; провадження у кримінальних справах щодо кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я людей; провадження, у яких вирішується питання щодо застосування, зміни, скасування запобіжного заходу затриманій особи, особи, яка знаходиться під вартою; провадження щодо неповнолітніх; провадження, пов'язані із вирішенням питання про поміщення особи до психіатричної установи, застосування примусових заходів медичного характеру; судові засідання, без проведення яких існує ризик непоправної шкоди або інших серйозних непоправних наслідків; провадження щодо злочинів, скоєних під час надзвичайного стану та у зв'язку з надзвичайним станом; провадження щодо домашнього насильства; судові засідання, необхідні для вирішення питання про забезпечення безпеки учасників кримінального провадження; судові засідання для вирішення питання про екстрадцію [2, с. 422-428].

Водночас, країнами у порядку пріоритетності передбачаються й інші судові засідання. Наприклад, допит обвинуваченого, підозрюваного перед суддею в ході провадження, що триває, допит свідків, потерпілих перед суддею під час поточних розслідувань або які неможливо відкласти (Болгарія, Данія); кримінальні справи за статтею 326 Кримінального кодексу, яка інкримінує передачу неправдивих сигналів про допомогу чи тривогу, кримінальні справи провадження щодо порушення заходів, спрямованих на запобігання поширенню заразних хвороб (Сербія, Болгарія); процедурні дії щодо схвалення особистих оглядів тіла, обшуків та вилучення доказів та листування в рамках поточних розслідувань; розгляд запитів на використання спеціальних розвідувальних пристроїв або на отримання даних від операторів телекомунікацій щодо кримінального провадження; справи щодо розгляду клопотань про умовно-дострокове звільнення (Болгарія); невідкладні провадження, що стосуються захисту громадян з розумовими або фізичними вадами (Італія); провадження у справах безпеки, крім дій, що вимагають особистого контакту правоохоронців, учасників та інших осіб у такому провадженні, а вчинення цих дій не є необхідним для того, щоб запобігти небезпеці для життя та здоров'я людей або майна, що має більшу цінність (Республіка Словенія) та ін. [1]

Вирішення питання про визначення пріоритетності судових засідань та проваджень здійснюється декількома механізмами: а) визначення законодавчо або розпорядженням уряду (наприклад, 28 квітня 2020 року уряд Іспанії схвалив Королівський декрет-закон 16/2020 про процедурні та організаційні заходи щодо боротьби з COVID-19 у сфері здійснення правосуддя); б) визначається головою, радою суду найвищої інстанції (Верховного Суду) (наприклад, рішення приймається Головою Верховного Суду на прохання Голови апеляційного суду – Польща; Голова Верховного суду видав указ на підставі пропозиції Міністра юстиції – із закликом до спеціальних заходів, які можуть бути застосовані у випадках стихійного лиха та великих епідемій, що застосовуються

до всіх судів – Словенія; реорганізація судового провадження та оцінка «критичних» справ були проведені у тісній співпраці з кількома головуючими суддями та Адміністрацією суду Данії); в) подвійне регулювання (наприклад, Рішення Вищої судової та прокурорської ради Боснії та Герцеговини з посиланням на норми КК та КПК – Боснія а Герцеговина); г) пріоритетність визначається судами самостійно з урахуванням конкретних обставин проваджень.

Логічно, що наділення повноваженнями різних органів у частині врегулювання питань, пов'язаних із організацією та діяльністю судів в умовах НПР залежить від законодавчого визначення повноважень таких органів в ординарних та екстраординарних умовах.

Водночас, проведений аналіз дає підстави констатувати, що уніфікованим є підхід цих країн-членів Ради Європи до пріоритетності забезпечення основних прав і свобод людини та вирішення найбільш суттєвих (за рішенням кожної країни) питань, пов'язаних із особистими та суспільними інтересами в умовах дії НПР.

Зупинення строків провадження та строків давності в умовах дії надзвичайного правового режиму. Наприклад, у Польщі на час дії епідемічної загрози було припинено перебіг строків давності за караність діяння та позовної давності для виконання покарання у випадках правопорушень. У Португалії ця виняткова ситуація також є причиною призупинення строків давності та позовної давності, пов'язаних з усіма видами процесів та процедур, «відмінною» від будь-яких режимів, які встановлюють граничні обов'язкові строки давності або строки позовної давності, які продовжуються на період, протягом якого панує винятковий стан. У Республіці Молдова строки, включаючи строки оскарження, були призупинені. У Греції було введено положення про повне зупинення строків судового розгляду, а також про зупинення виконавчого провадження.

Уряд Сербії ухвалив Декрет про терміни виконання судових проваджень під час надзвичайного стану («Указ») . Декрет фактично припиняє виконання більшості судових проваджень з 15 березня 2020 року. По-перше, Указ призупиняє всі строки подання конституційних скарг, цивільних, адміністративних та приватних кримінальних справ, а також строки для відкриття несудових та виконавчих проваджень. Будь-який строк, встановлений для процесуальної діяльності у цьому провадженні, наприклад подання апеляційної скарги та інших засобів правового захисту, також призупиняється під час надзвичайного стану.

Крім того, таке ж рішення застосовується до кримінального провадження, провадження у справах про правопорушення та комерційного правопорушення - терміни подання апеляційної скарги або звернення за надзвичайними засобами правового захисту у цих випадках також призупиняються до подальшого повідомлення.

У більшості випадків призупинені терміни мають преклюзивний характер, тобто за звичайних обставин, якщо сторона, яка не подає позов або апеляційну скаргу до встановленого терміну, вона втрачає право подати її після закінчення зазначеного терміну. Указ був прийнятий саме з цієї причини-для запобігання згубним наслідкам такої заборони під час пандемії COVID-19, з незалежних від сторони причин.

Превалювання проведення судових засідань у режимі відеоконференції (в усіх без винятку вищенаведених країнах). Зміна територіальної підсудності у випадках, коли окремі суди не можуть відправляти правосуддя [3, с. 149-152].

Наприклад, у Польщі Act of 31 March 2020 amending the Act on special solutions related to the prevention and combating of COVID-19 визначає запровадження більшої гнучкості щодо територіальної юрисдикції судів. Голова апеляційного суду може призначити інший суд, який має юрисдикцію для розгляду справ, що належать до компетенції суду, який мав припинити свою діяльність (підвищена гнучкість компетенції; ст. 14, п. 9 Закону). Таке рішення служить для того, щоб можна було розглядати невідкладні справи, коли місцевий компетентний суд стане повністю неспроможним виконувати судові завдання (наприклад, помістивши всіх суддів та персонал суду під карантин).

У крайньому випадку повного припинення діяльності всіма загальними судами в апеляційній сфері, Закон передбачає доручити Першому Голові Верховного Суду здійснення цієї компетенції на прохання Голови апеляційного суду, на території яких суди припинили свою діяльність. Впровадження можливості розподілу суддів - за їх згодою - до інших судів, де потрібен персонал.

Крім того, проведений аналіз дозволяє виділити такі особливості, як обмеження засади гласності у частині допуску до судових засідань виключно учасників провадження, збільшення кількості закритих судових засідань та розширення використання функціональних спроможностей електронно-інформаційних систем у суді [3, с. 422-428].

Список використаної літератури: 1. Management of the judiciary - compilation of comments and comments by country. URL: https://www.coe.int/en/web/cepej/compilation-comments. **2**. Тетерятник Г. К. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 500 с. **3.** Тетерятник Г.К. Features of court proceedings in emergency legal regimes. *European Reforms Bulletin*. 2019. №4. С. 148 – 153.

Дар'я Вікторівна Туренко,
ад'юнкт Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ СУДОМ ПРО МОЖЛИВЕ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Рішення суду про можливе застосування примусових заходів медичного характеру до неосудної особи є прерогативою лише суду згідно його повноважень. Ніхто інший не може прийняти таке рішення. Відповідно до ст. 19 КК України не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння (бездіяльності) перебувала в стані неосудності. Не підлягає покаранню також особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними, за наявності обставин, що виключають злочинність діяння (на підставі Розділу VIII Загальної частини КК України). Відповідно самі положення ст. 503 КПК України формулюють концептуальні норми, що регулюють підстави для проведення кримінального провадження з питань застосування примусових заходів медичного характеру. В цій статті зазначено, що можна застосовувати лише ті примусові заходи медичного характеру, що передбачені нормами ст. 94 КК України [1, с.403-404]. Одним із основних міжнародно-правових актів, який повинен бути врахованим та підлягає виконанню працівниками національних правоохоронних органів та суду, що закріплює загальні принципи гуманного відношення до особи з психічними захворюванням є «Принципи захисту психічно хворих осіб та поліпшення психіатричної допомоги», що прийняті генеральної Асамблеї ООН від 17.12. 1991 року, у принципі 18-му якого закріплено право на захист для представництва інтересів такої категорії осіб, а у 21-му його принципі - право на оскарження, зокрема в судових інстанціях відповідно до положень, що врегульовано кримінальним процесуальним законодавством України [2].

Прийняття рішення про застосування примусових заходів медичного характера є актом суду і тільки суду. Сутність цього акту полягає саме в тому, що суд в межах кримінального провадженні не застосовує щодо особи, яка вчинила злочин, визначені законом про кримінальну відповідальність обтяження особистого, майнового чи іного

© Туренко Д. В., 2021

характеру, якщо до того є встановлені законом підстави. Стосовно вимог майнового характеру суд вирішує їх не у межах кримінального провадження, а у межах цивільного законодавства. Для прийняття рішень судом про застосування примусових заходів медичного характеру необхідно обов'язкове встановлення судом що саме ця конкретна особа вчинила конкретний злочин. Певний час в науці такі вчені як М.П. Карпущин і В.І. Курляндський визначали, що для прийняття такого рішення та ряду інших про закриття кримінальних проваджень повинно було визнати особу винною [3, с. 216]. Однак, ще за радянських часів така позиція вказаних вчених підлягалась критиці, обгрунтовуючи таку точку зору тим, що вказане рішення згідно чинного законодавства на той час мали право приймати як органи кримінального переслідування, так і суди. Біля вказаних наукових точок зору точилась гостра дискусія. Зокрема, на той час одні вчені висловлювали позицію про те, що згідно ст.160 Конституції СРСР лише суд міг визнавати особу винною у вчиненні конкретного злочину, тому прийняття вказаних рішень органами попереднього розслідування треба було визнавати неконституційними, тому пропонувалось законодавчо закріпити такі повноваження тільки за судом [4, с. 83]. Другі вчені пропонували відмовитись від визнання особи винною у вчиненні злочину при звільненні її від кримінальної відповідальності [5, с. 92] Інші вчені пропонували узгодити обидва підходи, обгрунтовуючи, що органи попереднього розслідування з тих же підстав відмовитись від кримінального переслідування такої особи, не вирішуючи наперед питання про її винуватість у вчиненні злочину [6, с. 50-51].

Відповідно до теорії та чинного кримінального процесуального законодавства України поки особа не буде визнана судом такою, що вчинила злочин, ні покласти на неї кримінальну відповідальність, ні звільнити її від такої чи від покарання неможливо. На підставі цього доречною є позиція тих науковців, які вважають, що питання про можливість звільнення конкретної особи від кримінальної відповідальності за вчинене настає тільки тоді, коли ця особа вчинила діяння, яке визнано злочином [7, с. 7]. Питання про застосування примусових заходів медичного характеру виникає тільки в тих випадках, коли є всі підстави передбачені чиним кримінальним і кримінальним процесуальним законодавством України. Зокрема в главі 39 «Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру» КПК України мова ведеться про звільнення такої особи саме від покарання. В ході дискусії з піднятих питань, слід підтримати пропозицію Л.В. Головко про застосування зарубіжного досвіду і законодавства в частині закріплення в національному законодавстві положення поряд «зі звільненням від покарання», також й поняття «звільнення особи від кримінального переслідування» [6, с. 46].ст. 503-516 Глави 39 КПК України. В той же час не всі вчені з кримінального права підтримують вищезазначену пропозицію цього вченого, посилаючись на те, що вказані рішення приймаються в межах кримінального процесу. Таке рішення приймається тільки судом, що оформлюється винесеням ухвали або постанови про закриття кримінального провадження (справи), зокрема воно може бути винесено до видалення суду до нарадчої кімнати. Однією із підстав розгляду такої категорії проваджень (справ) судом є отримання (згідно до ст. 293 КПК України) клопотання слідчого затвердженого прокурором, сладеного відповідно до ст. 292 КПК України або складеного самостійно прокурором відповідно до ч. 2 ст. 292 КПК України : виключення кримінальної відповідальності. Право застосування примусових заходів медичного характеру до осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння в стані неосудності або захворіли після вчинення злочину на психічну хвороби чи під час відбування покарання (тільки на цей період), яка виключає кримінальне покарання, належить лише суду першої інстанції згідно п. 21 ст. 3 КПК України. Процесуальною підставою застосування судом примусових заходів медичного характеру є : 1) наявність суспільно небезпечного діяння передбаченого КК України; 2) доведеність вчинення цього діяння даною конкретною особою; 3) встановлення того факту, що особа в момент вчинення суспільно

небезпечного діяння була в стані неосудності, чи захворіла після цього психічною хворобою, що виключає застосування кримінального покарання; 4) визнання цієї особи небезпечною для суспільства в силу її хворобливого стану і характеру вчиненого нею діяння. В той же час, відсутність хоча б однієї з цих підстав не дає суду права застосовувати вказані заходи. Якщо під час досудового розслідування будуть встановлені підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, слідчий, прокурор виносить постанову про зміну порядку досудового розслідування і продовжує його згідно з правилами, передбаченими главою 39 «Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру» чинного КПК України [8, с. 404]. Судовий розгляд здійснюється одноособово суддею в судовому засіданні за участю прокурора, законного представника, захисника згідно із загальними КПК України. При цьому, законодавець визначає особливий порядок судового розгляду, який передбачає додаткові гарантії прав, свобод особи, стосовно якої є необхідність у застосуванні примусових заходів медичного характеру. Судовий розгляд у справах такої категорії, зберігаючи свою специфіку, відбувається за загальними правилами судового розгляду відповідно до глави 27-29 КПК України, в той же час з урахуванням особливостей провадження, передбачених його главою 39. Однією із особливостей є те, що суд не вправі спрощувати судовий процес у справах про застосування примусових заходів медичного характеру. Він повинен базуватись насамперед на дотриманні засади законності та інших засад національного кримінального процесу та судочинства. Дослухаючись до міжнародно-правових актів, рішень ЄСПЛ, національний законодавець вніс доцільні зміни у ст. 506 КПК України згідно яких з неї виключені положення частини 2, якими до внесення таких змін дозволялось проведення судового засідання без участі особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру [8]. Завершується судовий розгляд одним із таких рішень : постановленням ухвали про застосування примусових заходів медичного характеру або ухвалою про відмову в їх застосуванні. У випадку об'єднання в одне провадження кримінального провадження, яке здійснюється в загальному порядку, та кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру вони розглядаються в судовому засіданні в одному кримінальному провадженні з додержанням вимог КПК України. По закінченню судового розгляду суд виходить до нарадчої кімнати для ухвалення вироку щодо обвинуваченого та ухвали щодо застосування примусового заходу медичного характеру [1]. Суд першої інстанції, надаючи кримінально-правову оцінку суспільно небезпечного діяння, вчиненого у стані неосудності, повинен грунтуватись лише на відомостях, які характеризують суспільну небезпеку вчинених дій. Відповідно до ч. 3 ст. 503 КПК України, при цьому не враховуються попередня судимість, факт вчинення раніше кримінального правопорушення, за який особу звільнено від відповідальності або покарання, факт застосування до неї примусового заходу медичного характера. Досудове розслідування і судовий розгляд провадження (справи) про суспільно небезпечні діяння, вчиненні особою у стані неосудності, проводяться відповідно до загальних правил встановлених чинним КПК України. Особливості таких проваджень (справ) пов'язаних з психічною хворобою особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, і неможливість застосування до неї кримінального покарання зумовили введення спеціальних положень при розслідуванні і судовому розгляді такої категорії [9].

Конкретні процесуальні положення закріплені в ст. 513 чинного КПК України відносно самої ухвали та алгоритму дій суду у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру. При цьому враховані певні особливості розгляду таких проваджень (справ), а сама стаття містить перелік питань, що вирішуються в такому порядку, які вони викладені. Зокрема, в залежності від обставин кримінального провадження суд повинен вирішити також питання про речові докази, судові витрати, оплату праці захисника, про скасування заходів забезпечення

кримінального провадження, про заходи піклування про неповнолітніх дітей і заходи по охороні майна особи, до якої застосовуються примусові заходи медичного характеру. При встановленні неосудності або обмеженої осудності особи слід виходити з наявності двох критеріїв : медичного(біологічного) і юридичного (психологічного). Зокрема, медичний критерій передбачає можливість наявності у особи хронічного психічного захворювання, або тимчасового розладу психічної діяльності, слабоумства чи іншого хворобливого стану психіки. Встановлює і діагностує психічний стан особи компетентний склад експертів-психіатрів. Юридичний критерій характеризується двома аспектами : 1) коли особа не здатна або неповною мірою може усвідомлювати свої дії; 2) коли особа не здатна чи здатна не повною мірою керувати своїми діями. Вказані аспекти суд встановлює шляхом всіх зібраних у кримінальному провадженні доказів. Суд обирає певний вид примусового заходу медичного характеру відповідно до ст. 94 КК України і 503 КПК України та при цьому у нарадчій кімнаті може постановити ухвалу : а) про застосування примусового заходу медичного характеру; б) про відмову в застосуванні примусового заходу медичного характеру та закриття кримінального провадження. Суд, визнавши необхідним застосування певного виду примусового заходу медичного характеру, призначає його вид залежно від характеру і тяжкості психічної хвороби, тяжкості психічної хвороби, тяжкості вчинення суспільно небезпечного діяння, з урахуванням ступеня небезпеки психічно хворого для себе або інших осіб. Призначаючи примусове лікування, суд одночасно повинен прийняти рішення про скасування часу доставки неосудного для госпіталізації до психіатрічного закладу запобіжного заходу, якщо такий був до нього застосований. Питання про речові докази вирішуються судом згідно вимог ст. 100 КПК України. Судові витрати і сума оплати послуг захисника, призначеного в порядку положень ст. 52 КПК України, з неосудного не стягуються, а відносяться на рахунок держави. Питання про відшкодування збитків, заподіяних неосудним, вирішується в порядку цивільного судочинства, про що повинно бути зазначено в ухвалі суду. На нашу думку, в ст. 52 КПК України та ЦК України слід внести зміни щодо судових витрат і сум оплати послуг захисника неосудному повинні вирішуватись індивідуально в порядку цивільного судочинства, а не за рахунок держави. Суд не може застосовувати примусові заходи медичного характеру, якщо буде встановлено, що суспільно небезпечне діяння особа вчинила в стані неосудності, а на момент судового розгляду видужала або внаслідок змін у стані її здоров'я відпала необхідність в їх застосуванні. У разі закриття кримінального провадження суду необхідно повідомити про таке рішення органи охорони здоров'я з метою взяття такої особи на облік і здійснення необхідного психіатричного лікарського нагляду за нею. У разі, якщо неосудність на час вчинення суспільно небезпечного діяння не була підтверджена чи встановлена, а також у разі видуження особи, яка після вчинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу, суд повинен закрити таке кримінальне провадження. В такому разі, після закриття судом кримінального провадження щодо застосування примусового заходу медичного характеру прокурор повинен розпочати кримінальне провадження в загальному порядку [1]. Втім, підняті питання не є остаточними і підлягають окремому дослідженню або науковому вивченню. Пропоную учасникам наукового заходу прийняти участь у обговоренні піднятих питань та наданих пропозицій.

Список використаної літератури: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : станом на 5 липня 2012 р. Харків. Право. 2021. 430 с. **2**. Резолюція № 46/119 «Захист осіб з психічними захворюваннями та поліпшення психіатричної допомоги». Міжнародний документ від 18.02. 1992 р. URL.:https://zakon.rada.qov.ua/laws/show/995-905. **3**. Карпушин М.П., Курляндский В.И. Уголовная ответственность и состав преступления. Москва. 1974. С. 216. **4**. Грошевой Ю.М. Сущность судебных решений в советском уголовном процессе. Харьков. 1979. С. 83. **5**. Ной И.С. Новое в трактовке основных

уголовно-правовых понятий. Советское государство и право. 1982. № 7. С. 92. **6.** Головко Л.В. Освобождение от уголовной ответственности и освобождение от уголовного преследования : соотношение понятий. Государство и право. 2000. №6. С. 50-51. **7**. Келина С.Г. Освобождение от уголовной ответственности как правовое последствие совершения преступления. Москва. 1994. С. 7. **8**. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо надання психіатричної допомоги. Закон України від 14.11. 2017 р. № 2205-VIII.

Володимир Анатолійович Урбан,
курсант 3 курсу факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;

Віталій Володимирович Романюк,
кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ РЕЧОВИХ ДОКАЗІВ БІОЛОГІЧНОГО ПОХОДЖЕННЯ

Згідно з статтею 84 Кримінального процесуального кодексу України № 4651-VI від 13.04.2012 доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Зазвичай фактичними даними слугують відбитки пальців, залишки крові, а також предмети з їх залишками, які виникли під час події. Під час огляду місця події, трупа чи внаслідок проведення експертизи за слідами крові визначають елементи навколишнього середовища вчинення злочину. Направлення на експертизу вилучених речових доказів, які містять сліди біологічного походження, здійснює слідчий. З урахуванням обставин події, виявлення та вилучення речових доказів судово-медичний експерт зобов'язаний бути висококваліфікованим в знаннях механізму утворення слідів.

Судово-медична експертиза - це здійснюване на підставі спеціальних медичних знань дослідження матеріальних об'єктів, що містять інформацію про обставини справи, яка перебуває в провадженні органів досудового розслідування чи суду. Під час розслідування кримінальних правопорушень про завдання тілесних ушкоджень, вбивства, зґвалтування та інших злочинів проводять судово-медичну експертизу речових доказів. При комплексній експертизі застосовуються медичні, криміналістичні, хімічні, фізичні, технічні та інші методи дослідження.

Проведення судово-медичної експертизи значно допомагає встановити причинно-наслідковий зв'язок подій у ретроперспективі, та у свою чергу в ході вищезазначеної експертизи підлягають вирішенню такі запитання:

«При яких умовах було вчинена досліджувана подія?»

«Кому можуть належати сліди вчиненого – людини, тварині?» (якщо експертиза вказує на тварину – потрібно здійснити уточнення та дати назву)

«Чи є ці сліди придатними для використання з метою проведення ідентифікаційної (генотипоскопічної) експертизи?»

«Який час пройшов з моменту вчинення досліджуваної події?»

© Урбан В. А., Романюк В. В., 2021

«Чи є на об'єктах що підлягають дослідженню сліди прямого біологічного походження?» (такі як слина, кров, піт, сперма тощо)

Окремим видом судово-медичної експертизи – є проведення генотипоскопічної експертизи.

Генотипоскопічна експертиза – це процес ідентифікації та виявлення взаємозв'язку певних біологічних елементів, що досліджуються (слина, кров, піт, сперма тощо) та осіб. Прикладом генотипоскопічної експертизи є встановлення відповідності між волоссям, тканинами, слиною щодо певної особи, перевірка спірного походження дітей – шляхом отримання біологічних елементів та їх дослідження.

Призначення генотипоскопічної експертизи здійснюється у випадках:

- визначення родинного зв'язку певного кола осіб;

- виявлення справжніх батьків дитини у справах що стосуються спірного походження дітей;

- встановлення прямих зв'язків між біологічними матеріалами особи, що вчинила злочини у різних місцях;

- виокремлення факту настання вагітності після згвалтування, для визначення того, що саме гвалтівник є біологічним батьком дитини;

- потреби встановлення взаємозв'язку між біологічними матеріалами (слина, кров, піт, сперма тощо) та конкретною особою, ідентифікація таких матеріалів, або виключення можливості такого взаємозв'язку тощо.

Кістки, зуби, органи і тканини досліджуються у експертизах трупів внаслідок ДТП. Інколи постають питання за видову природу об'єктів. У випадках, якщо вид кісток не встановлений, тоді його досліджують найчутливішим методом – методом зустрічного електрофорезу (є аналогічним до визначення виду білка). Це ж саме стосується виду органів і тканин.

Сучасні технології молекулярно-генетичного дослідження надають можливість встановлювати невпізнаних осіб, при наявності зразків, належність яких відома. Дослідження біоматеріалу надає можливості ідентифікації невпізнаних трупів. Механізм утворення слідів крові залежить від обставин вчиненні злочину та її навколишнього середовища. Суб'єкти кримінального правопорушення нерідко намагаються знищити сліди крові на місці злочину: миють підлогу, стіни, взуття, перуть одяг та ін. Тоді шукати їх потрібно там, де кров залишилася на знарядді злочину (холодна зброя, тупий предмет тощо).

Вилучені речові докази документують в протоколі, потім кладуть окремо в паперові пакети лише в сухому вигляді, оскільки вологі плями крові за короткий проміжок часу стають непридатними для дослідження, тоді ці пакети упаковують окремо, опечатують і представляють в судово-медичну лабораторію разом з постановою про призначення експертизи. Упаковка для збереження об'єкта повинна бути міцною. Кров трупа у разі необхідності бере судово-медичний експерт під час розтину. Зазвичай вилучені докази дублюють (кров відбирають у флакон з-під пеніциліну і на марлю).

Отже, судово-медичні експертизи являють собою окремий клас експертних досліджень, об'єднаних спільністю знань медичних наук. Експерт проводить дослідження виключно на науковій та практичній основі в межах своїх спеціальних знань. Спеціальні знання – це знання не загальновідомі, не загальнодоступні, які не мають масового поширення, це знання, якими володіє обмежене коло спеціалістів.

Іван Петрович Федорищев,
аспірант відділу організації освітньо-наукової підготовки
Харківського національного університету внутрішніх справ;

Влада Олександрівна Гусєва,
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики, судової експертології
та домедичної підготовки факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПОГРОЗИ АБО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ

Досудове розслідування кримінальних правопорушень передбачає використання спеціальних знань. Особа, яка здійснює досудове розслідування застосовує та використовує спеціальні знання для досягнення цілей кримінального провадження, забезпечення швидкого, повного, неупередженого розслідування, встановлення факту та всіх обставин вчинення кримінального правопорушення, перевірки вже наявних відомостей про вчинення злочину, правильної кваліфікації кримінального правопорушення тощо.

Сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування документів, висновків експертів, ревізій актів перевірок тощо [1]. Реалізація окремих цих дій або потребує, або неможлива без залучення спеціалістів та експертів, які є носіями спеціальних знань.

В. Ю. Шепітько визначає спеціальні знання як систему наукових даних (відомостей) або навичок об'єктивного характеру, отриманих у результаті вищої професійної підготовки, наукової діяльності, досвіду практичної роботи, що відповідають сучасному рівню [2, с. 11].

Потреба у залученні спеціалістів та експертів обумовлена тим, що вони володіють спеціальними знаннями та навичками і можуть в повній мірі висвітлити ті обставини вчинення кримінального правопорушення, які слідчому із базовою юридичною підготовкою без їх залучення не вдалося б встановити та закріпити процесуально.

Вагоме значення спеціальні знання відіграють під час розслідування погроз або насильства щодо працівника правоохоронного органу. У процесі розслідування цих злочинів найчастіше застосовуються такі форми спеціальних знань як залучення спеціаліста до участі у слідчих (розшукових) діях та отримання висновків експертів.

Планування до проведення окремих слідчих (розшукових) дій та тактика їх проведення при розслідуванні погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу потребує від особи, яка здійснює слідство вжиття ряду підготовчих заходів серед яких: вирішення питання про визначення фаху спеціалістів, яких слід залучити, визначення кількості осіб, допомога яких буде необхідна тощо.

Потреба у залученні спеціалістів у розслідуванні погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу виникає одразу з моменту проведення першочергових дій при виїзді на місце вчинення злочину. Одну з ключових ролей при цьому відіграє інспектор-криміналіст. Залучення слідчим вказаного спеціаліста здійснюється на підставі статті 71 Кримінального процесуального кодексу України та Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затвердженої наказом МВС України від 03.11.2015 № 1339. Так під час огляду місця події діяльність інспектора-криміналіста спрямовується на виявлення, вилучення й упакування слідової та іншої криміналістично значущої інформації, фіксації

© Федорищев І. П., Гусєва В. О., 2021

обстановки на місці події за допомогою необхідних технічних засобів, що своєю чергою не тільки прискорює здійснення неупередженого і об'єктивного досудового розслідування, а й з точки зору кримінального процесуального закону є вірним для визнання законними доказів, отриманих під час проведення огляду місця події. Технічну допомогу інспектор-криміналіст відіграє також під час обшуку та слідчого експерименту.

У залежності від способу вчинення погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу, складності запланованих слідчих (розшукових) дій під час розслідування слідчий може залучати й спеціалістів інших фахів.

Щодо судових експертиз, які слід призначати, то вони також можуть бути різними. Аналіз судової практики показав, що частіше потерпілими при вчиненні погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу стають працівники патрульної поліції, секторів реагування патрульної поліції, дільничні офіцери поліції при виконанні ними своїх безпосередніх обов'язків з попередження і припинення адміністративних і кримінальних правопорушень. При виконанні покладених обов'язків, працівники, зокрема, патрульної поліції, у своїй діяльності використовують нагрудну камеру (відеореєстратор), яка розміщується на одностроїі. Використання технічних приладів відеозапису, які розміщуються на форменому одязі поліцейського регламентується наказом Департаменту патрульної поліції НПУ від 03.02.2016 року № 100, яким затверджено «Інструкцію про порядок зберігання, видачі, приймання, використання нагрудних відеокамер (відеореєстраторів) працівниками патрульної поліції та доступ до відеозаписів з них» та наказом Департаменту патрульної поліції НПУ від 24.11.2015 № 14/1 «Про порядок зберігання, використання відеозапису з відеореєстраторів патрульних». Таким чином, у разі зафільмування незаконних дій особи, зокрема, вчинення нею погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу має бути досліджений відео-, звукозапис, а саме: оригінальне відео, фонограма, оригінальний пристрій, яким здійснювалося фіксування тощо. Для ототожнення осіб за усним мовленням, зафіксованим у фонограмі, експерту надаються фонограми з порівняльними зразками у формі бесіди: діалогу, монологу. У разі потреби для відбирання зразків запису залучається спеціаліст. Також у разі доказування вини щодо здійснення погроз на адресу працівника правоохоронного органу або щодо його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків може бути призначена семантико-текстуальна експертиза для визначення значень слів, словосполучень, фраз висловлених особою і їх об'єктивного змісту [3].

Слід наголосити про важливість використання спеціальних медичних знань під досудового розслідування, без яких неможлива кваліфікація злочину, зокрема визначення тяжкості тілесних ушкоджень, заподіяних працівникам правоохоронних органів або їх близьким родичам у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків. У цьому разі слідчому в нагоді стануть висновки судово-медичного експерта.

Оскільки, кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності відрізняються особливою суспільною небезпекою, посягають на фізичну та психічну недоторканність працівників правоохоронних органів або їх близьких родичів, що своєю чергою дестабілізує функціонування правоохоронних органів, одним із пріоритетних завдань органів досудового розслідування є забезпечення попередження та ефективного розслідування кримінальних правопорушень досліджуваної категорії і саме для цього необхідно використовувати спеціальні знання різних форм та галузей.

Список використаної літератури: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 29.09.2021). **2.** Шепітько В. Ю. Проблеми використання спеціальних знань крізь призму сучасного кримінального судочинства в Україні. *Судова експертиза.* 2014.

№ 1. С. 11–18. **3.** Офіц. сайт. Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса». URL: https://www.hniise.gov.ua/ (дата звернення: 29.09.2021).

Тетяна Григорівна Фоміна,
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

МЕДІАЦІЯ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ?

Запровадження медіації в Україні відбувається вже тривалий час. Не маючи повноцінного нормативного закріплення, цей інститут поступово «проникає до свідомості» правозастосувача. Спроби створити підґрунтя для інституціоналізації практики медіації в Україні існують вже більше 20 років.

Перший напрям формалізації інституту медіації пов'язаний із законодавчими напрацюваннями у цьому напрямку. Аналіз нормотворчої діяльності свідчить про те, що представники законодавчої ініціативи вже неодноразово пропонували своє бачення вирішення цієї проблеми. Тому протягом останніх 20 років до Верховної Ради України було подано на розгляд декілька законопроєктів. Серед останніх слід виокремити такі проєкти закону «Про медіацію», як проєкт від 17 грудня 2015 р. № 3665, проєкт від 28 грудня 2019 р. № 2706, проєкт від 19 травня 2020 р. № 3504 і проєкт від 4 червня 2020 р. № 3504-1. Жоден з них не прийнято, втім проєкт від 19 травня 2020 р. № 3504 ухвалено 15 липня 2020 р. у першому читанні, а 13 вересня 2021 року до Верховної Ради України надано порівняльну таблицю до другого читання.

На доцільності запровадження та унормування інституту медіації в Україні вказує й нещодавно прийнята Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, у якій у пункті 4.1.5 серед шляхів розвитку альтернативного (позасудового) та досудового врегулювання спорів передбачено «встановлення для окремих, визначених законом, категорій справ обов'язкового досудового порядку врегулювання спорів з використанням медіації та інших практик», а також «запровадження та розвиток інституту медіації».

Другий напрям інституціоналізації медіації в Україні пов'язаний із непоодинокими спробами різних організацій міжнародного та національного рівня заохотити практиків, й зокрема суддів, прокурорів, до відновних практик. У цьому напрямі було організовано декілька проєктів, зокрема: «Підтримка реформи кримінальної юстиції України: впровадження прийомів медіації у діяльність органів прокуратури», організований Українським Центром Порозуміння (2006-2009 р.р.) [1, с. 9]. Цей проєкт уперше залучив прокурорів до теми медіації у кримінальних справах. Слід зазначити, що починаючи з 2003 року в Україні було створено Центри відновних практик, які функціонували в 14 регіонах. Із початку 2004 р. по травень 2011 р. у восьми Центрах відбулося 364 медіації у кримінальних справах [2, с. 97]. Крім того, за останні двадцять років в Україні було зареєстровано декілька організацій медіаторів, задіяних головним чином у популяризації та навчанні медіації.

У досліджуваному аспекті особливу увагу слід звернути увагу на два пілотних проєкти, які останнім часом реалізуються в нашій державі: «Впровадження відновного

© Фоміна Т. Г., 2021

правосуддя в Україні» та «Програма відновлення неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення».

Проєкт «Впровадження відновного правосуддя в Україні» реалізовувався за підтримки Фонду Демократії Організації Об'єднаних Націй (UNDEF) з 1 травня 2019 р. до 31 жовтня 2020 р. Він має на меті розробити механізм застосування відновного правосуддя в системі кримінальної юстиції України шляхом створення платформ відновного правосуддя в 6 регіонах України (Одесі, Миколаєві, Харкові, Івано-Франківську, Львові, Сєвєродонецьку) [3]. У межах цього проєкту вже розроблено механізм упровадження відновного правосуддя у кримінальному провадженні в суді першої інстанції.

Пілотний проєкт «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» (далі - Програма) впроваджується на базі системи надання безоплатної правової допомоги. Цей проєкт запроваджено з 5 лютого 2019 р. у 6 регіонах України, а з 28 квітня 2020 р. його поширено на всю територію нашої держави. Порядок реалізації даного пілотного проєкту затверджено Наказом Міністерства юстиції України, Генеральної прокуратури України від 21.01.2019 № 172/5/10[4].

Програма може бути застосована у разі: 1) наявності потерпілого; 2) вчинення неповнолітнім вперше кримінального проступку або нетяжкого злочину; 3) визнання неповнолітнім факту вчинення кримінального правопорушення; 4) згоди неповнолітнього і потерпілого на участь у Програмі. У порядку реалізації пілотного проєкту визначено повноваження учасників, які приймають участь у відновленні неповнолітніх, зокрема, прокурора та посередника (яким є адвокат системи безоплатної вторинної правової допомоги, який пройшов навчання з реалізації Програми). Слід звернути увагу, що даний проєкт має позитивні результати, оскільки внаслідок його реалізації вже є успішні судові кейси [5,6].

Висновок. Резюмуючи зазначимо, що попри відсутність законодавчого підґрунтя, наша країна має досвід застосування медіації. Відновні процедури у сучасному кримінальному процесі існують, хоча і поза процесуальним порядком, визначеному законом, але не суперечать йому. Натомість, слід врахувати, що за дослідженням, багато суддів висловили свою думку про те, що вони б відчували себе більш впевненими, коли б медіація була безпосередньо підтримана на рівні закону [7, с. 10]. Підтримуючи цю позицію, вважаємо, що формалізація медіації потребує прийняття Закону України «Про медіацію» а також внесення змін до процесуальних кодексів. Щодо змін до КПК України, вони повинні стосуватися, по-перше, визначення категорії кримінальних проваджень, у яких можливе здійснення медіації; по-друге, визначення статусу медіатора у кримінальному провадженні; по-третє, окреслення особливостей процесуального порядку здійснення медіації.

Слід визнати, що медіація не є панацеєю, вона не вирішить усіх проблем сучасної кримінальної юстиції, але її унормування на законодавчому рівні та більш поширене запровадження у практичній діяльності значно сприяло би реінтеграції правопорушника в суспільство, запобіганню рецидиву та спрощенню розгляду окремих категорій кримінальних проваджень. Й особливого значення це має у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх.

Отже, ставлячи у назві даних тез питання, визнаємо, що на сьогодні медіація в Україні є реальністю, що почала існувати «de facto», хоча й поза законом, але в унісон йому.

Список використаної літератури: 1. Підтримка реформи системи кримінальної юстиції України: впровадження прийомів медіації. *Відновне правосуддя в Україні*. 2008. № 2. С. 9-12. **2.** Пилипів Н. Відновне правосуддя в Україні: результати та перспективи. *Відновне правосуддя в Україні.* 2011. № 17. С 87-99. **3.** Впровадження відновного правосуддя в Україні (короткий опис проекту) // Інструмент миру і розуміння : сайт. URL: http://ipcg.org.ua/upload/korotkiy-opis-proektu-vprovadgennya-vp.pdf **4.** Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» : Наказ М-ва юстиції України, Ген. прокуратури України від 21.01.2019 № 172/5/10. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/-

show/z0087-19. **5.** Ухвала Вовчанського районного суду Харківської області від 1.11.2019, справа № 616/539/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/85348000. **6.** Ухвала Дзержинського районного суду м. Харкова від 26.04.2021, справа № 638/4608/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/96543630. **7.** Інтеграція медіації в судову систему України: програмний документ. Підготовлено Т. Кисельовою у рамках проекту Ради Європи «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні». Київ. 2017. URL: https://rm.coe.int/kyselova-t-mediation-integartion-ukr-new-31-07-2017/168075c1e7

Оксана Юріївна Хабло,
кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРОБЛЕМИ ДЕФІНІЦІЇ

Проблема зловживання правом чи зловживання процесуальними правами не є новою для вітчизняної юриспруденції. Втім, останнім часом прослідковується підвищена увага до цього правового феномену як науковців, про що свідчать теми затверджених дисертаційних досліджень, так і практиків. Зокрема, у доповіді «Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні» за 2020 рік окремий підрозділ присвячений проблемі «Зловживання повноваженнями щодо внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань про вчинення суддею злочину» [1].

Не стоїть осторонь цього процесу і законотворча діяльність. Так, проектом закону України № 9055 від 06.09.2018 року пропонувалося внести зміни до ст. 7 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, де «неприпустимість зловживання процесуальними правами» визначити як одну із засад кримінального провадження [2].

Втім використання термінів «зловживання правом» чи «зловживання процесуальними правами» у нормативних актах потребує, насамперед, однозначності їх розуміння. Адже термін «зловживання правом» уже використовувався у ч. 4 ст. 61 Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року, де було визначено, що «не може бути захисником особа, яка, зловживаючи своїми правами, перешкоджає встановленню істини по справі, затягує розслідування чи судовий розгляд справи» [3]. Ця норма у законодавстві з'явилася у 2001 році під час «малої судової реформи». Втім, така законодавча конструкція заборони зловживання правом зазнала суттєвої критики процесуалістів. Так, Я.П. Зейкан відмічав, що оскільки «зловживання правом» – категорія в теорії права з'ясована недостатньо, таке формулювання відкриває надто широкі можливості до розширеного тлумачення цього поняття. А відсутність у нормі характеристики об'єктивної сторони зловживання правами не дозволяє визначити межу, де правомірне здійснення прав перетворюється на зловживання цими правами [4, с. 7].

Таким чином, складалася парадоксальна ситуація, коли заборона зловживання захисником своїми правами могла використовуватися недобросовісними учасниками кримінального провадження з метою усунення захисника від участі у провадженні, що, в свою чергу, також могло бути проявом зловживання правом. Адже, як зауважує О.В. Капліна, адвокат може вести принциповий, безкомпромісний захист, руйнуючи штучно створене обвинувачення. Його ініціативність, активність, наполегливість, тактика і стратегія можуть бути сприйняті як «зловживання своїми правами**»** [5, с. 293].

© Хабло О. Ю., 2021

У зв'язку з викладеним, цілком передбачувано, що у КПК України 2012 року законодавець відмовився від використання узагальненого терміну «зловживання правом», а використав його лише у ч. 4 ст. 81 КПК України з прив'язкою до конкретної форми зловживання зазначивши, що «якщо повторно заявлений відвід має ознаки зловживання правом на відвід з метою затягування кримінального провадження, суд, який здійснює провадження, має право залишити таку заяву без розгляду» [6].

Відсутність єдиного загальновизнаного тлумачення суті «зловживання правом» потребує аналізу наукових підходів щодо його розуміння. Так, є окремі науковці, які взагалі заперечують існування зловживання правом, акцентуючи увагу на алогічності цього терміну та стверджуючи, що здійснення права не може бути протиправним, а ті дії, які називаються зловживанням правом, здійснюються за межами права. Втім, слід зауважити що заперечення певної проблеми не сприяє її розв'язанню, а тому такий підхід вважаємо не конструктивним.

На сучасному етапі розвитку процесуальної науки дискусія науковців перейшла на рівень з'ясування дефініції цього терміну. Як у теорії права, так і в теорії кримінального процесу є різні погляди щодо суті цього правового феномену. Зловживання правом тлумачать як: використання видимості в праві; діяння, направлені на обхід закону; діяння за умови легальної видимості; діяння, які спрямовані на паралізацію діяльності іншої сторони (процесуальна диверсія) тощо.

Аналіз думок науковців дозволяє виділити такі основні підходи щодо розуміння суті цього правового феномену:

1. Характеристика зловживання правом через призму меж здійснення суб'єктивного права – зловживання правом пов'язане з використанням недозволених конкретних форм в рамках дозволеного законом загального типу поведінки. Такий підхід заслуговує на увагу, але він не розкриває правової природи цього явища, так як реалізація права у недозволений спосіб є звичайною протиправною поведінкою.

2. Тлумачення зловживання правом у межах взаємодії права і моралі – недобросовісне правокористування в умовах правової невизначеності. У вітчизняних процесуальних кодексах (ст. 44 Цивільного процесуального кодексу та ст. 43 Господарського процесуального кодексу) саме термін «добросовісний» використовується під час заборони зловживання процесуальними правами. Втім, «добросовісність» є оціночним терміном та тлумачиться як чесний, сумлінний. А використання оціночних термінів у законодавстві, в свою чергу, є передумовою зловживання правом.

3. Характеристика зловживання правом з акцентом на категорію шкоди, яка заподіюється, – дії вчиняються в рамках правового поля, але з метою заподіяти шкоду правам та законним інтересам інших осіб. Зокрема, О.В. Капліна відмічає, що небезпека зловживання правом полягає в тому, що зовні дії (або бездіяльність) ніби вчиняються в рамках правового поля, тоді як насправді заподіюється шкода правам та законним інтересам осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, чи інтересам правосуддя [5, с. 295].

4. Зловживання процесуальними правами також характеризується як застосування процесуальних норм всупереч принципам процесу. Зокрема, у згаданому проекті закону пропонується КПК України доповнити ст. 22-1, де визначити, що «в залежності від обставин справи слідчий суддя, суд може визнати зловживанням процесуальними правами дії, які суперечать засадам кримінального судочинства» [2]. Втім, така характеристика зловживання правом не розкриває його суті, адже будь-які дії, які не відповідають нормам процесуального законодавства суперечать і засадам кримінального провадження, щонайменше – законності.

5. Характеристика зловживання правом через категорію інтересу – коли порушуються охоронювані законом інтереси при реалізації суб'єктивного права всупереч об'єктивним інтересам, які лежать в його основі.

6. Характеристика зловживання правом як використання права всупереч його призначенню. В основі цього підходу лежить французька правова доктрина, відповідно

до якої зловживання правом полягає у невідповідності «букви права духу права». Ж.-Л. Бержель зауважує, що всі права так чи інакше мають певну спрямованість, ціль соціального ладу, а тому їх використання буде легітимним лише у тому випадку, коли воно буде відповідати цій спрямованості [7, с. 444].

Саме такий підхід, на нашу думку, варто брати за основу під час розкриття сутності зловживання правом у кримінальному процесі. Адже процесуальні права у кримінальному судочинстві мають своє цільове призначення. Учасники кримінального провадження наділяються конкретними правами з певною метою. Так, право на оскарження має реалізовуватися з метою перегляду несправедливого рішення, а право на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження надається для того, щоб особа могла належним чином підготуватися до захисту (підпункт «b» п.3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод).

Подібний підхід можемо побачити і у практиці Європейського суду з прав людини. Зокрема, у справі «Миролюбов та інші проти Латвії» 2009 року вказано, що про зловживання правом у розумінні п. 3 ст. 35 Конвенції, йдеться у тих випадках, коли поведінка заявника явно не відповідає призначенню права на звернення до Суду, гарантованого Конвенцією, порушує встановлений порядок роботи Суду або ускладнює належний перебіг розглядів справ (пункти 62, 65) [8].

Отже, під час зловживання процесуальними правами учасником кримінального провадження мета, яку він переслідує, використовуючи процесуальне право, не співпадає з метою, яку переслідував законодавець, наділяючи його таким правом. Під час кваліфікації певних діянь як зловживання процесуальними правами визначальним має бути співставлення цілей законодавця та правозастосувача.

Список використаної літератури: 1. Щорічна доповідь за 2020 рік «Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні»: *Вища рада правосуддя*: [сайт]. URL : https://hcj.gov.ua/page/shchorichna-dopovid-pro-stan-zabezpechennya-nezalezhnosti-sud-div-v-ukrayini. **2.** Про адвокатуру та адвокатську діяльність : проект Закону України від 06 верес. 2018 р. № 9055. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL : http://w1.-c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64557. **3.** Кримінально-процесуальний кодекс України : затв. Законом від 28 груд. 1960 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05#Text. **4.** Зейкан Я.П. Захист у кримінальній справі: наук. – практ. посіб. – К.: Вища школа, 2002. 271 с. **5.** Капліна О. В Проблеми зловживання правом у кримінальному процесі. *Вісник НАПрНУ*. 2010. № 3 (62). С. 286-295. **6.** Кримінальний процесуальний кодекс України : затв. Законом України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/-laws/show/4651-1775 **7.** Бержель Ж.-Л. Общая теория права. М. : NOTA BENE, 2000. 571 с. **8.** Affaire «Miroļubovs et Autres c. Lettonie» (Requête № 798/05) 15 septembre 2009. *HUDOC. European Court of Human Rights* : URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-93983

Хакимова Камола Фаррух кизи,
преподаватель кафедры «Суд, правоохранительные органы и адвокатура» Ташкентского государственного юридического университета (Узбекистан)

ЦЕЛИ НАКАЗАНИЯ И ИХ ЗАКРЕПЛЕНИЕ В УГОЛОВНОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ

Наказанием в уголовном праве называется мера государственного принуждения, которая применяется только судом к лицу, совершившему преступление, выражается в

© Фаррух Х. К., 2021

определенных лишениях и ограничениях прав и свобод этого лица и является отрицательной оценкой личности преступника, а также его деяния от имени государства. Цель наказания — это идеальное выражение тех результатов, которые ожидаются от его применения. Под целями наказания в уголовном праве понимаются конечные социальные результаты, достижение которых преследуется установлением наказаний в уголовном законе. Позиция государства о цели уголовного наказания отражается в его уголовном законе. Цели уголовного наказания закрепляются в законодательном уголовном международно-правовом акте рекомендательного характера – Модельном уголовном кодексе для государств – участников Содружества Независимых Государств (далее Модельном УК СНГ). В частности в части 2 статьи 45 Модельного УК СНГ регламентируется, что «наказание применяется в целях восстановления социальной справедливости, а также исправления осужденного и предупреждения совершения новых преступлений, как осужденными, так и другими лицами». В уголовном законодательстве зарубежных стран предусматриваются не только различные по содержанию цели уголовного наказания, но и неодинаковое их количество. В УК Эстонии предусматривается две цели наказания: специальная и общая превенции. Так в части 2 статьи 20 УК Эстонии указывается, что «применение наказания есть выражение государством осуждения лицу, признанному виновным в совершении преступления, а также средство оказания на него и на других лиц воздействия в целях предупреждения совершения ими таких деяний в дальнейшем». В отдельных УК зарубежных стран (УК Армении, Грузии, Таджикистана) предусматриваются три цели уголовного наказания. При этом в законодательстве зарубежных стран не указывается общая и специальная превенция, а предусматривается цель наказания в виде предупреждение преступлений. Часть 2 статьи 46 УК Таджикистана гласит, что «наказание применяется в целях восстановления социальной справедливости, а также исправления осужденного и предупреждения совершения новых преступлений» [1].

В национальном законодательстве в части 2 статьи 42 УК РУз закреплено, что наказание применяется в целях исправления, воспрепятствования продолжению преступной деятельности, а также предупреждения совершения новых преступлений как осужденным, так и другими лицами. Несмотря на различные взгляды и подходы национальных ученых к определению цели уголовного наказания, все их мнения основываются на цели наказания, закрепленной в уголовном законодательстве. Так, национальные ученые-правоведы Х. Ачилов и Э. Тургунбаев считают, что цель наказания проявляется как итоговый результат, назначенный путем правильного и справедливого наказания. По мнению М. Рустамбаева и Б. Ахрарова, цель наказания закреплена в уголовном законодательстве, и она является исправлением, воспрепятствованием продолжению преступной деятельности, а также предупреждением совершения новых преступлений, как осужденным, так и другими лицами. Известный ученый в сфере уголовного права в Узбекистане М. Усманалиев, отмечая, что до сих пор идут серьезные дискуссии по определению цели наказания среди ученых, подчеркнул, что само наказание никогда не должно стать основной целью наказания. При этом он признал, что основными целями наказания являются исправление, воспрепятствование продолжению преступной деятельности, а также предупреждение совершения новых преступлений как осужденным, так и другими лицами [2].

Таким образом, мы можем выделить следующие цели, закрепленные в государственном уголовном законодательстве:

- Исправление;
- Воспрепятствование продолжению преступной деятельности;
- Предупреждение совершения новых преступлений. Несмотря на то, что цели наказания в уголовном законе приведены последовательно, и это может интерпретироваться как попытка законодателя выстроить определённую иерархию целей,

представляется верным утверждение, что все цели наказания должны преследоваться солидарно, то есть в равной степени при назначении каждого наказания [3]. Так, часть 1 статьи 7 УИК РУз определяет исправление осуждённого как формирование у него правопослушного поведения, уважительного отношения к человеку, обществу, труду, нормам и традициям человеческого общежития [4]. Все эти качества полагаются необходимым свидетельством утраты лицом (преступником) признака общественной опасности. Цель исправления осужденного заключается в том, чтобы с помощью карательных элементов наказания попытаться заставить изменить отрицательные качества личности осужденного, под влиянием которых было совершено преступное деяние, и привить ему уважительное отношение к закону, установленному правопорядку, правам и интересам других граждан. Под исправлением осужденного понимается достижение путем наказания такого результата, чтобы лицо после отбытия наказания не совершило нового преступления. Речь в данном случае идет о так называемом юридическом исправлении осужденного. Добиться юридического исправления осужденного - это тот максимально возможный результат, на который способно уголовное наказание. Исправление являет собой минимальную программу коррекции сознания осужденного, состоящую в том, чтобы приспособить его к нормальной жизни в обществе, сделать его безопасным для людей.

В теории уголовного права предупреждение преступлений подразделяется на частное (частную превенцию) и общее (общую превенцию). Частное предупреждение заключается в предупреждении совершения преступления самим осужденным. При частном предупреждении ставится единственная задача - исключить рецидив ранее судимого лица. Наказание должно устрашать осужденного, а также лишить его возможности совершить новое преступление. Большинство видов наказаний ставят осужденного в такие условия, которые если не полностью исключают возможность совершения им новых преступлений, то существенно препятствуют этому. Однако не все виды наказания обладают такой способностью в одинаковой мере. В наибольшей степени ограничивает возможность совершения осужденным нового преступления смертная казнь. Пожизненное или срочное лишение свободы также существенно ограничивает возможности совершения осужденным новых преступлений, во всяком случае, тех из них, которые могут совершаться на свободе. Лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на период отбывания наказания исключают возможность совершения преступлений, которые связаны с использованием служебного положения или определенной сферы деятельности. Помимо содержащихся в уголовных наказаниях карательных элементов, ограничивающих возможность совершения осужденным новых преступлений, достижению цели частного предупреждения служат ограничения, порожденные наличием судимости.

Цель общего предупреждения заключается в предупреждении совершения преступлений иными лицами. Предполагается, что факт применения наказания к конкретному лицу, совершившему преступление, должен оказывать превентивное воздействие на других граждан. В теории уголовного права нет единства мнений о том, на кого воздействует наказание в общепредупредительном плане. Согласно преобладающей точке зрения общепредупредительное воздействие наказания адресовано лишь тем лицам, которые склонны к совершению преступлений. На законопослушных граждан применение наказания к осужденному воздействует главным образом в воспитательном аспекте, создает у них убеждение в том, что такие деяния преступны, формирует непримиримое, негативное к ним отношение[1]. Таким образом, можно еще раз отметить, что уголовное законодательство зарубежных стран не определяет понятие наказания и не раскрывает его сущность, данный термин и сущность наказания изучаются доктриной уголовного права. Что касается целей наказания, то они изучаются как с

[1] Рарог А. И. Уголовное право. Части Общая и Особенная. 10-е издание. – Москва: Проспект, 2018 г. – с.126.

научной точки зрения, так частично определяются и в отраслевом законодательстве в части касаемо пенитенциарных учреждений.

Список использованной литературы: 1. Мелюханова Е.Е. Система наказаний: статическая и динамическая характеристики. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2017 г. – с.49. **2**. Розимова К.Ю. Особенности цели наказания в теории уголовного права и уголовном законодательстве Узбекистана и Великобритании – научная статья. 2017 г. //Электронный ресурс: http://xn-----7sbbaj7auwnffhk.xn--p1ai/article/-22066 **3.** Минязева Т.Ф. Исправление осужденного (преступника) как цель наказания. 2016 г. // Источник: https://cyberleninka.ru **4.** Уголовно-исполнительный кодекс Республики Узбекистан. Официальное издание. Министерство Юстиции Республики Узбекистан. –Т: «Адолат», 2019 г. **5.** Рарог А. И. Уголовное право. Части Общая и Особенная. 10-е издание. – Москва: Проспект, 2018 г. – с.126. **6.** Уголовный кодекс Республики Узбекистан. Официальное издание. Министерство юстиции Республики Узбекистан. – Т.: «Адолат», 2020 г.

Хамзаев Тиллобек Улмас угли,
студент 3 курса Каракалпакского государственного университета (Узбекистан);

Сапаргул Шамшетовна Утемуратова,
кандидат юридических наук, доцент Каракалпакского государственного университета (Узбекистан)

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА

Уголовно-процессуальное право – правовая основа, которая определяет деятельность судов, прокуратуры, органов следствия и дознания при расследовании и разрешении уголовных дел, их отношения с гражданами и учреждениями в этом отношении, а также права и обязанности обвиняемого, потерпевшего, защитника и других участников. Судебная экспертиза направлена на определение обстоятельств гражданского, экономического, уголовного и административного судопроизводства и состоит из судебно-экспертной деятельности и заключений эксперта на основе специальных знаний в области науки, техники, искусства или профессии. Уголовно-процессуальный закон Республики Узбекистан основан на демократических принципах и верховенстве закона, и его задача заключается в быстром и полном раскрытии преступлений, выявлении виновных, наказании всех, кто совершает преступление, и обеспечении того, чтобы невиновное лицо не было привлечено к ответственности. Суды, прокуратура, органы следствия и дознания, другие участники процесса действуют только в пределах своих полномочий, установленных законом. Уголовно-процессуальное право закреплено в Уголовно-процессуальном кодексе Республики Узбекистан и других законодательных актах. В настоящее время широкое применение передового отечественного и зарубежного опыта в области судебной медицины повышает эффективность судебной системы. В последние годы особое внимание уделяется быстрому внедрению современных информационных и коммуникационных технологий в этой сфере. К ним относятся обстоятельства, при которых следует учитывать подготовку к экспертизе, особенности сбора, подготовки и отправки объектов на экспертизу, и объем вопросов, которые предстоит решить эксперту. Об этом говорится в постановлении «О мерах по коренному совершенствованию системы уголовного и уголовно-процессуального законодательства», подписанном Президентом Республики Узбекистан Шавкатом Мирзиёевым.

© Хамзаев Т. У., Утемуратова С. Ш., 2021

Согласно документу, основными направлениями и задачами совершенствования уголовного и уголовно-процессуального законодательства Республики Узбекистан являются следующие:

- унификация норм уголовного законодательства;
- совершенствование системы уголовной ответственности и наказания;
- обеспечение эффективной и надежной защиты прав и свобод граждан, интересов общества и государства;
- систематизация и гармонизация норм уголовно-процессуального законодательства;
- совершенствование механизмов обеспечения надежных гарантий прав и свобод личности в уголовном судопроизводстве;
- Внедрение новых форм и процедур уголовного судопроизводства.

На днях Президент принял Указ № ПФ-6256 от 05.07.2021 г. «О мерах по совершенствованию судебно-экспертной системы в Республике Узбекистан». Указ подтвердил следующее:

- Концепция развития судебно-экспертной деятельности в Республике Узбекистан на 2021-2025 годы (далее - Концепция) и дорожная карта работ на 2021-2023 годы;

Перечень видов экспертиз и исследований, которые будут внедрены в 2021-2025 годах;

- Состав Совета по реализации концепции.

Основными целями Концепции были:

- удовлетворять потребности судов и правоохранительных органов в квалифицированной судебно-медицинской экспертизе с учетом требований международных норм и стандартов; - систематическое совершенствование судебной медицины; - формирование системы судебной экспертизы, отвечающей стабильным и научным требованиям, усиление защиты прав и законных интересов физических и юридических лиц в судебном разбирательстве, обеспечение беспристрастности и независимости судебных экспертов; - Определены приоритеты развития криминалистики и механизмы их реализации. начиная с 1 сентября 2021 года:

а) предоставить государственным и негосударственным судебно-экспертным организациям право проведения исследований по видам судебной экспертизы согласно перечню, утверждаемому Кабинетом Министров, на договорной основе, по обращениям физических и юридических лиц. При этом по результатам исследования представляется мнение специалиста;

б) разрешить адвокатам в досудебной подготовке и судебном процессе экономического, гражданского и административного судопроизводства инициирование проведения экспертизы в государственных и негосударственных судебно-экспертных организациях на договорной основе по запросу адвоката на основе права представления экспертного заключения в судебном разбирательстве и т.д.

Эксперты государственных и негосударственных судебно-экспертных организаций не обязаны иметь свидетельство о компетентности оценщика при наличии соответствующего свидетельства и свидетельства на право проведения судебных экспертиз; условия стимулирования дополнительной оплаты труда работников с учеными степенями, осуществляющих научную, научно-педагогическую и трудовую деятельность в общественных организациях, распространяются также на работников государственных судебно-экспертных учреждений; установлен порядок обязательного страхования гражданской ответственности судебных экспертов негосударственных судебно-экспертных организаций. До 1 июня 2023 года государственные и негосударственные судебно-экспертные организации будут обеспечены оборудованием, специально оборудованными транспортными средствами, программным обеспечением, реагентами, реактивами и расходными материалами, не производимыми в Республике Узбекистан; Запасные части оборудования, используемого для обеспечения деятельности

этих организаций, будут освобождены от таможенных пошлин (без НДС и сборов за таможенное оформление).

Список использованной литературы: 1. Указ Президента Республики Узбекистан № ПФ-6256 от 05.07.2021 г. «О мерах по совершенствованию системы судебно-медицинской экспертизы в Республике Узбекистан». **2.** Постановление Президента Республики Узбекистан № ПП-3723 от 14.05.2018 г. «О мерах по коренному совершенствованию системы уголовного и уголовно-процессуального законодательства».

Олена Валеріївна Федосова,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем протидії злочинності
Харківського національного університету внутрішніх справ

КОНЦЕПЦІЯ КОМПЛЕКСНОГО ПІДХОДУ У ФОРМУВАННІ МЕТОДИКИ ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Сучасний стан протидії злочинності визначив для криміналістики низку проблемних завдань і найбільш суттєві з них – у галузі криміналістичної методики, оскільки саме тут відзначається основне відставання рівня науково-методичних рекомендацій від потреб практики. Нині в криміналістиці розробка окремих методик розслідування злочинів ведеться за шаблоном, у якому практичний аспект, нерідко, взагалі відсутній, тоді як їх основою повинні бути саме методи, адаптовані до чинного кримінального процесуального законодавства. Це зумовлено тим, що норми кримінального процесуального права, які регламентують процес розслідування, впливають на структуру деяких методик, визначають форму, зміст, умови проведення й послідовність здійснення тих чи інших процесуальних дій. Сучасні методи розслідування мають відповідати певним критеріям, серед яких головним є доступність для сприйняття практиками, можливість практичного застосування та практична доцільність [1, с. 178].

Аналіз останніх публікацій із цієї проблематики дає можливість стверджувати, що, незважаючи на спробу кардинального реформування кримінального процесу України шляхом прийняття у 2012 році КПК України, суттєвих змін у підходах до формування окремих криміналістичних методик поки що не відбулося. Частково це можна пояснити недосконалістю чинного КПК України і, відповідно, значними труднощами в його практичній реалізації. Крім того, слід зазначити, що завдання успішного розслідування злочинів не можуть бути розв’язаними досить швидко та методично правильно тільки за допомогою засобів і прийомів криміналістичної техніки та криміналістичної тактики [2, с. 541].

Формування криміналістичної методики виявлення та розслідування корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми, обумовило потребу в проведенні аналізу наукових досліджень вітчизняних та закордонних науковців, що виконані в межах інших наук кримінально-правового циклу за зазначеною тематикою. Так, Р. Л. Степанюк звертає увагу на те, що в науковій літературі щодо цього представлено низку різних поглядів, хоча вони зводяться до двох основних підходів. Згідно з першим підходом ця класифікація може бути лише складною і вміщувати різні рівні. Прихильники другого ведуть мову про універсальну класифікацію й виокремлюють: базову, прості

© Федосова О. В.., 2021

(видові, підвидові), ускладнені або групові (родові, міжродові, комплексні) методики розслідування. Тобто, як і прихильники такого бачення, науковець уважає прийнятним виокремлювати певні методики розслідування передусім залежно від зв'язку зі статтею кримінального закону: а) міжвидові (за кількома статтями КК України), у тому числі родові та комплексні; б) видові та підвидові (за певною статтею КК України, її частиною або з доповненням кримінально-правового критерію криміналістичним); в) позавидові (виділені за суто криміналістичним критерієм) [3, с. 238].

Слід зазначити, що останнім часом збільшується кількість наукових досліджень, присвячених питанням, пов'язаним з укрупненням криміналістичних методик. Це наукові роботи О. О. Алексєєва, В. К. Весельського, В. О. Образцова, В. В. Пясковського, В. Г. Танасевича, А. В. Шмоніна. Із такою точкою зору варто погодитись, оскільки існують реальні взаємозв'язки між злочинами, що вчиняються неповнолітніми, тому й їх розслідування потребує певних комплексних підходів.

Інші вчені також вважають перспективним цей напрям науково-дослідної роботи, особливо з огляду на існування нагальної потреби у створенні ефективних програм розслідування складних за механізмом злочинів. Так, комплексні криміналістичні методики також були предметом дослідження в наукових працях В. В. Тіщенка, який пропонує під ними розуміти насамперед загальну інтегровану модель, яка виконує системоутворювальну та методологічну функцію. Разом із тим, учений акцентує увагу на таких важливих елементах названої моделі як взаємозв'язки злочинів та особливості змісту й взаємозв'язку стратегічних і тактичних завдань, що виникають під час розслідування [4, с. 248].

Вищенаведене дає можливість зробити висновок, що більшість учених поділяє потребу в розробленні комплексних методик. Але науковці по-різному трактують її зміст, критерії для її виділення тощо.

Необхідність створення методики розслідування корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми, підтверджена практикою. Ця методика, на думку науковців та практиків, має включати положення, що містять інформацію про те, які обставини встановлювати під час перевірки інформації про злочин, як організовувати та здійснювати роботу на початковому етапі розслідування, яким чином діяти слідчому в ситуаціях, типових для цієї категорії кримінальних проваджень.

В основі методики розслідування корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми, лежить відповідна теоретична концепція. Її зміст розкривається через положення про об'єкт, особливий суб'єкт (неповнолітній), систему та зміст її окремих елементів, місце в системі наукових знань, значення для слідчої роботи, а також завдання подальшого наукового дослідження. Об'єктом цієї теоретичної концепції є закономірності розслідування корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми. При розслідуванні цих злочинів виявляються різні закономірності, які визначають специфіку розслідування злочинів: одні визначають особливості виявлення, збирання, фіксації, дослідження та оцінки доказів; інші – організацію та планування розслідування; треті – тактику поведінки підозрюваних та обвинувачених неповнолітніх. Отже, запропонована методика виявлення та розслідування корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми, ґрунтується на підставі поєднання кримінально-правової та криміналістичної класифікації злочинів.

Слід звернути увагу, що існують й особливості розслідування корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми. Ці особливості методики розслідування злочинів зумовлені вимогами кримінального процесуального законодавства України. Така методика враховує дані про особу неповнолітнього правопорушника, які слідчий і оперативний працівник отримують з різних джерел: із повідомлень потерпілих і свідків, при вивченні наслідків злочину і, зокрема, способу вчинення злочину та предмета посягання, з матеріалів архівних кримінальних проваджень, характеристик та

інших джерел. Усі ці дані необхідні слідчому насамперед для повного й об'єктивного з'ясування обставин, що підлягають доказуванню в провадженні та кваліфікації діяння. Такі відомості використовуються, крім того, для розв'язання тактичних і методичних завдань розслідування: побудови слідчих версій про особу, що вчинила злочин, визначення напряму та способів розшуку, прийомів допиту та з іншою метою.

Указане свідчить, що методика розслідування корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми, утворює багаторівневу систему, оскільки складається з окремих методик розслідування таких злочинів як грабежі, розбої, вимагання, вбивства з корисливих мотивів тощо. У зв'язку із цим слід уважати, що є об'єктивна потреба в узагальненні та впорядкуванні існуючих методичних рекомендацій розслідування корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми. В основі цієї концепції – характеристика різних видів корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми, урахування якої дає змогу об'єднати окремі рекомендації в єдину методику.

Отже, методика розслідування корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми, – це система наукових положень та розроблених на їхній основі практичних рекомендацій щодо організації пошуково-пізнавальних процесів, а також проведення, залежно від ситуації розслідування, комплексу слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, тактичних операцій та інших процесуальних заходів, спрямованих на ефективне виявлення, закріплення, оцінку та використання доказової інформації в кримінальному провадженні, а також превенції цих злочинів.

Із урахуванням вищевикладеного слід зазначити, що на сьогодні актуальними напрямами розвитку криміналістичної методики є вдосконалення теоретичних засад цього розділу науки, а також формування сучасних науково обґрунтованих рекомендацій щодо розслідування окремих видів і груп злочинів за оновленою структурою та змістом. У зв'язку із цим перспективними можна вважати подальші наукові дослідження, спрямовані на розвиток уявлень про класифікацію окремих криміналістичних методик, розроблення методичних рекомендацій як для досудового розслідування, так і стосовно судового розгляду кримінальних проваджень.

Список використаної літератури: 1. Чернявський С. С. Концептуальні засади комплексної методики розслідування фінансового шахрайства. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право:* зб. наук. праць. 2009. № 4. С. 177–183. 2. Яблоков Н. П. Криминалистика : учебник / отв. ред. Н. П. Яблоков. 3-е изд., перераб. и допов. Москва: Юристь, 2005. 781 с. 3. Степанюк Р. Л. Проблеми розвитку криміналістичної методики в умовах реформування кримінальної юстиції України. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2016. № 1 (12). С. 236–245. 4. Тищенко В. В. О современных направлениях развития криминалистической методики расследования преступлений. *Современное состояние и развитие криминалистики*: сб. науч. тр. / под ред. Н. П. Яблокова и В. Ю. Шепитько. Харьков: Апостиль, 2012. С. 237–250.

Олександр Олександрович Хань,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

ТЯЖКІСТЬ ЗЛОЧИНУ ЯК УМОВА ПРОДОВЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В РАЗІ ЗАКІНЧЕННЯ СТРОКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Встановлення граничних строків досудового розслідування є однією із гарантій, через запровадження яких у кримінальному процесуальному законодавстві держава намагається збалансувати приватний та публічний інтереси. Наявність строків досудового розслідування та негативних для слідства насідків його пропуску стимулюють слідчого (дізнавача) на оперативність проведення досудового розслідування та гарантують особі, що є підозрюваною у чиненні кримінального правопорушення уникнути можливих зловживань з боку слідства. Останні можуть виражатись у затягуванні досудового розслідування у часі, що призводить до необґрунтованого накладання на особу обмежень її конституційних прав через застосування до неї процесуальних заходів як до підозрюваної чи обвинуваченої особи. З точки зору психології, перебуваючи у статусі підозрюваного, особа піддається моральним стражданням, а тому умисне затягування розслідування може також використовуватись як засіб психологічного тиску.

Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає обов'язок слідчого, дізнавача чи прокурора закрити кримінальне провадження у разі закінчення строку досудового розслідування після повідомлення особі про підозру [1][1] (п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України). Поряд із цим, загальне правило п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України містить і виключення, яке зводиться до можливості продовження кримінального провадження і у разі закінчення строків досудового розслідування після повідомлення особі про підозру у разі, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи, і, відповідно, особа підозрюється вчиненні такого злочину.

В першу чергу відкритим залишається питання стосовно змісту поняття «тяжкий чи особливо тяжкий злочин проти життя та здоров'я особи» в частині об'єкту таких злочинів: чи входять до цього поняття тільки злочини, що мають основним об'єктом суспільні відносини у сфері забезпечення життя та здоров'я особи або й ті, для яких вони мають додатковий характер [2, с. 96]? А отже, чи включає це поняття злочини, що передбачені тільки Розділом ІІ Особливої частини Кримінального кодексу України «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи» [3] чи й інші, в яким ці суспільні відносини мають додаткове охоронне значення? Наприклад, ч. 3 ст. 265 КК України передбачено кримінальну відповідальність за незаконне поводження з радіоактивними матеріалами, що спричинило загибель людей, де основним безпосереднім об'єктом виступає громадська безпека, коли як життя людей має додатковий обов'язковий характер.

Привертає увагу й позиція законодавця, яка передбачає в якості підстави для продовження кримінального провадження проведення розслідування не будь-якого тяжкого чи особливо тяжкого злочину, передбаченого Особливою частиною Кримінального кодексу України, а лише тих, об'єктом яких є суспільні відносини у сфері забезпечення життя та здоров'я особи. Ймовірно, таким чином законодавець намагався виокремити

[1] Нагадаємо, що строк досудового розслідування з дня повідомлення особі про підозру становить: 2 місяці – при розслідуванні злочинів та 1 місяць, 20 діб та 72 години, в залежності від визначених законом обстави – при розслідуванні кримінальних проступків (ч. 3 ст. 219 КПК України).

© Хань О. О.., 2021

найбільш тяжкі, на його думку, злочини у порівнянні з іншими тяжкими та особливо тяжкими злочинами, об'єктом яких є суспільні відносини іншого типу. Проте, вказане не кореспондується із законодавчим та доктринальним положеннями, що сформувались у кримінальному праві України. Кримінальний кодекс України у ч. ч. 3, 5, 6 ст. 12 КК України визначає, що: «Злочини поділяються на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі. Тяжким злочином є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років. Особливо тяжким злочином є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі». Наразі немає позиції щодо градації злочинів за суспільною небезпечністю на рівні тяжких чи особливо тяжких злочинів в залежності від об'єкта кримінально караного діяння. Це підтверджує тезу про те, що усі тяжкі та особливо тяжкі злочини мають однаковий рівень суспільної небезпечності в рамках свого рівня градації.

У зв'язку із викладеним, суперечним видається й положення п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України, при формулювання якого законодавцем явно не враховувались положення кримінального законодавства та науки кримінального права. Наприклад, особливо тяжким злочином визнається умисне заподіяння тяжкого тілесного ушкодження захиснику чи представнику особи, а також щодо їх близьких родичів у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (ч. 3 ст. 399 КК України – карається до 12 років позбавлення волі), так само особливо тяжким злочином є й планування, підготовка або розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту, а також участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій (ч. 1 ст. 437 КК України – карається до 12 років позбавлення волі). Враховуючи положення п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України слідчий, прокурор зобов'язані закрити кримінальне провадження за ч. 1 ст. 437 КК України у разі закінчення строків досудового розслідування після повідомлення особі про підозру, що є явно необґрунтованим, враховуючи рівень суспільної небезпечності такого злочину.

Тому, з метою удосконалення кримінального процесуального законодавства у цій частині пропонуємо внести зміни до п. 10 ч. 1 ст. 284 КК України, прибравши із норми словосполучення «…проти життя та здоров'я особи».

Список використаної літератури: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text. **2**. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін.] ; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 428 с. **3**. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

Сергій Дмитрович Хара,
курсант 4 курсу факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ;

Аліна Валентинівна Піддубна,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

У кримінальному провадженні одним із основних засобів отримання (збирання) доказів, перевірки та оцінки вже отриманих доказів є слідчі (розшукові) дії, особливості, вимоги, умови та порядок проведення яких закріплено в положеннях Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Важливе місце серед різновиду слідчих (розшукових) дій посідають негласні слідчі (розшукові) дії (далі – НС(Р)Д), що проводяться у випадках, якщо відомості про кримінальне правопорушення та особу яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб.

Швидке, повне, неупереджене розслідування та судовий розгляд в цілому залежать від успішного та якісного проведення, зокрема й НС(Р)Д. За даними досліджень Ю.М. Мирошниченко, понад 85% тяжких та особливо тяжких злочинів розкривається та розслідується тільки завдяки НС(Р)Д. Однак, лише 5% їх результатів визнаються судами як належні та допустимі докази, що, у свою чергу, зменшує вагомість проведення та використання результатів НС(Р)Д для отримання доказів у кримінальному провадженні [1]. Дослідження такої правозастосовної практики є актуальним. Питання вказаної проблематики досліджували видатні науковці та вчені, які в своїх працях висвітлювали питання порядку, особливостей та підстав проведення, правової регламентації та застосування результатів НС(Р)Д в якості доказової бази, однак ці дослідження не вичерпують всієї сукупності питань щодо використання результатів НС(Р)Д, у зв'язку з неточностями та деякими неузгодженостями в чинному КПК України.

Доцільно зауважити, що НС(Р)Д є специфічним способом отримання доказів, оскільки передбачають тимчасове обмеження прав і свобод людини. Згідно ч. 1 ст. 253 КПК України та розділу VII Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженої наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/ 1199/936/1687/5, прокурор або слідчий за його дорученням мають письмово повідомити осіб, конституційна права яких були тимчасово обмежені під час проведення НС(Р)Д, а також підозрюваний, його захисник про таке обмеження. В той же час на практиці, як правило такі вимоги закону не виконуються. Виконання зазначених вимог є необхідною умовою для використання результатів проведення НС(Р)Д у кримінальному провадженні, неналежне або відсутність повідомлення призводить до визнання судом результатів проведення НС(Р)Д недопустимими доказами. Крім цього, не відкриття для ознайомлення стороні захисту процесуальних документів, пов'язаних з проведенням НС(Р)Д після закінчення досудового розслідування є підставою для визнання судом відомостей, що містяться в результатах проведення НС(Р)Д, як недопустимі докази. З такими порушеннями зіштовхуються національні суди на практиці під час перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядку [2]. Отже, якщо відсутність або неналежне письмове повідомлення підозрюваного, його захисника та

© Хара С. Д.., Піддубна А. В., 2021

осіб, конституційні права яких були тимчасово обмеженні під час проведення НС(Р)Д залежить від людського фактору щодо ігнорування та невиконання таких обов'язків прокурором та слідчим, то в частині не відкриття для ознайомлення стороні захисту процесуальних документів, пов'язаних з проведенням НС(Р)Д після закінчення досудового розслідування (ухвали, постанови, клопотання), проблемним питанням є розсекречування матеріалів НС(Р)Д на момент відкриття стороною обвинувачення матеріалів кримінального провадження.

Досліджуючи питання механізм розсекречення та надання можливості стороні захисту та суду ознайомитися з процесуальними документами, пов'язаними з проведенням НС(Р)Д після закінчення досудового розслідування (ухвали, постанови, клопотання), варто зазначити, що Велика Палата Верховного Суду наголошує на тому, що зазначені документи виступають правовою підставою проведення НС(Р)Д та, з огляду на їх функціональне призначення щодо підтвердження допустимості доказової інформації, отриманої за результатами проведення таких дій, повинні перевірятися та враховуватися судом під час оцінки доказів [3].

Крім того, особливого значення набуває зміст клопотання про надання дозволу на проведення НС(Р)Д, який на практиці, по перше – іноді не розкривається прокурором, по друге – неналежно обґрунтовується, що є причиною постановлення слідчим суддею ухвали про відмову в наданні дозволу на проведення НС(Р)Д, зокрема: відсутність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення, правильність правової кваліфікації, наявність інших способів отримання відомостей про кримінальне правопорушення та особу.

Аналізуючи вищевикладене, варто зазначити, що використання результатів та відомостей, які стали відомі під час проведення такого вагомого процесуального інструментарію як НС(Р)Д, повинно набути більш чіткої та прозорої законодавчої регламентації. Адже, у більшості випадків це є незаперечні докази, що відіграють важливу роль при притягненні особи до кримінальної відповідальності, яка вчинила тяжке або особливо тяжке кримінальне правопорушення. Постійне вдосконалення порядку та умов використання результатів проведення НС(Р)Д як доказової бази в суді, в значній мірі, підвищить законність та, в цілому, авторитет правоохоронних органів в протидії кримінальній протиправності.

Підняті питання підлягають окремому дослідженню, тому, пропонуємо учасникам конференції прийняти участь в обговоренні та наданні пропозицій щодо проблемних питань використання НС(Р)Д.

Список використаної літератури: 1. Мирошниченко Ю.М. Результати негласних слідчих (розшукових) дій: оцінка недопустимості. Актуальні питання вітчизняної юриспруденції. № 3. 2019. С. 132 – 135. URL:http://apnl. dnu.in.ua/3_2019/33.pdf (дата звернення 17.09.2021). 2. Касаційний кримінальний суд Верховного Суду. Ухвала від 22.01.2020 по справі № 428/8931/15-к URL:https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/ 87211900 (дата звернення 22.09.2021). 3. Постанова від 16.01.2019 № 751/7557/15-к Верховний Суд. Велика Палата. URL: https://verdictum. ligazakon.net/document/79298340 (дата звернення 06.10.2021).

Сергій Дмитрович Хара,
курсант 4 курсу факультету № 2
Харківського національного університету внутрішніх справ;

Євгеній Вікторович Зозуля,
викладач кафедри криміналістики, судової експертології
та домедичної підготовки факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ДАВНОСТІ НАСТАННЯ СМЕРТІ ЛЮДИНИ ШЛЯХОМ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ОЦІНКИ ОСОБЛИВОСТЕЙ БІОЛОГІЧНИХ ТКАНИН

Одним із головних та першорядних питань, яке періодично порушується слідчими органами перед судово-медичною експертизою, є питання про тривалість життя потерпілого після отримання травми, що призвела до смертельного наслідку, зокрема, механічної травми (дорожньо-транспортні пригоди, нещасні випадки на виробництві, падіння з висоти, убивства та ін.). В судово-медичній експертизі відомі способи визначення давності настання смерті та отримання ушкоджень, що ґрунтуються на вилученні м'яких тканин, визначенні їх пружно-в'язких властивостей за допомогою графічних характеристик, розрахунків декременту їх загасань та зіставлення показників з експерементально-еталоновими значеннями. Недолік такого підходу зумовлений замалою точністю кінцевого результату внаслідок розбіжності параметрів біофізичних властивостей вилучених тканин, внаслідок різниці їх форм і розмірів, пружних і в'язких властивостей. Відомий спосіб визначення давності настання смерті шляхом дослідження біофізичних властивостей біологічних тканин з використанням методики визначення біоелектричної провідності . Недоліком об'єкта також є низька точність кінцевого результату[1].

В основу даного способу визначення давності отримання ушкоджень та настання смерті була покладена реєстрація змін пружних властивостей тканин та встановлення давності настання смерті (отримання ушкоджень) шляхом верифікації отриманих показників з його еталонними ідентифікаторами, за умови, що додатково через пробу біологічної тканини (шкіра, міокарді т.п.) за допомогою оригінального пристрою пропускають електричний струм, реєструють рівень падіння напруги, визначають відносну діелектричну проникність тканини. Так, зокрема, за допомогою елемента кріплення пробу міокарда лівого шлуночка 2 розмірами 0,5×0,5× 0,5 см [2].

Після комутації живлення виявляють показник відносної діелектричної проникності тканини проби, з урахуванням падіння напруги, змін резонансної частоти вимірювальної системи та добротності коливальної системи «об'єкт-мультивібратор». При цьому, встановлюють давність настання смерті 6 годин, якщо показник відносної діелектричної проникності становить 100-80 ум. од., або давності настання смерті становить 12 годин, якщо показник відносної діелектричної проникності становить 75-55 ум. од., або давність настання смерті становить 24 години, якщо показник відносної діелектричної проникності становить 50-25 ум. од., або давність настання смерті становить 72 години, якщо показник відносної діелектричної проникності становить 20-5 ум. од., давність настання смерті становить 144годин, якщо показник відносної діелектричної проникності становить 0,5-0,25 ум. од. [3].

Відомості, які підтверджують можливість відтворення способу визначення давності заподіяння механічних ушкоджень шляхом дослідження біофізичних властивостей тканини внутрішніх органів трупа полягають у наступному. Давність утворення ушкодження визначають до 1 години, якщо показник відносної діелектричної проникності становить 320-305 ум. од., або давність утворення ушкодження становить 1-3 години,

© Хара С. Д.., Зозуля Є. В., 2021

якщо показник відносної діелектричної проникності становить 300-285 ум. од., або давність утворення ушкодження становить 4-6 годин, якщо показник відносної діелектричної проникності становить 280-265 ум. од., або давність утворення ушкодження становить 7-12 годин, якщо показник відносної діелектричної проникності становить260-245 ум. од., давність утворення ушкодження становить 13-24 години, якщо показник відносної діелектричної проникності становить 240-25 ум. од, або давність утворення ушкодження становить більше однієї доби, якщо показник відносної діелектричної проникності є 220-200 ум[4].

Запропонований спосіб визначення давності настання смерті та заподіяння механічних ушкоджень шляхом дослідження біофізичних властивостей тканини трупа забезпечує підвищення точності діагностики на 20 % та скорочує тривалість останньої у 1,5 рази у порівнянні з прототипом, переважно за рахунок визначення падіння рівня напруги на пробі досліджуваної тканини. Проведені дослідження потребують подальшого наукового розвитку [4].

Список використаної літератури: 1.Мишалов В. Д. Способ определения давности наступления смерти / В.Д. Мишалов, В.Д. Маковецкий, В.А. Козлов //. Заявл., опубл. библ. № 26. – 2 с. **2**. Мишалов В. Д. Способ определения сроков давности наступления смерти / В.Д. Мишалов, В.Д. Маковецкий, В.А. Козлов № 11. – 2с. **3.** Гамбург М. М. Способ диагностики состояния биообъекта и устройство для его осуществления /М.М. Гамбург // Бюл. № 32. – 2 с. **4.** Мішалов В. Д. Спосіб визначення давності настання смерті шляхом дослідження біофізичних властивостей тканини трупа і пристрій для визначення давності настання смерті / В.Д. Мішалов // Держпатент України №38824 МПК7 А615/00, заявлено 24.10.2000, опубліковано 15.05.2001. Бюл. №4. – 2 с.

Євген Сергійович Хижняк,
кандидат юридичних наук, доцент,
декан факультету адвокатури
Національного університету «Одеська юридична академія»

СУЧАСНИЙ СТАН І СПЕЦИФІКА ВІКТИМОЛОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ УМИСНИХ УБИВСТВ ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Останніми роками в межах протидії кримінальній протиправності вченими дедалі більше уваги приділяється віктимологічному аспекту запобіжної діяльності. Разом із тим, віктимологічна профілактика, як один із напрямів превенції кримінальної протиправності ще не посіла в нашому суспільстві належного місця.

Віктимологічну профілактику, на наш погляд, можна визначити як систему взаємопов'язаних, організаційно забезпечених державних, громадських та індивідуальних заходів, спрямованих на виявлення і усунення або нейтралізацію чинників, які формують особисту чи масову можливість стати жертвою кримінального правопорушення.

Віктимологічна профілактика - це специфічна діяльність соціальних інститутів, спрямована на виявлення, усунення або нейтралізацію факторів, обставин, ситуацій, що формують віктимну поведінку й обумовлюють здійснення кримінальних правопорушень; виявлення груп ризику й конкретних осіб з підвищеним ступенем віктимності з метою відновлення або активізації їхніх захисних властивостей; а також розробка або вдосконалювання вже наявних спеціальних засобів захисту громадян і конкретних осіб від кримінальних правопорушень, зокрема умисних вбивств [1, с. 16].

© Хижняк Є. С., 2021

При визначенні цілей і завдань віктимологічної профілактики необхідно виокремити її рівні: загально-соціальний, спеціальний, індивідуальний.

Загально-соціальний рівень – рішення соціально-економічних і культурно-виховних завдань, спрямованих на усунення або нейтралізацію причин й умов, що сприяють кримінальної віктимізації суспільства, і на зниження ступеня віктимності громадян.

Спеціальний рівень – здійснювані державними органами, суспільними об'єднаннями й окремими громадянами заходу, що мають спеціальною метою попередження кримінальних правопорушень шляхом недопущення реалізації віктимних властивостей й якостей окремих осіб або груп населення.

Індивідуальний рівень - індивідуальна профілактична робота з особами, які, виходячи з їхньої поведінки або сукупності особистісних характеристик, можуть із великою ймовірністю стати жертвами злочинців, спрямована на підвищення активності їхніх захисних реакцій, а також забезпечення їх особистої, майнової й іншої безпеки [2, с. 188-189].

Як будь-який напрямок діяльності, віктимологічна профілактика кримінальних правопорушень припускає визначення її системи, в яку слід включати наступні елементи:

1. Об'єктом віктимологічної профілактики є: фактори, що формують індивідуальну чи масову віктимність; обставини віктимної ситуації та процес віктимізації.

2. Суб'єкти віктимологічної профілактики - спеціалізовані й неспеціалізовані.

Спеціалізованими суб'єктами виступають органи державної влади й місцевого самоврядування, правоохоронні органи, освітні установи (дошкільні установи, школи, ліцеї, гімназії, середньо-спеціальні установи), органи охорони здоров'я, соціального захисту й зайнятості населення.

До неспеціалізованих суб'єктів можна віднести всі види недержавних організацій, об'єднань, групи громадян, наприклад, комерційні й некомерційні організації з різною формою власності, підприємства й установи; політичні партії й масові громадські організації; об'єднання й молодіжні формування; профспілки; установи фізичної культури й спорту, туризму й культури; приватні детективні й охоронні служби; засобу масової інформації; різні асоціації й співтовариства; творчі союзи; благодійні структури й релігійні організації; громадські організації й формування, створювані на добровільній основі; громадськість, що бере участь у діяльності державних, представницьких і правоохоронних органів, органів місцевого самоврядування й територіальних громад (будинкові й вуличні комітети й т.п.); родину й родичів [3, с. 53].

Всі суб'єкти віктимологічної профілактики об'єднані єдиними цілями, а також інформаційними, координаційними і правовими зв'язками.

Міри профілактичної діяльності, здійснювані спеціалізованими суб'єктами, за масштабом застосування можна класифікувати на міри загальнодержавного, регіонального й місцевого рівня. На загальнодержавному рівні доцільно використати законодавчі механізми для посилення відповідальності осіб, для розробки програм, визначення основних напрямків, завдань, функцій профілактичної діяльності, і фінансові механізми підвищення рівня забезпеченості як спеціалізованих, так і неспеціалізованих суб'єктів необхідними для здійснення ефективної віктимологічної профілактики. На регіональному рівні пропонується використання різних профілактичних засобів.

Розкриваючи об'єкт віктимологічної профілактики на загально-соціальному рівні, варто мати на увазі, що будь-яка людина (поза залежністю від індивідуального ступеня її віктимності) може стати жертвою кримінального правопорушення. Основним завданням віктимологічної профілактики на даному рівні є створення системи ефективного соціального захисту всіх громадян від можливої віктимізації, зміна сформованої практики поводження з потерпілими й іншими жертвами кримінальних правопорушень. Для цього потрібна розробка й удосконалення законів, створення нових державних і недержавних структур, соціальних служб, фондів допомоги, реабілітаційних центрів й інших установ захисту жертв кримінальних правопорушень, підготовка спеціальних кадрів для такої роботи.

Віктимологічна профілактика на спеціальному рівні (на відміну від загальносоціального) має своїм об'єктом не все населення, а його окремі групи підвищеної віктимности, наприклад безробітних, осіб без певного місця проживання, наркоманів, повій, алкоголіків і т.д.

Віктимологічна профілактика кримінальних правопорушень у цілому, і умисних вбивств зокрема, може бути поділена на загальну й приватну (індивідуальну) віктимолоігчну профілактику. До загально-профілактичних засобів варто відносити: - правове навчання, підвищення рівня правовий освіченості населення, інформування громадян про їхні права й способи їхнього захисту. До мір загальної віктимолоігчної профілактики кримінальних правопорушень також варто відносити засоби, спрямовані на загальну профілактику насильницьких засобів: постійний контроль над ділянками місцевості, які найчастіше стають місцями здійснення вбивств (пустирі, парки, сквери, будівництва, занедбані будинки), освітлення вулиць, парків, під'їздів будинків й інших громадських місць та ін. [4, с. 94].

Практика пропонує в даний час значний набір заходів віктимологічної профілактики. Це виготовлення і розповсюдження спеціальних пам'яток – застережень про те, як уберегтися від злочинця, щоб не стати жертвою вбивства; повідомлення громадянам про факти вчинення певного роду кримінальних правопорушень, наприклад вбивств на сексуальному ґрунті чи серійних вбивств тощо, які мають місце на визначеній території, про типові дії злочинців при цьому, а також поради, як слід поводитися у випадках зустрічі зі злочинцями; розробка технічних засобів захисту громадян, їх особистості і майна; вжиття заходів щодо належного освітлення вулиць, скверів, парків, під'їздів будинків; наближення поліцейських патрулів до місць, де частіше скоюються кримінальні правопорушення; проведення цілеспрямованих бесід з батьками і школярами про поведінку дітей в умовах криміногенної ситуації і роз'яснення правил вуличного руху; відповідний інструктаж касирів магазинів, водіїв таксі та інших осіб, діяльність яких пов'язана з ризиком стати жертвою вбивства; у випадках, коли віктимність пов'язана з негативною моральною поведінкою, антигромадськими якостями індивіда, першорядне значення мають виховні заходи, зорієнтовані на корекцію їх особистості, заходи, спрямовані на забезпечення нагляду і лікування осіб, віктимність яких виникає через наявність у них патологічних відхилень тощо [5, с. 149-150].

Віктимологічні заходи поділяються на наступні види:

а) виховно-профілактичні заходи, мета яких – впровадження в масову свідомість людей ідеї фізичної недоторканості особи (робота серед молоді та учнів шкіл, програми стримування злочинності тощо);

б) захисний напрямок, в межах якого розробляються і впроваджуються в індивідуальну і масову свідомість людей заходи і засоби захисту і самозахисту, завчасного прийняття заходів, актуалізації поняття самозбереження, самоконтролю, які передбачають обережність, пильність, збереження самовладання при кримінально протиправних посяганнях (консультативні освітні заходи щодо особистої безпеки і охорони власності; навчальні курси серед школярів, батьків, взагалі громадян; розповсюдження пам'яток, плакатів, буклетів, нарисів, статей, в яких викладаються поради ухилення від долі стати жертвою злочинів; технічні засоби);

в) організаційно-управлінські заходи, спрямовані на скорочення вікгимності громадян (наприклад, належна освітленість міст і сіл, організація певного режиму роботи, захисне обладнання кабін водіїв таксі, устаткування засобів негайного зв'язку населення з міліцією, відповідна архітектура будинків та ін.);

г) обмежуючий напрям заходів (виявлення латентних потерпілих і попередження їх ризикової, легковажної, безтурботної некритичної поведінки);

ґ) нормативне врегулювання питань, пов'язаних з віктимізацією (законодавство про допомогу жертвам злочинів та ін.);

д) підвищення рівня правових знань та ін.

Індивідуальна профілактика у відношенні потенційних жертв кримінальних правопорушень повинна послідовно проходити наступні етапи:

1) виявлення осіб з підвищеної віктимністю: - виявлення громадян, які за своєю поведінкою, з урахуванням сукупності особистісних якостей, умов життя, з найбільшою ймовірністю можуть стати жертвами кримінальних правопорушень; - прогнозування індивідуальної віктимної поведінки;

2) корекція віктимності в окремих громадян: - первісні дії, спрямовані на нейтралізацію зовнішнього впливу й усунення соціальних передумов, що сприяють віктимизації людини; - зменшення та нейтралізація негативних проявів у поведінці людини, що приводять до її віктимизації; - вивчення психологічних особливостей особистості людини й визначення соціально-психологічного типу, до якого він відноситься; - реалізація у відношенні особи попереджувальних засобів на основі результатів попередніх етапів [6, с. 187].

Серед заходів індивідуального впливу виділяють переконання й допомогу. Засоби переконання носять комплексний захисно-виховний характер: бесіди, роз'яснення, як не стати жертвою кримінального правопорушення, профілактика віктимної поведінки (зокрема, уживання алкогольних напоїв, спілкування з незнайомими людьми, відвідування незнайомих квартир, будинків, занедбаних будов, ділянок місцевості).

Міри допомоги реалізуються реабілітаційними центрами шляхом організації групових й індивідуальних консультацій, надання соціально-психологічної допомоги, виявлення й нейтралізації віктимологічно значимих рис особистості.

За даними досліджень, лише в 15% випадків поведінку потерпілих можна вважати віктимною - вживання безпосередньо перед вбивством разом з злочинцем спиртних напоїв, знаходження на вулиці в темний час доби, прогулянки в безлюдних місцях з малознайомими людьми. У випадках, коли поведінка особи є віктимною, необхідно використати в повному обсязі засоби індивідуальної профілактики, у той час як для осіб з невіктимною поведінкою досить загальпрофілактичних засобів [7].

Отже, віктимологічна профілактика передбачає досить широкі можливості превенції кримінальної протиправності: розроблення рекомендацій, проведення широкої інформаційної кампанії, повідомлення про можливі порушення закону, які також мають враховуватись під час розроблення загальної системи профілактики кримінальної протиправності. Зазначений напрямок є дуже перспективним, а його недооцінювання позбавляє суб'єктів профілактики низки можливостей ефективно впливати на кримінальну обстановку в країні.

Список використаної літератури: 1. Гурстієва Ю.О. Кримінологічна характеристика умисних вбивств із корисливих мотивів та запобігання їм: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Гурстієва Юлія Олексіївна ; Нац. акад. прав. наук України, НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В.В. Сташиса. Харків. 2019. 20 с. **2.** Цвіркун Н.Ю., Авдєєв О.О. Щодо необхідності віктимологічної профілактики торгівлі людьми. Вісник кримінологічної асоціації України. 2018. № 2(19). Стор. 187-194. **3.** Набільська І.І. Загальнотеоретичні питання віктимологічної проф ілактики злочинів. Віктимологічна профілактика окремих видів злочинів [Текст] : тези доповідей круглого столу. (Київ, 29 квітня 2014 року) ред. кол. О. М. Джужа, В. В.Василевич, Т.Л.Кальченко та ін. – Нац. акад. внутр. справ, 2014. – 215 с. **4**. Кисельов І.О. Запобігання умисним посяганням на життя людини: віктимологічний аспект. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2014. №10-1 том 2. Стор. 90-94. **5**. Оберемко Ю. О. Віктимологічна профілактика умисних вбивств, що вчиняються з корисливих мотивів / Ю. О. Оберемко // Проблеми законності. - 2017. - Вип. 137. - С. 149-156. **6.** Півень А. В. Віктимологічна профілактика вуличної насильницької злочинності. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ, № 1, 2013, стор. 183-189. **7**. Кримінологічна віктимологія некорисливих насильницьких злочинів https://arm.naiau.kiev.ua/books/kryminoloh_-viktym/pluginappobj_14_02/t6.pdf.

Анна Николаевна Хох,
заведующий лабораторией исследования материалов, веществ и изделий государственного учреждения «Научно-практический центр Государственного комитета судебных экспертиз Республики Беларусь»;

Юлия Святославовна Занько,
младший научный сотрудник лаборатории исследования материалов, веществ и изделий государственного учреждения «Научно-практический центр Государственного комитета судебных экспертиз Республики Беларусь»

ВОЗМОЖНОСТИ ИДЕНТИФИКАЦИИ ПЫЛЬЦЕВЫХ ЗЕРЕН МЕТОДОМ ИК-ФУРЬЕ МИКРОСПЕКТРОСКОПИИ

В последние годы в комплекс методов, применяемых при проведении ряда судебных экспертиз в Республике Беларусь, активно включается метод спорово-пыльцевого анализа (далее - СПА) [1-3]. Его эффективность во многом зависит от точности определения таксономической принадлежности пыльцевых зерен (далее - ПЗ), однако наблюдающееся сходство в их строении у растений, нередко даже относящихся к различным родам, может существенно ограничивать возможности СПА. В связи с эти продолжает сохранять свою актуальность поиск новых методов, подходящих для исследования ПЗ, не связанных с изучением их морфологических особенностей и позволяющих получать максимум информации диагностического и идентификационного характера. Новым направлением в изучении ПЗ становится применение спектральных методов анализа, в том числе ИК-Фурье микроспектроскопии, основанной на комбинации традиционной микроскопической идентификации и исследовании химического состава ПЗ [4-5].

Цель нашей работы заключалась в отработке методологии и оценке возможности использования ИК-Фурье микроспектроскопии для идентификации пыльцевых зерен.

Объектами исследования являлись древесные породы, не имеющие видовых морфологических различий, которые могли бы быть установлены методами традиционной световой микроскопии:

1) ольха серая (*Alnus glutinosa*), ольха черная (*Alnus incana*);

2) береза пушистая (*Betula pubescens*), береза бородавчатая (*Betula pendula*);

3) ива ломкая (*Salix fragilis*), ива белая (*Salix alba*).

Пыльцу собирали в начале сезона пыления (с 20 деревьев каждого вида) и хранили при температуре -20°С.

Экспериментальные исследования проводили с использованием ИК-Фурье микроскопа LUMOS II (Bruker Optik GmbH, Германия), который позволяет быстро снимать ИК-спектры образцов малого размера.

Измерения осуществляли в режиме пропускания в диапазоне волновых частот 600–4000 $см^{-1}$ по сетке точек с апертурой 15×15 мкм в каждой точке, спектральное разрешение 4 $см^{-1}$, цифровое расстояние 1,9 $см^{-1}$, 128 интерферограмм на спектр. Всего было проанализировано от 180 до 220 ПЗ каждого вида.

Полученные ИК-спектры сравнивались визуально отдельно по каждой из 3-х пар исследованных древесных пород. В результате установлено, что по абсолютной величине они имеют схожий вид и несущественные различия. В этой связи использовалась предварительная обработка ИК-спектров с вычислением производной второго порядка по методу Савицкого-Голея (с использованием 7 сглаживающих точек), что позволило сделать признаки разделения более явными.

Далее спектрометрические данные анализировались с помощью дискриминантного анализа проекций на латентные структуры (далее – PLS-DA) с использованием

© Хох А. Н., Занько Ю. С., 2021

программного обеспечения The Unscrambler X v.10.4.1 (CAMO, США). При его использовании скрытые переменные (компоненты) сразу же связывают и со спектральной характеристикой, и с химическим составом. Компоненты подбирают таким образом, чтобы, описывая максимально возможную часть дисперсии спектральной характеристики, они одновременно были бы максимально связаны с химическим составом. Процедура поиска компонент является итерационной. После расчета очередной компоненты описанные доли обеих дисперсий исключаются. При нахождении следующего фактора в расчеты принимаются только части дисперсий, которые не описаны предшествующими компонентами.

Для анализа данных методом PLS-DA ИК-спектры были предварительно разделены на классы, соответствующие исследуемым образцам. Так, ольхе серой, березе пушистой и иве ломкой был присвоен класс «1»; ольхе черной, березе бородавчатой и иве белой класс «-1».

Далее для каждого класса в отдельности строились соответствующие классификационные модели. Проверка их работоспособности осуществлялась методом кросс-валидации: все образцы одного класса были 10 раз случайным образом разделены на обучающий (2/3 образцов) и проверочный (1/3 образцов) наборы данных. Полученные результаты приведены в таблице 1.

Таблица 1 Результаты классификации ИК-спектров исследованных образцов (% правильно распознанных образцов)

Набор данных (число образцов)	Число образцов в обучающем и тестовом наборе	PLS-DA
Alnus glutinosa (n=200)	Обучающий набор (133 образца) Тестовый набор (67 образцов)	98 96
Alnus incana (n=180)	Обучающий набор (120 образцов) Тестовый набор (60 образцов)	96 94
Betula pubescens (n=220)	Обучающий набор (147 образцов) Тестовый набор (73 образца)	94 92
Betula pendula (n=200)	Обучающий набор (133 образца) Тестовый набор (67 образцов)	92 91
Salix fragilis (n=200)	Обучающий набор (133 образца) Тестовый набор (67 образцов)	92 91
Salix fragilis (n=180)	Обучающий набор (120 образцов) Тестовый набор (60 образцов)	94 92

Средняя точность классификации, определяемая как доля истинно положительных и истинно отрицательных результатов классификации среди всех результатов, составила 94,3% для обучающего набора и 92,7% – для тестового, что свидетельствует о способности классификационных моделей различать видовую принадлежность ПЗ исследованных древесных пород с высокой точностью. А сам факт отсутствия существенного различия в значениях точности классификации для калибровки и предсказания предполагает низкую погрешность в дальнейших определениях. Авторы отмечают, что полученные на сегодняшний день результаты носят предварительный характер, однако, демонстрируют перспективы для использования метода ИК-Фурье микроспектроскопии в судебной палинологической экспертизе наряду с существующими

классическими методами световой микроскопии. В дальнейшем планируется изучить и другие виды растений со схожей морфологией пыльцевых зерен, которые чаще всего встречаются в экспертной практике, в том числе травянистые и кустарниковые.

Список использованной литературы: 1. Хох А. Н., Рылова Т. Б. Доказательственное значение спорово-пыльцевого анализа при исследовании вещественных доказательств. *Вопросы криминологии, криминалистики и судебной экспертизы*. 2018. №. 1. С. 148-155. **2.** Хох А. Н., Рылова Т. Б. Современное состояние и перспективы развития судебно-палинологических экспертных исследований в Республике Беларусь. *Криминалистика: вчера, сегодня, завтра*. 2020. №. 4 (16). С. 108-116. **3**. Хайрусов Д. С. Биомаркеры пыльцы в криминалистике будущего: история развития палинологии и международный опыт. *Криминалистика-наука без границ: традиции и новации*. 2020. С. 308-313. **4**. Diehn S., Zimmermann B., Tafintseva V., Bağcıoğlu M., Kohler A., Ohlson M., Kneipp J. Discrimination of grass pollen of different species by FTIR spectroscopy of individual pollen grains. *Analytical and bioanalytical chemistry*. 2020. V. 412. №. 24. P. 6459-6474. **5**. Depciuch J., Kasprzyk I., Drzymała E., Parlinska-Wojtan M. Identification of birch pollen species using FTIR spectroscopy. *Aerobiologia*. 2018. V. 34. №. 4. P. 525-538.

Бахрам Куанышбаевич Худайбергенов,
преподаватель кафедры «Уголовно-процессуальное право»
Ташкентского государственного юридического университета
(Узбекистан)

РАЗВИТИЕ ИНСТИТУТА ВОЗБУЖДЕНИЯ И ОТКАЗА В ВОЗБУЖДЕНИИ УГОЛОВНОГО ДЕЛА В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ НЕКОТОРЫХ СТРАН РОМАНО-ГЕРМАНСКОЙ СИСТЕМЫ ПРАВА

Формирование и развитие института возбуждения уголовного дела имеет большое историческое значение, как и в национальном праве, так и в истории права зарубежных государств. Стоит отметить, что наличие института возбуждения уголовного дела в праве определенных государств, зависит от установленной модели уголовного законодательства страны. Анализ действующих моделей уголовно-процессуального законодательства зарубежных стран показал, что институт возбуждения уголовного дела сохранен в некоторых странах СНГ, а в европейских странах и в США института стадии возбуждения уголовного дела не существует. Обращает на себя внимание, что в тех странах, где упразднён институт возбуждения уголовного дела существует институт уголовного преследования, который имеет большое сходство с институтом возбуждения уголовного дела. Отличительной чертой института уголовного преследования является отсутствие доследственной проверки, что требует от правоохранительных органов незамедлительное реагирование после поступления в их адрес сообщения или заявления о преступлении.

Согласно действующему уголовно-процессуальному закону Республики Узбекистан при поступлении заявлений и сообщений о преступлениях начинается доследственная проверка, по итогам которой принимается процессуальный документ, а именно: постановление о возбуждении уголовного дела и принятии его к производству, либо постановление об отказе в возбуждении уголовного дела, либо постановление о передаче сообщения по подследственности.

© Худайбергенов Б. К., 2021

Проведённые реформы в уголовно-процессуальном законодательстве Германии указывает на то, что по сей день принцип законности «Legalitätsprinzip», остаётся одним из основных принципов уголовного судопроизводства. Данный принцип обязывает органы прокуратуру и полицию незамедлительно приступить к расследованию преступных деяний по возникновению подозрения в их совершении[1]. В уголовном процессе Германии есть и другие принципы, как «Offizialprinzip»[2], согласно которому уголовное преследование входит в компетенцию правоохранительных органов, что является схожим с возбуждением уголовного дела (преследования) по публичному обвинению. Однако, подробный анализ норм УПК Германии показал, что существуют деликты, преследование которых обусловлено наличием заявления (ходатайства) об уголовном преследовании или полномочия на уголовное преследование или требования уголовного преследования[3]. Это говорит о том, что уголовное преследование осуществляется и на основе частного и частно-публичного обвинения. Кроме того, обращает на себя внимание тот факт, что при частном обвинение, прокуратура предъявляет публичное обвинение согласно § 376 УПК ФРГ, только если существует общественный интерес[4].

Ещё одним принципом уголовного судопроизводства Германии является «Ermittlungsgrundsatz», согласно которому, по определенным категориям уголовных дел, уголовное преследование осуществляется судом или органом расследования, вне зависимости от заявлений или ходатайств. Данный принцип в юридической литературе Германии часто называется инструктивным или инквизитивным принципом «Instruktions-oder Inquisitionsmaxime»[5].

Анализ норм УПК ФРГ, позволяет нам сделать вывод о том, что момент возбуждения уголовного преследования для обвиняемого является важным, с привлечением его к делу, определяется его статус и тем самым он приобретает процессуальные права присуще обвиняемому. Согласно УПК ФРГ, обвиняемый, в пределах своих процессуальных прав может не давать показания против себя и немедленно воспользоваться правом на профессиональную защиту, что очень схоже с национальным судопроизводством[6]. Кроме того, только после приобретения статуса обвиняемого к данному лицу могут быть применены меры процессуального принуждения.

Следует упомянуть, что согласно ч.2. статьи 220 УПК Республики Узбекистан задержание может производиться до момента возбуждения уголовного дела, в целях оперативного пресечения преступных действий лица.

Обращает на себя внимание тот момент, что возбуждения уголовного дела не определён в уголовно-процессуальном законодательстве ФРГ. Однако в § 397 (абз. 1) Налогового кодекса ФРГ содержится весьма интересное определение, согласно которому уголовное дело считается открытым с того момента, когда финансовое ведомство, полиция, прокуратура или уголовный суд применяет меру, которая однозначно нацелена на уличение кого-либо в совершении (налогового) преступного деяния. Таким образом, в данном контексте не имеет значения ни воля к уголовному преследованию, ни какое-либо формальное действие (напр. составление папки уголовного дела, присвоение делу регистрационного номера и т.д.). Такая процедура указывает на то, что в уголовном процессе Германии не существует доследственная проверка.

Уникальность немецкого уголовного судопроизводства проявляется в том, что при отсутствии каких-либо фактических оснований для подозрения, правоохранительные органы не имеют права начать уголовное преследование. При наличии таких оснований уголовное дело (преследование) возбуждается в обычном порядке, даже если имеются лишь малая часть признаков преступления. Однако, даже если признать существование доследственной проверки в форме дознания, как это было и в истории нашего уголовного судопроизводства, оно может проводиться лишь в рамках предусмотренной в уголовно-процессуальном праве, с особым вниманием на соразмерность применяемых мер. По общим принципам уголовного судопроизводства Германии,

предварительное расследование не должно быть непременно направлено против определённого лица, личные данные которого установлены. Кроме того, уголовное дело (преследование) может быть возбуждено/начато также в отношении «неизвестного лица»[7].

Понятие "возбуждение уголовного преследования" во Франции буквально рассматривается как возбуждение "публичного иска", так как прокурор является фигурой публичной защиты, можно сказать неким адвокатом общества. Только прокурор может требовать начала предварительного следствия по делам о проступках, в данной категории правонарушений предварительное не является обязательной стадией. В отношении преступлений наоборот предварительное следствие является обязательной стадией, но точно так же начинается с решения прокурора.

Возбуждение уголовного дела, первая стадия уголовного процесса во Франции, может быть определено как процессуальное действие, посредством которого сторона осуществляет свои публичные функции.

После стадии предварительного следствия, дело передается на рассмотрение в суд.

Весь судебный процесс по уголовному делу и все что с ним связано, начинается с обвинительного заключения невиновного. Суд присяжных фактически созывается либо по приказу следственного судьи, либо по решению палаты инструктажа. То есть с появлением обвинительного заключения встает вопрос о созыве жюри. Обвинительное заключение представляет собой резюме элементов против конкретного человека. Затем, после созыва, дело передается в суд присяжных, которые имеют время до суда ознакомиться с ним.

Кроме того, с 2018 года во Франции стартовал проект по цифровизации уголовного делопроизводства, включительно и прием заявлений и сообщений о преступлениях[8].

Главная задача этого подхода заключается в повышении эффективности системы уголовного правосудия путем ее модернизации путем отказа от бумаги и собственноручной подписи, начиная с подачи жалобы и кончая исполнением приговора, а также в сближении системы правосудия с гражданами путем улучшения информации о результатах рассмотрения жалобы.

Еще один проект, связанный с модернизацией процедуры работы с заявлениями и сообщениями о преступлениях «онлайн-жалоба».

«Онлайн-жалобы», внедряется в уголовный процесс Франции с 2019 года, который закрепил возможность для жертв преступлений подавать жалобы через интернет.

Онлайн-жалоба фактически охватывает две отдельные службы в зависимости от потребностей жертвы и потребностей уголовного расследования:

- онлайн служба приёма сообщений о тяжких или особо тяжких преступлениях, требующих персонального сопровождения жертвы, а также содействия в выяснении следователями. В этом случае интерактивная дискуссионная площадка для контакта с полицейским или жандармом позволяет уточнить и квалифицировать факты, прежде чем направлять жертву до подачи жалобы в полицейский участок или бригаду жандармерии или для поддержки соответствующей структуры;

- автоматизированная онлайн служба подачи жалоб на правонарушения малой степени тяжести, причем основной интерес для потерпевшего заключается в том, чтобы быстро получить уведомление (квитанцию) о подаче жалобы, чтобы инициировать процедуры ухода и возмещения (страховщик, работодатель и т. д.)[9].

Анализ УПК Франции позволяет нам сделать вывод о том, что к досудебным стадиям уголовного судопроизводства Франции относятся:

1) дознание;

2) возбуждение уголовного преследования;

3) предварительное следствие.

На досудебном стадии уголовного процесса Франции осуществляется предварительное расследование, в ходе которого устанавливается наличие признаков совершения

преступления. Как правило, на предварительном расследовании собираются доказательства по уголовному делу, путём производства следственных и иных процессуальных действий. За досудебной стадией осуществляет надзор и контроль региональный прокурор и следственный судья. Сотрудник уголовной полиции, проводящий предварительное расследование преступления или правонарушения, уведомляет прокурора республики, как только выявляется лицо, в отношении которого имеются улики, свидетельствующие о том, что оно совершило или пыталось совершить преступление[10].

Положение норм УПК Франции свидетельствуют о том, предварительное расследование осуществляется в форме дознания, также можно заметить, что дознание имеет две формы, как общее и специальное. Как правило, «общее дознание» производиться по менее тяжким преступлениям, а «специальное» дознание по более тяжким. После производства дознания все собранные материалы уголовного дела передаются прокурору, который решает дальнейшую судьбу уголовного дела[11]. Сравнение уголовного судопроизводства Германии и Франции позволил нам сделать вывод о том, что становление института возбуждения уголовного дела в обеих странах схожи. Вместе с тем, следует отметить, что во Франции идет дематерилазция уголовного делопроизводства, включительно и процедура приёма и регистрации сообщений и заявлений о преступлениях, проступках и правонарушениях.

Рассмотрев генезис стадии возбуждения уголовного дела в Республике Узбекистан, а также в зарубежных странах можно сделать вывод, что каждая из стран проделала большой исторический путь, чтобы сформировать институт возбуждения уголовного дела/уголовного преследования. В некоторых странах, данные институты сформировались несколько веков назад и в течении времени приобретали рамки, в других странах института и стадии возбуждения уголовного дела не существовало. Таким образом, генезис стадии возбуждения уголовного дела выгладит так, что изначально задатки данной стадии появились в подзаконных нормативных актах, но в последующем в процессе изменений уголовно-процессуального законодательства стадия закрепилась в основном законе уголовного процесса.

Список использованной литературы: 1. §§ 152 абз. 2, 160 абз. 1, 163 абз. 1 предл. 1 УПК ФРГ. **2.** §§ 77-77e УУ ФРГ. **3**. https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/-englisch_stpo.html. **4**. https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html. **5**. http://pub.ub.uni-potsdam.de/volltexte/2012/6177/ 6. § 136 абз. 1 предл. 2 УПК ФРГ. **6.** П.В. Головненков, Уголовное уложение (Уголовный кодекс) Федеративной Республики Германия. Научно-практический комментарий и перевод текста закона. М.: Проспект 1-е изд. 2010, 2-е изд. 2012. **7.** https://www.village-justice.com/articles/procedure-penale-numerique-est,37888.html. **8.** justice.gouv.fr/justice-penale-11330/dematerialisation-de-la-procedure-penale-33617.html. **9**. Code de procédure pénale : Chapitre II : De l'enquête préliminaire ... (Articles 75-1).

Сергій Олександрович Черновал,
керівник адвокатського бюро Сергія Черновала (м. Харків);

Катерина Вікторівна Горбунова,
викладач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ (НСРД) В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

З прийняттям Кримінального процесуального кодексу України, який набрав своєї чинності 20.11.2012 року, правоохоронні органи України здобули нову процедуру та порядок здійснення досудового розслідування. З введенням поняття негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД) у КПК України, питання правозастосування цього інституту виникли не лише у адвокатів, а й у самих слідчих, суддів оскільки ніхто не стикався з подібними діями раніше.

Актуальним питанням на нашу думку, є перелік суб'єктів, які мають право проводити таку процесуальну дію, як негласна слідча (розшукова) дія. До таких осіб відносяться слідчі органів прокуратури, органів внутрішніх справ та оперативних співробітників, перелік яких зазначений в законі «Про оперативно-розшукову діяльність» [3], які за дорученням слідчого або прокурора проводять дану процесуальну дію[..4]. Систематичною є практика, коли в таких негласних слідчих (розшукових) діях, як аудіо-відеоконтроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, спостереження за особою, річчю або місцем, аудіо- відеоконтроль місця, фактично процесуальну дію вчиняють співробітники оперативно-технічних відділів правоохоронних органів, а протоколи про хід та результати проведення негласних слідчих (розшукових) дій складають оперативні співробітники інших спеціалізованих підрозділів, що являється порушенням чинного законодавства. Відповідно до ч.2 ст. 41 КПК України, під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого [2]. Отже, право складати протокол про хід і результати НСРД має право оперативний співробітник правоохоронного органу який безпосередньо проводив відповідну процесуальну дію. В іншому випадку, такий факт є порушенням ч.1 ст. 106 КПК України і являється підставою для визнання судом отриманого доказу очевидно недопустимим, оскільки він отриманий не в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України.

Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканість[1] але відповідно до ст. 260 КПК України, аудіо-, відео контроль особи є різновидом втручання у приватне спілкування, яке проводиться без її відома на підставі ухвали слідчого судді, якщо є достатні підстави вважати, що розмови цієї особи або інші звуки, рухи, дії, пов'язані з її діяльністю або місцем перебування тощо, можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування [2]. Дана негласна слідча (розшукова) дія повинна проводитися слідчим, оперативним працівником в пасивному режимі, без активних дій, спрямованих на створення в обстановці умов для вчинення особою злочину. Залучення особи до конфіденційного співробітництва та використання її для створення слідчим відповідних умов в обстановці, максимально наближеній до реальної, з метою перевірки дійсних намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, спостереження за її поведінкою та прийняття нею рішень щодо вчинення злочину, це є окрема негласна слідча (розшукова) дія – контроль за вчиненням злочину у вигляді спеціального слідчого експерименту (п.2 ч.1 ст. 271 КПК України)[2].

© Черновал С. О., Горбунова К. В., 2021

Тільки після прийняття прокурором рішення у вигляді постанов про проведення негласної слідчої (розшукової) дії – контроль за вчиненням злочину у вигляді спеціального слідчого експерименту, слідчий має право встановлювати на особу, залучену до конфіденційного співробітництва технічні засоби та направляти її до особи, відносно якої проводиться НСРД з метою створення умов для вчинення злочину. Дана негласна слідча (розшукова) дія оформлюється протоколом про хід та результати проведення негласної слідчої (розшукової) дії – контроль за вчиненням злочину у вигляді спеціального слідчого експерименту, а не протоколом про хід та результати аудіо- відеоконтролю особи, що являється помилковим.

Сталою є практика, коли прокурор приймаючи рішення про проведення негласної слідчої (розшукової) дії, одночасно приймає рішення про залучення в цій негласній слідчій дії на конфіденційній основі особу, яка буде створювати умови для вчинення злочину. Слід зазначити, що виключне право залучати особу до конфіденційного співробітництва має слідчий, або оперативний працівник, який виконує доручення слідчого, прокурора про проведення негласної слідчої (розшукової) дії – контроль за вчиненням злочину. Так відповідно до ч.1 ст. 275 КПК України, під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчий має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, передбачених цим Кодексом [2].

Положеннями статті 36 КПК України не передбачено право прокурора залучати особу до конфіденційного співробітництва під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, не передбачено право прокурора на залучення особи до конфіденційного співробітництва і положеннями ч.6 ст. 246 КПК України, на яку прокурори посилаються аргументуючи рішення про залучення особи до конфіденційного співробітництва від імені прокурора. Відповідно до ч.6 ст. 246 КПК України, за рішенням слідчого чи прокурора до проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть залучатися також інші особи. Разом із тим, мова про залучення осіб до конфіденційного співробітництва в ч.6 ст. 246 КПК України не йдеться.

Вирішення вказаних недоліків та порушень лежить в площині чіткого виконання вимог діючого законодавства, неухильного здійснення процедурних умов проведення досудового розслідування уповноваженими органами України.

Список використаної літератури: 1. Конституція України від 28.06.1996р; // Законодавство України : інформ.-пошук. Система / Верхов. Рада України. URL: https://zakon.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text. **2.** Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р., №4651-VI // Законодавство України: інформ.-пошук. система / Верхов. Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text. **3.** Закон «Про оперативно-розшукову діяльність» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 22, ст.303), // Законодавство України : інформ.-пошук. Система / Верхов. Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text. **4**. Інструкція про організацію проведення НСРД та використання їх результатів у кримінальному провадженні, яка затверджена спільним наказом ГПУ, МВС, СБУ, ДПС, МФУ, МЮУ № 114/1042/516/1199/936/1687/5 від 16.11.2012р., URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text

Алла Петрівна Чиж,
аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ;

Влада Олександрівна Гусєва,
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНОГО ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ

Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ст. 347 Кримінального кодексу України) належить до групи кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності. Криміналізація цього злочину свого часу була обумовлена великою суспільною небезпекою зазначеного діяння, оскільки у разі його вчинення шкода різного характеру заподіюється безпосередньо працівникам правоохоронних органів, а також апарату держави, на який покладено реалізацію правоохоронної функції.

За результатами аналізу наукових доробків вітчизняних та зарубіжних учених, нами встановлено, що комплексних досліджень методики розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу вченими досі здійснено не було. Перспективи її формування та окремі аспекти розслідування досліджуваного нами злочину висвітлені В. О. Гусєвою у монографічній праці «Теоретичні основи методики розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності» [1]. Методику розслідування умисного знищення або пошкодження чужого майна дослідив Б. К. Слободянюк [2], а того, що вчинене шляхом підпалу – М. Ю. Бузинарський [3]. Особливості використання спеціальних знань під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна розглянула А. В. Боднар [4]. Висловлене дає підстави зробити висновок, що науковцями закладені окремі фундаментальні положення, які стануть підґрунтям для розроблення методики розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, проте її комплексне дослідження все одно має бути здійснене, адже піднята проблематика є досить актуальною у реаліях сьогодення.

Зазначений напрям розвитку криміналістичної методики вважаємо перспективним ще й тому, що статистичні й аналітичні дані правоохоронних органів, а також офіційні судові дані свідчать, що кількість кримінальних правопорушень за ознаками ст. 347 Кримінального кодексу України постійно зростає. При цьому процес їх розслідування та судового розгляду характеризується рядом труднощів. Вважаємо, що побудова цієї методики дозволить сформулювати науково-обґрунтовані рекомендації практичного характеру для судово-слідчих органів, і сприятиме реалізації праксеологічної функції криміналістики.

Формування ефективної методики розслідування кримінальних правопорушень вимагає визначення її структури та складових елементів, тобто відомостей, що матимуть характер інформаційної бази та слугуватимуть так званим базовим підґрунтям у побудові різних окремих криміналістичних методик [1, с. 110]. Ученими не досягнуто єдності у питанні щодо структури окремих методик. На нашу думку, це пояснюється тим, що кожне кримінальне правопорушення є свого роду унікальним за рядом характеристик, а тому визначити універсальну структуру, яка б забезпечувала потреби правоохоронних органів щодо кожного з них неможливо.

© Чиж А. П., Гусєва В. О., 2021

В. Ю. Шепітько зазначає, що структура окремих методик може бути описана системою таких типових елементів, як: 1) криміналістична характеристика злочинів цього виду; 2) обставини, що підлягають з'ясуванню у справі; 3) особливості виявлення ознак того або іншого виду злочинів; 4) дії в стадії порушення кримінальної справи; 5) початковий етап розслідування; тактика першочергових слідчих дій та оперативно-розшукових заходів; 6) наступний етап розслідування; тактика подальших дій та інших заходів; 7) профілактичні дії слідчого [5, с. 8].

Своєю чергою, В. О. Гусєва вказує, що структурними елементами методики розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності є криміналістична характеристика згаданих кримінальних правопорушень; обставини, що підлягають установленню; особливості початку кримінального провадження, типові слідчі ситуації, алгоритми слідчих (розшукових) дій на початковому і наступному етапах розслідування; особливості планування, організації та взаємодії слідчого з іншими суб'єктами під час розслідування кримінальних правопорушень досліджуваного нею виду; особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій; загальні особливості використання спеціальних знань; особливості техніко-криміналістичного забезпечення розслідування; особливості попередження та подолання протидії розслідуванню; особливості встановлення та відшкодування майнової або моральної шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; особливості криміналістичної профілактики кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності.

Криміналістична методика розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу за своїм видом є простою, а саме: видовою, оскільки має за мету дослідження одного конкретного злочину. У зв'язку з цим, вважаємо, що структура цієї методики має бути представлена такими елементи як: 1) криміналістична характеристика умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу; 2) особливості початку кримінального провадження; 3) обставини, що підлягають з'ясуванню при розслідуванні умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу; 4) початковий етап розслідування, алгоритм першочергових слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій; 5) наступний етап розслідування; тактика подальших дій та інших заходів; 7) особливості проведення судових експертиз під час розслідування.

На нашу думку, визначені елементи структури криміналістичної методики цілком відповідають положенням чинного законодавства, а детальне їх дослідження дозволить сформулювати рекомендації, які задовольнятимуть потреби практичних працівників.

Підбиваючи підсумки викладеного, зауважимо, що формування методики розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу є перспективним напрямом розвитку криміналістичної методики. Реалізація цього напряму можлива шляхом ґрунтовного дослідження з урахуванням потреб слідчо-судової та експертної практики особливостей механізму вчинення кримінальних правопорушень досліджуваного виду, елементів їх криміналістичної характеристики, виокремлення слідчих ситуацій початкового та наступного етапів розслідування та відповідних їх алгоритмів слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій та особливостей використання спеціальних знань.

Список використаної літератури: 1. Гусєва В. О. Теоретичні основи методики розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності: дис. …д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2021. 538 с. **2.** Слободянюк Б. К. Розслідування умисного знищення або пошкодження чужого майна: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Ірпінь, 2016. 238 с. **3.** Бузинарський М. Ю. Методика розслідування умисного знищення або пошкодження майна шляхом підпалу: автореф. дис. … канд. юрид.

наук: 12.00.09. Київ, 2011. 19 с. **4.** Боднар А. В. Використання спеціальних знань під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2019. 205 с. **5.** Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики: монографія / кол. авт. В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2006. 624 с.

Руслан Павлович Чича,
кандидат юридичних наук, доцент,
докторант відділу організації освітньо-наукової підготовки
Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ОСОБИ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ДІЗНАННЯ

Конституція України у статті 3 закріплює, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини і громадянина та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави в усіх складових життя суспільства.

Вивчення питань забезпечення конституційного права людини на захист, під час кримінального судочинства, обумовлено глобальними завданнями побудови правової демократичної держави, утвердження верховенства права та становлення громадянського суспільства. Відповідно до статті 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК України) завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Чинний КПК України, містить достатньо ефективний механізм, покликаний сприяти максимально повному забезпеченню права особи на захист під час кримінального провадження. Разом із тим, в практичній діяльності органів досудового розслідування, достатньо часто виникають питання, щодо забезпечення учасникам кримінального провадження можливостей ефективної реалізації права на захист. Особливо актуально ці питання почали виникати з фактичним початком здійснення такої форми досудового розслідування як дізнання, з липня 2020 року. Тому що, хоча інститут дізнання і був передбачений ще під час прийняття чинного КПК України, ще у 2012 році, процесуальні норми які його передбачали не могли бути реалізовані через відсутність норм матеріального права, що встановлювали такий вид кримінальних правопорушень, як кримінальні проступки.

Початок діяльності органів дізнання майже одразу виявив низку проблем в реалізації прав та свобод учасників кримінального провадження, які в певній частині не вирішені до теперішнього часу. Відповідно низька реалізація завдань захисту становить під загрозу можливість всебічного, повного і об'єктивного розслідування та подальшої реалізації завдань кримінального судочинства, під час судового розгляду, хоча відповідні підзаконні нормативно-правові акти, якими регламентувалася організація діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України визначила одним із своїх

© Чича Р. П., 2021

основних завдань охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження[1]. Зокрема, А.О. Воробей, у своїй роботі, звертає увагу на проблеми реалізації права на захист під час здійснення дізнання у випадках вирішення питань про арешт майна, затримання особи, проведення обшуку, дотримання строків дізнання тощо[2].

Окрім типових проблем пов'язаних з захистом прав і свобод підозрюваного, притаманних для досудового розслідування взагалі, зокрема, під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій; порушення прав і свобод підозрюваного під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій; порушення при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, затримання особи, забезпечення права на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження тощо, існують і суто специфічні проблеми, пов'язані з особливостями дізнання, як окремої форми досудового розслідування. В першу чергу, мова йде про забезпечення прав особи під час виконання дій притаманних виключно для дізнання, а саме, проведення окремих дій до внесення відомостей про кримінальний проступок до Єдиного реєстру досудових розслідувань, отримання пояснень осіб, проведення медичного освідування, отримання показань технічних приладів і технічних засобів. По-друге, актуальним питанням є забезпечення ефективного захисту підозрюваного в межах стислих строків визначених законом для провадження дізнання. Також, окремої уваги заслуговує забезпечення ефективного захисту особи обвинуваченого під час спрощеного порядку розгляду у суді.

Виконання завдань кримінального провадження, незалежно від його форми, повинно здійснюватися лише із застосуванням та дотриманням належної правової процедури, що сприятиме забезпеченню захисту прав і свобод його учасників. Враховуючи невеликі строки функціонування інституту дізнання в кримінальному судочинстві, питання організації захисту прав і свобод особи під час дізнання та обговорення і пошук шляхів його вдосконалення буде залишатися актуальним ще достатньо тривалий час.

Список використаної літератури: 1. Актуальні питання теорії та практики досудового розслідування кримінальних проступків: матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 14 листоп. 2019 р.) / редкол.: В.В. Чернєй, С.Д. Гусарєв, С.С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 197 с. **2.** Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text. **3.** Особливості забезпечення права на захист у кримінальному провадженні : наук.-метод. рек. / О.І. Безпалова, К.Л. Бугайчук, І.О. Святокум. – Х. : Харк. нац. ун-т. внутр. справ. – 2014. – 96 с. **4.** Фоміна Т. Г. Забезпечення слідчим процесуальних прав підозрюваного: монографія. Харків : НікаНова, 2014. С. 159. **5**. Дрозд В. Г. Правове регулювання досудового розслідування: проблеми теорії та практики: монографія. Одесса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 448 с.

[1] Наказ МВС України № 405 від 20.05.2020 року «Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України»: сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20#Text

[2] Воробей А. О., Проблемні питання та перспективи вдосконалення спрощеного досудового розслідування. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції № 1. 2021. с. 111-115 : сайт. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2021/26.pdf

Катерина Анатоліївна Шаповал,
ад'юнкт відділу організації освітньо-наукової підготовки
Харківського національного університету внутрішніх справ;

Влада Олександрівна Гусєва,
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики, судової експертології
та домедичної підготови факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ, УЧИНЕНИХ У ПРИСУТНОСТІ ДІТЕЙ НА ҐРУНТІ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Домашнє насильство набуває значної актуальності, з кожним днем на фоні домашнього насильства вчиняється все більше кримінальних правопорушень. На нашу думку, привертає увагу той факт, що діти проживаючи в родинах стають свідками або жертвами таких діянь.

І. О. Бандурка вказує, що однією з перешкод на шляху побудови нормального правового і демократичного суспільства є різноманітні порушення прав підростаючого покоління. У сучасних умовах, коли в Україні закладаються правові основи глибоких соціально економічних перетворень, проблема захисту прав неповнолітніх набуває особливого змісту [1, с. 36]. Адже діти, які є свідками насильства в сім'ї, нарівні із жертвами, також отримують важку психологічну травму. Крім того, діти наражаються на більшу небезпеку стати жертвою насильства або зневаги, якщо вони живуть в ситуації насильства. Також перенесений у дитинстві досвід домашнього насильства чинить негативний вплив на майбутнє життя дитини. Діти – свідки насильства більш схильні до ризику щодо цілого ряду емоційних і поведінкових проблем, включаючи тривогу, депресію, погані успіхи в школі, низьку самооцінку, непослух, нічні кошмари, скарги на фізичне здоров'я тощо.

Статистичні дані Національної гарячої лінії для дітей та молоді свідчать, що за допомогою у 2019 році звернулося 20 тисяч постраждалих, у 2020 році надійшло 100 тис. звернень, а за перший квартал 2021 – вже 40 тисяч. Тобто, кількість звернень щодо випадків насильства над дітьми в період карантину зросла надзвичайно. І в більшості випадків, якщо в сім'ї має місце домашнє насильство, як мінімум одна дитина є його свідком, тому така дитина повинна бути ідентифікована як постраждала, навіть якщо не вона звернулася до поліції, а її мати чи інші особи [2].

Водночас стрімкий розвиток фактів домашнього насильство спонукає до удосконалення або взагалі розроблення нових методик розслідування кримінальних правопорушень вчинених через домашнє насильство. Ми хотіли б звернути увагу саме на вбивствах, учинених у зв'язку з домашнім насильством свідками яких були діти, зокрема, розглянути деякі тактичні особливості проведення розслідування за участі дітей.

Як ми вже вказували, діти досить часто є свідками вбивств, вчинених у зв'язку з домашнім насильством. Так, згідно з п.2 ч.1 ст.1 Закону України « Про запобігання та протидію домашньому насильству» встановлено, що дитина, яка постраждала від домашнього насильства (далі - постраждала дитина), це особа, яка не досягла 18 років та зазнала домашнього насильства у будь-якій формі або стала свідком (очевидцем) такого насильства [3]. Виходячи з вище зазначених положень, представилось можливим встановити, що діти які бачили факти вчинення різного роду насильства: як економічного, фізичного, сексуального, так і психологічного є потерпілими за ст.126-1 «Домашнє насильство» КК України [4]. Отже, під час розслідування вбивств вчинених у зв'язку з домашнім насильством слідчому необхідно звертати на це увагу і клопотати перед

© Шаповал К. А., Гусєва В. О., 2021

прокурором про виділення матеріалів справи за участю дітей, які були свідками вчинення домашнього насильства в окреме провадження за ст.126-1 КК України, де вони матимуть статус потерпілого або направляти матеріали для відкриття адміністративного провадження за ст.173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення [5].

Аналіз слідчої та судової статистичної звітності свідчить про існування прогалин в даній сфері та відсутності практики застосування вище зазначених норм законодавства. Так, Т. М. Малиновська говорить, що у більшості випадків органи Національної поліції, при притягненні осіб до відповідальності за вчинення домашнього насильства не враховують дітей свідків, як постраждалих, а також органи державної влади не завжди інформують про жорстоке поводження з дітьми вчителя (вихователя) тощо, про що неодноразово зверталась увага в засобах масової інформації громадськими організаціями [6, с.103].

Окрім цього, ми вважаємо, що розслідування кримінальних проваджень за участю дітей мають свої тактичні особливості. Пропонуємо визначити особливості розслідування вбивств вчинених у зв'язку з домашнім насильством свідками якого були діти, а саме:

- допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника; оскільки однин з батьків загинув, а інший затриманий, необхідно залучити інших близьких родичів або педагога чи психолога, а за необхідності – лікаря;

- допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом - понад дві години на добу;

- особам, які не досягли шістнадцятирічного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність надання правдивих показань, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від дачі показань і за завідомо неправдиві показання;

- згідно зі ст. 354 КПК України допит малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого в судовому засіданні, у випадках, коли це необхідно для об'єктивного з'ясування обставин та/або захисту прав малолітнього чи неповнолітнього свідка, за ухвалою суду він може бути допитаний поза залом судового засідання в іншому приміщенні з використанням відеоконференції (дистанційне судове провадження) [7];

- під час проведення допиту неповнолітніх, що стосується загибелі їх близьких слідчому необхідно бути максимально тактовним і застосовувати особливий психологічний підхід до допитуваного (заздалегідь продумати план допиту, сформувати питання, зібрати характеризуючу інформацію про допитуваного: вік, інтереси, захоплення, характер, поведінку в соціумі тощо);

- з метою досягнення максимального результату допиту на практиці можливе використання «зеленої кімнати» для проведення допиту, якщо не має такої можливості, тоді необхідно ретельно підготувати кабінет: прибрати зайві речі, які можуть відволікати або взагалі налякати допитувану дитину, забезпечити відсутність сторонніх осіб, не відволікатися на телефонні та інші розмови, за можливості підготувати цікаві дитині предмети (іграшки чи книги), які допоможуть налагодити комунікацію тощо.

Вбивства вчинені у зв'язку з домашнім насильством з кожним днем стають все більше поширеними, що в свою чергу привертає увагу науковців. Розслідування даної категорії кримінальних правопорушень має свої тактичні особливості, зокрема якщо діти були свідками насильства, яке спричинило загибель рідних. В практичній діяльності даний факт потребує значної уваги, і є гіпер важливим для подальшого надання їм статусу потерпілого.

Список використаної літератури: **1**. Бандурка І.О. Захист дитинства в Україні: кримінально-правові та кримінологічні засади : монографія. За наук. ред.. д-ра юрид. наук, професора О.М. Литвинова. Золота миля, 2017. 432 с. **2.** Юрій Чумак. Дитина – свідок домашнього насильства – має бути почутою та захищеною. Харківська правозахисна група. Інформаційний портал «Права людини в Україні» від 15.07.2021. URL: https://khpg.org/1608809322. **3.** Про запобігання та протидію домашньому насильству

Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/-show/2229-19#Text. **4.** Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text. **5.** Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/-laws/show/80731-10#n1867. **6.** Малиновська Т.М. До проблеми захисту дітей, що потерпіли від домашнього насильства. *Наше право*. Кримінальне право, кримінальний процес та криміналістика. № 1, 2021. С.102-107. **7.** Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

Андрій Васильович Шарнін,
кандидат юридичних наук,
заступник начальника слідчого управління Головного управління
Національної поліції в Харківській області

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ ПРИ ВІДСУТНОСТІ ТРУПА ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Розслідування тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи завжди пов'язано з рядом проблем організаційного, тактичного та психологічного характеру. Не говорячи вже про розслідування вбивств при відсутності трупа, під час яких ще додаються тактичні завдання, пов'язані із необхідністю виявлення трупа.

Слід зазначити, що переважними приводами до відкриття кримінального провадження щодо вбивства при відсутності трупа можуть бути повідомлення про зникнення людини при обставинах, які можуть свідчити про вбивство, або ж з'явлення зі щиросердним зізнанням вбивці. Поряд з цим, слідчій практиці відомі випадки отримання інформації про вбивство при відсутності трупа від свідків-очевидців злочину, або осіб, яким вбивця мимоволі проговорився про вчинений злочин.

На початковому етапі розслідування вказаної категорії злочинів може виникнути проблема з перевіркою інформації щодо дійсного зникнення особи. Однією із причин цього є високий рівень безробіття, який призводить до того, що значна кількість осіб змушена виїжджати на роботу до іншої місцевості. При цьому може не повідомляти рідним та близьким. Однак здавалося б, що рівень технічного прогресу мав би завадити цьому. Адже майже кожен має мобільний телефон, користується месенджерами та соціальними мережами. Проте гаджеталізація іноді негативно впливає на підтримання соціальних зв'язків між особами, адже не потребує реальних зустрічей, а іноді навіть розмов. Достатньо написати повідомлення, або створити видимість активності в соціальнім мережі, і рідні будуть спокійні. Але ці дії нажаль можуть вчинятися злочинцями з метою приховання відсутності потерпілого. Тому на початковому етапі повинно проводитися ретельне дослідження таких соціальних мереж та мобільного зв'язку потерпілого. Поряд з цим, мають перевірятися лікарні, морги на предмет виявлення осіб, які не можуть/не могли повідомити свої дані, обліки невпізнаних трупів та органи Національної поліції за місцем останнього перебування потерпілого, або на шляху його пересування.

Крім того, в будь-якому випадку з метою перевірки інформації про ймовірне вбивство повинно вирішуватися завдання, спрямоване на встановлення обставин, які свідчать про високу вірогідність вбивства: а) відсутність у зниклої особи мотиву для раптового від'їзду; б) виявлення підстав для підозри у заінтересованості певних осіб у смерті зниклої особи; в) нездійснення зниклим дій, які є обов'язковими при добровільному вибутті з даної місцевості (наприклад, звільнення з роботи, зняття з обліку, розпродаж

© Шарнін А. В., 2021

майна тощо); г) виявлення за місцем проживання особистих речей і документів, без яких зниклий не може проживати в іншому місці; д) відомості про погрози з боку певних осіб на адресу зниклого або його висловлювання про побоювання за своє життя; е) отримання родичами або знайомими від імені зниклого листів, виконаних не його почерком; ж) виявлення слідів можливого вбивства зниклої особи (пошкодженого чи закривавленого одягу, інших носильних речей, спаленого автомобіля тощо) [1, с. 29-30].

Так, при надходженні повідомлення про безвісне зникнення особи має в першу чергу проводитись огляд його місця проживання. Вказана слідча (розшукова) дія покликана не лише на виявлення обставин, що вказують на ймовірність вбивства, але й на вилучення особистих речей зниклої особи з метою її подальшої ідентифікації.

Однією із проблем проведення огляду по кримінальним провадженням щодо вбивства при відсутності трупа є те, що у осіб, які проводять такий огляд відсутнє чітке уявлення про предмет пошуку. Так, наприклад, відсутність інформації про спосіб вчинення злочину не дозволяє точно визначити знаряддя вбивства, та передбачає необхідність розшуку та огляду всіх предметів, які можуть бути знаряддям злочину або носіями слідів злочину. Складність також в тому, що злочинець після вчинення злочину знищує явні сліди або проводить їх маскування. У зв'язку з цим слід звертати увагу на виявлення слідів крові, які можуть бути в щілинах між підлогою, кахлем, на нижніх частинах меблів, за плінтусами, в фільтр-відстійниках раковин тощо. На місця де можуть знаходитись сліди крові можуть вказувати нещодавно відремонтовані стіни, підлога (пофарбовані, переклеєні, відштукатурені) та ін. [2, с. 161].

Початковий етап розслідування вбивств при відсутності трупа ускладнений в першу чергу саме необхідністю його виявлення. Тому особливе місце при огляді приділяється розшуку трупа потерпілого. Позитивних результатів можна досягнути тільки при узгоджених слідчих (розшукових) та оперативно-розшукових діях, що дозволить зібрати необхідну кількість даних про місце приховання трупа. У випадку, коли підозрюваний проживає у сільській місцевості або в приватному секторі в окремому будинку з присадибною ділянкою, то труп може знаходитися в межах території домоволодіння (в підвалі будинку, господарських будівлях, в садку чи на городі, у вигрібних ямах тощо) [3, с. 53]. В міських багатоквартирних будинках знайти труп важче, адже вбивця може його вивезти будь-куди. Тому необхідно зібрати відомості про те, куди перед зникненням потерпілого чи зразу після цього їздив або ходив підозрюваний, які райони міста чи приміської території від добре знає, чи є в нього заміські будинки, чи є в нього автомобіль, яким можна було вивезти труп, чи можливо він наймав в цей час автомобіль, або до нього приїжджали в цей період сторонні люди, які могли допомогти вивезти труп тощо.

При виникненні підозри про вчинення злочину у житлі, необхідно в першу чергу оглядати місця можливого поховання потерпілого, а також приміщення в яких можна провести розчленування та або знищення трупа потерпілого (бані, ванни, душові кімнати, печі) на предмет виявлення слідів крові та інших доказів вчинення злочину [4, с. 38].

З метою виявлення місця поховання трупа доцільно залучати кінолога зі службово-розшуковою собакою, особливо якщо після зникнення особи пройшло не досить багато часу. Поряд з цим поміщення трупа в пахучі ємності або його оброблення їдкими речовинами чи знищення кислотами може перешкодити службово-розшуковій собаці.

В окремих випадках огляд місця події доцільно проводити в присутності ймовірного підозрюваного, який може вказати на місце приховання трупа, знаряддя вбивства та слідів злочину. Однак бувають випадки дачі підозрюваним неправдивих свідчень та введення в оману правоохоронні органи В цьому випадку до такого огляду доцільно запросити психолога, який буде спостерігати за поведінкою підозрюваного та його реакцією на конкретні дії правоохоронців. Якщо така можливість відсутня, то огляд доцільно фіксувати відеозаписом, з яким в майбутньому звернутися за консультацією до психолога.

Особливе значення на початковому етапі розслідування вбивств при відсутності трупа можуть мати допити заявника, членів сім'ї безвісти зниклої особи, її родичів, сусідів, знайомих, колег тощо. Предметом допиту таких осіб повинні бути всі обставини зникнення потерпілого, обставини його життя, взаємовідносини із оточуючими, його фізіологічний, психологічний та психічний стан, а також плани на життя тощо. Якщо є обгрунтована підозра на причетність до вбивства конкретної особи, то предмет її допиту будуть складати обставини вбивства потерпілого (час, місце, спосіб, знаряддя вбивства, мотив, тощо), встановлення місця поховання трупа або способу його знищення.

Під час розслідування вбивств за відсутності трупа можуть виникати ситуації обмови, або самообмови. Так, причиною обмови може бути як помста, так і добросовісна помилка особи поєднана з бажанням пояснити відсутність зниклого. Особливо якщо між особою, яка дала свідчення та підозрюваним, або між зниклою особо та підозрюваним є/були неприязні стосунки. Причинами самообмови можуть бути як бажання приховати причетність іншої особи до вчиненого вбивства, так і наявність відповідних психічних розладів чи захворювань у підозрюваного.

Одним із шляхів визначення та спростування неправдивості свідчень може бути проведення психологічної експертизи підозрюваного, основними завданнями якої є визначення у підекспертної особи: індивідуально-психологічних особливостей, рис характеру, провідних якостей особистості; мотивотвірних чинників психічного життя і поведінки; емоційних реакцій та станів; закономірностей перебігу психічних процесів, рівня їхнього розвитку та індивідуальних її властивостей. Окрім цього, законодавець передбачає можливість, з метою отримання орієнтувальної інформації, проведення опитування із застосуванням спеціального технічного засобу - комп'ютерного поліграфа. Предметом опитування із застосуванням спеціального технічного засобу - комп'ютерного поліграфа є отримання орієнтувальної інформації щодо: ступеня ймовірності повідомленої опитуваною особою інформації; повноти наданої опитуваною особою інформації; джерела отриманої опитуваною особою інформації; уявлень опитуваної особи про певну подію; іншої орієнтувальної інформації, необхідної для конструювання версій розслідування певних подій. Такі опитування можуть проводитись тільки за наявності письмової згоди особи, яка проходитиме опитування [5]. Хоч такі опитування і не мають доказового значення, однак для вирішення питань, пов'язаних, наприклад із встановленням місця знаходження трупа їх використання може бути прийнятним.

Таким чином, початковий етап розслідування вбивств зв відсутності трупа ускладнений рядом проблем різного характеру, що пов'язані як і з поведінкою конкретних учасників процесу, так і в встановленням окремих обставин вчинення злочину. Значна доля позитиву на шляху вирішення вказаних проблем може бути відведена чіткій взаємодії слідчих, оперативно-розшукових та експертних підрозділів.

Список використаної літератури: 1. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 2 / [А. Ф. Волобуєв, О. В. Одерій, Р. Л. Степанюк та ін.] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 312 с.; 2. Булулуков О. Ю. Проблемы расследования убийств при отсутствии трупа // Проблемы развития юридической науки и практики в условиях формирования правовой системы Украины : сб. науч. тр. Харьков, 1995. С. 158–163.; 3. Мудьюгин Г.Н. Расследование убийств по делам, возбуждаемым в связи с исчезновением потерпевшего. Москва : Юрид. лит., 1967. 138 с.; 4. Васин Д.С. Расследование убийств по делам, возбуждаемым в связи с исчезновение потерпевшего // Вестник Чувашского университета. 2006. № 6. С. 37-39.; 5. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text

Олена Вікторівна Шведова,
доцент кафедри криміналістичного дослідження
та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);

Аліна Сергіївна Ільїнова,
курсант 4 курсу навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

ВИКОРИСТАННЯ СЛІДІВ ЗАПАХУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

У практиці розкриття кримінальних правопорушень з давніх часів використовується запах розшукуваного (досліджуваного) предмета (об'єкта), оскільки все має запах, особливо біологічні об'єкти (люди, тварини, рослини).

Галузь науки криміналістики, яка досліджує природу і механізм утворення запахових слідів, засобів, методів їх виявлення і використання, має назву одорологія. Використання одорологічної інформації у боротьбі із злочинами бере початок з 1896 року, коли за ініціативою відомого австрійського криміналіста Ганса Гросса в Гільдесгаймі з'явилося 12 собак, навчених веденню поліцейської служби.

З часом була звернена увага на можливість криміналістичного використання природної здібності собаки вистежувати за слідами запаху інших тварин. Відшліфовані до унікальності протягом тисячолітньої еволюції, збережені і розвинені в процесі подальшого одомашнення і довготривалої селекційної роботи, нюхові здібності собаки стали використовуватися людиною в боротьбі із злочинами.

У 1965 році було запропоновано метод криміналістичної одорології, який полягав у тому, щоби консервувати вилучені з місця злочину запахи і використовувати службово-пошукових собак для встановлення джерел запаху за речами, предметами, слідами та іншими об'єктами, що перебували в контакті з суб'єктом кримінального правопорушення. Цей метод знайшов широке розповсюдження в зарубіжній криміналістичній практиці в якості одного із джерел доказової інформації.

Як показує практика, на місці події або поблизу неї (наприклад, в місцях укриття, засідок) нерідко залишаються знаряддя злочину – вогнепальна, холодна зброя, маски, рукавички, мотузки тощо. На всіх цих предметах можуть залишитися піт, кров, волосся тощо - джерела індивідуального запаху людини, тому одорологічна експертиза стає в таких ситуаціях незамінною.

Предметом одорології є запах: механізм його утворення, поширення і сприйняття, а також психофізична природа нюху. У цьому предметі можна виділити три основних елементи: процес утворення, формування запаху; безпосередньо запах; процес сприйняття запаху (тобто нюх). Дослідження використання запаху людини з метою розшуку та ідентифікації особи проводили науковці багатьох країн, в тому числі й України. Цим питанням присвячені роботи таких науковців, як В. Д. Басай, Р. С. Бєлкін, К. Г. Байєрман, В. К. Гончар, Г. А. Грановський, А. І. Дворкін, О. А. Кириченко, Д. А. Купріянов, М. В. Кісін, В. І. Старовойтов, В. О. Снєтков, Л. І. Слепнева, Г. В. Федоров, А. П. Шеремет та ін. Однак, слід зауважити, що ставлення науковців до одорологічного методу дослідження запахових слідів людини, а тим паче до використання його результатів у кримінальному провадження як доказів, і на сьогодні досить неоднозначне.

Найбільшу вагу, як доказ, одорологічна інформація набуває після так званої одорологічної вибірки. Цей захід означає застосування фахівцем службово-розшукового собаки для дослідження запахових слідів з метою встановлення джерела їх походження. Вибірка здійснюється не людиною, а твариною і вона нагадує використання

© Шведова О. В., Ільїнова А. С., 2021

в процесі слідчої дії або оперативного заходу спеціальних знань фахівцем із застосування технічних засобів. Чи можна цю дію називати одорологічною експертизою і використовувати її результати як доказ? Науково доведено, що кожна людина має індивідуальний запах. І, як основа ідентифікаційного дослідження, в цьому сенсі завдання видається цілком коректним. Основні заперечення, головним чином, процесуального порядку виникають через участь в процесі ідентифікації за запахом біологічного детектора, тобто собаки, тому що її поведінка не завжди може бути інтерпретована однозначно. Людина, на жаль, в цьому процесі брати участь безпосередньо не може, і це, на сьогоднішній день, вирішує дискусію на користь противників одорологічної експертизи.

Одорологічна експертиза допустима як органолептичний метод дослідження, як, наприклад, при дегустації продуктів харчування, вин, парфумерних виробів, і висновок такого фахівця цілком може бути використано як судовий доказ. Погоджуємося з В. О. Гусевою, що результати одорологічної експертизи ніяк не можуть бути менш достовірними, ніж інші докази, і вони повинні розглядатися в сукупності з іншими наявними доказами у провадженні. Заперечення ж противників достовірності цих результатів не витримують критики, оскільки практика судочинства, цей найвірніший критерій теоретичних викладок, має вже чимало прикладів, коли висновки одорологічної експертизи приймалися беззаперечно судами першої і другої інстанції, навіть в тих випадках, коли вони становили основу обвинувачення.

Отже, використання криміналістичної одорології є досить суттєвим фактором в розкритті кримінальних правопорушень. Важливість звернення до одорологічного методу дослідження обумовлена, насамперед, можливістю ідентифікації учасників підготовленого або вчиненого злочину за їх запахом.

Список використаної літератури: 1. Гусева В. О. Використання результатів одорологічного дослідження як доказів у кримінальному провадженні. Право і безпека. 2015. № 3 (58). С. 71–76. **2.** Криміналістика: навчальний посібник І. В. Гора, А. В. Іщенко, В. А. Колесник. Київ: Видавець Паливода А. В., 2007. 336 с. **3**. Криміналістика : підручник В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.; за заг.ред. В. В. Пясковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ:Філія вид-ва «Право». 2020. 752 с. **4**. Біленчук П. Д. Криміналістика: підручник. Київ : Атіка, 1998. 456 с. **5**. Криміналістичне дослідження слідів запаху (одорологія) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://arm.naiau.kiev.ua/books/kruminalist/lections/lection_2.14.html.

Карина Григорівна Шеленіна,
ад'юнкт відділу організації освітньо-наукової підготовки
Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРЕМЕНТУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВБИВСТВ, УЧИНЕНИХ ЗАСУДЖЕНИМИ В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Слідчий експеримент є слідчою дією, передбаченою кримінальним процесуальним законодавством, покликаною забезпечити перевірку і уточнення даних, які мають значення для кримінального провадження. Незважаючи на безперечну необхідність проведення такої слідчої дії як слідчий експеремент за певними категоріями проваджень, а також досить довгий період його існування, в теорії і на практиці питання про його сутність залишається дискусійним.

Аналізуючи слідчу практику, слідчий розслідуючи кримінальне провадження практично завжди проводить таку слідчу (розшукову) дію як слідчий експеремент. Багато вчених-криміналістів досить детально висвітлюють питання щодо тактики проведення слідчого експерименту, такими є В.О. Коновалова, Н.О. Селіванова, О.М. Васильєва, В.Ю. Шепітько, В.І. Теребілова, Л.А. Соя-Серко, Л Є. Ароцкера, Р.С. Бєлкін, Н.І. Гуковська, С.С. Степічева, В.Г. Лукашевич, В.М. Стратонова. Проте специфіка слідчого експерименту у кримінальному провадженні про вбивства, вчиненні засудженими в місцях позбавлення волі, підлягає дослідженню як структурний елемент відповідної окремої криміналістичної методики.

Дана слідча дія регламентується чинним КПК України, де зазначається у ч.ч. 1, 2 ст. 240 КПК України, що з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань. За необхідності слідчий експеримент може проводитися за участю спеціаліста. Під час проведення слідчого експерименту можуть проводитися вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складатися плани і схеми, виготовлятися графічні зображення, відбитки та зліпки, які додаються до протоколу [1].

Аналізуючи норми чинного законодавства України цілями слідчого експерименту фактично є перевірка показань на місці, можливість одержання нових доказів, перевірка слідчих версій, проведення дослідів і випробувань.

Тактичними умовами проведення слідчого експерименту є: 1) його проведення в умовах, максимально наближених до тих, в яких відбувалися подія, факт або явище; 2) використання під час експерименту тих самих приладів, механізмів, пристроїв і матеріалів, що використовувалися під час злочинної події; 3) неодноразове та поетапне (стадійне) проведення дослідів і повторення випробувальних дій у змінних умовах; 4) обмежена кількість учасників слідчої дії та проведення необхідних експериментально-дослідницьких дій (випробувань), максимально схожих з тими, що мали місце насправді (за послідовністю, способом, характером, темпом, тощо); 5) залучення свідка, потерпілого, підозрюваного до проведення експерименту; 6) проведення слідчого експерименту з кожним підозрюваним окремо [2, с. 45–47]. Крім того, необхідно пам'ятати, що «зволікання з проведенням слідчого експерименту може призвести до втрати психологічного контакту з підозрюваним, якого вже допитали й показання якого будуть перевірятись» [3, с. 103].

Проведення слідчого експерименту щодо розслідування вбивства, вчиненого в місцях позбавлення волі, необхідно поділити на наступні етапи: підготовчий, робочий та заключний.

© Шеленіна К. Г., 2021

До першого етапу входять наступні дії слідчого: вибір часу і місця його проведення; вжиття заходів щодо забезпечення охорони місця експерименту; за можливості відновлення колишньої обстановки, якщо вона була порушена; попередження власників відповідних приміщень про час передбачуваного експерименту; у деяких випадках попереднє ознайомлення з місцем проведення, щоб визначити найбільш доцільне розміщення учасників експерименту, необхідність використання між ними засобів зв'язку; складання плану слідчого експерименту [4, с. 254–255]. Крім цього, слідчому необхідно ще визначити коло учасників слідчого експерименту (свідків, підозрюваного, понятих, спеціалістів у певній галузі, статиста (манекен) тощо) та підготувати відповідну технічну апаратуру за допомогою якої буде фіксуватись слідчий експеримент (фото-, відеофіксація, вимірювання тощо).

На робочому етапі слідчого експерименту здійснюються безпосередньо дії з відтворення обстановки й обставин вбивства. Відтворення обстановки та обставин події проводиться переважно у випадках, коли необхідно встановити: можливість спостереження або сприймання особою будь–якого факту чи явища; можливість вчинення особою будь–якої дії; можливість вчинення особою певних дій за визначений час; послідовність розвитку певної події та механізм злочину; наявність або відсутність у конкретної особи певних професійних вмінь та навичок.

Тактичними особливостями перевірки показань на місці є: 1) показання повинні перевірятись лише на тому місці, де відбулась подія; 2) особа, чиї показання перевіряються, повинна сама показувати, де і що відбувалося; 3) якщо перевіряються показання кількох осіб, кожна з них виводиться на місце окремо; 4) при перевірці показань недопустимо відтворювати цинічні чи небезпечні дії. Про такі дії особа може тільки розповісти на місці; 5) слідчий не повинен допускати у своїх діях чи запитаннях навідних вказівок чи слів [5, с. 390].

До заключного етапу слідчого експерименту відноситься його фіксація, яка здійснюється у відповідності зі ст.ст. 104-107 КПК України.

Проведення слідчого експерименту при розслідуванні вбивств, вчинених засудженими в місцях позбавлення волі, супроводжується специфічним місцем та обстановкою (залежно від рівня безпеки виправної установи) вчинення цієї категорії злочинів. На практиці досить проблематично провести додатковий слідчий експеримент, тому, на наш погляд, дана слідча дія визначеної категорії кримінальних правопорушень обов'язково повинна проводитись зі застосуванням безперервною відеофіксацією. Це надасть змогу не втрачати час при розгляді справи у суді, адже будь-який учасник слідчого експерименту може відмовитись від своїх показань, спираючись на тиск з боку слідчих органів, з метою затягування судовий розгляд.

Список використаної літератури: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88. **2.** Чаплинська Ю. А. Слідчий експеримент (організаційний аспект). *Криміналістичний вісник*. 2013. № 1 (19). С. 43–48. **3.** Жувака С. О. Слідчий експеримент: проблеми застосування. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2014. № 9-2 Т. 2. С. 102–104. **4.** Комісарчук Ю. А., Ряшко О. В. Підстави та процесуальний порядок проведення слідчого експерименту. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* 2014. № 3. С. 248–260. **5**. Криміналістика: підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за заг. ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. перероб і допов. К.: Ін Юре, 2016. 640 с.

Михаил Григорьевич Щербаковский,
доктор юридических наук, профессор,
заведующий кафедрой уголовного процесса,
криминалистики и судебной экспертологии факультета № 6
Харьковского национального университета внутренних дел

ПОНЯТИЕ ДОСТОВЕРНОСТИ ВЫВОДОВ ЭКСПЕРТА

В соответствии со ст. 84 КПК Украины заключение эксперта является одним из источников доказательств, а сформулированные экспертом выводы – доказательствами в уголовном производстве. Согласно ст. 94 УПК Украины каждое доказательство должно быть оценено «с точки зрения относимости, допустимости, достоверности. а совокупность собранных доказательств – с точки зрения достаточности и взаимосвязи для принятия соответствующего процессуального решения». Для выяснения достоверности результатов экспертного исследования в качестве доказательств необходимо убедиться в доброкачественности как источника (заключения как процессуального документа), так и способа получения фактических данных (процедуры проведения экспертизы).

В отличие от четко формализованной допустимости, достоверность выводов эксперта оценивается не по формальным признакам, а содержательно. Оценка выводов эксперта имеет существенные особенности, которые вызывают у правоприменителей значительные трудности, а среди ученых многочисленные дискуссии. Причинами, порождающими проблемы указанной оценки являются, во-первых, то, что если относимость, допустимость, недопустимость доказательств разъясняется в уголовном процессуальном законе, экспликация понятия достоверности (недостоверности) доказательств отсутствует; во-вторых, основная сложность оценки выводов, предоставленного по результатам исследований на основании применения специальных знаний эксперта, заключается в том, что следователь, прокурор, судья, защитник как специалисты в области права по объективным причинам непосредственно не в состоянии в полном объеме осуществить оценку достоверности выводов эксперта в частности научной обоснованности исследования.

В специальной литературе приводится обширный перечень обстоятельств, которые необходимо проверить при оценке достоверности заключения и выводов эксперта, которые однако не имеют какой-либо четкой структуры. По нашему мнению в отношении заключения эксперта целесообразно выделить условия и критерии его достоверности.

Прежде чем умозаключение эксперта, отраженное в заключении и являющееся доказательством, будет признано достоверным, должны быть проверены условия, соблюдение которых предопределяет возможность дальнейшей оценки достоверности [1, с. 165–177]. Условия можно разделить на правовые (процессуальные) и познавательные (гносеологические). К первым относится, в первую очередь, допустимость заключения эксперта, которая включает соответствие закону процесса собирания материалов для проведения исследования, компетенцию эксперта, правильность формы заключения как процессуального документа. Ко вторым – обстоятельства обнаружения, изъятия, транспортировки, хранения следов правонарушения, доброкачественности образцов и др. Несоблюдение отмеченных условий исключает необходимость дальнейшей оценки достоверности.

Не вдаваясь в обсуждение дискуссии о существующих в юридической литературе точек зрения относительно понятия достоверности доказательств, отметим, что, исходя из представления уголовно-процессуального доказывания как процесса познания, направленного на получение достоверного знания об обстоятельствах правонарушения, считаем, что «достоверное суждение - это такое суждение, в котором выражается прочно обоснованное знание [2, с. 211-212]. Таким образом, под достоверностью

© Щербаковский М. Г., 2021

понимается обоснованное, доказанное знание [3, с. 287]. Относительно экспертизы приведенный тезис означает, что достоверным является такой вывод или утверждение эксперта, истинность которого обеспечена, гарантирована соответствующим выбором методов исследования или способом рассуждения [4, с. 111]. Понятие достоверности выводов эксперта включает в себя как соответствие объективной деятельности полученного результата-доказательства (вывод эксперта), так и обоснование этого соответствия (процедуры исследования), адресованное соответствующему субъекту (инициатору проведения экспертизы).

Критерии достоверности выводов эксперта целесообразно сформулировать, исходя из этапов оценки, которая представляет собой длящуюся процедуру.

На первоначальном исходном этапе достоверность выводов эксперта оценивается изолированно от иных доказательств. При такой «внутренней» оценке изучается содержание заключения, процедура исследования и обоснованность выводов. В структуре заключения эксперта Ю.К. Орлов выделяет три компонента: общее правило – научное положение, из которого исходил эксперт (большая посылка); конкретные данные об исследуемом объекте – признаки, исходные данные (меньшая посылка, или аргумент); собственно вывод – умозаключение (доказываемый тезис) [5, с. 126]. Логическая обоснованность предполагает применение законов логики, аргументированность умозаключений, отсутствие противоречий, связь промежуточных и конечных выводов. Таким образом, критерием достоверности, соответствующим первому этапу оценки, является научная и логическая обоснованность выводов эксперта, изложенных по результатам исследования.

Соблюдение отмеченного критерия позволяет перейти ко второму «внешнему» этапу оценки, на котором выводы эксперта оцениваются с другими собранными доказательствами. Результаты экспертизы сопоставляются с иными данными, полученными в ходе расследования и совпадающими с предметом экспертизы (касаются одного и того же факта). Устанавливается отсутствие (наличие) между ними противоречий. Критерием достоверности, который соответствует второму этапу оценки, является отсутствие противоречий между выводами эксперта и иными доказательствами.

Заключительный этап оценки связан с включением результатов экспертизы в систему доказательств, и их совокупной оценкой. Лишь после заключительной оценки всех доказательств в совокупности определяется достоверность выводов эксперта, то есть возможность установления обстоятельств правонарушения и использования его при построении итоговых выводов органов расследования и суда [6, с. 72]. Результаты оценки научной и логической обоснованности выводов эксперта, их сопоставимость с другими доказательствами в совокупности с относимостью и допустимостью заключения эксперта в целом, способствуют формированию внутреннего убеждения субъекта доказывания (следователем, прокурором, судом) в достоверности результатов исследования. Основанием формирования внутреннего убеждения и критерием достоверности выводов эксперта на этом этапе оценки должно служить требование законодателя о доказывании виновности лица «вне разумного сомнения» (ч. 2. ст. 17 УПК Украины). Суть этого критерия заключается в том, что в достоверности определенного факта, установленного экспертом, не должно остаться разумных сомнений.

Суммируя изложенное, можно дать следующее определение: достоверность выводов эксперта означает, что умозаключения эксперта обоснованы общими научно-методическими положениями и результатами отдельного (конкретного) экспертного исследования, логично аргументированы, согласуются с другими доказательствами уголовного производства и соответствуют вне разумного сомнения .реальным фактическим обстоятельствам правонарушения.

Список использованной литературы: 1. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків:

В деле, 2015. 560 с. **2.** Энциклопедия эпистемологии и философии науки. М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2009. 1248 с. **3.** Теория доказательств в советском уголовном процессе. М.: Юридическая литература, 1973. 736 с. **4.** Эйсман А. А. Заключение эксперта (Структура и научное обоснование). Москва: Юридическая литература, 1967. 152 с. **5.** Орлов Ю. К. Судебная экспертиза как средство доказывания в уголовном судопроизводстве: научное издание. М.: Институт повышения квалификации РФЦСЭ, 2005. 264 с. **6.** Шейфер С. А. Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования. М.: Норма, 2009. 240 с.

Олександр Володимирович Юнацький,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри приватної охоронної діяльності
Національного університету «Запорізька політехніка»

ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ ЯК ОСНОВА ПОШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО

В процесі розслідування злочинів інформація про подію, що відбулася у минулому, як правило, не поступає до правоохоронних органів по заздалегідь відомим каналам. Іноді процес отримання інформації щодо кримінальної події не обходиться без протидії з боку не зацікавлених у встановленні істини осіб. Ці особи прагнуть приховати, завуалювати, спотворити, знищити носії та джерела кримінальної інформації, а також здійснюють інші дезінформаційні акції.

Крім того, чималі труднощі в процесі отримання достовірної інформації виникають з інших причин. Наприклад, в силу малопомітності, а то і неможливості сприйняття деяких носіїв інформації "неозброєним оком", внаслідок відсутності необхідних технічних можливостей її виявлення і "розшифрування", у зв'язку з певними природно-кліматичними факторами, що негативно позначаються на збереженні носіїв інформації, та знижують можливість адекватного закарбування в пам'яті людини важливих для встановлення істини обставин (відтворення відомостей, що зберігаються в пам'яті і т.і., внаслідок фізичних і психічних недоліків людей – носіїв ідеальних слідів.

Тому, активний, цілеспрямований пошук носіїв інформації – характерна риса пошукової діяльності слідчого у процесі розслідування. Лише після того, як носії інформації будуть виявлені, створюється можливість їх фіксації, вилучення, дослідження, отримання, передачі, переробки і використання даних, що в них містяться, задля подальшого створення інформаційної моделі розслідуваної події [1].

Об'єкти – носії криміналістичної інформації можуть бути предметом пошуку в найрізноманітніших ситуаціях. Так, розшукуються особи, що зникли без вісті, учасники кримінальних подій, що зникли з місця події, підозрювані, обвинувачені та підсудні, які утекли з-під варти. Предметом пошуку можуть бути потерпілі, особи, місце знаходження яких невідоме, невстановлені особи, які були очевидцями події, що розслідується, а також викрадені речі, цінності, транспортні засоби, контрабандний товар, канали передачі інформації, які складають оперативну або слідчу таємницю, вогнепальна зброя, що була використана під час вчинення злочину чи незаконно зберігається, трупи, знаряддя злочину, документи, сліди тощо [2, с. 469-470].

Слід зазначити, що теоретичну основу пошукової діяльності слідчого складають накопичені криміналістичною наукою знання про закономірності процесів відображення в живій та неживій природі, положення загальної і судової психології про

© Юнацький О. В., 2021

індивідуальну поведінку людини, а також знання про закономірності, що вивчаються юридичною соціологією та психіатрією. Дані цих наук використовуються для вивчення і пояснення особливостей процесів виникнення, збереження, виявлення та передачі інформації, тобто для розробки тактичних основ пошуку джерел криміналістичної інформації і практичних рекомендацій з організації пошукової діяльності слідчого.

Практика розслідування злочинів становить, що основне навантаження під час вирішення пошукових завдань виконується слідчим, який виступає безпосереднім суб'єктом пошуку. Також активну участь в межах своїх компетенцій у пошуку різних об'єктів – носіїв криміналістично значущої інформації приймають: спеціалісти, експерти, ревізори, інші працівники правоохоронних органів.

Пошук джерел криміналістичної інформації може бути проведений як одним суб'єктом пошуково-пізнавальної діяльності (наприклад, одноособово слідчим, спеціалістом), так і групою суб'єктів, що поєднують свої зусилля і можливості для вирішення загальної задачі. Він може здійснюватися:

—на основі використання окремих прийомів, методів, методик або шляхом комплексного використання різних прийомів, методів і методик;

—із застосуванням техніко-криміналістичних засобів або без них;

—у лабораторних або у так званих "польових умовах";

—під час проведення слідчих (розшукових) дій або негласних слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню;

—в умовах вихідної інформаційної невизначеності про ознаки об'єкта пошуку або в умовах наявності конкретних даних про ідентифікаційні ознаки цього об'єкта;

—шляхом виконання комплексу однотипних дій або дій різного характеру;

—в умовах нейтральної позиції правопорушників або їх активної протидії;

—за так званими "гарячими слідами", а також за матеріалами проваджень про злочини минулих років;

—з використанням криміналістичних та інших видів обліків або без такого.

Також зазначимо, що одним з видів пошукової діяльності є розшук злочинця. Коли мова йде про такі об'єкти розшуку, як люди, то мається на увазі, що в розпорядженні суб'єкта розшуку є відомості, що дозволяють індивідуалізувати особу, яка розшукується та ототожнити її під час виявлення та затримання.

Як показує практика, до комплексу найбільш вагомих демографічних даних про особу, її зовнішніх ознак та інших властивостей можна віднести: соціальний статус та спосіб життя; рівень інтелекту та ступінь освіченості; статева, вікова, расова, національна, професійна приналежність; зріст, статура, фізичний розвиток, психічні особливості, стан здоров'я; мовні особливості; кримінальний досвід; одяг, прикраси, інші супутні речі; зачіска, колір, довжина, густота волосся на голові; ушкодження й інші сліди на тілі та одязі; особливі прикмети; відношення до предмету посягання, до даної місцевості (місцевий або приїжджий) та місця вчинення злочину [3, с. 127-128].

Характеризуючи джерела інформації про анатомічні ознаки злочинця, в першу чергу, треба відзначити матеріальні сліди, що залишені злочинцем на місці події (сліди рук, ніг, зубів, мікросліди). Серед джерел інформації про функціональні ознаки злочинця, необхідно приділити увагу: матеріальним слідам (наприклад, доріжці слідів ніг); різного роду документам, що відбивають ознаки почерку; відео та аудіо матеріалам, що закарбували функціональні ознаки суб'єкта злочину тощо; ідеальним слідам, що були отримані у ході допиту потерпілого або свідків-очевидців злочину.

До джерел інформації про соціальні й інтелектуальні ознаки злочинця, насамперед, варто віднести: сліди і предмети, залишені на місці події; особисті документи злочинця, що знаходяться в різних установах; відомості, що можуть бути отримані за місцем його роботи, проживання, навчання.

Отже, джерела інформації, що слугують основою для пошукової діяльності слідчого, є неоднорідними за своїм характером. Це, по-перше, інформація, що виникла як зміна середовища під впливом події злочину, тобто, в результаті прояву закономірностей виникнення доказів. За своїм змістом ця інформація може містити дані про можливе місцезнаходження об'єкту пошуку, про сліди, що знаходиться на ньому і т.ін. По-друге, це інформація про сам об'єкт пошуку, на який можуть вказувати інші об'єкти, як пов'язані, так і не пов'язані з подією злочину. По-третє, це орієнтуюча інформація, що надходить у розпорядження слідчого від оперативних працівників під час провадження негласних слідчих (розшукових) дій. Інформація усіх трьох вказаних рівнів є базою для організації та планування пошуку, логічною основою яких є пошукова версія [2, с. 470].

Таким чином, під час здійснення пошукових функцій, слідчий, як основний суб'єкт доказування, повинен володіти необхідними загальними компетенціями, що мають відношення до інформаційної діяльності [4, с. 149]:

– знаннями закономірностей виникнення інформації про злочин;

– знаннями ситуаційних особливостей механізму виникнення інформації про злочин;

– знаннями того, які докази виникають в конкретній ситуації розслідування, принаймні, типові, загальні;

– знаннями прийомів і засобів відбору інформаційних сигналів, тобто виявлення доказів, вміння застосувати такі прийоми і засоби;

– володінням необхідними суб'єктивними професійними якостями (спостережливість, увага, здатність логічно мислити і т.ін.).

Список використаної літератури: 1. Клименко Н. И., Биленчук П. Д. Логико-математические и криминалистические методы в криминалистике : учеб. пособие. К.: УМК ВО, 1988. 104 с. **2.** Криминалистика : учебник для вузов / Аверьянова Т. В., Белкин Р. С, Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. Изд 3-е., перераб. и доп. М.: Норма, 2007. 944 с. **3.** Лукашевич В. Г., Юнацький О. В. Моделювання у криміналістиці та пізнавальній діяльності слідчого : монографія. К.: КНТ, 2008. 184 с. **4.** Карпушина Н. Б. Інформаційна компетентність в професійній діяльності слідчого : дис. … канд. юрид. наук : 19.00.06 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2018. 209 с. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/bitstream/-123456789/6344/1/Дисертація_Карпушина.pdf

Даніїл Сергійович Юр'єв,
курсант 3 курсу факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;

Тетяна Анатоліївна Орлова,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики,
судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ КІБЕРЗЛОЧИНЦІВ

Сучасний злочинний світ характеризується виокремленням принципово нової категорії правопорушників, які суттєво відрізняються від інших. Мова йде про формування окремої кримінальної касти – кіберзлочинців. Дослідження соціально-психологічного

© Юр'єв Д. С., Орлова Т. А., 2021

профілю цих осіб набуває все більшої актуальності відразу у кількох напрямках. Так, для кримінології важливим є аспект причин і умов становлення особистості представників вказаного виду криміналітету, формування у них стійкої направленості на вчинення злочинів, особливості їх світосприйняття та відношення до соціуму. Для криміналістики актуальним є напрямок дослідження психо-фізіологічних якостей даних правопорушників, розробка на цій основі особливостей тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій за їх участю, та удосконалення методики розслідування кіберзлочинів.

З огляду на важливість вказаної проблематики у тезах представлено узагальнені дані щодо особливостей соціально-психологічного профілю кіберзлочинців, що мають кримінологічне та криміналістичне значення.

Перш за все, хотілось би звернути увагу на типи цих правопорушників. Серед загального контингенту слід принципово розрізняти «Хакерів», «Інсайдерів», «Білих комірців», «Е-бізнесменів». В чому полягають особливості кожної групи?

Хакери – це особи, основною особливістю яких є дослідницький інтерес при вчиненні злочинів, цікавість, прагнення довести свою унікальність та можливості. Вони можуть не володіти особливими знаннями у сфері пентестінга, програмування і подібного, але вони обов'язково скористаються всіма готовими і відомими шаблонами зламу різних систем захисту. Хакери здебільшого просто користуються розробленими і перевіреними програмами і сплойтами.

Інсайдери (назва умовна) – це так звані «щури», категорія правопорушників, які не володіють високим рівнем знань у сфері ІТ. Проте володіють службовим положенням (посадою) в системі, що атакується. Інсайдер проникає до структури, яка його цікавить, отримує доступ до системи захисту інформації та зламує її. Саме тому під час виявлення і розслідування фактів незаконного втручання до систем першу версію, яку слід висувати і перевіряти – це причетність «інсайдера» до атаки. Навіть коли неправомірний доступ був явно зовні, швидше за все, він став можливим через змову з місцевим співробітником.

«Білі комірці» - категорія злочинців, добре відома як казнокради, але ті, які використовують для реалізації своїх корисних намірів віртуальний простір і програмне забезпечення. Вони знають безліч способів викрадення коштів у держави або юридичної чи фізичної особи. Крім банального шахрайства використовуються підкупи, хабарі, шантаж, незаконне використання інформації, що становить комерційну таємницю тощо. Застосовують завжди комплекс заходів на шляху досягнення злочинної мети.

«Е-бізнесмени» (Електронні бізнесмени) - це категорія правопорушників, які займаються підприємницькою діяльністю і використовують віртуальний простір і програмне забезпечення для отримання кримінального прибутку або легалізації тіньових доходів. Вони, як правило, не мають високих знань у сфері ІТ технологій, часто наймають спеціалістів (хакерів) для виконання окремих завдань. До цього типу злочинців відноситься більшість кардерів (карткових шахраїв), спамерів, фішерів (інтернет шахраїв).

Найбільшою за кількістю серед кіберзлочинців є група хакерів. Вони характеризуються наступними особливостями.

1. Рівень інтелекту (IQ) вище середнього, що неодмінно створює труднощі під час доказування їх причетності до вчинення кримінального правопорушення. Вибір тактики спілкування з ними вимагає від слідчого особливої підготовки, досвіду, витримки і життєвої мудрості.

2. Як правило, ці особи соціофоби, коло їх друзів дуже обмежене, образ життя скритний. Більшу частину свого часу вони проводять «онлайн».

3. Хакери – це чоловіки, середній вік яких не перевищує 40 років.

4. Вони спілкуються виключно у закритих групах в соціальних мережах, на форумах, «майданчиках». Мають відчуття дружби і довіри один до одного. Обізнані у напрямках діяльності інших представників спільноти.

5. У хакерів є власний кодекс «правил», порушення яких може привести до виключення із спільноти та розголошення особистої інформації, яку викладають у відкритий доступ, в розрахунку на покарання «винного». У кожної групи свої правила, наприклад, у кардерів - не красти у малозабезпечених та дітей. У кодерів - не продавати те, що є безкоштовним.

6. Серед хакерів досить значна частина дилетантів або новачків, які, маючи мінімальні знання програмування і використання програмного забезпечення, намагаються ламати електронні системи захисту інформації. Мотив у них здебільшого хуліганський.

7. Хакери не відчувають, як правило, неприязні до представників поліції, прокуратури та суду. На відміну від інших категорій злочинців, вони виявляють лояльне ставлення та, навіть, повагу.

8. Вони частіше діють наодинці. Іноді об'єднуються в невеликі групи, які характеризуються розподілом ролей та підвищеною небезпекою, оскільки діють значно ефективніше.

9. Прагнуть до постійного підвищення кваліфікації, удосконалення своїх умінь та навичок. Для них більше значення має інтелектуальні досягнення, подолання складних перепон, ніж матеріальні прибутки.

Підводячи підсумок, необхідно зазначити, що представлений профіль кіберзлочинців звісно не вичерпує весь спектр особливих рис цих унікальних особистостей, але може бути одним з кроків на шляху комплексного дослідження даної проблематики.

Володимир Васильович Юсупов,
доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

СУДОВІ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ АБО ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ

Дорожньо-транспортні пригоди (ДТП) становлять велику суспільну небезпеку і завдають значної шкоди суспільному життю та економіці країни. Розслідування дорожньо-транспортних злочинів є одним із найважливіших напрямів боротьби держави з порушеннями у сфері безпеки дорожнього руху. Провівши аналіз статистичних даних Офісу Генерального прокурора, констатуємо що в Україні кількість встановлених осіб, котрі вчинили ДТП і яким було вручене повідомлення про підозру за 2016 р. – І півріччя 2021 р., у середньому становить 40%, із яких у випадках спричинення смерті потерпілому – 48% [1].

Відсоток завершених досудових розслідувань та направлених до суду обвинувальних актів і клопотань про застосування примусових заходів медичного та виховного характеру порівняно з кількістю розпочатих, становить: у 2016 р. – 26,6%, у 2017 р. – 34,0%, у 2018 р. – 39,7%, у 2019 р. – 39,2%, у 2020 р. – 43,1%, у І півріччі 2021 р. – 32,3%. Середній показник за період із 2016 р. по І півріччя 2021 р. складає 35,6% [1].

На якість розслідування дорожньо-транспортних злочинів впливає низка чинників, до яких можна віднести й недоліки у використанні спеціальних знань при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій, неефективну взаємодію органів досудового розслідування з експертними підрозділами та ін. Водночас правильно організована і вдало скоординована взаємодія слідчого з судово-експертними установами є запорукою

© Юсупов В. В., 2021

ефективного, повного, швидкого та об'єктивного розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, збирання належної доказової бази у кримінальному провадженні і притягнення до відповідальності винуватих осіб.

У кримінальних провадженнях за ст. 286 КК України типовими є експертизи: автотехнічна (99,4% узагальнених відповідей респондентів), судово-медична (94,9%), транспортно-трасологічна (93,6%), експертиза волокон і волокнистих матеріалів (81,2%), експертиза лакофарбових матеріалів та покриттів (78,2%), автотоварознавча (72,1%), комплексні експертизи (90,9%) [2, с.10].

На стадії досудового розслідування експертиза сприяє об'єктивності, повноті та всебічності пізнання події ДТП та обставин цього кримінального правопорушення. У свою чергу висновки експертів є джерелами доказів, що містять інформацію, яка є доказами у кримінальному провадженні.

Розглянемо окремі види експертиз, призначення і проведення яких вирізняється специфікою саме у кримінальних провадженнях про порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту.

Автотехнічна експертиза. Основними видами автотехнічної експертизи є:

1) діагностична експертиза технічного стану транспортних засобів;

2) експертиза механізму різних видів ДТП;

3) діагностична експертиза технічного стану дороги, дорожніх облаштувань і умов довкілля на ділянці ДТП.

При розслідуванні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК України, у слідчого досить часто виникає необхідність у призначенні *транспортно-трасологічної експертизи.* Вона допомагає виконувати діагностичні чи ідентифікаційні завдання, що виникають під час розслідування відповідних кримінальних правопорушень.

Щодо діагностичних завдань, то ця експертиза встановлює групову належність транспортного засобу або окремих його деталей за залишеними слідами на місці ДТП. Встановлення ж тотожності можливе за слідами протекторів шин, слідами на транспортному засобі, одязі потерпілого та навколишніх об'єктах. При встановлені групової приналежності транспортного засобу визначається його тип (вантажний, легковий автомобіль, автобус тощо) та модель. При діагностичних дослідженнях встановлюється напрямок руху транспортного засобу, визначається місце ДТП, лінії та кут зіткнення; визначається послідовність виникнення слідів (первинні та вторинні); встановлюються обставини випадання людини з транспортного засобу тощо.

Під час розслідування ДТП *судово-медична експертиза*, окрім з'ясування причини смерті та ступеня і характеру тілесних ушкоджень учасників пригоди (водіїв, пішоходів, пасажирів), розв'язує питання щодо наявності й ступеня їх алкогольного сп'яніння, визначення механізму утворення тілесних ушкоджень та їхнього зв'язку з подією, з'ясування стану здоров'я потерпілих.

Отже, під час розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту типовими є судові експертизи:

автотехнічна; транспортно-трасологічна експертиза; трасологічна експертиза цілого за частинами; експертиза стану доріг і дорожніх умов у місцях ДТП; судово-медична експертиза живих осіб і трупа; судово-медична експертиза речових доказів (дослідження крові, дослідження тканин тіла людини, дослідження волосся); експертиза волокон і волокнистих матеріалів; експертиза лакофарбових матеріалів та покриттів; експертиза нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів; експертиза слідів пальців рук (дактилоскопічна експертиза); ґрунтознавча експертиза; автотоварознавча експертиза.

Сучасні завдання із встановлення обставин ДТП успішно вирішуються комплексною фототехнічною та інженерно-транспортною експертизою; медико-криміналістичної експертизою; комп'ютерно-технічною експертизою (дослідження електронного блоку управління автомобіля).

Взаємодія слідчого з експертами при призначенні *комплексних експертних досліджень* у цій категорії проваджень є пріоритетною, оскільки слідова картина ДТП може містити значну кількість різноманітних об'єктів, які взаємодіють між собою та одночасно можуть бути досліджені в межах різних видів експертних досліджень [3, с. 176].

Слід наголосити, що науково-технічний прогрес зумовив появу в автомобілях нових пристроїв, окремі з яких є об'єктами судово-автотехнічних експертиз. Це пристрої, що містять інформацію систем супутникового стеження, відеофіксації, додаткової системи утримання тощо. Розширити можливості автотехнічних експертиз для встановлення обставин ДТП дає комплексна експертиза, проведена спільно з експертами в галузі експертизи матеріалів відеозапису, якщо у матеріалах кримінального провадження є відеозаписи обставин ДТП.

До інших типових комплексних експертиз за цією категорією кримінальних проваджень відносяться: транспортно-трасологічна експертиза слідів і пошкоджень транспортних засобів, слідів та пошкоджень на тілі потерпілого; діагностична металознавча експертиза деталей транспортного засобу; автотехнічна, фототехнічна та відеотехнічна експертиза; інженерно-психофізіологічна експертиза стану та індивідуальних особливостей водія транспортного засобу та інших учасників ДТП.

Список використаної літератури: 1. Звітність Офісу Генерального прокурора про кримінальні правопорушення в Україні за 2016 – січень-червень 2021 рр. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/1stat. **2.** Чичиркін А. О. Взаємодія слідчого з експертними підрозділами під час розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2021. 20 с. **3.** Грига М. А., Осетрова О. С. Судові експертизи, що проводяться під час розслідування дорожньо-транспортних пригод. *Правовий часопис Донбасу.* 2017. № 3–4 (61). С. 172–178.

Максим Олександрович Юхно,
здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ОКРЕМОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Стан забезпечення захисту прав учасників кримінального провадження в Україні постійно знаходиться в полі зору міжнародної спільноти, зарубіжних і національних учених та правозастосовувачів. Нововведення запровадженні у чинному КПК України з 2012 року сприяють продовженню удосконалення цього напряму досліджень. Слід зазначити, що зокрема ними введено окрему главу 2 «Засади кримінального провадження», а ст. 20 «Забезпечення права на захист» регламентує окремі положення цієї засади. В зв'язку з цим існує дискусія щодо наявності питання з самозахисту та інших неюрисдикційних форм захисту прав, що вимагає продовження наукових вивчень й в цьому науковому напрямі. Крім цього, відповідно до змін внесених в ст. 59 Конституції України від 25 листопада 2015 року в законодавчий обіг введено нове поняття «професійної правничої допомоги» замість «правової допомоги», сутність якої ні цим, ні іншим законодавчим актом не розкрито, але лише в пояснювальній записці до проєкту таких змін зазначено, що це обумовлено стандартами української мови, в той же час, в переліку засад, що визначені ст. 7 КПК України вказане будь-яким чином не оговорено, що підлягає окремому дослідженню.

Крім цього, в теоретичному значенні слід наголосити, що законодавцем здійснена концептуальна заміна поняття «принципу» (КПК України 1960 р.) на «засаду» (ст. 7

© Юхно М. О., 2021

чинного КПК України). В той же час, як свідчить дослідження, у міжнародно-правових актах і рішеннях Європейського суду з прав людини використовується саме поняття «принцип», у зв'язку з чим, на нашу думку доцільно було б закріпити його й у національному кримінальному процесуальному законодавстві, що інтегрується з євроінтеграційними процесами, що проходять в Україні. За дослідженням, сучасне національне громадське суспільство перебуває в умовах постійного та довготривалого концептуального реформування багатьох правових інститутів, що супроводжується змінами в орієнтирі світогляду й в цьому напрямі діяльності. Рівень розвитку демократичної, правової держави вимагає не тільки імплементації міжнародних правових стандартів з питань захисту прав, свобод та законних інтересів особи, але й формування ефективного правового механізму їх реалізації у правозастосовній діяльності. Нашу позицію підтверджує й О.П. Кучинська, яка зазначила, що дослідження в історичному аспекті наукових уявлень про принципи кримінального провадження має важливе не тільки теоретичне, а й практичне значення, оскільки дозволяє виявити загальну тенденцію розвитку, механізми переходу від однієї системи правових цінностей кримінального судочинства до іншої, визначити шляхи та засоби вдосконалення, а також спрогнозувати подальший розвиток з метою найбільш ефективного забезпечення дотримання прав і свобод особи під час кримінального провадження [1, с. 9], що ми підтримуємо і вважаємо до цього добавити, що зокрема, принципи кримінального провадження відображають досягнутий та необхідний рівень наявності та забезпеченості в демократичній країні засад (принципів) верховенства права та законності.

Грошевий Ю.М., досліджуючи генезис даного питання за Статутом кримінального судочинства 1864 року, зазначав, що під час реформування національного законодавства у сфері кримінального судочинства, перш за все, доцільно звернутися й до дореволюційного законодавства, що містило в собі прогресивні ідеї (принципи), які необхідно врахувати й для майбутнього вдосконалення законодавства [2, с. 111], що ми підтримуємо, адже вироблення поняття принципу має досить давню історію. Ця теза підкріплюється ще й тим, що ще відомий радянський вчений-процесуаліст Я. О. Мотовіловкер принципи кримінального процесу визначив як закріплені у законі вихідні положення, що визначають основи діяльності органів, які здійснюють боротьбу зі злочинністю, а також права та обов'язки суб'єктів кримінального судочинства і відображають його соціальну сутність, найбільш суттєві його риси та властивості [3, с. 22]. Пізніше, розглядаючи питання радянського кримінального процесу М. І. Бажанов та Ю. М. Грошевий у 1983 році зазначали, що принципи кримінального процесу (кримінального судочинства) - це закріплені в правових нормах положення, що визначають важливі сторони і напрями діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду, а також зміст усіх інших норм кримінального процесуального законодавства та виражають справжній демократизм кримінального процесу. До загальної системи принципів кримінального процесу вчені включили 16 принципів [4, с. 47]. З дослідженого питання доречною видається також й позиція О. І. Галагана та Д. П. Письменного, які вважають, що кримінальне процесуальне законодавство має розроблятися відповідно до конституційних засад судочинства, які обумовлюють регулювання кримінальних процесуальних відносин таким чином, щоб здійснення прав і законних інтересів не ставилося в залежність від діяльності органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді чи суду. У зв'язка з цим, на їх думку, правова держава повинна мати відповідну систему регуляторів, процедур та процесуальних правових інститутів, що гарантують захист прав особи, а одним із таких регуляторів є засади (принципи) кримінального провадження, однак у науці кримінального процесу досі не вироблено єдиного загальноприйнятого визначення цього поняття [5, с. 167-168], що ми підтримуємо і це додатково обґрунтовує нашу позицію про те, що слід концептуально дослідити поняття та сутність новели Конституції України щодо «професійної правничої допомоги» та його місце в системі понятійного апарату, та його узгодженість серед наявних засад чинного КПК України.

Приймаючи участь у дискусії з цих питань, А. В. Молдован і С. М. Мельник зазначили, що принципи кримінального процесу по-перше, є основою формування всієї системи кримінального процесу; по-друге, закріплені в чинному законодавстві у вигляді правових засад; по-третє, найбільш повно виражають зміст кримінального процесуального законодавства; по-четверте, поширюють свою дію на всі стадії кримінального процесу; по-п'яте, тісно взаємопов'язані з державною політикою у сфері кримінального судочинства, та здійснюється з урахуванням норм міжнародних правових актів; по-шосте, забезпечують охоронну та регулятивну дію щодо всіх кримінальних процесуальних норм [6, с. 27]. Наукову позицію з цього питання висловила й В. В. Навроцька, яка під принципами пропонує розуміти безпосередньо закріплені в законі основоположні ідеї, найзагальніші положення, що відзначаються стабільністю і системністю та визначають суть, зміст і спрямованість діяльності суб'єктів процесу, спосіб і процесуальну форму їх діяльності, порушення яких обов'язково має тягти за собою настання відповідних юридичних наслідків [7, с. 2]. Така велика кількість засад кримінального судочинства, на думку Л. М. Лобойка, має місце за рахунок включення до системи засад кримінального провадження положень, що не мають ознак засад, а є тільки їх елементами. Так, наприклад, документування є елементом засади публічності (офіційності), а забезпечення ознайомлення особи, яка притягається до відповідальності, з матеріалами досудового розслідування і допустимість судового розгляду тільки в рамках повідомленої підозри це елемент засади змагальності. При цьому, іноді до засад кримінального провадження відносять і такі положення, як: економічність, планування, ефективність, науковість, гуманізм, справедливість, толерантність тощо. Ці положення, на його думку, не можуть вважатися засадами кримінального провадження, оскільки вони є притаманними для всіх видів людської діяльності, у тому числі тієї, що не врегульована нормами права [8, с. 43-44], що ми підтримуємо. На сьогодні в юридичній літературі можна знайти досить різноманітну кількість принципів кримінального провадження. Зокрема, М. О. Чельцов включив 15 таких принципів, М. С. Строгович – 8 принципів, М. С. Алексєєв та В. З. Лукашевич – 16 принципів, Т М. Добровольська – 17 принципів, М. М. Михеєнко – 18 принципів, а В. М. Тертишник виділив аж 39 принципів кримінального процесу. У чинному КПК України законодавцем визначено 22 засади (принципів) кримінального провадження, основним серед яких закріплено саме засаду (принцип) забезпечення права на захист. Це має суттєве значення, коли на першому етапі та інших кримінального провадження формується система захисту. Однак, вона підлягає постійному удосконаленню, оскільки навіть після прийняття чинного КПК України у 2012 році залишається не вирішеною ціла низка питань щодо питань забезпечення і реалізації захисту окремих учасників кримінального провадження, співрозмірності і обсягу їх прав. Зокрема, проблемним питанням залишається забезпечення захисту потерпілого, оскільки його має права має захищати не захисник-адвокат, як підозрюваного, обвинуваченого, а захисник-представник із відповідним правовим статусом. Суттєвим питанням залишається проблема захисту прав й свідка, який в окремих випадках віртуально є ймовірним підозрюваним, але на окремих етапах кримінального провадження з ним проводяться слідчі (розшукові) дії як зі свідком, що фактично призводить до порушення його прав, свобод та ін. Окрім вказаного підлягає також удосконаленню врегулювання й забезпечення захисту прав свідка, як такого. Втім, підняті питання підлягають окремому дослідженню, або науковому вивченню. Пропоную учасникам науково-практичної конференції прийняти участь у обговоренні піднятих питань та наданих пропозицій.

Список використаної літератури: **1**.Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників : моногр. / О. П. Кучинська. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – С. 9**. 2.** Грошевий Ю. М. Судове слідство за Статутом кримінального судочинства 1864 р. *Вісник Академії правових наук України*. 1995 р. № 4. Харків. : Акад. Правових наук України / голов. ред. В. Я. Тацій, прав. наук України Акад., 1995.

С. 111**. 3.** Мотовиловкер Я. О. О принципах объективной истины, презумпции невиновности и состязательности процесса. Ярославль : Изд-во Ярослав, ун-та., 1978. С. 22. **4.** Советский уголовный процесс : учеб. / под ред. М. И. Бажанова и Ю. М. Грошевого. Киев : Изд-во «Вища школа», 1983. С. 47**. 5.** Галаган О. І. Поняття та система засад (принципів) кримінального провадження. О. І. Галаган, Д. П. Письменний. *Науковий вісник національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 167-168**. 6**. Молдован А. В. Кримінальний процес України : навч. посіб./ А. В. Молдован, С. М. Мельник Київ. : Центр учбової літератури, 2013. С. 27**. 7**. Навроцька В. В. Засади диспозитивності та її реалізація в кримінальному процесі України : монографія. Львів. Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2010. С. 23**. 8.** Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підручник. Київ. Істина. 2014. С. 43-44.

Олександр Олександрович Юхно,
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

ТЕНДЕНЦІЇ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ І ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У КРИМІНАЛІСТИЦІ, ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ДОСУДОВОМУ СЛІДСТВІ

Для повноправного користування благами інформаційного суспільства правоохоронні органи повинні бути готовими й до негативних наслідків його розвитку - змін традиційних механізмів і способів вчинення злочинів. У цій частині слід підтримати В.П. Бахіна, що криміналістика має працювати на прогнозування та запобігання тому, що може стати злочинами в найближчому майбутньому [1, с. 15], що відноситься й до вирішення проблем протидії злочинам у сфері кіберпростору та цифрових технологій. У діяльності злочинців отримання, опрацювання, створення і використання інформації виконує роль предмета посягання чи інструмента злочинної діяльності в інформаційному середовищі, яке отримало назву кіберпростору. В кіберпросторі вчиняються посягання на різноманітні правовідносини - від сфери національної безпеки до відносин власності, зокрема у 2014 році у провадженні слідчих знаходилось - 4883 проваджень, у 2015 році відповідно - 6026, у 2016 році - 6219, у 2017 році -10872, у 2018 році - 11131. В той же час на тлі зростання рівня кіберзлочинності показник їх розкриття має тенденцію до щорічного зниження, зокрема: у 2014 році слідчими і прокурорами було складено тільки 797 обвинувальних акта, у 2015 році – 756, у 2016 році – 453, у 2017 році - - 764, у 2018 році – 666. Така ж тенеденція прослідковується й у останні роки. Це свідчить про недостатню готовність правоохоронних органів протидіяти не лише проявам кіберзлочинності і цифровим технологіям, але й традиційній «технічно оновленій» злочинності. Враховуючи, що при вчиненні різних злочинів все активніше використовуються інформаційні технології та сфера кіберпростору, наявною є потреба у розробленні відповідних методик їх розслідування, які б передбачали застосування єдиних методів, засобів і прийомів вирішення типових завдань досудового розслідування [2, с. 5]. Співпраця криміналістів і математиків у напрямі розробки кібернетичних методів дослідження сприяла отриманню висновків щодо принципових можливостей використання сучасних телекомунікаційних систем, комп'ютерних, цифрових та інших програм і мереж, а також електронно обчислювальних машин та деяких їх різновидів з метою

© Юхно О. О., 2021

дослідження речових доказів при проведенні судових експертиз. Зокрема комп'ютерні технології є незамінним ефективним засобом роботи сучасного слідчого, дізнавача, експерта та основним способом удосконалення її організації [3, с. 4]. Є потреба дослідити генезис проблемних питань щодо використання сучасних комп'ютерних і цифрових технологій в теорії і правозастосовній діяльності криміналістики, експертології та кримінального процесу. Ще у 1969 році, досліджуючи підняті проблемні питання, Л.Є. Ароцкер зазначав, що для практичного використання ЕВМ у експертній діяльності і практиці потрібна інтенсивна розробка алгоритмів, режимів їх роботи які б дозволяли забезпечення достатньої надійності відповідей для здійснення індентифікаційних задач та правильне вирішення як організаційних, так і процесуальних питань, без чого неможливе їх подальше використання в діяльності судових експертів [4, с. 182-183]. Приймаючи участь у дискусії з цих питань А.М. Ланцман зазначав, що першочергового вирішення потребує ряд питань організаційного і процесуального характеру серед яких виникає питання про те, на якій стадії «науково-експериментальної перевірки» і надійності ЕВМ можна використовувати при проведенні судових експертиз. У той час описувалися факти їх використання при проведенні експертиз, однак, в процесі експериментального дослідження за допомогою ЕВМ на той час правильного розпізнання вдалося добитися не у всіх випадках і напрямах [5, с. 83-85]. Важливою умовою застосування ЕВМ у експертній практиці щодо вирішення будь-якої конкретної ідентифікаційної задачи повинна бути відсутність грубих помилок в роботі вичислювальної та іншої новітньої техніки по кожному із перевіряємих алгоритмів. Якщо працюючи з певними видами сучасних технічних засобів по визначеному алгоритму, експериментальним шляхом та в достатній кількості дослідів вдається отримати правильні відповіді то можна використовувати такий алгоритм також й при проведенні судових експертиз. В іншому випадку завжди виникнуть сумніви в надійності обраного еспертом алгоритму. Інший вчений М.С. Строгович зазначав, що застосування на практиці нових прийомів і засобів, розроблених в технічних і природничих науках можливо тільки у випадках, коли вони отримали всебічну перевірку і їх засоби спроможні надавати достовірні результати [6, с. 83]. З метою використання сучасних технічних досягнень при дослідженні речових доказів, судовий експерт повинен з'ясувати механізм «дослідницької» діяльності певного новоствореного технічного пристрою, зрозуміти яким чином він здійснює розпізнання, за якими ознаками і механізмом здійснюється вирішення поставленого завдання та винесення рішення. Без цього експерт не може застосовувати такі нові наукові досягнення та виносити своє заключення зрозумілого для правоохоронців і суддів. Умови і характер процесуальної діяльності вказаних осіб не допускають використання експертом методів дослідження у разі якщо їх сутність йому є незрозумілою. Беззаперечно довіра у абсолютність і об'єктивність сучасних технологій, нерозуміння і незнання механізму її діяльності, ознаків якими вони оперують, об'єктивно не дає право експерту їх використовувати при проведенні експертизи. Можливі посилання щодо використання ЕВМ в інших галузях діяльності людини, навіть не знаючи механізму її роботи, не можуть бути визнаними переконливими в судовому дослідженні на відміну від іншої діяльності, кожен факт повинен бути доказовим і обґрунтованим. За визначенням Л.Г. Еджубова різновиди задач експертиз передбачають розробку різних видів алгоритмів що можуть бути придатними до вирішення конкретної експертної задачі. Навіть відносно одного виду експертизи неможливо розробити будь-який один універсальний алгоритм, придатний щодо дослідження усіх об'єктів даного виду експертизи. Тому виникає доцільність розроблення і запровадження в експертну діяльність системи різних алгоритмів що пристосовані до вирішення визначених класів задач Він констатував, що цей напрям використовувався при проведенні в основному судово-почеркознавчих експертиз [7, с. 167]. Застосування сучасних досягнень в експертній діяльності підтверджує наукові позиції криміналістів того часу щодо доцільності їх

використання. Так, проведення ідентифікації слідів пальців рук особи при проведенні дастилоскопічних експертиз здійснюється за допомогою електронних обчислювальних програм, машин і комп'ютерів, що в рази значно прискорює їх проведення на відміну від попереднього опрацювання картотечних криміналістичних обліків слідів пальців рук людини вручну працівниками експертних закладів. Також здійснюється застосування безпілотних летальних апаратів за допомогою комп'ютерів при огляді місць події у випадках, коли предмети злочину або частини тіла потерпілих знаходяться на певній відстані від основного місця події чи коли вони використовуються при затриманні злочинців «на гарячому» та ін. При виїздах на місця події з протидії загрози вибуху, вибухотехнічними криміналістичними лабораторіями застосовується робототехніка з ідентифікації вибухового пристрою та його знищення і ідентифікації його залишків. Як зазначає В.Ю. Шепітько формування криміналістичних знань зумовлені науково-технічним прогрессом сучасного суспільства. Інформатизація соціального середовища привела до «технологізації» криміналістики, розроблення й упровадження інформаційних, цифрових, телекомунікаційних та інших технологій [8, с. 7-8]. Розширюються питання що можуть вирішувати експерти у розглядаємому напрямі. Так, при розслідуванні злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин, комп'ютерів, мереж електрозв'язку можуть призначатися як традиційні криміналістичні, так і спеціальні наприклад, комп'ютерно-технічні експертизи. Відповідно до завдань і специфіки об'єктів дослідження у межах цього виду експертиз можна виокремити такі види : 1) технічну експертизу комп'ютерів і периферійних пристроїв; 2) технічну експертизу обладнання захисту комп'ютерної інформації; 3) експертизу машинних даних, використовуваних у комп'ютерній мережі. Окрім вищезазначених напрямів науково-технічна революція у ХХ1 ст. освоює нові горизонти у сфері цифрових технологій, зокрема у сфері програмування одним із досягнень стали розробки штучного інтелекту та робототехніки, однак у цьому напрямі спостерігається недостатність традиційних правових механізмів їх регулювання та методик. Спостерігається тенденція впливу не стільки права на цю галузь, скільки ці цифрові технології змушують право трансформуватися і взаємодіяти з іншими регуляторами і використовувати цифрові технології для власних цілей саморозвитку на різних рівнях життєдіяльності. Однією з таких технологій є штучний інтелект, який є перспективним напрямом наукових досліджень в криміналістиці та експертології. За визначенням Теличко О.А., Рекун В.А., Чабаненко Ю.С. штучний інтелект стає найважливішим фактором розвитку цифрової економіки будь-якої держави, але вимагають правових гарантій безпечного функціонування його систем. Існує проблема формування понятійного апарату, як чинник регулювання будь-якої нової сфери [9, с. 310 - 313]. Цей напрям підтримано й Урядом нашої країни. Так, Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 02 грудня 2020 року було схвалено Концепцію його розвитку в Україні [10] і Розпорядженням від 9 вересні 2020 року затверджено План пріоритетних дій Уряду на 2020 рік з цих питань [11]. Так, правове підгрунтя для досліджень з цього напряму є. З метою запровадження криміналістичних рекомендацій у правозастосовну діяльність визначено сучасні завдання криміналістики, зокрема : 1) формалізація криміналістичних знань, 2) уніфікація криміналістичних рекомендацій стосовно прогматичних цілей; 3) впровадження запропонованих наукою іноваційних розробок [12, с. 58-59].

Список використаної літератури: 1. Бахин В.П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962-2002гг.) Киев. 2002. С. 15. **2.** Самойленко О.А. Основи методики розслідування злочинів, вчинених у кіберпросторі : монографія. За заг. ред. А.Ф. Волобуєва. Одеса. ТЕС. 2020. 372 с. **3**. Правова інформація та комп'ютерні технології в юридичній діяльності : навч. посіб. В.Г. Іванов, С.М. Іванов, В.В. Карасюк та ін. За заг. ред. В.Г. Іванова. 4-те вид., змін. і доп. Харків. Право. 2014. 240 с. **4.** Л.Е. Ароцкер Организационные и процессуальные вопросы использования электронно-вычислительных машин в экспертной

практике. Криминалистика и судебная экспертиза. Выпуск 6. Редакционно-издательский отдел МВД УССР. Киев. 1969. С.182-183. **5.** Р.М. Ланцман Кибернетика и криминалистическая экспертиза почерка. Москва. 1968. С. 51; 83-85. **6.** М.С. Строгович Курс советского уголовного процесса. Том 1. Москва. 1968. С.83. **7.** Л.Г. Еджубов Актуальные вопросы использования электронных цифровых вычислительных машин в судебном почерковедении. В кн. «Проблемы правовой кибернетики». Москва. 1968. С. 167-168. **8.** Шепітько В.Ю. Роль професора М.В. Салтевського у формуванні методологічних засад криміналістики. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики* : *зб.* матеріалів Міжнар. наук.- практ. конф. (Харків, 7-8 листоп. 2017 р.) Харків.2017. С. 7-8**. 9**. Теличко О.А., Рекун В.А., Чабаненко Ю.С. Проблеми визначення та нормативного закріплення поняття «штучний інтелект» у законодавстві зарубіжних країн та України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №2. С. 310-313. **10.** Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 року № 1556-р. / *Верховна Рада України*. **11.** Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2020 рік : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 вересня 2020 р. № 1133-р. / *Верховна Рада України.* **12.** Шепитько В.Ю. Изменчивость криминалистики в XX1 веке и ее задачи в современных условиях. *Криміналістика XX1 століття:* матеріали Міжнар. наук - практ. конф. (Харків, 25-26 листоп. 2010 р.). Харків. 2010. С. 59.

Ivan Košč,
PhD., Lecturer, Researcher, Academy of the Police Force in Bratislava (Slovakia), Department of European Integrated Management of Borders

THE ROLE OF INTRUDER AND HOLD UP SYSTEMS IN CRIMINALISTICS

Annotation

The content of this work is focused on the reliability of the complex chain and role of Intruder and hold up system (IHAS) in the field of criminalistics. The proposed and examined security IHAS system is discussed in the way to obtain high efficiency and sensitivity, low false alarms conditions and exceptional selectivity to specific parameters. The role of the correct set up, following the proper and precise initial conditions, is critical for fully functional IHAS. Afterwards, a proper and fully functional IHAS can provide benefits for the processes and methods of criminalistics. The proper knowledge of IHAS is essential for the Police Force members to achieve correct and relevant investigation process in the conditions of protected and secured areas, objects, and subjects.

Keywords: *criminalistics, IHAS, Police Force, EN 50131*

1. Introduction

Intruder and hold up systems (IHAS) or Intruder alarm system (IAS) are highly sophisticated electronic systems based on the specific chain of components designed and constructed to achieve desired security grade or level of the protected areas, objects, and subjects. The main purpose of the IHAS in the protection is to acknowledge and inform about the security conditions [1, 2]. If the output security condition is alarm state, then the information needs to be communicated by set of protocols, messages, calls etc. but also by other physical outputs and acts. In this way of understanding the role of IHAS, as security information providing system, the opportunities to communicate to other intelligent systems and elements, and act as active protection, are beneficial features that enlarge possibilities of security and protection.

© Košč I., 2021

The fundamental function of IHAS in criminalistics represents its ability to provide tracing of the crime process, exact timing and localization, possible reveal of criminal identity etc. All the benefits of IHAS are strongly connected to reliability of the system.

Generally, the reliability of a system or an element can be defined as potential to fulfil the main function, which includes no-failure operation, long life cycle and maintenance. Reliability can be also characterized as keeping the full functionality under given conditions and in given time interval. The block diagram of the IHAS reliability is proposed and discussed in this article.

2. Proposed block diagram of the IHAS reliability

For the purposes of revealing the reliability of standard IHAS the block diagram is composed (Fig. 1).

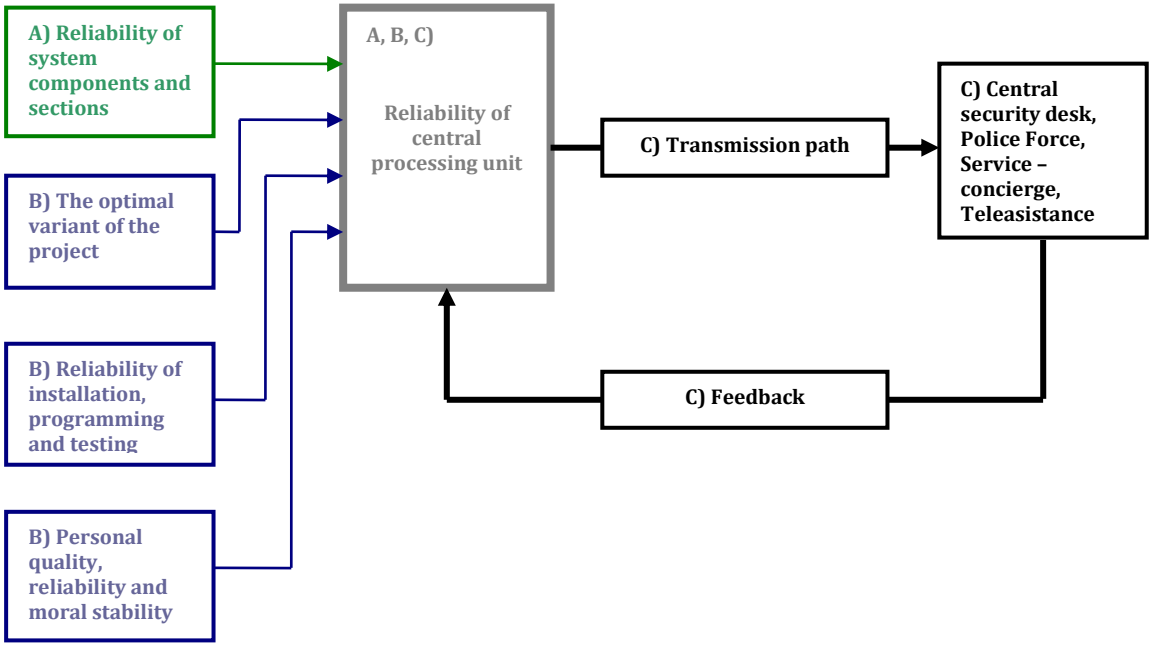

Fig. 1: The IHAS reliability block diagram. The diagram is segmented into three parts (A, B, C) according to the exact issue of each segment in the complex security chain.

Based on the composition of security systems enlarged with reliability of further components as personal reliability, reliability of transmission and feedback the block diagram can be described in three main steps:

A) reliable function of the electronic system (IHAS) components and sections

B) personal reliability (pre-projecting, projecting, assembly, programming, training, testing service, and maintenance)

C) reliability of transmission and feedback (circle of outside reliability)

According to the proposed block diagram of IHAS, the reliability of each complex security system is as reliable as the weakest element/block in the security chain. Therefore, the way to obtain high efficiency and low false alarms conditions of IHAS can be reached through the complex reliability of the whole chain of security.

3. Criminalistics and the IHAS reliability

The reliability of input data for criminalistics is important for investigation from beginning till the end of the entire process. The IHAS and security camera systems are exactly those systems providing the valuable entry data input for criminalistics.

For the purposes of the Police Force and criminalistics it is needed to evaluate the reliability of the output data from IHAS and generally from all the security systems in correct way. It is suggested to start process from correctly achieved event memory list of the security systems. In context of criminalistics the reliability of event memory list is directly connected to the complex reliability of entire IHAS.

Further steps and examples yield closer look at the specific steps/blocks of the IHAS reliability diagram for the purposes of criminalistics.

3.1. Criminalistics and the reliable function of the IHAS elements and sections

The general requirements include requirements which must be met by equipment and components manufacturers as well as equipment and components installers.

In EU all alarm components must meet the requirements of EN 50131 [3]. All components meeting the requirements of the standard are assigned a security grade (this is either stamped on the product or included in the back-up documentation). The overall grade of an alarm cannot be higher than the grade of the lowest graded component within the system. Installers must be able to prove the grade of all components in each alarm installed. It is recommended to follow the manufacturers documentation and instructions. If the documentation with the component does not include the grade and class (and it is not marked), this information should be requested from the manufacturer. If written evidence of the grade and class is not available, the component should not be used [4].

For the use in EEA (European Economic Area) the components must also have valid CE certification, which means European Conformity. The CE mark can be found on products sold elsewhere that have been manufactured to the EEA standards.

By the meeting of the exact IHAS parameters, that are harmonized to requested EN 50131 Grade and Class and in conformity with the CE certification, the IHAS components can be qualified as reliable. On the other side, not harmonized and certified components can not be even used in systems officially recognized as the IHAS (IAS).

3.2. Personal reliability (pre-projecting, projecting, assembly, programming, training, testing, service, and maintenance)

The issue of personal reliability is derived from each step in the axis of installation. The steps can be defined in order: pre-projecting, projecting, assembly, programming, training, testing, service, and maintenance. Correct achievement of each step is critical for reliability of the next step in the row. For example, proper selection of detectors, by the means of suitable combination of input physical phenomenon, together with correct assembly, in the range of on the side features and following the manufacturer recommendation, can provide valid entry conditions for IHAS software programming and for stable and long-lasting function of IHAS, which can be approved be complete set of tests and audits.

3.3. Reliability of transmission and feedback

The key elements in nowadays reliability of IHAS are connected to the ways how the information is communicated and whether the feedback is adequate in strength and time. The processed data from CPU (Central Processing Unit) are transmitted through various media to the alarm receiving centre – private (commercial) or non-private (Police Force). The CPU computing and processing the results is not a source of major concern nor the alarm receiving centre. The biggest risk is kept by the acts of transmission of output data and by feedback of the responsible party.

4. Conclusion

In this work the backbone of the complex reliability of the intruder and hold up system (IHAS/IAS) was revealed and further investigated. The IHAS criminalistics potential was discussed in the way of achieving the entry rules and conditions for investigation of the secured areas, objects, and subjects. The proposed block diagram of IHAS reliability consists not only of the blocks dedicated directly to the components and sections of the IHAS, but also of the personal reliability and the reliability of data transmission and feedback (alarms receiving centres).

Acknowledgments

The work was supported by the Academy of the Police Force in Bratislava (Slovakia), the Department of European Integrated Management of Borders

List of references 1. PALKO, Jakub - KOŠČ, Ivan. Electronic security of the prototype object "Elektronické zabezpečenie prototypového objektu" (1). In iDB Journal. Roč. 4, č. 3 (2014),

s. 22-24. ISSN 1338-3337. **2.** KOŠČ, Ivan - PALKO, Jakub - ZEMAN, Bohumil. Electronic security of the prototype object "Elektronické zabezpečenie prototypového objektu" (2). In iDB Journal. Roč. 4, č. 3 (2014), s. 40-42. ISSN 1338-3337. **3.** EN 50131, European standard series for intruder alarms and hold-up systems. **4.** CLC/TS 50131-7:2003 Guidelines for EN 50131 Certification, Guidelines for European standard series for intruder alarms and hold-up systems Certification

Iurie Larii,
PhD, professor,
Prorector for science of the Academy "Ştefan cel Mare"
of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Moldova

THE INFLUENCE OF ECONOMIC AND SOCIO-CULTURAL FACTORS ON CRIMINALITY

Abstract

Although there are a number of guidelines that differently explain the causes of criminality (biological, psychological, social), however contemporary criminology gives preference to social determinism. Its essence is reduced to the fact that all interactions in society between people appear under different forms of relationships, which influence their direct involvement in the development of those relations. For these reasons, to identify the most widespread causes of criminality, it is necessary to pay special attention to the interaction of social environment with the individual, through the identification of the multitude of existing complex relationships. The most frequent, criminal phenomenon is influenced by economic and socio-cultural relationships (factors), in other words, a series of negative effects generated by the contradictory nature of these relationships: unemployment, economic crises, low level of living, social inequity, family and school abandonment, media violence, alcoholism, drug addiction etc.

Keywords: causes, criminality, economic factors, socio-cultural factors, family, school etc.

One of the generally accepted theories is that the economic basis determines the social, political, cultural and institutional superstructure. Consequently it is expected that economic situation of a state or a smaller area is able to determine certain human behaviors, including criminal behavior. Without denying a causal relationship between economic status and criminality, studies have shown that criminal phenomenon is so complicated that it can be generated to the same extent but with different times by prosperity as well as poverty [1, p. 182].

Thus, above all, it is necessary to reveal the criminality causes at sociological level within economic relations, in their contradictions, in imbalance of economic mechanism, gaps and shortcomings of the political economy, as well as in the distribution system.

For a long time dominated the position that the economic relations of socialism were more perfect than the relationships existing in other forms of state organization and economic basis of socialism does not generate criminality.

Obviously it was a dogmatic theory, by the limits of which all scientists had to be kept, including criminologists, who often struggled with the fact that economic relations had priority in terms of determining criminality in all its complexity. Even if we analyze this issue from the point of view of Marxist-Leninist ideas, so it was Marx who showed the primacy of economic relations which generate other types of relationships – positive and negative.

Therefore, *any economic relations, their contradictory nature determine the appearance and development of the phenomenon of criminality*.

© Larii I., 2021

Market economy relations are based on competition and consequently the competitors are eradicated, programming of labor force surplus like unemployment takes place, as well as material and social stratification of population etc. In this regard, I. Karpets justly mentioned, that market relations are driving criminality from the very beginning. From the point of view of production of goods and provision of services market economy has demonstrated its viability, although it was necessary to go through several centuries for this. But many of its negative consequences are real, in particular the high level of criminality, even in the most developed countries. And the chase for money has greatly impoverished the spiritual potential of society [6, p. 63].

There are no economic systems that would have no shortcoming and contradictions, that's why it is inadmissible to idealize any economic system [7, p. 144].

Existed in the former USSR *planned economic system*, which existed in our country too, also generated criminality. Let us start the analysis of stringent planning and hierarchic assignment. The plan often represented the desirable wishes, and the level of allocated resources represented the reality. Often it happened that for the achievement of the desirable plan for the level of 100% only 70-80% of raw materials had been allocated. The other 20-30% had to be "obtained" in different ways, which has led to abuses in service, corruption and other crimes aimed at achieving of strictly determined economic plan.

If market economy relations admit citizen enrichment, it was not allowed within the planned economic system in the USSR space. Besides this, a number of facts that in the past were considered crimes (speculation, entrepreneurship etc.), in the market economy system are legal.

The appearance of many market relationships requires the setting of new objectives in order to study the causes of criminality. These relationships are reflected in virtually every individual. For example, market economy relations represent not only the market of goods and services, but also the labor market, that suffers from unemployment. As it is well known, the unemployment is the basic "reserve" of criminality. It seriously attacks the individual's inner balance, making impossible the achievement of own aspirations by legal means. Some studies demonstrate a strong increase in the rate of thefts, robberies, and deceptions etc. during the periods of economic recessions.

This situation seriously affects family structure. The authority of the parent is deeply diminished, his role in the family being altered. Disturbance of family roles can cause confusion, internal imbalance, anxiety, alcoholism, desire for revenge against society etc. [2, p. 148].

For example, empirical researches had been established that the majority of offenders that commit acts of domestic violence in the proportion of 50.1% have the statute of unemployed [5, p. 233].

In the Republic of Moldova, the results of some surveys undertaken by the members of multidisciplinary teams that witnessed the families affected by violence [4] show the following situation regarding family aggressors: 73.63% did not have an occupation or rather they had not been officially employed, having the status of "unemployed"; 16.36% were employed; 3.63% were retired; 6.36% were on the maintenance.

According to the official statistics of the year 2017, we discovered that in the Republic of Moldova, from the total number of 2 604 510 of persons able to work, the *involved workforce* constituted only 1 169 900 of persons.

According to these grim realities the issue of jobs for our country needs to be resolved as soon as possible through well-designed economic policies and reforms in order to speed up the stability and economic growth of the state, and last but not least to increase the number of jobs and to raise the amount of work remittance, which would allow the members of society to ensure a decent living without being tempted to engage in various illegal activities, including criminal ones, like excessive alcohol consumption, drugs etc. [3, p. 14].

Some authors also indicate the *standard of living and economic crisis* as economic factors that determine criminality, besides unemployment [1, p.p. 183-185].

Decrease in the standard of living of some people in many cases is an essential factor for the enrichment of others, but under other circumstances it provokes the commission of serious crimes, which can frighten the society, produce mistrust and political conflicts, banditry acts and other violent actions.

So besides alarming poverty which can cause many individuals to commit crimes there is also a desire for enrichment or a better living, which in its turn, leads to delinquency a large number of people. At the same time, the most serious crimes are committed by the representatives of the social strata with a good material and economic conditions. There are no material and financial problems for them. Not by chance, western criminologists have been concerned about studying the criminality of "white-collars", of those who are at the top of the society. This kind of persons have the most possibilities for various manipulations with money and other goods, manage and conduct these values to greatly increase their capital. Thus getting used to such a way of life, cease to consider their actions illegal. In the end, they get such a "social status" that they can become political leaders (despite the fact that many know their criminal background) or suffer a defeat and turn into simple offenders.

Under certain conditions, economic criminality turns into patrimony-violent or simply violent [8, p. 184], and the violent nature of criminality is more dangerous than in case of profitable one.

Decrease in living standards of disadvantaged social strata emphasizes wage levels and unemployment rate. Due to lack of adequate social protection the affected persons can be considered as being at the risk of committing of anti-social facts.

In comparison, countries from Central and Eastern Europe which attempt to adapt to market economy relations have a state of severe economic recession, having as main characteristics the reduction of the production capacity, the loss of foreign markets for the sale of goods, financial congestion, unemployment and rising inflation. The massive increase of criminality in these countries at a large extent can be explained by the impact of these criminogenic factors.

Social relationships, as well as economic one, are compound and diverse. In general, we can say that social relations in which personality feels unequal or restricted compared to other personalities always have protest reactions, and eventually criminal manifestations. Very few people are fully satisfied with their social situation. First of all, it's happening because every personality is prone to its overvaluation. Usually its multilateral social existence maintains the balance of arising contradictions that make possible for individual living in the society as its member, although he may be unsatisfied by the created situation, just obeying the laws and rules existing in the society.

Social relationships of the individual are reflected at the *macro* and *micro* levels. Macro level is the relation of a person with the society and the state in general; in particular these are production relations (education, profession, service, social activity etc.), personality situation in the society and the whole complex of relationships concerning the human rights. The society where these rights are violated will inevitably have a high level of criminality [7, p. 118].

The most vulnerable issues specific to social relations in the area are *national relations* (it is the relationship between different nationalities) and those related to *social equity*.

For a long time criminology stated that criminality is a purely social phenomenon, and the theme of national relations was practically not discussed as a cause of criminality. In western criminology this issue has been questioned for a long time. For example, american criminologists differentiate the criminality of white, black and colored people. Of course, this is not a biological separation of criminality by color, but by the social status of persons, which being of another color found themselves on the lowest levels of society, and in many cases they don't know other ways of fighting for their social rights apart the criminal ones. These reasons don't justify committing of crimes, but explain their causes.

The awakening of national disturbances by many people through political absurd calls and slogans have become causes of many serious crimes including massacres, terrorism acts

etc. It has also influenced criminality as a whole, considerably aggravating its condition. The social life of the population becomes oppressive in such conditions. Such situations determine not only various offences as a reaction response, but of course, mistrust, constrained situations, fear and stress among population.

The existing contradictions between group interests within society constitute the undeniable reality. The majority of them radically influence people's behavior and generate criminality.

Social conflicts that generate crimes can occur due to the individual's dissatisfaction with his social status, obtaining or not obtaining of education, situation created within labor collective where various conflicts are stirred and lawlessness flourishes, criminal or amoral activity of civil servants etc. In some cases the created social situation attracts the person into the criminal activity. Under conditions when social control is weakened or even destroyed money or material remuneration is optionally settled, with infringement of the principle of social equity. And social inequality is a source of conflict and criminality.

Often, the nature of the offences committed and their motivation depend on the person's belonging to a certain social group. A general criminological legality has been found in connection with this: the lower the level of education and culture of criminals, the more brutal by character and motivation are the crimes they commit. And the higher the level of education, the social status of the offender, the more refined are the methods of committing crimes, although in the end they may sometimes be even more dangerous than other types of criminal behavior.

Criminal statistics confirm the fact that violent crimes in many cases are committed as a result of hostile relationships that occur in the family and at the place of living of individuals.

The family is the basic cell of the society that has multiple valences. The prosperity and useful activity of the family depend to a large extent on its economic and material conditions. In the majority of cases family material security or vice versa determine its moral and social status. At the same time, the family climate is determined not only by material conditions, but also by the degree of social education of its members, and by the predominant moral directives. The majority of conflicts occurs and is committed where prosperity, calumny, careerism and other similar acts thrive, which greatly demonstrates the expression of the psychological incompatibility of the people.

It should not be forgotten that the family plays the socializing role, helps in the achievement of intellectual, social and cultural maturity of a child. Any disruption within the family structure has important effects on the minor. The socializing role of the family is reduced more and more due to television, press, films and micro groups to which children join, and consequently they are often easily attracted to criminal activities, eventually increasing the level of juvenile criminality, which in the future complements the mature one.

Unfortunately, there are also a number of families involving their children in criminal activities, giving them moral precepts contrary to the ethics of society. There is a contradiction between the culture promoted by the delinquent family and that of the society as a whole in this case.

At the same time, both unmarried women and men were found to be more likely to commit sexual offences, while in cases of spouses were revealed a series of violent crimes due to misunderstandings between them [1, p. 190].

An important role in socializing of children has the *school*, by detecting of inappropriate children and by implementing of general prevention programs.

The strength of the socio-political organization depends on the degree of schooling of the population and on the level and state of culture. Offenders, the authors of violent crimes mostly have a low level of education and culture; they did not have any preoccupations for training and rising of their level of general culture and professional training [3, p. 23].

Frequently, the educational side is left by the teachers on the last plan, giving priority to constructive ones in order to achieve school success. It is working with students' good in learning, realizing true hierarchical fragmentary and largely uncooperative relationships. This causes frustration reactions from students concerning learning, which are seeking compensation primarily for fraud and street groups which will inevitably produce future offenders [3, p. 24].

To a considerable extent, contradictions between nationalities are complemented and depend by *religious intolerance*. Religious contradictions can break the unity of people of any nationality (Yugoslavia, Ukraine etc.). Usually, world-wide religions (Christianity, Judaism, Islam and Buddhism) do not cause criminal behavior, but, on the contrary, strengthen people, making them to abstain from amoral and delinquent deeds. But religious people can be easily manipulated and involved in making profitable plans, can be forced to die or kill others for the achievement of incomes and fulfillment of the ambitions of those who unduly exploit the religious feelings of crowd. History knows a lot of cases that demonstrate this fact. There are many "religious" sects practicing criminal activities in order to obtain material advantages. Their leaders increasingly turn to political power and are prone to stifle any resistance which does not correspond to the sect's ideology.

Mass media has a negative impact on the population, especially on younger generation, in the majority of cases. Western criminologists have placed first *mass media violence* and especially *video-violence*. Violence on the small screen or large screen provides negative behavioral patterns. It is worth noting that these films are commercial, and has been produced to obtain big profits from their sale, and consequently, without any retention addresses the themes concerning the instinct, of human unconscious. In its turn, this leads to an increase of aggressive level of those watching such films or shows, changing the audience sensitivity regarding serious damage caused by violence. "Violent" programs cause a "stir" of the viewer and get him out of the real world, causing him to commit violent, spontaneous and unplanned deeds through imitation [1, p. 191].

Pornography has become a current and unbarred commercial activity. And famous movie stars would like to be filmed in pornographic movies, although the criminologists have long ago demonstrated the link between pornography and criminality. In fact, pornography is a special type of criminality prohibited by international conventions. Like prostitution, it plays an important role in demoralizing of the whole society and especially of the young people.

The influence of *alcohol and drugs* in committing crimes is obvious, especially for violent ones. All the researches on their role in the genesis of committed crimes undertaken during a long period of time support by concrete facts the reality of this statement. Certain studies on violent crimes reveal that their authors have consumed alcohol or drugs in proportion of: 54% in case of murder offences; 41% in case of rape; 36% in case of robberies [3, p. 32].

Abusive alcohol consumption is also one of the determining factors of domestic violence. Selective surveys have provided us with evidence supporting the link between excessive alcohol consumption and domestic violence. Thus, it was found that about 21.92% of all causes and factors of domestic violence are abusive alcohol consumption.

Therefore, in the environment where alcoholic beverages are consumed increases the probability of committing acts of violence, which should be given greater attention in the implementation of general, special and individual measures to prevent violent crimes.

In conclusion, we find that the affirmation or ruin of the moral basis of society largely depends on the political leaders of the country and on its intellectual patch. Therefore, the moral state of society and predominance of principles (or anti-principles) represent the face of leaders and intelligentsia that first of all speaks about their great responsibility towards the population, including the state of criminality in society.

References: 1. Gheorghe Nistoreanu, Costică Păun. *Criminologie*. Bucureşti: Ed. Europa-Nova, 1996. **2.** Gheorghe Nistoreanu, Costică Păun. *Criminologie*. Bucureşti: Ed. Europa-Nova, 2000. **3.** Iurie Larii, Radion Cojocaru et al. *Criminalitatea violentă în Republica Moldova: tendinţe generale, cauze şi condiţii*. Chişinău: Tipogr. Academiei "Ştefan cel Mare" a MAI, 2018. **4.** *Studiu reprezentativ, realizat în Republica Moldova în perioada 22.11.2016-25.12.2016*, pe un eşantion de aproximativ 300 persoane, membri ai echipelor multidisciplinare teritoriale (poliţişti, asistenţi sociali, medici de familie, primari şi alţi specialişti), în cadrul proiectului „Consolidarea capacităţilor membrilor echipelor multidisciplinare comunitare din cadrul

Sistemului Naţional de Referinţă pentru protecţia şi asistenţa victimelor şi potenţialelor victime ale traficului de fiinţe umane în lucrul cu beneficiarii acestuia, cu accent sporit pe victimele violenţei în familie", organizat de către Ministerul Muncii, Protecţiei Sociale şi Familiei în parteneriat cu Organizaţia Internaţională pentru Migraţie. **5.** Ильяшенко А.И. *Противодействие насильственной преступности в семье: уголовно-правовые и криминологические аспекты*. Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Государственное учреждение «Всероссийский научно-исследовательский институт МВД России». Москва, 2003. **6.** Карпец И.И. *Криминология*. Москва: Изд-во «Юристъ», 1995. **7.** *Криминология*. Под ред. В.Г. Лихолоба и В.П. Филонова. Киев, 1997. **8.** *Криминология*. Учебник. 4-е издание, переработанное и дополненное. Под ред. В.Н. Кудрявцева и В.Е. Эминова. Москва: Изд-во «НОРМА», 2009.

Elnora Bekzodjonova Mamanorov,
Student of the Tashkent State University of Law;
Albina Yuldashbaevna Tadjibaeva,
PhD, Acting Associate Professor of the Department of Criminal Procedure Law
Tashkent State University of Law

THE IMPORTANCE OF MOBILIZING YOUNG PEOPLE IN THE FIGHTING AGAINST CORRUPTION

It is well known that corrupt behavior is typical of today's youth, who often choose it as an easy way to solve problems in various fields. A good example of this is education, and the situation in schools is not the same.

Analyzing this problem, we can say with confidence that such behavior deviates not only from legal norms, but also from moral norms. The acceleration of this type of behavior is a result of social anomalies, improper socialization of young people, pre-existing distrust of the law and the justice system, a slowdown in their spiritual and moral development, and a strong background of lawlessness and lawlessness.

It is no coincidence that the youth policy implemented in our country pays special attention to the issue of corruption, moral and legal education. Education in the fight against corruption is a decisive factor in increasing the effectiveness of the fight against corruption in our country.

It is important to remind society on a regular basis that everyone has the right to respect for their individual rights.

Therefore, the inculcation of the principles of honesty is achieved through a set of educational, informational and organizational measures.

Integrity values are a complex concept that combines values such as honesty, legitimacy, loyalty, trustworthiness, and unconditional adherence to the principles of morality.

In particular, honesty at the state level is the norm of individual honesty of each person, unconditional observance of the law, and public opinion and behavior based on openness, transparency and accountability in public.

Youth is a key factor in the competitiveness of any country. In addition to education, the younger generation must have honesty, justice and trust. Because young people need to understand that in the future, human life depends on them. It is everyone's choice to be an honest and conscientious doctor, lawyer and judge.

The Anti-Corruption Agency, in partnership with U-Report Uzbekistan (an innovative digital platform designed to engage more young people in surveys), conducted a survey

© Mamanorov E. B., Tadjibaeva A. Y., 2021

among young people to find out their attitudes towards corruption, especially among the younger generation. According to him, 1/3 of respondents do not consider bribery as corruption, 34% - bribery is not corruption, 13% of respondents believe that corruption is caused only by bribery, and 41% are not ready to report cases of corruption: 26% of them doubt it looks at. Among those willing to report corruption anonymously, more than 36% of government employees, university students, education and service workers, and almost a third of respondents said that the current system forces them to solve problems through bribes and acquaintances. calculates. 44% support the opinion that it is better to resolve all cases within the law.

According to the analysis of the survey, it can be observed that the legal consciousness of today's youth is deformed. Unfortunately, in many cases, bribery and other corruption offenses are accepted as commonplace in society. It is young people who, through their knowledge of the welfare of society and national security, are able to form an uncompromising attitude towards corruption.

Honesty, should become the spiritual core of the nation, the norm of life in a developing society, because a conscientious and honest attitude to work, self and the world is a key factor in the success of the country.

Uncompromising attitude to the manifestations of corruption - the formation of a positive attitude to the law, active promotion of forms of corrupt behavior and a sense of legal responsibility for corruption offenses and awareness of citizens about the dangers of corruption, thereby creating intolerance of its manifestation in the media and education system, views on the effective use of all institutions of civil society.

Therefore, it is important to form the worldview of the younger generation through a system of anti-corruption ideas, views, principles in the formation of an intolerant attitude of young people to any form of corruption. I think corruption can be overcome by working with young people and educating them against corruption.

Raimjonov Boburjon Mo`minjon O`g`li,
Toshkent davlat yuridik universitetining Ixtisoslashtirilgan filiali 3-kurs talabasi
Ilmiy rahbar: ***Samariddin Kamoliddinovich Ochilov,***
Toshkent davlat yuridik universitetining Ixtisoslashtirilgan filiali tayyorlash kurslari dekani

TERGOVGA QADAR TEKSHIRUVDA QIYNOQLARNI OLDINI OLISHNING YANGICHA MEHANIZMLARI

Hozirgi kunda yurtimizda inson huquq va erkinliklarini kafolatlash, fuqarolarning munosib hayot kechirishlarini ta`minlash borasida keng qamrovli islohotlar olib borilmoqda. Yurtimizda azal-azaldan inson qadir-qimmati uning sha`ni eng oliy ne`mat sifatida ulug`lanib kelingan va bu mustaqil O`zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 7-moddasida quyidagicha o`z aksini topgan „Xalq davlat hokimiyatining birdan bir manbaidir. O'zbekiston Respublikasida davlat hokimiyati xalq manfaatlarini ko'zlab va O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi hamda uning asosida qabul qilingan qonunlar vakolat bergan idoralar tomonidangina amalga oshiriladi''[1]deyilgan. Ya`ni davlat fuqarolar manfaatlaridan kelib chiqib ularning tinch va farovon hayot kechirishini, xavfsizligini ta`minlaydi. Shuningdek, «Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi»ning 8-moddasida „Har bir inson unga konstitutsiya yoki qonun orqali berilgan asosiy huquqlari buzilgan hollarda nufuzli milliy sudlar tomonidan bu huquqlarning samarali tiklanishi huquqiga ega'[2]' deb qayd etib qo`yilgan. Ushbu milliy va xalqaro normalarning o`zi ham yurtimizda amalga oshirilayotgan har qanday islohotlar

© Mo`minjon R. R., 2021

xalq irodasi va manfaatlardan kelib chiqib. xalqaro hamjamiyatlar tomonidan umum e`tirof etilgan normalarni ham e`tiborga olib amaliyotga tadbiq etilayotgnligini anglatadi.

Inson huquqlari haqida so`z ketganda biz bevosita e`tiborimizni so`ngi kunlarda huquqni muhofaza qiluvchi organ xodimlari va fuqarolar o`rtasida kelib chiqayotgan salbiy munosabatlarga qaratmasdan ilojimiz yo`q. Huquqni qo`llash amaliyotining tahlili va aholi bilan ochiq muloqot natijalari umumlashtirb o`rganilganda qonunchilikda jinoyat ishlarini tergov qilish va ko`rib chiqish jarayonida dalillarni to`plash, mustahkamlash, tekshirish va baholashda qonuniylik va holislikni ta`minlashga to`sqinlik qiluvchi huquqiy boshliqlarning mavjudligidan dalolat bermoqda. Bu kabi salbiy holatlar fuqarolarda o`z huquq va erkinliklarini huquqni muhofaza qiluvchi organ tomonidan qonuniy himoya qilinishiga shubha uyg`otmoqda.va buning oqibatida fuqarolar va huquqni muhofaza qiluvchi organ xodimlari o`rtasida turli hil kelishmovchiliklar kelib chiqmoqda. Masalan Andijon yoki Nukus viloyatlarida tergovga qadar tekshiriuv jarayonida ichki ishlar organi xodimlarining gumonlanuvchilarni ushlab turish mobaynida turli hil usulda qiynoqqa solishlari ikki nafar fuqaroning o`limiga sabab bo`lgan bu esa tabbiyki aholining asosli e`tiroziga sabab bo`ldi.

Basharti, jinoyat ishlarini tergov qilish va ko`rib chiqish jarayonida dalillarni to`plash, mustahkamlash, tekshirish va baholashda qonuniylik va holislikni ta`minlashga qaratilgan normalar O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 26-moddasining ikkinchi qismi[1], «Sud-tergov faoliyatida fuqarolarning huquq va erkinliklari kafolatlarini kuchaytirish bo`yicha qo`shimcha chora-tadbirlar to`g`risida»gi O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-noyabirdagi PF-5268-sonli farmoni[4],O'zbekiston Respublikasi «Sudlar to`g`risida»gi qonuning 10-moddasi[5], O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 235-moddasi[6], O'zbekiston Respublikasining Jinoyat protsessual kodeksining 17, 224, 235-moddalari va 601-moddasining uchinchi qismlari[7]da hamda umum e`tirof etilgan bir necha xalaqaro hujjatlarda masalan, «Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi»ning 5-moddasi[2], «Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt»ning 7-moddasida [8] hamda Birlashgan Millatlar Tashkilotining 1984-yil 10-dekabrdagi «Qiynoqlarga solishga va muomalada bo'lish va jazolashning boshqa shafqatsiz, g'ayriinsoniy yoki qadr-qimmatni tahqirlovchi turlariga qarshi konvetsiya»[9]ning bir qator normalarida ham o`z aksini topgan va ularning barchasida hech kimga qiynoq yoki uning qadr-qimmatini kamsituvchi shafqatsiz muomala qilinmasligini va jazo berilmasligini va ushbu belgilangan normalardan chetga chiqish belgilangan tartibda jinoiy javobgarlikka sabab bo`lishini va ushbu turdagi ga`yrihuquqiy harakatlardan jabr ko`rganlarga kanpensatsiya to`lab berilishini ko'zda tutuvchi normlardir. Masalan O'zbekiston Respublikasining Jinoyat protsessual kodeksining 17, 95^1, 220- 235-moddalari va 601-moddasining uchinchi qismlarida ushlab turish asoslari, tartibi va ushlab turilganlarga nisbatan qiynoq yoki uning qadr-qimmatini kamsituvchi shafqatsiz muomalada bo`lishni taqiqlovchi normalarga og`ishmay qat`iy rioya etishga huquqni muhofaza qiluvchi organlar va sudlarning e`tibori qaratilishi va qonunlarning aniq ijro etish va ularga rioya etishdan har qanday chekinish, qanday sabablarga ko`ra kelib chiqqanligidan qat`iy nazar qonunchilikning qo`pol ravishda buzilishi deb e`tirof etilish, qonun hujjatlarini buzgan rasmiy shaxslarga nisbatan jinoyat kodeksining tegishli moddasiga binoan huquqiy baho berilishi va belgilangan tartibida jinoiy javobgarlikka tortlish, to`plangan dalillarni esa O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining 2018-yil 24-avgustdagi «Dalilar maqbuligiga oid jinoyat protsessual qonun normalarining ayrim masalalari to`g`risida»gi 24-sonli[10] qaroriga muvofiq maqbul emas deb topilishi keltirib o`tilgan.

Ushbu qabul qillingan qonun hujjatlariga og`ishmay amal qilish shartlari va tartibilari hali ham buzilib turganligi, surishtiruv va daslabki tergov bosqichining o`zidayoq gumonlanuvchi, ayiblanuvchi yoki ularning yaqin qarindoshlariga nisbatan turli hil yo`llar va vositalar bilan ruhiy yoki jismoniy ta`sir ko`rsatish hollarining uchrab turganligiga ijtimoiy tarmoqlar orqali guvoh bo`lib turibmiz.

Bizning fikrimizcha yuqoridagi holatlarning yuz berganligi haqidagi ma`lumotlarning isbotlanishi bilanoq surishtiruv yoki dastlabki tergovning tugatilishi yohud boshqa surishtiruv

yoki tergov organiga o`tkazilishi hamda jabrlanuvchi(lar)ga yetkazilgan zarar darhol konpensatsiya qilib berilishi va o`z mansab vakolatidan chetga chiqqan shaxslarga nisbatan qonunchilikda belgilangan choralarni ko`rilishi maqsadga muvofiq bo`lar edi. Chunki surishtiruv yoki dastlabki tergov bosqichining o`zida qonun buziladigan bo`lsa, qolgan tergov harakatlarini o`tkazish yoki sud qilish haqida so`z yuritishning o`zi mamlakatda inson huquq va erkinliklarining poymol qilinayotganligidan dalolat berib turadi.

Mamlakatimiz rahbarining ham sud va huquqni muhofaza qiluvchi organlar tomonidan fuqarolarning huquq va erkinlikari buzilishini kabi holatlarning oldini olish maqsadida O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 26-iyundagi PQ-5163-sonli «Qiynoqa solish holatlarini aniqlash va ularning oldini olish tizimini takomillashtirishga doir qo`shimcha chora-tadbirlar to`g`risida»gi Qarori[11] qabul qilindi.

Unga ko`ra:

Qiynoqa solish holatlari to`g`risidagi murojatlarni o`z vaqtida tezkor va holisona ko`rib chiqib, ayibdorlarga nisbatan tegishli choralarni ko`rish mehanizimlarini yanada takomillashtirish;

Qiynoqqa solishdan jabirlanganlarga ijtimoiy, huquqiy, psixologik tibiy yordam ko`rsatish va ularga yetkazilgan zararni kompensatsiya qilib berilishini ta`minlash

Qiynoqqa solishdan jabrlanganlarga ijtimoiy, huquqiy, psixologik tibbiy yordam ko`rsatish va ularga yetkazilgan zararni kompensatsiya qilib berilishini ta`minlash;

Qiynoqqa solish holatlarini aniqlash va ularning oldini olish va O`zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining qiynoqa solish uchun javobgarlikni belgilovchi normalarini BMTning 1984-yil 10-dekabrdagi «Qiynoqlarga solishga va muomalada bo'lish va jazolashning boshqa shafqatsiz, g'ayriinsoniy yoki qadr-qimmatni tahqirlovchi turlariga qarshi konvetsiya»si talablariga muvofiqlashtirish;

Shu bilan birga harakatlanish erkinligi cheklangan shaxslar saqlanayotgan joylarga monitoring tashriflarini muntazam amalga oshirish;

Huquqni muhofaza qiluvchi organ xodimlarini qiynoqqa qarshi kurashish bo`yicha o`quv kurslarini tashkil qilish kabi bir qator masalalarni tartibga solishga qaratilgan qarori qabul qilindi.

Bizningcha ushbu qonunning qabul qilinishi ayniqsa, harakatlanish erkinligi cheklangan shaxslar saqlanayotgan joylarga monitoring tashriflarini muntazam amalga oshirish va 2021-yil 1-oktabrdan boshlab huquqni muhofaza qiluvchi organ xodimlarini qiynoqqa qarshi kurashish bo`yicha malakasini oshirishga qaratilgan o`quv kurslarini tashkil qilinganligi mamlakatimizda inson huquq va manfaatlarini himoya qilish borasida tashlangan yana bir muhim qadam bo`ldi. Ushbu qarorning amaliyotga to`laqonli tadbiq etilishi fuqarolarimizda sud va huquqni muhofaza qiluvchi organlarga nisbatan ishonchning yanada mustahkamlanishiga sabab bo`ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI: 1. O'n ikkinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining o'n birinchi sessiyasida 1992-yil 8-dekabrda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi; **2.** 1948-yil, 10-dekabrda Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 217 A (III) ko'rsatmasi orqali qabul qilingan «Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi»; **3.** O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-noyabirdagi PF-5268-sonli «Sud-tergov faoliyatida fuqarolarning huquq va erkinliklari kafolatlarini kuchaytirish bo`yicha qo`shimcha chora-tadbirlar to`g`risida»gi farmoni; **4.** O'zbekiston Respublikasining 2021-yil 28-iyuldagi «Sudlar to`g`risida»gi 703-son Qonuni; **5.** O'zbekiston Respublikasi 1994-yil 9-sentabrda qabul qilingan Jinoyat kodeksi; **6.** O'zbekiston Respublikasining 1994-yil 9-sentabrdagi Jinoyat protsessual kodeksi; **7.** 1966-yil 16-dekabrda qabul qilingan «Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt» *O'zbekiston Respublikasi mazkur Xalqaro paktga O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining 1995-yil 31-avgustdagi 127-I-sonli "1966-yil 16-dekabrdagi fuqaroviy va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro paktga qo'shilish haqida"gi qaroriga asosan qo'shilgan.*(O'zbekiston Respublikasi uchun 1995-yil 28-dekabrdan kuchga kirgan); **8.** BMTning 1984-yil 10-dekabrdagi «Qiynoqlarga solishga va muomalada bo'lish va jazolashning boshqa shafqatsiz, g'ayriinsoniy yoki qadr-qimmatni tahqirlovchi turlariga qarshi

konvetsiya»; **9.** O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2018-yil 24-avgustdagi «Dalilar maqbuligiga oid jinoyatprotsessual qonun normalarining ayrim masalalari to`g`risida»gi 24-sonli qarori; **10.** O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 26-iyundagi PQ-5163-sonli «Qiynoqa solish holatlarini aniqlash va ularning oldini olish tizimini takomillashtirishga doir qo`shimcha chora-tadbirlar to`g`risida»gi Qarori.

Albina Yuldashbaevna Tadjibaeva,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor of the Department of Criminal Procedure Law Tashkent State University of Law

THEORETICAL AND LEGAL ANALYSIS OF THE PROSECUTION FUNCTION IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Annotation: The article provides a theoretical and legal analysis of the prosecution function in criminal proceedings. Based on the norms of criminal procedure legislation and the study of the scientific literature, the subjects of the prosecution function and their powers are analyzed, the forms of prosecution, the concept of prosecution are given, the constituent elements of prosecution are highlighted.

Keywords: charge, charge function, legality, criminal case, criminal procedure, inquiry officer, investigator, prosecutor.

The goal of judicial reforms in our country is to strengthen the image of the judiciary as the most important guarantee of effective protection of human rights, freedoms and legitimate interests, to ensure the true independence of the judiciary, to increase their role in building a humane democratic state and strong civil society.

President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev said: "It is no coincidence that we pay special attention to the radical reform of the judiciary. This is because ensuring the human rights enshrined in our Constitution is directly related to the practical results of these reforms. "

It should be noted that in a short period of time, judicial and legal reforms have been accelerated, and a number of measures are being taken in our country to ensure reliable protection of the rights and legitimate interests of individuals, to prevent illegal and unjustified restrictions on human rights. In particular, on the implementation of the Action Strategy on the five priority areas of development of the Republic of Uzbekistan for 2017-2021, a number of normative and legal acts aimed at improving the protection of individual rights in criminal proceedings were adopted.

The functions of the criminal procedure determine the responsibilities of the participants in the criminal proceedings and the areas of criminal procedure. It, in turn, creates the necessary procedural status of these participants. With the help of the competent authorities of the state, the perpetrator is identified, a formal indictment is issued against him, and they substantiate their views with the help of evidence; thus the prosecution activity is carried out.

Although many opinions have been expressed about the functions of criminal procedure, many lawyers describe functions as types and directions of criminal procedure. They believe that these areas are related to the tasks of criminal proceedings and are specific to the activities of certain participants in the process.

The above also corresponds to the etymological meaning of the word "accusation": "accusation in order to catch someone", "embarrassment", "harassment", "attempt to do something" - including the definition of the grounds for instituting criminal proceedings, an attempt to solve a crime, to expose the perpetrator, to determine the circumstances or

© Tadjibaeva A. Y., 2021

aggravating circumstances and circumstances of the crime. Thus, from this interpretation of the word "accusation", the following can be included in the scope of the charges:

to involve a person as a suspect in a criminal case;

to gather evidence to substantiate the defendant's involvement in the crime;

application of coercive procedural measures against the suspect and accused;

to take measures to identify persons who should be prosecuted;

formulation and publication of the indictment, drawing up and confirmation of the indictment;

handing over a copy of the indictment to the person;

support of the prosecution in the court of first instance and the activities of the prosecution at the stage of execution of the sentence, appellate, cassation proceedings.

In any case, the accusation is closely related to the institution of criminal liability and is based on the principle of inevitability of liability for the act. It can also manifest itself in the form of negative consequences after the person has fully served the criminal sentence or during the period of conviction.

Hence, accusation is a multifactorial, multi-stage, complex structure function. At the same time, it does not end with the sentencing and entry into force of the indictment, but continues into the later stages of the criminal process.

As can be seen, the main contradiction in the definitions given by legal scholars lies in the content of the accusation, i.e. what the accusation consists of. The first thing to note in this regard is the relationship between the concepts of public prosecution, public prosecution and private prosecution. Indeed, each of them is interpreted as an independent line in criminal procedural law.

In our opinion, its essence is as follows: an accusation is a legal confirmation that a certain person has committed an act specified in the criminal law. It is always inextricably linked with two cases - factual (confirmation of the factual circumstances of the act) and legal (conclusion on the description of the relevant act).

VD Kholodenko also described the indictment, saying that it was committed against a specific person (i.e., identified by the investigating authorities). In our view, the function of gathering, examining, and evaluating evidence in order to determine the circumstances relevant to the case is excluded from the concept of indictment, without covering the actions of identification and disclosure of the person before the indictment. After all, it is through the prosecution function that the culprit is identified, and all necessary actions are taken to determine whether a criminal act has been committed by that person.

S.D. Shestakova expresses her views on both concepts as follows: “It is not possible to be limited to the concept of the prosecution function, but to talk about a broader direction of criminal procedure, according to its content. We use the concept of accusation to determine this direction. " Many procedural scholars support such an understanding of the terms accusation and indictment.

It should be noted that it is through the function of prosecution that a person's guilt in committing a crime is exposed and he is prosecuted. The prosecution function is of significant procedural importance and requires regulation only by procedural law. The activity of the prosecution aimed at directly exposing the perpetrator is also important.

In view of the above, the accusation can be defined as follows: "An indictment is a set of procedural actions aimed at identifying a socially dangerous act of an official, inquiry officer, investigator, prosecutor and victim before the investigation in the manner prescribed by criminal procedure legislation." .

Hence, accusation is a broad concept. Although the term indictment is applied to persons with legal status of the accused, it also applies to persons involved as suspects, ie indictment is a procedural activity carried out by the competent authorities and officials prosecuting the accused in order to expose the criminal acts of the accused.

This means that an indictment is a complex set of actions that includes the following stages that occur as a result of the commission of a criminal offense:

1) is based on the norms of criminal procedure law;

2) occurs with the commission of a criminal act (action, inaction);

3) the obligation of the inquiry officer, investigator, procurator to thoroughly, completely, objectively investigate the circumstances of the case and establish the truth in order to expose the crime and the persons who committed it;

4) leads to the formation of an indictment in the manner prescribed for prosecution under the Criminal Code;

5) with the confirmation of the indictment by the procurator, an indictment is formed against a specific person;

6) in the court of first instance, with the support of the public prosecution;

7) in the appellate and cassation instances through the activity of the procurator.

Sarbon Sardorovich Uralov,
Lecturer of the Criminal Procedure Law Department
of Tashkent State University of Law;

Aurora Marcelli,
L*awyer and PhD student in Management and Law Department*
of Economia e commercio at Università Politecnica delle Marche, Italia

THE PREJUDICIAL SIGNIFICANCE OF PROOF IN CRIMINAL PROCEDURAL LAW

There are different means of proof in jurisprudence. These include evidence, prejudices, presumptions, and so on. When it comes to proving in criminal cases, evidence is often referred to as a means of proof. Other means of proof are of secondary importance. However, one of the most important tools for proof in forensic practice is prejudice, which plays a unique role in proving.

Prejudice is a complex and less well-studied legal phenomenon that does not have the same meaning in science. Prejudice as a legal concept originally appeared in Roman law. Roman jurists developed the "jud judata pro veritate accipitur (habetur)" rule, which has survived to the present day.

Today, the legislation of almost all countries is applied in practice, although not in the name of "prejudice". Prejudice is derived from the Latin word “praejudicium,” which means “to solve a problem in advance; pre-existing decision; circumstances that allow for discussion of the consequences ”.

Prejudice includes two elements: 1) praecedo - to move forward, to lead; 2) praeiudico - preliminary discussion, in which "rrae" means additional "in advance", and "judicium" means a legal decision with the force of law.

As we have witnessed, different views on the concept of prejudice have been formed in the legal literature. In particular, A.G. Gorelikova and I.V. Chashchina understand prejudice as a rule that exempts from the recognition and proof of the facts established by a court verdict that has entered into force in other criminal proceedings. Indeed, prejudice is a case established by a court, prosecutor, investigator, inquiry officer in the course of civil, economic or administrative proceedings by a court judgment or other decision that has entered into force, unless they are refuted by evidence collected, examined and evaluated in criminal proceedings.

© Uralov S. S., Marcelli A., 2021

In criminal proceedings, we can distinguish three types of prejudice depending on the subject making the procedural decision in criminal proceedings:

1) prejudice applied by the inquiry officer, investigator;

2) prejudice applied by the prosecutor;

3) prejudice applied by the court[1].

So, based on the above, we can distinguish the following important features of prejudice:

1) prejudice - is a method of legal technique, the rule of proof, which expresses the subject and direction, the content of the evidence used in law enforcement activities, and is used in the consideration of legal cases and decision-making on them. This rule is important in proving certain circumstances and in pre-resolving the case-based decision-making activity based on them. Its content is based on the rule that once a proven case is exempted from proof in subsequent proceedings. In other words, prejudice is also a rule of exemption from the obligation to prove a previously fact;

2) the validity of the facts proved in another legal case underlies the implementation of the prejudice. The logical nature of prejudice requires that the facts established by the law enforcer be constructed per the rules of conformity and legitimacy of the law, that is, to have a credible character. The reliability of the facts is the most important, basic condition of proof. If a court or other body has identified, examined and evaluated certain cases in the manner prescribed by law, and recorded them in the necessary procedural form, this category of facts is of prejudicial significance and does not require re-evaluation and verification;

3) prejudice is mandatory for all law enforcement agencies.

According to Article 114 of the Constitution of the Republic of Uzbekistan, acts of the judiciary are binding on all state bodies, public associations, enterprises, institutions, organizations, officials and citizens. Non-execution or improper execution of acts of the judiciary shall entail liability in accordance with the legislation of the Republic of Uzbekistan. The Law of the Republic of Uzbekistan "On Courts" stipulates that judicial acts are binding on all state bodies, public associations, enterprises, institutions and organizations, officials, citizens and must be executed throughout the territory of the Republic of Uzbekistan. Resolution of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan and the Plenum of the Supreme Economic Court of December 20, 1996 №1-60 "On Judicial Power" strictly defines the scope of persons entitled to appeal against court decisions and the procedure for their consideration. Judgments, rulings and decisions of the court that have entered into force shall be binding on all state bodies, organizations, officials and citizens and shall be enforced throughout the territory of the Republic of Uzbekistan.

In fact, as a document of a public authority, court documents are: 1) accepted by the competent public authority - the court; 2) has a universal character; 3) the goals of the judiciary are realized in it; 4) judicial documents as documents of law enforcement, as a rule, have an individual, material and procedural character; 5) in some cases, ie decisions made by the Plenum of the Supreme Court serve as an important legal instruction for lower courts.

The existence of prejudicial rules in criminal proceedings has the following advantages:

1. eliminates contradictions in the activities of state bodies and officials responsible for criminal proceedings;

2. a criminal case shall be considered and resolved more competently by an authorized person;

3. allows easy resolution of prejudicial situations that require a lot of money and effort in criminal proceedings;

[1] Uralov Sarbon REQUIRED PERSPECTIVES FOR INVESTIGATION OF CRIMES IN THE FIELD OF INFORMATION TECHNOLOGY AND OVERCOMING CRIME // Review of law sciences. 2020. №4. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/required-perspectives-for-investigation-of-crimes-in-the-field-of-information-technology-and-overcoming-crime.

4. prevents the disappearance of previous court decisions that have legal force, resulting in an acceptable solution to the case.

The application of the prejudice rule requires 1) that the inquiry officer, investigator and the court always take into account the existence of a valid court decision relating to the case in question. The status of the prejudice does not allow for the conduct of the proceedings without regard to the prejudicial document; 2) allows the court to determine the error and ultimately determine the truth in two interrelated cases; 3) relieves the inquiry officer, investigator and the court of the need to re-determine the circumstances relevant to the case, which may be limited to referring to a court decision that has entered into force.

Prejudice in criminal proceedings means the circumstances specified in a legally binding judicial document (judgment, decision, ruling, etc.), provided that they meet the criteria of acceptability, reliability and formalization following the requirements of procedural law. the author's definition is understood to mean a legal rule that provides for recognition and application in the course of proceedings without additional investigation and evaluation, as well as exempts from re-proof of these cases.

In the words of T.G. Morshakova and S.V. Golubinskaya, "prejudice is a situation that has been determined by one court and cannot be re-determined by other courts, and must be assessed as complete, determined by them"[2].

O.V. Levchenko, on the other hand, considers prejudice to be "a legal rule that a court judgment (decision) that has entered into force is binding on one court (judge) and therefore excludes a full or partial retrial of the same case". In this case, the author is right in some respects[3].

S.V. Esaulov, on the other hand, is a rule that exempts the court from the obligation to prove the facts established by the court judgment that has entered into force, provided that these circumstances do not arouse suspicion in the body and officials conducting the criminal proceedings. describes that it forces you to admit[4].

N.A. Tuzov, using the concept of general prejudice of court documents, recognizes it as a binding force on all bodies, organizations and individuals (entities) in the future application of judicial acts (primarily parts of their decisions) that have entered into force on certain cases in the cases specified in these documents[5].

In the investigation of some crimes, it is important to identify the victim, the attitude towards him before and at the time of the crime. This is especially true when a person who has committed a crime through the actions of the victim is in a state of intense emotional excitement and when the social danger of the victim goes beyond the limits of necessary defence. Similarly, the victim's self-harm through inappropriate behaviour.

Finally, as a case to be proved, it consists of the circumstances characterizing the identity of the accused, the defendant, as well as the personal data of the person who committed the crime, following Article 82 of the CPC. Here we can include aggravating and mitigating circumstances of the offender. For example, age, pregnancy, mood (strong emotional excitement), and so on.

According to Article 47 of the CPC, although there is information that a suspect has committed a crime, this information is not sufficient to persuade him to participate in the case as a defendant. The decision to recognize a person as a suspect shall be made by the inquiry officer, investigator or prosecutor. That is, a person is considered as a suspect by the decision

---

[2] Морщакова Т.Г. Разграничение компетенции между Конституционным Судом и др. судами РФ: Судебный конституционный контроль в России // Вестник Конституционного суда РФ. – 1996. – №6. – С.20-21; Голубинская С.В. Решения Конституционного Суда РФ в правовой системе России: Автореф. дисс. ... канд. юр. наук. – М., 2002. – С.22-23.

[3] Левченко О.В. Общеизвестные, преюдициально установленные и законом презюмируемые факты и особенность их использования в доказывании: Дисс. ... канд. юрид наук. – Казань, 1994. – С.25.

[4] Эсаулов С.В. Реализация принципа презумпции невиновности в доказывании на досудебных стадиях уголовного судопроизводства: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. – М.: МУ МВД РФ, 2013. – С. 11.

[5] Тузов Н.А. Мотивирование и преюдиция судебных актов: Монография. – М.: РАП, 2006. – С. 46.

of the inquiry officer, investigator and prosecutor to participate in the case as a suspect. According to Article 359 of the CPC, if a person is arrested on suspicion of committing a crime on the grounds provided for in Article 221 of the CPC, or if there is information in the case that gives rise to suspicion of a crime, he is involved in criminal proceedings. By Article 360 of the Criminal Procedure Code, a decision is made to involve a person in the criminal case as a suspect.

Articles 221 and 222 of the CPC provide for the involvement or non-involvement of a person as a suspect (i.e., detention until a criminal case is instituted). It can be concluded that the concept of "suspect in the commission of a crime" is broader than the concept of "suspect". Given the above, the word "suspect" in Part 1 of Article 224 of the CPC should be replaced by the word "detainee". In our opinion, the suspect is the subject of the inquiry and preliminary investigation phase. There are subjects such as a person who is being held before a criminal case is initiated or a person who is suspected of committing a crime.

For example, the Republic of Moldova adopted on March 14, 2003, according to Article 93 of this Code, the evidence is obtained legally, determines the existence or non-existence of the crime, the identity of the offender, the guilt or innocence of the accused and other circumstances to resolve the case.

If we look at the criminal procedure legislation of the state of Ukraine, according to Article 84 of the Criminal Procedure Code of Ukraine of April 12, 2012, evidence in criminal cases - all the factual information and items. That is, in this case, this evidence must be obtained by the inquiry body, investigator and court in the manner prescribed by law. And this evidence determines the existence or non-existence of an act dangerous to society, the identity of the accused who committed the act, as well as other circumstances relevant to the case.

Following Article 104 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Armenia, adopted on September 1, 1998, evidence is any factual information established by the inquiry body, investigator, prosecutor and court in the prescribed manner. And this evidence must prove and determine whether there are acts provided for in the Criminal Code, whether the act was committed by the suspect or accused, as well as the issue of guilt and other circumstances for the content of the case.

The Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan was adopted on December 13, 1997. According to the evidence, the difference from the Republic of Armenia is filled only by the words "legally obtained." That is, following Article 115 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, "evidence" means any factual information obtained and identified by the inquiry body, investigator, prosecutor and court in the manner prescribed by law.

The Code of Criminal Procedure of the Republic of Belarus was adopted on July 16, 1999, and the concept of evidence is enshrined in Article 105 of the Criminal Procedure Code. According to him, each piece of evidence must be evaluated in terms of relevance, reliability, acceptability and sufficiency, that is, each piece of evidence must be sufficient to terminate the preliminary investigation individually and resolve the criminal case in court.

In contrast to some CIS countries, the Criminal Procedure Code of the Republic of Belarus specifically addresses the issue of prejudice and adopts an article on prejudice (Article 106 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Belarus). Under this article, a judgment that has entered into force in another criminal case shall be deemed to have been established for the prosecuting authority in respect of a particular criminal case and shall be binding on its legal value.

The Code of Criminal Procedure of the Republic of Azerbaijan was adopted on July 14, 2000, and is based on the evidence in Article 124 of this Code. According to this, reliable information (messages, documents, objects) obtained by the participants of the trial or criminal proceedings is accepted as evidence. At the same time, this evidence must be obtained in strict compliance with the requirements of criminal procedure legislation and does not restrict the constitutional rights and freedoms of citizens.

The Code of Criminal Procedure of the Republic of Turkmenistan was adopted on April 18, 2009. According to Article 124 of this Code, information obtained in any lawful manner in a criminal case is evidence. Based on this information, the inquiry officer, investigator, prosecutor and judge shall determine whether the act provided for in the Criminal Code of the Republic of Turkmenistan has been committed, whether it was committed by the accused and the guilt or innocence of the accused, as well as other circumstances relevant to the case.

Article 113 (1) of the Criminal Procedure Code of Georgia provides for the notion of "circumstances established without evidence." These include, in addition to publicly available information, a copy of the previous conviction. There is also a single condition for accepting this judgment. That is, it can be accepted by the participants in the criminal proceedings, the parties or the body conducting the proceedings if there is no doubt about this factor if it does not find it necessary to investigate.

Only the CPCs of Russia, Turkmenistan and Georgia have articles on prejudice. At the same time, the issue of prejudice is more fully reflected in the Criminal Procedure Code of the Russian Federation. The reason is the recognition of cases established by a judgment or other court decision that has entered into force in civil, arbitration and administrative proceedings.

That is, a judgment or other court decision that has entered into force in a civil case indicates the exact prejudicial significance of the criminal prosecution and judicial authorities in which part of the criminal case. This simplifies the proof process and avoids various errors in the application of prejudice in criminal cases[6].

In conclusion, concerning the proposals and recommendations, we propose to supplement the CPC with Article 94^1 as follows: “Article 94^1. Prejudice.

“Circumstances established by criminal, civil, economic or administrative court proceedings and determined by court decisions that have entered into force shall be accepted by the court, prosecutor, investigator, inquiry officer without additional and repeated inspections, unless there is any doubt as to their validity and acceptability. In this case, such a sentence may not apply to the guilt of a person who has not previously participated in the criminal proceedings as a defendant”.

We propose to supplement the Code of Criminal Procedure with Article 94^2 as follows: “Article 94^2. Limits of application of prejudice in criminal proceedings.

“If in the course of the assessment of the circumstances specified in Article 94^1 of this Code the court doubts their veracity, the court may verify or re-determine the veracity of these circumstances by the procedure established by this Code”.

It is expedient to envisage the possibility of using the judgment or decision rendered by a court of a foreign state as a prejudice to the current criminal procedure legislation. In particular, for this purpose, we propose to supplement the CPC with Article 94^3 as follows: “Article 94^3. Prejudice of foreign state court documents.

“Circumstances determined by a court sentence or decision of a foreign state court that has entered into force shall be taken into account in the Republic of Uzbekistan by the inquiry officer, investigator, procurator and court in accordance with international agreements of the Republic of Uzbekistan”.

Another important issue related to court documents that remain open in the current procedural legislation is the procedure for the annulment of illegal court documents. In particular, if the verdict is found to be illegal, a complaint or protest may be lodged against it in the prescribed manner, the question of how to revoke it and what procedures should be followed in this process has not been resolved in the current legislation. In this regard, it is expedient to introduce a separate third part in Article 478 of the CPC, in which the legal regulation of these issues.

[6] Uralov, S. “Some Issues of Qualification of the Rape Crime”. TSUL Legal Report International Electronic Scientific Journal, vol. 1, no. 1, Oct. 2020, https://www.legalreport.tsul.uz/index.php/journal/article/view/14.

References: 1. Морщакова Т.Г. Разграничение компетенции между Конституционным Судом и др. судами РФ: Судебный конституционный контроль в России // Вестник Конституционного суда РФ. – 1996. – №6. – С.20-21; Голубинская С.В. Решения Конституционного Суда РФ в правовой системе России: Автореф. дисс. ... канд. юр. наук. – М., 2002. – С.22-23. **2.** Левченко О.В. Общеизвестные, преюдициально установленные и законом презюмируемые факты и особенность их использования в доказывании: Дисс. ... канд. юрид наук. – Казань, 1994. – С.25. **3.** Эсаулов С.В. Реализация принципа презумпции невиновности в доказывании на досудебных стадиях уголовного судопроизводства: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. – М.: МУ МВД РФ, 2013. – С. 11. **4.**Тузов Н.А. Мотивирование и преюдиция судебных актов: Монография. – М.: РАП, 2006. – С. 46. **5.** Uralov, S. "Some Issues of Qualification of the Rape Crime". TSUL Legal Report International Electronic Scientific Journal, vol. 1, no. 1, Oct. 2020. **6.** Uralov sarbon required perspectives for investigation of crimes in the field of information technology and overcoming crime // review of law sciences. 2020. №4. Url: https://cyberleninka.ru/article/n/required-perspectives-for-investigation-of-crimes-in-the-field-of-information-technology-and-overcoming-crime.

Adrián Vaško,
JUDr., PhD.
Senior Lecturer, Department of Penal Law, Criminology,
Criminalistics and Forensic Sciences
Faculty of Law, Matej Bel University Banská Bystrica, Slovakia

USING CRIMINAL INTELLIGENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The legal order in the Slovak Republic does not regulate the definition of intelligence activity, in contrast to the concept of operational search activity, the definition of which is defined in several legal regulations (the Acts on the Police Force, Prison and Judicial Guard Corps and the Financial Administration); however, not in the Criminal Order. Unlike the Police Force (or its selected members), intelligence services are not authorities active in criminal proceedings and their information is not primarily intended for these authorities or for the court.

In the conditions of the Slovak Republic, the criminal law is procedurally regulated by a generally binding legal regulation - the Act no. 301/2005 Coll. on Criminal Code of 24 May 2005, as subsequently amended. This Act came into effect on 1 January 2006. This Act is, for its complex character, of the code-like nature. It is a general rule used for different stages of criminal proceedings, and the sources of criminal procedural law are also formed by other legislation containing standards of procedural criminal law (*national, international*) [1, p. 22].

The bodies active in penal proceedings and the courts can identify the act, subject to criminal proceedings, indirectly by using other mediating factors (*evidence*) to reconstruct it. This special process, which is strictly and precisely regulated by the Code of Criminal Procedure, is called taking evidence [1, p. 403].

Reaching the very purpose of penal proceedings is impossible without making taking evidence, which is irreplaceable and decisive in this process and meaning. It is the basic element on which the individual stages of the criminal proceedings are based and the results of taking evidence depend on the decision and the level of the decision rendered.

The current law on evidence is anchored in the Chapter 6 of the Code of Criminal Procedure (*S. 119-161*). The evidence can be characterized as follows: it is a legal procedure of the bodies active in criminal procedure and the court or other persons seeking to find, secure, ex-

© Vaško A., 2021

ecute and evaluate knowledge relevant for the facts crucial for the guilt and punishment decision as well as for the procedure within proceedings [1, p. 404].

In the provision of S. 119(3), the Code of Criminal Procedure *stipulates the legal definition of the concept of evidence as follows: "Anything that may contribute to properly clarifying the matter and that has been obtained in a lawful manner from the means of evidence or under special act*." [3].

This definition of evidence is based on the principle that only what has been obtained in a lawful manner may be used to prove the guilt and impose the punishment. "Admissibility" or "Inadmissibility" of evidence is based on the individual stages of the criminal proceedings, the provisions of the Code of Criminal Procedure and other laws (*e.g. the Infringement Act no. 372/1990 Coll., as subsequently amended, the Civil Code no. 40/1964 Coll., as subsequently amended, etc*.), international treaties and decision-making process of national and international courts. Despite the fact that there is no precedent in the Slovak legal system, the settled decision-making practice of the national courts together with the Constitutional Court of the Slovak Republic as well as the European Court of Human Rights creates a legal framework affecting not only the extent, the form and the way of taking evidence.

A procedural step through which the bodies active in criminal proceedings and the court acquire important knowledge to clarify the case is the means of evidence. In accordance with S. 119 (3) of the Code of Criminal Procedure, the means of evidence is: *"*The means of *evidence shall include, in particular, interrogation of the defendant, examination of witnesses and expert statements, verification of the testimonies on the scene, identification line-up, re-enactment, investigation attempts, examination, things and documents materially relevant for criminal proceedings, notification, information obtained using information and technical means or means of operational and search activities"* [3].

Reflecting on the development of crime in terms of its structure and dynamics, as well as the current developments in the area of organized crime and terrorism, the countries of the world inevitably take various new measures in the field of prevention and repression. These measures are of direct concern to provisions governing the activities of police and security authorities as well as criminal law. In Criminal Law, this is reflected in particular by highlighting and strengthening the cooperation of bodies active in criminal proceedings and courts with police and security services in criminal proceedings at all stages. The provision of intelligence information also serves as an aid to the fulfilment of the protective function of criminal law.

The outcome of intelligence activity in the form of intelligence information would not be important for the fulfilment of the State's protection function without its transfer to the knowledge sphere of those granted with the access under the law. The intelligence services, through their activities and their outcomes, have a significant impact on the protection and enforcement of the law when fulfilling their legal mandate. Questions related to intelligence services are relatively sensitive and do not have a clear answer even in legal theory, or legal practice. The subject of the investigation should be the nature of the intelligence information and its usefulness as evidence of evidence value [2, p. 141-142].

The use of intelligence information is currently a frequently debated topic, particularly in terms of guaranteeing fundamental human rights and freedoms. The reality is that this fact affects a number of diverse factors. For example, these are factors that act in isolation in the Slovak Republic, respectively on the international level, factors resulting from the development of security situation, legal environment and others. Therefore, finding the answer to this question cannot be done just within one country, but requires minimally a multilateral solution.

We can conclude that the traditional approaches to address criminality and which are reflected in the Criminal Law, are almost exhausted *and overcome in the context of new security challenges (international organized crime, terrorism, cybercrime, etc*.). This is fully reflected in the procedural criminal law, especially in criminal proceedings. The current legislation in the Slovak Republic, in the provisions of S. 119(2) of the Act no. 301/2005 Coll. the Code of

Criminal Procedure, merely exemplifies the list of the means of evidence, and therefore a priori it does not exclude the use of other means in compliance with the statutory requirements.

We believe that nowadays it is not always possible to reconstruct and capture the course of the facts using "traditional" means of evidence. Ensuring the inescapability of criminal prosecution of criminal offenders will undoubtedly require the acceptance of information as evidence obtained also from intelligence activities - thus intelligence information. In our opinion, this argument is also supported by the current legislation in the Slovak Republic. One of the milestones in this direction was the adoption of the Act No. 166/2003 Coll., explicitly establishing the possibility to use the information thus obtained as evidence in criminal proceedings.

At this point, we would like to address the issues relating to the acceptance in criminal proceedings (*taking evidence*) of information obtained under other laws. Searching for answers will require intense discussion of the professional public. A consensus needs to be reached on, among other, whether it is necessary for "other laws" to mention expressly that the information obtained by a process conducted in accordance with their provisions is applicable as evidence in criminal proceedings. We believe that such adjustment is not necessarily needed.

According to the current situation regarding the use of intelligence information in criminal proceedings in practice, it is possible to characterize their use as theoretically possible, but only rarely implemented.

The applicable Code of Criminal Procedure, the Act no. 301/2005 Coll., admits, according to our legal opinion, the use of intelligence information in the process of taking evidence in compliance with legal prerequisites and conditions. In this context, attention should be paid to the issues of legality, the admissibility of individual evidence in the context of national and international laws and the case-law of the European Court of Human Rights based in Strasbourg.

Addressing these issues will require expert discussion and, in our opinion, certain legislative, organizational and logistical changes. We believe that the question of the use of intelligence information will need to be addressed with an increased attention in the near future and that its use will be indispensable and irreplaceable for specific types of crime, particularly international and organized crime and terrorism.

The use of intelligence as a mean of initiating criminal proceedings and operative-tactical information in criminal proceedings is possible and is also used by the bodies active in criminal proceedings in this respect.

The development of the security situation, accompanied by an increase in the number of terrorist attacks and the development of international organized crime, especially in the economic field, will undoubtedly require an adequate response from the security agencies of the Member States of the European Union. We deem that it will also be necessary to respond by introducing new, non-traditional, evidence in criminal law. As we have mentioned, one possibility is to use intelligence in criminal proceedings. Of course, with due care and with strict respect for fundamental human rights and freedoms.

List of references: 1. Ivor J., Polak P., Záhora J. Criminal procedural law 1, Bratislava: Wolters Kluwer s.r.o., 2017, 528 p., ISBN 978-80-8168-594-1. **2.** Rulíšek T. Criminal offenses against the Republic and intelligence services. Dissertation Work, Trnava: Trnava University, 2013. p. 165. **3.** Code of Criminal Procedure, dated 24.05.2005 the Act no. 301/2005 Coll, URL: https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2005/301/20210815.

ДЛЯ НОТАТОК

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ

Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції

(м. Харків, 29 жовтня 2021 р.)

Українською, російською та англійською мовами

Відповідальні за випуск: *В. В. Романюк, О. П. Заворіна*

Комп'ютерне верстання: *К. О. Сологуб*

Формат 60х84/8. Ум. друк. арк. 52,7. Обл.-вид. арк. 39,3.
Тираж 20 пр. Зам. № 2021-9.

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.